

HALK HİKÂYESİ OLARAK YUSUF İLE ZÜLEYHA

Özkan DAŞDEMİR

Doktora Tezi

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Prof. Dr. Dilaver DÜZGÜN

2012

Her Hakkı Saklıdır

T.C
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

Özkan DAŞDEMİR

HALK HİKÂYESİ OLARAK YUSUF İLE ZÜLEYHA

DOKTORA TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. Dilaver DÜZGÜN

ERZURUM-2012

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TEZ BEYAN FORMU

11/05/2012

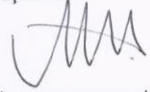
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum "Halk Hikâyesi Olarak Yusuf İle Züleyha" adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

- Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
 Tezim sadece Atatürk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
 Tezimin 3 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

Özkan DAŞDEMİR

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof. Dr. Dilaver DÜZGÜN danışmanlığında, Özkan DAŞDEMİR tarafından hazırlanan bu çalışma 11/05/2012 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Dilaver DÜZGÜN	İmza:
Jüri Üyesi : Prof. Dr. Ali ÇELİK	İmza:
Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Nesrin FEYZİOĞLU	İmza:
Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Gülhan ATNUR	İmza:
Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Ömer YILAR	İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. 11/05/2012

Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	V
ABSTRACT.....	VI
SİMGE VE KISALTMALAR.....	VII
ÖNSÖZ.....	X
GİRİŞ	1
I. Araştırmanın Amacı, Kapsamı ve Yöntemi	1
II. Hikâyenin Kaynağı ve Yayılması.....	2
III. Hikâyenin Yazıya Geçirilmesi	7
IV. Hikâyenin Gelenek İçindeki Yeri	9
V. Hikâyenin Tasnifler İçindeki Yeri	12
A. Konu, Biçim ve Çıkış Yerlerine Göre Yapılan Tasniflerde Yusuf ile Züleyha Hikâyesi	12
B. Kaynaklar Hakkında Yapılan Tasniflerde Yusuf ile Züleyha Hikâyesi.....	14
C. Diğer Tasniflerde Yusuf ile Züleyha Hikâyesi	14
VI. Tür Problemi	17
VII. Yusuf ile Züleyha Hikâyesinin Diğer Halk Hikâyeleri ile Mukayesesi	20

BİRİNCİ BÖLÜM

HİKÂYE İLE İLGİLİ ÇALIŞMALAR

1.1. TÜRK DÜNYASINDA.....	24
1.1.1. Müstakil Tefsirler	24
1.1.2. Kısas-ı Enbiyalar ve İslam Tarihleri.....	25
1.1.3. Manzum-Mensur Yazmalar.....	25
1.1.4. Taş Baskı Halk Kitapları	26
1.1.5. Matbu Halk Kitapları.....	27
1.1.6. Derlemeler	28
1.1.7. Modern Yazım Örnekleri.....	32
1.1.10. Araştırmalar.....	33
1.1.10.1. Tezler	36
1.1.10.2. Kitaplar	41
1.1.10.3. Makale, Bildiri ve Tanıtmalar	42

1.2 TÜRK DÜNYASI DIŞINDA	46
--------------------------------	----

İKİNCİ BÖLÜM

HİKÂYENİN ETKİLERİ

2.1. HALK EDEBİYATINDA	53
2.1.1. Destanlarda.....	53
2.1.2. Halk Hikâyelerinde.....	55
2.1.3. Masallarda	66
2.1.4. Efsane ve Rivayetlerde	69
2.1.5. Halk Şiirinde	71
2.1.5.1. Türk Saz Şiirinde Yusuf ile Züleyha Hikâyesi	72
2.1.5.2. Anonim Halk Şiirinde Yusuf ile Züleyha Hikâyesi.....	87
2.1.5.3. Tekke Şiirinde Yusuf ile Züleyha Hikâyesi	89
2.6. MODERN EDEBİYATTA	97
2.7. GÜZEL SANATLARDA	98
2.8. SİNEMA VE TELEVİZYONDA	98
2.9. TİYATRO VE OPERADA	99
2.10. HALK OYUNLARINDA	102
2.11. SOSYAL HAYATTA VE İNANIŞLARDA	102

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İNCELEME

3.1. HİKÂYENİN VARYANTLARI VE MOTİF SIRASI.....	108
3.1.1. Yazma Varyant	108
3.1.2. Taş Baskı Varyant	110
3.1.3. Matbu Varyant.....	113
3.1.4. Karakalpak Varyantı	114
3.1.5. Kazak Varyantı	116
3.1.6. Uygur Varyantı	119
3.1.7. Türkmen Varyantı.....	122
3.1.8. Behçet Mahir Anlatması	124
3.1.9. Yusuf Bütün Anlatması	126

3.1.10. Mehmet Zoroğlu Anlatması.....	127
3.1.11. Zinnetulla Vahitov Anlatması	129
3.1.12. Zahir Zakirov Anlatması	130
3.1.13. Kerime Mostafina Anlatması.....	131
3.1.14. Beşire Gaysina Anlatması	132
3.1.15. Neğime Veliyeva Anlatması	134
3.1.16. Hezise Bayramđolova Anlatması.....	136
3.1.17. Gazize Gumerova Anlatması	137
3.1.18. Geynikamal İsenbayeva Anlatması.....	139
3.1.19. Nedret Mahmut-Enver Mahmut Derlemesi.....	141
3.1.20. Kostantin Stepanoviç Popov Anlatması.....	141
3.1.21. Kazan-Tatar Varyantı.....	142
3.2. HİKÂYENİN VARYANTLARININ YAPI BAKIMINDAN KARŞILAŞTIRILMASI.....	144
3.3. HİKÂYENİN MOTİF YAPISI	152

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

HİKÂYENİN KARAKTERİSTİK MOTİFLERİ

4.1. RÜYA	177
4.2. HAİN BÜYÜK KARDEŞLER	184
4.3. KUYUYA ATILMA VE HAPSEDİLME.....	188
4.4. BAŞTAN ÇIKARMA VE İFTİRA	201
4.5. ÖLÜM DELİLİ OLARAK KANLI GÖMLEK	205
4.6. EVLAT ACISIYLA KÖR OLMA	208
4.7. GÖRMEYEN GÖZLERİN AÇILMASI.....	209
4.8. NİKAP TAKMA.....	211
4.9. GENÇLİĞE VE GÜZELLİĞE KAVUŞMA	212
4.10. FORMÜLİSTİK SAYILAR	213

BEŞİNCİ BÖLÜM

METİNLER VE EZGİLİ İCRA ÖRNEKLERİ

5.1. METİNLER	217
---------------------	-----

5.1.1. Yazma Metin	217
5.1.2. Taş Baskı Metin	248
5.1.3. Mülkünaz Topçu Anlatması	289
5.1.4. Yusuf Bütün Anlatması	304
5.1.5. Zinnetulla Vahitov Anlatması	311
5.1.6. Kerime Mostafina Anlatması.....	315
5.1.7. Beşire Gaysina Anlatması	321
5.1.8. Neğime Veliyeva Anlatması	330
5.1.9. Geynikamal İsenbayeva Anlatması.....	335
5.2. EZGİLİ İCRA ÖRNEKLERİ	348
SONUÇ.....	353
SÖZLÜK.....	355
KAYNAKÇA	364
DİZİN	380
ÖZGEÇMİŞ.....	389

ÖZET
DOKTORA TEZİ

HALK HİKÂYESİ OLARAK YUSUF İLE ZÜLEYHA

Özkan DAŞDEMİR

Danışman: Prof. Dr. Dilaver DÜZGÜN

2012, 400 sayfa

Jüri: Prof. Dr. Dilaver DÜZGÜN (Danışman)

Prof. Dr. Ali ÇELİK

Yrd. Doç. Dr. Nesrin FEYZİOĞLU

Yrd. Doç. Dr. Gülhan ATNUR

Yrd. Doç. Dr. Ömer YILAR

Kaynağını kutsal kitaplardaki Yusuf kıssasından alan Yusuf ile Züleyha hikâyesi klasik edebiyattan sözlü geleneğe geçmiştir. Ülkemizde ve Türk dünyasında hikâyenin onlarca varyantı kaydedildiği gibi, Türk halk edebiyatı ve folklorunda da hikâyenin çeşitli yansımaları olmuştur. Hikâye, klasik edebiyat ve halk edebiyatımızın aynı kaynaktan beslendiğini, Türk dünyasının sözlü geleneğindeki müşterekleri ve zenginliklerini ortaya koyması bakımından önemlidir.

Kur'an'daki Yusuf kıssası asırlarca yazma ve taş baskı kitaplardan okunup masal ve hikâye anlatıcılarının dilinde çağdan çağa aktarılan bir kültür hazinesi olmuştur. Hikâyenin halk arasında yayılmasında din görevlilerin vaazlarının da etkisi büyüktür. Dünyanın tamamında bilinen bu meşhur hikâye, çeşitli millî motiflerle zenginleştirilerek Türk halk edebiyatındaki nadide yerini almıştır.

ABSTRACT
Ph. D. DISSERTATION

JOSEPH AND ZULEIKA AS A FOLK TALE

Özkan DAŞDEMİR

Advisor: Prof. Dr. Dilaver DÜZGÜN

2012, 400 Page

Jury: Prof. Dr. Dilaver DÜZGÜN (Advisor)

Prof. Dr. Ali ÇELİK

Assist. Prof. Dr. Nesrin FEYZİOĞLU

Assist. Prof. Dr. Gülhan ATNUR

Assist. Prof. Dr. Ömer YILAR

The tale of Joseph and Zuleika, which takes its origin from the tale of Joseph has passed from classical literature to oral tradition. As a dozen of variances of the tales in our country and in the Turkish World have been recorded, there has been reflection of it on Turkish Folk Literature and Folklore. The tale is important from the view of the fact that our classical literature and folk literature have been fed in the same origin and it has also put forward the common things and richnesses in the oral tradition of the Turkish World.

The tale of Joseph in the Quran has been read from the written and lithographed books and has become a treasure transferred from era to era by tale and story tellers. The effect of summons by the religious functionaries is great on the spreading of the tale among the people. This famous tale known all around the World has taken its unique place in Turkish Folk Literature by being got rich with diverse national motifs.

SİMGE VE KISALTMALAR¹

[]	: Sayfa numarası
[]	: Tarafımızdan yapılan düzeltme ve tamamlama
Aa Th	: Aarne-Thompson Masal Tipleri Kataloğu
AMÜ	: Adnan Menderes Üniversitesi
AÜ	: Atatürk Üniversitesi
AÜ	: Ankara Üniversitesi
BHİ	: Başkört Halık İcadı
bk.	: Bakınız
BÜ	: Boğaziçi Üniversitesi
BÜ	: Balıkesir Üniversitesi
CÜ	: Cumhuriyet Üniversitesi
ÇÜ	: Çukurova Üniversitesi
çev.	: Çeviren
doğ.	: Doğum Yılı
DÜ	: Dicle Üniversitesi
EF	: Edebiyat Fakültesi
EÜ	: Ege Üniversitesi
EÜ	: Erciyes Üniversitesi
FÜ	: Fırat Üniversitesi
GÜ	: Gazi Üniversitesi
GÜ	: Gümüşhane Üniversitesi
HÜ	: Hacettepe Üniversitesi
HÜ	: Harran Üniversitesi
Hız.	: Hazret-i
hızl.	: Hazırlayan, hazırlayanlar
İF	: İlahiyat Fakültesi
İÜ	: İstanbul Üniversitesi

¹ Kısaltmalar Türk Dil Kurumunun “Yazım Kılavuzu” esas alınarak verilmiştir. Bk. *Yazım Kılavuzu*, (hızl. Şükrü Halûk Akalın vd.), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2008, ss. 53-74. Kılavuzda yer almayan kısaltmalar tarafımızdan uygun şekilde vermeye çalışılmıştır. Dizinde yer verilmediği halde çalışmada görülen kısaltmalar, alıntı yapılan/atıfta bulunan kaynaktan birebir alınmıştır.

<i>İÜ</i>	: İnönü Üniversitesi
Kar.	: Karakalpak Varyantı
Kaz.	: Kazak Varyantı
KÜ	: Kafkas Üniversitesi
M	: Matbu varyant
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
MÖ	: Milattan Önce
MS	: Milattan Sonra
MSGSÜ	: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi
MÜ	: Marmara Üniversitesi
OGÜ	: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
OMÜ	: Ondokuz Mayıs Üniversitesi
PÜ	: Pamukkale Üniversitesi
s.	: Sayfa
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
SDÜ	: Süleyman Demirel Üniversitesi
SÜ	: Selçuk Üniversitesi
<i>SÜ</i>	: Sakarya Üniversitesi
S ₁	: Behçet Mahir Anlatması
S ₂	: Yusuf Bütün Anlatması
S ₃	: Mehmet Zoroğlu Anlatması
S ₄	: Zinnetulla Vahitov Anlatması
S ₅	: Zahir Zakirov Anlatması
S ₆	: Kerime Mostafina Anlatması
S ₇	: Beşire Gaysina Anlatması
S ₈	: Neğime Veliyeva Anlatması
S ₉	: Hezise Bayramğolova Anlatması
S ₁₀	: Gazize Gumerova Anlatması
S ₁₁	: Geynikamal İsenbayeva Anlatması
S ₁₂	: Nedret Mahmut-Enver Mahmut Derlemesi
S ₁₃	: Kostantin Stepanoviç Popov Anlatması
S ₁₄	: Kazan-Tatar Varyantı

T	: Taş Baskı Varyant
TAE	: Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü
TDE	: Türk Dili ve Edebiyatı
TTV	: Typen Türkischer Volksmärchen (Türk Masal Tipleri Kataloğu)
TÜ	: Trakya Üniversitesi
Tür.	: Türkmen Varyantı
U	: Uygur Varyantı
UÜ	: Uludağ Üniversitesi
vd.	: Ve diğerleri
Y	: Yazma Varyant
YYÜ	: Yüzüncü Yıl Üniversitesi
yy.	: Yüzyıl

ÖNSÖZ

Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an-ı Kerim'de geçen Yusuf kıssası dünya kültür tarihinde eşine az rastlanır bir şöhrete sahiptir. Hikâye dünyanın hemen her yerinde bilindiği gibi sanatın ve edebiyatın neredeyse bütün türlerine de girmiştir. Müslüman-Şark edebiyatının vazgeçilmez konularından biri olan bu hikâye, klasik edebiyattan sözlü geleneğe geçmiştir.

Ülkemizde Yusuf ile Züleyha hikâyesi ile ilgili yapılan çalışmalar mesneviler üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu çalışmanın amacı ise hikâyenin Türk halk edebiyatındaki yerini belirlemek ve tespit edilen halk varyantlarını bilimsel bir incelemeye tabi tutmaktır. Prof. Dr. Ali Berat Alptekin ülkemizde Yusuf ile Züleyha hikâyesi üzerine bilimsel bir çalışma yapılmadığını belirtmiştir. Bu bilgi çalışmamıza ilham kaynağı olmuştur. Ülkemizde mesnevi ve diğer eserlerden hareketle yüzlerce bilimsel çalışmaya tabi tutulan Yusuf ile Züleyha hikâyesinin halk hikâyesi olarak ele alınması Prof. Dr. Ali Berat Alptekin'in bu değerli tespiti vesilesiyle bize nasip olmuştur. Bu çalışma Türkiye ve Türk dünyasında kaydedilen Yusuf ile Züleyha hikâyelerini bütüncül bir yaklaşımla ele alan ilk bilimsel çalışma olarak bilim dünyasının hizmetine sunulmak amacıyla hazırlanmıştır.

Giriş ve beş bölüm halinde düzenlenen çalışmamızın Giriş bölümünde çalışmanın amacı, kapsamı ve yöntemi hakkında bilgi verildikten sonra hikâye ile ilgili çeşitli problemler ele alınmıştır.

Birinci bölümde ülkemizde hikâye ile ilgili yayın ve çalışmalar hakkında geniş bir döküm verilirken Türk dünyası toplulukları, Arap, Fars, Yahudi, Hristiyan ve diğer halklarda tespit edebildiğimiz örnekler göz önüne serilmiştir.

İkinci bölümde hikâyenin etkileri üzerinde durulmuştur. Evrensel bir klasik niteliğinde olan Yusuf ile Züleyha hikâyesinin başlangıçtan günümüze kadar edebiyat, sanat ve sosyal hayattaki yansımaları dikkatlere sunulmuştur.

Üçüncü bölümde incelemeye tabi tutulan 21 varyant tanıtılarak motif sıraları verilmiş, bu varyantlar 17 epizot halinde karşılaştırılmış ve epizotlara ait motiflerin Motif İndeks'teki yerleri gösterilmiştir.

Dördüncü bölüm hikâyenin karakteristik motiflerinin ele alındığı bölümdür. Bu bölümde rüya, kuyu, hain ağabeyler gibi karakteristik motifler üzerinde etraflıca durulmuştur.

Beşinci bölümde yazma, taş baskı ve sözlü varyantlardan 9 metin örneği ve 4 ezgili icra örneği verilmiştir. Çalışma sonuç, sözlük, kaynakça ve dizin ile tamamlanmıştır.

Çalışma Atatürk Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri kapsamında (Proje no: 2011/256) desteklenmiştir. Bu destek için Atatürk Üniversitesi Rektörlüğü'ne teşekkür ediyorum. Çalışmayı hazırlarken pek çok kişinin de desteğini gördüm. Henüz yayımlanmamış çalışmasını tezimde kullanmam için gönderen Prof. Dr. Alimcan İNAYET'e, bilgi ve görüşlerinden istifade ettiğim Prof. Dr. Ali Berat ALPTEKİN, Prof. Dr. Metin EKİCİ ve Prof. Dr. Yavuz AKPINAR'a, metin okuma esnasında desteğini gördüğüm Prof. Dr. Turgut KARABEY, Prof. Dr. Kâzım KÖKTEKİN ve Yrd. Doç. Dr. Faysal Okan ATASOY'a, çalışmayla ilgili birçok konuda desteğini gördüğüm Yrd. Doç. Dr. Gülhan ATNUR'a teşekkürü borç bilirim.

Çalışmanın her aşamasında bilgisinden istifade ettiğim saygıdeğer hocam Prof. Dr. Dilaver DÜZGÜN'e şükranlarımı sunarım.

GİRİŞ

I. Araştırmanın Amacı, Kapsamı ve Yöntemi

Ali'nin 13. yy.da kaleme aldığı *Kıssa-i Yûsuf* manzumesi Yusuf ile Züleyha hikâyesinin edebiyatımızdaki ilk örneğidir. Bu eserden sonra edebiyatımızda çok sayıda mesnevi yazılmıştır. Ülkemizde Yusuf ile Züleyha hikâyesi ile ilgili yapılan çalışmalar bu mesneviler üzerinde yoğunlaşmıştır. Hikâyenin Türk halk edebiyatında da kayda değer bir yeri vardır. Ülkemizde ve Türk dünyasının değişik yerlerinde hikâyenin çok sayıda varyantı kaydedilmiştir. Hikâyenin halk varyantları üzerine ülkemizde bütüncül bir çalışma yapılmamıştır. Prof. Dr. Ali Berat Alptekin, hikâyenin Behçet Mahir varyantını *Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı*² adlı çalışmasında ele almıştır. Yeliz Özay'ın hazırladığı *Metinlerarası İlişkilerde Türk Halk Hikâyeleri*³ isimli tezde bu varyant klasik edebiyat metinleriyle ortaklıkları olan halk hikâyelerinden biri olarak ele alınmıştır. Özay “*Metinlerarasılık ve Türk Halk Hikâyelerinde Ana-Metinsel Dönüşümler*”⁴ başlıklı makalesinde bu varyantı tekrar metinlerarası ilişkiler yönünden ele almıştır. Emine Aydoğan aynı varyantı *Anadolu Sahası Türk Halk Hikâyelerinde Mitolojik Unsurlar*⁵ adlı yüksek lisans tezine dâhil etmiştir. Hikâye ile ilgili bir çalışma da Mustafa Aça'ya aittir. Aça “*Şeyyad Hamza'nın Yusuf u Züleyha Mesnevisi ile Tatar Türklerinin Yosif Kitabı Üzerine Mukayeseli Bakış*”⁶ adlı makalesinde hikâyenin Tatar varyantını değerlendirir.

Ülkemizde hikâyenin yazma ve taş baskı varyantları yanında sözlü gelenekten derlenmiş 9 varyantı tespit edilmiştir. Türk dünyası halklarında ise Yusuf ile Züleyha hikâyesinin derlenmiş varyantları çok daha fazladır. BHİ'de hikâyenin Başkırtlar arasında derlenmiş 52 varyant hakkında bilgi verilmiştir. Bunlardan 8 varyantın metni kaydedilmiştir.⁷ Tatar halkı arasında Kul Ali'nin *Kıssa-i Yûsuf* manzumesine dayanarak ortaya çıkan ve çok fazla yayılan *Yusuf Kitabı* yer alır. Destan, günümüzde Tatarların yaşadığı hemen hemen her yerde bilinmektedir. 20. yy.da Kul Ali'nin manzumesinin

² Bk. Ali Berat Alptekin, *Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı*, Akçağ Yayınları, Ankara 2005.

³ Bk. Yeliz Özay, *Metinlerarası İlişkilerde Türk Halk Hikâyeleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), GÜ SBE, Ankara 2007.

⁴ Bk. Yeliz Özay, “Metinlerarasılık ve Türk Halk Hikâyelerinde Ana-Metinsel Dönüşümler”, *Milli Folklor*, (83), Güz 2009, ss. 6-18.

⁵ Bk. Emine Aydoğan, *Anadolu Sahası Türk Halk Hikâyelerinde Mitolojik Unsurlar*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), GÜ SBE, Ankara 2006.

⁶ Bk. Mustafa Aça, “Şeyyad Hamza'nın Yusuf u Züleyha Mesnevisi ile Tatar Türklerinin Yosif Kitabı Üzerine Mukayeseli Bakış”, *Milli Folklor*, (61), Bahar 2004, ss. 149-159.

⁷ Bk. Nur Zaripov vd., *Başkırt Halık İcadı, VI. Tom, Epos: Kissalar hem Dastandar*, Kitap, Ufa 2002.

halka mal olmuş onlarca varyantı kaydedilmiştir. Örneğin, G. İbrahimov Dil, Edebiyat ve Sanat Enstitüsü arşivinde Tatarlar arasında yayılan *Yusuf Kitabı*'nın 39 varyantı muhafaza edilmektedir.⁸

Türk dünyasının tamamında aynı adla bilinen Yusuf ile Züleyha hikâyesinin halk varyantları üzerine bilimsel bir çalışma yapılmamış olması bu alanda önemli bir boşluk olduğunu göstermektedir. Bu çalışma böyle bir boşluğu doldurmak amacıyla hazırlanmıştır.

Çalışma Yusuf ile Züleyha hikâyesinin Türkiye ve Türk dünyasındaki halk varyantlarını kapsamaktadır. Bu bağlamda 1 yazma, 1 taş baskı, 1 matbu ve 3 sözlü varyant Türkiye'den, 15 varyant da diğer Türk topluluklarından olmak üzere toplam 21 varyantın motif sıraları verilmiş, bu varyantlar 17 epizot halinde karşılaştırılmış ve epizotlara ait motiflerin Motif İndeks'teki yerleri gösterilmiştir. Yusuf ile Züleyha hikâyesi ile ilgili geniş bir bibliyografyanın verildiği çalışmada hikâyenin edebiyat, sanat ve sosyal hayattaki etkileri üzerinde durulmuş, hikâyedeki karakteristik motiflerin diğer edebi eserlerdeki yeri tespit edilerek dikkatlere sunulmuştur. Yahudi, Hristiyan ve Müslüman toplulukların ortak edebi mirası olan Yusuf ile Züleyha hikâyesinin Türk halklarından derlenmiş örneklerinde özgün motifler bulunarak bunlar (T) ile gösterilmiştir. Yazma ve taş baskı metinlerin okunmasında eserin kaleme alındığı dönemin özellikleri dikkate alınmıştır. Mümkün mertebe metinlere müdahale edilmemeye çalışılmıştır. Taş baskı metinde zaman zaman geçen "itti, ider" ifadeleri daha sık geçen "eyitti, eydür" şeklinde okunarak metinde ortak bir kullanım olması sağlanmıştır. Metinlerde yapılan düzeltmeler [] ile gösterilmiştir. Zorunlu durumlarda dipnot tercih edilmiştir. Osmanlı Türkçesinden aktarılan metinler ve ağız özellikleri gösteren sözlü varyantlarda â, î, û vokalleri; ñ ve ħ konsonları ile ‘ ve ’ işaretleri gösterilmiştir. Yazma ve taş baskı metinlerde geçen ayetler Arap harfli olarak verilmiş, dipnotlarda ayetin Kur'an'daki yeri işaret edilmiştir.

II. Hikâyenin Kaynağı ve Yayılması

Yusuf ile Züleyha hikâyesinin kaynağıyla ilgili olarak Ahd-i Atik'teki hikâyeden önceye ait MÖ 15. yy.da yazılmış bir Mısır anlatısının en eski versiyon olabileceği ifade edilmektedir. *İlim sahasında Yusuf hikâyesinin muhtelif motifleri diğer halkların*

⁸ Fatih Urmançı, *Tatar Destanları 2*, (Türkiye Türkçesine Aktaranlar: Vedat Kartalcık, Caner Kerimoğlu), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2007, ss. 16-27.

masalları ile mukayese edilmiştir. Bunlar arasında bilhassa, şimdiye kadar popüler olması icap eden “İki Kardeş Masalı” adlı bu Mısır hikâyesinin Yusuf ile Potifar’ın karısı arasında geçen baştan çıkarma ve iftira motifinin basit bir versiyonu olduğu mümkündür.⁹

Halide Dolu, hikâyenin kaynağıyla ilgili Türkçe tetkik yapılmadığını ifade ederek *İki Kardeş* diye bilinen masal tiplerinin Yusuf hikâyesinin en eski versiyonları olabileceği sonucuna varıyor.¹⁰ *Çünkü birbirlerine bu kadar fazla benzeyen bu motiflerin, başka başka halklarda, birbirlerine hiç tesir etmeksizin meydana gelmeleri mümkün olamaz.*¹¹

BHİ’de hikâyenin konusunun başlangıçta mit-efsane şeklinde Asur-Babilliler tarafından yaratıldığı ifade edilir.¹² Benzer bilgi farklı çalışmalarda da karşımıza çıkar ancak detaya girilmez: *Âlimler, Kıssa-yı Yusuf mesnevisinin kaynaklarını, Irak’ta iki üç bin yıl önce yazılmış Assiro-Vavilon mitolojisinde bulurlar. Bu hikâye, tamamen Tevrat’a, sonra Kuran’a farklı sureler olarak inmiştir.*¹³

Hikâyenin kaynağıyla ilgili tartışmalarda ele alınan bir diğer konu mevzunun tarihsel olup olmadığı problemidir. Bu noktada *Batı âlimlerinden Renan, Tevrat’taki hikâyeyi tarih kabul etmez. “Tevrat, Arapların Kitâbü’l- Egânî’sine benzer. Sergüzeştlerin yaşanılan hayatla ilgisi yoktur. Yusuf u Züleyha, sadece en eski, belki bu ana kadar hiç eskimemiş romandır.”* der.¹⁴ Kimilerine göre, *Yusuf kıssasına tamamen belgesel yaklaşımın mümkün olmadığı ve çok şüpheli sonuçlara götüreceği aşikârdır.*¹⁵ Eski Ahit’te anlatılan olayların tarihî gerçekliği çeşitli bilim adamları tarafından

⁹ Halide Dolu, *Menşeyinden Beri Yusuf Hikâyesi ve Türk Edebiyatındaki Versiyonları*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İÜ, İstanbul 1953, s. 12.

¹⁰ Oysa Ahmed Ziya’nın 1930’da hazırladığı Yusuf u Züleyha adlı bitirme tezinde de Kadim Mısır’ın İki Kardeş anlatısının Yusuf hikâyesi ile alakası hususunda benzer bilgiler mevcuttur. Bk. Gönül Ayan, “Ahmed Yesevi Etkisiyle Yazılan İki Yusuf u Züleyha”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (3), Konya 1997, ss. 31-32.

¹¹ Dolu, *Menşeyinden Beri Yusuf Hikâyesi ve Türk Edebiyatındaki Versiyonları*, s. 13.

Fakat 19. yy.ın sonlarında ortaya atılan Gelişme Kuramı, birbirinden çok uzakta ve tarihin hiçbir döneminde birbiriyle ilişkisi olduğu bilinmeyen farklı toplumlardaki benzer kültürel yaratmaların bulunmasının nedenlerini açıklamaya çalışır. Bu kurama göre *insan ruhu her yerde bir ve aynıdır, bu özelliği dolayısıyla, zaman içinde, birbirinden habersiz olarak gereksinim duyduğu anda benzer ürünler yaratacaktır.* Bk. Metin Ekici, “Araştırma Yöntemleri”, *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, (Editör: M. Öcal Oğuz), Grafiker Yayıncılık, Ankara 2007, s. 66.

¹² Bk. Zariyov vd., *Başkört Halık İcadı, VI. Tom, Epos: Kissalar hem Dastandar*, s. 6.

¹³ Rozaliya Davletbakova, *Başkurt Milli Şairi Nazar Necmi, Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), EÜ SBE, İzmir 2006, s. VII.

¹⁴ Ayan, “Ahmed Yesevi Etkisiyle Yazılan İki Yusuf u Züleyha”, ss. 31-32.

¹⁵ Roland de Vaux, “Yahudi Kaynaklarına Göre İsrail Oğullarının Mısır’a Yerleşmesi ve Yusuf Kıssası”, (çev. Siddik Yüksel), *OMÜ İF Dergisi*, (3), Samsun 1989, s. 169.

tartışılmış ve birçoğu bunların efsane olduğunu iddia etmiştir.¹⁶ Örneğin Mısır metinlerinin hiçbir yerinde Hz. Yusuf'un Mısır'daki ikametinden bahsedilmemektedir. Fakat tarihçiler Hz. Yusuf öyküsünün Mısırlı olmayan Hyksoslar olarak tanınan Samî halkının işgali esnasında (MÖ 1663-1555) Güney Mısır'da geçtiğine inanma eğilimindedir. Hz. Yusuf'a ilişkin hiçbir Mısır kaydının bulunmaması bu dönem kayıtlarının azlığına bağlanabilir.¹⁷ *Çıkış Kitabı*'nın yazarları Yusuf hikâyesindeki olayların tarihselliğini reddetmek için edebî motif gerekçesinin gelişigüzel kullanılmasına bir örnek olarak Hz. Yusuf'un öyküsü ile antik Mısırlı *İki Kardeş Öyküsü* arasındaki malum benzerliklerin sık sık gündeme getirilmesini gösterir. *Reddedilen baştan çıkarıcı kadın* temasının Yusuf hikâyesinde de yer alması iki öykü arasında bir ilişki olduğunun kanıtı sayılamayacağı gibi, doğrudan ya da dolaylı böyle bir bağlantı kurmaya iten neden gülünçtür. *Çünkü reddedilen baştan çıkarıcı kadın teması gerçek hayatta daima mevcut olmuştur. Hz. Yusuf hikâyesinin o bölümünün tarihselliğinden kuşkulanmak için hiçbir neden yoktur. İlave olarak, Mısır öyküsünün kendisinin de gerçek bir reddedilen baştan çıkarıcı kadın öyküsünden alınmış olması mümkündür. Bu durumda temanın kendisi Mısır öyküsünün tek gerçek parçası olabilir. Bu nedenle bu temayı bir edebi motif olarak sınıflandırmak anlamsızdır.*¹⁸

Mısır'daki yedi kıtlık yılının ananesini gösteren bir metin, hikâyenin tarihselliğine örnek teşkil eder. Bu metinde Firavun ile bir din mümessili arasında imzalanan bir muahedeye göre Mısır'ın bolluk yılları arkasından, takip edilecek yedi kıtlık yılı ananesi mevcuttur.¹⁹ Ayrıca Mısır tarihinin Hyksoslar döneminde Mısır'a kolayca girip ülkenin en bereketli bölgesi olan Delta'ya yerleşen bir topluluk vardır. Bu dönem boyunca firavunlar Asyalı olup, kendi türdeşlerini kayırıyorlar. Bu husus Ahd-i Atık'teki Yusuf'un serüveninin gerçekliğini güzelce ortaya koymaktadır.²⁰

Tespitler ışığında Kadim Mısır'ın *İki Kardeş* masalı ve diğer masal tiplerindeki çeşitli motiflerin kıssaya kaynaklık etmiş olabileceği düşüncesi tarihî gerçekliğe aykırı görünmektedir. *British Museum*'da muhafaza edilen bir papirüs üzerine hiyeratik karakterde yazılı olup yaklaşık olarak MÖ 1300 yılında Dokuzuncu Hanedan

¹⁶ Dolu, *Menşeyinden Beri Yusuf Hikâyesi ve Türk Edebiyatındaki Versiyonları*, s. 6.

¹⁷ Maurice Bucaille vd., *Mûsâ ve Firavun- Çıkış Kitabı*, (çev. Ayşe Meral, İbrahim Kapaklıkaya), Gelenek Yayıncılık, İstanbul 2002, s. 45.

¹⁸ Bucaille vd., *Mûsâ ve Firavun- Çıkış Kitabı*, s. 205-206.

¹⁹ Dolu, *Menşeyinden Beri Yusuf Hikâyesi ve Türk Edebiyatındaki Versiyonları*, s. 8.

²⁰ Bk. Burhan Oğuz, *Türk ve Yahudi Kültürlerine Bir Mukayeseli Bakış, II*, Yazır Matbaası, İstanbul 1992, ss. 749-750.

egemenliği döneminde geçerli olan bir formda bulunan *İki Erkek Kardeşin Hikâyesi* ya da *İki Kardeş Masalı*²¹ Hz. Musa'nın yaşadığı döneme denk gelmektedir. Oysa Hz. Yusuf'un, kabul edilen tarihsel hayatı onun MÖ 1906'da doğup kendisi ile ilgili kıssanın MÖ 1890 dolaylarında başladığını tasdik etmektedir.²² Bazı kaynaklarda ise Hz. Yusuf'un MÖ 1720-1580 veya MÖ 1700-1600 yılları arasında yaşadığı kabul edilir.²³ Hz. Yusuf'un ne zaman yaşadığı hakkında kesin bir hüküm verilemezse de bu tarihin bahsi geçen Mısır masalından çok öncelere denk geldiği açıktır. Dolayısıyla Yusuf kıssasının ilk kaynağının herhangi bir efsane ya da masala dayanamayacağı ortadadır.

Roland de Vaux, Yahudi kaynaklı Yusuf kıssasının Tevrat'ta yazılı hale getirilmesi aşamalarını değerlendirir ve dikkate değer bazı tespitlerde bulunur.

1. Yusuf kıssası atalarla ilgili kıssalardan değildir. Yeni bir unsurdur.
2. Hz. İbrahim ve Hz. Yakup'un hikâyelerinden oldukça farklı yazılmıştır.
3. Onların aksine, içerisine farklı kaynaklara sahip rivayetlerin konulduğu bir hikâye değildir.
4. Ağabeyleri tarafından zulmedilen küçük kardeş, yüksek bir makama ulaşan köle, genç adamı ayartmaya teşebbüs eden kadın vs. gibi çeşitli evrensel folklor temalarının veya farklı halk hikâyelerinin bir araya getirildiği bir edebî kompozisyon da değildir.
5. Edebî açıdan bakıldığında sık sık bir roman ya da bir masal diye isimlendirilmiştir ve bu edebî şekle ait özelliklerin birçoğuna sahip olduğu inkâr edilemez.
6. Ama sadece daha önce mevcut olan bir rivayeti anlatmak için bu unsurların bazılarını kullanmış olabilir.
7. Onun gayesi, kesinlikle, dinleyenleri sadece eğlendirmek değildir. Esas amacı bilgi vermektir.

²¹ Bu masal hakkında bilgi ve metin için bk. E. A. Wallisbudge, *Antik Mısır Edebiyatı- Yazınsal Metinler*, (çev. Selin Albayrak), İlya Yayınevi, İzmir 2010.; Fred Gladstone Bratton, *Yakın Doğu Mitolojisi*, (çev. Nejat Muallimoğlu), MÜ İF Vakfı Yayınları, İstanbul 1995.

²² Konuyla ilgili detay için bk. Yaşar Kurt, *Hz. Yûsuf'un Tarihsel Hayatı- Mukayese ve Değerlendirme*, Araştırma Yayınları, Ankara 2005.

²³ Bk. Ahmet Bedir, *Tevhid'in Yurdu Kur'an-ı Kerim Atlası*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2009, s. 548.

8. Kıssayı güzel bir edebî eser haline getiren müellif, Mısır'a ait birçok eserden faydalandı, ancak onu uydurmadı.²⁴

O halde, geç bir tarihte yazıya geçirilmiş olmasına rağmen Tevrat'taki metin tarihî bakımdan ilk örnek olarak değerlendirilebilir.²⁵ Buna göre, tarihî gerçekliğe uygun olan, Hz. Yusuf hikâyesinin bahsi geçen anlatılara motif ve konu bakımından kaynaklık etmiş olabileceğidir.

Kitab-ı Mukaddes (Eski Ahit/ Tevrat: Tekvin 37-50, Yeni Ahit/ İncil: Resullerin İşleri 7) ve Kur'an-ı Kerim-12'de geçen Yusuf kıssası Doğu'da Kur'an tefsircileri, İslam tarihçileri ve kıssas-ı enbiya müellifleri tarafından ayrıntılı olarak ele alınmış, şairler tarafından işlenmiştir. Müslüman müellifler kıssayı şerh ve tahkiye ederken İsrailiyat'tan büyük ölçüde etkilenmişlerdir. Nitekim Yusuf kıssası en etraflıca Eski Ahit'te hikâye edilmiştir. Kur'an-ı Kerim'deki kıssa, nispeten kısa olmakla birlikte, özlü bir şekilde verilir. İslamî edebiyatın vazgeçilmez konularından biri olan Yusuf kıssası, Müslüman müelliflerin kaleminde bu iki kaynağın terkihiyle yeniden kurgulanmıştır. Kutsal kitaplarda yer almayan birçok unsur da hikâyeye dâhil edilmiştir. Örneğin, Yusuf'u baştan çıkarmaya çalışan kadın, kutsal kitaplarda isimsiz olarak geçerken Müslüman müellifler bu kadını Züleyha/Zeliha olarak takdim eder. Hikâyenin sonunda Yusuf ile Züleyha evlenir. Yusuf'un evliliği Kur'an'da yer almamakla birlikte, Tevrat'ta daha farklıdır. Burada Yusuf, zindandan çıkıp On şehrinin kâhini Potifar'ın kızı Asenat ile evlenir. İslami muhayyilenin yarattığı Züleyha tipi, hikâyenin vazgeçilmez unsurlarından biri olmuştur. Nitekim Müslüman-Şark edebiyatı, hikâyedeki aşk temi üzerinde ısrar ederken Yahudi ve Hristiyanlar daha çok Yusuf ve kardeşleri arasındaki ilişkiye vurgu yapar.²⁶

Müslüman-Şark edebiyatında yüzlerce örneği verilen hikâyenin Türk edebiyatındaki ilk örneği Ali'nin *Yusuf u Zeliha* manzumesidir. Eser dörtlükler halinde,

²⁴ Bk. Roland de Vaux, "Yahudi Kaynaklarına Göre İsrail Oğullarının Mısır'a Yerleşmesi ve Yusuf Kıssası", ss. 170-192.

²⁵ Roland de Vaux, Yusuf kıssasının cinsi ve muhtevâsından ve hepsinden çok, kıssada bulunan Mısır'a has şahıs isimlerinden dolayı Hz. Süleyman'ın saltanatından evvel yazılmış olamayacağını ifade etmektedir. Bk. Roland de Vaux, "Yahudi Kaynaklarına Göre İsrail Oğullarının Mısır'a Yerleşmesi ve Yusuf Kıssası", ss. 191-192. Nitekim şu an elimizde bulunan Tevrat değişik zamanlarda oluşturulan metinlerin bir araya gelmesiyle meydana gelmiş ve MS 3. yy.da son şeklini almıştır. Bk. Kurt, *Hz. Yusuf'un Tarihsel Hayatı- Mukayese ve Değerlendirme*, ss. 19-21.

²⁶ Hikâyenin kurgusuyla ilgili bu önemli fark Türk halk varyantlarında da bariz bir şekilde kendini gösterir. İncelediğimiz 21 varyantın Müslüman Türklere ait 20'sinde Züleyha/Zeliha karakteri yer alırken Hristiyan Türklere ait Urum varyantında bu karakter hiçbir şekilde geçmez. Bu varyant Yusuf'un hain kardeşlerine atıfla anlatılmıştır.

hece ölçüsüyle kaleme alınmıştır. Ali'nin eserinden sonra mesnevi tarzında çok sayıda eser kaleme alınmıştır. Yusuf ile Züleyha hikâyesi, kısas-ı enbiya ve tefsirler yanında, bu mesnevilerden okunarak sözlü geleneğe intikal etmiştir. Hikâyenin halk arasındaki yayılışında din adamlarının vaazlarının da etkili olduğu tespit edilmiştir. *Vaizler, dinleyicilerin ilgilerini çekmek için çoğu defa vaazla beraber çeşitli masallar anlatmıştır. Böylece Yusuf, Yunus, İbrahim, İsmail, Musa vb. hakkındaki masalların bazı bölümleri halka geçmiştir.*²⁷

III. Hikâyenin Yazıya Geçirilmesi

Eski Ahit'teki Yusuf hikâyesi çeşitli mitolojik motiflerle yazıya geçirilmiştir. Fakat bu hususiyet, Yusuf hikâyesiyle sınırlı değildir. Batı'da Kitab-ı Mukaddes'in mitoloji ile ilişkisi çokça tartışılan bir problem olmuştur. Kitab-ı Mukaddes'in mitolojik unsurlardan arındırılması (demitolojizasyon) çabası çok gerilere, kutsal kitabın kriticizmine kadar gitmektedir. Bultmann'la ön plana çıkan bu çabanın parolası *mitolojiden uzaklaşma* şeklinde tanımlanmıştır. Mitolojik unsurların Kitab-ı Mukaddes'e sonradan dâhil edilmesine örnek olarak Yusuf kıssası ile Mısır mitolojisi arasındaki paralellikler de gösterilmektedir.²⁸ İslam dünyasında da kıssanın yazın türlerindeki yansımalarının Kur'an'a uygunluğunu tartışılmış, Kur'an-ı Kerim ile Kitab-ı Mukaddes karşılaştırılmış, bazı çalışmalarda kıssayla ilgili rivayetlerin İsrailiyat menşeli bilgiler olduğu ifade edilmiştir.²⁹

²⁷ Hasan Kaleşi, "Arnavut Hikâyelerinde Türk Tesirleri", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, II (8), Ekim 1980, s. 159.

²⁸ Bu konuda detaylı bilgi ve kaynakça için bk. Şehmus Demir, *Mitoloji Kur'an Kıssaları ve Tarihî Gerçeklik*, Beyan Yayınları, Ankara 2003.

²⁹ Bu konu hakkında şu çalışmalara bakılabilir: Maurice Bucaille, *Müsbet İlim Yönünden Tevrat, İnciller ve Kur'an*, (çev. Mehmet Ali Sönmez), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1991.; Zakir Barutçu, *Tevrat, Zebur, İncil ve Kur'an-ı Kerim'deki Ortak Âyetler*, İstanbul 2002.; Abdurrahman Akdeniz, *Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an-ı Kerim'de Hz. Yusuf*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), SÜ SBE Konya 1994.; Muslu Baldan, *Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an-ı Kerim'e Göre Hz. Yusuf*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), UÜ SBE, Bursa 1998.; Mehmet Karaman, *Yahudi ve İslam Geleneğine Göre Hz. Yusuf*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), SÜ SBE, Sakarya 2005.; Ahmet Çelik, "Kur'an'ın Nassına Aykırı Olduğu Halde Tefsir Kitaplarında Yer Verilen Haberler", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* (www.e-sosder.com), III (11), Kış 2005, ss.56-65.; Abdullah Aydemir, "Hakkındaki Gayr-i Mevsûk Rivâyetler ve Hz. Yûsuf (A.S.)", *Diyanet Dergisi*, XIV (2), Mart-Nisan 1975, ss.76-97.; Mustafa Ünver, "Yusuf Kıssası Açısından Ahd-i Âtik ve Kur'an-ı Kerim'e Karşılaştırmalı Bir Bakış", *Diyanet Dergisi*, XXXVII (2), Nisan-Mayıs-Haziran 2001, ss. 73-108.; Kadir Polater, "Kur'an ve Kitab-ı Mukaddes'e Göre Yûsuf Kıssası", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, (3), 2007, ss. 9-50.

İslam dünyasında müellifler Yusuf kıssasını doğrudan Kur'an'dan almadıkları gibi bu tür rivayetleri ve kendi muhayyilelerini de işin içine katarak eserler kaleme aldılar. *Çeşitli Türk boyları arasında yaygınlık kazanmış olan yaratılış (kozmogoni) efsaneleri, özellikle Anadolu'ya yerleştikten sonra, İslamî renge bürünmüştür. Taberi Tarihi ile Ali'nin Kühü'l Ahbar'ı bu kozmogoninin nasıl mitolojik yapı kazandığını göstermesi bakımından yeterlidir. İslam kahramanları ve din büyükleri üzerine kurulu yeni anlatmalar, eski Türk anlatı geleneğinde hemen kendilerine yer buldu. Kısas-ı enbiya çevresinde oluşturulan bu anlatmalarda Şehname'den de gelen kimi mitolojik, lejanderik motifleri bulmak mümkündür.*³⁰ Anadolu'da Yusuf ile Züleyha hikâyesinin bahsi geçen Taberi Tarihi ve kısas-ı enbiyalardan okunarak sözlü geleneğe geçtiği düşünülecek olursa hikâyede mitolojik motiflerin izi kolayca takip edilebilir.

Said Shirani-Arbab 1975'te hazırladığı doktora çalışmasında Yusuf figürünün mitolojik yönü üzerinde durmuştur. Bu çalışmada kutsal kitaplardaki Yusuf figürünün dönüşümü İran ve İngiliz edebiyatından örnekler üzerinden değerlendirilmiştir. Yusuf temasının temel motiflerinin birçok kültürde farklı şekillerde yer aldığı ifade edilerek Habil-Kabil, Mısır tanrı kardeşleri ve diğer efsanelerde canlandırılan kardeşler arası çekişme ve kardeş katli motifleri dikkatlere sunulur. Hikâyedeki kuyu bölümünün Adonis-Tammuz-Osiris-Christ hikâyeleriyle paralellik gösterdiği söylenir. Yusuf, Potifar ve karısı arasındaki üçlü ilişkinin eski Mısır'daki İki Kardeşin Hikâyesi, klasik Yunan Hippylysus efsanesi ve eski İran Siyavuş hikâyesinde bulunduğu dikkatlere sunulur. Araştırmacının konuyla ilgili diğer tespitleri şöyle özetlenebilir:

Yusuf kıssasını şekillendiren mitlerin hepsi ilk tam ifadelerini Kitab-ı Mukaddes ve Kuran'dan almaktadır. Bu mitlerin başlıca iki biçimi Yahudi-Hristiyan ve İslam kültürlerinde yazılan hikâyelerin yüzlerce edebi çevirilerinde anlamın biçimlendirilmesini önemli bir şekilde etkilemiştir. Robert Aylett'in Yusuf çevirisinde Yusuf, İsa olarak resmedilerek kuyu, zindan ve esaret motifleri tahammül edilmesi gereken çarmıhı temsil eder. İnsanı merkeze alan İncil geleneğinin tersine Kur'an'daki çeviri Tanrı merkezlidir. Yusuf'un karakterindeki sözel ifade ve Yusuf'un tedarikçi yönü gölgede kalmaktadır. Diğer taraftan Potifar'ın karısı ile arasında geçenler ve rüya yorumlama yeteneği vurgulanarak dikkati Yusuf'un iffetine ve Tanrı'yla olan rabıtasına çekmektedir. Kur'an'daki orijinal yapısını müteakip kısaca artan bir şekilde lirik ve

³⁰ Metin Karadağ, *Türk Halk Edebiyatı Anlatı Türleri*, Ürün Yayınları, Ankara 1999, s. 35.

romantik hal almaktadır. Potifar'ın karısı artık, Züleyha adını almaktadır ve sonunda namusu ve itibarı iade edilmektedir. Kıssa, Müslüman mistiklerce artık konu edilmektedir ve en başarılı örneğini İranlı mistik şair Cami'nin mesnevisinde bulmaktadır. Bu eserde İslam mistikleri için ruhbiliminin iyi bir örneği ya da tevili olan Yusuf'un hayali ve yorumlayıcı yeteneği, konuşan şeklin fani ve aldatici doğasından hayatın ebediliği ve hakikatine geçişini temsil etmektedir. Benzer şekilde Züleyha'nın aşk acısı ise insanoğlunun bu hayatın boş uğraşlarından idrake ve nihayetinde üstün hakikate kavuşmasına doğru olan yolculuğu temsil etmektedir.³¹

IV. Hikâyenin Gelenek İçindeki Yeri

Hız. Yusuf'un kadim hikâyesi Yahudi, Hristiyan ve Müslümanlar tarafından asırlarca halk anlatmalarında ve yazılı metinlerde işlenmiştir. Üç kutsal kitabın kaynaklık ettiği hikâye yalnızca o dinlere mensup insanlar tarafından bilinip işlenmemiştir. Hikâyenin dünya halkları arasında birçok örneği vardır. Kur'an'da yer alan bir sure olarak Müslümanlarca o derece önemsenmiştir ki *kıssa İslam'ın bütün yörelerinde müsbet bir şekilde rağbet görmüş, tavsiye edilmiş, buna telmihlerde bulunulmuş; her zümreden halkın gerek dinî, gerek ahlakî, gerek kültür yönünden eğitilmesi için tekrar tekrar kaleme alınmıştır. Böylece sadece Türk edebiyatında sayısı elliye geçen Yûsuf u Züleyhâ'lar ortaya çıkmıştır.*³²

Yusuf kıssası, Şark-İslam klasikleri olarak kabul edilen *Hadikatü's Süedâ*, *Gülistan*, *Mantuku't Tayr*, *Fusûsu'l Hikem* ve *Mesnevî* gibi eserlerde çeşitli telmihlerle yer almıştır. Bu eserler kendinden sonraki *Yusuf ile Züleyha* mesnevileri üzerinde etkili olmuştur.³³ Klasik Türk edebiyatında birçok şairin kaleme aldığı hikâye, divan şiirinde derin bir iz bırakmıştır. Müstakil Yusuf u Zeliha manzumelerinin yanında, hikâyeye telmihler yapılmış, hikâyedeki birçok unsur, mazmun olarak kullanılmıştır. Örneğin, *Aziz*, *İhvân*, *Ken'an*, *Kervan*, *Kurt*, *Kuyu-Çâh*, *Külbe-i Ahzan (Beytü'l Ahzan)*, *Mısır*,

³¹ Said Shirani-Arbab, *Shapes Of A Myth: Literary Transformations Of The Joseph Figure*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Princeton University, July-1975.

³² Ayan, "Ahmed Yesevi Etkisiyle Yazılan İki Yusuf u Züleyha", s. 32.

³³ Bu konuda geniş bilgi için bk. Dilaver Gürer, *Fusûsu'l Hikem ve Mesnevî'de Peygamber Öyküleri, Gelenek Yayıncılık*, İstanbul 2010.; Nezahat Öztekin, *Mevlânâ'nın Mesnevî'sindeki Hikâyelerin XIII-XV. Yüzyıl Anadolu Mesnevilerine Etkisi*, EÜ EF Yayınları, İzmir 2000.

Nil, Gömlek (Pîrâhen), Ya'kûb, Yıldız, Yûsuf, Zindan, Zelihâ gibi birçok mazmun, divan şairleri tarafından asırlarca kullanılmıştır.³⁴

Hikâye, Seyahatname'de de yer almaktadır. Evliya Çelebi, eserinin Baalbek Kalesi ile ilgili bölümünde Yusuf hikâyesinden bahsetmektedir. Hikâyenin anlatıldığı bu bölümde Hz. Yakup, Hz. Yusuf, Züleyha Hatun, Hz. Yusuf'un oğlu Efrayim ve kardeşleri Bünyamin ile Yehuda'nın kabirleri hakkında bilgiler verilir.³⁵

Kıssanın ibret ve hikmetlerle dolu olması, Züleyha'nın Yusuf'a duyduğu büyük aşk ve kıssaların en güzeli olarak Kur'an'da övülmesi şöhretinin gerekçelerinden sayılabilir. Fakat Yusuf hikâyesinin bu denli şöhret bulması, İslam dünyasıyla sınırlı değildir. O, her devirde okunan bir klasik niteliğindedir. Nitekim Batı âlimlerinden Renan, hikâyenin *belki bu ana kadar hiç eskimemiş roman* olduğunu ifade eder.³⁶ Tolstoy, Yusuf hikâyesini üstün yapıt olarak değerlendirir. *Çinceye de çevrilmiş olan Yusuf hikâyesi Çinlileri etkiler... İyi, üstün sanat hep böyledir: İlyada, Odysseia, Yakup, İshak, Yusuf peygamberlerle Yahudi peygamberlerin öyküleri.*³⁷ Yusuf'u babalarından kıskanan kardeşlerinin onu tüccarlara satması, Aziz'in karısının Yusuf'u ayartmaya çalışması, Yüksek makam ve mevkilere ulaşan Yusuf'un, bütün kardeşlerini bağışlaması... *bütün bu duygular bir Rus köylüsü, Çinli, Afrikalı, genç, yaşlı, çocuk, eğitilmiş, eğitimsiz... herkesin anlayabileceği duygulardır; üstelik öykü öylesine tutumlulukla, öylesine ayrıntılardan arındırılarak yazılmıştır ki, öyküyü istediğiniz ülkeye, ortama aktarın, herkes tarafından anlaşılacak, herkesi etkileyecektir.*³⁸ Tolstoy, günümüz sanatçılarının böyle bir eser yazabileceğine imkân vermez.³⁹

Başkurtlar arasında anlatılan bir efsanede Yusuf Kitabı'nın sihri gücüne işaret edilir. Kitabı okuyan gençler rüyada evlenecekleri kişiyi görüp âşık olurlar. Yine Başkurt halkının kadınları kızlık çağlarında toplanıp Yusuf Kitabı'nı okur hatta kitaptan fallar açarlarmış.⁴⁰ Erbil'de önceleri gece okumaları tertip edilip *Yusuf Züleyha* kitabı

³⁴ Daha geniş bilgi için bk. Züleyha Muş, *Arap ve Türk Edebiyatlarında Yusuf u Züleyha Hikâyelerinin Mukayesesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), MÜ SBE, İstanbul 2000, ss. 138-168.

³⁵ Bk. Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi, Topkapı Sarayı Bağdat 305 Yazmasının Transkripsiyonu- Dizini, 3. Kitap*, (hızl. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999, ss. 59- 60.

³⁶ Bk. Ayan, "Ahmed Yesevi Etkisiyle Yazılan İki Yusuf u Züleyha", ss. 31- 32.

³⁷ L. N. Tolstoy, *Sanat Nedir*, (çev. Mazlum Beyhan), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010, s. 111.

³⁸ Tolstoy, *Sanat Nedir*, s. 185.

³⁹ Bk. Tolstoy, *Sanat Nedir*, s. 218.

⁴⁰ Bk. Zaripov vd., *Başkurt Halk İcadı, VI. Tom, Epos: Kissalar hem Dastandar*, s. 192.

okunur, soranlara *Bu gece Yüsüf'teyiğ. Bu gece Züleyhe'deyiğ.* diye cevap verilirmiş.⁴¹ Yusuf ile Züleyha aşkını halk sonsuz aşk diyerek kabul eder. Âşık olma, Yusuf peygamberden beri kalmış derler.⁴² Yusuf Peygamber zindandan çıktığında zindan ehli ağlaşır, onunla vedalaşırlar. Yusuf, Allah'a onlardan haber gizlememesi için dua eder. O sebeptendir ki zindan ahalişi şehirlerde olan havadisi halktan ziyade bilirler. (T- s. 27) Hikâyenin sonunda Hz. Yusuf'un on bir kardeşi gelip önünde yer öperler. Uluların önünde yer öpmek ondan kalmıştır. (T- s. 44)

Anadolu'da Yusuf ile Züleyha hikâyesi mesnevilerden, kısas-ı enbiyalardan ve tefsirlerden asırlarca okunup sevilmiştir. Edebi eserlerde kahramanların güzellikte Yusuf Peygamber'e benzetilmesi oldukça yaygındır. Örneğin Azerbaycan efsanelerinden *Musaynan Füreyy*'de yeni doğan çocuk güzellikte Yusuf'a benzetilir. *Bəli, vaxt gəlir, arvad yükünü yerə qoyur. Bir oğlan uşağı doğur ki, elə bil Yusifi-Kenandı.*⁴³ Yusuf ile Züleyha'nın aşkı diğer aşk maceralarına da ilham kaynağı olmuştur. Nitekim Uygur halk hikâyelerinden Garip İle Senem'de *Âşıkların piridir Yusuf-Züleyha* denilir.⁴⁴ Bir başka hikâyede de *Âşıkların başı Yusuf-Züleyha* denilmektedir.⁴⁵

Yusuf ile Züleyha hikâyesinin Türk halk destanları ve hikâyeleri üzerinde önemli bir etkisi vardır. *Arap ve Fars edebiyatlarında önemli bir yere sahip olan Leyla ile Mecnun, Yusuf ile Züleyha gibi mesneviler, bir yandan eski Türk destan geleneğinde tesirini göstermiş, diğer yandan da yeni yeni destan ve halk hikâyesi metinlerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır.*⁴⁶

Kutsal kitapların kaynaklık ettiği Yusuf ile Züleyha hikâyesi yalnızca yazılı metinler ve sözlü anlatmalara konu olmakla kalmamış; minyatür, resim, müzik, heykel, tiyatro, opera, sinema, radyo, televizyon ve halk oyunları bağlamında işlenmiş, hikâyeye göndermeler yapılmıştır. Hikâyedeki tema ve motifler daha sonra birçok

⁴¹ Bk. Muhsin Kevser Nuri, *Erbil ve Amirli Ağızları*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İÜ SBE, İstanbul 1987, s. 23.

⁴² Zaripov vd., *Başkort Halık İcadı, VI. Tom, Epos: Kissalar hem Dastandar*, s. 192.

⁴³ *Azerbaycan Folkloru Antolojisi IX. Kitap (Gencebasar Folkloru)*, Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Folklor Enstitüsü, Bakü 2004, s. 76.

⁴⁴ Bk. Alimcan İneyet, *Uygur Halk Hikâyeleri Üzerinde İncelemeler*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), EÜ SBE, İzmir 1995, s. 187.

⁴⁵ Senuber hikâyesi. Bk. İneyet, *Uygur Halk Hikâyeleri Üzerinde İncelemeler*, s. 239.

⁴⁶ Mehmet Aça, *Kozu Körpeş- Bayan Sulu Destanı Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma I, İnceleme*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), SÜ SBE, Konya 1998, s. 469.

anlatıya geçmiştir. *Dünya hikâyeleri arasında hiçbir hikâye, Yusuf hikâyesine verilen ehemmiyet ve üstünlük derecesine ulaşamamıştır.*⁴⁷

V. Hikâyenin Tasnifler İçindeki Yeri

A. Konu, Biçim ve Çıkış Yerlerine Göre Yapılan Tasniflerde Yusuf ile Züleyha Hikâyesi

Yusuf ile Züleyha hikâyesi;

1. Nihat Sami Banarlı'nın tasnifinde *Klasik mesnevilerin budun arasındaki izlerinden doğan hikâyeler*,⁴⁸
2. Hikmet İlaydın'ın tasnifinde *Mesnevi tarzında yazılan hikâye mevzuları, âşıkane mevzular. Bilahare bizdeki halk hikâyelerinin bir kısmını meydana getiren mevzular*,⁴⁹
3. Necdet Sakaoğlu'nun tasnifinde *Aşk hikâyeleri*,⁵⁰
4. Mustafa Nihat Özön'ün tasnifinde *Klasik edebiyatımızın manzum hikâyeleri*,⁵¹
5. *Uygur Halk Ağzı İcadıyeti* adlı kitapta *Aşk- kahramanlık destanları*,⁵²
6. Alimcan İneyet'in Uygur halk destanlarıyla ilgili çalışmasında *Aşk hikâyeleri*,⁵³
7. Uygur halk destanlarıyla ilgili bir diğer tasnifte *Aşk- kahramanlık destanları*,⁵⁴
8. Erkin Emet'in Uygur destanları ile ilgili tasnifinde *İslâmiyet sonrası teşekkül eden aşk konulu destanlar*,⁵⁵
9. Uygur halk destanlarının tasnifinde *Orta asır veya İslamiyet sonrası meydana gelen halk destanları*,⁵⁶
10. Rahmankul Berdibaev'in Kazak Türklerinin destanlarıyla ilgili yaptığı tasnifte *Ğaşıktık- epos- aşk destanı*,⁵⁷

⁴⁷ Dolu, *Menşinden Beri Yusuf Hikâyesi ve Türk Edebiyatındaki Versiyonları*, s. I.

⁴⁸ Bk. Nihad Som Yarkın, "Türk Halk Hikâyelerinin Doğuşu ve Ferhad ile Şerife Hanım Hikâyesi", *Altıok*, (22), Nisan 1935, s. 21.

⁴⁹ Bk. Hikmet T. İlaydın, "Behram-ı Gûr Menkabeleri", *Türkiyat Mecmuası*, V, İstanbul Devlet Basımevi, İstanbul 1936, ss. 275- 276.

⁵⁰ Bk. Necdet Sakaoğlu, "Halkın Okuduğu Cenk Kitapları- Aşk Masalları", *Tarih ve Toplum*, (18), Haziran 1985, s. 38.

⁵¹ Bk. Mustafa Nihat Özön, *Türkçede Roman*, (hzl. Alpay Kabacalı), İletişim Yayınları, İstanbul 1985, s. 42.

⁵² Bk. İneyet, *Uygur Halk Hikâyeleri Üzerinde İncelemeler*, s. 13.

⁵³ Bk. İneyet, *Uygur Halk Hikâyeleri Üzerinde İncelemeler*, s. 16.

⁵⁴ Bk. Alimcan İneyet, *Uygur Halk Destanları- I*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2005, s. XIV.

⁵⁵ Bk. Aça, *Kozu Körpeş- Bayan Sulu Destanı Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma I, İnceleme*, s. 50.

⁵⁶ Bk. Abdulhakim Mehmet, "Uygur Halk Destanları Üzerine Çin'de Yapılan Çalışmalar ve Eleştirel Değerlendirilmesi", *Turkish Studies*, (4/3), Spring 2009, s. 1551.

⁵⁷ Bk. Mehmet Aça, *Kazak Türklerinin Destanları ve Destancılık Geleneği*, Kömen Yayınları, Konya 2002, s. 33.

11. *Kazak Edebiyat Tarihi*'nde yapılan tasnifte *Komşu memleketler ve başka halkların hikâye, efsane, halk romanları, şiirleri ve klasik edebiyat temsilcileri*,⁵⁸
12. Jirmunskiy ve Zarifov'un Özbek halk destanlarıyla ilgili yaptığı tasnifte *Aşk dastanları: Yazılı edebiyattan doğan dastanlar*,⁵⁹
13. Seyit Garrıyev'in Türkmen destanları ile ilgili yaptığı tasnifte *Din konulu aşk dastanları*,⁶⁰
14. Türkmen destanlarıyla ilgili Camilya Kurbanova'nın yaptığı tasnifte *Aşk dastanları*,⁶¹
15. Halil İbrahim Şahin'in Türkmen Destanlarıyla ilgi çalışmasında *Dinî dastanlar*,⁶²
16. İbrahim Dâkukî'nin Irak Türkmen edebiyatıyla ilgili tasnifinde *Dinî hikâyeler*,⁶³
17. Tatar destanlarının tasnifinde *Kitabî dastanlar*,⁶⁴
18. Nedret Mahmut ve Enver Mahmut'un tasnifinde *Aşk- sevda masalları*,⁶⁵
19. Selami Fedakâr'ın Özbek destanlarının tasnifi hakkında verdiği bilgide *Klasik edebiyat örneklerinin bahşular tarafından tekrar işlenmesi neticesinde meydana gelen Kitabî Dastanlar*,⁶⁶
20. Otto Spies'in tasnifinde *Divan edebiyatı mesnevilerinden iken halk kitabı halinde halk edebiyatına da geçmiş olanlar* grubunda değerlendirilmiştir.⁶⁷ Spies, Yusuf hikâyesini yüksek edebiyattan bozularak halk edebiyatına geçmiş, menşei edebî olan hikâyelerden kabul eder.⁶⁸

⁵⁸ Bk. Ayşe Yücel Çetin, *Kazakistan Sahası Halk Hikâyeciliği Geleneği*, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara 2003, s. 10.

⁵⁹ Bk. Aça, *Kozi Körpeş- Bayan Sulu Destanı Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma I, İnceleme*, s. 54.

⁶⁰ Bk. Şahin, *Türkmen Destanları ve Destancılık Geleneği*, s. 70.

⁶¹ Bk. Şahin, *Türkmen Destanları ve Destancılık Geleneği*, s. 72.

⁶² Bk. Şahin, *Türkmen Destanları ve Destancılık Geleneği*, s. 385.

⁶³ Bk. İbrahim Dâkukî, *Irak Türkmenleri Dilleri, Tarihleri ve Edebiyatları*, Ankara 1970, s. 53.

⁶⁴ Bk. Urmançı, *Tatar Destanları 2*, s. 16.

⁶⁵ Bk. Nedret Mahmut, Enver Mahmut, *Bozcigit (Dobruca Tatar Masalları)*, Kriterion Kitap Üyi, Bucureşti 1988, ss. 247-250.

⁶⁶ Bk. Selami Fedakâr, *Özbek Destan Geleneği ve Rüstem Han Destanı*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), EÜ SBE, İzmir 2003, s. 21.

⁶⁷ Bk. Otto Spies, *Türk Halk Kitapları*, (çev. Behçet Gönül), İstanbul 1941, s. XIII.

⁶⁸ Bk. Pertev Naili Boratav, *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği*, (hızl. M. Sabri Koz), Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 2002, s. 19.

B. Kaynaklar Hakkında Yapılan Tasniflerde Yusuf ile Züleyha Hikâyesi

1. Pertev Naili Boratav, halk hikâyelerinin mevzularının kaynakları ile ilgili yaptığı tasnifte Heft Peyker, Leyla ile Mecnun, Ferhad ile Şirin, Yusuf ile Züleyha gibi klasik manzum eserlerin Türkçeye tercüme edilmiş veya kısaltılmış şekillerinden halk hikâyecilerinin istifade ettiğini belirterek bu tür hikâyeleri klasik manzum hikâyeler olarak değerlendirmiştir.⁶⁹
2. Ali Berat Alptekin'in tasnifinde *Arap, Fars ve Hint kaynağından gelen halk hikâyeleri*,⁷⁰
3. Alimcan İnyet'in Uygur Destanlarının kaynakları ile ilgili tasnifinde *Konusunu Arap- Fars edebiyatından alan hikâyeler*,⁷¹
4. Kazak hikâyeleri ile ilgili tasnifte *Doğu kaynaklı hikâyeler*,⁷²
5. Kazak hikâyeleri ile ilgili diğer tasnifte *Arap kaynaklı hikâyeler*,⁷³
6. Kazak liro- eposlarının tasnifinde *Doğu edebiyatından gelen kıssalar*,⁷⁴
7. H. Koroglı'nın Türkmen destanlarıyla ilgili tasnifinde *Fars edebiyatından alınan konular*⁷⁵ grubunda değerlendirilmiştir.

C. Diğer Tasniflerde Yusuf ile Züleyha Hikâyesi

1. Halide Dolu Yûsuf hikâyesinin *biyografik roman veya hikâye kadrosu* içinde değerlendirilebileceğini ifade etmektedir.⁷⁶
2. Ağâh Sırrı Levend, hikâyeyi, *konuları kutsal kitaplardan ya da Arap ve Fars edebiyatlarından alınmış anonim hikâyeler*; hikâyelerin konularına ve niteliklerine göre yaptığı tasnifte ise *dinî konular, enbiya ve evliya menkıbeleri* grubunda ele almaktadır. Hikâyelerin yapısı ve kahramanların durumu bakımından yaptığı bir diğer sınıflandırmada hikâyeyi *çift kahramanlı aşk hikâyeleri* grubunda değerlendirmektedir.⁷⁷

⁶⁹ Bk. Boratav, *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği*, ss. 32-34.

⁷⁰ Bk. Alptekin, *Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı*, s. 52.

⁷¹ Bk. İnyet, *Uygur Halk Hikâyeleri Üzerinde İncelemeler*, s. 19.

⁷² Bk. Çetin, *Kazakistan Sahası Halk Hikâyeciliği Geleneği*, s. 54.

⁷³ Bk. Çetin, *Kazakistan Sahası Halk Hikâyeciliği Geleneği*, s. 54.

⁷⁴ Bk. Çetin, *Kazakistan Sahası Halk Hikâyeciliği Geleneği*, s. 15.

⁷⁵ Bk. Alptekin, *Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı*, s. 69.

⁷⁶ Bk. Dolu, *Menşeinden Beri Yûsuf Hikâyesi ve Türk Edebiyatındaki Versiyonları*, s. 4.

⁷⁷ Bk. Ağâh Sırrı Levend, "Divan Edebiyatında Hikâye I", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 1967, s. 72, 73.

3. Şükrü Elçin, divan edebiyatında destan başlığıyla işlenen Yusuf ile Züleyha hikâyesini manzum edebî eserlerin *dinî hikâyeler* alt başlığında göstermektedir.⁷⁸

4. Hasibe Mazıoğlu, Yusuf ile Züleyha'yı *dinî aşk hikâyelerimizin ilk örneği* olarak ele almaktadır.⁷⁹

5. Rıza Molloy, klasik edebiyattaki Yusuf ile Züleyha hikâyelerini *aşk temleri* başlığında ele alarak, *âşıkane romantik mesneviler* arasında gösterir.⁸⁰

6. Hasan Kavruk, hikâyelerin kaynaklarına göre yaptığı tasnifte hikâyeyi *Çeviri hikâyeler* başlığının *Arapça'dan çeviriler* alt grubunda, hikâyelerin konularına göre yaptığı tasnifte ise *aşk hikâyeleri* grubunda göstermiştir.⁸¹

7. M. Muhsin Kalkışım, hikâyeyi *aşk mesnevileri* grubunda değerlendirmektedir.⁸²

8. Türkmen halk destanlarının yaratım ve aktarım aşamalarına vurgu yapılarak meydana getirilen tasnifte Yusup-Züleyha, *avtorlu dession* olarak değerlendirilmiştir. Avtorlu dessionlar, anonim dessionlardan farklı olarak şair kimliği olan kişilerce yazılan veya yazılı hale getirilen destanlardır.⁸³

Konunun çok yönlü olması, birden çok kaynaktan yayılması ve örneklerin çokluğu hikâyeyi belli bir başlık altında tasnif etmeyi güçleştirmektedir. İncelemeye esas aldığımız varyantlardan hareketle bir tasnif denemesine girişmek istediğimizde bu problemler hemen kendini göstermektedir. Kaydetmek gerekir ki Yusuf ile Züleyha hikâyesi asla salt bir aşk hikâyesi değildir. Hikâyedeki diğer motifler bazı varyantlarda bu aşk motifini gölgede bırakır. Hikâyede baştan sona Yakup ile Yusuf'un ayrılığı yer alır. Yakup en az Züleyha kadar kayda değer bir tip olarak karşımıza çıkar. Yine ağabeyleri tarafından kıskanılan Yusuf'un başına gelenler, masallarda bile emsaline az rastlanan dolambaçlar ve olağanüstülüklerle doludur. Hepsinden önemlisi masum ve mağdur çocuk Yusuf'un kuyudan sultanlığa ve peygamberliğe yükselişi hikâyenin en

⁷⁸ Bk. Şükrü Elçin, *Halk Edebiyatına Giriş*, Akçağ Yayınları, Ankara 2004, s. 148.

⁷⁹ Bk. Hasibe Mazıoğlu, "Divan Edebiyatında Hikâye", *Doğumunun Yüzüncü Yılında Ömer Seyfettin*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1992, s. 20.

⁸⁰ Bk. Rıza Molloy, "Klasik Türk Edebiyatının Özellikleri", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, II (8), Ekim 1980, s. 199.

⁸¹ Bk. Hasan Kavruk, *Eski Türk Edebiyatında Mensur Hikâyeler*, MEB Yayınları, İstanbul 1998, ss. 64-66.

⁸² Bk. M. Muhsin Kalkışım, *Fuzûlî'nin Leylâ vü Mecnûn Hikâyesi-Tahkiye Unsurları*, Derya Kitabevi Yayınları, Adana 1998, s. 13.

⁸³ Bk. Şahin, *Türkmen Destanları ve Destancılık Geleneği*, ss. 60-64.

temel mesajlarından biridir. Bütün bunları bir kenara bırakarak hikâyeyi klasik aşk hikâyelerimizden biri olarak kabul etmek bizi doğru sonuçlara götürmeyecektir.

Hikâyenin bilim adamları ve araştırmacılar tarafından yapılan tasnifleri doğru olmakla birlikte eksiktir. Çünkü bu tasnifler sınırlı örnekler üzerinden yapılan özel tasniflerdir. Genel olarak Yusuf ile Züleyha hikâyesi hakkında yapılanlar arasında ise Halide Dolu'nun tasnifi en etraflısı olarak görülmektedir. Yusuf ile Züleyha hikâyesi yalnızca Yusuf'un biyografisini anlatmakla kalmaz, işin içine kardeşleri ve babasını da katarak bir tür aile romanına dönüşür. Bunun en güzel örneğini Thomas Mann'ın Yusuf ile Kardeşleri adlı romanında görebiliriz. Gerard Genette, söz konusu eseri *bildungsroman* olarak tanımlar.⁸⁴ *Bildungsroman* terimi bireyin ideal insan modeli olma sürecini anlatan roman türüdür.⁸⁵ Yusuf ile Züleyha hikâyesi bu bağlamda *bildungsroman* olarak düşünülebilir. Hikâyenin başında çocuk Yusuf'un gördüğü düş son sahnede on bir yıldız (kardeşleri), Ay ve Güneş'in (ana-babası) Yusuf'un önünde eğilmesiyle gerçekleşir.

Hikâyenin özellikle batı versiyonlarında Yusuf ve kardeşlerine atıfla yüzlerce hikâye kaydedilmiştir. Tevrat'tan esinlenilerek ortaya çıkan bu hikâyeler bir tür aile romanı görünümündedir. Zira bütün hayatını Yusuf'un aşkına harcayan Züleyha/Zeliha, İslami muhayyilenin yarattığı bir tiptir. Tevrat kaynaklı batı edebiyatı örneklerinde Yusuf'u baştan çıkarmaya çalışan kadın, *Potifar'ın karısı* olarak adlandırılır. Bu kadının iftirasıyla zindana atılan Yusuf, Potifar'ın kızı Asenat ile evlenir. Oysa Müslüman-Şark edebiyatında hikâyedeki aşk unsuru çok güçlü bir şekilde sunulur. Mevzuubahis olunan Türk halk anlatmaları için durum oldukça karışıktır. Hikâye, Yakup ve Yusuf peygamberlerin hayatları etrafında teşekkül ettiği için dinî bir hikâye olarak adlandırılabilir fakat bu husus bütün varyantlar için geçerli değildir. Züleyha'nın aşkı önemli bir motif olmakla birlikte bu husus aşk hikâyesi tanımlaması için yeterli görünmemektedir. Zira Züleyha'nın anılmadığı varyantlar olduğu gibi, çok silik olarak yer aldığı varyantlar da mevcuttur. Bizce hikâyenin halk varyantları için en kapsamlı ve doğru tanımlama bunların birer *biyografik hikâye* olarak kabul edilmesi gerektiğidir.

⁸⁴ Bk. Gerard Genette, *Palimpsests*, University of Nebraska Press, Lincoln and London 1997, s. 265.

⁸⁵ Bk. Serap Yıldırım, *İngiliz Edebiyatında Bildungsroman Geleneği: Henry Fielding'in Tom Jones, Charles Dickens'in (Great Expectations) Büyük Umutlar, James Joyce'un A Portrait Of The Artist As A Young Man (Genç Bir Adamın Sanatçı Portresi) Adlı Romanları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), AÜ SBE, Ankara 2006.

VI. Tür Problemi

Kur'an-ı Kerim'in 12. suresinde yer alan Hz. Yusuf kıssasının Doğu'da ilk edebî örnekleri manzum *Yusuf u Zeliha* hikâyeleridir. Bu manzumeler kıssa, destan ve hikâye başlıkları altında işlenmiştir. Bu adlandırmalar bir edebî türü karşılamaktan uzaktır. Nitekim bu manzum eserlerin yanında daha sonra telif edilen mensur yazma eserler, taş baskı halk kitapları ve sözlü gelenekten tespit edilen metinler de aynı adlarla kaydedilmiştir.

Bir olayı hikâye etmek, anlatmak, nakletmek anlamına gelen kıssa kavramı Kur'an'da hakikati anlatmak, geçmiş peygamberlerin veya toplulukların başlarından geçen olayları hikâye etmek gibi anlamlarda kullanılmıştır. Burada kıssa kavramının hikâyeden iki önemli farkı mevcuttur. Birincisi kıssada olay olduğu gibi anlatılmaz, olayın ibret alınacak yönleri seçilir. İkincisi; hikâye, gerçek olmayan anlatımlar için de kullanıldığı gibi Kur'an kıssaları mutlaka gerçek olaylara dayanmaktadır.⁸⁶ Kur'an'da Hz. Yusuf'un başından geçen olayların özlü bir şekilde anlatıldığı Yusuf kıssası, edebiyatta çeşitli motiflerle birlikte yazıya geçirildiğinde yine kıssa kavramıyla adlandırılmıştır. Fakat buradaki kıssa kavramı artık Kur'an'da geçtiği şekliyle gerçek bir olayın anlatıldığı hikâyeyi karşılamamaktadır. Yusuf ile Züleyha kıssası, mesela sözlü gelenekte yaşadıkça kıssa özelliklerini tamamen kaybederek baştan sona hikâye şekline girmiştir.⁸⁷

Hikâye kavramıysa klasik edebiyatta manzum ve mensur türlerin ortak adı olarak asırlarca kullanılmıştır. Yusuf ile Züleyha'nın sözlü gelenekteki varyantları hikâye, kıssa, destan, kitap, tarih gibi çeşitli adlarla anlatılmaktadır. Bu anlatmalar yaygın olarak Türkiye'de hikâye, Türk dünyasında destan terimiyle adlandırılır. Bazı varyantlarda Kul Ali'nin etkisiyle Yusuf Kitabı, seyrek olarak kıssa ve tarih adlandırmaları da kullanılır.

Başkort Edebiyatı Tarihi'nda destan ve kıssa terimleri hakkında şunlar kaydedilir: *Dastan, eposun katmerli yapı ve geniş hacimli şiirsel formasıdır. Mesela, Kıssa-i Yosof ya da Yosof Kitabı diye adlandırılan eser, tür bakımından dastana girmektedir. Eser, Yosof ile Zöleyha'nın romantik aşkını tasvir eden, konusu yarı kahramanî yarı dramatik, trajik yapısı, şiir formu, kompozisyonu vs. bakımlarından dastan ruhuna sahiptir. Dastan ile kissanın münasebeti bir hayli sağlamdır. Pek çok*

⁸⁶ Bk. Muhammed Abay, *Kur'ân Kıssaları*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2007, ss. 12-14.

⁸⁷ Zariyev vd., *Başkort Halık İcadı, VI. Tom, Epos: Kıssalar hem Dastandar*, s. 9.

*dastan önceleri kissa diye adlandırılmıştır... Aslında dastan terimini, manzum olarak yazılan geniş hacimli epik eserler için kullanmak daha doğru olur. Nesir formunda yazılan ve hacim bakımından destana nazaran daha kısa olan, gerçekten de hikâye etme, tarih-olay anlatma üzerine kurulan eserleri de kissa diye adlandırmak uygun gelecektir.*⁸⁸

Görüldüğü gibi Yusuf ile Züleyha hikâyesinin yazılı ve sözlü edebiyattaki adlandırmaları benzerlikler gösterir. Hatta Türkiye ve Türk dünyasında da bu benzerlik söz konusudur. Dolayısıyla hikâyenin türünü ortaya çıkarmada adlandırmanın bir kıstas olamayacağı ortadadır.

Yusuf ile Züleyha klasik edebiyattan sözlü geleneğe geçmiş kitabî bir hikâyedir. Bu yönüyle *Kerem ile Aslı*, *Âşık Garip* gibi halk hikâyelerinden ayrılır. Hikâye, kutsal kitaptan yazılı edebiyata, daha sonra da sözlü geleneğe intikal ettiği için kaynak ve yapı bakımından saz şairlerinin hayatı etrafında teşekkül eden halk hikâyelerinden ayrılmaktadır. Hikâye kahramanı Yusuf'un bir peygamber ve konusunun dinî olması ise onu klasik edebiyattan doğan *Ferhat ile Şirin* ve *Leyla ile Mecnun* gibi halk hikâyelerinden ayırmaktadır.

Türkiye ve Türk dünyasında hikâyenin çeşitli varyantları derlenmiş, yazma ve taş baskı metinler yeniden basılmıştır. Türk dünyasında kıssahanlar, destancılar ve usta masal anlatıcıları bu hikâyeyi icra etmiştir. Söz konusu metinler yazılı ve sözlü edebiyattan tespit edilerek ortaya çıkarılmıştır. Fakat hikâyenin Türk saz şairlerinden derlenmiş herhangi bir varyantı yoktur. Âşıkların tespit edilebilen hikâye repertuvarları arasında Anadolu'da Yusuf ile Züleyha hikâyesini anlatan yalnızca iki âşık kaydedilmiştir. Bunlardan biri Posoflu Müdâmî⁸⁹, diğeryse onun çırağı Murat Çobanoğlu'dur.⁹⁰ Hikâyenin usta anlatıcı ağzından derlenmiş tek metni Behçet Mahir anlatmasıdır. Hikâyenin Türk dünyasındaki varyantları 19. yy.dan itibaren derlenerek kaydedildiği halde, ülkemizde en eski sözlü varyant 1973'te derlenmiştir.⁹¹

⁸⁸ Aça, *Kozı Körpeş- Bayan Sulu Destanı Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma I, İnceleme*, s. 68.

⁸⁹ Bk. Bekir Sami Özsoy, Halil İbrahim Ataman, *Posoflu Âşık Sâbit Müdâmî, Hayatı, Edebî Şahsiyeti ve Eserlerinden Seçmeler*, Kayseri 1993, s. 89

⁹⁰ Bk. Alptekin, *Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı*, s. 104.

⁹¹ Metin için bk. Şaban Balbay, *Konya Ereğlisi Halk Hikâyeleri*, (Yayımlanmamış Lisans Tezi), AÜ EF, Erzurum 1973, ss. 87-93.

Âşıklık geleneğinin güçlü olduğu Azerbaycan ve Doğu Anadolu'da Yusuf ile Züleyha hikâyesinin herhangi bir âşıktan derlenmiş örneği tespit edilememiştir. Bunun birkaç nedeni olabilir.

1. Hikâye kahramanı Yusuf'un peygamber olması bu gerekçelerden biri olarak düşünülebilir. Nitekim Hz. İbrahim, Hz. Ali, Yunus Emre, Veysel Karani gibi dinî kişiliklerin hayatları etrafında teşekkül eden meşhur hikâyelerin âşıklar tarafından rağbet görmediği bilinmektedir. Bu kişiler menkıbevi-efsanevi hüviyetleri ile anılır. Hz. Yusuf'un hikâyesi diğerlerinden farklı olarak aşk konulu olsa da bu husus âşıkların tutumunu etkilemiş olabilir.

2. Hikâyenin yapısı halk hikâyelerinin hazırlık, âşık olma, sevgiliyi isteme ve engeller, sonuç (düğün) bölümlerine birebir uygun değildir. Bu yapısal farklılık âşığın tutumunu etkileyebilir.

Ayrıca konuyla ilgili Boratav'ın görüşleri kayda değerdir: *Aşk mevzularını işlemiş halk hikâyelerimizin bir kısmının Arap ve Fars edebiyatından bize geçmiş hikâyeler olduğunu biliyoruz. Bunlar üslup, hatta şekil bakımından da fark edilirler. Denebilir ki bu çeşittekiler, mevzularını klasik edebiyattan almak suretiyle ve asıl hikâyelerini taklitle kitap haline konmuş eserlerdir; bunların sözlü gelenekte yeri olmaması bu faraziyei kuvvetlendiren bir delildir.*⁹²

Elimizdeki Yusuf ile Züleyha metinleri yapısal olarak manzum, mensur ve karışıktır. Bazı varyantlar yapı bakımından masal hususiyetleri gösterir. Sarıkamış'tan derlenen *Yusuf'un Hekiyası*, Zümrüdüanka Kuşu masalının bir varyantıdır.⁹³ Esasında hikâyenin sözlü gelenekteki örneklerinde muhtevastaki aşk unsuru bir kenara bırakılırsa bir masal kahramanının başından geçen olayların anlatıldığı görülecektir. Halk hikâyelerini masallardan aşk unsuru bakımından ayıran farklar, hikâyelerde asıl mühim vakaların bu aşk mihveri etrafında dönmesidir. *Masallarda ise aşk üzerinde o kadar ısrar edilmez.*⁹⁴ Yusuf ile Züleyha'nın mesnevi ve hikâye örneklerindeki kahramanların fevkalade aşk maceraları, masal varyantlarında daha az yer işgal eder. Bunlarda hikâyedeki aşk unsuru, diğer dramatik figürlerin önüne geçmemektedir. Mesela tefsir gibi eserler Yusuf kıssasının ibret ve hikmetleri üzerinde yoğunlaşır.

⁹² Boratav, *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği*, s. 72.

⁹³ Metin için bk. İsmet Arpacı, *Sarıkamış Hikâye ve Masalları*, (Yayımlanmamış Lisans Tezi), AÜ EF, Erzurum 1975, ss. 16-25.

⁹⁴ Bk. Boratav, *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği*, s. 48.

Divan şairleri hikâyedeki aşk unsurunu ön plana çıkararak tasvirlerle zenginleştirir. Sözlü gelenekteyse doğal olarak Kur'an kaynaklı Yusuf kıssası halk ananesinin icap ettirdiği ölçülerde değişir, artık bambaşka bir hikâyeye olur. Halk muhayyilesi bu hikâyeyi sevdiği masalların içine de katar. Örneğin yukarıda bahsettiğimiz Yusuf'un Hekiyası'nda hain ağabeylerinin kuyuya attığı Yusuf'u yeryüzüne Zümrüdüanka kuşu çıkarır. Türk dünyasında değişik adlarla anlatılan Zümrüdüanka Kuşu masalı esasında birçok motifini Yusuf kıssasından almıştır. Sözlü gelenekte Yusuf ile Züleyha hikâyesine birçok motif dâhil edilmiştir. Örneğin, Yusuf'un saz çalması, Yusuf ve Züleyha'nın bade içmeleri, Yusuf'un başına devlet kuşu konması gibi.⁹⁵

VII. Yusuf ile Züleyha Hikâyesinin Diğer Halk Hikâyeleri ile Mukayesesi

1. *Halk hikâyelerinin konuları genellikle aşk ve kahramanlıktır.*⁹⁶ Yusuf ile Züleyha hikâyesi salt aşk hikâyesi olmamakla birlikte hikâyede aşk önemli bir yer işgal etmektedir.

2. *Halk hikâyelerini meydana getiren olaylar gerçek veya gerçeğe yakındır.*⁹⁷ Yusuf ile Züleyha hikâyesi, tarihte yaşadığı kabul edilen Yusuf Peygamber'in hayatına çeşitli motiflerin eklenmesiyle meydana getirilmiştir.

3. *Kahramanların başından geçmiş gibi görünen pek çok olayda olağanüstülükler vardır.*⁹⁸ Yusuf ile Züleyha hikâyesinde de bu tür olağanüstülükler hemen göze çarpmaktadır.

4. *Kahramanlar genellikle tek olup olağanüstü bir şekilde dünyaya gelirler.*⁹⁹ Bunlar ailelerin güçlkle elde edilmiş çocuklarıdır.¹⁰⁰ Yusuf ile Züleyha hikâyesinde Yakup Peygamber'in on iki oğlu vardır. Yusuf bunlardan biridir fakat bazı meziyetleriyle ön plandadır. Ayrıca hikâyede Yusuf'un doğumuna ilişkin bir bilgi bulunmamaktadır.

⁹⁵ Behçet Mahir varyantındaki devlet kuşu motifi annemden dinlediğim ve ona da yengesinin anlattığı bir masalda da vardır. Demek ki bu motif Erzurum ve çevresinde anlatılan Yusuf hikâyesinde çok önceden vardı. Bunun gibi birçok varyantın unutulup gittiğini düşünüyoruz.

⁹⁶ Alptekin, *Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı*, s. 31.

⁹⁷ Alptekin, *Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı*, s. 31.

⁹⁸ Alptekin, *Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı*, s. 31.

⁹⁹ Alptekin, *Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı*, s. 31.

¹⁰⁰ M. Sabri Koz, "Türk Halk Hikâyelerinde Aile", *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi, II*, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Ankara 1992, s. 615.

5. Kahramanlar genellikle bade içerek, aynı evde büyüyen kahramanlar kardeş olmadıklarını öğrenince, resme bakarak veya ilk görüşte âşık olurlar.¹⁰¹ Yusuf ile Züleyha hikâyesinde Züleyha, Yusuf'u düşte görerek âşık olur. Bade içerek âşık olma motifiye yalnızca Behçet Mahir anlatmasında görülür. Ayrıca Azerbaycan muhabbet destancılığı Yusuf ile Züleyha'nın ve yazılı edebiyattan gelen diğer kahramanların bade içerek âşık olduğunu kabul eder.

6. Halk hikâyelerinin özel anlatıcıları vardır. Bunlar meddah ve âşıklardır. Özellikle masal özelliği gösteren halk hikâyelerini hanımlar anlatır.¹⁰² Ülkemizde Yusuf ile Züleyha hikâyesinin usta anlatıcından derlenmiş tek varyantı Behçet Mahir anlatmasıdır. Fakat Türk dünyasında Yusuf ile Züleyha hikâyesinin usta anlatıcılardan derlenmiş örnekleri mevcuttur. Hikâyenin masal özelliği gösteren varyantları genellikle kadınlar tarafından anlatılmıştır.

7. *Hikâyelerde, kahramanın en büyük yardımcısı, Hz. Hızır'dan sonra attır.*¹⁰³ Yusuf ile Züleyha hikâyesinde Yusuf'un atından bahsedilir fakat yardımcı değildir. Hz. Hızır, Behçet Mahir varyantında yardımcı olarak karşımıza çıkar.

8. *Kahramanlar, bazen insan dışındaki varlıklarla da konuşurlar.*¹⁰⁴ Yusuf ile Züleyha hikâyesinde Yusuf ve Yakup, meleklerle; balık, deve, kurt, yılan, ağaç gibi varlıklarla konuşur.

9. *Hikâyeler genellikle mutlu sonla biter.*¹⁰⁵ Yusuf ile Züleyha hikâyesinin sonunda Yusuf Mısır'a sultan olur, Züleyha ile evlenir ve babası Yakup'a kavuşur.

10. *Halk hikâyelerinde mekân dünyadır. Bu mekân bazen çok dardır, bazen de geniş bir coğrafî alana dağılır.*¹⁰⁶ Yusuf ile Züleyha hikâyesinde mekân geniştir. Yusuf'un Kenan'da (Filistin) başlayan macerası, Mısır'da devam eder. Yusuf'un yükselişinin iki basamağı olan kuyu ve zindan dar mekân olarak hikâyede dikkat çekmektedir.

11. *Bazı halk hikâyelerinde atlı göçebe hayatının özellikleri görülebilir. Ancak çoğu hikâyelerde yerleşik hayata geçiş söz konusudur.*¹⁰⁷ Yusuf ile Züleyha hikâyesinde yerleşik hayatın izleri açık şekilde görülür. İsrailoğulları tarım ve hayvancılıkla uğraşır,

¹⁰¹ Bk. Alptekin, *Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı*, ss. 32-37.

¹⁰² Alptekin, *Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı*, ss. 37-38.

¹⁰³ Alptekin, *Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı*, s. 38.

¹⁰⁴ Alptekin, *Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı*, s. 38.

¹⁰⁵ Alptekin, *Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı*, s. 39.

¹⁰⁶ Alptekin, *Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı*, s. 40.

¹⁰⁷ Alptekin, *Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı*, s. 40.

Mısır'daki kıtlık yıllarında Yusuf, silolar yaptırmak suretiyle buğday depolar. Mısır'da yerleşik bir devlet düzeni ve dirlik vardır. Saraylar, görkemli evler, zindan, alışveriş pazarları ve para gibi yerleşik hayat izleri çokça görülmektedir.

12. *Birkaç İran-Hint ve Arap kaynaklı halk hikâyelerinin dışında diğerleri millîdir ve hemen hemen bütün Türk dünyasında anlatılır.*¹⁰⁸ Yusuf ile Züleyha hikâyesi üç kutsal kitapta yer alan evrensel bir hikâyedir. Türk halk hikâyesi olarak Kur'an kaynaklı, millî karakter taşımayan bir hikâyedir. Hemen hemen bütün Türk dünyasında bilinip anlatılır.

13. *Hikâyede asıl kahramanların dışında; kahramanların yakın çevresi, idareciler, yardımcı tipler, ara bozucu tipler, insan olmayan tipler vardır.*¹⁰⁹ Yusuf ile Züleyha hikâyesinde de bütün bu tipler vardır.

14. Halk hikâyeleri, olayın merkezindeki sevgililerin adı ile anılır.¹¹⁰ Yusuf ile Züleyha hikâyesi yaygın olarak bu iki sevgilinin adıyla bilinip anlatılır.

15. Halk hikâyelerinde kötü ve iyi tipler her zaman bulunur.¹¹¹ Yusuf ile Züleyha hikâyesinde de iyi ve kötü tipler bulunur.

16. Halk hikâyelerinde hemen hemen her kahraman saz çalabilir.¹¹² Yusuf ile Züleyha hikâyesinin Karakalpak varyantında Yusuf'un hoş çalgıyla nağme yaptığı, Türkmen varyantında da hoş sesli biri olduğu ifade edilir.

17. Hikâyenin merkezî kahramanı, sazının ve sözünün gücüyle ya da kendi kuvvetiyle engelleri aşar, muradına erer.¹¹³ Yusuf ile Züleyha hikâyesinde Yusuf Peygamber, rüya tabirindeki mahareti, zekâsı ve güzelliği sayesinde ama en önemlisi Allah'ın yardımıyla muvaffak olur.

18. Halk hikâyelerinde hikâye kahramanlarının aile bireyleriyle olan ilişkileri genel olarak olumludur.¹¹⁴ Yusuf ile Züleyha hikâyesinde Yusuf, ağabeyleri tarafından kıskanılarak kuyuya atılır. Bu motif, genellikle masallarda karşımıza çıkmaktadır.

¹⁰⁸ Alptekin, *Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı*, s. 40.

¹⁰⁹ Alptekin, *Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı*, s. 40.

¹¹⁰ Eyüp Akman, *Melikşâh ve Güllühan Hikâyesi*, Baran Ofset, Ankara 2008, s. 5.

¹¹¹ Akman, *Melikşâh ve Güllühan Hikâyesi*, s. 5.

¹¹² Akman, *Melikşâh ve Güllühan Hikâyesi*, s. 5.

¹¹³ Akman, *Melikşâh ve Güllühan Hikâyesi*, s. 5.

¹¹⁴ Koz, "Türk Halk Hikâyelerinde Aile", s. 614.

19. Halk hikâyelerinin ekseriyetinde hikâye kahramanı, sevgilisini aramak maksadıyla memleketinden ayrılır.¹¹⁵ Yusuf ile Züleyha hikâyesinde, kardeşleri, Yusuf'u tüccara satarlar. Böylece, Yusuf'un gurbetteki macerası başlamış olur.

20. Halk hikâyelerindeki kahramanların ekseriyeti zindana konulmak üzere cezalandırılırlar. Kahramanların, kuyuya atılmak suretiyle cezalandırıldığı da görülmektedir.¹¹⁶ Yusuf ile Züleyha hikâyesinde Yusuf, hem kuyuya hem zindana atılmıştır.

21. Halk hikâyeleri aşk bağlamında -genel olarak- erkek aktif, kadın ise pasif konumdadır. Yusuf ile Züleyha hikâyesindeyse, Züleyha arzu eden, seven ve baştan çıkarıcı, Yusuf bütün bunlara duyarsız kalan pasif bir karakterdir.

22. Hemen hemen bütün halk hikâyelerinde -yapı bakımından- sırası değişmeyen ana ve alt bölümler mevcuttur. Hikâyeler hazırlık, âşık olma, sevgiliyi isteme ve engeller, sonuç (düğün) olmak üzere 4 ana bölümden oluşur.¹¹⁷ Kaynağını kutsal kitaplardaki Yusuf kıssasından alan Yusuf ile Züleyha hikâyesi, halk hikâyelerindeki bu tematik yapıyı birebir yansıtmamaktadır.

23. Halk hikâyelerinde kahramanlar soylu bir aileden gelir. Saz şairlerinin hayatları etrafından teşekkül eden hikâyelerde kahramanlar âşık/ozan tipleridir. Yusuf ile Züleyha hikâyesinde Yusuf, babası Yakup gibi peygamberdir. Züleyha ise Mağrip padişahının kızıdır. Bazı varyantlarda Yusuf, şehzade olarak tasvir edilir.

24. Yusuf ile Züleyha hikâyesinin sonuç bölümünde halk hikâyelerinin ekseriyetinde olduğu gibi âşık-maşuk birlikteliği/evlilik yaşanır.

¹¹⁵ Nerin Köse, *Türk Halk Hikâyelerinde Gurbet*, Millî Folklor Yayınları, Ankara 1997, s. 62.

¹¹⁶ Köse, *Türk Halk Hikâyelerinde Gurbet*, ss. 100-101.

¹¹⁷ Bk. Nerin Köse, *Araştırmalar I*, Millî Folklor Yayınları, Ankara 1996, ss. 23-24.

BİRİNCİ BÖLÜM

HİKÂYE İLE İLGİLİ ÇALIŞMALAR

1.1. TÜRK DÜNYASINDA

1.1.1. Müstakil Tefsirler

Kur'an-ı Kerim'i usulüne uygun olarak açıklayan ve yorumlayan müfessirlerin kaleme aldığı tefsir kitaplarında ve müstakil Sure-i Yûsuf tefsirlerinde Hz. Yusuf kıssası ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Kur'an-ı Kerim'in birçok tefsiri mevcut olup münhasıran Yusuf Suresi'nin tefsiri niteliğindeki eserler şunlardır:

Muhammed b. İbrahim: *Kıssa-i Ziba Terceme-i Yûsuf ve Züleyha Benam-ı Ahsenü'l-Kasas* (16. yy.), Altıparmak Mehmed Efendi: *Tefsir-i Sure-i Yusuf (Yusuf-name)* 16-17. yy.), Niyâzî-i Mehmed Mısrî: *Tefsir-i Sûre-i Yûsuf* (17. yy.), Raif Efendi: *Tefsir-i Sûre-i Yûsuf* (19. yy.), Giritli Sırrı Paşa: *Ahsenü'l-Kasas, Tefsir-i Sûre-i Yûsuf Aleyhisselâm* (1892), Şemseddin Yeşil: *Sure-i Yusuf'un Tefsiri* (1950), Mahmud Hakkı: *Hz. Yûsuf Aleyhisselâm* (1974), Ramazanoğlu Mahmud Sâmî: *Hazret-i Yûsuf Aleyhisselâm* (1977), Mustafa Necati Bursalı: *Peygamberler Güzeli Hazret-i Yûsuf Aleyhisselâm ve Züleyha* (1984), Halûk Nurbaki: *Sûre-i Yusuf'un Yorumu* (1985), Ali Fuad Azak: *Sûre-i Yûsuf Aleyhisselâm* (1988), Şemseddin Nuri: *En Güzel Kıssa ve Gerçekleşen Rüya* (1990), Sadreddin Gümüş: *Üç Sure Tefsiri: Yusuf, Kehf, Meryem* (1996), Abdullah Yıldız: *Yusuf'un Üç Gömleği* (2006).

Yusuf Suresi'nin tefsiri mahiyetinde olan eserler sayıca çok daha fazladır. Arap, Fars ve Türk müelliflerin kaleme aldığı müstakil tefsirlerin Türk kütüphanelerinde tespit edilmiş birçok yazma nüshası mevcuttur.¹¹⁸

Kıssaya ait bu türden sayılabilecek diğer yayınlar şunlardır: Harun Yahya: *Hazret-i Yusuf* (2001), Ahmet Yaşar: *Kuyudaki Yusuf Aleyhisselâm* (2004), Meydan Gazetesi: *İbret Verici Dinî Hikâyeler- Hz. Yusuf ile Züleyha*, Tamer Ayan: *Hakk Ehline Masonik Gözle Yusuf* (2008).

¹¹⁸ Bu konuda bk. Muş, *Arap ve Türk Edebiyatlarında Yusuf u Züleyha Hikâyelerinin Mukayesesi*.

1.1.2. Kısas-ı Enbiyalar ve İslam Tarihleri

Kur'an-ı Kerim ve Kitab-ı Mukaddes'te geçen peygamberlerin hayatları ve mücadelelerinin anlatıldığı kısas-ı enbiyalarda Yusuf kıssası ele alınmıştır. Peygamber kıssalarının Kur'an, hadis, tefsir ve İsrâiliyât ışığında kaleme alındığı bu eserlerin ilk örneklerine Arap edebiyatında rastlanır. Türk edebiyatında 14. yy.dan itibaren görülmeye başlayan kısas-ı enbiyalar ve Yusuf kıssasının ele alındığı tarih kitaplarından bazıları şunlardır:

Müellifi meçhul bir yazara ait *Kısas-ı Enbiya* (14. yy.), Nasirü'd-Dîn Bin Burhânü'd-Dîn Rabgûzî: *Kısâsü'l-Enbiyâ* (1310), Hüsameddin Çelebi: *Tercüme-i Tarih-i Taberî* (1311), Celalzade Koca Nişancı Mustafa Bey: *Cevâhirü'l-Ahbar fî Hasâil'il-Ahyâr: Kıssa-i Yûsuf* (16. yy.), Arif Seyyid Hüseyin: *Ahsenü'l-Kısas* (1853), Ali Nazmi: *Siyer-i Yûsuf Aleyhisselâm* (1892), M. Nurî Şeyda: *Mücmel Tarih-i Enbiyâ* (1897), Manastırlı Mehmed Rıfat: *Tuhfetü'l-İslâm* (1899), Raşid Bey: *Zübde-i Tarih-i Enbiyâ* (1899), Hüseyin Hıfzî: *Hulâsa-i Tarih-i Enbiyâ* (1907), Rif'at: *Tarih-i 'Ali-i Enbiyâ* (1911), Trabzonlu İbrahim Cûdî Efendi: *Tarih-i Enbiyâ ve İslâm* (1912), *Küçük Tarih-i Enbiyâ* (1912), Ahmed Cevdet Paşa: *Kısâs-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ* (1915), Ali Şeyyad: *Târîh-i Enbiyâ ve İslâm* (1920), İstanbul Maarif Kitaphanesi: *Kısas-ı Enbiya- Âdem ile Havva- Şeytan ve Cenneti Âlâ- Musa ile İsa- Mısır Saraylarında Yusuf ile Zileyha*, Selami Münir Yurdatap: *Yeni Enbiya Tarihi-Mukaddes Kitablara Göre Peygamberlerin Hayatı* (1934), Ahmet Cemil Akıncı: *Büyük Kısas-ı Enbiya, XII, Hazret-i Yusuf* (1969), Faik Ersöz: *Manzum Şekliyle Peygamberler Tarihi ve Ahirete Ait Konular* (1992), Orhan Duru: *Kısas-ı Enbiya* (1997), Ahmet Efe: *Ah Züleyha-Peygamber Kıssaları* (1995), Nizam Bozkurt: *Dörtlüklerle Peygamberler Tarihi* (2003), Sıddık Ertaş: *Şiirlerle Peygamberler Tarihi* (2008).

1.1.3. Manzum-Mensur Yazmalar

İslamiyet'ten sonraki Türk edebiyatında hikâye türünün ilk kaynaklarından biri Kur'an kıssalarıdır. Bunlar arasında Hz. Yusuf'un başından geçen ibretlik olayların yer aldığı Yusuf Kıssası çok önemlidir. Hikâyenin Türk edebiyatındaki ilk örneği Ali'nin H. 630- M. 1232'de kaleme aldığı *Kıssa-i Yûsuf* manzumesidir. Ali'nin eserinden sonra edebiyatımızda yüze yakın manzum ve mensur Yusuf ve Züleyha hikâyesinin kaleme alındığını ifade eden Agâh Sırrı Levend, bunlardan elliden fazlasını kendisinin

fişlediğini ifade etmektedir.¹¹⁹ Bu eserlerin belli başlı olanları üzerine metin neşri, nüsha karşılaştırması ve inceleme çalışmaları yapılmış fakat konuyla ilgili manzum ve mensur hikâyelerin büyük bir bölümü henüz ele alınmamıştır. Türk edebiyatında Yusuf ile Züleyha hikâyesi üzerine manzum eser veren belli başlı şairler şunlardır:

Ali (13. yy.), Şeyyat Hamza (13-14. yy.), Kırımlı Mahmut (14. yy.), Haliloğlu Ali (14. yy.), Süle Fakih (14. yy.), Erzurumlu Darir (14. yy.), Ahmedî (14. yy.), Şeyhoğlu Mustafa (14. yy.), Kırımlı Abdulmecid (15. yy.), Dur Big (15. yy.), Hamdullah Hamdi (15. yy.), Çakerî (15. yy.), Bihiştî Ahmet Sinan (15. yy.), Hamidî (15. yy.), Likaî (16. yy.), Kemal Paşazade (16. yy.), Yusuf Ziyâî (16. yy.), Karamanlı Kâmî (16. yy.), Halife (16. yy.), Taşlıcalı Yahya (16. yy.), Şikârî (16. yy.), Manastırlı Kadı Sinan (16. yy.), Şeyh Ömer Halvetî (17. yy.), Hevâî Abdurrahman Efendi (17. yy.), Bağdatlı Zihni (17. yy.), Oflu Bilal Efendi (18. yy.), Kerküklü Nevruzî (18. yy.), Köprülüzade Esat Paşa (18. yy.).

Hikâyenin Türk edebiyatında tespit edilen mensur örnekleri genellikle Arapçadan tercüme olup Yusuf suresinin tefsiri mahiyetindedir. Ayrıca kısas-ı enbiyalarda ve İslam tarihlerinde Yusuf Peygamber'in hikâyesi ele alınmıştır. Bunların dışında *Rivayet-i Kıssatu Yusuf ale't-Temam ve Rü'yahu fi'l-Menam (Kıssa-i Rene)*, *Hikâyet-i Yûsuf Zelîhâ* ve Galatalı Mehmed Efendi'nin *Ahsenü'l-Kasas-ı Şerîfe: Sûre-i Yûsuf*'u vardır.

1.1.4. Taş Baskı Halk Kitapları

Yusuf ile Züleyha hikâyesinin tespit edilen iki taş baskı nüshası mevcuttur. Bu nüshalardaki hikâye Taberi Tarihi'ndeki Yusuf kıssası bölümünden alınmıştır. Bu kitaplar *Hikâye-i Zelîhâ ile Yûsuf Aleyhisselâm* ve *Hazâ Kıssa-i Yûsuf Aleyhisselâm* adlarıyla basılmıştır. *Hikâye-i Zelîhâ ile Yûsuf Aleyhisselâm* isimli nüsha İstanbul'da Mahmut Bey Matbaası'nda basılmıştır. 48 sayfadır. AÜ Kütüphanesi Seyfettin Özege Bağış Kitapları'nda 22653 yer numarası ile kayıtlıdır. Diğer nüshanın basım bilgileri yoktur. 79 sayfadır. Eser, Özege'nin hazırladığı Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu'nun ikinci cildinde 10742 numarada kayıtlıdır.

¹¹⁹ Bk. Agâh Sırrı Levend, "Hamdi'nin Yusuf u Züleyha'sı", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten* 1969, 1968, s. 173.

1.1.5. Matbu Halk Kitapları

Yusuf ile Züleyha hikâyesi klasik edebiyattan sözlü geleneğe intikal etmiştir. Cumhuriyet'in ilanından sonra sözlü gelenekte yaşayan birçok masal ve hikâye geniş halk kitlelerinin istifadesine sunulmak amacıyla yeniden kaleme alınmıştır. Bunların arasında Yusuf ile Züleyha hikâyesini kaleme alan yazarlar ve eserleri şunlardır:

S[üleyman] Tevfik [Özzorluoğlu], *Yusuf ile Züleyha*, Akşam Matbaası, İstanbul 1930. Tarihî, hakikî, âşıkane bir facia başlığıyla İbrahim Peygamber'in oğlu İshak'ın mahdumları arasındaki ihtilaftan başlayarak Yusuf ile Züleyha hikâyesi işlenmiştir. Eserde çeşitli epizotlara ait yedi resim bulunmaktadır.

Muharrem Zeki [Korgunal], *Yusuf ile Züleyha*, Kurtuluş Matbaası, İstanbul 1931. Eser, İshak Aleyhisselam'ın iki oğlu İsev ve Yakup'un rekabetinden başlayarak Yusuf Peygamber'in hikâyesini anlatır. Eserde çeşitli epizotlara ait dört resim bulunur.

S[elami] M[ünir] Y[urdatap], N.A.Ö., *Yusuf ile Züleyha Hikâyesi*, Bozkurt Basımevi, İstanbul 1943. Eserin başlangıç bölümünde hikâyenin mukaddes kitaplar ve enbiya tarihlerinden kaleme alındığı ifade edilmektedir. Hikâye İshak Peygamber'in oğulları arasındaki rekabetle başlar, eserin sonunda Yunus Emre'ye mal edilen meşhur "Ağlar Yakup ağlar" redifli şiir yer almaktadır. Kitap üç resimle görselleştirilmiştir. Metin, *Resimli Halk Hikâyeleri ve Büyük Aşk Hikâyeleri-Halk Hikâyelerimizden Yusuf ile Züleyha* adı altında basım bilgileri olmaksızın tekrar yayımlanmıştır. Ocak 2011'de Elips Kitap tarafından basılan *Türk Halk Masalları*'nda yine bu metin yer almaktadır.

Kıtas-ı Enbiya-Âdem ile Havva- Şeytan ve Cenneti Âlâ- Musa ile İsa- Mısır Saraylarında Yusuf ile Züleyha, İstanbul Maarif Kitaphanesi ve Matbaası. Nazım-nesir karışık olarak kaleme alınan eserin iki farklı baskısı vardır. Biri resimli olan bu kitaplarda *Yusuf ile Züleyha* hikâyesi 125-164. ve 165-215. sayfalar arasında yer almaktadır.

Ziya Şakir [Soko], *Yusuf ile Züleyha*, Gün Matbaası, İstanbul 1944. Kitabı yayımlayanın notunda hikâyenin kutsal kitaplardan ince tetkiklerle kaleme alındığı ifade edilir. Karşılıklı konuşmalara çokça yer verilen eserde yer yer Kur'an ve Tevrat'tan çeşitli ayet ve bölümler bulunur.

Şevki Berker, *Hazret-i Yusuf*, Yeni Matbaa, Ankara 1956. Eser, Taberi Tarihi gibi çeşitli İslami kaynaklardan kaleme alınmıştır.

Ergun Sav, *Halk Hikâyeleri*, İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1974. Eserde 30 hikâye bulunur. Resimli olarak basılan kitabın 75-86. sayfaları arasında *Yusuf ile Züleyha* hikâyesi bulunmaktadır. Bu metin İş Bankası'nca fasikül olarak yayımlanan *Halk Hikâyeleri*'nde de *Karacaoğlan* hikâyesi ile birlikte yer almaktadır. Fasiküldeki hikâye İsmail Gülgeç'in çiziminden sekiz renkli resim ile görselleştirilmiştir. 11-15. sayfalar arasında yer almaktadır.

Muhammet Ertürk, Hasan Baştürk, *Halk Hikâyeleri*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul, Mart 2007. Eserin 136-152. sayfaları arasında Behçet Mahir derlemesinden kaleme alınan *Yusuf ile Züleyha* hikâyesi yer almaktadır.

1.1.6. Derlemeler

Konusunu kutsal kitaplardaki Yusuf kıssasından alan *Yusuf ile Züleyha* hikâyesi büyük Türk dünyası coğrafyasının tamamında aynı adla bilinen on kadar hikâyeden biridir.¹²⁰ Hikâyenin Türk dünyası halklarında yayılmasında Kul Ali'nin 13. yy.da kaleme aldığı *Kıssa-i Yusuf* manzumesinin etkisi büyüktür. Kendisi bir Yesevi dervişi olan Ali bu kıssayı Kur'an-ı Kerim haberlerine uygun şekilde yazmıştır.¹²¹ *Kul Ali, bu geleneksel hikâyeyi ana dilinde hikâye etmekle kalmamış, onu geliştirmiş, yeni unsurlar ile zenginleştirmiş, kendi döneminin ve çağdaşlarının sanat güzelliğine bağlamak için çalışmıştır. Onun eserinde hikâye, dini-fantastik kudret ile yoğunlaştırılmış, esere olayların ve kahramanların gerçekliği, düşünce ve fikirlerin doğallığı yerleştirilmiştir.*¹²²

Kul Ali'nin etkisiyle özellikle Tatar ve Başkurt halkları arasında Yusuf ile Züleyha hikâyesi geniş bir şekilde yayılmıştır. Bu iki Türk topluluğunun halk edebiyatlarında kayıtlı yüzlerce Yusuf-Züleyha varyantı vardır. Karakalpak, Kazak, Uygur, Kırgız ve Özbek destan anlatıcıları da bu kıssaya gereken ehemmiyeti vermişlerdir. Kıssanın âşıklar arasında fazla rağbet görmediği söylenebilir. Azerbaycan muhabbet destanlarının kaydedildiği antoloji ve diğer çalışmalarda Yusuf ile Züleyha hikâyesinin herhangi bir varyantından bahsedilmemektedir. Türk dünyasında dikkat

¹²⁰ Bk. *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı, Türk Dünyası Edebiyat Tarihi, II*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2002, ss.317-318.

¹²¹ Ayan, "Ahmed Yesevi Etkisiyle Yazılan İki Yusuf u Züleyha", s. 34.

¹²² Devletbakova, *Başkurt Milli Şairi Nazar Necmi, Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği*, s. VII.

çeken hususlardan biri de Yusuf ile Züleyha hikâyesindeki masal unsurlarının fazlalığıdır.

Türkçe edebiyatın 13. yy.da inkişaf etmeye başladığı Azerbaycan'da İslamî mevzu ve ideaların kaçınılmaz etkisiyle *Yahudi folklorundan bir sıra dinî kitaplara dâhil olmuş Yusuf ve Züleyha* mevzusu da bu edebiyata geniş olarak yayılmıştır.¹²³ Klasik Türk şiirinin vazgeçilmez temalarından olan Yusuf u Zeliha Azerbaycan edebiyatında poema örnekleriyle ele alınmıştır. Fakat halk hikâyelerinin ana vatanı olarak kabul edilen Azerbaycan'da Yusuf ile Züleyha hikâyesinin kaydedilmiş herhangi bir halk varyantı bulunmamaktadır. Hikâyeye telmihle anlatılan iki rivayet tespit edilmiştir. Gencebasar'da derlenen bir rivayet Yakup Peygamber ve çocukları hakkındadır. Metin, Azerbaycan Folkloru Antolojisi'nin dokuzuncu kitabı *Gencebasar Folkloru* bölümünün 80-81. sayfaları arasında yer alır. Kitap, Azerbaycan Milli İlimler Akademisi'nce Bakü'de 2004'te yayımlanmıştır. Anadolu'da Yusufçuk Kuşu olarak bilinen ve bazı versiyonlarında Hz. Yusuf'un hikâyesine atıfla anlatılan bir efsane Azerbaycan'da *Yusif-Nesib Guşu* olarak anlatılır. Metin, *Azerbaycan Türklerinin Halk Yaraticılığı*'nda ve Ehliman Ahundov'un hazırladığı *Azerbaycan Halk Yazını Örnekleri*'nde yer almaktadır.¹²⁴

Türk dünyası halkları arasında Yusuf ile Züleyha hikâyesinin en zengin repertuarı Başkurt ve Tatar Türklerinde tespit edilmiştir. Hikâyenin söz konusu halklar arasında bu denli geniş yayılmasında Kul Ali'nin *Kıssa-i Yusuf* manzumesinin etkisi büyüktür. XIII. yy.da yazılan ve Türk dilinin ilk Yusuf kıssası olan bu eser 1839'da basılana kadar yazma şeklinde kalmıştır. Eserin yazmaları günümüzde de halen bulunmaktadır. Sadece Sovyetler Birliği Bilimler Akademisi Başkurdistan şubesinde mesela son yıllarda Başkurt köylerinde tespit edilen yedi el yazma kitap mevcuttur.¹²⁵ BHİ'de hikâyenin halk arasından derlenmiş 8 varyantı kaydedilmiştir. Buna ilave olarak 44 varyant hakkında da geniş bilgiler verilmiştir.¹²⁶

Karakalpak destanlarından Yusuf-Züleyha'nın kıssahan Hayrullah'tan 1822 yılında derlenen yazması *Özbekistan Bilimler Akademisi Karakalpakistan Bölümü El*

¹²³ Seyfeddin Kaniyev, "Şirvan Âşık Muhitinde Destancılık Ananesi", *Azerbaycan Şifahi Halk Edebiyatına Dair Tetkikler XX*, Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Folklor Enstitüsü, Bakü 2006, s.70.

¹²⁴ Bk. Ehliman Ahundov, *Azerbaycan Halk Yazını Örnekleri*, (çev. Semih Tezcan), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1978, s. 407.

¹²⁵ Zaripov vd., *Başkört Halık İcadı, VI. Tom, Epos: Kissalar hem Dastandar*, s. 7.

¹²⁶ Bk. Zaripov vd., *Başkört Halık İcadı, VI. Tom, Epos: Kissalar hem Dastandar*, ss. 495-507.

Yazmaları Arşivi'ndedir. 1986'da *Karakalpak Folkloru Serisi*'nin 16. cildinde yayımlanmıştır.¹²⁷ Karakalpak hikâyecileri ile kamları çok eskiden beri Yusuf-Züleyha hikâyesine ilgi çekerlerdi. Onun masal, rivayet, hikâye türlerinin çeşitli milletlerden, çeşitli yazarlar tarafından derlenen varyantlarının yazılı şekilleri yaygındır. Bu varyantların birçoğu derlenmiş SSC Bilimler Akademisi'nin Karakalpak şubesinin el yazmalar fonunda korunmaktadır.¹²⁸

İdil Boyu Tatarlarının yazılı kaynaklarında ve eskiden beri halk arasında yayılan el yazması kitaplarda saklanan kitabî destanların başında Kul Ali'nin *Kıssa-i Yusuf* manzumesine dayanarak ortaya çıkan ve halk arasında çok fazla yayılan *Yusuf Kitabı* yer alır. Destan, günümüzde Tatarların yaşadığı hemen hemen her yerde bilinmektedir. 20. yy.da Kul Ali'nin manzumesinin halka mal olmuş onlarca varyantı kaydedilmiştir.¹²⁹ Örneğin, G. İbrahimov Dil, Edebiyat ve Sanat Enstitüsü arşivinde Tatarlar arasında yayılan *Yusuf Kitabı*'nın 39 varyantı muhafaza edilmektedir. *Tevrat ve Kuran-ı Kerim'den itibaren dünya edebiyatında ve folklorunda en popüler kahramanların birisi haline gelmiş Yusuf Peygamber'e adanan bu destan, Türk ve Bulgar-Tatar medeniyetinin eski şark edebiyatıyla sıkı bağlantılı olarak geliştiğini, bütün Türk halklarının aynı ümmetin temsilcileri olduğunu doğrular.*¹³⁰

Yusuf ile Züleyha hikâyesinin diğer coğrafyalardaki Tatar halkları arasında da derlenmiş varyantları mevcuttur. Nedret Mahmut ve Enver Mahmut'un derlediği masallardan oluşan *Bozcigit-Dobruca Tatar Masalları Birinci Kitap*'ın 247-250. sayfalar arasında *Yusuf man Zuleyha* yer alır. Eser 1988'de Bükreş'te yayımlanmıştır.

Saim Sakaoğlu, Ali Berat Alptekin, Yurdanur Sakaoğlu ve Esmâ Şimşek tarafından hazırlanan *Meddah Behçet Mahir'in Bütün Hikâyeleri II* isimli kitapta Behçet Mahir'den derlenen *Yusuf ile Züleyha* hikâyesine yer verilmiştir. Kitabın 1999 basımında hikâye 154-181. sayfalar arasındadır. Kitap, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları'nca basılmıştır. Buradaki hikâyeler 1975-1985 yılları arasında derlenmiştir.

¹²⁷ S. Bahadırova, S. Ahmetov, *Karakalpak Halk Edebiyatı Terimleri*, (hızl. Ali Abbas Çınar), Muğla 2004, s. 162.

¹²⁸ S. K. Kamalov vd., *Qaraqalpaq Folklorı, XVI. Tom, Hurliha-Hemira, Aşıq Necip, Yusup-Ziliyha, Yusup-Ahmet*, Nökis: Qaraqalpaqistan 1986, ss. 9-10.

¹²⁹ Urmançı, *Tatar Destanları 2*, s. 16.

¹³⁰ Urmançı, *Tatar Destanları 2*, s. 27.

Şaban Balbay'ın 1973'te AÜ EF TDE bölümüne sunduğu *Konya Ereğlisi Halk Hikâyeleri* isimli bitirme tezinin 87-93. sayfaları arasında Yusuf Bütün'den derlenen *Yusuf ile Zeliha Hikâyesi* yer almaktadır. Tez EF Kütüphanesi'nde H.73.6 yer numarası ile kayıtlıdır.

İsmet Arpacı'nın 1975'te AÜ EF TDE bölümüne sunduğu *Sarıkamuş Hikâye ve Masalları* isimli bitirme tezinin 16-25. sayfaları arasında Mülkünaz Topçu'dan derlenen *Yusuf'un Hekiyası* yer almaktadır. Tez EF Kütüphanesi'nde H.75.3 yer numarası ile kayıtlıdır.

Fahriye Yağmur tarafından 1977'de İÜ EF TDE bölümüne sunulan *Kayseri Yöresi Ağzı* isimli bitirme tezinin 18-27. sayfaları arasında Mehmet Zoroğlu'ndan derlenen *Yûsufun Zeliha* isimli hikâye yer almaktadır. Tez EF Kütüphanesi'nde THT 1446 demirbaş numarası ile kayıtlıdır.

Tuncer Gülensoy ve Ahmet Buran tarafından hazırlanan *Elazığ Yöresi Ağzlarından Derlemeler I* isimli kitabın 177-178. sayfaları arasında Kibar Dağkılıç'tan derlenen *Yusuf ile Züleyha* hikâyesi yer almaktadır. Eser Türk Dil Kurumu Yayınları'nca 1994'te basılmıştır. Aynı hikâye Ahmet Buran'ın hazırladığı *Keban, Baskil ve Ağın Yöresi Ağzları* nda 136-139. sayfalar arasında yayımlanmıştır. Eser Türk Dil Kurumu Yayınları'nca 1997'de basılmıştır.

Cemil Gülseren tarafından 1997'de İÜ SBE'ye sunulan *Malatya İli Ağzları* isimli doktora tezinin 409-410. sayfaları arasında Abdullah Aldemir'den derlenen *Hz. Yusuf Kıssası* yer almaktadır.

Turgut Tok tarafından 2002'de PÜ SBE'ye sunulan *Denizli İli Güney ve Güneybatı Bölgesi Ağzları* isimli doktora tezinin 366-368. sayfaları arasında Ali Usta'dan derlenen *Yusuf Peygamber'in Hayat Hikâyesi* yer almaktadır.

Narin Ağa Batkan tarafından 2000 yılında GÜ SBE'ye sunulan *Kıbrıs Baf ve Limasol Türk Göçmenlerinin Ağzı* isimli yüksek lisans tezinin 450-452. sayfaları arasında Fatma Özçaka'dan derlenen *Bir Peygamber Hikâyesi* Hz. Yusuf hakkındadır.

Tevfik Pekacar tarafından 2003'te EÜ SBE'ye sunulan *Suluova Ağzları* isimli yüksek lisans tezinin 117-121. sayfaları arasında Ahmet İnan'dan derlenen *Hz. Yusuf Kıssası* yer almaktadır.

1.1.7. Modern Yazım Örnekleri

Tevrat'taki hikâyeyi roman tekniği ile kurgulayan Thomas Mann, dört ciltlik eserini 1926-1942 yılları arasında kaleme almıştır. *Yusuf ve Kardeşleri (Joseph und seine Brüder)* Yakup Peygamber'den başlayarak Yusuf Peygamberin hikâyesinin ele alındığı bir eserdir. Zeki Cemil Arda tarafından Türkçeye çevrilerek yayımlanmıştır.

Son dönem Türk edebiyatında Muzaffer Günay'ın *Yusuf ve Züleyha*, Şenol Koray Sakınmaz'ın *Züleyha- Aşkın Yeryüzündeki Sureti*, Abdulhakim Koçin'in *Yûsuf ve Züleyha*, Zeki Bulduk'un *Züleyha*, Nazan Bekiroğlu'nun *Yûsuf ile Züleyha- Kalbin Üzerinde Titreyen Hüzün*, Fatma Temir'in *Esaretten Sultanlığa- Güzel Peygamber Hz. Yusuf (a.s.)'in Hayatı* adlı kitapları, Sibel Eraslan'ın "*Külden Kadın: Züleyha*" (*Kadın Oradaydı Vahiy Sürecinde Kadın Rollerini*) hikâyesinin ele alındığı eserlerdir.

Yusuf ile Züleyha hikâyesi modern Azerbaycan edebiyatında ilgi görmüştür. Azerî şair ve yazar Eliabbas Müznib'in kaleme aldığı *Yusif ve Züleyha* romanı ilkin 1914'te, daha sonra Latin harfli olarak 2001'de Bakü'de yayımlanmıştır.

Yusuf Peygamber'in hikâyesini çocuklara anlatan resimli kitaplardan bazıları şunlardır: Albert Hirsch: *Düşlerin Efendisi Yusuf* (çev. Atilla Dirim, 2003), Ahmet Yılmaz Boyunağa: *Kuyudaki Çocuk-Hz. Yusuf* (2005), Mehmet Nalbant: *Kuyu Öyküsü-Hz. Yusuf* (2006), Yılmaz Yenidinç: *Rüya Yorumcusu Peygamber Hz. Yusuf* (2009).

Dinî- Tasavvufî Türk şiirinin 20. yy.daki temsilcisi Âşık Molla Rahim, *Manzum Hazret-i Yusuf Kıssası*'nı 1955'te neşretmiştir. Eseri Taberi tefsirinden nazma geçirdiğini şair şöyle ifade ediyor:

Kardeş bu hikâye tatlıdır zati
Şimdi nazımlı daha çok lezzeti

Oku tefsirden aldım değil düzme
Çok tatlıdır getirdim bunu nazma

...

Bu yadigârımdır ehli imana
Tabarihten aldım düşme gümana

Eser 11'li hece vezniyle mesnevi tarzında kaleme alınmıştır. Sade bir dille yazılmıştır. Molla Rahim, eserini arı bir Türkçe ile kaleme aldığını kendisi şöyle ifade ediyor:

İyi anlar kardeş bunu her insan
Zamana uygun çünkü açık lisan

Yok içinde Arapça hem Farisî
Açık Türkçenin kardaş bu arısı

1.1.10. Araştırmalar

Hanife Koncu, *Yûsuf ve Züleyhâ Bibliyografyası*'nda konuyla ilgili bilimsel çalışmalar ve edebi yayınlar hakkında geniş bilgi vermektedir.¹³¹ Ülkemizde *Yusuf ile Züleyha* hikâyesi üzerine yapılan bilimsel çalışmalar çok boyutludur. Bu çalışmalar mesnevi nüshalarının neşri ve incelenmesi üzerinde yoğunlaşır. Fakat bugüne kadar yapılan çalışmalarda bütün *Yusuf u Zeliha* mesnevilerinin ortaya çıkarıldığı söylenemez. Hikâye üzerine yapılan çalışmaların bir kısmı ise Arap, Fars ve Türk edebiyatlarındaki örnekler üzerine mukayeseli çalışmalardır.

Yusuf ile Züleyha hikâyesi üzerine yapılan en kapsamlı çalışma Halide Dolu tarafından hazırlanan *Menşeinden Beri Yûsuf Hikâyesi ve Türk Edebiyatındaki Versiyonları* adlı doktora tezidir. Dolu, çalışmasında üç kutsal kitabın kaynaklık ettiği Yusuf hikâyesinin menşei ve versiyonları hakkında ayrıntılı bilgiler vermektedir. Tez üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Yusuf'un hayatı ve hikâyesi, tarihî bakımdan Yusuf, edebiyatta ve sanatta Yusuf konuları örnekleriyle kapsamlıca ele alınmıştır. Bölümün sonunda 14 epizot halinde hikâyenin önceki versiyonlarına ait motif mukayesesi yapılmıştır. İkinci bölümde hikâyenin Müslüman Şark edebiyatlarındaki manzum ve mensur versiyonları ele alınmıştır. Çalışmanın asıl konusunu içeren, hikâyenin Türk edebiyatlarındaki versiyonları son bölümde kapsamlı bir biçimde ele alınmıştır. Türk edebiyatlarındaki manzum versiyonlar otuz altı müellife ait mesnevi nüshalarının geniş olarak tanıtıldığı kısımdır. Bu bölümde Hamidi'nin Çağatayca

¹³¹ Bu bölümde –özellikle makale ve bildiriler başlığında- söz konusu çalışmadan istifade edilmiştir. Bk. Hanife Koncu, “Yûsuf ve Züleyhâ Bibliyografyası”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, V (10), 2007, ss. 617- 630.

kaleme aldığı mesnevi transkripsiyonlu olarak verilmiştir. Dolu, Hz. Yusuf hikâyesinin Türk edebiyatında üç mensur versiyonunu tespit etmiştir.

Yeliz Özay'ın hazırladığı *Metinlerarası İlişkilerde Türk Halk Hikâyeleri* isimli tezde Yusuf ile Züleyha hikâyesi klasik edebiyat metinleriyle ortaklıkları olan halk hikâyelerinden biri olarak ele alınmıştır. Özay, çalışmasında Behçet Mahir'den derlenen *Yusuf ile Züleyha* hikâyesini¹³² Hamdullah Hamdi'nin *Yûsuf ve Zeliha* mesnevisi ile karşılaştırarak sözlü metnin (halk hikâyesi) yazılı metne (mesnevi) yaptığı göndermeler yoluyla ortaya çıkan metinlerarası söylemler üzerinde durmuştur. Böylece *yeni sözlü metin, önceki yazılı metne "vaka" yolu ile gönderme yapar, bu durumda gönderme yapılan metin yani alt metin bir yazılı edebiyat ürünü, gönderme yapan metin yani ana metin bir sözlü edebiyat ürünü olmaktadır.*¹³³ Sonuç olarak mesnevinin halk hikâyesine bir konu sunduğunu, halk anlatısının onu kendi anlatı özelliklerine uygun olarak yeniden kurguladığı ifade edilmektedir. Özay, bir makalesinde, Yusuf ile Züleyha hikâyesini tekrar metinlerarası ilişkiler yönünden ele almaktadır. Burada Kur'an'daki Yusuf kıssası, Hamdullah Hamdi'nin mesnevisi ve Behçet Mahir anlatmasını ana metinsel dönüşümler açısından inceleyen Özay, Kur'an'daki Yusuf Suresi ve Câmî'nin eserini Hamdullah Hamdi'nin kurgusu için alt metin olarak değerlendirir. Ana metin pozisyonundaki Hamdi'nin mesnevisi, Kur'an'dan ve Câmî'nin eserinden faydalanmıştır. İkinci bölümde Behçet Mahir'in anlattığı Yusuf ile Züleyha hikâyesi ana metin olarak ele alınırken, Hamdi'nin mesnevisi halk hikâyesine konu sunan bir alt metin olarak değerlendirilmiştir.¹³⁴

Yusuf ile Züleyha hikâyesi ile ilgili Türkiye dışındaki Türk dünyasında da çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Yazılı edebiyat, Türkmen destancılık geleneği üzerinde etkili olmuştur. Bertels, *Türkmen Halkının Edebi Geçmişi* başlıklı makalesinde Kıssa-i Yusuf gibi eserlerin Türkmen destanlarına kaynaklık ettiğini ifade eder.¹³⁵ Türkmen edebiyatının ilk destanları 18. yy.da Andalıp'ın kaleme aldığı *Leyli-Mecnun* ve *Yusuf-Züleyha*'dır.¹³⁶ Bu destanlar yazarlı ya da yazılı edebiyatın destanları olarak adlandırılır. İran-Türkmenistan bölgeleri arasında gidip gelen bağışlar vasıtasıyla ve şair kimliği

¹³² Özay'ın esas aldığı metin, Behçet Mahir'den derlenen hikâyenin özetidir. Bk. Alptekin, *Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı*, ss. 71- 72.

¹³³ Özay, *Metinlerarası İlişkilerde Türk Halk Hikâyeleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 27.

¹³⁴ Bk. Özay, "Metinlerarasılık ve Türk Halk Hikâyelerinde Ana-Metinsel Dönüşümler", ss. 6-18.

¹³⁵ Şahin, *Türkmen Destanları ve Destancılık Geleneği*, s. 31.

¹³⁶ *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı, Türk Dünyası Edebiyat Tarihi, II*, s.427.

olan kişilerin eserlerinden sözlü geleneğe geçiş yapan destan, hem başlıkların hem de destancı şairlerin ilgi duyduğu bir anlatı olmuştur.¹³⁷ Destanın, Gurt Yakup (1929-1985) ve Gurban Amanov gibi başlıkların repertuvarında yer aldığı kaydedilmiştir.¹³⁸

Yusuf-Züleyha destanının başında Andalıp'ın bu destanı çağdaşlarının istekleri doğrultusunda yazdığı işaret edilir.¹³⁹ A. Garrıyev'e göre Andalıp, bu destanın konusunu halk kültüründen almıştır.¹⁴⁰ Andalıp'ın Yusup-Züleyha'sı, Geldi Nazarov tarafından 1987'de yayımlanmıştır. Nazarov başta hikâye hakkında ayrıntılı bilgiler vermiştir.¹⁴¹ Destan, H. Koroglı'nın *Şasenem i Garıp, Kasım-Ogılan i Drugıye Turkmenskiye Narodniye Povesti (1991)* adlı kitabında yer almıştır.¹⁴²

Fatih Urmançı'nın *Tatar Halık Destannarı* adlı kitabında Kul Ali'nin eserinin etkisiyle ortaya çıkan ve halk arasında yayılan *Yosıf Kitabı* yer almaktadır. Bu varyant, Vedat Kartalcık ve Caner Kerimoğlu tarafından Türkiye Türkçesine aktarılan kitabın ikinci cildinde 80-99. sayfalar arasında yayımlanmıştır.

Uygur Türklerinin halk edebiyatı çevresinde Yusuf ile Züleyha ve diğer hikâyeler yaratılarak Divan edebiyatının zevkinden mahrum kalan geniş halk kitlesinin bedii ihtiyacı karşılanmıştır.¹⁴³ Uygur Türklerinin destanlarıyla ilgili Çin'de çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bunlar arasında Yusuf ile Züleyha hikâyesiyle ilgili olanlar da vardır. Uygur destanları, Şincan Halk Neşriyatı tarafından 1981-1993 yılları arasında Urumçi'de "Uygur Halk Destanları" başlığı altında dört cilt halinde yayımlanmıştır. Bu külliyyatın ikinci cildinde Yusuf-Züleyha destanı mevcuttur.¹⁴⁴ Destan, ikinci cildin 1-178. sayfaları arasındadır. Yusuf ile Züleyha destanı ayrıca N. Petrovskiy koleksiyonu içinde yer almaktadır. Destanın anlatıcısı ve yazıya geçiren hakkında bilgi verilmemiştir. Hicri 1290 (1843-44) yılında Kaşgar'da yazıya geçirilmiştir.¹⁴⁵ Destanla ilgili yazılan makaleler:

¹³⁷ Bk. Şahin, *Türkmen Destanları ve Destancılık Geleneği*, s. 99.

¹³⁸ Bk. Şahin, *Türkmen Destanları ve Destancılık Geleneği*, s. 190, 204.

¹³⁹ Babış Mametyazov, "Türkmen Halk Destanları" *Türk Lehçeleri ve Edebiyatı Dergisi*, AÜ TÖMER Yay., (20), Ağustos 1998, s. 41.

¹⁴⁰ Bk. Şahin, *Türkmen Destanları ve Destancılık Geleneği*, s. 63.

¹⁴¹ Şahin, *Türkmen Destanları ve Destancılık Geleneği*, s. 36.

¹⁴² Şahin, *Türkmen Destanları ve Destancılık Geleneği*, s. 38.

¹⁴³ Alimcan İnyet, *Hurilika-Hemraçan Hikâyesi Üzerine Mukayeseli Bir Araştırma*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), EÜ SBE, İzmir 1992, ss. 6-7.

¹⁴⁴ Mehmet, "Uygur Halk Destanları Üzerine Çin'de Yapılan Çalışmalar ve Eleştirel Değerlendirilmesi", s. 1546.

¹⁴⁵ Abdülhakim Mehmet, *Uygur Halk Destanları, İcra Merkezli ve Karşılaştırmalı Bir Araştırma*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), EÜ SBE, İzmir 2006, s.8.

Erşiddin Tatlık, “Yusuf Zuleyha Halk Destanının Bu Nüshası Üzerine”, Miras, 1984, (2)., Yusuf Hüseyin, “Yusuf Zuleyha Halk Destanının Menşei Üzerine”, Miras, 1984, (2).¹⁴⁶

Halkın anlattığı hikâye ve masalların şiir diline aktarıldığı Kazakistan’da *Yusuf ve Züleyha* gibi konusunu Doğu’dan alan uzun anlatmalar da şairler tarafından şiir şeklinde yeniden yazılmıştır. Bu metinler Kazakların halk hikâyesi, destan ve romanlarıdır.¹⁴⁷ 1976’da Almatı’da yayımlanan *Ğaşık-name* adlı kitapta Cüsip-Zılıyha destanına yer verilmiştir. Üşkültay Subhanberdina, esere yazdığı önsözde hikâye hakkında bilgiler vermektedir. Ü. Subhanberdina 1994’te *Ğaşıktık Dastandar* adlı kitabında hikâyeyi tekrar yayımlar. Ayrıca, Rahmankul Berdibaev, Kazak Eposu adlı eserinin ğaşıktık-epos bölümünde doğu kaynaklı Cüsip-Zılıyha destanının Kazaklar arasında geniş olarak yayıldığını ifade etmektedir.¹⁴⁸ Örneğin, Kazak ozanlarından Cambıl Cabayulı’nın (1846-1945) halk arasında sabahlara kadar dombırayla çalıp söylediği destanlar arasında Yusuf-Züleyha da vardır.¹⁴⁹

1.1.10.1. Tezler

İlgili çalışmalar, konunun çok yönlü olması nedeniyle çeşitlilik arz eder. Hikâye, Edebiyat ve Eğitim fakültelerinin başta TDE olmak üzere Psikoloji, Felsefe, Sosyoloji gibi bölümlerinde ve İlahiyat fakültelerinde doktora, yüksek lisans ve mezuniyet tezlerinde ele alınmıştır.

1.1.10.1.1. Doktora Tezleri

Abdurresûl Tahbazzâde Hayyampûr, Türk ve İran Edebiyatlarında Yûsuf ve Züleyha Mesnevisi, İÜ TAE, 1945.

Talat Tekin, XIII. Asır Anadolu Şairlerinden Şeyyad Hamza’nın Destân-ı Yûsuf Mesnevisi Üzerindeki Dil Tetkikleri, İÜ TAE, 1951.

Halide Dolu, Menşeyinden Beri Yusuf Hikâyesi ve Türk Edebiyatındaki Versiyonları, İÜ, 1953.

¹⁴⁶ Mehmet, *Uygur Halk Destanları, İcra Merkezli ve Karşılaştırmalı Bir Araştırma*, s.8.

¹⁴⁷ *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı, Türk Dünyası Edebiyat Tarihi, II*, s.295.

¹⁴⁸ Bk. Aça, *Kazak Türklerinin Destanları ve Destancılık Geleneği*, ss. 31-41.

¹⁴⁹ <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-87858/h/cambilcabayuli.pdf> (19.12.2011)

Mustafa Demirel, Kemal Paşazâde'nin Yûsuf u Zelihası ve Dil Hususiyetleri I-II, İÜ EF, 1980.

M. Naci Onur, Hamdullah Hamdî, Yûsuf u Züleyha: İnceleme-Metin, AÜ, 1982.

Leyla Karahan, Erzurumlu Mustafa Darîr Kıssa-i Yûsuf (Yûsuf u Züleyhâ), GÜ SBE, 1985.

Zehra Öztürk, Hamdullah Hamdi'nin Yusuf ve Zeliha Mesnevisinde Tipler ve Motifler I-II, İÜ SBE, 1993.

Kâzım Köktekin, Süle Fakih'in Yusuf ve Zeliha'sı, İnceleme-Metin-Dizin, I-II, AÜ SBE, 1994.

Rasim Deniz, Haliloğlu Ali'nin Yusuf ve Zeliha Kıssası, FÜ SBE, 1998.

Ali Cin, Ali Kıssa-i Yusuf (H.630/M.1233) İnceleme-Metin-Dizin, AÜ SBE, 2004.

Arzu Çiftoğlu, Muhammed B. Muhammed Altıparmak'ın Mensur Yusuf ve Zeliha'sı (Transkripsiyonlu Metin-İnceleme-Sözlük), MÜ TAE, 2006.

Recep Demir, Hatayi-i Tebrizi ve Molla Cami'nin Yusuf u Züleyha Mesnevileri Üzerinde Karşılaştırmalı Bir İnceleme (İnceleme-Metin), YYÜ SBE, 2006.

Melike Gökcan, Yusuf u Züleyha Mesnevileri Üzerinde Mukayeseli Çalışma, AÜ SBE, 2008.

Ülkü Çetinkaya, Aşk Mesnevilerinde Kadın: Yusuf u Züleyha ve Husrev ü Şirin Mesnevileri, AÜ SBE, 2008.

1.1.10.1.2. Yüksek Lisans Tezleri

Dilek Elçin, Çağatayca Yûsuf ve Züleyha Mesnevisi, AÜ SBE, 1984.

Ramazan Salman, Süle Fakih: Yusuf u Zeliha (XIV. Yüzyıl: Dil Özellikleri-Transkripsiyonlu Metin-Seçmeli Sözlük), İÜ, 1989.

Çimen Özçam, Şeyyad Hamza'nın "Yusuf u Züleyha" Adlı Eserinin Dil Özellikleri, FÜ SBE, 1993.

İbrahim Akış, Kul Gali ve Yusuf Züleyha Kıssası, EÜ SBE, 1993.

Abdurrahman Akdeniz, Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an-ı Kerim'de Hz. Yusuf, SÜ SBE, 1994.

Eyyup Aksoy, Yusuf Kıssasının Sosyo-Psikolojik Tahlili, HÜ SBE, 1996.

Bayram Çelik, Fuzuli'nin Leyla vü Mecnun Mesnevisi ile Hamdulllah Hamdi'nin Yusuf u Züleyha Mesnevisinde İnsan Psikolojisi, ÇÜ SBE, 1998.

Muslu Baldan, Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an-ı Kerim'e Göre Hz. Yusuf, UÜ SBE, 1998.

Ali Yarıkaya, Meçhul Bir Şaire Ait "Kitab-ı Yusuf" Hikâyesinin Transkripsiyonlu Metni, OGÜ SBE, 2000.

Züleyha Muş, Arap ve Türk Edebiyatlarında "Yusuf u Züleyha" Hikâyelerinin Mukayesesi, MÜ SBE, 2000.

Aydın Doğan, Kur'an Çerçevesinde Yusuf (AS) Kıssasından Çıkarılabilecek Mesajlar, AÜ SBE, 2001.

Sevban Yıldırım, Ahlak Eğitimi Açısından YusufKıssasının Tahlili, SÜ SBE, 2002.

Nesrin Çoruh, XV. Yüzyıl Mesnevilerinden Hamdi'nin Yusuf u Züleyha, Cem Sultan'ın Cemşid ü Hurşid ve Şeyhi'nin Husrev u Şirin'inin Modern Roman Unsurları Açısından Değerlendirilmesi, TÜ SBE, 2003.

Öznur Tuba Aktaş, Köprülüzade Esad Paşa'nın Terceme-i Yusuf u Züleyha Adlı Eserinin Bilimsel Yayını ile Eserin Şekil ve Muhteva Bakımından İncelenmesi, MSGSÜ SBE, 2003.

Sinan Uygur, Ali'nin Kıssa-i Yûsuf'u, AÜ SBE, 2003.

Ayşe Özdemir, Ortadoğu Kökenli Dinlerde Hoşgörü Hz. Yusuf Örneği, AÜ SBE, 2004.

Mehtap Kaşkaya, Yusuf u Zeliha, CÜ SBE, 2004.

Mehmet Karaman, Yahudi ve İslam Geleneğine Göre Hz. Yusuf, SÜ SBE, 2005.

Melek Öztürk, Taşlıcalı Yahya'nın "Yusuf ve Zeliha" İsimli Mesnevisindeki Eğitim Unsurları, SÜ SBE, 2005.

Ali İhsan Yapıcı, Ahmedî'nin Yusuf u Züleyha'sı, AMÜ SBE, 2006.

Hasan Aktaş, Abdurrahman Gubari, Yusuf u Züleyha, AÜ SBE, 2006.

Salih Kayık, Tebrizli Ahmedî, Yûsuf u Zelîhâ (1b – 35b İnceleme-Metin-Dizin), MÜ TAE, 2007.

Emine Dinçtürk, Yusuf ile Züleyha Mesnevilerinde Allah Korkusu Motifleri (Erzurumlu Darir, Hamdullah Hamdi, Yahya Bey Örnekleri), SÜ SBE, 2008.

Saliha Ayyıldız Bayraktar, Haber ve İnşâ Üslûbu'nun Yusuf Sûresindeki Anlam Yansımaları, CÜ SBE, Sivas 2009.

Ahmet Çeri, Tebrizli Ahmedî'nin Yûsuf u Zeliha isimli Eseri (vr. 35b-70b) (İnceleme-Metin-Dizin), MÜ TAE, 2010.

Aylin Dilmen, Yusuf (A.S.) Kıssası'nın Fıkhı, YYÜ SBE, 2010.

1.1.10.1.3. Bitirme Tezleri

Ahmed Ziya Bozağaoğlu, Yusuf u Zeliha, İÜ, 1930.

Cahid Erencan, Hamdullah Hamdi Hayatı Şahsiyeti Eserleri ve Eserlerinin Yazmalarının Tavsifi, İÜ, 1940.

Mediha Ayan, Hamdullah Hamdi ile Taşlıcalı Yahya'nın Yusuf ile Züleyha'larının Mukayesesi, AÜ, 1945.

Sâime Özkul, Anadolu Metinleri, XIV. Asır Kıssas al-Anbiya (Yusuf Kıssası), İÜ, 1946.

Sabahaddin Ozan, Hamdullah Hamdi ve Taşlıcalı Yahya'nın Yûsuf ve Züleyhalarının Tedkiki, İÜ, 1946.

Süheyla Dinar, Zarir'in Yusuf ve Zeliha'sının Gramer Hususiyetleri, İÜ, 1950.

Gülçin Kocaengin, Zârir ve Yusuf ile Zeliha Mesnevisi, İÜ, 1954.

Nuran Özyiğit, Erzurumlu Darîr'in Kıssa-i Yûsuf Mesnevisi Üzerinde Bir İnceleme, İÜ, 1963.

Yüksel Sungur, Müellifi Meçhûl Dâsitan-ı Yûsuf Aleyhisselam Mesnevisi Üzerine Bir İnceleme, İÜ, 1963.

Salih Saraç, Yusuf ve Zeliha İndeksindeki Kelimelerin Metne Göre Sıhhatleri, Eklerin Fonksiyon Durumları, AÜ, 1966.

Ayşe Sevindik, Sula Fakih'in Yusuf ile Züleyha'sı- Metin ve İndeks, İÜ, 1970.

Beyhan Yünüak, Sule Fakih'in Yusuf ile Züleyha'sı, İÜ, 1970.

Süleyman Özkaleli, Ahmed-i Mürşidî Efendi'nin Yusuf u Züleyha Mesnevisi, AÜ, 1970.

Ali Terzi, Yûsuf ve Zeliha, Taşlıcalı Yahya, Metin ve İndeks (4148-5178. beyitler), İÜ, 1976.

Aysel Gençer, Yûsuf ile Zeliha, Taşlıcalı Yahya, Metin ve İndeks (3092-4146. beyitler), İÜ, 1976.

Fikret Tüfekçi, Hamdullah Hamdî'nin Yûsuf u Züleyhasının 1-106. Varakları Arası Çeviri Yazısı, AÜ, 1976.

Hikmet Çiftçi, Yûsuf ve Zeliha, Taşlıcalı Yahya (2071-3091. beyitler), İÜ, 1976.

Murat Durdu, Yusuf ve Zeliha, Taşlıcalı Yahya Beğ (1-1045. beyitler), İÜ, 1976.

Rafet Koç, Taşlıcalı Yahya Bey'in Yûsuf u Züleyhâ'sının 107-212. Yapraklarının Çeviri Yazısı, AÜ, 1976.

Yusuf Kili, Yûsuf ve Zeliha (Taşlıcalı Yahya) Metin ve İndeks (1046-2076. beyitler), İÜ, 1976.

Remzi Baykal, Yusuf u Züleyha, İbn-i Kemal (80-160. sayfaların çeviri yazısı), AÜ, 1977.

Ali Yıldız, Yûsuf u Züleyha, İbn-i Kemal, AÜ, 1978.

Mehmet Bilgin, Yûsuf u Züleyha (1.57. varakların çeviri yazısı), AÜ, 1978.

Osman Beyazyüz, Celâl Hüseyin Çelebi'nin Hüsn-i Yûsuf Mesnevisi, İÜ, 1980.

Gürcan Akboz, Şeyyat Hamza-Yusuf u Züleyha-Metin, HÜ, 1982.

Meliha Unutmaz, Kemâl Paşazâde Ahmed Çelebi ve Yusuf u Zeliha Mesnevisinin Edisyon Kritiği (1838-3650. beyitler), İÜ, 1982.

Yasemin Uzman, Kemâl Paşazâde Ahmed Çelebi ve Yusuf u Zeliha Mesnevisinin Edisyon Kritiği (1-1838. Beyitler), İÜ, 1982.

Osman Mutluel, Kur'an-ı Kerim'de Hz. Yusuf (AS) Kıssası ve Kıssadan Çıkarılan Prensipler, AÜ, 1985.

Muhittin Eliaçık, Yûsuf u Züleyha (Haliloğlu Ali), 1-610. Varakların Transkripsiyonlu Metni, AÜ, 1986.

Naci Güney, Yûsuf u Züleyha (Haliloğlu Ali), 57a-108a Varakların Transkripsiyonlu Metni, AÜ, 1987.

Erdal Taşkın, Şeyyat Hamza'nın Yusuf u Züleyha Mesnevisinin Gramer İncelemesi (1197-159. beyitler), HÜ, 1994.

Özlem Aksoy, Şeyyat Hamza'nın Yusuf u Züleyha Mesnevisi'nin Gramer İncelemesi (897-1196. beyitler), HÜ, 1994.

Pınar Ekinci, Şeyyat Hamza'nın Yusuf u Züleyha Mesnevisinin Gramer İncelemesi (599.898. beyitler), HÜ, 1994.

Semra Güneş, Şeyyat Hamza'nın Yusuf u Züleyha Mesnevisinin Gramer İncelemesi (300-598. beyitler), HÜ, 1994.

Sevengül Sönmez, Şeyyat Hamza'nın Yusuf u Züleyha Mesnevisinin Gramer İncelemesi (1.299. beyiter), HÜ, 1994.

Mehmet Çınar, Haza Kıssa-i Yusuf Aleyhisselam, BÜ, 1995.

İlknur İnce, Kıssa-yı Yusuf Hikâyesinin Bir Azerbaycan Varyantının Transkripsiyonu, BÜ, 2001.

Mustafa Dinçer, Ali Kıssa-i Yusuf, Metin, Gramer, İndeks, BÜ, 2002.

Senem Geçgeldi, Hazret-i Yusuf Adlı Tiyatro Eserinin Transkripsiyonlu Çevirisi, ÇÜ, 2006.

1.1.10.2. Kitaplar

Yahya Bey, Yusuf ile Zeliha, Osmanlıcadan çev. Vasfi Mahir Kocatürk, neşreden: Mürsel Kalyoncu, Işık Matbaası, İstanbul 1944.

Dehri Dilçin, Şeyyat Hamza-Yusuf ve Zeliha (Metin ve Önsöz), Ankara 1945.

İsmail Hikmet Ertaylan, Yusuf ile Züleyha, İstanbul 1960.

Agâh Sırrı Levend, Hamidi'in Yusuf u Züleyha'sı, Ankara 1969.

Cahit Kavcar, Kemal Paşazade'nin Şairliği ve Yusuf u Züleyha'sı, Ankara 1969.

Mehmed Çavuşoğlu, Yahya Bey-Yusuf ve Zeliha, İstanbul 1979.

Mustafa Demirel, Kemal Paşazade-Yusuf u Züleyha: Seçmeler, Ankara 1983.

M. Naci Onur, Hamdullah Hamdi-Yusuf ve Züleyha-İnceleme ve Seçmeler, Ankara 1986.

Celâl Settârî, Züleyha'nın Aşk Derdi-Hz. Yusuf Kıssası, çev. Mehmet Kanar, İstanbul 1998.

Zuhal Kültüral, Şerifi, Yusuf u Zeliha (Metin-Sözlük-Tıpkıbasım), İstanbul 2001.

Nurullah Çetin, Yeni Türk Şairinin "Yusuf ile Züleyha Hikâyesi" Duyarlığı, Ankara 2004.

Yaşar Kurt, Hz. Yûsuf'un Tarihsel Hayatı-Mukayese ve Değerlendirme, Ankara 2005.

Çoban Hıdır Uluhan, Kerküklü Şair Nevrûzî-Yusuf ile Züleyha I-II, Ankara 2007.

İbrahim Taş, Yusuf ve Zeliha, İstanbul 2008.

Osman Yıldız, Yûsuf u Zelihâ (Destân-ı Yûsuf) Giriş-İnceleme-Metin-Dizinler, Ankara 2008.

Şenol Korkmaz, *Ümit Özgür Demirci*, Şeyyad Hamza-Yusuf u Zeliha, İstanbul 2008.

Muhammet Kuzubaş, Oflu Bilâl Efendi-Kıssa-i Yûsuf u Zelihâ, İstanbul 2010.

Ali Cin, Türk Edebiyatının İlk Yûsuf ve Züleyhâ Hikâyesi Ali'nin Kıssa-yı Yûsuf'u, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2011.

Yahya Bey, Yusuf ile Züleyha, Öyküleştiren: Mehmet Kanar, Say Yayınları, İstanbul 2011.

1.1.10.3. Makale, Bildiri ve Tanıtmalar

İsmail Hikmet Ertaylan, “Türk Dilinde Yazılan İlk Yusuf ve Züleyha”, TDE Dergisi, III (1-2), 1948, ss. 211-230.

Aydın Sinanoğlu, “Tarihin Meşhur Yusuf ve Züleyha Hikâyesi”, Resimli Tarih Mecmuası, (10), 1950, ss. 372-374.

Halide Cemil Dolu, “Yûsuf Hikâyesi Hakkında Birkaç Söz ve Bazı Türkçe Nüshalar”, İÜ EF TDE Dergisi, (4), Osman Yalçın Matbaası, İstanbul 1952, ss. 419-445.

Halide Dolu, “Sultan Hüseyin Baykara Adına Yazılmış Çağatayca Manzum bir Yusuf Hikâyesi”, TDE Dergisi, V (31), Aralık 1953, ss. 51-58.

Halide Dolu, “Yusuf Hikâyesinde Aşk Temi”, Türk Düşüncesi, 1 Ocak 1954, ss. 105-109.

Zeynep Korkmaz, “Hüseyin Baykara Adına Yazılmış Çağatayca Yûsuf ve Züleyhâ Mesnevîsinin Tanınmayan Bir Yazması ve Eserin Yazarı”, AÜ Türkoloji Dergisi, III (1), 1968, ss. 7-48.

Hüseyin Ayan, “Hamdullâh Hamdî'nin Yûsuf u Züleyhâ Mesnevisindeki Gazeller”, AÜ EF Araştırma Dergisi, (5), 1972, ss. 31-49.

Abdullah Aydemir, “Hakkındaki Gayr-i Mevsûk Rivâyetler ve Hz. Yûsuf (A.S.)”, Diyanet Dergisi, XIV (2), Mart-Nisan 1975, ss.76-97.

Mehmed Çavuşoğlu, “Yahyâ Bey'in Yûsuf ve Zeliha Mesnevisi”, Diriliş, Ekim 1975, ss. 22-37.

Naci Onur, “Ak-Şemsedin-zâde Hamdullah Hamdi'nin Yûsuf ve Züleyhâ Mesnevisindeki Önemli Motifler”, *Türk Kültürü*, (249), 1984, ss. 651-658.

M. Naci Onur, “Hamdullah Hamdi'nin Yusuf ve Züleyha'sındaki Bazı Millî Motifler”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, (38), İstanbul 1985, ss. 113-127.

Cahit Kavcar, “İbn-i Kemal'in Şairliği ve Yusuf u Züleyha'sı”, *Türk Tarihinde ve Türk Kültüründe Tokat Sempozyumu*, 2-6 Temmuz 1986, Ankara 1987, ss. 587-593.

Leyla Karahan, “Darîr'in Kıssa-i Yûsuf Mesnevisinin Bilinmeyen Bir Yazması”, *Türk Kültürü Araştırmaları* (Prof. Dr. Yaşar Önen'e Armağan), XXVI (1), 1988, ss. 151-155.

Nihat Azamat, “Yeni Bir Ahmedî ve İki Eseri: Yûsuf ve Zeliha, Esrarnâme Tercümesi”, *Osmanlı Araştırmaları*, VII-VIII, 1988, ss. 347-364.

A. Sırrı Levend, “Hamdi'nin Yusuf u Züleyha'sı”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı- Belleten* 1969, 1968, ss. 251-281.

A. Sırrı Levend, “Kemal Paşa-zade'nin Yusuf u Züleyha'sı”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı- Belleten* 1969, ss. 173-211.

Cahit Kavcar, “Hamdullah Hamdi'nin Yûsuf u Züleyha'sı”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı- Belleten* 1968, 1989, ss. 157-172.

Cahit Kavcar, “Kemal Paşazâde'nin Şairliği ve Yusuf u Züleyha'sı”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı- Belleten* 1969, 1989, ss. 227-249.

Roland de Vaux, “Yahudi Kaynaklarına Göre İsrail Oğullarının Mısır'a Yerleşmesi ve Yusuf Kıssası”, çev. Sıddık Yüksel, *OMÜ İF Dergisi*, (3), Samsun 1989, ss. 166-217.

Hayati Asilyazıcı, “Yusuf ile Züleyha”, *Orkestra*, 1990, XXIX (201), s. 40-46.

Ahmet Kabaklı, “Kur'ân-ı Kerîm'de Züleyhâ”, *Türk Edebiyatı*, (216), Kasım 1991, ss. 5-7.

Kâzım Köktekin, “Bir Yusuf ve Zeliha Şairi Süle Fakih ve Eseri”, *AÜ TAE Dergisi*, (4), 1996, ss. 173-179.

Nurmuhammet Hisamov, “Orta Asya Türk Şiiriyatında Yusuf u Züleyha”, III. Uluslar Arası Türk Dili Kurultayı, Ankara, 23-27 Eylül 1996.

H. Dilek Batislam, “Kitabiyat: Tiyatro Eseri Hazret-i Yusuf ve Misyonerlik”, *Toplumsal Tarih*, (42), İstanbul, Haziran 1997, ss. 60- 64.

Gönül Ayan, “Ahmed Yesevi Etkisiyle Yazılan İki Yusuf u Züleyha”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (3), Konya 1997, ss. 31-38.

Hıdır Çoban Haydar, “Bilinmeyen Bir Yusuf u Züleyha El Yazması”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı- Belleten* 1996, III (1-2), 1999, ss. 105-128.

Zehra Öztürk, “Akşemseddinzade Hamdullah Hamdi ve Yusuf ve Zeliha Mesnevisi”, *İslâmî Edebiyat*, (28), Ocak-Şubat-Mart 1999, ss. 39-42.

Zehra Toska, “Metin-Minyatür Bağlamında Yusuf ve Zeliha”, XIV. Sanat Tarihi Araştırmaları Haberleşme Semineri, 31 Mayıs 1999.

Nurmuhammet Hisamov, “XVI. Yüzyıl Türk Şairi Ahmedî'nin Yusuf ile Züleyha Mesnevisi ve Onun Kul Gali'nin Kıssa-i Yusuf Destanına Alekesi”, IV. Uluslar Arası Türk Dili Kurultayı, Çeşme-İzmir, 22-29 Eylül 2000.

Nurullah Çetin, “Yeni Türk Şairinin Yusuf ve Züleyha Hikâyesi Duyarlığı”, *Türkoloji Dergisi*, XIII (1), 2000, ss. 109-141.

Mustafa Ünver, “Yusuf Kıssası Açısından Ahd-i Âtik ve Kur'an-ı Kerim'e Karşılaştırmalı Bir Bakış”, *Diyanet Dergisi*, XXXVII (2), Nisan-Mayıs-Haziran 2001, ss. 73-108.

Ömer Selim, “Yûsuf ile Züleyha Yahut Bir Kitabın Anatomisi Hakkında Gecikmiş İntibalar”, *Dergâh*, XII (136), Haziran 2001, ss.7-9.

Ayşe Altıntaş Balcı, “Züleyha'nın Aşk Derdi”, *Milli Folklor*, (55), Sonbahar 2002, ss. 107-109.

Ahmet Kartal, “Câmî'nin Yûsuf u Züleyhâ'sı ile Hamdullah Hamdî'nin Yûsuf u Züleyhâ'sının Mukayesesi”, *Diriözler Armağanı*, hzl. M. Fatih Köksal, Ahmet Naci Baykoca, Ankara 2003, ss. 93-139.

Gönül Ayan, “Akşehirli Gubari ve Yusuf u Züleyha İsimli Mesnevisi”, I. Akşehir Sempozyumu, Akşehir-Konya, 16-18 Ekim 2003.

Ali Cin, “Ali'nin Kıssa-i Yûsuf Adlı Eserinin Türkiye Yazması”, V. Uluslar Arası Türk Dili Kurultayı, Ankara, 20-26 Eylül 2004.

Mustafa Aça, “Şeyyad Hamza'nın Yusuf u Züleyha Mesnevisi ile Tatar Türklerinin Yosıf Kitabı Üzerine Mukayeseli Bakış”, *Milli Folklor*, (61), Bahar 2004, ss. 149-159.

Nihat Sami Banarlı, “Yûsuf ve Zelîhâ, Edebiyat Sohbetleri, İstanbul 2004, ss. 157-161.

Nurmuhammet Hisamov, “Mahmud Kırımlı’nın Yusuf ve Züleyha’sı: Kul Ali’nin Kıssa-i Yusuf’una İlk Bir Nazire”, V. Uluslar Arası Türk Dili Kurultayı, 20-26 Eylül 2004: Bildiriler, I, Ankara 2004, ss. 1373-1384.

Gönül Ayan, “Tâ’ib ve Yûsuf u Züleyhâ’sı”, Osmanlı Araştırmaları (Prof. Dr. Mehmed Çavuşoğlu’na Armağan-II), XXVI, 2005, ss. 73-84.

Muhammed Nur Doğan, “Taşlıcalı Yahyâ’nın Yûsuf u Zelîhâ’sında Şiirin Şiiri”, Eski Şiirin Bahçesinde, İstanbul 2005, ss. 110-144.

Müjgân Çakır, “Tahkiyede Benzeşme ve Farklılaşma: Türkçe Yûsuf u Züleyhâ Mesnevilerinde Ölümle İlgili Bazı Unsurların Mukayesesi”, Osmanlı Araştırmaları (Prof. Dr. Mehmed Çavuşoğlu’na Armağan-II), XXVI, 2005, ss. 176-203.

Haniye Koncu, “Yûsuf ve Züleyhâ Bibliyografyası”, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, V (10), 2007, s. 617- 630.

Kadir Polater, “Kur’an ve Kitab-ı Mukaddes’e Göre Yûsuf Kıssası”, Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, (3), 2007, ss. 9-50.

Sibel Üst, “Nahîfi’nin Yûsuf u Zelîhâ Mesnevisi”, Turkish Studies, (2/4), 2007, ss. 823-957.

Şahin Köktürk, “Halil Oğlu Ali’nin Yusuf ile Züleyha Hikâyesi”, Turkish Studies, (2/4), 2007, ss. 515-617.

Ahmet İçli, “Yusuf u Züleyha Mesnevisinde Mekân”, FÜ İF Dergisi, XIII (2), 2008, ss. 339-351.

Özkan Daşdemir, “Yıldız, Osman (2008). Yûsuf u Zelihâ (Destân-ı Yûsuf) Giriş-İnceleme-Metin-Dizinler”, Akçağ Yayınları, Ankara.”, Turkish Studies, (3/1), Winter 2008, ss. 412-413.

Mehmet Yılmaz, “Hamdi’nin Yûsuf u Züleyhâ Mesnevisi’nin Epik Karakterinin Değerlendirilmesi Üzerine Bazı Tespitler”, Turkish Studies, (4/8), 2009, ss. 2444-2461.

Sibel Üst, “Bir Aşkın İki Hikâyesi Üzerine Şeyyad Hamza’nın Yûsuf u Zeliha’sı ile Nazan Bekiroğlu’nun Yûsuf ile Züleyha’sı Üzerine Bir Karşılaştırma”, Turkish Studies, (4/7), 2009, ss. 796-825.

Zuhal Kültüral, “Şerifi’nin Yûsuf u Zelîhâ Hikâyesi ve Dil Özellikleri”, Turkish Studies, (4/7), 2009, ss. 424-437.

Ali Cin, “Karışık Dilli Eserlerden Ali’nin Yûsuf ve Züleyhâ Hikâyesi”, Turkish Studies, (5/1), Winter 2010, ss. 199-236.

Dursun Ali Tökel, “Yusuf’un Zindana Atlışı”, Hapishane Kitabı, Editörler: Emine Gürsoy Naskali, Hilal Oytun, Altun, Kitabevi, İstanbul 2010, ss. 413-433.

İsmet Şanlı, “Molla Câmî’nin Yûsuf u Züleyhâ’sının Bilinmeyen İki Türkçe Şerhi”, Turkish Studies, (5/1), Winter 2010, ss. 1328-1345.

Selami Turan, Kâmile Çetin, “Bilâl Efendi’nin Kıssa-i Yûsuf u Zelîhâ’sının Tunus Nüshası”, SDÜ SBE Dergisi, (11), 2010, ss.197-206.

Ayşe Sağlam, “Hamdullah Hamdi’nin Yusuf u Züleyha Mesnevisi ile Thomas Mann’ın Yusuf ve Kardeşleri Romanının Ana Karakterlerine Mukayeseli Bir Yaklaşım”, DÜ SBE Dergisi, (5), Nisan 2011, ss. 20-46.

1.2 TÜRK DÜNYASI DIŞINDA

Arap edebiyatında Kur’an’daki hikâye özlü bir şekilde kaleme alınmıştır. Sure-i Yusuf tefsiri ve hikâye mahiyetinde olan eserlerin neredeyse tamamı mensurdur. Bu eserler arasında Türk müellifleri tarafından tercüme veya şerhi yapılmış olanlar vardır.¹⁵⁰ Hikâyenin Araplardaki bazı örnekleri şunlardır: Gazâlî: *Tefsîr-i Sûre-i Yûsuf-Bahru’l Mahabba*, İbnü’l Cevzî: *Zahru’l Anîk Fî Kıssa-i Yûsuf-i Siddîk*, Abû Hafs Sirâcu’d-Dîn b. Ömar: *Zahru’l Kumâma Fî Kıssa-i Yûsuf Aleyhisselâm*, Tâcu’d-Dîn Abû Bakr Ahmed b. Muhammed Yazîd al-Tûsî: *Câmi-i Latâifu’l- Basâtîn*, Molla Muîni-i Cuveynî: *Ahsana’l- Kasas*, Alâaddîn Alî b. Muhammed: *Tafsîr Sûrat-i Yûsuf*, Muslihu’d-Dîn Mustafâ b. Şabân as-Surûrî: *Ahsana’l- Kasas*, Mavlânâ Ahmed b. Ravhullah al-Ansârî: *Tefsîr-i Sûre-i Yûsuf*, Şayh Bahâu’d-Dîn b. Yûsuf al-Vâiz: *Tefsîr Sûre-i Yûsuf*, Muhammed b. İbrâhîm Sadru’d-Dîn Şîrâzî: *Tafsîr Sûre-i Yûsuf*, Şayh Yakûb b. Mustafâ al-Calvatî al-Afavî: *Netîcatu’l-Tafâsîr Fî Sûra-i Yûsuf*, Saydî Muhammed al-Suhaylî: *Zahru’l Anîk Fî Kıssa-i Yûsufu’l-Siddîk*, Alî Muhammad b. Sultân al-Ulamâ Muhammad al-Nakavî al-Nasîrâbâdî: *Ahsana’l Kasas Fî Tafsîr Sûre-i Yûsuf*, İbn Taymiyya: *Tefsîr Sûre-i Yûsuf*, Muhammad b. Abî’l-Abbâs Ahmad al-Mukrî: *Kıssa-i Yûsuf*, Ahmed b. Asâd b. İshâk: *Tafsîr Sûra-i Yûsuf*, Alî al-Bayzâvî: *Sûrei Yûsuf*.

Hikâye Fars edebiyatında manzum, mensur ve manzum-mensur olarak yazılmıştır. Hikâyeyi mesnevi tarzında kaleme alan şairler şunlardır: Abû’l-Muayyad Balhî, Bahtiyârî Ahvâzî, Firdavsî al-Tûsî, Sayyid Safîr, Şihâbu’d-Dîn Amak Buhârî, Ruknu’d-Dîn Masûd b. Muhammed İmâm-zâda, Âzarî Tûsî, Câmî, Hâvarî, Hâce Mesûd

¹⁵⁰ Dolu, *Menşeyinden Beri Yûsuf Hikâyesi ve Türk Edebiyatındaki Versiyonları*, s. 97.

Kummî, Badahşânî, Ahdî Sâvacî, Mîr Masûm Safavî Nâmî, Takû'd-Dîn Avhadî, Mahmûd Big Sâlim Tabrîzî, Nâzim Haravî, Kazvîni, Mollâ Şâh Muhammed, Halîfa İbrâhîm, Salahî, Lutf-Alî Big Âzar, Nâmî İsfahânî, Şihâb Turşîzî, Şavkat, Haşmat, Şula-i İsfahânî, Nâzim Gulpayaganî, Cavhar-i Tabrîzî, Sayyid Şafir, Habîbî, Haîm Sulaymân. Hikâyeyi mensur olarak kaleme alan müellifler şunlardır: Abdullah Ansârî, Abû Nasr Ahmed, Mahmud b. Muhammed b. İbrâhîm, Farâhî, İsamu'd-Dîn İbrâhîm, Dihlavî, Abdu'l-Azîm Husaynî İsfahânî, Muhammed Hâdî Nâînî, Abdu'l Gafûr al-Hittalânî, Yakûb b. Osmân. Ayrıca Pîr Camâlî, hikâyeyi Kaşfu'l-Arvâh adıyla manzum-mensur karışık olarak kaleme almıştır.

Hikâye Keşmir edebiyatında Mahmûd Gâmî adlı bir şair tarafından Yusuf mesnevisi olarak kaleme alınmıştır. Afgan şair Abdulkadir, Câmî'nin mesnevisini Afgan nazmı ile tercüme etmiştir. Urdu edebiyatında Mir Muhammed İsmail bir Yusuf ve Zeliha mesnevisi telif etmiştir. Ayrıca Mavlavî Said Ahmed ve Muhammed Yakûb, Câmî'nin eserini Urduca nazımla tercüme etmişlerdir.¹⁵¹

Batıda Yusuf hikâyesi üzerine çok fazla örnek verilmiştir. Mesîhîler zamanında Tevrat'a dayanılarak yazılmış olan Hayât-ı Asenat duht-i Bentefris adlı bir hikâye Yusuf hikâyesi olup Latin, Yunan, Süryanî dillerinde yazılı nüshaları bulunmaktadır.¹⁵² XV. yy.da *Josef und Assenet* adıyla kaleme alınan romanda Josef: İsa ve Assenet: Meryem'dir. Eser Hristiyanlığa uygun bir şekilde işlenmiştir. Hristiyan edebiyatında müstakil eserlerden başka Yusuf'un cübbesine –Potifar'ın karısının gayri meşru teklifini reddeden Yusuf kendisini elbisesinden yakalayan kadına mukavemet için elbisesini bırakır ve kaçır- ima yollu yazılanlar çoktur. 1767'de Bitabe, *Joseph* adında mensur bir eser yazmıştır. Yusuf hikâyesinin İspanyol edebiyatında *Poema de Jose* ve *Leyendas de Jose* adında iki eski versiyonu vardır. Bunlardan XIV. yy.a ait olanı Arap harfli olarak yazılmış ve hikâye Kitab-ı Mukaddes'ten farklı olarak Kur'an'daki şekline uymaktadır.¹⁵³

Yahudi ve Hristiyan edebiyatlarında oldukça yaygın olan Yusuf hikâyesi, temel olarak Yusuf ve kardeşleri arasındaki ilişki ekseninde ele alınmıştır. Bu nedenle hikâye

¹⁵¹ Arap, Fars, Keşmir, Afgan ve Urdu edebiyatlarındaki versiyonlar için Halide Dolu'nun eserinden istifade edilmiştir. Bk. Dolu, *Menşeyinden Beri Yusuf Hikâyesi ve Türk Edebiyatındaki Versiyonları*, ss. 97-177.

¹⁵² Halide Cemil Dolu, "Yûsuf Hikâyesi Hakkında Birkaç Söz ve Bazı Türkçe Nüshalar", *İÜ EF TDE Dergisi*, (4), Osman Yalçın Matbaası, İstanbul 1952, s. 420.

¹⁵³ Bk. Dolu, *Menşeyinden Beri Yusuf Hikâyesi ve Türk Edebiyatındaki Versiyonları*, ss. 65-68.

bir tür aile romanına dönüşmüştür. Bunun yanında Potifar'ın karısı ve Yusuf arasındaki baştan çıkarma hikâyesi Yusuf'un gömleğinde sembolize edilerek eserler verilmiştir. Batıda Yusuf hikâyesi çocuk edebiyatının vazgeçilmez konularından biri olmuştur. Yazarlar Tevrat kaynaklı hikâyeyi çocuk ve gençlere yönelik ibretlik bir hayat hikâyesi olarak tekrar tekrar kaleme almıştır. Ayrıca biyografi, tarih, şerh ve bilimsel incelemelerle Yusuf hikâyesine verilen önem gözler önüne serilmiştir.

Hikâye kahramanı Yusuf Peygamber Batı'da çeşitli araştırmalara konu olmuştur. Bunlardan biri Raglan'ın Yusuf'u geleneksel kahraman olarak betimlediği tablodur. Lord Raglan, başlangıçta *Oedipus*'un biyografisinden türettiği ve halk kahramanının yaşam hikâyeleri altında yatan yirmi iki parçadan oluşan örüntüyü betimlediği *Geleneksel Kahraman* isimli makalesinde bu tabloyu bir düzineden fazla kahramana uyguladı. *Daha sonra bu kahramanların her birine biyografilerinde sahip oldukları unsurların sayısına bağlı olarak puan verildi. Bu kahramanların biyografilerindeki inanılmaz benzerlik, bir düzine örnekten daha fazlasının yüksek puanlarıyla gözler önüne serildi.*¹⁵⁴

Geleneksel kahramanın tarihî kahramandan farklı olduğunu vurgulayan Raglan onun tarihselliğini reddetmez, *onların çoğu her nasıl olmuşsa tamamen mitlere aittir, fakat ben bu fikre bir şekilde farklı bir bakış açısıyla ulaştım* der. Ulaştığı sonucu şöyle izah eder: *Bizim ulaştığımız sonuç, en azından benim ulaştığım, şablon bir hayatın kahraman için bilindiği ve ister methiyeden veya saf bir inanmadan kaynaklansın bir kahramanın hayatının tipe uygun hâle getirilmek zorunda olması, mitik olayların gerçek tarihî kahramanların hikâyeleri içine de sokulmuş olmasıdır.*¹⁵⁵

Raglan'ın geleneksel kahraman tablosunda Tevrat kaynaklı hikâyenin kahramanı Joseph (Yusuf) on iki puan alır:

- Yusuf'un annesi Rahel bir din önderinin kızı, (1)
- Babası Yakup da bir din önderidir. (2)
- Annesiyle babası kardeş çocuklarıdır. (3)
- Ana rahmine düşmesi Rahel'in adamotu yemesiyle olmuştur. (4)
- Çocukluğunda kardeşleri onu öldürmeye yeltenmişler; (6)
- Fakat o bir dolantıyla kurtulmuştur. (7)

¹⁵⁴ Lord Raglan, "Geleneksel Kahraman", (çev. Metin Ekici), *Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 1*, (hızl. M. Öcal Oğuz vd.), Geleneksel Yayınları, Ankara 2006, s. 112.

¹⁵⁵ Raglan, "Geleneksel Kahraman", s. 135.

Ve Mısır'da büyütülmüştür. (8)

Erginliğine erişince bir düş yorumu yarışmasında ve hava durumunu oranlamasıyla üstün gelmiştir. (11)

Ve soylu bir kadınla evlenmiştir. (12)

Ve Mısır'da egemen yönetici olmuştur. (13)

Ve başarıyla hüküm sürmüştür. (14)

Ve yasalar yapmıştır. (15)

Daha sonraki yıllar üzerine bilgimiz yok ama bir sözlü geleneğe göre sonra gözden düşmüştür.¹⁵⁶

Raglan bu tabloyu oluştururken Tevrat kaynaklı Yusuf hikâyesini esas almıştır. Hikâyenin İslami versiyonlarında sadece Yusuf'un mucizevi doğumuna ilişkin *adamotu* motifi yer almaz. Dolayısıyla Doğu kaynaklı hikâyelerdeki Yusuf karakteri, geleneksel kahraman şablonunda asgari on bir puan alacaktır. Konuyla ilgili müstakil bir çalışma yapılması durumunda Yusuf karakterinin geleneksel kahraman olarak Doğu edebiyatındaki pozisyonu daha belirgin olarak ortaya çıkabilecektir.

Hikâyenin Yahudi ve Hristiyanlardan tespit edebildiğimiz örnekleri şunlardır:

Roman, hikâye ve çocuk edebiyatı örnekleri: *Robert Aylett: Ioseph or Pharoah's Fauourite* (1623), *Paul Jeremie Bitaube: Joseph, en Neuf Chants* (1767), *E. Miller: The Life of Joseph* (1833), *Anonim: Joseph: The Hebrew Prince of Egypt* (1869), *Joseph F. Flint: In Potiphar's House* (1890), *F. B. Meyer: Joseph: Beloved, Hated, Exalted* (1900), *W. C. Barnes: Potiphar's Wife* (1903), *J. W. Moseley: Joseph: A Poem* (1905), *Frederick Stanhope: Joseph and His Brethren* (1913), *Thomas Mann: Joseph und seine Brüder (I-IV)* (1926-1942), *Maud and Miska Petersham: Joseph and His Brothers* (1938), *Florence Wolff Klaber: Joseph: The Story of Twelve Brothers* (1941), *Jane Watson: Joseph and His Brethren* (1947), *Laura Long: Joseph, Slave and Prince* (1955), *Bertram Day: Joseph: The Dreamer* (1957), *Maud Fuller Petersham: Joseph and His Brothers, From The Story Told in thebook of Genesis* (1958), *Walter De La Mare: The History of Joseph* (1958), *A. Gadot: Yosef ve-ehav* (1964), *Doraine Moore: A Dream and a Promise* (1964), *Mary Alice Jones: The Story of Joseph* (1965), *Alyce Bergey: The Boy Who Saved His Family* (1966), *Joao Ribas da Costa: Jose, o Salvador do Egito* (1966), *Robert Starer: Joseph and His Brothers* (1967), *Rudolf Otto Wiemer:*

¹⁵⁶ Bk. Metin And, "İslam'da Tragedya Kahramanı ve Tragedya Örnekleri", *Ulusal Kültür*, (2), Ekim 1978, s. 151,152.

Joseph and His Brothers (1967), *Yael Guiladi*: Joseph and His Brothers (1968), *Clyde Robert Bulla*: Joseph: The Dreamer (1971), *C. P. Hoogenhout*: Die Geskiedenis van Josef (1974), *Joe Maniscalco*: Joseph (1975), *Jester Summers*: Joseph The Forgiver (1976), *Kitty Anna Griffiths*: Come, Meet Joseph, God's Dreamer (1977), *Karl Graf zu Eulenburg*: Die Frau des Potiphar (1978), *Joyce Landorf Heatherley*: Joseph (1979), *Catherine Storr*: Joseph and His Brothers (1982), *Geoffrey Butcher*: Joseph (1983), *Kathleen N. Daly*: Joseph and His Brothers (1984), *Leonard Matthews*: Joseph and His Brothers (1984), *Penny Frank*: Joseph: The Dreamer (1984), *Peter Danielson*: The Lion in Egypt (1984), *Arlene C. Rourke*: Joseph, Man of Dreams (1985), *Hy Murdock*: Joseph (1985), *Leon Baxter*: Joseph and His Brothers (1985), *Philip Steele*: Joseph and His Brothers (1985), *Peter Danielson*: Golden Pharaoh (1986), *Peter Danielson*: Lord of The Nile (1986), *Paul J. Citrin*: Joseph's Wardrobe (1987), *Peter Danielson*: The Prophecy (1987), *Jude Winkler*: The Story of Joseph and His Brothers (1988), *Marilyn Lashbrook*: Get Lost, Little Brother (1988), *Mary McMillan*: Joseph and His Brothers (1988), *Patricia A. Pingry*: The Story of Joseph and a Dream Come True (1988), *Ellen Gunderson Traylor*: Joseph, Dreamer of Dreams (1989), *David A. Seamands*: Living With Your Dreams (1990), *Janet Holm McHenry*: Joseph's Coat (1991), *Jean Norton Berg*: Joseph and His Brothers (The Bible in Story and Song Series) (1991), *James R. Shott*: Joseph (1992), *Linda Parry*: Joseph and His Brothers (1992), *Marlene Targ Brill*: Joseph's Coat of Many Colors (1992), *Maxine Nodel*: Joseph (1993), *Teresa Olive*: Joseph and His Brothers (1993), *Bill Yenne*: Joseph and The Coat of Many Colors (1994), *Ruben Blades*: Joseph and His Brothers (1994), *Sunny Griffin*: Joseph and The Very Colorful Coat (1994), *Mary Josephs*: Joseph and The Coat of Many Colors (1995), *Maxine Nodel*: Joseph and His Brothers (Famous Bible Stories) (1995), *Sarah Toast*: Joseph and His Brothers (1995), *David Jeremiah*: God Meant It for Good (1996), *Noura Durkee*, The Tree Shirts of Joseph (1996), *Robert Baden*: Joseph Forgives His Brothers (1996), *Angela Elwell Hunt*: Brothers (1997), *Brian Wildsmith*: Joseph (1997), *Leininger*: The Beginners Bible Joseph and His Brothers (1997), *George W. Sarris*: The World's Greatest Stories, Volume 5, Joseph and His Brothers (1998), *Mary Auld*: Joseph and His Brothers (Bible Stories) (1999), *Catherine McCafferty*: Joseph: King of Dreams (2000), *Pamela Johnson*: Joseph and His Brothers (2000), *Tess Fries*: Joseph and His Coat of Many Colors (2000), *Tony Bradman*: The Tale of Joseph and His

Brothers (2000), *Ronald S. Wallace: The Story of Joseph and The Family of Jacob* (2001), *Damon J. Taylor: Forgive and Forget* (2002), *Guy R. Williams: Joseph and His Brothers* (2002), *Shirley A. Freed: Joseph's New Coat* (2002), *Uriel Simon: Joseph and His Brothers* (2002), *Lyle L. Luchterhand: Joseph, Gracious Brother* (2004), *Ruth Redding Brand: Joseph* (2004), *Brian Gleeson: Joseph and His Brothers* (2006), *P. A. Thomas: Potiphar's House* (2006), *Teddy Slater: Joseph's Amazing Coat* (2006), *Benjamin T. Hoak: Joseph* (2008), *Carolyn Larsen: Joseph and Moses* (2012).

Oyun, drama, müzikal ve opera örnekleri: *James Miller: Joseph and His Brethren* (1700), *Johann Jakob Bodmer: Der Erkannte Joseph und der Keusche Joseph* (18. yy.), *T. G. Crippen: Joseph in Egypt* (1800), *Henry Iliowizi: Joseph* (1885), *Phifer Charles Lincoln: Zaphnath-Paaneah* (1887), *Louis Napoleon Parker: Joseph and His Brethren* (1914), *W. H. T. Gairdner: Joseph and His Brothers: An Old Testament passion play in four acts*, (1921), *Harlow Edgar Haas: Joseph and His Brethren* (1924), *Janis Rainis: The Sons of Jacob* (1924), *Linwood Taft: Joseph* (1925), *Joseph Yanner: The Dreamer* (1933), *Margot Klausner: Yosef be-Mitsrayim* (1965), *Andrew Lloyd Webber: Joseph and The Amazing Technicolor Dreamcoat* (1969), *Barrie Stavis: Coat of Many Colors* (1969), *David N. Johnson: Joseph* (1972), *Earl Reimer: Joseph* (1986), *Jacob Weitzner: Mekhirat Yosef ba-te'atron ha-Yehudi ha-‘amami* (1999).

Manzum örnekler: *George Lesly: Joseph Reviv'd or The Twelve Last Chapters of Genesis Metaphrased* (1678), *William Rose: The History of Joseph* (1712), *Isaac Cady: A Tragedy Founded on The History of Joseph and His Brethren* (1808), *Elizabeth Rowe: The History of Joseph* (1815), *Susskind Raschkow: Yosef ve-Asnat* (1817), *Eleanor Sherburne Reed Deane: History of Joseph* (1852), *John Eyre: Story of Joseph and His Brethren* (1854), *Harvey Maitland Watts: The Wife of Potiphar with Other Poems* (1911), *Edwin Arnold: Potiphar's Wife and Other Poems* (2006).

Biyografi, tarih, şerh ve incelemeler: *Jeremias Drexel: Ioseph Aegypti Prorex* (1640), *William Bolton: Joseph's Entertainment of His Bretheren* (1684), *Anne Claude Philippe Caylus comte de: Histoire de Joseph* (1757), *John Macgowan: Life of Joseph* (1771), *George Lawson: Lectures on The History of Joseph* (1807), *T. H. Gallaudet: The History of Joseph, for Children and Youth* (1834), *The Life of Jacob and His Son Joseph* (1836), *Thornley Smith: The History of Joseph* (1875), *William M. Taylor: Joseph The Prime-Minister* (1886), *Jens Jürgens: Der Biblische Josef* (1930), *Simon*

Rubin: Biblische Probleme (1931), *Margaret L. Goldsmith*: Joseph (1937), *Jozef Vergote*: Joseph en Egypte (1959), *Hendrik Antonie Brongers*: De Jozefsgeschiedenis bij Joden (1962), *Lothar Ruppert*: Die Josephserzahlung der Genesis (1965), *Herbert Werner*: Joseph (1967), *John D. Yohannan*: Joseph and Potiphar's Wife in World Literature (1968), *Henri Gaubert*: Isaac and Jacob, God Chosen Ones (1969), *Barry Weinstein*: Early Israelite History, Joseph and Moses (1972), *Eric I. Lowenthal*: The Joseph Narrative in Genesis (1973), *Manfred Derpmann*: Die Josephgeschichte (1974), *R. Y. Ebied, M. J. L. Young* (Editör): The Story of Joseph in Arabic Verse (1975), *Robert Michaud*: L'histoire de Joseph, le Makirite (1976), *Leslie B. Flynn*: Joseph, God's Man in Egypt (1979), *Barbara Cohen*: I am Joseph (1980), *Harm W. Hollander*: Joseph As an Ethical Model in The Testaments of The Twelve Patriarchs (1981), *Mark E. Petersen*: Joseph of Egypt (1981), *Gene A. Getz*: Joseph, from Prison to Palace (1983), *Charles R. Swindoll*: Joseph (1984), *Marcus Dods*: Isaac, Jacob and Joseph (1986), *Don Anderson*: Joseph (1988), *W. Lee Humphreys*: Joseph and His Family (1988), *A.-L. de Premare*: Joseph et Muhammad, le Chapitre 12 du Coran (1989), *Robert E. Longacre*: Joseph: A Story of Divine Providence: A Text Theoretical and Textlinguistic Analysis of Genesis 37 and 39-48 (1989), *Charles R. Swindoll*: Joseph, from Pit to Pinnacle: Bible Study Guide (1990), *James L. Kugel*: In Potiphar's House (1990), *Aldina da Silva*: La Symbolique des Reves et des Vetements Dans L'histoire de Joseph et de Ses Freres (1994), *Carlo Gabriel*: Die Josephgeschichte in Bibel und Koran (1995), *Shalom Goldman*: The Wiles of Women, The Wiles of Men (1995), *Claus Westermann*: Joseph: Eleven Bible Studies on Genesis (1996), *Gladys Franklin*: The Life of Jacob and Joseph (1996), *François Leonard Rdazik*: Alles Über Josef (2001), *David Sper* (Editör): Joseph: Overcoming Life's Challenges (2002), *Terri L. Fivash*: Joseph (2002), *İbrahim Abu Salem*: Joseph in The Three Monotheistic Faiths (2003), *Marie-Dominique Gauthier-Walter*: L'histoire de Joseph (2003), *Alan T. Levenson*: The Story of Joseph (2004), *Lindsay Wilson*: Joseph, Wise and Otherwise (2004), *Elihu Burritt*: Jacob and Joseph and The Lesson of Their Lives for The Young (2007).

İKİNCİ BÖLÜM HİKÂYENİN ETKİLERİ

2.1. HALK EDEBİYATINDA

2.1.1. Destanlarda

Epik karakterli Türk destanlarında Yusuf kıssasına ait karakteristik motifler bulunur ve kıssaya telmih yoluyla göndermeler yapılır. Destan kahramanları için yapılan tasvirlerde Yusuf'un güzelliğine nispet edilme yaygındır. İslamiyet'ten sonra teşekkül eden Türk destanlarında hikâyenin etkisi daha açık görülmekle birlikte, bu destanlarda Yusuf Peygamber'in tarihî kişiliğine ait telmihler dikkat çekmektedir.

Hz. Yakup'un keder içinde yaşayışı ve edebiyatta daima kederin sembolü oluşu ile Manas Destanı'nda Cakıp Han'ın ihtiyarlık çağında bulunduğu oğlunu kaybetmesi, bu ismin bir çağrışım unsuru olarak Yusuf hikâyesine telmihle kullanılmış olabileceğini düşündürmektedir. Nitekim Alman Bet'in:

Biricik Manas öldü deyip, Cakıp

Gözünü yok etme Cakıp!

sözleri, destanda Yusuf kıssasının etkisini hissettirmektedir.¹⁵⁷

Destan ve halk hikâyelerimizde kahramanlar çaresiz kaldıklarında (tutsaklık, gurbet, savaş gibi) ve maceraya koyulmadan önce olağanüstü güçlerden yardım istenir. Şefaati ve himmeti istenen bu güçler arasında Hz. Yakup ve Hz. Yusuf da vardır. Hz. Yakup'un, oğlu Yusuf'tan ayrı düşüp sonra ona kavuşması, Yusuf'un kuyudan ve zindandan Allah'ın yarımıyla kurtulması, kahramanların zor koşullar altındayken ettiği dualara ilham kaynağı olur.

Melik Dânişmend Anadolu'daki fetihleri esnasında Tanrı'ya şöyle yalvarır:

...

Temiz Yusuf'un güzelliği için

Yolunda sadık ve gerçekliği için

...

Nasip et ki fethedelim

Bu kâfirleri islâm edelim

¹⁵⁷ Naciye Yıldız, *Manas Destanı- W. Radloff ve Kırgız Kültürü ile İlgili Tespit ve Tahliller*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1995, s. 105.

Ey Fettah, ey Bari, isteğimiz budur
Buranın ili ve şehri Müslüman olsun¹⁵⁸

Türkmen destanlarından Ali Bey-Balı Bey destanında Mısır'a düşmanla çarpışmaya giden Ali Bey'i, babası önce Allah'a sonra peygamber ve ululara ısmarlar:

Kenan'da Hazret-i Yakup
Hapsi Hakk'a sevgili
Mısır'da şah olan Yusuf
Oğlumu sana ısmarladım¹⁵⁹

Savaşta muzaffer olan Ali Bey Mısır'a geldiğinde, Gözel Şah, bütün muhafızları ile el bağlayıp ona bir muhammes ile seslenir:

Yedi ulu, yedi âşık, yedi sultan kollasın
Server-i sahip eden o Allah'ın aslanı kollasın
O Harezm şehrinde Hazret-i Pehlivan kollasın
Mısır'a padişah olan Kenan'ın Yusuf'u kollasın
Hem kurban canımız olsun sana canımız¹⁶⁰

Özellikle halk hikâyelerinde kadın/erkek kahramanların güzellikte Yusuf'a benzetilmeleri ve onunla mukayese edilmeleri İslamiyet'ten sonra teşekkül eden Türk destanlarında da görülür. Örneğin, Battal-nâme'de Seyyid Battal'ın âşık olduğu kızı ilk görüşü şöyle tasvir edilir:

Nâgâh bu kasrın bir penceresi açıldı. Seyyid nazar eyledi, gördü kim bir mahbûbe kız; boynı kulağı açık, sîm ve zer içinde müstağrak olmuş beline degin taşra çıkmış. Dört tarafa bakar. Biñ biñ Yûsuf Mısırî Zelîhâ bunîñ kıtında ser-girdân ola.¹⁶¹

¹⁵⁸ Necati Demir, *Dânişmend Gazi Destanı*, Hece Yayınları, Ankara 2006, ss. 87-89.

¹⁵⁹ Şahin, *Türkmen Destanları ve Destancılık Geleneği*, s. 546.

¹⁶⁰ Şahin, *Türkmen Destanları ve Destancılık Geleneği*, ss. 557-558.

¹⁶¹ Necati Demir, Mehmet Dursun Erdem, *Battal-Nâme*, Hece Yayınları, Ankara 2006, s. 95.

Saltık Gazi Destanı'nda Yusuf Peygamber'in Mısır'da Ümmülkıyas'a diktirdiği bir mermer direkten bahsedilir. Yirmi dört kertikli bu direğin çeteleleri ne kadar dolarsa o yıl o kadar bolluk olurmuş.

Server oradan döndü, Ümmülkıyas'a geldi. Ümmülkıyas suyu kestikleri yerdedir. Yusuf Peygamber'in Mısır'a sultan olduğu vakit oraya mermer bir direk dikilmiştir. Yusuf Peygamber, onu diktirince yirmi dört kertikli ettirdi. Su yükselince hangi kertiğe kadar çıkarsa o yıl, Mısır'da ucuzluk ona göre olur. Ekin ve biçim için onu bir nişan koydurmuştu, dururdu.¹⁶²

Saltık'ın Mısır seferinde Mısır ülkesi hakkında malumat verilirken Yusuf Peygamber'den bahsedilir.

...En sonunda onlar harap oldu. Eski Mısır'a geldiler. Yusuf zamanında bu şehrin adı, Cabire idi. Mısır ise bayındır bir ülke idi. Yusuf gidince Firavun zamanı geldi.¹⁶³

Çerkesler Mısır'da saltanat sahibi olduğunda durumlarını Yusuf Peygamber'in Mısır'daki saltanatına benzetirlermiş.

Bizden önce Yusuf Peygamber, Mısır'a sultan oldu. Yusuf, Aziz'in kulu idi. Biz de Yusuf gibi oluruz, deyip yollarını ona dayandırırıldardı.¹⁶⁴

Ebâ Müslim-nâme'de Kûfe'de yapılan bir cenk esnasında halkın temaşa ettiği görüntü o kadar şöhretlidir ki ne Yusuf'ta ne Süleyman'da vardır.

Yûsuf Ken'ân Süleymân görmedi
Böyle bir dârâta vâsıl olmadı¹⁶⁵

2.1.2. Halk Hikâyelerinde

Kafkas halk hikâyelerinden Güllü Gakka'daki¹⁶⁶ çeşitli motifler Yusuf ile Züleyha hikâyesine benzerliği açısından dikkate değerdir. Hikâyede on bir çocuklu bir

¹⁶² Necati Demir, Mehmet Dursun Erdem, *Saltık Gazi Destanı*, Destan Yayınları, Ankara 2007, s. 151.

¹⁶³ Demir ve Erdem, *Saltık Gazi Destanı*, s. 153.

¹⁶⁴ Demir ve Erdem, *Saltık Gazi Destanı*, s. 631.

¹⁶⁵ Necati Demir vd., *Ebâ Müslim-nâme II*, Destan Yayınları, Ankara 2007, s. 189.

¹⁶⁶ Hikâye 1974'te Necmi Kale tarafından Nahçıvan doğumlu Vahit Aras'tan Ağrı'da derlenmiştir. Anlatıcı hikâyeyi babasından dinlemiştir.

padişah vardır. Yusuf kıssasından hikâyelere girdiği anlaşılan bu aile modelinde, en küçük çocuk hem üveydir hem de kardeşleri tarafından kıskanılmaktadır.¹⁶⁷

“Zamanın birinde bir Patişah vardı. Bu Patişahın on bir tane oğlu vardı. Biri bir anadan, onu bir anadan; onu bir anadan olanlar büyük idi, o bir tek anadan olan küçüğüdü.”¹⁶⁸

Padişah, oğullarını evlendirmek ister. Bir başka padişahın on bir kızını alıp getirmeleri için oğullarını gönderir. Yolda çeşitli maceralardan sonra, oğlanlar, evlenecekleri kızları alıp dönerken en küçük kardeşi kıskanır ve öldürmek isterler.

“Hey Yarabbi, dedi. Hetem bu geder cesur bunu babamızın yanına götürsem gör bizim başımıza ne iş getirecek, babamız bizi sevmeyecek, bunu sevecek. Arhadaşlar gardaşlar gelin buna bir tuzah guralım bunu yoh edelim.”¹⁶⁹

Bir gece bunlar yatarken bir dev gelir ve Hetem bununla çarpışmaya başlar. Sabah olduğunda büyük kardeşler onu göremeyince, öldü diyerek yola devam ederler. Deve tutsak düşen Hetem, Gülü Gakka’yı getirirse serbest kalacaktır. Bu arada Hetem, padişahın kızını gebe bırakır. Bunu öğrenen padişah, kızını cellatlara teslim eder.

“Bunu götürün meşelikte öldürün, bunun ganlı köyneğini bulayın getirin benim yanıma.”¹⁷⁰ diye emir verir. Kız cellatlara kendisini öldürmemeleri için yalvarır.

“... ”

Amandı celladım öldürme beni.

Yamandı celladım öldürme beni.”¹⁷¹ diye bir türkü tutturur.

“Deyif kesdikden sonra bunu öldürmediler. Öldürmedikten sonra köğneğini getdi bir ağacın dibinde soyundu getirdi celladlara verdi. Celladlar bir guş vurdular, bunu temiz guşun ganına buladılar göturdüler Patişahın gavağına atdılar.”¹⁷² Burada ölüm delili olarak kanlı gömlek motifi Yusuf ile Züleyha hikâyesinin etkisini hissettirmektedir. Hikâyenin devamında Hetem’in bir oğlu olur. Hetem oğlu Hetem, kendisine verilen 3 zor görevi yerine getirmek için koyulduğu çeşitli maceralardan sonra Hetem padişah olur.

¹⁶⁷ Mustafa Cemiloğlu, *Halk Hikâyelerinde Doğum Motifi*, UÜ Basımevi, Bursa 1999, s. 91.

¹⁶⁸ Necmi Kale, *Ağrı'dan Derlenmiş Beş Hikâyede Epizot Çalışması*, (Yayımlanmamış Lisans Tezi), AÜ EF, Erzurum 1974, s. 58.

¹⁶⁹ Kale, *Ağrı'dan Derlenmiş Beş Hikâyede Epizot Çalışması*, s. 63.

¹⁷⁰ Kale, *Ağrı'dan Derlenmiş Beş Hikâyede Epizot Çalışması*, s. 69.

¹⁷¹ Kale, *Ağrı'dan Derlenmiş Beş Hikâyede Epizot Çalışması*, s. 70.

¹⁷² Kale, *Ağrı'dan Derlenmiş Beş Hikâyede Epizot Çalışması*, s. 70.

XVIII. yy. meddahları Şekerci Salih, Yenibahçeli Hasan, Edirneli Külâhi ve Miyancı- zâde'nin anlattığı *Hazinedâr Ahmet Ağa Yusuf Bâ Attar- zâde* hikâyesi Hz. Yusuf'un meşhur hikâyesinden esinlenilerek yazılmıştır. Bu senaryonun örgüsü Yusuf ile Züleyha hikâyesinden alınmış *ancak hikâyedeki olaylar ve hikâyenin kahramanı, o dönemde olmuş bir olaya oturtulmuştur. Nitekim hikâyeyi kâğıda geçiren, hikâyedeki kişilerin gerçek olduklarını bildirir.*¹⁷³ Meddah hikâyeleri üzerine yaptığı çalışmada bu hikâyelerin kaynaklarını dokuz grup halinde ele alan Özdemir Nutku, *Hazinedâr Ahmet Ağa* hikâyesinin olmuş olaylardan yapılmış bir hikâye olup, klasik bir hikâye ile kaynaştırıldığını ifade ediyor.¹⁷⁴ *Ancak hikâyenin ana çizgisi göz önüne alınır, oldukça değişik bir Yusuf ile Züleyha hikâyesi de denilebilir.*¹⁷⁵ Hikâyede Züleyha adlı sevgilisinden uzaklaştırılan Yusuf, kötü huylu, zorba ve acımasız bir kişidir. Emekçilere ve işçilere kötülük eder. Sevgilisi Züleyha'nın başka biriyle evlendirileceğini öğrendiği zaman ağasını, kızı, evleneceği adamı ve kendini öldürmek ister. Önüne geçerler. Çeşitli olaylardan sonra sevdiği kızı alan Yusuf, daha önce evlendiği kızın babasını da zehirleyip öldürür.¹⁷⁶

Halk hikâyelerinde kahramanlar hikâye anlatıcısı tarafından çeşitli klişe tasvirlerle tanıtılmaktadır. *Hikâye anlatıcısının kişisel gücü ile az çok değişmekle birlikte bu kahraman tasvirleri yalnız güzellik konusundadır.*¹⁷⁷ Halk hikâyelerinin erkek ve kadın kahramanları güzellikte zamanın *Yusuf ve Züleyha*'ları olarak tasvir edilir. Hikâye kahramanları ikinci *Yusuf ve Züleyha* olarak karşımıza çıkmaktadır. Yusuf Peygamber dünyanın en güzel insanı olarak kabul edilmiştir. “Nakil olunur ki dünyaya erkeklerde Yusuf Aleyhisselam'dan güzel kimse gelmemiştir ve güzelliği şöyle idi ki Aziz-i Mısır ne zaman Hazret-i Yusuf ile şehir içine ve çarşı içine gitse Hazret-i Yusuf'un yüzü nuru gün gibi dükkânlara ve pazar içine düşerdi.” (T- s. 17)

Hikâyenin diğer kahramanı Züleyha da güzellikte çok meşhurdur. Yusuf ve Züleyha'nın bu olağanüstü güzellikleri halk hikâyelerinde kahramanların güzelliğiyle ilgili yapılan tasvirlerde bazı klişeleri ortaya çıkarmıştır.

¹⁷³ Özdemir Nutku, *Meddahlık ve Meddah Hikâyeleri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1976, s.66.

¹⁷⁴ Bk. Nutku, *Meddahlık ve Meddah Hikâyeleri*, s. 93.

¹⁷⁵ Nutku, *Meddahlık ve Meddah Hikâyeleri*, s. 128.

¹⁷⁶ Bk. Nutku, *Meddahlık ve Meddah Hikâyeleri*, s. 183.

¹⁷⁷ Cahit Öztelli, “Halk Hikâyelerinde Kahramanların Tanımı”, *Türk Folklor Araştırmaları*, IX (190), Mayıs 1965, s. 3731.

Boratav, bazı hikâyecilerin güzel bir kızı överken şu tasvir klişesini söylediklerini ifade eder: “*Âfet-i cihan, hükmü Süleyman, bir karış gerdan, Zelhâ-yi sâni, Yusuf-i zaman, alı al, kırmızısı kırmızı, her bir kırmızısı değer yüz bin kırmızı (altın); yanağına bir fiske vursan bal palûzesi gibi, kırk gün kırk gece tim tim titrer.*”¹⁷⁸

Hikâye kahramanlarının doğum epizodunda, az çok klişe bir tarz gösteren, doğan çocuğun tasvir edildiği ifadelerden biri şöyledir: *Yusuf’un 29 güzelliği bununla beraber.*¹⁷⁹

Bedreddin Bey hikâyesinin başında kahramanlar tanıtılırken, erkek kahraman için “... *bir ince fidan, âfet-i devran, lebleri mercan, rûy-i Bedehşan, kâkülü reyhan, tahammül mü eder buna can, Yusufu Ken’an, Mısır’a sultan, böyle bir oğlan ...*”¹⁸⁰ tasviri yapıldıktan sonra kız kahraman “...*gamzesi fettan, şöyle bir zenan, misli bulunmaz Züleyha-yi zaman, böyle bir kız ki mah-ı revnakta câh-i zenehdan...*”¹⁸¹ şeklinde tanıtılmaktadır.

Ferhat ile Şirin hikâyesinde kadın kahraman, “...*Şirin dirlerdi gûyâ Züleyhâ-yi sâni idi...*”¹⁸² diye tasvir edilmektedir.

Şirvan Şah ve Şemal Banu hikâyesinin kahramanı Şirvan Şah, güzellikte Hz. Yusuf’a benzetilir: *Ammâ kendüniñ cemâli Yusuf menendi idi, anı gören dilârâ biñ cânile ‘âşık-ı dîlfigâr olurdu.*¹⁸³ *Şirvan Şah kadınlara düşkündür, nerede bir güzel duysa görmek ister, kendisi Hz. Yusuf kadar güzel olduğu için kadınlar da Züleyha gibi ona âşık olurlar.*¹⁸⁴

Hurşit ile Mahmiri hikâyesinde Hurşit için “*Hak Taalâ Hazretleri Hurşid’e bir cemat vermiş idi ki, Yusufu sani idi...*”¹⁸⁵ tasviri yapılmaktadır.

Melikşâh ile Güllühan hikâyesinde tebdil-i kıyafet dolaşan padişah ve vezirin karşısına çıkan ihtiyarın (Hızır) yanında bir de güzel delikanlı vardır ki çocuğu olmayan

¹⁷⁸ Boratav, *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği*, s. 27.

¹⁷⁹ Cemiloğlu, *Halk Hikâyelerinde Doğum Motifi*, s. 153.

¹⁸⁰ Öztelli, “Halk Hikâyelerinde Kahramanların Tanımı”, s. 3729.

¹⁸¹ Öztelli, “Halk Hikâyelerinde Kahramanların Tanımı”, s. 3730.

¹⁸² Metin Özarslan, *Ferhat ile Şirin, Mukayeseli Bir Araştırma*, Doğu Kütüphanesi Yayıncılık, İstanbul 2006, s. 214.

¹⁸³ Gülhan Atnur, *Klasik Türk Edebiyatından Halk Edebiyatına Geçişte Bir Eser: Şîrvân Şâh ve Şemâ’il Banu Hikâyesi*, Fenomen Yayıncılık, Erzurum 2011, s. 187.

¹⁸⁴ Atnur, *Klasik Türk Edebiyatından Halk Edebiyatına Geçişte Bir Eser: Şîrvân Şâh ve Şemâ’il Banu Hikâyesi*, s. 169.

¹⁸⁵ Öztelli, “Halk Hikâyelerinde Kahramanların Tanımı”, s. 3730.

padişah bu delikanlıyı görünce çok imrenir. Zira bu delikanlı “... *melehatda Yusuf-u sâni...*”¹⁸⁶ imiş.

Yaralı Mahmut hikâyesinde Mahbup Sultan şöyle tasvir edilir: “*Yusuf Züleyha'nın iğirmi dört güzelliğinin tamamı onda mevcuttu.*”¹⁸⁷

Müdamî'nin hikâyelerinde kahramanlar şu söz kalıplarıyla tasvir edilir: “*Âfet-i cihân, rûy-ı Bedehşân, hük-ü Süleyman, Züleyhâ-yı şan, Yûsuf-u Ken'an.*”¹⁸⁸ Hikâyelerde bazen kadın kahramanlar güzellikte Yusuf'a benzetilir: “*Kız deyip geçme, kız amma nasıl kız, müjgânu harrat, dü çeşmi âfet, bir melek sıfat, Huri'ye nisbet, gulman nezaket, âfet-i cihan mı desem, kaşları keman mı desem, fağfuri fincan mı desem, Yusuf-ı Kenan mı desem...*”¹⁸⁹

Çıldırılı Âşık Şenlik'in hikâyelerinde bulunan ve genellikle Doğu Anadolu âşıkları tarafından yaygın olarak kullanılan güzel kadın tasvirinde Yusuf ile Züleyha'nın güzelliklerine gönderme yapılır. *Ayin on dördü gibi, Yusuf u Züleyha'nın yirmi dört güzelliğinin tamamı onda hatmolunmuştu.*¹⁹⁰

Latif Şah hikâyesinde olduğu gibi bazen de bu güzelliğin tamamı değil, ancak yarısı kahramanda toplanmıştır. Nitekim Mehriban Sultan, *Yusuf u Züleyha'nın yirmi dört güzelliğinin on ikisi onda hetmelunmuştu*¹⁹¹ diye tasvir edilir.

Türkmen destanlarından Kasım Oğlan'da kahramanın doğumu ve güzelliği şöyle tasvir edilir: “*Çöldeki evliyalari gezerek çocuk isteyen Kazım, bir gün çölde uyuyakalır. Kırkların meclisine katılan Kazım'a burada pirlere bir kâse şarap ve bir elma vererek bir oğul sahibi olacağını müjdelerler. Kırkların yardımıyla evine dönen Kazım'ın, Hz. Yusuf gibi güzel, Hz. Davut gibi güzel sesli ve Mecnun gibi aşka istidadı olan bir oğlu dünyaya gelir.*”¹⁹²

Uygur halk destanlarından Gülendam'da Amu ilinden gelen bir yiğit; elma yüzlü, uzun kirpikli, Yusuf gibi yakışıklı... diye tasvir edilir.¹⁹³

¹⁸⁶ Akman, *Melikşâh ve Güllühan Hikâyesi*, s. 159.

¹⁸⁷ Ensar Aslan, *Halk Hikâyelerini İnceleme Yöntemleri, Yaralı Mahmut Hikâyesi Üzerinde Bir İnceleme*, DÜ Eğitim Fakültesi Yayınları, 1990, s. 101.

¹⁸⁸ İlhan Başgöz, “Türk Halk Hikâyelerinde Söz Kalıpları”, *BÜ Halkbilimi Yıllığı*, Taş Matbaası, İstanbul 1975, s.51.

¹⁸⁹ Başgöz, “Türk Halk Hikâyelerinde Söz Kalıpları”, s.57.

¹⁹⁰ Ensar Aslan, “Türk Halk Hikâyeciliğinde Kullanılan Kalıp Söz Grupları ve Manzum Tasvirler”, *Mitten Meddaha Türk halk Anlatıları Uluslararası Sempozyum Bildirileri*, (haz. M. Öcal Oğuz, Tuba Saltık Özkan), GÜ THBMER Yayınları, Ankara 2006, s. 319.

¹⁹¹ Cemiloğlu, *Halk Hikâyelerinde Doğum Motifi*, s. 154.

¹⁹² Şahin, *Türkmen Destanları ve Destancılık Geleneği*, s. 101.

¹⁹³ Mehmet, *Uygur Halk Destanları, İcra Merkezli ve Karşılaştırmalı Bir Araştırma*, s. 814.

Halk hikâyelerinde yer alan şiirlerde de Yusuf ile Züleyha hikâyesine telmihler bulunmaktadır. Yusuf ve Züleyha'nın güzelliği, Yusuf'un kuyuya atılması ve Yakup Peygamber'in çektiği acılar bu telmihler arasında gösterilebilir.

Kirmanşah hikâyesinin Erzurum varyantında dünyanın faniliği hakkında Sümmani'nin bir şiiri zikredilir:

Halk şerrinden evvel levh-i galemde
Dostunan dostudi her bir kelimde
Güzellerin tacı idi âlemde
Güzel Yusuf u Kenan'a galmadı¹⁹⁴

Hikâyenin Iğdır varyantında Kirman, kanlı köpük içindeyken Yusuf Peygamber'i kuyudan çıkararak Allah'tan yardım diler. Kardeşleri masum Yusuf'u hile ile babasından alıp çölde dipsiz bir kuyuya atmışlardı. Yusuf, kuyudan Allah'ın inayetiyle kurtulmuştu:

Kirman'ım bu dağda galdım yaralı
Talih benden, ben talihden aralı
Hallarımı duysun gaşı garalı
Yusuf'u kuyudan gurtaran gelsin¹⁹⁵

Kerem ile Aslı hikâyesinin Türkmen varyantında Kerem, babası ile kibleye yönelerek Allah'a şöyle yakarır:

Imamı Hasan'a zaher bedriler
Imam Husayn'ı şehit etdiler
Yusuf Peygamber'i çayga saldılar
Olar hakı için şıpa ber Alla¹⁹⁶

¹⁹⁴ Ali Berat Alptekin, *Hikâye Araştırmaları 1- Kirmanşah Hikâyesi*, Akçağ Yayınları, Ankara 1999, s. 27.

¹⁹⁵ Alptekin, *Hikâye Araştırmaları 1- Kirmanşah Hikâyesi*, s. 297.

¹⁹⁶ Ali Duymaz, *Kerem ile Aslı Hikâyesi Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001, s. 356.

Âşık Kerem, bir şiirinde sevgilisini şöyle metheder:

Nice vasfedeyim seni sultanım
Akranın bulunmaz ruhu revanım

Hüsnünde yazılmış Yusuf-i sâni
Bütün Gürcistan Erzurum Van'ı¹⁹⁷

Yaralı Mahmut hikâyesinde sevgilinin zülfü, Yusuf Peygamber'in güzelliğini metheder:

Benim nazlı yârden şikâyetim var
Gösterir zulmüen penâhı zülfün
Değer tacı tahtı mülkü Süleyman
Meth eder Yusuf-u Kenan'ı zülfün¹⁹⁸

Azerbaycan muhabbet destanlarında da hikâye kahramanları güzellikte Yusuf'a benzetilerek tasvir edilir:

Cemal-i Yusuf'un İbn-i Yakub'un
Âleme şems olan hüsn-ü Habib'in
Ala gözlü şirin sözlü mahbubun
Gamzesi dört hâleli hâl olur¹⁹⁹

Âşık Sabit Müdâmi'nin anlattığı Öksüz Vezir hikâyesinde Öksüz Molla, pencereden bakan kıza şöyle bir türkü söyler:

Ya Rab!
El bilir âlem de bilir bir sahavet kânısın
Behiş bağları içinde huriler sultanısın

¹⁹⁷ Şükrü Elçin, *Kerem ile Aslı Hikâyesi, Araştırma- İnceleme*, Akçağ Yayınları, Ankara 2000, s. 112.

¹⁹⁸ Aslan, *Halk Hikâyelerini İnceleme Yöntemleri, Yaralı Mahmut Hikâyesi Üzerinde Bir İnceleme*, s. 115.

¹⁹⁹ Muharrem Caferli, *Aşk Konulu Azerbaycan Halk Hikâyelerinin Şiirsel Yapısı*, (Aktaran: Mustafa Sever), Kültür Ajans Yayınları, Ankara 2010, s. 170.

Halü haddi nazeninim hurşid-i rahşanisin
Bedür yüzün gün cemalın Yusuf-u Kenan bana²⁰⁰

Ercişli Emrah ile Selvihan hikâyesinde Yakup Peygamber'in çektiği acılar ve Yusuf ile Züleyha'nın emsalsiz güzelliklerine telmihler yapılır:

Dünyaya vaktinde gelmedi Emrah
Feleğin elinden gülmedi Emrah
Dertli çok olduğun bilmedi Emrah
Bir ben değil sade Yağıp ağlar hey²⁰¹

Biz adem oğluyuz her gün telaşta
Zekeriya tuşelendi ağaçta
Mustafa'ya taam geldi Miraç'ta
Nur güzellik Yusuf Zeliha'ya geldi²⁰²

Böyle Bağlar hikâyesinde oğlu Hüseyin'in öldüğünü zanneden Ali İzzet Bey ağlamaktan ve aşırı üzüntüden dolayı kör olmuştur. Hüseyin, babasının konağının önüne geldiğinde ona hitaben şu şiiri söyler:

Her yılda bir bayram olduğu gibi
Ağlayan yetimler güldüğü gibi
Yusuf'un Mısır'dan geldiği gibi
İnan baba oğlun Hüseyin geldi²⁰³

Senuber hikâyesinin Uygur varyantında Senuber ile Gülperizat'ın karşılıklı manzum söyleyişlerinde Yusuf ile Züleyha hikâyesine şöyle telmih yapılır:

²⁰⁰ İlhan Başgöz, *Folklor Yazıları*, Adam Yayınları, İstanbul 1986, s. 94.

²⁰¹ Muhan Bali, *Ercişli Emrah ile Selvi Han Hikâyesi Varyantların Tesbiti ve Halk Hikâyeciliği Bakımından Önemi*, Baylan Matbaası, Ankara 1973, s. 248.

²⁰² Bali, *Ercişli Emrah ile Selvi Han Hikâyesi Varyantların Tesbiti ve Halk Hikâyeciliği Bakımından Önemi*, s. 266.

²⁰³ Bk. Dilaver Düzgün, "Böyle Bağlar Hikâyesi", 09.06.2010, <http://www.erkurumgazetesi.com.tr/default.asp?page=yazar&id=2226> (10.04.2012)

Senuber'in sorusu:

Yumşak ellerine yapmışsın kına
Altın-efşan saçına sarmışsın şane
Yusuf gibi koydun beni zindana
Züleyha nişanlım neredesiniz?

Gülperizat'ın cevabı:

Yakup gibi Ken'an'dan geldim arayıp
Hasretinle yaşıyorum bağrımı dağlayıp
Gelmişim bu aşkın ipini bağlayıp
Bir tatlı şekerli mekânındandım²⁰⁴

Başka bir dörtlükte şöyle bir telmih vardır:

Bilkis'in hicrinde yandı Süleyman
Yusuf için Yakub'un sinesi giryan
Biçare âşıkım, olmuşum hayran
Cilveli cilveli yine gel şimdi²⁰⁵

Senuber'in perişan hâlini gören Vezir, ona şöyle seslenir:

Yusuf Ken'anî'nin babası Yakup
Ağlamadı senin kadar, ey taze mahbup²⁰⁶

Âşık Garip'in validesi, bacısı ve Şah Senem ile beraber varıp Garip'in gurbetteki akıbetini ve nerede olduğunu kervana şöyle sual eder:

Dokuz aydır yüz üstü yaturdum
Emek çektim ben bir yavru yiturdum
Ya'kub, Zelha gibi Yusuf yiturdum

²⁰⁴ Bk. İneyet, *Uygur Halk Hikâyeleri Üzerinde İncelemeler*, s. 207.

²⁰⁵ Bk. İneyet, *Uygur Halk Hikâyeleri Üzerinde İncelemeler*, s. 209.

²⁰⁶ Bk. İneyet, *Uygur Halk Hikâyeleri Üzerinde İncelemeler*, s. 210.

Gözden oldum oğul oğul diyu ben²⁰⁷

Hikâyenin Uygur varyantında Garip, dertlenip şöyle söyler:

Figan ile hasret düştü başıma
 Bir yetimim ben, ağu düştü aşıma
 Bir garibim kimse gelmez yanıma
 Yusuf gibi zindanda yatar mıyım[?]

Garip ile Senem hikâyesinde Yusuf ile Züleyha hikâyesine başka telmihler de vardır. Mesela, Şah Senem, düşmanların kastından kurtulan Garip'i özleyerek Akça Ana'ya şu beyiti okur:

Mısır ilinde Yusuf-ı Ken'an, cevr çekip rahat bulan
 Cefa tığını parçalayan, o bağı kalkanı getir²⁰⁸

Âsumân ile Zeycân hikâyesinde kahramanların karşılıklı konuşmalarında Yusuf'un pazarda satılmasına gönderme yapılır:

Seni gördüm nazarımda
 Yusuf Ken'an pazarında
 Eğer Kırklar'dan sorarsan
 Gördüm şehid mezarında²⁰⁹

Hikâyede Âsumân kuyuya düşünce hâlini Yusuf Peygamber'e benzetir ve Allah'a şöyle yalvarır:

Yusuf gibi zindân içine düştüm
 Bize eyle bu imdâdı Ya Rabbi
 Ağlarım ki muradıma ermedim

²⁰⁷ Fikret Türkmen, *Âşık Garip Hikâyesi, İnceleme- Metin*, Akçağ Yayınları, Ankara 1995, s. 167.

²⁰⁸ İnayet, *Uygur Halk Hikâyeleri Üzerinde İncelemeler*, s. 200.

²⁰⁹ Doğan Kaya, M. Sabri Koz, *Halk Hikâyeleri I*, Kitabevi, İstanbul 2000, s. 32.

Bize eyle bu imdâdı Ya Rabbi²¹⁰

İlbeylioğlu hikâyesinde, kahramanın zindan arkadaşı Öksüz Ali, güzel sesiyle yanık bir türkü söyler. Türkünün ilk dörtlüğü Yusuf'un kuyudan çıkmasına telmihtir:

Ne kasavet çeken hey beyin oğlu
Kasavet serimden kalkmaz mı dersin
Yusuf'u kuyudan çıkaran Mevla
Bizim yüzümüze bakmaz mı dersin²¹¹

Leyla ile Mecnun hikâyesinde Leyla gece herkes uykudayken sevgilisinin oturduğu tepeden gelen seher yelini koklar, şu beyitleri söyler:

Yâ Rab medet derde dermanımı göster
Ya canımı al ya cananımı göster
Yakubu sıfat dideyi giryanım açılsın
Ağlatma beni Yusuf u Kenan'ımı göster²¹²

Gülsüm ile Gülşen hikâyesinde Gülsüm eline sazı alıp bir türkü söyler:

Beyhude bu cismim odlara yakmam
Herkes meyledip su gibi akmam
Cemalinden özge didara bakmam
Karşımda Yusuf u Ken'an olursa²¹³

Tahir ile Zühre hikâyesinde Tahir, Mardin'de zindanda iken iki rekât namaz kılıp Allah'a şöyle yalvarmıştır: “*Yarabbi, ben yetimim senden başka kimsem yok. Beni*

²¹⁰ Kaya ve Koz, *Halk Hikâyeleri I*, s. 52.

²¹¹ Mehmet Yardımcı, *Türk Halk Edebiyatında Nesir*, Ürün Yayınları, İzmir 2004, s. 298.

²¹² Selami Münir Yurdatap, *Resimli Meraklı Halk Hikâyeleri Leyla ile Mecnun*, Bozkurt Matbaası, İstanbul 1943, s. 10.

²¹³ S.M.Y., M.M.T., *Resimli Halk Hikâyeleri Gülsüm ile Gülşen*, Resimli Ay Matbaası, İstanbul 1941, s.37.

buradan kurtar. Sen ki Yusuf Peygamber'i yedi yıl zindanda hapsedtin, sonra kurtarıp Mısır'a sultan eyledin."²¹⁴

Âşık Garip ile Şahsenem hikâyesinin Uygur varyantında bitiş formeli şöyledir: *O zamandan beri Garip ile Senem'in kıssası âlemi sarstı. Ferhat ile Şirin, Leyli ile Mecnun, Vamuk ile Uzra, Yusuf ile Züleyha, Tahir ile Zühre gibi halkın kalbine yerleşti.*²¹⁵

2.1.3. Masallarda

Grimm külliyatındaki Hazret-i Yusuf adlı masalda bir anne ve üç kızının macerası etrafında Hz. Yusuf'un İslam'daki Hızır karakteriyle benzer davranışları anlatılır. Masalın özeti şöyledir: Bir annenin üç kızı varmış. Bunların büyüğü huysuz ve kötü kalpli, ortancası biraz kusurlu ve en küçükleri temiz kalpliymiş. Ne var ki anne, en büyük kızını severmiş. Üç kız kardeş de ormanda ayrı ayrı Hz. Yusuf'a rastlamışlar. Hz. Yusuf, bunları evinde konuk ederek karınlarını doyurur, sabah ortadan kaybolurmuş. Küçük ve ortanca kıza kapının ardından bir torba para bırakan Hz. Yusuf, büyük kıza – kötü davranışlarından dolayı- para bırakmamış. Kendisine para bırakıldığını zanneden kız, yere eğilmiş fakat kendi burnundan sarkan ikinci bir burunla doğrulmuş. Çılgınlık atarken yolda Hz. Yusuf'a rastlamış ve çok yalvarmış. Hz. Yusuf merhamete gelerek ikinci burnu kızın burnundan koparıp almış, kızın eline birkaç kuruş tutuşturmuş. Kendisine verilen bir torba parayı yolda kaybettiğini söyleyen kız, annesiyle yola çıkmış. Yolda yılanlar kötü kalpli büyük kıza sokup öldürmüş, anneyi de ayağından sokmuşlar.²¹⁶

Türk masallarından *Telli Top*²¹⁷ ile Yusuf hikâyesi arasındaki benzerlikler dikkat çekicidir. Ahmed Ziya, 1930'da bu hususu şöyle ifade etmektedir: “...*halk hikâyelerinden Telli Top'ta kardeşlerinin hasedini mûcip olan küçük kızın bahtsızlığını, Yusuf'un bahtsızlığı ile benzer görenler ve kaynak gösterenler mevcuttur.*”²¹⁸ Masalın özeti şöyledir:²¹⁹ Zamanın birinde zengin bir tüccar varmış, tüccarın üç tane de kızı

²¹⁴ Fikret Türkmen, *Tahir ile Zühre*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1983, s. 227.

²¹⁵ İnayet, *Uygur Halk Hikâyeleri Üzerinde İncelemeler*, s. 205.

²¹⁶ Masalın tam metni için bk. Wilhelm Goldmann Verlag, *Grimm Masalları II*, (çev. Kâmuran Şipal), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003, ss. 1093-1096.

²¹⁷ TTV: 241, Aa Th: 780.

²¹⁸ Ayan, “Ahmed Yesevi Etkisiyle Yazılan İki Yusuf u Züleyha”, s.31.

²¹⁹ İncelediğimiz metin, Pertev Naili Boratav tarafından 1939'da annesi Sıdıka Boratav'dan derlenmiştir. Bk. Pertev Naili Boratav, *Az Gittik Uz Gittik*, Adam Yayınları, İstanbul 1969, ss. 148-151.

varmış. Tüccar, Mısır'a mal almaya giderken kızlarına hediye olarak ne istediklerini sormuş. Büyük kız bir altın nalın, ortanca kız altın bir hamam tası istemiş. Küçük kız ise hocasına sorduktan sonra bir telli top istemiş. Telli topu unutursan önün karanlık, arkan aydınlık olsun, demiş. Tüccar Mısır'dan dönerken küçük kızın isteğini unutmuş, bindiği geminin ön tarafında deniz simsiyah kesilmiş. Geri dönüp telli topu almış ve önü aydınlık olmuş. Adam eve gelince kızlarına hediyelerini vermiş ancak kardeşleri küçük kızın hediyesini çok kıskanmış ve bir plan yaparak onu öldürmeye karar vermişler. Ertesi gün babalarından izin alarak kıra gitmişler ve bir bahaneyle küçük kızını kuyuya atmışlar. Meğer bu bir kör kuyu imiş. Akşam eve dönünce babaları küçük kızını sorduğunda kardeşleri onu bir kurdun parçaladığını söylemişler. Adam buna çok üzülmüş. Kuyunun önünden geçen yolcular bir kabağı sarkıtıp kuyudan su çekmek istemişler. Kabağın içinde su yokmuş fakat yine de çok ağır gelmiş. Kız kabağın içinden ses vermiş:

“Aman yolcu, kuzum yolcu! Pek pek vurma, çok çok çalma. Yaktı beni telli top.”

Kabaktan ses gelince bunu bir kahvede satmak istemişler, kahvede bulunan kızın lalası kabağı çalınca kız:

“Aman lala, kuzum lala! Çok çok vurma, pek pek çalma. Yaktı beni telli top”, demiş.

Lala, kervancılara efendisinin bu kabağı alacağını söylemiş, hep birlikte eve gitmişler. Babası kabağı çalınca, kabaktan bu sefer:

“Aman baba, canım baba! Pek pek vurma, çok çok çalma. Yaktı beni telli top” diye nida gelmiş.

Babası bunu duyunca kızlarını çağırıp kabağı çalmasını istemiş ve kız kabağı çalınca kardeşi içeriden ses vermiş:

“Aman abla, zalım abla! Çok çok vurma, pek pek çalma. Yaktı beni telli top.”

Küçük kız kabağın içinden çıkmış, kardeşlerinin yaptıklarını babasına anlatmış; baba, kıskanç kardeşleri kırk katırın kuyruğuna bağlatıp katırlara bir kamçı vurmuş. Kızların her bir parçası bir dağın başında kalmış.

Telli Top masalının Yusuf hikâyesi ile benzerlikleri şöyle sıralanabilir:

1. Babanın ilgi ve sevgisi küçük kızın/ oğlun üzerinde yoğunlaşır. Masalda bu sevgi babanın getirdiği hediyeyle temsil edilmiştir.

2. Bu sevgi ve ilgi büyük kardeşler tarafından kıskançlıkla karşılanır.
3. Kardeşler bir plan yaparak babayı razı eder ve küçük kardeşi kıra götürürler.
4. Küçük kardeş kırda dipsiz bir kuyuya atılır ve ölüme terk edilir.
5. Yoldan geçen bir kervan kuyudan su almak ister ve çocuğu kuyudan çıkarır.
6. Kuyudan çıkarılan çocuk alelade bir çocuk değildir. Yusuf güzelliği ve aklı ile dikkat çekerken masaldaki küçük kız kuyuya sarkıtılan kabağın içinde yeryüzüne çıkarılmıştır. Kabak çalındıkça içinden gelen ses yolcuları cezbeder. Sonuçta her ikisi de meziyetleri sayesinde yüksek pahaya satılabilecek değerdedir.
7. Yusuf hikâyesinin ana mekânı Mısır'dır. *Telli Top*'ta mekân olarak yalnızca Mısır ülkesi zikredilir.

İki anlatı arasındaki motif benzerlikleri Yusuf hikâyesinin bu masala kaynaklık ettiğini göstermektedir. Babanın sevgisinin en küçük çocukta yoğunlaşması sonucu büyük kardeşlerin bu durumu kıskanarak çocuğu ortadan kaldırmayı planlamaları, birçok masalda bulunmaktadır. Eskişehir'de Hidayet Tekin'den derlenen bir masalda padişahın üç oğlundan en küçüğünün hain ağabeyleri tarafından dereye atılması anlatılır. Dereye koyunlarını sulayan bir çoban tarafından dereden çıkarılan çocuk bu sefer bir bağırsağın içinde çıkar. Çoban onu kavalına takınca kaval çalmaya başlar. *Telli Top* masalındaki kabak bu masalda çobanın kavalı olarak karşımıza çıkmaktadır. Masalın sonunda çoban bir torba altın karşılığında çocuğu padişaha satar.²²⁰

Masal kahramanlarından olan *Hüsnü Yusuf Şehzade* ve *Dal Boylu Dal Yusuf* güzellikleriyle meşhur tiplerdir. Birçok varyantı olan bu masallar kahramanlarının isimleriyle müsemma olarak anlatılır. Kahramanların olağanüstü güzellikleri Yusuf Peygamber'e nispetle isimlerinde sembolize edilmiş olabilir. Namık Kemal'in tercüme ettiği *Bahâr-ı Dâniş* risalesinde, masal kahramanı Hindistan Sultanı Cihandâr'ın *Yusuf'tan güzel, Zal oğlu Rüstem'den kuvvetli ve Hâtem-i Tâi'den daha eli açık* olduğu söylenir.²²¹ *Koroğlu* masalında Hasan Bey, havuzun başındaki sandalyelerde dizili başörtüleri toplar ve kızları bekler. Karşıdan gelen kızların arasındaki Telli Hanım'a şöyle seslenir:

²²⁰ Masal metni için bk. Hülya Pilancı, *Eskişehir ve Yöresi Ağzları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), EÜ SBE, Kayseri 1991, ss. 146-147.

²²¹ Saim Sakaoğlu, *Masal Araştırmaları*, Akçağ Yayınları, Ankara 2007 s. 217.

Karşıdan gelen sunalar
 Bizim göllere konalar
 Yüzüne zülûf taneler
 Yusuf u Züleyha sen misin?²²²

2.1.4. Efsane ve Rivayetlerde

Yusuf Peygamber'in hikâyesi etrafında teşekkül eden birçok efsane vardır. Bu efsanelerden biri Kumru kuşunun ismiyle ilgilidir. Anadolu efsanelerinde kuşa dönüşme yaygın bir motiftir. Kuşa dönüşme motifinin yer aldığı efsaneler arasında Yusufçuk Kuşu ile ilgili anlatılanlar vardır. Saim Sakaoğlu tarafından Ceyhan'dan derlenen *Yusuf ile Kardeşi* adlı efsanede davar güden iki kardeşin hayvanlardan birini kaybedip üvey anne korkusundan birinin taş, diğerinin kuş olmayı diledikleri anlatılır. İki kardeşten taş olanın adı Yusuf'muş, kuş olan da *Yusuf, Yusuf, yitiği buldun mu?* diye öterek kardeşini arar dururmuş.²²³ Bir yitik vakası da adları Yusuf olan iki çobanın beye ait sürüyü kaybetmeleriyle ilgilidir. Sürüyü bulmak için biri bir tepede, diğeri öbür tepede birbirlerine *Yusuuf! Buldun mu?* diye bağırırlarmış. Yusufçuk kuşlarının ötüşü, birbirine bağırarak iki çobanın seslerinden iz taşımış.²²⁴ Diğer bir efsanede çok yaramaz bir çocuk olan Yusuf, annesi süt pişirirken sütü içmeye çalışmış; annesi elindeki kepçeyle başına vurup *Sen kuş olup pırlayasın, bir daha gözüm görmeye!* deyince Yusuf kuş olup uçmuş. Annesi de kuş olmayı dileyip uçmuş ve Yusuf diye bağırarak oğlunu arar dururmuş.²²⁵ Yusufçuk Kuşu efsanelerinden biri de Hz. Yusuf ile ilgilidir:

Kardeşleri, Hz. Yusuf'u kuyuya atarlarken Kumru Kuşu olanları yüreği kanarcasına görüyor. Zalim kardeşlerin büyüğünün *Yusuf'u tutun kuyuya atın* sözünü duyuyor. Bu ilahi boyutlu hüznü kuyu vakası, çocuk yaştaki Hz. Yusuf'un mazlumluğu ve o dehşet veren söz, kumruların dilinde insanlar yaşadıkça ibret olsun diye söyleniyor. O bakımdandır ki, özellikle Anadolu'da Müslümanlar bu rivayete inanırlar ve kumruya *Yusufçuk Kuşu* derler.²²⁶ Anadolu'da Kumru kuşu hakkındaki inanış ve efsaneler çeşitlilik arz eder. Konuyla ilgili Mehmet Kurtoğlu şöyle der: *Mesela Urfa'da Yusufçuk kuşunun öldürülmesinin ve etinin haram olması halk arasında*

²²² Bilge Seyidoğlu, *Erzurum Masalları*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2006, s. 247.

²²³ Bk. Saim Sakaoğlu, *Efsane Araştırmaları*, Kömen Yayınevi, Konya 2009, s. 299.

²²⁴ Bk. Saim Sakaoğlu, *101 Anadolu Efsanesi*, Akçağ Yayınları, Ankara 2003 s. 184

²²⁵ Bk. Sakaoğlu, *101 Anadolu Efsanesi*, ss. 183-184.

²²⁶ Bk. Ahmet Doğan İlbey, "Kuşların Dili", www.haberkultur.net (09.08.2011)

oldukça yaygındır. Bu inanış bile Yunan mitolojisinden bizim kültürümüze geçmiştir. Mitolojiye göre güzellik tanrıçası Venüs'ün arabasını Kumru çekmiştir. Bildiğiniz gibi Kumru'nun Urfa'da kutsanması güzelliği Kur'an-ı Kerim'de övülen Hz. Yusuf'u düştüğü kuyudan kurtardığı içindir. Dikkat edilirse Venüs ile Yusuf güzelliği, kumru ise bu güzellere hizmet eden bir hayvan olarak öne çıkar. Zaman içerisinde Venüs Yusuf olmuştur... Efsane İslamileştirilmiştir.²²⁷ Astrolojide Zühre ya da Venüs feleği, güzelliği ile meşhur Hz. Yusuf'un makamıdır. Yusufçuk Kuşu efsanelerinden biri de Azerbaycan'da anlatılır. Yusufçuk Kuşu bu efsanede Yusif- Nesib Guşu'dur.

Deyildiyine göre, Yagub'un on iki oğlu var idi. Yagub bu oğlanlarının içerisinde en çoh Yûsif'i isteyirdi. Bir gün Yusif eve gelib çıhmadı. Yagub nökerlerden (uşak) iki neferi çağırıp dedi:

-Bu saat gedib Yusif'i tapın (bulun), yanıma getirin.

Nökerler her yeri ahtardılar (aradılar), Yusif'i tapabilmediler.

Erenlerden arzu etdiler ki, onlara ganad versin, guş olub Yusif'i tapsınlar. Onlar guş olub göye uçdular. Yusif'i ahtarmağa başladılar. Onlara Yusif- Nesib guşu deyirler. İndi hemişe biri "Yusif", o biri de "Nesib" deyir. Biri çağırır, o biri cavab verir. Yusif'i ahtarılar.²²⁸

Azerbaycan'da derlenen bir rivayette Yakup Peygamber'in oğlu Yusuf'a işaret edilir. Efsaneye göre beş oğul babası olan Yakup Peygamber halinden hiç şikâyetçi değildir. Allah Teala, Yakup Peygamber'i çeşitli imtihanlara tabi tutarak onu sınamaktadır. Bütün imtihanlardan yüzünün akıyla çıkan Yakup Peygamber'e Allah Teala mükafat olarak beş oğlunun acısını unutturacak yiğit bir oğul verir. Bu efsane şöyledir:

Deyir Yaqub peyğəmbərin varı- döyləti başınnan aşırımış. Özünün də beş oğlu varıymış. Yaqub peyğəmbər gəti ası tüşməzmiş. Bir gün Allahtaaladan səda gelir ki, bu eş ası tüşmür. Allahtaala Yaqub peyğəmbərin varını-döylətini əlinnən alır. Yaqub peyğəmbər muna da dözü, ası tüşmür. Özünü yorğan- döşəyə salır, canına qurtdar daraşır. Amma ası tüşmür. Onun Fatma addı arvadı varıymış.

Bir gün Fatma hər yeri gəzif dolanır. Çörək atdı olur, o piyada. Nə illah eliyirsə, bircə loxma çörək tapa bilmir. Fatmanın diləndiyi kəntdə bir Firon yaşayırmış. Bunun varı- alı aşan- gəşanıymış. Fatma gəzə- gəzə gedif çıxır Fironun qapısına. Firon yaman

²²⁷ Mehmet Kurtoğlu, "Balıklıgöl Mitolojisi", www.yenifrm.com/balikligol-mitolojisi(09.08.2011)

²²⁸ Ahundov, *Azerbaycan Halk Yazını Örnekləri*, s. 407.

kəmfirsatıymış. Fatmıya deyir ki, örüyünün birini kəsif mana ver, nə qədər istiyirsən, çörək verim. Fatma muna razı olmur. Başıdaşdı arvad ansı qapıya gedirsə, əliboş qayıdır. Axırda Allah əlacını kəsif Fir'onun dediyinə razı olur. Hörüyünün bir tayını kəsif Firona verir. Çörək alıf qayıdır. Fatma bu yolnan gedəndə Firon da o biri yolnan özünü yetirir Yaqub peyğəmbərin yanına. Ona deyir ki, sənin arvadın çörək dilənməyə gedif, yoxsa pis yola qulluq eləməyə? Mana inanmırsansa, öz gözünən bax! Bu da onun saçı. Hörüyünün birini kəsif gətirmişəm. Birdən Fatma içəri girir. Yaqub peyğəmbər onun üstünə qışqırır.

-Arvad, mana de görüm sən çörək gətirməyə gedirsən, yoxsa başqa yola?

Fatma başına gələnəri yervəyer Yaqub peyğəmbərə danışır. Yaqub peyğəmbərin səvir kasası daşır. Dözə bilməyif ası tüşür. Üzünü göyə tutuf deyir:

-Ey Allahtaala, keç günahımnan! Başıma bu boyda müsüybətdər gətdin, ası tüşmədim. İndi bu şərə, bö tana dözə bilmərəm.

Allahtaaladan səda gəlir:

-Ya peyğəmbər özüm sənə gəsd elədim ki, ası tüşəsən. Varını özünə qaytarıram. Ölü dirilməz, beş oğulun əvəzinə sana bir oğul verirəm. Elə oğul ki, beş oğulun əvəzi olajax.

Allahtaala Yaqub peyğəmbərə igid bir oğul verir.²²⁹

Destan, halk hikâyeleri ve diğər anlatı türlerinde Mısır ülkesi, zaman zaman, Yusuf'un şəhri olaraq adlandırılır. Menâkıbnâme'de geçen *Kaygusuz Abdal ve Mısır Padişahı* isimli efsanede Kaygusuz, Mısır'a geliş sebebini şöyle dile getirir: *Bizim bu diyara gelmekten muradımız Hac etmek ve Kâ'betullah tarafına gitmek ve bu diyar-ı Mısır ki Yusuf Peygamber tahtıdır, ziyaret idüp bir miktar teferrüç itmek niyyet eyledik.*²³⁰

2.1.5. Halk Şiirinde

Yusuf ile Züleyha hikâyesi Türk halk şirinde hem müstakil olarak ele alınmış hem de hikâyedeki olay ve unsurlar çokça telmih edilip hikâyeye göndermeler yapılmıştır.

²²⁹ *Azərbaycan Folkloru Antolojisi IX. Kitap (Gencebasar Folkloru)*, ss. 80-81.

²³⁰ Elçin, *Halk Edebiyatına Giriş*, s. 340.

2.1.5.1. Türk Saz Şiirinde Yusuf ile Züleyha Hikâyesi

Hz. Yusuf'un güzelliği: Hz. Yusuf dünyanın en güzel insanı olarak kabul edilir. İnanişâ göre Allah güzelliği on kısma ayırarak bir kısmını bütün âleme, dokuz kısmını da Hz. Yusuf'a tahsis etmiştir. Şiirlerde sevgili tasvir edilirken güzellikte Yusuf'a benzetilir. Sevgili o kadar güzeldir ki o bazen zamanın Yusuf'u, bazen ikinci Yusuf olur.

Dedi Mah:

Bededir Yusuf nişanı
Onun için aldırمام seni
Ne düştün belledin beni
Sofular da beni sever²³¹

Nasıl medh edeyim bir âlişandır
Güzellikte Yûsuf pâyesi handır²³²

Seyre çık ey canü dil ol Yusuf cemâlîm gelür
Nâzeninim sevdiğim şuhü cihan tabım gelür²³³

Aslın neslin hânedân
Sütü paksın her zaman
Dünyada bir akrânın
Gerek Yusuf-i Ken'ân²³⁴

Görenin aklını ediyon tufan
Hatıp dillim dâyim okuyor Kur'an
Seni hûb yaratmış Hazret-i Mennan
Yusuf-i Ken'an'ın belinden misin?²³⁵

²³¹ Erdoğan Altınkaynak, *Âşık Mehmet Hicrani'nin Hikâyeleri*, Kömen Yayınları, Konya 2008, s. 219.

²³² Eflâatun Cem Güney, Çetin Eflâatun Güney, *Âşık Ruhsatı, Hayatı ve Şiirleri*, İstanbul Maarif Kitaphanesi, İstanbul 1963, s.48.

²³³ M. Halit Bayrı, *Âşık Gevheri*, İstanbul Maarif Kitaphanesi, İstanbul 1949, s. 176.

²³⁴ Nîmetullah Hafız, *Âşık Ferki, Hayatı ve Eserleri*, Esin Yayınları, Prizren 1986, s. 95.

²³⁵ Saim Sakaoğlu, *Karacaoğlan*, Akçağ Yayınları, Ankara 2004, s. 541.

Gurre-i mâh gibi ebrû- hilâlin
 Kimlere müyesser ola visâlin
 Mısır melâhatin Yûsuf cemâlin
 Görenler desinler tebârekallâh²³⁶

Aksi heb kalbimdedir şem'i hayâl-i hazretin
 Hazret-i Yûsuf gibi seyr-i cemâl-i gayretin²³⁷

Baktım cemâline Kenan'a²³⁸ benzer
 Emsâli yok buralarda ne gezer²³⁹

Yüzüne dökülmüş Yusuf nişanı
 Gören üftadeler eyler fegani²⁴⁰

Acab var mı böyle bir can
 Ya Hurî'dir ya da Gilmân
 Zannettim ki Yûsuf- Ken'an
 Göreni yakarsın güzel²⁴¹

Güzellikte dirsene bir Yusuf misal
 Hublukta gelmemiş misli cihana²⁴²

Kim ol karşımdaki taze nev-civân
 İn midir cin midir peri mi geldi
 Öldü derler idi Yûsuf-i Ken'ân
 Yoksa dirilip de geri mi geldi²⁴³

²³⁶ Dilaver Düzgün, *Dertli Divanı, Karşılaştırmalı Metin*, Fenomen Yayınları, Erzurum 2011, s.92.

²³⁷ Hasan Avni Yüksel, *Âşık Seyrânî*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987, s. 152.

²³⁸ Yusuf-ı Ken'an, Kenanlı Yusuf.

²³⁹ Zekeriya Gedik, *Bardızlı Âşık Nihânî Dîvânı*, İstanbul 1995, s. 164.

²⁴⁰ Ahmet Talât, *Âşık Tokatlı Nuri*, Çankırı Matbaası, 1933, s. 284.

²⁴¹ Gedik, *Bardızlı Âşık Nihânî Dîvânı*, s. 173.

²⁴² Ahmet Talât, *Âşık Tokatlı Nuri*, s. 215.

²⁴³ Saim Sakaoğlu, *Bayburtlu Zihnî*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1988, s. 85.

Yolda gördüm âfet-i pervaneler par par yanar,
Hüsn-ü Yusuf sureti merdâneler par par yanar.²⁴⁴

Cümlesin afzal hüsn ile ziba
Anla Yakub oğlu Yusuf' dur bu hem²⁴⁵

Gelmemiş misli cihana belki Yusuf'tan nişan
Mısır içinde Yusufu Ken'an elinden ah ah²⁴⁶

Bir nazar kıldım yüzüne, hemen oldum bimecal
Âlemi kıldın müzeyyen ey peri Yusuf cemâl²⁴⁷

Gördüğün her bir cemâlin hüsnü Yusuf sanma kim
Çok güzeller vardır amma hüsnü Ken'an bir olur

Leblerin lâ'li gibi rengin yakut görmedim
Hüsnü Yusuf bir olur mührü Süleyman bir olur²⁴⁸

Alnına yazılmış Yusuf nişânı
Seni seven neyler mâh u tabânı²⁴⁹

Sıtkıya gönlümüz hünkâra bağlı
Bu aşkın elinden ciğerim dağlı
Seyit Cemalettin Sultanın oğlu
Yusufu devranım sen sefa geldin²⁵⁰

²⁴⁴ Dudu Angı, Hacı Angı, *Ölümünün 124. Yıl Dönümünde Altunhisarlı Âşık Tahiri*, Angı Yayıncılık, Ankara 2007, s. 78.

²⁴⁵ M. Kaya Bilgegil, *XVIII. Asır Saz Şairlerinden Kusûrî*, Salkımsöğüt Yayınları, Erzurum 2011, s. 49.

²⁴⁶ *Âşık Ömer Divanı*, İstanbul Maarif Kitaphanesi, s. 16.

²⁴⁷ *Âşık Ömer Divanı*, s. 31.

²⁴⁸ *Âşık Ömer Divanı*, s. 58.

²⁴⁹ Gedik, *Bardızlı Âşık Nihânî Divânı*, s. 239.

²⁵⁰ Hayrettin İvgin, *Âşık Sıtkı Pervane*, Emel Matbaacılık, Ankara 1976, s. 29.

Sevmek ister cânım bir servi dalı
 Bulamdın gitti o şems-i hâli
 Türk’de güzel çıkar Yusuf misali
 Şehrî gibi nazik edâsı olmaz²⁵¹

Sevgili o kadar güzeldir ki Hz. Yusuf’un güzelliği bile onun güzelliği yanında sönüktür.

Sıtkı der sûretin hatt-ı secdagâh
 Cümle güzellere oldun pişegâh
 Güzeller tâcısın yüzün padişah
 Yûsûf-ı Ken’andan güzelsin güzel²⁵²

Sendeki güzellik ey hüsn-ü şikâr
 Ne âdem ne âlem ne cihanda var
 Hüsn-ü cilâsında açılan bûse
 Ne Yakup ne Yusuf ne Ken’an’da var²⁵³

Seni seven sever candan
 Busesi hoş iki yandan
 Geri kalmaz yüz Ken’an’dan
 On- on beş nişânesi var²⁵⁴

Hürî, melek midir yâr senin soyun
 Dolandım cihânı yoktur emsâlin
 Yusuf u Zelhâ’dan güzeldir boyun
 Yabancı yâd ilden göz değer sana²⁵⁵

²⁵¹ Feyzi Halıcı, *Âşık Şem’î, Hayatı ve Şiirleri*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1982, s. 104.

²⁵² İvgin, *Âşık Sıtkı Pervane*, s. 48.

²⁵³ Sabri Özcan San, *Âşık Hicrani*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987, s. 168.

²⁵⁴ Gedik, *Bardızlı Âşık Nihânî Dîvânı*, s. 203.

²⁵⁵ Gedik, *Bardızlı Âşık Nihânî Dîvânı*, s. 136.

Yusuf ne kadar güzel olursa olsun âşığın gözü sevgiliden başkasını görmez.

Herkese meyledüp su gibi akmam
 Vücutum şehrini ateşe yakmam
 Senden gayrı gülüm cemale bakmam
 Karşımda Yûsuf-ı Ken'an olursa²⁵⁶

Adular sözüne uydun mu eyvah
 Yusuf olsa bakmam gayriye ey mah²⁵⁷

Âşıkım sen gibi şahı hubana
 Kulunum efendim atma yabana
 Yusuf olsa bakmam gayrı hubana
 Zira her dilberde mürvet bulunmaz²⁵⁸

Sevgili, Yusuf kadar güzel olsa da ona iltifat gereksizdir.

Kal benim sevdiğim huri isen de
 Kişi-zade değil peri isen de
 Yusuf-ı Ken'an'ın biri isen de
 Yar senden el çektim bil şimden-gerü²⁵⁹

Bilmedin kadrim yürü ağyare yâr ol sevdiğim
 Mısır elinde Yusufü Ken'an isen de istemem²⁶⁰

Dünya fanidir ve Mısır Sultanı güzel Yusuf'a da kalmamıştır.

²⁵⁶ Eflâton Cem Güney, Çetin Eflâton Güney, *Erzurumlu Emrah*, İstanbul Maarif Kitaphanesi, İstanbul 1975, s.36.

²⁵⁷ Bayrı, *Âşık Gevherî*, s. 108.

²⁵⁸ Bayrı, *Âşık Gevherî*, s. 123.

²⁵⁹ Düzgün, *Dertli Divanı, Karşılaştırmalı Metin*, s. 259.

²⁶⁰ Ahmet Talât, *Âşık Tokatlı Nuri*, s. 117.

Ehl-i hâl olanın hâline bakın
 Hüsn ü rızâ için canları yakın
 Ben güzelim deyu güvenme sakın
 Mısır'a vezir yüz Kenan'ı yedi yer²⁶¹

Daima böyledir dünyanın hali
 Şöhrette İskender, kuvvette Ali
 Yusuf'a güzellik, Karun'un malı
 Bir eylik yanına kalır efendim²⁶²

Emrahî âkıbet olursun fâni
 Tualım ki oldun Yûsuf-i sâni
 İspat-ı hak edip nefsinı tanı
 Nefsinı bilmeyen Mevlâ'yı bilmez²⁶³

Ken'an illerinden gitti Mısır'a
 Arzeder hüsnünü Bağdat Basır'a
 Güneş hicâbından inmezdi yere
 Zeliha Yusuf u Ken'an'ı nettin²⁶⁴

İltifatın gânidir
 Hüsnün Yûsuf-i sânidir
 Mahbûbların adûsu
 Çok olsa da fânidir²⁶⁵

Hulki gökçek idi Levhi Kalemde
 Özüyle hoş idi her bir kelâmıda

²⁶¹Gedik, *Bardızlı Âşık Nihâni Dîvânı*, s. 213.

²⁶²Dilaver Düzgün, *Âşık Mevlüt İhsani, Hayatı, Sanatı ve Şiirlerinden Seçmeler*, AÜ Yayınları, Erzurum 1997, s. 127.

²⁶³Güney ve Güney, *Erzurumlu Emrah*, s. 149.

²⁶⁴Güney ve Güney, *Erzurumlu Emrah*, s. 144.

²⁶⁵Hafız, *Âşık Ferki, Hayatı ve Eserleri*, s. 106.

Güzeller serveri devr-i âlemde
Güzellik, Yusuf-u Ken'âna kalmadı²⁶⁶

Züleyha'nın güzelliği: Güzellik erkeklerde Hz. Yusuf'a, kadınlarda Züleyha'ya verilmişti. Şiirlerde sevgili, güzellikte meşhur Züleyha'ya benzetilir.

İlahî nûrundan o nazlı teni
Sabah yıldızına benziyor beni
Mısır çöllerinde halletmiş ani
Hazret-i Yusuf'un Zeliha'sı mı?²⁶⁷

Yârim Zelhalı Mısır²⁶⁸ olmuş
İki dür dağı koynunda
Bir afitâb-ı asr olmuş
Behiştin bağı koynunda²⁶⁹

Bu güzellik sana kimden mirastr
Yoksa Zeliha'dan aldın mı destur²⁷⁰

Hz. Yusuf ile Züleyha'nın aşkı: Züleyha'nın Hz. Yusuf'a duyduğu aşk dillere destan olmuştu. Hz. Yusuf başlangıçta Züleyha'nın aşkına duyarsız kalır fakat hikâyenin sonunda Yusuf ile Züleyha evlenerek mutlu olurlar.

Eğer tabip isen sun dolu bâde
Bu gönlümüz belki döne dil-şâde
Zelha'yı Mısır'da salan feryâde
Yakup Yusuf u Kenan'e yaz gidem.²⁷¹

²⁶⁶ Mehmet Kardeş, *Meşhur Saz Şairi Âşık Sümmani, Hayatı ve Şiirleri*, Fakülteler Matbaası, İstanbul 1963, s. 63.

²⁶⁷ Yunus Zeyrek, *Posoflu Âşık Zülali*, MEB Yayınları, İstanbul 1990, s. 115.

²⁶⁸ Mısırlı Zeliha anlamında, kafiyeye uygun olması için bu şekilde kullanılmıştır.

²⁶⁹ Özsoy ve Ataman, *Posoflu Âşık Sâbit Müdâmî, Hayatı, Edebî Şahsiyeti ve Eserlerinden Seçmeler*, s. 159.

²⁷⁰ Güney ve Güney, *Âşık Ruhsatî, Hayatı ve Şiirleri*, s. 182.

²⁷¹ Zeyrek, *Posoflu Âşık Zülali*, s. 132.

Pervane-veş döner iken
 İçip meyi kanar iken
 Zeliha-veş yanar iken
 Yusuf Kenan'ımdan öptüm²⁷²

Pervâneveş döner iken
 İçip meyi kanar iken
 Zeliha'veş yanar iken
 Yusuf-ı Ken'an'ımı gördüm²⁷³

Sen niçin benden kaçarsın ey güzel Yusuf gibi,
 Ben varıp dâva edem Zeliha'ya, söyletme beni.²⁷⁴

Hangi asırdayız yahu gözün aç
 Yârini farkeyle, ağıyarından kaç
 Elinde eridi gümüşten kırbaç
 Sıdkı, Yusuf ve Zeliha'da ara²⁷⁵

Coştu Karadeniz çalkandı Tuna
 Akdeniz göz dikmiş Ege sırtına
 Hazret-i Yusuf'u saran fırtına
 Züleyha zülfünün telinden geçti²⁷⁶

Türlü masallar yazıldı
 Kerem ile Aslı, Yusuf ile Züleyha gibi
 Hepsi de dertli, ayrılıklarla biten, ızdırıp

²⁷² Doğan Kaya, *Âşık Minhacî*, Sivas 1994, s. 58.

²⁷³ Güney ve Güney, *Âşık Ruhsatî, Hayatı ve Şiirleri*, s. 119.

²⁷⁴ Angı ve Angı, *Ölümünün 124. Yıl Dönümünde Altunhisarlı Âşık Tahiri*, s. 68.

²⁷⁵ Özsoy ve Ataman, *Posoflu Âşık Sâbit Müdâmî, Hayatı, Edebî Şahsiyeti ve Eserlerinden Seçmeler*, s. 95.

²⁷⁶ Dilaver Düzgün, *Âşık Yaşar Reyhani, Hayatı, Sanatı ve Şiirlerinden Seçmeler*, AÜ Yayınları, Erzurum 1997, s.142.

Gözyaşı dolu, hani karabasan gibi²⁷⁷

Hız. Yusuf'un kuyuya atılması: Babası Yakup'un, biricik oğlu Yusuf'a gösterdiği ilgi ve şefkati kıskanan üvey kardeşleri bir plan yaparak onu kuyuya atarlar. Şiirlerde bu olaya çokça telmih yapılır:

Hak Yusuf'a nazar etti
Kardaşları kuy'ya attı²⁷⁸

Yakup ki başladı feryada aha
Kalbinde surûru kalmadı daha
Yusuf'u çektiler deruniğ caha
Hâsılı ol kuya bir kere düştü²⁷⁹

Ne kasavet çeken de hey beyin oğlu
Kasavet serimden kalkma mı dersin
Yusuf'u kuyudan çıkarın Mevlâ
Bizim yüzümüze bakma mı dersin²⁸⁰

Kardeşleri Yusuf'a hasetlik etti
Giderken Mısır'a kuyuya attı
Hakkın emri ile Cebrail tuttu
Selâmet kuyudan çıkardı Allah²⁸¹

Yusuf'a guyuda ne zarar oldu
Ne nohsan ne keder ne zarar oldu²⁸²

²⁷⁷ Birgül Yangın, *Çağdaş Türk Ozanı Barış Manço*, Akçağ Yayınları, Ankara 2002, s. 159.

²⁷⁸ İlhan Başgöz, *Âşık Ali İzzet Özkan, Yaşamı, Sanatı, Şiirleri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1979, s. 172.

²⁷⁹ Kardeş, *Meşhur Saz Şairi Âşık Sümmani*, s.55.

²⁸⁰ Şiir Öksüz Ali'ye aittir. Bk. Ahmet Şükrü Esen, *Anadolu Destanları*, (hızl. Pertev Naili Boratav, Fuat Özdemir), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1999, s. 162.

²⁸¹ Şiir Hâfız Nûri'ye aittir. Bk. Esen, *Anadolu Destanları*, s. 216.

²⁸² Ensar Aslan, *Çıldırli Âşık Şenlik, Hayatı, Şiirleri ve Hikâyeleri*, Sevinç Matbaası, Ankara 1975, s. 223.

Hız. Yusuf'un pazarda satılması: Yusuf'u kuyudan çıkaran tüccarlar onu Mısır pazarında Aziz'e satarlar. Bazı şiiirlerde Yusuf'un kul olarak satılmasına göndermeler yapılır.

Yusuf pazarında Zelha kârından
Görünce vazgeçti cümle varından²⁸³

Aşkın âteşine yandım yakıldım
Halîl gibi mancınıktan atıldım
Yûsuf gibi dondan dona satıldım
Benim gönlüm sende senin kimdedir²⁸⁴

Kul olup satılmayan elden ele Yûsuf gibi
Hâkim-i Mısır olmayan Ken'ân'ı bilmez kimdurur²⁸⁵

Yitik bulan Yakup gibi bulmasın
Vay ne mümkün boşalmasın dolmasın
Güzel Yûsuf Kenan gibi olmasın
Duydum satıldığın birkaç pula ben²⁸⁶

Mısır İli: Hz. Yusuf, Kenan ilinde -bugünkü Filistin'de- ailesiyle beraber yaşamaktayken kardeşleri tarafından kuyuya atılır ve böylece İsrailoğulları'nın kaderi de değişir. Yusuf'u kuyudan çıkaran kervan onu Mısır Azizi'ne satar. Hz. Yusuf ömrünün sonuna kadar orada yaşar. Hz. Yakup ve kavmi Hz. Yusuf'un isteğiyle Mısır'a gelerek yerleşirler. Mısır bu yüzden Hz. Yusuf'un ülkesidir. *Melahat Mısır* tabiri ile Hz. Yusuf'un güzelliğine gönderme yapılır.

²⁸³ Başgöz, *Âşık Ali İzzet Özkan, Yaşamı, Sanatı, Şiiirleri*, s. 124.

²⁸⁴ Sakaoğlu, *Bayburtlu Zihnî*, s. 102.

²⁸⁵ M. Hâlid Bayrı, *Âşık Viranî Divanı*, İstanbul Maarif Kitaphanesi, İstanbul 1959, s. 252.

²⁸⁶ Hasan Ali Kasır, *Seyrânî*, Timaş Yayınları, İstanbul 2001, s. 108.

Sultan Selim cülûsunda
 Salâ dedi de yürüdü
 Gidelim Mısır'a doğru
 Yola dedi de yürüdü

Nesne yoğimiş aslında
 Halife dikmiş yerinde
 Ne arar Yusuf'un şehrinde
 Köle dedi de yürüdü²⁸⁷

Maşâallah seni ey hûb-ı mümtâz
 Ne güzel yaratmış yaradan Allah
 Güzeller içinde idüb serfirâz
 Melâhet Mısırına kılmış pâdişâh²⁸⁸

Hız. Yakup'un çektiği acılar: Biricik oğlu Yusuf'u kaybeden Yakup Peygamber ağlaya ağlaya kör olur, Yusuf'un yollarını bekler durur. Edebiyatta Yakup Peygamber kederin sembolü olur. Saz şiirinde de Yakup Peygamber acı ve hüznle birlikte anılır:

Sen hüsn ile Yûsuf gibi sultân-ı Mısır'sın
 Kim görse beni der ki bu Ya'kûb-ı Ken'ân'dır²⁸⁹

Der Zülâlî, düştüm feryada dâda
 Yakub Yusuf ile etti elveda
 Halil İbrahim'i attılar oda
 Ana hükmeyleyen Sübhan'dan medet!²⁹⁰

Kimi Yakup gibi genci firkatte
 Zara hemdem olmuş, giryana mail²⁹¹

²⁸⁷ Şiir Bahşi'ye aittir. Bk. M. Fuad Köprülü, *Saz Şairleri I-V*, Akçağ Yayınları, Ankara 2004, s. 105.

²⁸⁸ Yüksel, *Âşık Seyrânî*, s. 59.

²⁸⁹ Düzgün, *Dertli Divanı, Karşılaştırmalı Metin*, s.192.

²⁹⁰ Zeyrek, *Posoflu Âşık Zülali*, s. 170.

²⁹¹ Bayrı, *Âşık Gevherî*, s. 54.

Otuz beş yıldır simâsı hâlâ gitmez göz önünden
Hasretinden Yakup oldum Yusuf u Kenân güzele²⁹²

Yâkub çok ağladı çü teessüften
Hani ya kamerim çıkmaz husûftan²⁹³
Dediler ümidi kesme Yusuf'tan
Kılar azm-i diyar böylece kalmaz²⁹⁴

Yakup çok ağladı hem taasuptan
Der hani kamerim çıkmaz kûsûftan²⁹⁵
Dediler ümidi kesme Yûsuf'tan
Eder azm-i diyar böyle de kalmaz

Yusuf gibi şimdi ol gözü mestim
Zindan içre kaldı erişmez destim
Gevherî'nin halin sorarsan dostum
Yakup gibi kaddi hum ender humdur²⁹⁶

Gâhi gavvas oldum ummanı aşka
Gâhi Yakup oldum Ken'anı²⁹⁷ aşka²⁹⁸

Yakup'a hasretlik verdi Yusuf-ı Kenan için
Cihânı suça gark etti Nuh'a yüzdürdü gemi²⁹⁹

²⁹² Özsoy ve Ataman, *Posoflu Âşık Sâbit Müdâmî, Hayatı, Edebî Şahsiyeti ve Eserlerinden Seçmeler*, s. 178.

²⁹³ Ay tutulması.

²⁹⁴ Abdulkadir Erkal, *Âşık Sümmânî*, Fenomen Yayınları, Erzurum 2007, s. 320.

²⁹⁵ Güneş tutulması.

²⁹⁶ Bayrı, *Âşık Gevherî*, s. 109.

²⁹⁷ Hz. Yusuf.

²⁹⁸ Bayrı, *Âşık Gevherî*, s. 40.

²⁹⁹ Erkal, *Âşık Sümmânî*, s. 378.

Düşüp Yakup veş Yusuf gibi hasnaya meyletme
Hakiki aşkıla Mevlâ'yı bul, Leylâ'ya meyl etme³⁰⁰

Gevherî intizar aklımı aldı
Aşk beni deryâ-yı mihnete saldı
Ağlarım gözlerim yollarda kaldı
Yûsuf-i Ken'ân'ım ne zaman gelir.³⁰¹

Aşık Seyrânî'yim dinle sözlerim
Yakub'um elbetde Yusuf özlerim³⁰²

Kimde olsa hüzn-ü Yakup, sabr-ı Eyyüp aferin³⁰³

Ya'kub gibi kan ağlar isen de bu cihanda
Sabreyle Ömer, Yusufu Ken'ana duyurma³⁰⁴

Firkatle gözüm doldu benim kan ile yaştan
Lutfeyle yeter Yusufu Ken'anıma deyme³⁰⁵

Şimdi Yusuf gibi bir çeşmi mestim
Dağ başında kaldım erişmez destim
Ben kuluna halin sorarsan dostum
Hâlim Yakup gibi gam ile hemdir³⁰⁶

Dünyaya vahtında gelmedi Emrah
Felek'in elinden gülmedi Emrah
Dertli çok olduğun bilmedi Emrah
Bir men değil sade Yağıp ağları³⁰⁷

³⁰⁰ Ahmet Talât, *Âşık Tokatlı Nuri*, s. 202.

³⁰¹ Nurettin Albayrak, *Gevherî*, Timaş Yayınları, İstanbul 1998, s. 75.

³⁰² Yüksel, *Âşık Seyrânî*, s. 60.

³⁰³ Angı ve Angı, *Ölümünün 124. Yıl Dönümünde Altunhisarlı Âşık Tahiri*, s. 62.

³⁰⁴ *Âşık Ömer Divanı*, s. 8.

³⁰⁵ *Âşık Ömer Divanı*, s. 12.

³⁰⁶ *Âşık Ömer Divanı*, s. 56.

Bize cevreyledin nesl-i mevali
 Saldın gönlümüze derd-i melâli
 Ağlatma Sıtkı'nı Yakup misali
 Yusufu Kenanım eğlenme tez gel³⁰⁸

Hız. Yusuf'un zindana düşmesi: Züleyha'nın aşkına karşılık vermeyen Yusuf iftira ile zindana atılır ve bir rivayete göre yedi yıl zindanda kalır. Hz. Yusuf zindanda mahkûmlara öğütlerde bulunup ibadetle meşgul olur. Bu nedenle zindan Medrese-i Yusufiye'dir.

Burası Hazret-i Yusuf makamı
 Yatalım bir zaman ne olur olsun³⁰⁹

Yakub nebiyi Hak sınamasaydı
 Yusuf varup o zindana düşer mi?³¹⁰

Yusuf'un cemâli Zelha'yı yaktı
 Âşık oldu Yusuf'a ana kin tuttu
 Râm olmadı Yusuf zindana attı
 Nice yıllar yattı kurtardı Allah³¹¹

Bir nazar kıldım ol şaha
 Saçı sümbül, yüzü maha
 Gönül Yusuf gibi aha
 Varup zindana yaslanmış³¹²

³⁰⁷ Saim Sakaoğlu, *Ercişli Emrah*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987, s. 150.

³⁰⁸ İvgin, *Âşık Sıtkı Pervane*, s. 27.

³⁰⁹ Güney ve Güney, *Âşık Ruhsatî, Hayatı ve Şiirleri*, s. 146.

³¹⁰ Mehmet Gökalp, *Bardızlı Âşık Nihânî*, Öztekin Matbaası, Ankara 1988, s. 22.

³¹¹ Şiir Hâfız Nûri'ye aittir. Bk. Esen, *Anadolu Destanları*, s. 217.

³¹² Bayrı, *Âşık Gevherî*, s. 166.

Yusuf gibi bıraktırsan zindana
Gözyaşımı sel eylesen çekerim³¹³

Hak Yusuf'a nazar etti
Kardaşları kuy'ya attı
Zeliha peşinden tuttu
Aşk içinde bühtan nedir³¹⁴

Hz. Yusuf'un rüyaları tabir etmesi: Hz. Yusuf rüya tabirinde çok hünerliydi. Kimsenin yorumlayamadığı Mısır Sultanı'nın rüyasını doğru tabir ederek makam sahibi oldu.

Aziz-i Mısrî'nin ru'yâsını Yûsuf eder tâbir
Görölmüş olmayan ru'yâların tâbiri münkün mü?³¹⁵

İmâm-ı Âzâm'ı Yûsuf-ı Sâni
Ledünnî ilmine hizmet ederler³¹⁶

Teberrük virdi Hak Yakub'a hüznü Yusuf'a câhi³¹⁷
Halil'e gülistan eyledi narı
Eyyüb'e dert verdi, çektiydi zarı
Yunus'u bir balık attı dışarı
Yusuf'u Mısır'a sultan etmez mi?³¹⁸

³¹³ Güney ve Güney, *Âşık Ruhsatî, Hayatı ve Şiirleri*, s. 110.

³¹⁴ Başgöz, *Âşık Ali İzzet Özkan, Yaşamı, Sanatı, Şiirleri*, s. 172.

³¹⁵ Yüksel, *Âşık Seyrânî*, s. 172.

³¹⁶ Ahmet Doğan, *Bayburtlu Celâlî Baba, Hayatı, Edebî Şahsiyeti ve Şiirleri*, Başer Matbaası, Ankara 1999, s. 164.

³¹⁷ Halıcı, *Âşık Şem'i, Hayatı ve Şiirleri*, s. 69.

³¹⁸ Düzgün, *Âşık Mevlüt İhsani, Hayatı, Sanatı ve Şiirlerinden Seçmeler*, s. 76.

2.1.5.2. Anonim Halk Şiirinde Yusuf ile Züleyha Hikâyesi

Maniler:

Bilmece:

Ay bulutlar bulutlar

Yusuf'u yiyen kurtlar

Ayağından su içer

Tepesinden yumurtlar (Buğday)³¹⁹

Birçok varyantı olan yukarıdaki bilmecenin, ilk mısrası *ah umutlar umutlar* biçiminde söyleneni de vardır. *Buğday başağı ile umut sözcüğünün eğretilmesi, Yusuf Peygamber'in ülkesindeki kıtlık günlerini, buğday ambarlarının boşluğunu, buğdayın gökten su alarak, başak haline gelmesini anlatırken bilmece, çok boyutlu göndermelerle kültürel, bilgisel dil bağları da kuruyor.*³²⁰ Bilmecede bulut ve su bereketi temsil edip buğdaya gönderme yapılmakta, Yusuf'un kıtlık yıllarında aldığı tedbirler hatırlatılmaktadır. Kurtlar Yusuf hikâyesine telmih olduğu gibi kıtlığı da akla getirmektedir. Nitekim kurak geçen yıllarda kurtlar düzlüklere inmektedir.³²¹ Bilmecedeki umut sözcüğüyle Yusuf'u yiyen kurtlar ifadesi arasında da bir ilişki vardır ki Hz. Yakup, oğlu Yusuf'u kurtların yediği sözüne hiçbir zaman inanmamış, umudunu kaybetmeden sabırla beklemiştir.

Ayrılık acısıyla ağlamaktan kör olan Hz. Yakup, Yusuf'un gömleğini gözlerine sürmüş ve gözleri açılmıştır. Aşağıdaki manide bu olaya telmih yapılmıştır:

Âşkın öz dermanı

Kebabın köz dermanı

³¹⁹ Doğan Kaya, *Anonim Halk Şiiri*, Akçağ Yayınları, Ankara 1999, s. 99. Bu maninin farklı şekilleri için bk. Saim Sakaoğlu, "Folklor ve Halk Edebiyatı Arasındaki Münasebetler", *Türk Folklor Araştırmaları*, XIV (281), Aralık 1972, s. 6509.

³²⁰ Hülya Çevirme, "Şiirsel Halk Edebiyatı Ürünlerinin Çocuğun Dil Eğitimine Katkıları", *İÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, V (7), Bahar 2004.

³²¹ Kurtların düzlüklere inmesi kıtlığı işaret etse de esasında kurt, bereketi sembolize eder. İncelememizdeki Y₂ metninde bolluk yılları için *yedi yıl kurtlar çok olur* tasviri yapılmaktadır. Ayrıca Fransa, Almanya ve Slav ülkelerinde kurt yaygın olarak tahıl-ruhu olarak düşünülür. Ürününe göre çavdar-kurt, arpa-kurt, yulaf-kurt, nohut-kurt ya da patates-kurt olarak adlandırılır. *Örneğin rüzgâr, ürünü dalgalandırdığında, köylüler çoğu kez "Kurt, ekinin içinden ya da üzerinden geçiyor", derler.* Bk. James G. Frazer, *Altın Dal-Dinin ve Folklorun Kökleri- II*, (çev. Mehmet H. Doğan), Payel Yayınları, İstanbul 1992, ss. 10-11.

Geldi Mısır şehrinden
Ya'kub'a göz dermanı³²²

Aşağıdaki manilerde hikâyenin sonunda Yusuf ile Züleyha'nın kavuşmalarına telmih yapılmaktadır:

Adile'm maviş dura
Bülbül gül savuştura
Yusuf Züleyha gibi
Hak bizi kavuştura³²³

Tabakası karadan
Ne bakısan oradan
Yusuf Züleyha gibi
Kavuştursun Yaradan

Tekerleme- Ninni:

Aşağıdaki ninnide çocuk, güzelliğiyle meşhur Hz. Yusuf'a benzetilerek sevilmektedir:

E e e e
Elleri lahana sarması
Kolları mumbar dolması
Burnu buruncuk kutusu
Ağzı tahin helvası
Yüzleri Yusuf elması³²⁴

³²² Kılıslı Rıfat Bilge, *Mâniler*, (hzl. Atâ Çatıkkaş), MEB Yayınları, İstanbul 1996, s. 84.

³²³ Kaya, *Anonim Halk Şiiri*, s. 67.

Bu mani Anadolu'da farklı şekillerde söylenmektedir. Bk. Sakaoğlu, "Folklor ve Halk Edebiyatı Arasındaki Münasebetler", s. 6509.

³²⁴ Kaya, *Anonim Halk Şiiri*, s. 379.

2.1.5.3. Tekke Şiirinde Yusuf ile Züleyha Hikâyesi

Divân-ı Hikmet'te:

Cennet ile Cehennem'in çekişmesinde Cennet Cehennem'e Firavun ile övünmemesini söyler, Cehennem'de Firavun varsa, Cennet'te de Yusuf Kenan³²⁵ vardır. Yesevi'nin hikmetlerinde Yusuf kıssasına telmihler vardır.

Cennet der: "Ne dersin, sözü bilmez söylersin;
Sende Firavn olsa, bende Yûsuf Kenân var."³²⁶

Neler gelse görmek gerek O Hüda'dan
Yusuf'unu ayırdılar o Ken'an'dan
Doğduğum yer o kutlu Türkistan'dan
Bağrıma taş vurup geldim ben işte³²⁷

Yunus gibi deniz içinde balık olsam
Yusuf gibi kuyu içinde gece-gündüz olsam
Yakub gibi Yusuf için ağlayıp inlesem
Bu iş ile yâ Rab seni bulur muyum?³²⁸

Makâlât'ta:

Mısır Azizi'nin eşi Züleyha'nın, kölesine âşık olup ondan karşılık bulamaması bütün Mısır'da bir dedikodu olarak söylenmekteydi. Kendisini bu dedikodulardan aklamak isteyen Züleyha, konağında büyük bir ziyafet vererek Mısır'ın önde gelen hanımefendilerini konuk eder. Kadınlara keskin bıçaklar ve doğramaları için turunçlar ikram eder. Bu arada Yusuf içeri girer ve kadınlar Yusuf'u görünce neye uğradıklarını şaşırarak yanlışlıkla ellerini kesmeye başlarlar. Fakat kadınların hiçbiri bunun farkına

³²⁵ Yusuf Kenan, Hz. Yusuf'u işaret ettiği gibi bazı metinlerde Kenan, Yakup Peygamber'in adı yerine kullanılır.

³²⁶ Hoca Ahmed Yesevi, *Divân-ı Hikmet*, (hızl. Hayati Bice), Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2009, s. 299.

³²⁷ Hoca Ahmed Yesevi, *Divân-ı Hikmet*, s. 98.

³²⁸ Hoca Ahmed Yesevi, *Divân-ı Hikmet*, s. 160.

varmaz. Tasavvufî anlayışa göre arifler de son nefesini verirken tıpkı bu kadınlar gibi hiçbir acı duymazlar.

Nitekim Mısır avratları iy yâr
Görüp Yûsuf'ı eller togradılar

Yûsuf ışkına el togradı anlar
Acısın tuymayub döküldi kanlar

Çalap ışkında mü'min azucugin
Aceb mi tuymayalar cân acugin³²⁹

Yunus Emre Divânı ve Risâletü'n Nushiyye'de:

Hz. Yakup biricik oğlu Yusuf'tan ayrı düşer. Bu acı ile Hz. Yakup ağlamaktan kör olur.

Yûsuf'ıla ben kuyıda yatdum bile çekdüm cezâ
Ya'kûb'ıla çok agladum bulınca figândayıdum³³⁰

Ya'kûb'am agladum Yûsuf için çekdüm firâk
Yûsuf'am zindân içinde fazl-ı Rahmân isterem³³¹

Ya'kûb'ı agladup aldun gözlerin
Yûsuf'ı Mısır'un sen itdün sultânı³³²

Gehî kan yaş akar Ya'kûb gözinden
Geh olur Yûsuf-ı Ken'ân-ı ışkdur³³³

Eyyûb'layın sabr eyle Ya'kûb'layın çok agla

³²⁹ Abdurrahman Güzel, *Hacı Bektaş Velî ve Makâlât*, Akçağ Yayınları, Ankara 2002. Beyitler Vâkı'a suresi 88-89. âyetlerin bu husustaki şerhidir.

³³⁰ Mustafa Tatçı, *Yunus Emre Divânı II Tenkitli Metin*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990, s. 176.

³³¹ Tatçı, *Yunus Emre Divânı II Tenkitli Metin*, s. 241.

³³² Tatçı, *Yunus Emre Divânı II Tenkitli Metin*, s. 382.

³³³ Tatçı, *Yunus Emre Divânı II Tenkitli Metin*, s. 105.

Yûsuf- sıfat sen dahı Ken'âna irişince³³⁴

Yakup ile Yusuf, âşık ile maşuk kesret âleminde olur. Vahdet âleminde ne Yusuf vardır ne de Yakup...

Bu âlem-i kesretde sen Yûsuf u ben Ya'kûb
Ol âlem-i vahdetde ne Yûsuf u ne Ken'ân³³⁵

Hz. Yusuf'u kardeşleri kuyuya atarlar.

Yûsuf ila câha inen terâzuya altun zeran
Keffesine basaduran Mısır ıssı sultân benem³³⁶

Ay yüzlü Yusuf kuyunun içinde sabrı sayesinde dururdu, kuyunun derinliği bilinmezdi, öyle ki Yusuf çağırsa bile sesi dışarı çıkmazdı.

İşitdün Yûsuf'ı ol çâh içinde
Tururdu sabr ile ol mâh içinde

Bilinmezdi ne denlüdür uzunı
Çağırса taşra çıkmaz Yûsuf üni³³⁷

Kervancı tüccarlar Hz. Yusuf'u pazarda satarlar.

İnayeti kime irse ol kul iken sultân olur
İşitmedün mi Yûsuf'ı bâzîrgâna satmış iken³³⁸

³³⁴ Tatçı, *Yunus Emre Divânı II Tenkitli Metin*, s. 316.

³³⁵ Tatçı, *Yunus Emre Divânı II Tenkitli Metin*, s. 270.

³³⁶ Tatçı, *Yunus Emre Divânı II Tenkitli Metin*, s. 208.

³³⁷ Umay Günay, Osman Horata, *Yunus Emre- Risâletü'n Nushiyye*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1994, s. 148.

³³⁸ Tatçı, *Yunus Emre Divânı II Tenkitli Metin*, s. 281.

Yûsuf'am bâzâra geldüm Mansûr'am bu dâra geldüm³³⁹

Züleyha Hz. Yusuf'a âşık olur ve Yusuf'tan karşılık bulamayınca onu iftirayla zindana atarlar.

Ne gördi Züleyhâ Yusuf yüzinde
İşi efgân olupdur ışk elinden³⁴⁰

Halil'ün hullesi Ya'kûb'un âhı
Yûsuf'un bendile- zindânı sensin³⁴¹

Hız. Yusuf, zindandan kurtulup Mısır'a sultan olur. İnsan yaratılmışların en şerefli olduğu gibi aşağıların da aşağısı olabilir. Özündeki cevheri göremeyen insan vahdet hâlinin kıymetini bilmeyip, masiva ile oyalanmaktadır. Mısır'a sultan olduğu halde Kenan'ı arzulamaktadır.

Bilmedün sen seni sadefde ne gevhersin
Mısır'a sultân iken Ken'ân arzu kılursın³⁴²

Kim ki istedi buldı kulluğı tamâm oldu
Key Mısır'a sultân oldu Yûsuf-ı Ken'ân kanı³⁴³

Yusuf sabrı sayesinde kuyudan çıkar, zindandan kurtulup Mısır'a sultan olur.

Göre sabr-ile Yûsuf neye irdi
Ki sabrun acısı helvâya irdi³⁴⁴

³³⁹ Tatçı, *Yunus Emre Divânı II Tenkitli Metin*, s. 317.

³⁴⁰ Tatçı, *Yunus Emre Divânı II Tenkitli Metin*, s. 256.

³⁴¹ Tatçı, *Yunus Emre Divânı II Tenkitli Metin*, s. 288.

³⁴² Tatçı, *Yunus Emre Divânı II Tenkitli Metin*, s. 265.

³⁴³ Tatçı, *Yunus Emre Divânı II Tenkitli Metin*, s. 395.

³⁴⁴ Günay ve Horata, *Yunus Emre- Risâletü'n Nushiyye*, s. 150.

Hız. Yusuf'un güzelliği dillere destandır:

İsâ mısın Mûsâ mısın yâ Yûsuf-ı Ken'ân mısın
Vallâh ki cânlar cânısın senden yüzüm döndüremezem³⁴⁵

Yüzünden gün tutılır ay togmaya utanur
Gören heybete kalur Yûsuf-ı Ken'ân mısın³⁴⁶

Gelün biz varalum Yûsuf'ı görelüm
Cemâli honından bin açlar toylar³⁴⁷

Yûsuf eger hayâlünü düşde göreydi bir gice
Terk ideyidi mülklerin bana seni gerek seni³⁴⁸

Yûsuf dağı hüsn ü cemâl Ya'kûb'daki hüzn ü melâl³⁴⁹

Hız. Yusuf, güzelliğiyle meşhur peygamber olup, kendisine âşık olan Züleyha da güzellihte Yusuf'tan geri kalmamaktadır. Yusuf'un şöreti, güzelliği ve iktidarı kadar, Züleyha'nın aşkındandır. Maşuk'un güzelliği âşıkta zahir olur zira âşığın gözünden sevgilinin hayali bir an olsun gitmez.

Gitmez âşık gözinden hergiz ma'sûk hayâli
Nitekim Zeha virür Yûsuf'un nişânını³⁵⁰

Ayrıca sözleri Yunus Emre'ye mal edilen ve ezgili olarak da icra edilen meşhur "Ağlar Yakup ağlar..." redifli şiir hikâyenin birçok varyantında yer almaktadır.

³⁴⁵ Tatçı, *Yunus Emre Divânı II Tenkitli Metin*, s. 233.

³⁴⁶ Tatçı, *Yunus Emre Divânı II Tenkitli Metin*, s. 267.

³⁴⁷ Tatçı, *Yunus Emre Divânı II Tenkitli Metin*, s. 80.

³⁴⁸ Tatçı, *Yunus Emre Divânı II Tenkitli Metin*, s. 384.

³⁴⁹ Tatçı, *Yunus Emre Divânı II Tenkitli Metin*, s. 212.

³⁵⁰ Tatçı, *Yunus Emre Divânı II Tenkitli Metin*, s. 397.

Âşık Yunus'un ve Diğer Yunus'ların Şiirlerinde:

Hz. Yusuf'un yokluğunda babası Yakup Peygamber biricik oğlunun hicranından ağlar dururdu. Aşağıdaki beyit ve dörtlüklerde bu bağlamda telmihler vardır:

Derdi öküş Eyyûb ile
Gözi yaşlu Ya'kûb ile
Ol Muhammed mahbûb ile
Çağırayın Mevlâm seni³⁵¹

Yâre ben Ya'kûb degülem
Ağlamakdan kör olası
Ağlamak bana yaraşur
Tâ Yûsuf'ımı bulunca

Yâre ben Yûsuf degülem
Ki bezirgâna kul olam
Şol denlü kulluk eyleyem
Tâ Mısır'a sultan olınca³⁵²

Ol Yûsuf'ı yavı kılan
Kurtlarla da'vî kılan
Ağlamakdan gözsüz olan
Ya'kûb'a kalmadı dünyâ³⁵³

Hüznile Ya'kûb benem bellü-beyân
Hüsn içre Yûsuf-ı Ken'ânîyem³⁵⁴

³⁵¹ Mustafa Tatçı, *Âşık Yunus ve Diğer Yunusların Şiirleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991, s. 189.

³⁵² Tatçı, *Âşık Yunus ve Diğer Yunusların Şiirleri*, s. 165.

³⁵³ Tatçı, *Âşık Yunus ve Diğer Yunusların Şiirleri*, s. 9.

³⁵⁴ Tatçı, *Âşık Yunus ve Diğer Yunusların Şiirleri*, s. 85.

Pir Sultan Abdal'ın şiirlerinde:

Kardeşleri bir plan yaparak Hz. Yusuf'u kuyuya attılar ve babaları Yakup'a Yusuf'u kurt yedi diyerek kurda iftira ettiler.

Yusuf'u kuyuy'attılar
Hem aldılar hem sattılar
Kurtlara bühtan ettiler
Mısır'ın sultanı geldi³⁵⁵

Kuyudan çıkarılan Yusuf Mısır'da köle olarak satıldı. Yıllar sonra burada sultanlık makamına ulaşarak âşığı Zeliha ile evlendi.

Su değilim akam akam durulam
Acep binem aşk atına yorulam
Yusuf gibi Zilha'sına sarılam
Satar kendi özünü kul eyler imiş³⁵⁶

Bakarım ki yâr gelecek
Yarama merhem saracak
Mısır'a sultan olacak
Yusuf-u Kenan'ım kaldı³⁵⁷

Erzurumlu İbrahim Hakkı Divânı'nda:

Hz. Yusuf baba ocağı Kenan diyarından göçerek Mısır'a aziz olmuştur.

Peder kenârını terk etdi Yûsuf-ı Ken'ân
Seferle Mısır'a azîz oldu anda müstesnâ³⁵⁸

³⁵⁵ Muzaffer Uyguner, *Pir Sultan Abdal, Yaşamı, Sanatı, Şiirlerinden Seçmeler*, Bilgi Yayınevi, Ankara 2002, s. 68.

³⁵⁶ Uyguner, *Pir Sultan Abdal, Yaşamı, Sanatı, Şiirlerinden Seçmeler*, s. 65.

³⁵⁷ Uyguner, *Pir Sultan Abdal, Yaşamı, Sanatı, Şiirlerinden Seçmeler*, s. 113.

³⁵⁸ Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Divân*, (hzl. Numan Külekçi, Turgut Karabey), Erzurum 1997, s. 156.

Züleyha aşkından asla vazgeçmezdi, nihayet Yusuf'a kavuştuğunda Yusuf'un Rabbine âşık oldu ve ondan yüz çevirdi. Tasavvufta mecazi aşk insanı ilahi aşka götüren bir basamaktır.

Aşk-ı Züleyhâ ibtidâ olmazdı Yûsuf'dan cüdâ
Çün oldu ol aşk-ı Hudâ Yûsuf'dan etdi inzivâ³⁵⁹

Yusuf güzellikte meşhur bir sevgili, Züleyha ise onun sadık bir âşığıdır. Yusuf'un sureti Züleyha'nın gözlerinde idi.

Âşıkız misl-i Züleyhâ dilberiz Yûsuf gibi³⁶⁰

Çeşm-i Züleyhâ'da idi tal'at-ı Yûsuf³⁶¹

Gönül bu dünyanın geçici heves ve hazinelerine meyletme der, öyle ki sen Mısır'ın bolluğuna sahipsen Kenan'ın kıtlığını unutmalısın. Şair bu beyitte hikâyeye telmihte bulunur. Yedi yıl süren kuraklık zamanında Mısır'da bolluk ve bereket var iken Kenan'da kıtlık ve yoksulluk hâkimdi.

Bana dil der ki genc-i fakr ile meyl-i cihân etme
Na'im-i Mısır'a mâliksin unut sen kaht-ı Ken'ân'ı³⁶²

Yusuf en büyük ihanet ve kahrı kardeşlerinden gördü.

Kahr-ı ihvânı ki Yûsuf buldu mihr-i mâderi³⁶³

³⁵⁹ Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Dîvân*, s. 169.

³⁶⁰ Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Dîvân*, s. 300.

³⁶¹ Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Dîvân*, s. 326.

³⁶² Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Dîvân*, s. 476.

³⁶³ Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Dîvân*, s. 497.

2.6. MODERN EDEBİYATTA

Yusuf ile Züleyha hikâyesinin modern edebiyatta yansımaları olmuştur. Hikâye çeşitli şair ve yazarların eserlerinde işlenmiş, yeniden kurgulanmış, hikâyeye telmihler yapılmıştır.

Mağara ve Işık- Hz. Yusuf'un Düşü Ruhun Dirilişi; Sezai Karakoç'un, içinde çeşitli denemelerden oluşan yazılarının bulunduğu eseridir. Reşat Nuri Güntekin'in kaleme aldığı *Eski Hastalık* adlı romanın ana karakterleri Züleyha ile kocası Yusuf'tur. Rasim Özdenören'in *Kuyu* adlı öyküsünde kahramanlar Yusuf ve Zeliha'dır. Öykünün adından başlayarak çeşitli çağrışımlarla Yusuf kıssasına göndermeler yapılmıştır. Kuyudaki Yusuf'a gönderme yapan yazarlardan biri de Elif Şafak'tır. Yazarın *Şehrin Aynaları* romanında, problemlili bir karakter olan Miguel, karmaşık rüya serüvenlerinde karşılaştığı yüzlerce dipsiz kuyudan birinde Yusuf Peygamber'i görür.³⁶⁴ Mehmed Paksu'nun kaleme aldığı *Mahremiyet Okulu I- Yusuf'lar Züleyhalar*, içinde bulunduğumuz çağın gençlerine Hz. Yusuf'un iffetini tavsiye eder. Çünkü yazara göre bu çağda her genç bir Yusuf veya Züleyha'dır. Yusuf kıssasında temel mesaj olan genç ve güzel bir kadının arzularından Allah'a sığınma hadisesi yazarın gençlere vereceği mesajın çıkış noktası olarak kitabın isminde Yusuf hikâyesine bir gönderme olarak karşımıza çıkmaktadır. Hikâyenin bir çağrışım unsuru olarak tercih edildiği diğer eser, Necmettin Turinay'ın *Bir Yusuf Bin Züleyha* adlı kitabıdır. Hikâye, modern Türk şiirinde de ele alınmıştır. Ercüment Uçar 1962'de *Kuyuda Yusuf* isimli bir şiir kitabı yayımlamıştır. Kitabın isminde hikâyeye gönderme yapan Uçar; eserinin başında, Yusuf'un, kardeşleri tarafından kuyuya atılmasıyla ilgili Eski Ahit'ten bir pasaj vermiştir. Mehmet Kurtoğlu'nun *Ben Yusuf Sen Züleyha* isimli şiir kitabı kıssayı olduğu gibi hikâyeye etmeyen, şairin ifade ettiği üzere kıssadan aldığı ilhamla şiirini oluşturduğu bir eserdir.³⁶⁵ Melek Özlem Sezer, *Yusuf ile Zeliha* adlı şiir kitabını *hikâyeye kadın tarafından bakmak* amacıyla kaleme alır. Hikâyeyi *Yedi Başak* olarak adlandırdığı yedi başlık halinde işleyen şair, ilk başta erkek güzelliği ve onun simgesi olan Yusuf'un cazibesindeyken zamanla Zeliha'ya daha çok kapıldığını ifade ediyor.³⁶⁶ Ayrıca Tefik

³⁶⁴ Bk. Ebru Burcu Yılmaz, "Hikâye ve Romanlarda Sembol Dilinin Görüntüleri Üzerine Bir Değerlendirme", *Bilig*, (56), Kış 2011, s. 48.

³⁶⁵ Bk. Mehmet Kurtoğlu, *Ben Yusuf Sen Züleyha*, İstanbul Yayınları, İstanbul 2009.

³⁶⁶ Bk. Melek Özlem Sezer, *Yusuf ile Zeliha*, Kanguru Yayınları, Ankara 2011, s. 11.

Fikret, Yahya Kemal, Cemal Süreya, Faruk Nafiz Çamlıbel ve Hilmi Yavuz gibi birçok şair, Yusuf hikâyesini imge olarak kullanmışlardır.³⁶⁷

2.7. GÜZEL SANATLARDA

Yusuf'un tasvir edildiği en eski resim, 4 ya da 5. yy.a ait olduğu tahmin edilen bir Yunan yazmasında görülmektedir. Orta Çağ'da bir sanatçı da altı köşeli bir fildişi vazo üzerinde hikâyeyi tasvir etmiştir. Yine 13. yy. ortalarında Venedik'te San Marco kilisesi mozaiklerinde de hikâyeye tesadüf edilir.³⁶⁸

*Batıda minyatürlere, resimlere, fresklere konu olan bu hikâyenin en güzel örneklerini Raffaello (Vatikan Localarında), Rembrant (Bazel, Berlin, Leningrat müzelerinde), Murillo (Londra'da), Tintanerello (Madrid'te) resimleriyle; yine Rembrant "Zindana Götürülen Yusuf" adlı ofortuyla verdi.*³⁶⁹ Ayrıca, Rubens, Velasquez, Gozzoli, Sarto, Migliori, Cigrari, Nattier, Werf, Strozzi, Guerchin, Lucas de Leyde, Ribere, van der Veydan, Spada, Magnasco, Overbeck, Cornelius, Veit gibi ressamlar hikâyenin bir veya birden çok epizodu üzerine eser vermişlerdir.³⁷⁰

Türk edebiyatında Hz. Yusuf'un hikâyesi birtakım eserlerde minyatürlerle işlenmiştir. *Siyer-i Nebi, Ravzatü's- Şühedâ, Fâlnâme, Hadikatü's- Süedâ, Zübdetü't Tevârih ve Kısasü'l Enbiya'* da hikâyenin epizotlarını gösteren minyatürler bulunur.³⁷¹

2.8. SİNEMA VE TELEVİZYONDA

Yusuf ile Züleyha hikâyesi defalarca beyaz perdeye aktarılmıştır. Cüneyt Arkın ve Fûruzan'ın başrolünü oynayıp E. Koushan ve Türker İnanoğlu'nun yönettiği *Yusuf ile Züleyha/ Hazret-i Yusuf* 1970 yılı yapımıdır. Yaşar Yağmur ve Bahar Erdeniz'in başrolünü oynadığı *Hazret-i Yusuf*, Nuri Akıncı'nın yönetmenliğinde 1973'te çekilmiştir. Roger Young'un yönetip, başrolde Ben Kingsley ve Paul Mercurio'nun oynadığı *Hazret-i Yusuf/ The Bible Collection-Joseph* 1995 yılı ABD, Almanya ve İtalya ortak yapımı bir filmidir. Robert Ramirez ve Rob LaDuca'nın yönettiği *Joseph: King of Dreams* adlı animasyon film 2000 yılında gösterime girmiştir. Başrolünü

³⁶⁷ Bu konuda detaylı bilgi için bk. Nurullah Çetin, *Yeni Türk Şairinin Yusuf ile Züleyha Hikâyesi Duyarlığı*, Hece Yayınları, Ankara 2004.

³⁶⁸ Dolu, *Menşeyinden Beri Yusuf Hikâyesi ve Türk Edebiyatındaki Versiyonları*, s. 88.

³⁶⁹ Bk. Nezihe Araz, "Bir Hikâyenin Hikâyesi", *Okan Demiriş, Yusuf ile Züleyha- Opera 3 Perde*, İstanbul Devlet Opera ve Balesi Müdürlüğü Yayınları.

³⁷⁰ Metin And, *Minyatürlerle Osmanlı İslâm Mitologyası*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007, s. 429.

³⁷¹ Bk. And, *Minyatürlerle Osmanlı İslâm Mitologyası*.

Mustafa Zamani'nin oynayıp, Faracullah Silahşor'un yönettiği, İran yapımı *Hazret-i Yusuf* 40 bölümden oluşan uzun soluklu bir dizi filmi olarak Türkiye'de çeşitli televizyon kanallarında da gösterilmiştir. Hikâye, televizyon dünyasında ilgi çekici bulunmuştur. *Ekmek Teknesi* adlı dizide Hasan Kaçan'ın canlandığı *Heredot Cevdet* dizinin bir bölümünde kahvehanede arkadaşlarına Yusuf ile Züleyha'nın meşhur aşk hikâyesini anlatmıştır.

Yusuf Peygamber'in hikâyesini anlatan çizgi filmlerden bazıları şunlardır: *Hazret-i Yusuf*, *Yusuf Kuyuda*, *Yusuf Sarayda*, *Alican ile Arıcan Yusuf Peygamber Diyarında*, *Mısır'ın Güneşi Yusuf Peygamber*.

2.9. TİYATRO VE OPERADA

Hikâye, özellikle Batı'da tiyatro türünün önemli konularından biri olmuştur. Ortaçağ'da çok sayıda anonim dinsel oyuna konu olan hikâyenin bazı örnekleri şunlardır: *Mistere du Vieux Testament*, *Mistere de Joseph*, *Vendition de Joseph*. 17. yy.da bir İspanyol yazarının komedyası *Josef Salvador de Egipto y triunfos de la inocencia*, 18. yy.da Hollandalı yazar Joost van der Vondel'in dramı *Jozep in Dothan*, L. Genest'in tragedyası *Joseph*, Pietro Metastasio'nun *Guiseppe riconosciuto*'su, 19. yy.da Alexandre Duval'in oyunu *Joseph*, Baour- Lormian'ın *Omasis ou Joseph en Egypte*'si Yusuf hikâyesinin Batı tiyatrosundaki örnekleri arasında yer alır.

Alman yazar Thomas Mann'ın dört ciltlik ünlü romanı *Yusuf ve Kardeşleri* üzerine İsveçli besteci Hilding Rosenberg 1949'da dört opera-oratorya yazmıştır. Fransız besteci Mehul'ün *Joseph en Egypte*, Alman besteci Richard Staruss'un müzikli pantomimi *Joseph's Legende*, Georg Friedrich Haendel'in *Joseph* isimli oratoryosu hikâyenin ele alındığı opera örnekleridir.³⁷² Batı'da Ortaçağ'dan itibaren yaygın olarak ele alınan hikâyenin geleneksel Türk tiyatrosunda bilinen bir adaptasyonu mevcut değildir. Fakat Hz. Yusuf konusunda çok sayıda taziye metni bulunmaktadır. Taziyelerde Hz. Yusuf için dört konu öbeği vardır. Kardeşlerinin Hz. Yusuf'u kuyuya atması ve bir kervancıya satmaları, Mısır'da Züleyha'nın Hz. Yusuf'a âşık olması ve bunu izleyen olaylar, Hz. Yusuf'un kardeşlerini Mısır'da kabul etmesi, son olarak da

³⁷² Yusuf hikâyesinin Batı'da tiyatro ve opera örnekleri için bk. And, *Minyatürlerle Osmanlı İslâm Mitolojisi*, s. 429.

Züleyha'nın yaşlanması ve gözlerinin kör olması, Hz. Yusuf'un onun gözlerini açıp gençleştirilmesi, bu öykü öbekleridir.³⁷³

Halide Edib Adıvar'ın 1917'de Suriye'de kaleme alıp, Vedi Sabra'nın bestelediği üç perdelik opera librettosu *Kenan Çobanları*, oradaki öğrenciler tarafından okul müsameresi olarak sahnelenmiştir. Eser 1918'de İstanbul'da kitap olarak yayımlanmıştır. *Kenan Çobanları*, yazarın opera adını verdiği fakat opera kurallarından “manzum olma” niteliği taşımayan bir yapıttır.³⁷⁴ Baha Dürder yine de eseri geniş ve esnek bir tanımla “opera” olarak³⁷⁵ tanımlamaktadır. Eser, kıssanın Tevrat'taki şekli esas alınarak hazırlanmıştır. Doğu edebiyatındaki örneklerde ana karakter olan Züleyha, burada sadece Yusuf'u zindana attıran, Potifar'ın isimsiz karısı olarak geçmekte, hikâyenin sonunda Yusuf, Potifar'ın kızı Asenat ile evlendirilmektedir. Bu olay örgüsü Tevrat ve sonraki örneklere aittir.

Gerdiner'in kaleme aldığı *Hazret-i Yusuf, Çoban, Köle, Hükümdar, Tevrat'tan Bir Facia-i İhtiras*, Belkıs Sami tarafından tercüme edilerek 1923 yılında Amerikan Misyoner Heyeti'nce yayımlanmıştır. Dört perdeden oluşan bu oyun Tevrat'taki hikâyeden uyarlanmıştır. Eseri tanıtan H. Dilek Batislam'a göre bu evrensel hikâye misyonerlik faaliyetleri için kaleme alınmıştır.³⁷⁶

Ferhat ile Şirin'i de tiyatroya uyarlayan Nazım Hikmet'in, Tevrat'taki hikâyeyi yeniden kurguladığı *Yusuf ile Menofis* 1950'de yayımlanmıştır. Yusuf'un zindan hayatıyla başlayan üç perdelik bu oyun, ülkemizde Devlet Tiyatroları ve özel tiyatrolarda sahnelenmiştir. İlk defa 1956'da Rusça sahnelenen oyun, Kurella tarafından *Joseph in Agypten* adıyla Almancaya çevrilmiş ve 1961-62 yıllarında Doğu Almanya'da sahnelenmiştir. Ayrıca oyun, Çekceye de çevrilmiştir.³⁷⁷ Özdemir Nutku eseri değerlendirirken onu şöyle övmektedir: *Yusuf ile Menofis yazarın ezen ile ezileni, sömüren ile bu sömürüye karşı duranı, asalak ile emekçiyi karşılaştırdığı masal havasında başarılı bir oyundur.*³⁷⁸

³⁷³ Bu konuyla ilgili Metin And etraflıca bilgiler vermektedir. Bk. Metin And, *Ritiüelden Drama, Kerbela-Muharrem-Ta'ziye*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007, s. 134.

³⁷⁴ Halide Edib Adıvar, *Kenan Çobanları- Maske ve Ruh*, (Baha Dürder'in önsözünden), Atlas Kitabevi, İstanbul 1968, s. 9.

³⁷⁵ Adıvar, *Kenan Çobanları- Maske ve Ruh*, s. 9.

³⁷⁶ Bk. H. Dilek Batislam, “Kitabiyat: Tiyatro Eseri Hazret-i Yusuf ve Misyonerlik”, *Toplumsal Tarih*, (42), İstanbul, Haziran 1997, ss. 60-64.

³⁷⁷ Bk. Sevda Şener, *Nazım Hikmet'in Oyun Yazarlığı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002, s. 98.

³⁷⁸ Özdemir Nutku, *Dünya Tiyatrosu Tarihi, II*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1985, s. 294.

Nazım Hikmet, *Yusuf ile Menofis*'i kaleme alma öyküsünü anlattığı Kemal Tahir'e hitaben mektubunda bu oyunu hem Tevrat hem de tarihe sadık kalarak yazdığını ifade eder.³⁷⁹ Fakat yazarın bu husustaki tutarsızlığı sadece Yusuf karakterine bakılacak olursa hemen göze çarpacaktır. Tarihî gerçekler ışığında ve kutsal kitaplarda geçtiği şekliyle Yusuf Peygamber, stokladığı zahireyi kıtlık yıllarında Mısır ve çevre ülkelerin halkına dağıtan bir kurtarıcı olarak tasvir edilip insan ve peygamber olarak yüceltilirken, Nazım Hikmet bu oyunda Yusuf'u olumsuz bir karakter olarak sunar. *Karşımızda sanki bir peygamber değil de şerefsizliği ve zalimliği ile ünlü bir diktatör vardır.*³⁸⁰ *Eserin başlıca karakteri Yusuf, bencil ve içinden çıktığı topluma karşı haindir. Kendi insanına ihanet etmektedir. Devletin varlıklarını halkından gizlemekte ve kendisi için kullanmaktadır. Halkın açlıktan ölmesi onun umurunda değildir. Karşılığını almadan halkına bir buğday tanesi bile vermek istememektedir. Kendi ailesine dahi zulmetmektedir.*³⁸¹ Yazarın bir diğer tutarsızlığı Zeliha hakkındaki değerlendirmesidir. Nazım Hikmet, efsanenin pek gölgede bıraktığı Zeliha'yı biraz aydınlığa çıkardığını ifade eder.³⁸² Oysa Zeliha karakteri tamamen İslami muhayyilenin ürünüdür. Bu karakter Tevrat'ta asla geçmez. Esasında Kur'an'da ismi anılmayan bu kadın, kurgusal olarak Tevrat'taki Potifar'ın karısına tekabül eder ki Tevrat'a göre Yusuf bu kadınla değil Potifar'ın kızı/evlatlığı Asenat ile evlenir. Müslüman-Şark edebiyatındaki örneklerdeyse Yusuf, vezirin hanımı Zeliha ile evlenir. Dolayısıyla Zeliha karakteri, Nazım Hikmet'in iddia ettiği gibi gölgede kalmış değildir. Tevrat'ta zaten olmayan Zeliha karakteri Nazım'dan önce yüzlerce şairin kaleminde ve halk anlatıcıların dilinde asırlarca yaşamıştır. Yazar, ya Tevrat'taki hikâyeyi özümseyememiş ya da eserini yazarken İslami kaynaklardan da istifade ettiğini bilinçlice gizlemiştir.

Nazım Hikmet, üç kutsal kitabın kaynaklık ettiği hikâyeyi kendi ideolojisine göre yeniden yorumlamıştır. Tarihî hakikatler bir kenara; Yahudi, Hristiyan ve Müslümanların ortak değeri olan Hz. Yusuf'un bu şekilde tasvir edilmesi ideolojik bağnazlığın doruk noktasıdır. Yazar, evrensel değerdeki Yusuf hikâyesini bu şekilde yozlaştırarak bambaşka bir eser ortaya çıkarmıştır.

³⁷⁹ Bk. Şener, *Nazım Hikmet'in Oyun Yazarlığı*, s. 100.

³⁸⁰ Şaban Sağlık, "Oyun Yazarı Olarak Nâzım Hikmet", *Hece- Nazım Hikmet Özel Sayısı*, (121), Ocak 2007, s. 380.

³⁸¹ Filiz Güven, *Türk Tiyatrosunda Çatışan Değerler*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), KÜ SBE, Kars 2008.

³⁸² Bk. Şener, *Nazım Hikmet'in Oyun Yazarlığı*, s. 100.

İstanbul Devlet Opera ve Balesi'nce 24 Mart 1990'da dünya prömiyeri yapılan *Yusuf ile Züleyha*, Okan Demiriş'in besteleyip sahnelediği üç perdelik opera eseridir. Eserde evrensel boyutlardaki güzellik ve aşk teması; güzellik- Yusuf, aşk- Züleyha ve sevgi- Yakup'ta sembolize edilmiştir. Nezihe Araz, hikâyeyi dünyaya bir opera olarak sunma şansının ilk olarak Okan Demiriş'e nasip olduğunu kaydediyor.³⁸³

Orhan Turan'ın yazıp Ufuk Seçme'nin yönettiği *Yusuf Kuyuda* adlı oyun Mehmet Akif Ersoy Çocuk Esirgeme Kurumu tarafından 2005 yılında Afyonkarahisar'da sahnelenmiştir. Yazar; Yusuf Peygamber'in zor koşullar altında geçen çocukluğunu, günümüz dünyasından bir çocuğunun başından geçenlerle koşutlaştırarak, çocuk Yusuf'un kuyuda çektiği sıkıntılardan hareketle kendi metnini kurgulamış, oyunun adında öyküyü sembolize etmiştir.

Yusuf ile Züleyha hikâyesi 1947'de TRT radyosunda radyo tiyatrosu olarak Burhan Günel tarafından seslendirilerek dinleyicilere ulaştırılmıştır. Türkiye'de olduğu gibi Türk dünyasının değişik bölgelerinde de Yusuf hikâyesinin tiyatroya adaptasyonları mevcuttur. Uygur halk destanları arasında yer alan hikâye Nimetullah Ebeydullah tarafından *Yusuf ile Zuleyha* adıyla tiyatro senaryosu olarak kaleme alınmış, eser 1996'da Uygur Neşriyatı tarafından Kaşgar'da yayımlanmıştır.³⁸⁴

2.10. HALK OYUNLARINDA

Gümüşhane yöresinde eskiden oynanan *Yusuf Zeliha* adında bir bar bulunmaktadır. Oyun, Kültür Bakanlığı'nın Türk halk oyunları kataloğunda yer almaktadır. Oyunun adı ve yöresi dışında bir bilgi kayıtlarda mevcut değildir.³⁸⁵

2.11. SOSYAL HAYATTA VE İNANIŞLARDA

Renan'ın *en eski ama hiç eskimemiş bir roman* olarak kabul ettiği hikâyenin geleneğe birtakım inanışları doğurması kaçınılmaz olmuştur. *Ephod* adı verilen ve omuzlardan göğüslüğe bağlanan askılı bir elbise ritüellerde başrahibin üzerinde olması icap eden bir tür önlük olup bu elbisenin bir parçası gibi görünen göğüslüğün Tevrat'ta Harun'un Kutsal Yer'e girerken takması gerektiği, böylece kendiyile beraber halkını da

³⁸³ Bk. Araz, "Bir Hikâyenin Hikâyesi".

³⁸⁴ Bk. Mehmet, "Uygur Halk Destanları Üzerine Çin'de Yapılan Çalışmalar ve Eleştirel Değerlendirilmesi", s. 1563.

³⁸⁵ Gümüşhane Halk Eğitim Merkezi ve *GÜ'den* ulaşabildiğimiz uzmanlardan da oyuna dair bir bilgi edinemedik.

Tanrı'nın huzuruna çıkaracağı yazılıdır. Bu göğüslüğe kakılacak taşlar on iki tane olup, her birinin üzerine İsrailoğulları'nın on iki kavminden biri yazılır. Hz. Yakup'un on iki oğlunun isimlerine karşılık gelen bu taşlar ve sembolize ettiği isimler şöyledir: Yakut: Reuben, Topaz: Simeon, Zümrüt: Levi, Firuze: Judah, Laciverttaşı: Issachar, Aytası: Zebulun, Gökyakut: Dan, Agat: Naphtali, Ametist: Gad, Sarı Yakut: Asher, Oniks: Joseph, Yeşim: Benjamin.³⁸⁶

Yusuf'un rüyaları doğru tabir etmesi ve çocukluğunda gördüğü rüyanın gerçekleşerek mülk ve saltanat sahibi olması onun kehanet sahibi bir falcı olarak düşünülmesine neden olmuştur. Tevrat'ta *Zaphenath- Paneah* olarak yazılan Yusuf'un ismini âlimler, *sırları açıklayan* şeklinde çevirirler. Başkaları ise bu ismin *Tanrı konuşuyor ve yaşıyor* anlamına geldiğini söylüyor. İbranicede bu ismin açık anlamı *şifre çözücüsü*'dür.³⁸⁷

İlk kez Samî alanının kralı Sargon'a tesmiye edilen *vahşi boğa* unvanı sonradan *boğa- tanrı* alametlerinin krallara layık görülmesi ile kralların iktidarlarının ve tanrısal mahiyetlerinin kanıtı olarak boynuzlu miğferler giymeye başlamalarına neden olmuştur. Eski uygarlıklardaki bu en kutsal unvan olan *boğa*'nın en eski İbranî sembolü *Yakub'un Boğası* olarak isimlendirilen Yusuf'tur.³⁸⁸

Ahd-i Atik'teki kimi rivayetlerde tabiat kültürünün bir parçası olan ağaç kültüründen izler görülür. Yusuf Peygamber'in Mısır'daki kıtlık yıllarını önceden bildirerek, gerekli önlemleri alması onun bolluk ve bereketi çağrıştıran *meyveli bir dal* gibi düşünülmesini sağlamış olabilir.

Yusuf meyveli bir dal gibidir. Kaynak kıyısında verimli bir dal gibi. Filizleri duvarların üzerinden aşar. (Tekvin- Bap 49.22)

Yusuf, Mısır'a yerleştiğinde Nil'in suyu çoğalıp, yiyecek bollaştı. Kıtlık yıllarında Yusuf'un yüzü insanlara gıda oldu.³⁸⁹ "Mısır halkı ağlayarak dışarı çıktılar ve kırk gün kaldı ki buğday erişe halk zebun olup Yusuf'a geldiler. Hazret-i Yusuf dahi Hak Teâlâ'ya niyaz eyledi. Derhal Cebrail Aleyhisselam gelip dedi: Hak Teâlâ buyurdu ki ben onun cemalini görmeye kırk güne kadar bunlara nimet ihsan eyledim. Yusuf

³⁸⁶ Bk. Elif Damla Yavuz, "19. Yüzyıl Opera Repertuarı'nda Yahudi Karakterler ve Yahudi Ritüelleri", *Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi*, 15 Kasım 2006.

³⁸⁷ Bk. Michael Drosnin, *Tevrat'ın Şifresi*, (çev. Zeynep Gökçen), Cep Kitapları, İstanbul 1999, s. 88, 89.

³⁸⁸ Bk. Burhan Oğuz, *Türk ve Yahudi Kültürlerine Bir Mukayeseli Bakış, I*, Yazır Matbaası, İstanbul 1992, s. 80.

³⁸⁹ Bk. Celâl Settârî, *Züleyha'nın Aşk Derdi-Hz. Yusuf Kıssası*, (çev. Mehmet Kanar), İnsan Yayınları, İstanbul 1998, s. 75.

Aleyhisselam böyle emrolundu, sahraya çıkıp bir yüce yerde durdu. Cümle halayığı çağırdı, orada cem oldular. Hazret-i Yusuf yüzünden nikabı kaldırıp, yüzüme bakın dedi. Cümle halk görüp, okuyup tahsin ettiler ve karınları doydu. Kırk güne değin acıkmadı.” (T- s.32)

*Şaşılacak şey şu ki Yusuf’un hayır ve bereketi onun ölümünden sonra da devam etti. Rivayete göre Yusuf’un tabutunu halkın yoğun talebiyle Mısır’dan götürmeyip, onu Nil kenarında bir yere defnettiler. Bu yer onun bereketiyle yemyeşil oldu; nehrin öbür yakası ise kupkuru kaldı. Nihayet tabutunu katranla sıvayıp Nil nehrinin dibine gömdüler. Böylece onun bereketi tüm Nil’e yayıldı.*³⁹⁰

Türk halk kültüründe Yusuf Peygamber hakkındaki inanışlar oldukça yaygındır. *Kasım ayında gündüz deprem olursa halka faydalı bir haber gelir. Yani kaybolmuş bir padişah ortaya çıkar ve dünyayı neşe ve huzur kaplar. Hz. Yusuf kadar güzel olan bu padişah olanca haşmet ve azametiyle tahta geçip halka adalet dağıtılır.*³⁹¹ Muharrem ayının onuncu günü olan aşure günü ile ilgili birçok inanış vardır. Bu gün inananlar tarafından kutsal sayılır. Hz. Yusuf’un kuyudan çıkması ve Hz. Yakup’un gözlerinin açılması bu günde gerçekleşmiştir. Her ayın yirmi ikinci günü oldukça kutsal bir gündür. Bu günde arzu edilen her neyse ona kavuşulur ve Yusuf Peygamber bu gün vücuda gelmiştir. Kutsal cuma günü Âdem ile Havva, Süleyman ile Belkıs ve Yusuf ile Zeliha’nın nikâhlendiği gündür. Cumartesi ise hile ve aldatma günü olup bu günde birçok peygambere ve Hz. Yusuf’a hile yapılmıştır. Miraç’ta Hz. Muhammed (S.A.V.) üçüncü kat gökte bulunan Hz. Yusuf ile karşılaşır.³⁹² Astrolojiye göre Hz. Yusuf on sekizinci felek olan Zühre feleğinde bulunur. Venüs feleği olarak da bilinir. Âlemdeki cisimler, bu feleğin ruhaniyeti ile suret bulur. Suretlerdeki güzellik ve aşk bu feleğin tecellisi sonucudur. Yusuf Peygamber’in çok güzel bir erkek oluşu bu ruhaniyetin kendisinde zahir olmasındandır. Talihi Venüs olduğu için de bütün halk ona âşık oldu ki Yusuf ile Züleyha’nın aşkı meşhurdur.³⁹³ Hz. Yusuf’un güzelliği hususundaki inanışa göre Allah, güzelliği on kısım halinde yaratıp dokuzunu Hz. Yusuf’a, geri kalanını insanoğluna taksim etmiştir. Ay hakkındaki inanışlara göre Hz. Yusuf’un yüzü Ay’ın yüzü gibidir.³⁹⁴ Yusuf Peygamber güzellikte o kadar meşhurdur ki bir kimse güzellikte

³⁹⁰ Settârî, *Züleyha’nın Aşk Derdi-Hz. Yusuf Kıssası*, s. 75.

³⁹¹ Şeref Boyraz, *Fal Kitabı, Melhemeler ve Türk Halk Kültürü*, Kitabevi, İstanbul 2006, s. 177.

³⁹² Bk. Boyraz, *Fal Kitabı, Melhemeler ve Türk Halk Kültürü*, s. 183-207.

³⁹³ <http://astrocenter.blogcu.com> (01.09.2011)

³⁹⁴ Şerif Necati, “Soma’da Ay’a Dair İnanmalar”, *Halk Bilgisi Haberleri*, (105), Temmuz 1940, s. 230.

övülecek olsa onun için *Yusuf-ı sani* (ikinci Yusuf) ya da *Yusuf-ı zaman*, güzel çocuklar için *Yusuf yüzlü* denilir. Nitekim Âşık Paşa, *Garibnâme*'de peygamberlerin başlıca özelliklerini söyleyerek bütün içindeki yerlerini belirtir. Ona göre *güzelliği ile Mısır şehrini toylayan Yusuf, yüz'dür*.³⁹⁵ Yusuf'un güzelliği anlamına gelen *Hüsnü Yusuf* (Hüsn-i Yusuf) tabiri kalıplaşarak isim halini almıştır. Latince *Dianthus barbatus* bitkisi Türkiye'de *Hüsnüyusuf* çiçeği olarak bilinir. Pembe çiçekli, otsu bir süs bitkisidir.³⁹⁶ Anadolu'da birçok bölgede *Hüsnü Yusuf* adında bir masal anlatılır. Masalda çok güzel bir delikanlı olan Hüsnü Yusuf ile sevgilisinin kavuşması anlatılır. Tokat'ta yakışıklı olacağı tahmin edilen erkek çocuğuna Yusuf ismi verilir.³⁹⁷

Şîî Müslümanların Muharrem gösterileri arasındaki *Yusuf ve Kardeşleri* adlı taziyede Hz. Yusuf kardeşleri tarafından kuyuya atılıp, babaları Hz. Yakup'a sevgili oğlu Yusuf'un ölüm haberini getirdiklerinde, baba büyük bir acıyla yas tutar. *Bu arada Cebrail gelir ve Yakub'a, "Ey mutsuz insan, sanır mısın senin oğlun Yusuf, Muhammed'in sevgili torunundan daha değerlidir. O ki gözlerinin önünde bütün yoldaşları öldürülmüş, sonra kendisi de bedeni oklarla delik deşip edilip, en kanlı bir biçimde öldürülüp, cesedi yerlere atılmıştır," demesi üzerine Hz. Yakub da "Benim ve Yusuf'um gibi binlercesi Hüseyin'e kurban olsun, binlerce Yusuf onun ayağının tozu olsun..." diye cevap verir*.³⁹⁸ Kerbela vakası sadece Şîî gelenekte yaşatılan bir matemiyeye değildir. Ehl-i beyt sevgisi ve Hz. Hüseyin'in şehadetine duyulan acı asırlarca Müslümanların ortak duyguları olarak süregelmiştir. Mutasavvıf şair Muhammed Lutfî Efendi Muharrem ayında Yusuf ve Yakup peygamberleri Hz. Hüseyin'in yası için ağlatmaktadır:

Deryâ-yı melâhat dürdânesini
Şem'a-i Muhammed pervânesini
Zümre-i velâyet merdânesini
İshâk ağlar Ya'kûb ağlar İys ağlar

Gülzâr-ı nübüvvet gül-i hamrâsı
Kenz-i me'ârifidir sadr-ı sahrâsı

³⁹⁵ Mehmet Kaplan, *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar I*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2006, s. 160.

³⁹⁶ Bk. Turhan Baytop, *Türkçe Bitki Adları Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2007, s.137.

³⁹⁷ Bk. Aydil Erol, *Şarkılarla Şiirlerle Türkülerle ve Tarihi Örneklerle Adlarımız*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1992, ss. 439-440.

³⁹⁸ And, *Ritüelden Drama, Kerbela-Muharrem-Ta'ziye*, s. 99.

Kazâya rızâdır sabr u sevdâsı
Yûsuf ağlar Yunus ağlar Lût ağlar³⁹⁹

Babasının Yusuf'a gösterdiği aşırı ilgi ve sevgiden rahatsızlık duyan kardeşleri onu kuyuya atmışlar ve Hz. Yusuf bir müddet orada yaşamıştır. Bu olay halk arasında çeşitli inanışları doğurmuştur. Bunlardan biri Can Kuyusu Mesiresi'ndeki bir su kuyusu ile ilgilidir. Bu kuyu Eyüp'ün kuzeyinde mezarlık içindeki evlerden birindedir. *Bir adamın birşeyi kaybolursa önce temiz abdest alıp o suyu kuyusu kenarında iki rekât namaz kıldıktan sonra Fatiha'yı okuyup sevabını Hz. Yusuf ruhuna bağışlayarak, Ey sahib-i Pir, Hz. Yusuf-ı siddîk aşkına olsun, benim filan akrabam yahut filan evlâdım veya kaybolan eşyam nice oldu, diye kuyu azından aşağı bırakıp dura. Derhal sorduğu kimseyi veya kaybolan eşyaları isim ve resmiyle hayatta, ölmüş, hangi diyarda, kim hırsızlık edip eşyanı çaldıklarını bir bir sayarak ince bir ses çıkar.* Beş bilinmeyen dışındaki bütün soruları yanıtlayan bu kuyuya Evliya Çelebi dayısından haber sormuş, dosdoğru yanıtlar almıştır.⁴⁰⁰

Yusuf suresi çeşit batıl düşüncelerin etkisiyle aşka ve muhabbete getirme, kişiyi şirin gösterme amacıyla kullanılmaktadır. Günümüzde internet üzerinden satışı yapılan bazı kolyelere Yusuf suresi işlenmek suretiyle bu kolyeyi takan kişinin güzel görüneceği iddia edilir. Ayrıca birini muhabbete getirmek isteyen kişi Perşembe gecesi bir oturuşta Yusuf suresini sevdiği kişinin niyetine on iki kere okuyup kimse ile konuşmadan yatağa yatar ve niyetini hep aklında tutarsa dileğinin gerçekleşeceğine inanılır.⁴⁰¹ Yine, Yusuf suresini okuyan kişinin, hasretine kavuşup bütün mahlûkatın gözüne şirin görüneceği söylenir.⁴⁰²

Hz. Yusuf'un zindanda ibadetle ve mahkûmların eğitimiyle meşgul olması hapisaneler için *medrese-i Yusufiye* tabirini doğurmuştur. Ahilik geleneğinde her

³⁹⁹ Hâce Muhammed Lutfî, *Hulâsatü'l Hakâyik ve Mektûbât-ı Hâce Muhammed Lutfî*, Efe Hazretleri Vakfı, İstanbul 2006, s. 159.

⁴⁰⁰ Evliyâ Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: İstanbul, 1. Kitap-1. Cilt*, (hızl. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2011, s. 361.

⁴⁰¹ <http://www.medyumyasam.com/medyum-MUHABBET-ASK-GERI-GETIRME-DUALARI-Yusuf-suresi-ile-muhabbet--306.html> (19.12.2011)

⁴⁰² <http://www.yenidendogus.net/forum/dua-ufku/34512-114-muebarek-suerenin-fazileti.html> (10.01.2012)

mesleğin bir piri bulunur, saatçilerin piri Hz. Yusuf'tur.⁴⁰³ Hikâye halk arasında o kadar sevilir ki Ankara'daki bir caminin ismi *Yusuf Züleyha Camii*'dir.

⁴⁰³ Ali Duymaz, Halil İbrahim Şahin, "Meslek Folkloru Kapsamında Geleneksel Mesleklerdeki Pir İnancı ve Hikâyeleri Üzerine Bir Değerlendirme", *Milli Folklor*, (87), Bahar 2010, s. 108.

İslami kaynaklarda Yusuf Aleyhisselam'ın saati keşfeden kişi olduğu belirtilmiştir. Zindanda kaldığı süre içerisinde ibadetlerini vaktinde yapabilmek için "zaman ölçen" bir alet yaptığını bildirmişlerdir. Yusuf Aleyhisselam zindan gibi güneşten mahrum bir mekânda vaktinde ibadet edebilmek için o güne kadar hiç kullanılmamış bir alet geliştirmiştir ki bu, bir su saatiydi. Nitekim arkeologlar Mısır'da bir Amon tapınağında yaptıkları kazıda Firavun Amonhotep III zamanından kalma zaman ölçen bir su saati bulmuşlardır. Bu firavun MÖ 1408-1372 yılları arasında yaşamıştı. Üstelik bu firavun, meşhur Aton inancını Mısır uygarlığına sokan Amonhotep IV (Ikhnaton)'un babasıydı. Bu dönem ise, Hiksoslardan sonra yaşanan dönemdir. <http://yukarikayalar.wordpress.com/category/hz-yusuf/> (18.11.2011)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İNCELEME

3.1. HİKÂYENİN VARYANTLARI VE MOTİF SIRASI

3.1.1. Yazma Varyant

Hikâyet-i Yûsuf Zelîhâ başlıklı metin Milli Kütüphane’de 06 MK. Yz. A 3812/6 numarada kayıtlı bir yazmanın 126 a-160 b varakları arasında bulunmaktadır. Yazmada bulunan diğer metinler Risâle fî Tahkîki’l-Îmân (Abdüllatif Efendi), Risâle-Ahvâl-i Kıyâmet, Tefsîr-i Fatiha, Kitâb-ı Ehâdîs, Risâle-i Ahvâl-i Kıyâmet’tir. Hikâye mensur olup, içerisinde çeşitli ayetler mevcuttur. İncelemede **Y** ile gösterilmiştir.

1. Yakup Peygamber’in on iki oğlu ve yüz yirmi eri vardır.
2. Yakup’un oğulları arasında Yusuf hepsinden üstündür.
3. Yakup’un oğulları, babalarının Yusuf’a ilgisini kıskanırlar.
4. Yusuf düş görüp babasına anlatır. İleride peygamber olacağını öğrenir.
5. Baba-oğulun konuşmasını duyan kardeşler öfkelenip Yusuf’u öldürmeye karar verirler.
6. Ağabeyleri, elbiselerini çıkarıp Yusuf’u bir kuyuya atarlar.
7. Cebrail, Yusuf’u alıp kuyu içinde bir taşa oturtur.
8. Yusuf yedi gün kuyuda kalır.
9. Ağabeyleri kanlı gömleğini babalarına göstererek Yusuf’u kurt yedi, derler.
10. Yakup bu haberi alınca çok ağlar ve kör olur.
11. Yakup, Azrail’e Yusuf’u sorar; Azrail, Yusuf’un canını olmadığını söyler.
12. Yolcular kuyudan su almak için kovayı sarkıtınca Yusuf kovaya girip yukarı çıkar.
13. Kervan halkı, Yusuf’u görünce hayrette kalır.
14. Kervanbaşı on yedi akçe karşılığında Yusuf’u kardeşlerinden satın alır.
15. Yusuf aynada suretini görüp güzelliğiyle övünür, bu yüzden kul olur.
16. Yolculardan biri Yusuf’u dövünce Allah bir tufan yaratır.
17. Mısır azizi, Yusuf’u tüccardan satın alarak saraya getirir. Yusuf burada yedi yıl kalır.
18. Erişkin olunca Zeliha, Yusuf’a âşık olur.

19. Zeliha, Yusuf'u baştan çıkarmak ister. Yusuf onu reddeder.
20. Zeliha, Yusuf'a iftira eder. Yedi aylık bebek dile gelerek Yusuf'a şahitlik eder.
21. Zeliha dedikodu yapan kadınları davet eder. Kadınlar Yusuf'u görüp ellerini keserler.
22. Aziz, Yusuf'u zindana attırır.
23. Yusuf zindanda iki kişinin düşlerini tabiri eder. Yusuf'un tabiri çıkar.
24. Yusuf yedi yıl zindanda kalır.
25. Melik düş görüp ülkede yedi yıl bolluk ve yedi yıl kıtlık olacağını Yusuf'tan öğrenir.
26. Padişah, Yusuf'u zindandan çıkarıp hazineden sorumlu tutar.
27. Yusuf bolluk yıllarında depoladığı buğdayı kıtlık yıllarında satar, hazinesi dolup taşar.
28. Yusuf yüksek bir yere çıkıp nikabını kaldırıncaya halkın açlığı gider.
29. Yakup, oğullarını buğday almaları için Mısır'a gönderir.
30. Yusuf, babasına elli kere haber gönderir, Tanrı hükmüyle hiçbiri Yakup'a ulaşmaz.
31. Yusuf, İbrahim Peygamber'den kalma tülbendi alınca kendisine peygamberlik geleceğini anlar.
32. Yusuf bir hile ederek İbn-i Yamin'i alıkoyar.
33. Ağabeyleri öfkelenince Yusuf, tülbendi ağabeylerine karşı tutup onları yener.
34. Yakup mektubu okuyup Yusuf'un kokusunu alır.
35. Yusuf, ağabeylerine kendini tanıtır. Ağabeyleri, Yusuf'tan af dilerler. Yusuf, ağabeylerini affeder.
36. Yehuda, Yusuf'un gömleğini babasına iletir.
37. Yakup gömleği gözlerine sürünce gözleri açılır.
38. Yakup, oğullarıyla birlikte Mısır'a gelir.
39. Yusuf'un ağabeylerinden her biri birer kale alırlar.
40. Yakup Mısır'da yirmi yedi yıl yaşadıkdan sonra ölür.
41. Zeliha, Yusuf aşkından on sekiz yıl ağlar, kör olur.

42. Zeliha Yusuf'un kamçısını ağzına götürür ve ah eder. Kamçı bir anda ateş kesilir.
43. Yusuf, Zeliha için dua eder. Zeliha'nın gözleri açılır, tekrar eski güzelliğine kavuşur.
44. Yusuf ile Zeliha evlenirler. Yedi çocukları olur.
45. Yakup'tan sonra peygamberlik Yusuf'a ulaşır.
46. Yusuf'tan sonra da kardeşleri art arda peygamber olurlar.

3.1.2. Taş Baskı Varyant

Yusuf ile Züleyha hikâyesinin tespit edilen iki taş baskı nüshası mevcuttur. Hikâye metni Taberi Tarihi'ndeki Yusuf kıssası bölümünden alınmıştır. Ebû Câfer Muhammed Bin Cerir et- Taberî'nin Hicri III. yy.da Arapça kaleme alıp Türkçeye Arapça ve Farsçadan değişik tercümeleri yapılan *Taberi Tarihi* sadeleştirilmiş şekilde çeşitli yayınevleri tarafından yayımlanmıştır. Taberi Tarihi içerisinde bir bölüm olan Hz. Yusuf hikâyesi bu nüshalarda müstakil olarak basılmıştır.

İncelemede esas alınan bu taş baskı kitaplar *Hikâye-i Zelîhâ ile Yûsuf Aleyhisselâm* ve *Hazâ Kıssa-i Yûsuf Aleyhisselâm* adını taşımaktadır. Şahsi kitaplığımızda bulunan bu nüshalardan *Hikâye-i Zelîhâ ile Yûsuf Aleyhisselâm* İstanbul'da Mahmut Bey Matbaası'nda basılmıştır. 48 sayfadır. Hikâyenin sonunda *ağlar Yakup ağlar* redifli *İlahi-i Yûsuf Aleyhisselâm* yer almaktadır. *Hazâ Kıssa-i Yusuf Aleyhisselâm* isimli nüshanın basım bilgileri yoktur. Kitap 79 sayfadır. İki nüsha arasında önemli farklılıklar bulunmamakla beraber *Hazâ Kıssa-i Yusuf Aleyhisselâm* isimli nüsha diğer nüshadan farklı olarak besmeleve salat u selamla başlar. Kitabın sonunda diğer nüshada olmayan Niyâzî-i Mısırî'ye ait iki şiir bulunmaktadır. Sondaki bu şiirler dışında her iki nüshada da manzum bölüm yoktur. Hikâye, Yusuf suresinden ayetlerle desteklenmiştir. İncelemede T harfiyle gösterilmiştir.

1. Yakup Peygamber'in on iki oğlu vardır. Oğulları arasında Yusuf çok güzeldir. Hazret-i Yakup onu hepsinden çok sever.
2. Yusuf bir müddet halasıyla yaşar. Halası onu babasına vermemek için bir hile düşünür.
3. Ağabeyleri, babalarının sevgili oğlu Yusuf'u kıskanırlar.

4. Yusuf düş görüp babasına anlatır. İleride devlet sahibi olacağını öğrenir.
5. Ağabeyleri, Yusuf'u ortadan kaldırmaya karar verirler.
6. Sirtından gömleğini çıkarıp beline bir ip bağlayarak Yusuf'u kuyuya bırakırlar.
7. Yusuf'u kurt yedi diyerek kanlı gömleği babalarına gösterirler.
8. Kervandakiler su almak için kovayı aşağı saldıklarında Yusuf'u çıkarırlar.
9. Yolcular Yusuf'un cemaline bakıp hayran kalırlar.
10. Ağabeyleri yirmi akçe karşılığında Yusuf'u tüccara satarlar.
11. Yusuf aynada yüzünü görüp güzelliğiyle övünür, bu yüzden kul olarak satılır.
12. Kafileden biri Yusuf'u dövünce tufan kopar.
13. Mısır Azizi, Yusuf'u yüz Mısır altını karşılığında satın alır.
14. Zeliha, Yusuf'u baştan çıkarmak ister, Yusuf kaçar.
15. Zeliha, Yusuf'a iftira eder. İki haftalık bir oğlan çocuğu dile gelip Yusuf'a şahitlik eder.
16. Zeliha, dedikodu yapan beş kadını evine davet eder. Kadınlar Yusuf'u görünce güzelliğine hayran kalıp ellerini keserler, farkında olmazlar.
17. Zeliha, Aziz'i ikna eder ve Yusuf'u zindana attırır.
18. Zindanda iki kişi Yusuf'u sınamak için düzmece düş anlatırlar. Yusuf düşleri tabir eder.
19. Yusuf yedi yıl zindanda kalır.
20. Yakup evlat acısıyla ağlamaktan kör olur.
21. Sultan düş görüp ülkede yedi yıl bolluk ve yedi yıl kıtlık olacağını Yusuf'tan öğrenir.
22. Sultan, Yusuf'u Mısır hazinesine yetkili tayin eder.
23. Yusuf ile Zeliha evlenir, iki oğulları olur.
24. Yusuf bolluk yıllarında tedbir alır, kıtlık yıllarında halk açlık çekmez.
25. Zeliha on sekiz yıl ağlayarak Yusuf'u bekler. Gözleri kör olur.
26. Zeliha bir kez ah deyince Yusuf'un kamçısı ateş kesilir.
27. Yusuf dua eder. Allah, Zeliha'ya güzelliğini ve gençliğini geri verir, gözleri açılır.

28. Allah, Yusuf'un cemalinden halka kırk günlük rızık ihsan eder. Yusuf yüzünden nikabını çıkarır. Halk onun cemalini görünce açlık hissetmez.
29. Yusuf dua eder, kör çocuğun gözleri açılır.
30. Yakup, oğullarını Mısır'a gönderir. Yusuf kendini tanıtmadan ağabeylerine buğday verir.
31. Yusuf, babasının gönderdiği imameyi öpüp gözlerine sürer, kendisine peygamberlik geleceğini anlar.
32. Yusuf, kardeşi Bünyamin'e kendini tanıtır. Onu alıkoymak için bir tedbir düşünür.
33. Ağabeyleri, Bünyamin'i bırakmak istemezler. Öfkelenip karşı çıkarlar. Efrayim, amcası Rubil'e dokununca öfkesi diner.
34. Yakup, Azrail'e Yusuf'u sorup ölmediğini öğrenir.
35. Yusuf kendini tanıtır. Ağabeyleri korkarak Yusuf'tan af dilerler. Yusuf, ağabeylerini affeder.
36. Yusuf, babasına Beşir ile gömleğini gönderir. Kenan'a gelen Beşir yıllar önce ayrıldığı annesine kavuşur.
37. Yusuf, babası Yakup'tan kırk yıl ayrı kalır.
38. Yusuf'un gömleği varmadan Yakup, Yusuf'un kokusunu alır.
39. Yakup gömleği yüzüne sürünce gözleri açılır.
40. Yakup yetmiş kişiyle birlikte Mısır'a gelir.
41. Yusuf'un on bir kardeşi gelip önünde yer öperler. Yusuf'un düşü gerçekleşir.
42. Yakup Mısır'da kavmiyle yedi yıl yaşar ve vefat eder.
43. Yusuf'a peygamberlik gelir, yirmi üç yıl Mısır'da yaşar.
44. Sultan, Yusuf'un ağabeylerini dört bir tarafa gönderir, her biri kâfirden bir kale alır ve biri on iki bin eri yok eder.
45. İsrailoğulları Mısır'da çoğalır. Altı yüz bin kişi olur. Yusuf vefat edince Mısır'a defnedilir.
46. Musa Peygamber Mısır'dan çıkarken Yusuf'un kabrini Kenan'a götürüp atalarının yanına defneder.

3.1.3. Matbu Varyant

İncelemede esas alınan metin, Süleyman Tevfik'in *Yusuf ile Züleyha* adlı kitabıdır.⁴⁰⁴ İncelemede **M** harfiyle gösterilmiştir.

1. Yakup yedişer yıl dayısının yanında çalışarak iki kızıyla evlenir.
2. Yakup'un on iki oğlu olur. Yusuf bunların arasından en güzelidir. Yakup, Yusuf'u diğer çocuklarından fazla sever.
3. Yusuf düş görüp babasına anlatır. İleride yüksek bir makama geleceğini öğrenir.
4. Yusuf'u kıskanan ağabeyleri aralarında konuşup ondan kurtulmak isterler.
5. Ağabeyleri, Yusuf'un gömleğini çıkarıp beline ip bağlayarak Yusuf'u kuyuya bırakırlar.
6. Kuyuda bir melek gelip Yusuf'a bu beladan kurtulup yüksek bir makama ulaşacağını söyler.
7. Ağabeyleri kanlı gömleği Yakup'a göstererek Yusuf'u kurt yedi, derler.
8. Kuyudan su almak isteyen yolcular Yusuf'u yukarı çıkarırlar.
9. Ağabeyleri, Yusuf'u tüccara kırk akçe karşılığında satarlar.
10. Potifar Yusuf'u yüz altın karşılığında satın alır.
11. Züleyha Yusuf'u baştan çıkarmak ister, Yusuf'a bir melek görünüp onu günahattan meneder.
12. Züleyha Yusuf'a iftira eder. Orada bulunan bir kişi Yusuf'a şahitlik eder.
13. Züleyha dedikodu yapan kadınları davet eder. Kadınlar Yusuf'u görünce ellerini keserler fakat farkında olmazlar.
14. Züleyha öfkelenerek Yusuf'u zindana attırır.
15. Zindanda iki adam sahte düşleriyle Yusuf'a gelirler. Yusuf düşleri tabir eder.
16. Firavun düş görüp ülkede yedi yıl bolluk ve yedi yıl kıtlık olacağını Yusuf'tan öğrenir.
17. Firavun, Yusuf'u zindandan çıkarıp vezir yapar.
18. Yusuf bolluk yıllarında tedbir alır, kıtlık yıllarında halk açlık çekmez.
19. Züleyha Yusuf'un aşkıyla ağlayıp kör olur.
20. Züleyha sabah uyandığında gençliğine kavuşur ve gözleri açılır.

⁴⁰⁴ Bk. S. Tevfik, *Yusuf ile Züleyha*, Akşam Matbaası, İstanbul 1930.

21. Yusuf ile Züleyha evlenirler. İki oğulları olur.
22. Yakup Yusuf'tan ayrı kalınca ağlaya ağlaya kör olur.
23. Yusuf Mısır'a gelen ağabeylerine kendini tanıtmaz. Onlara buğday verip gönderir.
24. Yusuf bir hile düşünerek kardeşi Bünyamin'i alıkoyar.
25. Yusuf, ağabeylerine kendini tanıtır. Ağabeyleri, Yusuf'tan af dilerler, Yusuf onları affeder.
26. Yakup uzaklardan Yusuf'un kokusunu alır.
27. Yakup Yusuf'un gömleğini yüzüne-gözüne sürünce gözleri açılır.
28. Yakup yetmiş kişiyle birlikte Mısır'a gelir.
29. Yakup, Liya ve Yusuf'un on bir kardeşi Yusuf'a secde ederler. Yusuf'un düşü gerçekleşmiş olur.
30. Yakup Mısır'da on yedi yıl yaşar ve vefat eder.
31. Yusuf yüz on yaşında vefat eder.
32. Musa Aleyhisselam Ben-i İsrail'i Mısır'dan çıkardığı zaman Yusuf'un cesedini de alıp Filistin'deki İbrahim Peygamber türbesinin yanına defneder.

3.1.4. Karakalpak Varyantı

Destan, Kıssahan Hayrullah'tan 1822'de derlenen bir yazmada mevcuttur. 1986'da *Karakalpak Folkloru Serisi*'nin 16. cildinde yayımlanmıştır.⁴⁰⁵ Manzum-mensur karışık olan varyant, incelemede **Kar.** ile gösterilmiştir.⁴⁰⁶

1. Yakup'un on iki oğlu vardır. Bunların her biri birer hünere sahiptir.
2. Yusuf kardeşlerinden farklıdır. O, hoş çalgıyla name yapar.
3. Yusuf kadar yakışıklı insan dünyada yoktur.
4. Yakup Yusuf'u diğer çocuklarından daha yakın görür.
5. Yakup düş görüp Yusuf'un başına bir iş geleceği için endişelenir.
6. Yakup ve Yusuf aynı düşü görür. Yusuf'un sultan olacağını bilirler.
7. Şemun, Yusuf ve babasının konuşmasını duyar, gelip annesine anlatır.
8. Yusuf'un üvey annesi, oğullarına Yusuf'u öldürmelerini emreder.

⁴⁰⁵ Bahadırova ve Ahmetov, *Karakalpak Halk Edebiyatı Terimleri*, s. 162.

⁴⁰⁶ Destan metni için bk. Kamalov vd., *Qaraqalpaq Folklorı, XVI. Tom, Hurliha-Hemira, Aşiq Necip, Yusup-Ziliya, Yusup-Ahmet*, ss. 89-157.

9. Ağabeyleri, Yusuf'a eziyet ederek getirir, beline bir urgan bağlayarak onu kuyuya salarlar.
10. Babası gelip Yusuf'u korur. Bir taşın üzerinde ona taht gibi bir yer hazırlar.
11. Ağabeyleri, Yusuf'un kanlı giysilerini babalarına getirerek Yusuf'u kurdun yediğini söylerler.
12. Kurtlar Yakup'un huzuruna gelip Yusuf'u yemediklerini söylerler.
13. Tüccar düş görüp Yusuf sayesinde zengin olacağını anlar.
14. Kuyudan su almak isteyen yolcular Yusuf'u yukarı çıkarırlar.
15. Kervan halkı Yusuf'u görünce akıllarını kaybederler.
16. Ağabeyleri, Yusuf'u tüccara satarlar.
17. Tüccar Malik'in kölesi, Yusuf'u dövünce âlemi karanlık kaplar.
18. Mağrip padişahının güzel kızı Züleyha düşünde Yusuf'u görüp âşık olur.
19. Züleyha Malik Rayan ile evlenir. Düşündeki kişi olmadığını görür. Babası bir başka kızı, Züleyha gibi yapar, padişaha gösterir.
20. Malik Rayan Yusuf'u ağırlığınca altınla satın alır.
21. Yusuf'u satın alan padişah eve gelince hazinesinin eksilmediğini görüp şaşırır.
22. Züleyha Yusuf'u baştan çıkarmak için bir saray yaptırır. Yusuf saraya gelir, babasının suretini görüp kaçar.
23. Züleyha Yusuf'a iftira eder. Kırk günlük bebek konuşup Yusuf'a şahitlik eder.
24. Züleyha dedikodu yapan kadınları davet eder. Kadınlar Yusuf'u görünce parmaklarını keserler ama farkına varmazlar.
25. Züleyha Melik Rayan'ı ikna ederek Yusuf'u zindana attırır.
26. Melik Rayan düş görüp ülkede yedi yıl bolluk ve yedi yıl kıtlık olacağını Yusuf'tan öğrenir.
27. Padişah, Züleyha'yı boşar. Yusuf'u zindandan çıkarıp altın tahta oturtur.
28. Yusuf bolluk yıllarında tedbirler alır. Kıtlık yılları rahat geçer.
29. Kıtlık bitene kadar Yusuf cemalini halka gösterir, halk kendinden geçer, açlık hissetmez.
30. Züleyha kırk yıl Yusuf'un aşkıyla ağlar.

31. Züleyha aşkının gerçekliğini anlaması için Yusuf'un elindeki kamçıyı ağzına doğru yaklaştırmasını ister. Kamçı bir anda erir.
32. Yusuf dua eder, Züleyha on beş yaşında genç bir kız olur.
33. Züleyha'nın kırk yıl çektiği aşk cefasını Yusuf kırk gün çeker.
34. Yusuf ile Züleyha evlenirler.
35. Yakup ağlamaktan kör olur.
36. Yusuf buğday almaya gelen İbni Yamin'i kılık değiştirerek karşılar.
37. Aniden rüzgâr eser ve Yusuf'un yüzündeki örtü kalkar. İbni Yamin Yusuf'u tanıyıp düşer bayılır.
38. Yusuf bir hile yaparak İbni Yamin'i alıkoyar.
39. Sihirli bir cam ağabeylerinin Yusuf'a ettiklerini anlatır. Ağabeyleri, Yusuf'tan af dilerler. Yusuf onları affeder.
40. Yakup ile Yusuf kırk yıl ayrı kalır.
41. Yusuf gömleğini babasına Beşir ile gönderir.
42. Yakup Yusuf'un gömleğini gözlerine sürer ve eskisinden daha iyi görmeye başlar.
43. Yakup ile Yusuf'a kavuşunca yedi kat gökyüzünün kapıları açılır. Ülkede yedi gün yedi gece toy yapılır.
44. Elli yıl sonra Yakup tekrar Kenan'a gelir ve burada ölür.
45. Yusuf'un padişahlığında koyun üzerinden kuşlar yumurtlar.
46. Gökyüzünden bir ses gelip Yusuf'a ölümünün yaklaştığını söyler.
47. Züleyha iki gözünü oyup bir gözünü Yusuf'un tabutunun başucuna, diğerini ayakucuna koyar.

3.1.5. Kazak Varyantı

Jüsipbek Şayhulislamulı'nın Hicri 1315 (Miladi 1897) Muharrem'in 21. günü yazıya geçirdiği Cüsip-Ziliyha destanı 1918'de Ortalık Matbaası'nda Ş. Husayimov ve ortakları tarafından basılmıştır.⁴⁰⁷ Daha sonra sırasıyla *Ğaşık-name*⁴⁰⁸ ve *Ğaşıktık Dastandar*'da⁴⁰⁹ yayımlanmıştır. Manzum destan incelemede **Kaz.** ile gösterilmiştir.

⁴⁰⁷ Üşkültay Subhanberdina, *Ğaşıktık Dastandar*, Ğılım, Almatı 1994, s. 433.

⁴⁰⁸ Destan metni için bk. Üşkültay Subhanberdina, *Ğaşık-name*, Jazuvşı, Almatı 1979, ss. 359-456

⁴⁰⁹ Destan metni için bk. Subhanberdina, *Ğaşıktık Dastandar*, ss. 261-382.

1. Yusuf düş görüp babasına anlatır. Kardeşlerinden üstün olacağını öğrenir.
2. Yakup da düş görüp Yusuf'un başına bir iş geleceğinden endişelenir.
3. Yusuf'u kıskanan ağabeyleri onu ortadan kaldırmak isterler.
4. Ağabeyleri, Yusuf'a eziyet ederek götürüp kırk metre derinliğinde, yılan ve akreplerle dolu bir kuyuya atarlar.
5. Yusuf'un güzelliğini Zebur'da okuyan bir zahit bin iki yüz yıl ormanda Yusuf'u bekler. Kuyudaki zahit kul, Yusuf'u görür, Allah'a çok şükreder ve hemen ölür.
6. Cebrail yedi kat gökten inerek Yusuf'un suya düşmemesi için onu tutar. Orada bulunan bir taşa oturtur. Yusuf'a kuyudan çıkıp köle olarak satılacağını ve taç giyeceğini söyler.
7. Ağabeyleri, Yusuf'un kanlı elbisesini Yakup'a göstererek Yusuf'u kurt yedi, derler.
8. Kurt, Yakup'a Yusuf'tan haberi olmadığını söyler.
9. Tüccar Malik düş görüp bir kul satın alacağını ve o kulun çok meşhur olacağını öğrenir.
10. Tüccar Malik ve kafilesi su almak için kuyunun başına gelip Yusuf'u yukarı çıkarırlar. Yusuf'u gören yolcular onun güzelliğine hayran olur.
11. Ağabeyleri, Yusuf'u az bir pahaya Malik'e satarlar.
12. Malik'in kafilesinden biri Yusuf'a vurunca gökyüzünde bir bulut peyda olup gece gündüz kar ve yağmur yağmaya başlar. Kervanın maruz kaldığı boran yedi gün sürer.
13. Yusuf kervanın geçtiği yollarda yaşayan halkı güzelliğiyle hayran bırakır. O şehirlerin halkı kâğıtlara Yusuf'un resmini çizerler.
14. Yusuf'a hayran kalan bir Paşa on iki bin askeriyle kervanı takip eder. Yusuf, yüzünden örtüsünü çıkarınca onu gören askerlerin aklı kaçıp hepsi atından düşer.
15. Yusuf güzelliğiyle övündüğü için Allah'ın takdiriyle kimse ona hayranlıkla bakmaz.
16. Yusuf Nil'de yıkanırken Yusuf'un bedenini örtmek için Cennet'ten perde gelir.
17. Balıklar padişahı, Yusuf ile konuşur, dileğini iletir. Yusuf dua eder ve balıklar padişahının iki oğlu birden olur.

18. Yusuf'u gören Mısır halkı hayran kalır. Görmeyen çok kişi ölür.
19. Mağrip padişahı Taymus'un güzel kızı Züleyha düşünde üç kere Yusuf'u görüp ona âşık olur.
20. Züleyha evlendiği padişahın, düşündeki kişi olmadığını görünce feryat figan ağlar. Allah, Züleyha'yı Yusuf'a saklamak için padişahın koynuna Cin Kızı'nı sokar.
21. Paşa, Yusuf'a hayran kalır ve ağırlığınca altınla Yusuf'u satın alır.
22. Yusuf, Malik için dua eder ve Malik'in bir oğlu olur.
23. Yusuf'u satın alan Paşa sarayına gelince hazinesinin yerli yerinde olduğunu görür.
24. Hizmetçi kadın, Züleyha'ya akıl verir. Züleyha görkemli bir saray yaptırarak Yusuf'u davet eder. Onu baştan çıkarmak ister, Yusuf kaçınca yedi kapı açılır.
25. Züleyha Yusuf'a iftira eder. Vezirin on yedi günlük oğlan çocuğu Yusuf için şahitlik yapar.
26. Züleyha dedikodu yapan dört yüz kadını davet eder. Yusuf'u gören kadınlar ellerini keserler ama farkında olmazlar.
27. Züleyha Yusuf'u zindana attırır.
28. Yusuf zindandaki iki kişinin düşlerini yorumlar. Yusuf'un yorumları doğru çıkar.
29. Kenan'dan gelen bir deve hapisteki Yusuf'la konuşur. Yusuf'un sesini duyan deve düşer.
30. Yakup evlat acısıyla çok ağlayarak kör olur.
31. Malik Riyan düş görüp ülkede yedi yıl bolluk ve yedi yıl kıtlık olacağını Yusuf'tan öğrenir.
32. Paşa, Yusuf'u zindandan çıkarıp emrine beş yüz kişi verir. Yusuf'a altından bir saray yaptırır.
33. Mısır halkı ve Riyan, Yusuf'un güzelliği ve aklına hayran kalır.
34. Yusuf bolluk yıllarında depoladığı buğdayı kıtlık yıllarında halka dağıtır.
35. Açlıktan kırılan halk meydanda toplanır. Yusuf yüzünü gösterir, halk bir ay boyunca uyur.
36. Züleyha Yusuf'un yolunu gözler. Yaşlı ve kör bir kadın olur.

37. Züleyha Yusuf'un kamçısını tutunca kamçı ateş kesilir.
38. Cebrail gelerek dua eder ve Züleyha'nın yüzüne dokunur. Züleyha eski güzelliğine kavuşur.
39. Yusuf ile Züleyha evlenirler. Kırk gün kırk gece düğün yapılır.
40. Kardeşleri Mısır'a buğday almaya gelirler. Yusuf bir hile yaparak İbni Yamin'i alıkoyar.
41. Sihirli leğen ağabeylerinin Yusuf'a yaptıklarını anlatır. Yusuf yüzündeki perdeyi kaldırır, ağabeyleri onu tanırlar. Ağabeyleri Yusuf'tan af dilerler, Yusuf onları affeder.

3.1.6. Uygur Varyantı

Yusuf-Züleyha destanı Prof. Dr. Alimcan İnyet tarafından Türkiye Türkçesine aktarılmıştır.⁴¹⁰ Metnin sonunda şu bilgi kaydedilmiştir: *Bu halk destanı Aksulu Kâtip Hacı Talib'in oğlu, Molla Muhammed'in torunu Abdürrahman'ın Hicri 1349'daki elyazması esas alınarak neşre hazırlanmıştır.* Destan manzum-mensur karışıktır. İncelemede U harfiyle gösterilmiştir.

1. Yakup'un on iki oğlu vardır. Yakup, oğulları arasında en çok Yusuf'u sever.
2. Hanımları oğlan çocuğu doğurduğunda Yakup'un avlusundaki ağaçtan bir dal biter, oğlanla beraber büyür.
3. Yedi kat göğün feriştelere Yusuf'un güzelliğine hayran kalır.
4. Yusuf düş görüp yüksek bir makama ulaşacağını öğrenir.
5. Kardeşleri Yusuf'u kıskanır, ortadan kaldırmak isterler.
6. Şeytan bir ihtiyar kılığında gelip Yusuf'un kardeşlerine yol gösterir.
7. Yusuf'un ablası düş görüp kardeşi için endişelenir.
8. Ağabeyleri eziyet ederek Yusuf'u getirip kuyuya bırakırlar.
9. Cebrail Yusuf'u taşın üzerine oturtur.
10. Kuyuda yılan görünümündeki bir ferişte, Yusuf'un cemalini görmek için bekler. Yılan, Yusuf ile konuşup duasını alır ve eski suretine döner, kuyudan uçarak çıkar gider.

⁴¹⁰ Destanın Uygurca metni için bk. *Uygur Halk Dastanları 2*, Şincan Halk Neşriyatı, 1989, ss. 1-178.

11. Eyüp Peygamber zamanından bir kişi kuyuda bin iki yüz yıl Yusuf'u bekler. Adam onunla hasbihal edip ölür.
12. Ağabeyleri, Yusuf'un kanlı gömleğini babalarına verip Yusuf'u kurt yedi, derler.
13. Kenan'ın kurtları toplanıp Yusuf'u görmedik, yemedik diye yemin ederler.
14. Tüccar Malik düş görüp Kenan'dan alacağı köle sayesinde çok zengin olacağını öğrenir.
15. Malik ve kafilesi su almak isterken Yusuf'u kuyudan çıkarırlar. Kervandakiler güzel Yusuf'a hayran olurlar.
16. Ağabeyleri, Yusuf'u on sekiz buçuk dirheme Malik'e satarlar.
17. Malik'in kölesi, Yusuf'a bir tokat atar. Güneş tutulup âlem karanlık olur.
18. Bir parça ak bulut yol boyunca Yusuf'un başına gölge düşürerek yürür.
19. Yusuf'un kerametinden yolcular iki günlük yolu bir günde kat eder ve kervana hiçbir ziyan gelmez.
20. Temüş adlı padişahın güzel kızı Züleyha düşünde güneş yüzlü yakışıklı bir delikanlı görür, âşık olur.
21. Züleyha evlendiği Malik Rehan'ın, düşündeki delikanlı olmadığını görür ve düşüp bayılır.
22. Malik Rehan ile Züleyha'nın aralarında bir perde peyda olur. Malik, cariyeleriyle birlikte olur.
23. Züleyha Yusuf'u görünce düşündeki kişi olduğunu anlar.
24. Padişah hazinesinde ne varsa vererek Yusuf'u satın alır.
25. Yakup Peygamber evlat acısıyla çok ağlayıp kör olur. Ah edip ağladığında ağzından ateş çıkar.
26. Züleyha yaptırdığı saraya Yusuf'u çağırıp baştan çıkarmak ister. Cebrail, Yakup suretinde Yusuf'a görünür. Babasının ikazıyla Yusuf oradan kaçar.
27. Züleyha Yusuf'a iftira eder. Kırk günlük bebek dile gelip Yusuf için şahitlik yapar.
28. Züleyha dedikodu yapan altı kadını davet eder. Yusuf'u gören kadınlar bıçakla ellerini keserler, farkında olmazlar.
29. Züleyha Yusuf'u zindana attırır.

30. Züleyha zindancıya emir verir. Zindancı Yusuf'u cezalandırmak istemez, hile eder.
31. Yusuf yedi yıl zindanda kalır.
32. Cebrail gelip Yusuf'un ağzına beyaz bir şey sokar, Yusuf'un kalbi nurlanır.
33. Yusuf zindanda iki kişinin düşlerini tabir eder.
34. Malik Rehan düş görüp tahttan ineceğini, ülkede yedi yıl bolluk ve yedi yıl kıtlık olacağını Yusuf'tan öğrenir.
35. Malik Rehan padişahlığı Yusuf'a bırakır. Başından tacı alıp Yusuf'a verir.
36. Yusuf kıtlık yılları için tedbir alır, halk açlıktan kırılmaz.
37. Züleyha Yusuf'un aşkıyla gece gündüz ağlar ve kör olur.
38. Züleyha Yusuf'tan kamçısını ister. Altın saplı kamçıyı dişleyerek derin bir ah çeker. Aşk ateşi kamçı aracılığıyla Yusuf'un vücuduna tutuşur.
39. Yusuf ve Züleyha dua eder. Züleyha on dört yaşındaki haline döner. Gözleri de açılır.
40. Yusuf kırk gün Züleyha'nın aşkıyla yanar. Züleyha'nın kırk yıl çektiği aşk derdini Yusuf kırk gün çeker.
41. Yusuf ile Züleyha evlenirler. Mısır şehrini süsleyip kırk gün kırk gece düğün yaparlar.
42. Yusuf yüzünde nikapla ağabeylerini huzuruna kabul eder. Buğday verip onları gönderir.
43. Yusuf yolcu kılığında İbni Yemen'i karşılar. Rüzgâr esince Yusuf'un yüzündeki nikabı çevirir. İbni Yemen, Yusuf'u görüp bayılır.
44. Yusuf bir hile düşünüp İbni Yemen'i alıkoyar. Ağabeyleri öfkelenirler. Yusuf'un oğlu İbrahim, Yehuda'nın sırtını okşar o an öfkesi diner.
45. Sihirli cam ağabeylerinin Yusuf'a yaptıklarını anlatır. Ağabeyleri, Yusuf'un ayağına kapanıp af dilerler. Yusuf kardeşlerini affeder.
46. Yusuf gömleğini Kenanlı Beşir ile babasına gönderir.
47. Evlat acısıyla kör olan Beşir'in annesi ve Yakup gömleği gözlerine sürerler. İkisinin de gözleri açılır. Yirmi beş yaşındaki gibi ayağa kalkarlar.
48. Göğün kapısı açılır ve ferishteler Yakup ile Yusuf'un kavuşmasını seyredeler.
49. Yakup Mısır'da elli yıl yaşar.

50. Yusuf ölünce Züleyha iki gözünü oyar ve Yusuf'un tabutuna koyar.

3.1.7. Türkmen Varyantı

Andalıp, konusunu halk kültüründen aldığı destanını çağdaşlarının istekleri doğrultusunda 18. yy.da kaleme almıştır. İncelemede esas alınan metin 1991'de Aşkabat'ta yayımlanmıştır.⁴¹¹ Nazım-nesir karışık olan destan incelemede **Tür.** ile gösterilmiştir.

1. Yakup Peygamber'in on iki oğlu vardır.
2. Yusuf güzelliği ve hoş sesi ile diğer kardeşlerinden farklıdır.
3. Yakup, oğulları arasında en çok Yusuf'u sever, kardeşleri bu yüzden onu kıskanırlar.
4. Yakup düş görüp Yusuf için endişelenir.
5. Yusuf düş görüp babasına anlatır, yüksek bir makama ulaşacağını öğrenir.
6. Yakup'un karısı konuşmaları duyarak oğullarına haber verir.
7. Ağabeyleri, Yusuf'u ortadan kaldırmak isterler.
8. Yusuf'un kız kardeşi de babasının gördüğü düşü görüp endişelenir.
9. Ağabeyleri, Yusuf'a eziyet ederek götürüp bir kuyuya atarlar.
10. Hazret-i Şit zamanından bir adam Yusuf'un hikâyesini ve güzelliğini kitaptan okuyup o kuyuda Yusuf'u bekler. Adam, Yusuf'un mübarek cemalini görüp hasbihal ettikten sonra ölür.
11. Ağabeyleri kanlı gömleğini babalarına getirip Yusuf'u kurt yedi, derler.
12. Kurtlar Yakup'a Yusuf'u yemediklerini söylerler.
13. Tüccar Melik'in kafilesi Kenan'da konakladıkları esnada kuyudan su çekmek isterken Yusuf'u çıkarırlar.
14. Ağabeyleri, Yusuf'u Melik'e satarlar.
15. Kervandan uzak kalan Yusuf'a Melik bir tokat atar. Bu esnada gökyüzü bulutlarla kaplanır, tufan kopar.
16. Mağrip padişahı Teymus'un güzeller güzeli kızı Züleyha düşünde Yusuf'u görerek ona âşık olur.

⁴¹¹ Destan metni için bk. A. Mulkanov vd., *Andalıp, Dessanlar, (Leyli Mecnun, Yusup Züleyha, Babarövşen, Zeymelarap)*, Türkmenistan Neşiryatı, Aşkabat 1991, ss. 123-246.

17. Züleyha, Melik Rıyan ile evlenir fakat düşünedeki kişi olmadığını görünce acı acı feryat eder. Züleyha'nın suretinde bir hayal Melik Rıyan'ın gözüne görünür ve Melik onunla ülfet olur.
18. Melik Rıyan ağırlığınca altınla Yusuf'u satın alır.
19. Padişah saraya geldiğinde hazinesinin eksilmediğini görür.
20. Züleyha Yusuf'u baştan çıkarmak için görkemli bir ev yaptırıp Yusuf'u davet eder. Yusuf babasının suretini görerek dışarı doğru koşar.
21. Züleyha Yusuf'a iftira eder. Kırk günlük bir bebek dile gelerek Yusuf'a şahitlik eder.
22. Yakup, oğlunun acısından ağlayarak kör olur.
23. Züleyha dedikodu yapan beş kadını davet eder. Kadınlar Yusuf'u gördüklerinde farkında olmadan parmaklarını keserler.
24. Züleyha ve diğer kadınlar Yusuf'u zindana attırırlar.
25. Yusuf zindanda iki kişinin düşlerini yorumlar. Yusuf'un söyledikleri gerçekleşir.
26. Yusuf kırk yıl zindanda kalır.
27. Melik Rıyan düş görüp ülkede yedi yıl bolluk ve yedi yıl kıtlık olacağını Yusuf'tan öğrenir.
28. Yusuf zindandan çıkıp padişah katına varır tahta oturur.
29. Bolluk yıllarında tedbir alan Yusuf kıtlık yıllarında halka buğday dağıtır.
30. Yusuf nikabını çıkararak halka cemalini gösterir, halkın açlığı gider.
31. Züleyha yaşlanıp fakirleşir ve ağlamaktan kör olur.
32. Züleyha Yusuf'un kamçısını ağzına yaklaştırarak bir ah çeker, kamçı ateş kesilir.
33. Yusuf bir münacat kılarak Züleyha'yı eski güzelliğine ve gözlerine kavuşturur.
34. Züleyha'nın kırk yıl çektiği aşk cefasını Yusuf kırk gün çeker.
35. Yusuf ile Züleyha evlenirler. Yedi gün yedi gece toy yapılır.
36. Yusuf'un ağabeyleri buğday almak için Mısır'a gelirler. Yusuf buğday verip babasına mektup yazarak ağabeylerini gönderir.
37. Yakup mektubu alınca Yusuf'un kokusunu duyar ve kendinden geçer.

38. Bir anda çıkan rüzgâr Yusuf'un nikabını kaldırır ve İbni Emin, Yusuf'u tanıyarak kendinden geçer. Yusuf bir hile yaparak İbn-i Emin'i alıkoyar.
39. Ağabeyleri öfkelenir. Yusuf'un oğulları, Yehuda'nın sırtını sıvazlarlar ve öfkesi diner.
40. Sihirli ayna ağabeylerinin Yusuf'a ettikleri cefayı bir bir anlatır. Ağabeyleri, Yusuf'tan af dilerler, Yusuf onları bağışlar.
41. Yusuf gömleğini Beşir ile gönderir. Beşir, Kenan'daki annesine kavuşur.
42. Yakup Yusuf'un gömleğini yüzüne sürünce gözleri açılır ve yirmi beş yaşındaki gibi olur.
43. Yusuf ile Yakup'un kavuşmanın şerefine yedi gün yedi gece şenlik yapılır.
44. Yakup ve Yusuf elli yıl Mısır'da yaşarlar.

3.1.8. Behçet Mahir Anlatması

Yusuf ile Züleyha başlıklı metin *Meddah Behçet Mahir'in Bütün Hikâyeleri II* isimli kitapta yayımlanmıştır.⁴¹² İncelemede S₁ ile gösterilmiştir.

1. Kenan elinde yaşayan Hazret-i Yakup'un beş oğlu vardır. Yusuf bunların en küçüğüdür.
2. Allah, güzelliği erkeklerde Yusuf'a, kadınlarda Züleyha'ya vermiştir.
3. Yusuf çok güzel olduğu için herkes ona hayranlık duyar. Babası da oğulları arasında en çok Yusuf'u sever.
4. Yusuf'u görenler uyku uyuyamadığı için babası onun yüzüne nikap çeker.
5. Yusuf'u kıskanan ağabeyleri ona tuzak kurmak isterler.
6. Ağabeyleri, Yusuf'u ava götürüp kuyuya atarlar.
7. Ağabeyleri gözlerine sarımsak çekerek ağlaya ağlaya Kenan şehrine dönerler. Kanlı gömleği babalarına gösterip Yusuf'u kurt yedi, derler.
8. Yusuf'un köpeği Zağar kuyunun başından ayrılmaz. Çobanların verdiği ekmeği getirip kuyuya bırakır.
9. Cebrail, Yakup'a oğlunun diri olduğunu söyler.
10. Kenan elinin kurtları Hazret-i Yakup'un divanına gelerek Yusuf'u yemediklerini söylerler.

⁴¹² Bk. Saim Sakaoğlu vd., *Meddah Behçet Mahir'in Bütün Hikâyeleri II*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara1999, ss. 154-181.

11. Yolcular Zağarı takip ederek kuyuya gelirler. Yusuf'u kuyudan çıkarırlar. Yusuf'un güzelliğine hayran kalırlar.
12. Züleyha, kralın karısıdır. Her gece Züleyha kılığında bir kız gelir kralın koynuna girer.
13. Züleyha Yusuf'u görür ve çok sever, kocasına söyler ve Yusuf'u dolgun bir fiyata alırlar.
14. Züleyha Yusuf'u baştan çıkarmak ister fakat Yusuf onu geri çevirir.
15. Züleyha dedikodu yapan kadınları davet eder. Kadınlar Yusuf'u görünce parmaklarını keserler.
16. Kral düş görüp yakında öleceğini, tahtına başka birinin oturacağını Yusuf'tan öğrenir.
17. Kral ölünce yeni kralı seçmek için devlet kuşu uçururlar. Devlet kuşu üç defa gelip Yusuf'un başına konar. Bütün halk onu hükümdar olarak kabul eder.⁴¹³
18. Züleyha çok ağlayıp kör olur. Gençliğinden, güzelliğinden eser kalmaz.
19. Züleyha Yusuf'un kamçısını tutunca kamçı ateş kesilir. Yusuf attan aşağı düşer.
20. Hızır Aleyhisselam gelip ağzının barını Züleyha'nın gözüne sürer ve gözleri açılır.
21. Yusuf ve Züleyha Hazret-i Pir'in elinden aşk badesi içerler.
22. Sabah olunca Züleyha on sekiz yaşında olduğunu görüp secde eder.
23. Yusuf ile Züleyha evlenirler.
24. Hızır, Yusuf ile Züleyha'nın düşlerine gelerek Mısır'da kıtlık başlayacağını söyler.

⁴¹³ Hikâyenin Doğu Anadolu'dan derlenen anlatmalarında (Behçet Mahir ve Kibar Dağkılıç anlatmaları) karşımıza çıkan devlet kuşu motifi dikkate değerdir. Mısır'da kral ölünce yeni kralın seçimi için devlet kuşu uçurulur. Her taraftan yüzbinlerce insan Mısır'da toplanır. Züleyha'nın emriyle Yusuf'u da meydana çıkarırlar. Devlet kuşu üç defa uçurulur, her defasında gelip Yusuf'un başına konar ve bütün halk onu hükümdar olarak kabul eder. Çeşitli halk anlatılarında karşımıza çıkan hükümdar seçimi için devlet kuşu uçurulması motifi mitoloji kaynaklıdır. Devlet kuşunun üç defa uçurulması, yönetici seçilen kişinin asalet taşımadığı düşüncesiyle seçimin üç kez yinelenmesi şeklinde ortaya çıkmaktadır. Yapılan üçleme seçimi kazanan kişinin sıradanlığını yitirmesine ve bir anlamda kutsanmasına olanak sağlayacaktır. Psikanalitik yaklaşımla, devlet kuşu motifinin, yöneticinin kutsalla olan bağının gösterilmesi noktasında bir sembol olduğu düşünülebilir. Yine Campbell'ın geliştirdiği teori bağlamında devlet kuşu, doğüstü yardımcı olarak dönüşün gerçekleştirilmesindeki en temel yardımcı unsurdur. Devlet kuşu için bk. Kürşat Öncül, "Masallardaki Devlet Kuşu Motifi", *Milli Folklor*, (84), Kış 2009, ss. 175-181.

25. Yusuf ve Züleyha uyanıp abdest alır ve dua ederler. Mısır'da bolluk ve bereket olur.
26. Yusuf, ağabeylerine buğday verip memleketlerine gönderir. Babasına da bir mektup yazar.
27. Yakup mektupta Yusuf'un kokusunu alır ve ağlar.
28. Yakup Yusuf'un isteğiyle Mısır'a gelir.
29. Yusuf, babasıyla kırk gün Mısır'da kalır. Birlikte Kenan'a kardeşlerinin yanına gelirler.
30. Ağabeyleri yaptıklarından dolayı pişman olurlar, Yusuf onları affeder.

3.1.9. Yusuf Bütün Anlatması

Yusuf ile Zeliha hikâyesi Şaban Balbay tarafından derlenmiştir.⁴¹⁴ İncelemede S₂ ile gösterilmiştir.

1. Yakup Peygamber'in on iki oğlu vardır. Yakup'un oğullarının en küçüğü ve en güzeli Yusuf'tur. Yakup, oğulları arasında en çok Yusuf'u sever.
2. Ağabeyleri, Yusuf'u kıskanır ve öldürmek isterler.
3. Yusuf düş görüp babasına anlatır. Peygamber olacağını öğrenir.
4. Bir cariye duyduklarını Yusuf'un ağabeylerine anlatır.
5. Ağabeyleri, Yusuf'u götürüp bir kuyuya atarlar.
6. Allah'ın yardımıyla kuyuda bir taş ortaya çıkar. Yusuf bu taşın üzerinde oturur.
7. Ağabeyleri kanlı gömleği babalarına verip Yusuf'u kurt yedi, deyip ağlarlar.
8. Kuyudan su almak isteyen yolcular Yusuf'u çıkarırlar.
9. Ağabeyleri, Yusuf'u kervandakilere ucuz bir fiyata satarlar.
10. Kervandakilerden biri Yusuf'u kırbaçlar. Bu sırada bir tufan kopar.
11. Mısır azizi bol miktarda para karşılığında Yusuf'u satın alır.
12. Zeliha Yusuf'u baştan çıkarmak ister. Yusuf ondan yüz çevirince iftira eder.
13. Zeliha dedikodu yapan kadınları davet eder. Yusuf' gören kadınlar ellerini keserler fakat farkında olmazlar.
14. Zeliha dedikodulara daha fazla dayanamaz ve Yusuf'u zindana attırır.

⁴¹⁴ Metin için bk. Balbay, *Konya Ereğlisi Halk Hikâyeleri*, ss. 87-93.

15. Zindanda Yusuf iki adamın düşünüyü tabir eder. Düşler Yusuf'un yorumladığı gibi çıkar.
16. Mısır padişahı düş görüp ülkede yedi yıl bolluk ve yedi yıl kıtlık olacağını Yusuf'tan öğrenir.
17. Padişah, Yusuf'u zindandan çıkarıp sadrazam yapar.
18. Yusuf bolluk yıllarında tedbir alır, kıtlık yıllarında halk açlık çekmez.
19. Yakup Aleyhisselam'ın gözleri ağlamaktan görmez olur.
20. Yusuf'un ağabeyleri Mısır'a gelip buğday alır, memleketlerine dönerler.
21. Yusuf Bünyamin'e kendini tanıtarak bir hile düşünür ve onu alıkoyar.
22. Yusuf, babasına gömleğini gönderir. Yakup gömleği gözlerine sürünce gözleri açılır.
23. On bir kardeşi ve babaları, Yusuf'un önünde eğilirler. Yusuf'un düşü böylece gerçekleşmiş olur.

3.1.10. Mehmet Zoroğlu Anlatması

Yûsufunân Zeliha başlıklı metin Fahriye Yağmur tarafından derlenmiştir.⁴¹⁵

İncelemede S₃ ile gösterilmiştir.

1. Yakup Peygamber on bir oğlu vardır. Yusuf on bir kardeşin en küçüğüdür.
2. Mağrip padişahının kızı Zeliha Mısır padişahına âşık olur ve hastalanır.
3. Zeliha kocasını görünce sevdiği adam olmadığından evvah eder.
4. Yusuf düş görüp babasına anlatır. İleride peygamber olacağını öğrenir.
5. Allah güzelliğın doksan dokuzunu Yusuf'a birini halka vermiştir.
6. Kardeşleri baba-oğulun konuşmasını duyup Yusuf'u öldürmeye karar verirler.
7. Ağabeyleri, Yusuf'a eziyet ederek dört-beş metre derinliğinde bir kuyuya atarlar.
8. Hud Peygamber, Yusuf'un güzelliğini kitapta okuyup kuyuda onun geleceği günü bekler. Yusuf'u görüp ölür. Melekler Hud'u göğe çıkartırlar.
9. Ağabeyleri, Yusuf'un kanlı gömleğini babalarına getirerek Yusuf'u kurt yedi, derler.
10. Kurtlar Yakup'un huzuruna gelip Yusuf'u yemedik diye yemin ederler.

⁴¹⁵ Metin için bk. Fahriye Yağmur, *Kayseri Yöresi Ağzı*, (Yayımlanmamış Lisans Tezi), İÜ EF, İstanbul 1977, ss. 18-27.

11. Yusuf kuyuda yedi gün kalır. Yolcular su almak için kuyuya kova uzatır. Yusuf kovaya tutunarak yukarı çıkar.
12. Ağabeyleri, Yusuf'u bir pula bezirgâna satarlar.
13. Bezirgânın hizmetçisi, Yusuf'u dövünce kıyamet kopar, kabile ölecek olur.
14. Mısır'da Yusuf'u gören herkes hayran olur.
15. Kralın karısı Zeliha, Yusuf'u satın alır.
16. Zeliha Yusuf'u baştan çıkarmak ister, Yusuf onu reddeder.
17. Zeliha dedikodu yapan kadınları davet eder. Kadınlar Yusuf'a şaşkınlıkla bakarak ellerini doğrular, farkında olmazlar.
18. Zeliha Yusuf'a iftira eder. Beşikteki bir bebek Yusuf'a şahitlik yapar.
19. Zeliha Yusuf'u zindana attırır. Yusuf yedi yıl zindanda kalır.
20. Zeliha Yusuf'a işkence etmek ister. Zindancı hile eder, Yusuf'a eziyet etmez.
21. Zindanda iki kişi Yusuf'u denemek için sahte düş uydururlar. Yusuf tabir eder.
22. Kral düş görüp ülkede yedi yıl bolluk ve yedi yıl kıtlık olacağını Yusuf'tan öğrenir.
23. Yusuf bolluk yıllarında tedbir alır, kıtlık yıllarında halk açlık çekmez.
24. Zeliha yaşlanıp kör olur.
25. Kral, Yusuf'u zindandan çıkarıp vezir yapar.
26. Yakup evlat acısıyla kör olur.
27. Yusuf'un ağabeyleri Mısır'a gelip buğday alırlar.
28. Yusuf bir hile yaparak kardeşi Yamin'i alıkoyar.
29. Yusuf, ağabeylerine kendini tanıtır. Ağabeyleri, Yusuf'un ayağına kapanırlar, Yusuf onları affeder.
30. Yusuf gömleğini babasına gönderir. Yakup gömleği gözlerine sürünce, gözleri açılır.
31. Yakup ve oğulları birlikte Mısır'a gelirler.
32. Kral ölünce Yusuf yeni kral olur.
33. Zeliha Yusuf'un kırbacını alır. Kırbaç ateş kesilir.
34. Yusuf'a vahiy gelir ve Zeliha ile evlenir.
35. Yusuf yanına gelince Zeliha on sekiz yaşına geri döner ve gözleri açılır.

36. Eski krala Zeliha suretinde bir peri gelir, kral onunla birlikte olur. Zeliha anasından doğduğu gibi kalır.

3.1.11. Zinnetulla Vahitov Anlatması

1960'ta İrımbur bölgesinin Novo-Sergeyevka ilçesinin Gabdrefik köyünde Kirey Mergen tarafından derlenen *Yusuf ile Züleyha* BHİ'nin 143-145. sayfaları arasında yer almaktadır. İncelemede S₄ ile gösterilmiştir.

1. Bir padişahın on bir oğlu vardır. Padişahın en küçük oğlu Yusuf diğerlerinden daha akıllı ve güzeldir.
2. Babaları ve ülke halkı Yusuf'u çok severler. Ağabeyleri ondan kurtulmak için plan yaparlar
3. Yusuf'u ava götüren ağabeyleri onu derin bir kuyuya atarlar.
4. Bir kurt öldürüp ağzını kana bular ve babalarına getirirler. Yusuf'u bu kurt yedi, derler.
5. Yolcular su almak için kovayı sarkıtınca Yusuf kovaya oturur ve bunlar Yusuf'u yukarı çıkarırlar.
6. Yolcular Yusuf'u kendi padişahlara verirler. Yusuf kendisine verilen her işi yapar, burada çok sevilir.
7. Padişahın kızı Züleyha Yusuf'u görür ve âşık olur. Yusuf da onu sever.
8. İki âşığı yakalayıp padişahın karşısına getirirler. Padişah öfkelenir, Yusuf'u zindana atar.
9. Padişah düş görüp ülkede sekiz yıl bolluk ve sekiz yıl kıtlık olacağını Yusuf'tan öğrenir.
10. Padişah, Yusuf'u zindandan çıkarıp kızıyla evlendirir ve ülkeye padişah yapar.
11. Halk Yusuf'un zekâsı sayesinde kıtlık yıllarında açlıktan kurtulur.
12. Yusuf buğday almak için gelen ağabeylerine kendini tanıtır. Ağabeyleri, Yusuf'un ayağına kapanırlar.
13. Yusuf, babasını getirmeleri için en küçük ağabeyini alıkoyar.
14. Babası, Yusuf'un yanına gelir. Yusuf babasını kucaklar, başköşeye oturtur. Ağabeylerini cezalandırıp öldürür.

3.1.12. Zahir Zakirov Anlatması

60'lı yılların başında Silebe bölgesi Korman köyünde Gölnur Akkillina tarafından derlenen *Yusuf ile Zöleyha* BHİ'nin 146-150. sayfaları arasındadır. İncelemede S₅ ile gösterilmiştir.

1. Züleyha Mağrip padişahı Timursa'nın kızıdır. Güzellikte ona yaklaşan kız yoktur.
2. Züleyha düşünde üç defa güzel bir yiğit görür ve âşık olur.
3. Züleyha Mısır'a gelip Kedfir'e varır fakat onu kendisine layık görmez. Kedfir, Züleyha'ya yakınlaşamaz.
4. Yakup Peygamber'in on iki oğlu vardır.
5. Yusuf düş görüp babası Yakup'a anlatır. Padişah olacağını öğrenir.
6. Ağabeylerinden birinin karısı baba-oğlun konuşmalarını Yusuf'un ağabeylerine haber verir.
7. Ağabeyleri, Yusuf'u öldürmeye karar verirler.
8. Gömleğini çıkarıp Yusuf'u kuyuya atarlar.
9. Kanlı gömleğini babalarına verip Yusuf'u kurt yedi, derler.
10. Kervandakiler su almak isteyince Yusuf kovaya yapışır ve yukarı çıkar. Kervanbaşı, Yusuf'un güzelliğine hayran kalır.
11. Ağabeyleri, Yusuf'u kervanbaşına on yedi akçeye satarlar.
12. Züleyha, düşündeki yiğit olduğunu görür. Ağırlığınca altınla Yusuf'u satın alır.
13. Züleyha Yusuf'u kendine çevirmeye çalışır fakat Yusuf razı olmaz.
14. İblis, Züleyha'nın düşüne girerek yol gösterir. Züleyha yaptırdığı saraya Yusuf'u çağırır. Yusuf kaçınca kapılar kendiliğinden açılır.
15. Züleyha Yusuf'a iftira eder. Beşikteki çocuk dile gelir ve Yusuf'a şahitlik eder.
16. Züleyha dedikodu yapan kadınları davet eder. Yusuf'u gören kadınlar ellerini doğrularlar, farkında olmazlar.
17. Züleyha ve kadınlar Yusuf'u zindana attırırlar. Yusuf zindanda on iki yıl kalır.
18. Zindanda yatan iki kişi Yusuf'u denemek için düzmece düş anlatırlar. Düşler Yusuf'un dediği gibi çıkar.

19. Padişah Rivan düş görüp ülkede yedi yıl bolluk ve yedi yıl açlık olacağını Yusuf'tan öğrenir.
20. Padişah, Yusuf'u zindandan çıkarıp tahta oturtur.
21. Yusuf bolluk yıllarında tedbir alır. Halk kıtlık yıllarında aç kalmaz.
22. Yusuf, kardeşlerine kendini tanıtmadan buğday verip gönderir.
23. Yusuf küçük kardeşine kendini tanıtır. Bir hile düşünüp onu alıkoyar.
24. Yusuf perdeyi açınca kardeşleri onu tanır.
25. Züleyha aşk acısıyla ağlaya ağlaya kör olur. Yusuf dua edince Züleyha'nın gençliği geri gelir ve gözleri açılır.
26. Yusuf ile Züleyha nikâhlanırlar.

3.1.13. Kerime Mostafina Anlatması

1962'de Baymak şehrinde yaşayan Teftizen Usmanov tarafından derlenen *Küçük Oğul Hikâyesi* BHİ'nin 151-156. sayfaları arasında yer almaktadır. İncelemede S₆ ile gösterilmiştir.

1. Yakup adlı bir ihtiyarın sekiz oğlu vardır. En küçük oğlu Yusuf güzelliğiyle herkesi hayrete düşürür. Babası, Yusuf'u çok sever, yanından hiç ayırmaz.
2. Yusuf düş görüp babasına anlatır. Büyüyünce padişah olacağını öğrenir.
3. Yakup'un yedinci oğlu, Yusuf ve babasının konuşmalarını duyup ağabeylerine haber verir.
4. Ağabeyleri, Yusuf'tan kurtulmak için plan yaparlar.
5. Boynuna taş bağlayarak Yusuf'u göle atarlar.
6. Yusuf'un gömleğini kurt kanına boyayıp babalarına getirirler.
7. Göle atılan Yusuf ölmez. Boynuna bağlanan taş yastığa dönüşür.
8. Yusuf'un yüzündeki nur etrafa serpilir, kuğular nur boyunca Yusuf'a yiyecek taşırlar.
9. Yolcular göle kova atınca Yusuf kovanın sapına tutunarak yukarı çıkar.
10. Ağabeyleri, Yusuf'u yolculara bir kabağa satar.
11. Yolculardan biri Yusuf'u döver. O anda bir tufan kopar.
12. Padişahın Züleyha adında çok güzel bir karısı vardır. Züleyha Yusuf'u görünce aklı başından gider.
13. Padişah ağırlığınca altınla Yusuf'u satın alır.

14. Züleyha Yusuf'u baştan çıkarmak için yedi katlı bir saray yaptırıp onu çağırır. Yusuf bir ses işitip Züleyha'dan kaçır.
15. Züleyha Yusuf'a iftira eder. Padişah, Yusuf'u zindana atar.
16. Zindanda bir kişi düş görür. Yusuf zindandakilerin öleceğini söyler. Yusuf'un yorumu gerçekleşir.
17. Padişah düş görüp ülkede yedi yıl bolluk ve yedi yıl kıtlık olacağını Yusuf'tan öğrenir.
18. Padişah, Yusuf'u zindandan çıkarır, buğday depolama işinden sorumlu tutar.
19. Yusuf kıtlık yılları için tedbir alır. Halden düşen kimselere güzel yüzü ve tatlı sözüyle teselli verir.
20. Yusuf'u halk çok sever ve padişah olarak seçerler.
21. Yakup, evlat acısıyla ağlayarak kör olur.
22. Kurt, Yakup'a gelerek Yusuf'u yemediğini anlatır.
23. Yusuf bir seyyahla babasına mendil ve mektup gönderir.
24. Yakup Yusuf'un gönderdiği mendille gözlerini silince gözleri açılır.
25. Yusuf, ağabeylerine kendini tanıtır, onları affeder.
26. Züleyha, Yusuf'un kamçısını gözüne getirip acıyla inler, gözleri açılır. Kamçının sapı ateş gibi yanar.
27. Yusuf ile Züleyha evlenirler.

3.1.14. Beşire Gaysina Anlatması

1970'te Kurgan bölgesi Elmen ilçesi Burtöşken köyünde Ferheddin kızı Beşire Gaysina'dan (1887) Fenuze Nezerşina'nın derlediği *Yusufla Züleyha Tarihi* BHİ'nin 156-163. sayfaları arasında yer almaktadır. İncelemede S₇ ile gösterilmiştir.

1. Yakup adlı ihtiyarın on iki oğlu vardır. En küçükleri Yusuf'tur. Yakup, oğlu Yusuf'u yetim olduğu için hep yanında tutar.
2. Yusuf'u kıskanan ağabeyleri onu ava götürürler. Beline ip bağlayıp Yusuf'u denize atarlar.
3. Gaipen biri gelip Yusuf'a gömlek giydirir ve bir yerde oturtur. Deniz bir anda güzelleşir.
4. Melik adlı bir padişah, işçileriyle balığa gelir. Oltayı atıp çekince balık yerine bu güzel çocuğu çıkarırlar.

5. Ağabeyleri, Yusuf'u padişaha satarlar.
6. Yusuf, annesinin mezarına varır. Annesi dirilir, hasbihal ederler.
7. Padişahın adamı, Yusuf'u kamçılar. O anda koyu bir bulut çıkar, afet olarak büyür.
8. Ketfer adlı padişah bütün hazinesini boşaltarak Yusuf'u satın alır.
9. Züleyha çok güzel olmasına karşın kocası Ketfer çok çirkindir.
10. Züleyha Yusuf'u görünce çok beğenir. Yusuf, Züleyha'nın aşkına karşılık vermez.
11. Nine, Züleyha'ya akıl verir. Züleyha Yusuf'u çağırıp baştan çıkarmak ister. Yusuf kapıları kırarak Züleyha'dan kaçır.
12. Züleyha Yusuf'a iftira ederek onu zindana attırır.
13. Yusuf zindanda on iki yıl kalır.
14. Devlette birisi düş görür. Yusuf yedi yıl bolluk ve yedi yıl kıtlık olacağını bildirir.
15. Ketfer ölünce Yusuf'u zindandan çıkarıp padişah yaparlar.
16. Yusuf kıtlık yılları için tedbir alır. Halkı açlıktan kurtarır.
17. Ağabeyleri, Yusuf'un kanlı gömleğini babalarına vererek Yusuf'u kurt yedi, derler.
18. Kurt, Yakup'a Yusuf'u yemediğini söyler.
19. Yusuf buğday almaya gelen ağabeylerini küçük kardeşlerini getirmeleri için eli boş gönderir.
20. Yusuf kılık değiştirerek kapıda ağabeylerini bekler. İbn-i Emin'e kendisini tanıtır.
21. Yusuf hile ederek İbn-i Emin'i alıkoyar.
22. Yakup, evlat acısıyla ağlayarak kör olur.
23. Rüzgâr Yusuf'un kokusunu Yakup'a getirir.
24. Müjdecî yiğit, Yusuf'un denizde giydiği gömleği Yakup'a getirir.
25. Yakup Yusuf'un gömleği alıp gözlerine sürer, gözleri açılır.
26. Müjdecî yiğit, Yakup'un ayırdığı annesiyle kavuşur.
27. Yakup, oğlu Yusuf'un yanına Mısır'a gider.
28. Yusuf perdesini açıp yüzünü halka gösterir, halk açlığını unuttur.
29. Züleyha Yusuf'un kamçısını alıp üfürür kamçı ateş kesilir.

30. Züleyha'ya güzel bir rüzgâr değer, on yedi yaşındaki haline döner.
31. Yusuf ile Züleyha evlenirler.
32. Allah, Züleyha'yı Yusuf için saklar. Bir şeytan kızı, Ketfer'in yanına gidip uyur.

3.1.15. Neğime Veliyeva Anlatması

1984'te Florina Ehmetyova tarafından Arhangel bölgesi Mullakay köyünde Veliehmetyova kızı Neğime Veliyeva'dan (doğ. 1910) derlenen *Yusuf ile Züleyha* BHI'nin 163-167. sayfaları arasında yer almaktadır. İncelemede S₈ ile gösterilmiştir.

1. Yakup Peygamber'in on bir oğlu vardır.
2. Yakup'un diğer oğulları bir anadan en küçük oğlu Yusuf da bir anadandır.
3. Babası, Yusuf'u çok sever. Ağabeyleri, Yusuf'u kıskanırlar.
4. Yusuf düşünüyünce babasına anlatıp padişah olacağını öğrenir.
5. Belhize adlı hizmetçi kız, baba-oğlun konuşmalarını Yusuf'un ağabeylerine anlatır.
6. Ağabeyleri Yusuf'u ortadan kaldırmak isterler.
7. Yakup kötü bir düş gördüğü için Yusuf için endişelenir.
8. Ağabeyleri, Yusuf'un elini-ayağını bağlayarak metruk bir kuyuya atarlar.
9. Kuyudaki yılan ve çıyanlar Tanrı'nın emriyle Yusuf'a dokunmazlar.
10. Cebrail kuyuya gelerek Yusuf'un elini ayağını çözer ve Yusuf'a yemek verir.
11. Ağabeyleri kanlı gömleğini babalarına göstererek Yusuf'u kurt yedi, derler.
12. Kurt ağlayarak Yusuf'u yemediğini söyler.
13. Yakup ağlayıp sızlar, gözleri görmez olur.
14. Yusuf'u büyük bir kervan kfilesi kuyudan çıkarır.
15. Kervanbaşı, Yusuf'un güzelliğini görüp hayran kalır.
16. Ağabeyleri, Yusuf'u kervanbaşına satarlar.
17. Kafilden biri Yusuf'a öfkelenip kamçıyla vurur. Aniden gün kararıp tufan kopar.
18. Kervan yol üzerindeki köylerden geçerken Yusuf'un güzelliğini gören halk toplanıp ona hayran hayran bakarlar. Kervanbaşı, Yusuf'u görmeye gelenlerden para alır.

19. Yusuf pınarda yıkanırken pulları dökülmüş bir balığın sırtına çıkar. Yusuf dua eder, balığın gözleri açılır.
20. Kervanbaşı, Yusuf'u padişaha satar.
21. Züleyha yedi yıl düşünde Yusuf'u görür.
22. Padişahın güzel kızı Züleyha, Yusuf'u görünce aklını kaybedip âşık olur.
23. Yusuf çok çalışkan olduğu için padişah onu çok sever.
24. Züleyha dedikodu yapan kırk kadını davet eder. Kadınlar Yusuf'u görünce parmaklarını doğrarlar.
25. Züleyha Yusuf'u baştan çıkarmak sekiz cennete benzeyen sekiz odalı bir ev yaptırır.
26. Yusuf Züleyha'nın arzularına karşılık vermeyince Züleyha, Yusuf'a iftira eder. Küçük bir çocuk, Yusuf'a şahitlik yapar.
27. Züleyha Yusuf'u zindana attırır.
28. Yusuf zindana girince zindan aniden aydınlanır.
29. Cebrail zindanda Yusuf'a yemek getirir.
30. Yusuf zindandaki iki kişinin düşünüyorum yorumlar. Yusuf'un söyledikleri gerçekleşir.
31. Yusuf düşünde kıymetli elbiselerle bahçede gezdiğini görür, padişah olacağını anlar.
32. Padişah düş görüp sekiz yıl açlık ve sekiz yıl bolluk olacağını Yusuf'tan öğrenir.
33. Padişah, Yusuf'u zindandan çıkarıp kendisine yakın birisi yapar.
34. Buğday almaya gelen ağabeylerinden en küçüğü, Yusuf'u tanır.
35. Yusuf hile düşünüp en küçük ağabeyini alıkoymak ister.
36. Küçük ağabey, Yusuf'un ipek gömleğini babasına verir.
37. Babası, Yusuf'un gömleğini yüzüne sürünce gözleri açılır.
38. Ağabeyleri şapkalarını çıkararak Yusuf'un önünde secde ederler.
39. Yusuf, babasının hatırına ağabeylerini affeder.
40. Halk Yusuf'u çok sever. Padişah ölünce Yusuf'u yeni padişah olarak seçerler.
41. Züleyha Yusuf'un kılıcını alıp nefesiyle üfler. Kılıçtan kıvılcımlar çıkar. Kılıcın sapı Yusuf'un elini yakar.

42. Cebrail kanadıyla Züleyha'nın yüzünü okşayınca Züleyha gençliğine ve güzelliğine kavuşur.

43. Yusuf ile Züleyha evlenirler.

3.1.16. Hezise Bayramğolova Anlatması

1984'te Baymak ilçesi Mereş köyünde Abdulla kızı Hezise Bayramğolova'dan (d. 1908) Rozaliye Soltangereyeva'nın derlediği *Yusuf ve Züleyha* BHİ'nin 168-171. sayfaları arasında yer almaktadır. İncelemede S₉ ile gösterilmiştir.

1. Yakup Peygamber'in iki karısından on iki oğlu olur.
2. Yusuf düş görüp babasına anlatır. Peygamber ve padişah olacağını öğrenir.
3. Yakup'un üvey kızı Yusuf ve babasının konuşmalarını duyup ağabeylerine anlatır.
4. Ağabeyleri, Yusuf'u öldürmek için bir plan yaparlar
5. Yusuf'a eziyet ederek götürüp bir kuyuya atarlar.
6. Melik ülkesinde Züleyha adlı padişah vardır. Züleyha düşünce Yusuf'u görüp âşık olur.
7. Yolcular Yusuf'u kuyudan çıkarırlar. Yusuf'un güzelliğine hayran kalırlar.
8. Yolcular Yahuda ağabeyinden Yusuf'u satın alır.
9. Yolcular Yusuf'u dövünce tufan kopar.
10. Yusuf Mısır'a girer, şehri nur kaplar.
11. Yusuf kibirlenip güzelliğiyle övünür. Bir anda güzelliği kaybolur. Tövbe edince güzelliği geri gelir.
12. Züleyha Yusuf'u baştan çıkarmak için saraya çağırır. Yusuf ondan yüz çevirip kaçır.
13. Züleyha Yusuf'u zindana attırır.
14. Züleyha aşk acısıyla sararıp solar, dişleri dökülür.
15. Yusuf ile Züleyha evlenirler. Züleyha gençliğine kavuşur. Yusuf ile Züleyha'nın iki oğlu olur.
16. Ağabeyleri, Yusuf'un kanlı gömleğini babalarına göstererek Yusuf'u kurt parçaladı, derler.
17. Kurt dile gelip Yakup'a Yusuf'u yemediğini söyler.

18. Ağabeyleri buğday almak için Yusuf'un huzuruna gelirler.
19. Yakup evlat acısıyla kör olur. Dine Yusuf'un acısından yetmiş yıl gömlek giyemez.
20. Yusuf bir hile düşünüp Hibinemin'ni alıkoyar.
21. Ağabeyleri öfkelenince Yusuf'un oğulları, amcaları Yahuda'nın sırtını sıvazlarlar. Yahuda'nın öfkesi diner.
22. Yusuf kendini tanıınca ağabeyleri yaptıklarından dolayı tövbe edip namaz kılarlar.
23. Yakup yüz yirmi yaşında vefat eder.

3.1.17. Gazize Gumerova Anlatması

1977'de, Ufa'da yaşayan annesi Gazize Gumerova'dan (d. 1886) Nuriya Gumerova'nın derlediği *Yusuf Kitabı* BHİ'nin 172-182. sayfaları arasında yer almaktadır. İncelemede S_{10} ile gösterilmiştir.

1. Yakup Peygamber'in iki karısından on iki oğlu vardır.
2. Yakup Yusuf'u diğer oğullarından çok sever.
3. Yusuf düş görüp babasına anlatır. Devlet sahibi peygamber olacağını öğrenir.
4. Yakup'un üvey kızı, Yusuf ve babasının konuşmalarını duyup ağabeylerine yetiştirir.
5. Ağabeyleri Yusuf'u öldürmeye karar verirler.
6. Yakup ve Dine düş görüp Yusuf için endişelenirler.
7. Ağabeyleri, Yusuf'a eziyet ederek onu yılan ve çıyanlarla dolu bir kuyuya bırakırlar.
8. Yusuf'un kanlı gömleğini babalarına göstererek Yusuf'u kurt yedi, derler.
9. Kurt, Yakup'a Yusuf'u yemediğini söyler.
10. Kuyuda Cebrail bir taş peyda eder. Yusuf bu taşın üzerine oturur.
11. Kervan kfilesi su almak için kuyunun başına gelir. Yusuf bunların kovasına tutunarak yukarı çıkar.
12. Kervanbaşı Malik, Yusuf'u görünce düşündeki güzel köle olduğunu bilip çok sevinir.
13. Ağabeyleri, Yusuf'u yolculara ucuz fiyata satarlar.
14. Yusuf'un annesinin kabrinden bir ses gelir. Yusuf için dua eder.

15. Yolculardan biri Yusuf'u dövünce gökte kara bulut ortaya çıkar, tufan kopar.
16. Yol üzerinde halk Yusuf'un güzelliğini görüp hayran kalır. İnsanlar Yusuf'u görmek için çok altın öderler.
17. Mağrip ülkesinin güzel padişahı Züleyha düşünde Yusuf'u görüp âşık olur.
18. Züleyha, padişah Kıtır ile evlenir. Düşündeki güzel yiğit olmadığını anlayıp dertlenir.
19. Tüccar, Yusuf'un on hünerini sayar. Kıtır bütün hazinesini verip Yusuf'u satın alır.
20. Hizmetçi kadın, Züleyha'ya akıl verir. Züleyha, Yusuf'u baştan çıkarmak için görkemli bir saray yaptırır. Yusuf'u bu saraya çağırır. Yusuf onu reddeder.
21. Züleyha, Yusuf'a iftira eder. Yeni doğmuş bir çocuk dile gelerek Yusuf'un masum olduğunu söyler.
22. Züleyha dedikodu yapan kadınları davet eder. Kadınlar Yusuf'u görünce parmaklarını doğrular, acısını hissetmezler.
23. Züleyha Yusuf'u zindana attırır.
24. Yusuf on iki yıl zindanda yatar.
25. Cebrail gelip Yusuf'a düş sayesinde zindandan çıkacağını müjdeler.
26. Mısır padişahı düş görüp ülkede yedi yıl bolluk ve yedi yıl kıtlık olacağını Yusuf'tan öğrenir.
27. Padişah, Yusuf'un zekâsına hayran kalır. Yusuf'u zindandan çıkarıp vezir yapar.
28. Yusuf kıtlık yılları için tedbir alır.
29. Halk Yusuf'un güzel yüzünü görüp doyar.
30. Züleyha çok yaşlanıp kör olur.
31. Züleyha Yusuf'un kamçısına üfürünce kamçı ateş kesilir.
32. Züleyha gençliğine kavuşur, Allah'ın kudretiyle gözleri açılır.
33. Yusuf ile Züleyha evlenirler. On iki oğulları olur.
34. Yakup evlat acısıyla kör olur.
35. Yusuf buğday almak için gelen ağabeylerine kendini tanıtır. Ağabeyleri af diler, Yusuf onları affeder.
36. Yusuf, babasına Beşir ile gömleğini gönderir.

37. Yusuf'un gömleğinin kokusu tan yelleriyle Yakup'a varır.
38. Yakup Yusuf'un gömleğini yüzüne-gözüne sürünce görmeye başlar.
39. Yakup Peygamber Mısır'da kırk yıl yaşar.

3.1.18. Geynikamal İsenbayeva Anlatması

2 Temmuz 1985'te Beloret ilçesi Mehmüt köyünde Geynikamal İsenbayeva'dan (d. 1905) Gaysa Höseyinov'un derlediği *Yusuf Aleyhisselam Kıssası* BHİ'nin 183-192. sayfaları arasındadır. İncelemede S₁₁ ile gösterilmiştir.

1. Yakup Peygamber'in on iki oğlu vardır.
2. Yakup'un oğulları arasında en güzeli Yusuf'tur.
3. Yusuf düş görüp babasına anlatır. Mülk sahibi olacağını öğrenir.
4. Yakup'un üvey kızı, Yusuf ve babasının konuşmalarını duyup kardeşlerine söyler.
5. Ağabeyleri, Yusuf'u öldürmeye karar verirler.
6. Yakup düş görüp Yusuf için endişelenir.
7. Ağabeyleri, Yusuf'a eziyet ederek götürüp yol üzerinde metruk bir kuyuya atarlar.
8. Cebrail kuyuya gelip Yusuf'u bir taşın üzerine oturtur ve ona yemek verir.
9. Yolcular Yusuf'u kuyudan çıkarır.
10. Ağabeyleri, Yusuf'u ucuz fiyata kervanbaşına satarlar.
11. Yolculardan biri Yusuf'a kamçıyla vurur. Bu esnada gökyüzünde kara bulutlar çıkıp kar ve yağmur yağar.
12. Kervandakiler Yusuf'un güzelliği ve kerametinden dolayı ona tapmaya başlarlar.
13. Halk Yusuf'u görmek için toplanır, hepsi ona hayran kalır. Yusuf kibirlenince kimse ona bakmaz. Yusuf tövbe eder ve eski güzelliğine kavuşur.
14. Kervanbaşı, Yusuf'u görmeye gelenlerden para alır.
15. Melik Taymus'un kızı Züleyha cennetteki huriler kadar güzeldir.
16. Züleyha üç defa düşünde Yusuf'u görür ve âşık olur.
17. Züleyha Mısır padişahı Kıtır ile evlenir. Düşündeki yiğit olmadığını görünce kendinden geçer. Züleyha, Tanrı'nın kudretiyle kız kalır.
18. Kervanbaşı, Yusuf'un on dört hünerini ve güzelliğini sayar.

19. Padişah hazinesindeki bütün altınları verip Yusuf'u satın alır.
20. Padişah evine döndüğünde hazinesinin yerli yerinde olduğunu görüp şaşırır.
21. Hizmetçi kadın, Züleyha'ya akıl verir. Züleyha Yusuf'u baştan çıkarmak için saray yaptırır. Yusuf'u saraya çağırır. Yakup'un hayalini gören Yusuf kaçar.
22. Züleyha Yusuf'a iftira eder. Beşikteki bebek dile gelerek Yusuf'a şahitlik yapar.
23. Züleyha dedikodu yapan kadınları davet eder. Kadınlar Yusuf'u görünce akılları gider, bıçakla ellerini doğradıklarını bile fark etmezler.
24. Züleyha Yusuf'u zindana attırır.
25. Yusuf zindanda on iki yıl kalır.
26. Zindandaki iki kişinin düşünüyü Yusuf yorumlar. Yusuf'un tabiri gerçek olur.
27. Padişah düş görüp ülkede yedi yıl bolluk ve yedi yıl kıtlık olacağını Yusuf'tan öğrenir.
28. Padişah, Yusuf'un aklına hayran kalır. Yusuf'u zindandan çıkarıp vezir yapar.
29. Yusuf kıtlık yılları için tedbir alır. Yusuf'un adaletini gören padişah, görevini ona teslim eder.
30. Yakup evlat acısıyla dertlenip kör olur.
31. Yusuf buğday almaya gelen ağabeyleriyle yüzünü kapatarak görüşür.
32. Yusuf bir hile düşünüp İbn-i Emin'i alıkoyar.
33. Yusuf kendini tanıttınca ağabeyleri af diler. Yusuf, ağabeylerini affeder.
34. Yusuf, babasına Beşir ile gömleğini gönderir.
35. Yakup Yusuf'un gömleğiyle yüzünü-gözünü silince gözleri açılır.
36. Yakup Peygamber, Yusuf'tan kırk yıl ayrı kalır. Yakup bir anneyi evladından ayırdığı için Tanrı onu kırk yıl oğlu Yusuf'tan ayırır.
37. Züleyha Yusuf'un kamçısına üfleyince kamçı ateş kesilir.
38. Tanrı'nın kudretiyle Züleyha gençliğine ve eski güzelliğine kavuşur.
39. Yusuf ile Züleyha evlenirler. İki oğulları olur.

3.1.19. Nedret Mahmut-Enver Mahmut Derlemesi

Mahmut çiftinin derlediği *Yusuf man Zuleyha* başlıklı metin 1988'de Bükreş'te yayımlanan *Bozcigit Dobruca Tatar Masalları- Birinci Kitap*'ın 247-250. sayfaları arasında yer almaktadır. İncelemede S₁₂ ile gösterilmiştir.

1. Bir padişahın on bir oğlu vardır.
2. Padişahın en küçük oğlu Yusuf çok akıllı ve güzeldir.
3. Babası Yusuf'u çok sever. Ağabeyleri onu kıskanırlar ve yok etmeye karar verirler.
4. Ağabeyleri, Yusuf'u götürüp bir kuyuya atarlar.
5. Bir kurdu öldürüp ağzını kana bulayarak babalarına getirirler. Yusuf'u bu kurt yedi, derler.
6. Yusuf birkaç gün kuyuda kalır.
7. Yolcular Yusuf'u kuyudan çıkarırlar, götürüp kendi padişahlarına verirler.
8. Yusuf her ne iş verseler becerir, herkesin sevgisini kazanır.
9. Padişahın kızı Züleyha Yusuf'u görüp âşık olur. Yusuf da Züleyha'ya âşık olur.
10. Padişahın adamları iki âşığın buluşmalarını padişaha haber verirler.
11. Padişah, Yusuf'u zindana attırır.
12. Padişah düş görüp ülkede sekiz yıl bolluk ve sekiz yıl kıtlık olacağını Yusuf'tan öğrenir.
13. Padişah, Yusuf'u zindandan çıkarıp Züleyha ile evlendirir ve tahta oturtur.
14. Yusuf, babasını başköşeye oturtur, ağabeylerini cezalandırıp öldürür.

3.1.20. Kostantin Stepanoviç Popov Anlatması

II. Ekaterina döneminde Kırım'ın değişik yerlerinden çıkartılarak şimdiki Ukrayna'nın bazı bölgelerine yerleştirilen Ortodoks Hristiyan Türkleri olan Urum toplumuna ait folklor ve halk edebiyatı örneklerini araştıran Erdoğan Altınkaynak, eserinde *Yosif* anlatısını yayımlamıştır.⁴¹⁶ Metin K. S. Popov'dan (doğ. 1903-Karan) derlenmiştir. İncelemede S₁₃ ile gösterilmiştir.

1. Bir adamın on iki oğlu vardır.
2. Adamın en küçük oğlu Yusuf'tur. Babaları en çok onu sever.

⁴¹⁶ Bk. Erdoğan Altınkaynak, *Urum Folklor ve Halk Edebiyatı*, Kültür Ajans Yayınları, Ankara 2008, ss. 99-104.

3. Yusuf düş görüp padişah olacağını öğrenir.
4. Kıskanç ağabeyleri, Yusuf'u yok etmek isterler.
5. Ağabeyleri, Yusuf'u götürüp kör bir kuyuya atarlar.
6. Kanlı elbisesini babalarına getirip Yusuf'u canavar yedi, derler.
7. Su almak isteyen bezirgânlar çıplak Yusuf'u kuyudan çıkarıp giyindirirler.
8. Mısır padişahı, Yusuf'u büyük para karşılığında satın alır.
9. Yusuf on beş on altı yaşında padişaha yardımcı olur.
10. Saraydakiler Yusuf'u kıskanıp padişahın aklını çelerek zindana attırırlar.
11. Zindanda Yusuf iki kişinin düşünüyorumlar.
12. Padişah düş görüp ülkede yedi yıl bolluk ve yedi yıl kıtlık olacağını Yusuf'tan öğrenir.
13. Padişah, Yusuf'u tahta çıkarıp ülkeyi idare etmesini ister.
14. Yusuf kıtlık yılları için tedbir alır.
15. Ağabeyleri buğday almak için gelince Yusuf bir hile düşünüp kardeşini alıkoyar.
16. Ana-baba hepsi Yusuf'un önünde diz çökerler. Yusuf'un düşü gerçekleşmiş olur.
17. Yusuf, ağabeylerini affeder.

3.1.21. Kazan-Tatar Varyantı

Kul Ali'nin Kıssa-i Yusuf manzumesinin etkisiyle ortaya çıkan ve halk arasında yayılan *Yosıf Kitabı*, *Tatar Halık İcadı Dastannar* adlı kitabın 163-174. sayfaları arasında kaydedilmiştir. Ayrıca Fatih Urmançı'nın hazırladığı *Tatar Halık Destannarı* adlı çalışmada da yer almıştır. Fatih Urmançı'nın çalışması Vedat Kartalcık ve Caner Kerimoğlu tarafından Türkiye Türkçesine aktarılarak *Tatar Destanları* adıyla iki cilt halinde yayımlanmıştır. Metin, ikinci cildin 80-99. sayfaları arasında yer alır. Mensur olup incelemede S₁₄ ile gösterilmiştir.

1. Yakup Peygamber'in iki hanımından on erkek çocuğu olur.
2. Yakup'un on oğlunun her birinin ayrı yetenekleri vardır.
3. Yusuf, kardeşlerinden daha güzeldir. Yakup, oğulları arasından en çok Yusuf'u sever.
4. Yakup Yusuf'a nazar değmemesi için yüzüne örtü yapar.

5. Yakup'un oğulları Yusuf'u kıskanırlar.
6. Yusuf aynada güzelliğini görüp kibirlenir.
7. Yusuf düş görüp babasına anlatır. Diğer kardeşlerinden daha büyük bir kişi olacağını öğrenir.
8. Yusuf'un bir kardeşi duyduklarını diğerlerine anlatır.
9. Ağabeyleri, Yusuf'tan kurtulmaya karar verirler.
10. Ağabeyleri, Yusuf'u döverek gömleğini çıkarıp kuyuya bırakırlar.
11. Kanlı gömleğini babalarına getirerek Yusuf'u kurt yedi, derler.
12. Kurt, Yakup'a Yusuf'u yemediğini söyler.
13. Yakup evlat acısıyla ağlar, kör olur.
14. Yolcular Yusuf'u bulup seksen metrelik ipe kuyudan çıkarır.
15. Ağabeyleri az bir akçe karşılığında Yusuf'u yolculara satarlar.
16. Yolculardan biri demir uçlu kamçısıyla Yusuf'a vurur. Gökyüzünde bir bulut peyda olur.
17. Padişah kızı Züleyha düşünde çok güzel bir yiğit görür, âşık olur.
18. Züleyha Mısır'a gelip padişahla evlenir fakat düşündeki yiğit olmadığını görür.
19. Padişah, Yusuf'u ağırlığınca altınla satın alır.
20. Züleyha Yusuf'un örtüsünü çıkarıp bakınca düşündeki yiğit olduğunu görür.
21. Züleyha yedi kapıyı kapatarak Yusuf'un odasına gelir. Yusuf Züleyha'dan kaçır.
22. Züleyha Yusuf'a iftira eder.
23. Züleyha'nın buyruğuyla Yusuf'u on iki yıllığına zindana atarlar.
24. Zindanda Yusuf, arkadaşlarının düşlerini yorumlar.
25. Zindanda birisi düş görür. Yusuf yedi yıl bolluk ve yedi yıl kıtlık olacağını söyler.
26. Padişah ölünce zindandaki yedinci yılında Züleyha, Yusuf'u çıkarır.
27. Züleyha aşk acısından çok ağlar ve kör olur.
28. Halk Yusuf'un padişah olmasını ister. Yusuf Mısır padişahı olur.
29. Züleyha dedikodu yapan dört yüz kadını davet eder. Kadınlar Yusuf'u görünce parmaklarını keserler, acısını duymazlar.
30. Züleyha Yusuf'un kamçısını ağzına götürür, kamçının sapı ateş kesilir.

31. Züleyha eski güzelliğine kavuşur.
32. Yusuf ile Züleyha evlenirler.
33. Yakup ağlamaktan kör olur.
34. Buğday almaya gelen ağabeyleri, Yusuf'un yüzü örtülü olduğundan onu tanımazlar.
35. Yusuf bir hile yaparak İbni Emin'in alıkoyar.
36. Yusuf örtüsünü çıkarıp kendini tanıtır. On kardeşi, Yusuf'un önünde secde eder. Yusuf'un düşü gerçekleşir.
37. Yusuf, ağabeylerini affeder.

3.2. HİKÂYENİN VARYANTLARININ YAPI BAKIMINDAN KARŞILAŞTIRILMASI

Birinci Epizot: Ağabeylerinin Yusuf'u Kıskanması

Hikâyenin hiçbir varyantında Yusuf'un doğumuna ilişkin bir bilgi bulunmamaktadır. Hikâye ağabeylerinin Yusuf'u kıskanması epizoduyla başlar.

Yakup Peygamber'in on iki oğlu vardır. **S₁**'de beş, **S₃** ve **S₈**'de on bir, **S₁₄**'te on oğlu vardır. **S₁₃**'te Yakup adı geçmez. **S₇**'de Yakup adında bir ihtiyar olarak geçer. **S₆**'da Yakup adlı bir ihtiyarın sekiz oğlu vardır. **S₄** ve **S₁₂**'de bir padişahın on bir oğlu vardır.

Yusuf, kardeşleri arasında güzelliğiyle dikkat çekmektedir. Babası onu diğerlerinden çok sever. Ağabeyleri onu kıskanırlar. (Bütün varyantlarda ortaktır)

İkinci Epizot: Yusuf'un Düş Görmesi

Yusuf düş görüp babasına anlatır. Düşünde on bir yıldız, Ay ve Güneş'in kendisine secde ettiğini görür. **S₂**'de on bir yıldız ve bir yıldız ona secde eder. **S₃**'te gökten Ay ve yıldızlar inip ona secde eder. **U** ve **Tür.**'de on bir yıldız ve Ay gökyüzünden inip ona secde eder. **Kaz.**'da on bir yıldız Ay'a secde kılmaktadır. **Kar.**'da Yusuf ve babası Ay ile Güneş'in Yusuf'a secde ettiğini görür. **S₁₄**'te on yıldız Yusuf'a secde eder. **S₉**'da Yusuf on bir yıldız ve Ay görür. **S₈**'de on yıldızın örtüsünü çıkarıp dolunaya secde ettiğini görür. **S₆**'da gökteki Ay'ın yuvarlanıp eteğine düştüğünü, çevresinde yıldızlar olduğunu ve dışarı çıktığında kuru sopanın yeşil ağaca dönüştüğünü görür.

Yakup, Yusuf'un düşünüyü tabir edip ileride yüksek bir makama ulaşacağını söyler. Bunu duyan kardeşler öfkelenip Yusuf'u öldürmeye karar verirler.

S₁₃'te Yusuf düş görür, düşü tabir edenler onun padişah olacağını söylerler.

S₁, S₄, S₇ ve **S₁₂**'de Yusuf'un düşü yer almamaktadır.

Üçüncü Epizot: Yusuf'un Kuyuya Atılması

Ağabeyleri, babalarından izin alarak Yusuf'u sahraya götürürler. Yusuf'u tartaklayarak üzerinden elbiselerini çıkarır, bir kuyuya bırakırlar. **S₆**'da boynuna taş bağlayarak Yusuf'u göle atarlar. **S₇**'de Yusuf'u ava çıkarıp beline ip bağlayarak denize atarlar.

Kardeşleri **Kar.**, **Kaz.**, **U**, **Tür.**, **M** ve **S₃**'te bir oğlağın; **S₁** ve **S₇**'de avladıkları bir kuşun; **S₁₄**'te karganın; **S₅**'te tavşanın; **S₆**, **S₈** ve **S₉**'da kurdun; **T**, **S₂** ve **S₁₃**'te koyunun kanını Yusuf'un gömleğine bulayarak, **S₁₀**'da sadece kanlı gömlekle babalarının huzuruna gelirler. Yusuf'u kurt yedi, derler. **S₁₃**'te canavar yedi, derler. **S₄** ve **S₁₂**'de bir kurt öldürüp ağzını kana bular ve babalarına getirirler. Yusuf'u kurt yedi, o kurdu öldürüp getirdik, derler.

Yakup bu haberi alınca çok ağlar ve kör olur. (**S₁**, **S₄** ve **S₅**'te yok)

Dördüncü Epizot: Yusuf'un Yolculara Satılması

Kuyudan su almak için gelen yolcular Yusuf'u yukarı çıkarırlar. **S₆**'da yolcular Yusuf'u gölden çıkarırlar. **S₇**'de Melik adlı bir padişah, işçileriyle balığa gelir. Oltayı atıp çekince balık yerine Yusuf'u çıkarırlar.

Kardeşleri gelip Yusuf'un kendilerinin kulu olduğunu söylerler. Tüccar Malik, Yusuf'u kardeşlerinden satın alır. **S₃**, **S₅** ve **S₈**'de kervanbaşı satın alır. **S₂**, **S₆**, **S₉**, **S₁₁** ve **S₁₄**'te yolcular satın alır (**S₁**, **S₄**, **S₁₂** ve **S₁₃**'te yok).

Beşinci Epizot: Yusuf'un Mısır'a Gitmesi

Yusuf'u satın alan yolcular yola çıkarlar. Yusuf kervanla ilerlerken annesinin mezarında durup ağlar. Yusuf'un geri kaldığını fark eden bir yolcu onu dövünce bir anda tufan kopar. Yusuf'u döven kişi ondan özür dileyince tufan kesilir (**S₁**, **S₄**, **S₁₂** ve **S₁₃**'te yok)

S₈'de Yusuf kervanla birlikte ilerken babasından ve yuvasından ayrıldığı için gözyaşı döker. Arap bekçi, Yusuf'a öfkelenip kamçıyla vurur. Aninden gün kararıp tufan kopar. Bekçi, Yusuf'un ayağına kapanıp af diler, gökyüzü açılır. **S₅**'te mezarın başında durup ağlar; yolcu, Yusuf'u dövmez.

Kervanın geçtiği yollarda halk Yusuf'un güzelliğine hayran kalır. (**Kaz.**, **S₈**, **S₉**, **S₁₀**, **S₁₁**)

U'da bir parça ak bulut yol boyunca Yusuf'un başına gölge düşürerek yürür. Yusuf'un kerametinden kervan iki günlük yolu bir günde kat eder ve kervana hiçbir ziyan gelmez. **Kar.**'da kervan Yusuf'un kerametinden zarar ziyan görmez.

Altıncı Epizot: Yusuf'un Mısır'da Satılması

Tüccar, Yusuf'u Mısır'a getirip pazara çıkarır. **Kar.**, **Kaz.**, **U**, **Tür.**, **S₁**, **S₆**, **S₇**, **S₈**, **S₁₀**, **S₁₁**, **S₁₃** ve **S₁₄**'te padişah, Yusuf'u satın alır. **Y**, **T**, **M** ve **S₂**'de Mısır azizi, Yusuf'u tüccardan satın alır. **S₃** ve **S₅**'te Züleyha, Yusuf'u satın alır. **S₄** ve **S₁₂**'de Yusuf'u kuyudan çıkararak yolcular onu padişahlarına verirler. **S₇**'de Yusuf'u denizden çıkararak yolcular onu padişahlarına verirler.

Yedinci Epizot: Züleyha'nın Yusuf'a Âşık Olması

Hikâyede Züleyha'nın doğumuna ilişkin herhangi bir bilgi bulunmaz. Züleyha'nın hikâyeye girişi Yusuf'a âşık olmasıyla başlar. Züleyha⁴¹⁷ **Kar.**, **Kaz.**, **Tür.**, **S₃**, **S₅** ve **S₁₀**'da Mağrip padişahının kızı, **S₄**, **S₈**, **S₁₂** ve **S₁₄**'te padişah kızı, **S₁₁**'de Melik Taymus'un kızı, **U**'da Temüş adlı bir padişahın kızı, **T**, **Y** ve **S₂**'de Mısır azizinin

⁴¹⁷ **Y**, **T**, **S₂** ve **S₃**'te Züleyha ismi Zeliha olarak geçmektedir. Bilindiği gibi Züleyha ve Zeliha isimlerinin her ikisi de gerek edebiyatta gerekse sosyal hayatta kullanılmaktadır. İncelediğimiz 21 varyantın yalnızca dördünde Zeliha ismi tercih edilmiştir. Bunlardan ikisi yazma ve taş baskı varyantlardır. Klasik edebiyatın etkisini daha belirgin olarak gördüğümüz bu varyantlarda Zeliha isminin kullanılması bu etkinin bir sonucudur. **S₁₃**'te Züleyha'dan hiçbir şekilde bahsedilmez. Bu varyant Hristiyan Türk topluluklarından Urumlara aittir. Bilindiği gibi Yahudi ve Hristiyanlar Yusuf'u baştan çıkarmak isteyen kadını, Potiphar'ın karısı olarak isimlendirir. Züleyha ya da Zeliha ismi tamamen Müslüman Şark edebiyatının ürünüdür. Türk dünyasının tamamında ise Züleyha ismi tercih edilmektedir. Dolayısıyla 20 varyantın on altısında Züleyha tercih edilirken yalnızca dördünde Zeliha ismi kullanılmıştır. Biz çalışmamızın epizot ve motif tahlillerinde yaygın olan Züleyha ismini tercih ettik.

hanımı, **M**'de Firavun'un veziri Potifar'ın hanımı, **S₁**, **S₆** ve **S₇**'de padişahın hanımı, **S₉**'da Melik ülkesinin padişahıdır. **S₁₃**'te Züleyha'dan bahsedilmez.

Yusuf yetişkin olunca Züleyha ona âşık olur. İlan-ı aşk eder fakat Yusuf ondan yüz çevirir. **Kar.**, **Kaz.**, **U**, **Tür.**, **S₃**, **S₅**, **S₈**, **S₉**, **S₁₀**, **S₁₁**, **S₁₄**'te Züleyha, Yusuf'a düşte âşık olur. **S₄** ve **S₁₂**'de padişahın kızı Züleyha, Yusuf'u görür ve âşık olur. **S₁**'de Züleyha, Hazret-i Pir'in elinden şerbeti alıp Yusuf'un aşkına içer.

Bu epizot **S₁₃**'te yok.

Sekizinci Epizot: Züleyha'nın Yusuf'a İftira Etmesi

Y, **Kaz.**, **S₇**, **S₁₀** ve **S₁₁**'de Züleyha sırrını bir kadına açar. Kadın, Züleyha'ya akıl verir. **S₅**'te İblis, Züleyha'ya akıl verir.

Züleyha hile edip Yusuf'u baştan çıkarmak ister. Yusuf ondan yüz çevirip kaçar. Züleyha ardından kovalayıp Yusuf'un gömleğine yapışır, gömleği yırtar. **S₂**'de entarisini, **S₃**, **S₅** ve **S₇**'de eteğini, **Kaz.**'da elbisesini yırtar. **S₈**'de Züleyha kovalamaca oynamak için Yusuf'u çağırır. Yusuf oynamak istemez. Züleyha, Yusuf'un kolundan çekince Yusuf onun eteğine tökezleyip sürtünerek koşar. Züleyha'nın eteğini yırtar.

S₁'de bu bölüm yok.

Züleyha'nın kocası onları bu vaziyette görünce Züleyha, Yusuf'a iftira eder. **S₈**'de Züleyha, Yusuf'u babasına şikâyet eder.

T, **Y**, **Kar.**, **Kaz.**, **U**, **Tür.**, **S₃**, **S₅**, **S₁₀** ve **S₁₁**'de beşikteki bir bebek dile gelerek şahitlik eder. **S₇** ve **S₁₄**'te mahkeme kurulur. **M**'de orada hazır bulunan bir zat akıl yürütür, **S₈**'de küçük bir çocuk şahit olur ve Yusuf'un suçsuzluğu anlaşılır. **S₂**'de Yusuf masum olduğunu söylese de inandıramaz.

S₆ ve **S₉**'da Züleyha'nın aşk teklifini Yusuf reddeder. Baştan çıkarma sahnesi yer almaz.

S₄, **S₁₂** ve **S₁₃**'te bu epizot yok.

Dokuzuncu Epizot: Züleyha'nın Kadınlara Hile Etmesi

Bu olay kısa sürede duyulur. Şehirdeki kadınlar Züleyha'yı ayıplarlar. Züleyha bu kadınları evine davet ederek ziyafet tertip eder. Kadınların her birine birer bıçak ve turunç verir. **M**, **S₃** ve **S₁₀**'da elma, **Kar.**, **U**, **Tür.**, **S₅** ve **S₁₁**'de et, **Kaz.**'da havuç, **S₁**'de

salatalık, S₁₄'te meyve, S₈'de soğan verir. Züleyha işaret edince Yusuf çıkar ve kadınlar onu görüp ellerini keserler. Kadınlar Züleyha'ya hak verirler.

Onuncu Epizot: Yusuf'un Zindana Atılması

Züleyha aşkına karşılık vermeyen Yusuf'u zindana attırır. Y'de kadınlar Züleyha'nın sırrını beylere ve azize söyleyince aziz, Yusuf'u zindana attırır. S₁₃'te Yusuf'u kiskananlar padişahın aklını çelip zindana attırırlar. S₄ ve S₁₂'de Yusuf ile Züleyha buluşunca onları yakalayıp padişahın karşısına getirirler. Padişah öfkelenir, Yusuf'u zindana atar. S₈'de Züleyha, babasına Yusuf'u şikâyet eder, yırtılan eteğini göstererek ağlar ve babasını ikna ederek Yusuf'u zindana attırır.

S₁'de bu epizot yok.

On Birinci Epizot: Yusuf'un Düş Tabir Etmesi

Zindanda yatan iki saray görevlisi düş görüp Yusuf'a anlatırlar. (T, M, S₃ ve S₅'te bu düşler sahtedir, Yusuf'u denemek için uydurulmuştur) Saki düşünde üzüm sıklığını, mutfakçı da ekmek taşırken kuşların o ekmeği yediğini görür. Yusuf düşleri yorumlayarak sakinin saraya döneceğini, mutfakçının asılacağını söyler. Yusuf'un söylediği gibi biri asılır, diğeri serbest kalır. Yusuf özgürlüğüne kavuşan sakiden padişah katında kendisini anmasını ister. Saki, Yusuf'un sözünü unuttur.

S₁₄'te zindanda Yusuf arkadaşlarının düşlerini yorumlar. Düşünde kızıl yular giydiğini gören birine padişah boynunu vuracak der ve öyle de olur. Bir diğeri yedi semiz sığır ve yedi zayıf sığır görür. Yusuf bunun da yedi yıl bolluk ve ardından yedi yıl kıtlık anlamında olduğunu söyleyip tedbir alınması gerektiğini söyler. Gerçekten de öyle olur. Züleyha, Yusuf'u zindandan çıkarır. Halk Yusuf'un padişah olmasını ister. Yusuf Mısır padişahı olur.

S₇'de bir kişi düşünde ekmek satarken kuşların gelip ekmekleri yediğini görür. Yusuf üç gün içinde asılacağını, gözünü, kulağını kuşların yiyeceğini söyler.

S₆'da bir mahkûm düş görür. Yusuf düşü yorumlayarak zindanda çok kişinin asılacağını söyler. Dediği gibi olur, Yusuf dışında hepsi asılır.

S₁, S₄ ve S₁₂'de bu epizot yok.

On İkinci Epizot: Yusuf'un Zindandan Çıkıp Padişah Olması

Sultan düşünde yedi semiz sığırın yedi zayıf sığırı, yedi kuru buğdayın da yedi yaş buğdayı yediğini görür. **M** ve **T**'de yedi yaş buğday başağının yedi kuru buğday başağı arasında kaybolduğunu görür. **Kaz.**'da yedi dolu buğdayın üç tanesi yere dökülür, kalanı göğe uçar. **S₂**'de yedi zayıf öküz yedi tavlı öküzü yer. **U**'da ilaveten bir kuş gelerek padişahın başından tacını alıp götürür. **S₇**'de düşü gören devlette biridir, burada düşün buğday başakları kısmı yok. Yine **S₅**, **S₆** ve **S₁₀**'da buğday başakları kısmı yok. **S₃**'te padişah denizden çıkan üç zayıf atın üç yaban aygırını yediğini görür. Boş buğday başakları da dolu başaklara vurup danelerini dökerler. **S₈**'te sekiz büyük kızıl sığır ve sekiz kara sığır, **S₄** ve **S₁₂**'de sekiz semiz sığır ve sekiz zayıf sığır görür. **S₁₃**'te düşünde yedi zayıf sığır gelir, yedi semiz sığırı boynuzlayıp otlaktan çıkarırlar. Otlığın yeşili biter, ot kalmaz.

Bu düşü hiç kimse tabir edemez. Saki, padişaha Yusuf'tan bahseder. Padişahın emriyle saki zindana gelip düşü anlatır. Yusuf yedi yıl bolluk ve ardından yedi yıl kıtlık olacağını söyler. **S₈**'te sekiz yıl açlık ve ardından sekiz yıl bolluk, **S₄** ve **S₁₂**'de sekiz yıl bolluk ve ardından sekiz yıl kıtlık olacağını söyler. Bolluk yıllarında ekilen buğdayın depolanmasını tavsiye eder.

S₁'deki düş tamamen farklıdır. Yusuf'un zindandan önceki dönemine denk gelir. Düşünde Mısır'ın üzerine yeni bir ay doğar. Mısır şehri aydınlanır, yüzbinlerce insan toplanıp zindandan ışığa çıkar. Yusuf düşü tabir eder. Krala öleceğini, yeni bir yöneticinin gelip sadece Mısır'ı değil, bütün kâinatı aydınlatacağını söyler.

Padişah, Yusuf'u zindandan çıkarıp hazineden sorumlu tutar. **S₂**, **S₃**, **S₁₀** ve **S₁₁**'de vezir yapar. **Tür.** ve **S₁₃**'te Yusuf zindandan çıkıp tahta oturur. **S₇**'de padişah ölünce Yusuf'u zindandan çıkarıp tahta oturturlar. **U**, **S₄**, **S₅** ve **S₁₁**'de padişah, Yusuf'u zindandan çıkarıp tahtını ona verir. Yusuf bolluk yıllarında depoladığı buğdayı kıtlık yıllarında satar.

T, **Y**, **Kar.**, **Kaz.**, **Tür.**, **S₆**, **S₇** ve **S₁₀**'da ülkede depolar boşalınca Yusuf'un cemalini gören halkın açlığı gider.

On Üçüncü Epizot: Yusuf'un Ağabeylerinin Mısır'a Gelmesi

Bu sırada Kenan'da da kıtlık olur. Yakup, oğullarını buğday almaları için Mısır'a gönderir. Ağabeyleri, Yusuf'un huzuruna geldiğinde Yusuf onları tanır fakat

onlar Yusuf'u tanıyamazlar. Yusuf bunlara buğday verip ikinci gelişlerinde küçük kardeşlerini de getirmelerini ister. **S₇**'de Yusuf, ağabeylerine buğday vermez. Bünyamin ağabeyini de getirmelerini ister.

S₄ ve **S₁₂**'de Yusuf'un ağabeyleri buğday almak için bir defa gelir. Yusuf onlara buğday verir ve kendini tanıtır. Ağabeyleri, Yusuf'un ayağına kapanırlar. Yusuf, babalarını getirmelerini ister ve en küçük ağabeyini alıkoyar.

S₁, S₆, S₉ ve **S₁₃**'te bu epizot yok.

On Dördüncü Epizot: Yusuf'un, Kardeşlerine Hile Etmesi

Yusuf'un kardeşleri gelip babalarına olan biteni anlatırlar. Babalarının izniyle Bünyamin'i de yanlarına alıp tekrar yola çıkarlar. Yusuf, kardeşine kendini tanıtır, bir hile yaparak Bünyamin'i alıkoyar. Bu kişi **S₅**'te küçük kardeş olarak geçer. **S₉** ve **S₁₃**'te ağabeylerinin ilk gelişinde Yusuf Bünyamin'i alıkoymak için hile eder. **S₈**'de ağabeylerinin ilk gelişinde Yusuf en küçük ağabeyine hile eder.

S₁, S₄, S₆ ve **S₁₂**'de bu epizot yok.

On Beşinci Epizot: Yakup ile Yusuf'un Kavuşması

Yusuf'un ağabeyleri tekrar Mısır'a gelince Yusuf onlara kendini tanıtır. Ağabeyleri, Yusuf'tan af dilerler. Yusuf, ağabeylerini affeder.

Yusuf gömleğini **Kar.**, **U**, **Tür.**, **S₁₀** ve **S₁₁**'de Beşir, **Y**'de Yehuda, **S₈**'de küçük ağabeyi ile babasına gönderir. **T**'de gömleği Beşir getirir; Yehuda, babasına verir. **M** ve **S₇**'de müjdecî haber getirir, oğulları gömleği verir. **S₂** ve **S₃**'te gömleği ileten kişi zikredilmez. **S₆**'da Yusuf, seyyahla mendilini gönderir.

Yakup gömleği gözlerine sürünce gözleri açılır. **S₆**'da Yakup mendili yüzüne sürünce gözleri açılır. **S₁₄**'te ihtiyar Yakup ve oğlu Yusuf kucaklaşırlar. Yakup yeniden görmeye başlar.

Yakup, oğullarıyla birlikte Mısır'a gelir. **S₄** ve **S₁₂**'de Yusuf'un ağabeyleri ikinci gelişlerinde babalarını da getirirler. Yusuf babasını kucaklar, başköşeye oturtur. Ağabeylerini cezalandırıp öldürür.

S₁, S₅, S₉ ve **S₁₃**'te bu epizot yok.

On Altıncı Epizot: Yusuf ile Züleyha'nın Evlenmesi

Züleyha Yusuf'un aşkından ağlayarak kör olur. (**Kar.**, **S₄**, **S₇**, **S₈** ve **S₁₂**'de yok) **S₆**'da padişah dedikoduyu duyunca Züleyha'yı dövdürür, Züleyha kör olur.

Bir gün Yusuf ile Züleyha karşılaşır. Züleyha Yusuf'a halini arz eder. **T**, **Y**, **Kar.**, **Tür.** ve **S₆**'da Züleyha aşkını bilmesi için Yusuf'un kamçısını alıp ağzına götürür ve ah eder. Kamçı bir anda ateş kesilir. Yusuf kamçıyı elinde tutamaz. **S₈**'de Yusuf'un kılıcı yere düşünce Züleyha alıp nefesiyle üfler. Kılıçtan kıvılcımlar çıkar. Kılıcın sapı Yusuf'un elini yakar. **U**'da Züleyha kamçıyı dişleyerek derin bir ah çeker. Aşk ateşi kamçı aracılığıyla Yusuf'un vücuduna tutuşur. Yusuf kamçıyı yere atar. **S₇**, **S₁₀** ve **S₁₁**'de kamçıya üfürür tekrar Yusuf'a verir. Yusuf kor gibi olan kamçıyı tutamaz, fırlatır. **S₁₄**'te kamçının sapını ağzına kadar götürüp Yusuf'a uzatır. Kamçı sapı o kadar kızar ki Yusuf elinde tutamaz. **Kaz.**, **S₁** ve **S₃**'te Züleyha Yusuf'un kırbacını alıp tutar. Tekrar Yusuf'a uzatır. Kırbaç ateş kesilir, Yusuf tutamaz. Yusuf Züleyha'nın aşkına inanır.

T, **Y**, **Kar.**, **U**, **Tür.** ve **S₅**'te Yusuf dua eder. Züleyha'nın gözleri açılır, Züleyha tekrar eski güzelliğine kavuşur. **M**'de Yusuf Züleyha'yı saraya götürür. Züleyha sabah uyandığında eski gençliğine ve güzelliğine kavuşur ve gözleri açılır. **Kaz.** ve **S₈**'de Cebrail, kanadıyla Züleyha'nın yüzüne dokunur; Züleyha eski güzelliğine kavuşur. **S₆** ve **S₁₀**'da Züleyha gençliğine kavuşur, gözleri açılır. **S₉**'da Züleyha gençliğine kavuşur. **S₃**'te Yusuf yanına gelince Züleyha on sekiz yaşına geri döner ve gözleri açılır. **Kar.**'da Yusuf dua eder. Züleyha tekrar eski güzelliğine kavuşur. **S₁₄**'te Yusuf ile Züleyha birlikte yaşamaya başlarlar ve Züleyha eski güzelliğine kavuşur. **S₇**'de Züleyha'ya güzel bir rüzgâr değer, on yedi yaşındaki haline döner. **S₁₁**'de Tanrı'nın kudretiyle Züleyha gençliğine ve eski güzelliğine kavuşur. **S₁**'de Allah'ın emriyle Hızır gelip ağzının barini Züleyha'nın gözüne sürer ve gözleri açılır.

Yusuf ile Züleyha evlenirler. **S₄** ve **S₁₂**'de padişah, Yusuf'u zindandan çıkarıp kızı Züleyha ile evlendirir. **Y**'de yedi çocukları, **M**, **T**, **S₉** ve **S₁₁**'de iki, **S₁₀**'da on iki oğulları olur.

S₂ ve **S₁₃**'te bu epizot yok.

On Yedinci Epizot: Kahramanların Ölümü

S₉'da Yakup yüz yirmi yaşındayken oğlunun kucağında vefat eder. **S₁₀**'da Yakup Peygamber Mısır'da kırk yıl yaşadıkdan sonra memleketine döner ve orada vefat eder. Bir müddet sonra Züleyha, onun ardından da Yusuf vefat eder. **Kar.**'da Yakup elli yıl sonra Kenan'a döner ve orada ölür. Azrail gelip Yusuf'un canını alır. Züleyha iki gözünü oyup bir gözünü tabutun başucuna, diğeri ayakucuna koyar. Böylece Yusuf'u uğurlar. Allah'a canını alması için yalvarır, kimseyle konuşmaz. Azrail gelip onun da canını alır. Züleyha'yı Yusuf'un sağ tarafına defnedirler. **Kaz.**'da Yakup memleketine dönüp orada ölür. Bir müddet sonra da Züleyha ölür ve Yusuf dul kalır. Züleyha'nın ardından Yusuf da ölür. Nil nehrinin kıyısında, su ve rüzgâr değmez bir yerde ağacın dibine defnedirler. **M**'de Yakup Mısır'da on yedi sene yaşar ve vefat eder. Vasiyeti gereği Filistin'de atalarının yanına defnedilir. Bu sırada Züleyha da vefat eder ve Mısır'da defnedilir. İki yıl sonra da Yusuf yüz on yaşında vefat eder. Musa Peygamber Ben-i İsrail'i Mısır'dan çıkardığı zaman Yusuf'un cesedini de alıp Filistin'deki İbrahim Peygamber türbesinin yanına defnedir. **T**'de Yakup Mısır'da kavmiyle yedi yıl yaşar ve vefat eder. Yusuf, babasını Kenan'a defnedip tekrar Mısır'a döner. Yusuf vefat edince Mısır'a defnedilir. Vasiyeti gereği Musa Peygamber Mısır'dan çıkarken kabrini Kenan'a götürüp atalarının yanına defnedir. **Tür.**'de Yakup Mısır'da elli yıl yaşadıkdan sonra Kenan'a gider ve orada ölür. Bir müddet sonra Yusuf da ölür ve Mısır halkı onu defnedir. Züleyha Yusuf'un kabri yanında kendine mezar kazdırır, ölünce onu da Yusuf'un yanına defnedirler. **U**'da Yakup Mısır'da elli yıl yaşadıkdan sonra Kenan'a dönüp orada vefat eder. Yusuf birkaç yıl daha padişahlık yaptıktan sonra vefat eder. Züleyha iki gözünü oyarak Yusuf'un tabutuna koyar. Orada vefat eder. İkisini birden defnedirler. **Y**'de Yakup Mısır'da yirmi yedi yıl yaşadıkdan sonra ölür.

Diğery varyantlarda kahramanların ölümüne ilişkin bir bilgi bulunmamaktadır.

3.3. HİKÂYENİN MOTİF YAPISI

Birinci Epizoda Bağlı Motifler

D950. Büyülü ağaç.

Yakup'un oğlu olduğunda avludaki ağaçtan bir dal biter, oğlanla beraber büyür. **U**

D954. Büyülü dal.

Yakup'un oğlu olduğunda avludaki ağaçtan bir dal biter, oğlanla beraber büyür. **U**

F575.2. Yakışıklı adam.

Yusuf güzelliğiyle herkesi hayrete düşürür. **Y T M Kar. Kaz. Tür. U S₁ S₂ S₃ S₄ S₅ S₆ S₈ S₉ S₁₀ S₁₁ S₁₂ S₁₄**

Yusuf o kadar güzeldir ki ne yese boğazından inerken görünür. **Y T**

Yedi kat göğün feriştelere Yusuf'un güzelliğine hayran kalır. **U**

Allah, güzelliğin doksan dokuzunu Yusuf'a, birini halka vermiştir. **S₃**

Yusuf'u görenler uyku uyuyamadığı için babası onun yüzüne nikap çeker. **S₁**

Yakup, Yusuf'a nazar değmemesi için yüzüne örtü yapar. **S₁₄**

F811. Olağanüstü ağaç.

Yakup'un oğlu olduğunda avludaki ağaçtan bir dal biter, oğlanla beraber büyür. **U**

H326. Adaylık testi: beceri.

Yakup, Rahil ile evlenebilmek için dayısının yanında yedi yıl çalışır. **M**

J1110. Akıllı adamlar.

Yusuf, akli ve zekâsıyla çevresinde hayranlık uyandırır. **Y M S₄ S₁₀ S₁₁ S₁₂**

K2110. İftiralar.

Halası, Yusuf'u alıkoymak için hırsızlıkla itham eder. **T**

P233. Baba ve oğlu.

Babası, Yusuf'u diğer oğullarından çok sever, yanından ayırmaz. **Y T M Kar. U Tür.**

S₁ S₂ S₄ S₆ S₇ S₈ S₁₀ S₁₂ S₁₃ S₁₄

Z71.5. Formülistik sayı: 7

Yakup, Rahil ile evlenebilmek için yedi yıl çalışır. **M**

Z71.6. Formülistik sayı: 9 (99, 900, 999 vb.)

Allah, güzelliğin doksan dokuzunu Yusuf'a, birini halka vermiştir. **S₃**

Z71.3. Formülistik sayı: 5

Yakup'un beş oğlu vardır. **S₁**

Z71.7. Formülistik sayı: 11

Yakup'un on bir oğlu vardır. **S₃ S₄ S₈ S₁₂**

On bir oğlan Yusuf'u kıskanırlar. **S₂**

Z71.8. Formülistik sayı: 12

Yakup'un on iki oğlu vardır. **Y T M Kar. Kaz. U Tür. S₂ S₅ S₇ S₉ S₁₀ S₁₁ S₁₃**

Yakup, Yusuf'u on iki örtüye sokar. **S₁₄**

Z71.16.1. Formülistik sayı: 8

Yakup'un sekiz oğlu vardır. **S₆**

Z71.16.2. Formülistik sayı: 10

Yakup'un on oğlu vardır. **S₁₄**

(T)Z71.17.2. Formülistik sayı: 120

Yakup Peygamber'in yüz yirmi eri vardır. **Y**

İkinci Epizoda Bağlı Motifler

F575.2. Yakışıklı adam.

Yusuf Ayın on dördü gibi güzeldir. **S₂**

F1063. Realist rüya.

Yusuf çocukluğunda gördüğü düşle ileride yüksek makama ulaşacağını öğrenir. **Y T M**

Kar. U Tür. Kaz. S₂ S₃ S₅ S₆ S₈ S₉ S₁₀ S₁₁ S₁₃ S₁₄

Yusuf düşünde kıymetli elbiselerle bahçede gezdiğini görür, padişah olacağını anlar. **S₈**

Yakup düş görüp Yusuf'un makam sahibi olacağını anlar. **Kar.**

Yakup düş görüp Yusuf'un başına bir iş geleceğini anlar. **Kar. Kaz. Tür. S₁₀ S₁₁**

K2210. Hain akrabalar.

Ağabeylerinden birinin hanımı, baba-oğulun konuşmasını Yusuf'un ağabeylerine yetiştirir. **S₅**

Kardeşlerden biri, baba-oğulun konuşmasını diğerlerine yetiştirir. **Kar. S₆ S₁₄**

Yakup'un karısı, baba-oğulun konuşmasını oğullarına yetiştirir. **Tür.**

Yakup'un üvey kızı, baba-oğulun konuşmasını ağabeylerine yetiştirir. **S₉ S₁₀ S₁₁**

Yakup'un yedinci oğlu konuşulanları ağabeylerine haber verir. **S₆**

(T)K2219. Hain hizmetçi.

Cariyelerden biri baba-oğulun konuşmasını Yusuf'un ağabeylerine yetiştirir. **S₂ S₈**

L425. Geleceği gösteren rüya sürgüne sebep olur.

Yusuf'un gördüğü düş onun baba ocağından uzaklara sürgününe neden olur. (Bütün varyantlarda)

M361. Kahramanın yazgısı.

Yakup, Yusuf'un on bir ağabeyinin ona baş egeceğini söyler. **S₁₀ S₁₁**

Z71.5. Formülistik sayı: 7

Yusuf yedi yaşındayken bir düş görür. **U**

Yakup'un yedinci oğlu konuşulanları ağabeylerine haber verir. **S₆**

Z71.7. Formülistik sayı: 11

Yusuf on bir yaşındayken bir düş görür. **S₁₁**

Yakup, Yusuf'un on bir ağabeyinin ona baş egeceğini söyler. **S₁₀ S₁₁**

Yusuf düşünde on bir yıldızın kendisine secde ettiğini görür. **Y T M U Tür. S₂ S₅ S₁₀ S₁₁**

Yusuf düşünde on bir yıldızın Ay'a secde kıldığını görür. **Kaz.**

Yakup, düşünde on bir koyundan birini kurdun kaptığını görür. **Kaz. S₁₀**

Yusuf düşünde on bir yıldız ve bir ay görmüştür. **S₉**

Z71.8. Formülistik sayı: 12

Yusuf on iki yaşındayken bir düş görür. **S₉ S₁₃**

Z71.16.2. Formülistik sayı: 10

Yusuf, düşünde on yıldızın kendisine secde ettiğini görür. **S₁₄**

Yusuf düşünde on yıldızın dolunaya secde ettiğini görür. **S₈**

Yakup düşünde Yusuf'u on kurdun çevirdiğini görür. **Kar. Tür.**

Yusuf'un ablası düşünde on kurt görür. **Kar. U S₁₀**

Üçüncü Epizoda Bağlı Motifler**B211.2.4. Konuşan kurt.**

Kurtlar, Yakup'un huzuruna gelip konuşurlar. **Kar. Kaz. U Tür. S₁ S₃ S₆ S₇ S₈ S₉ S₁₀ S₁₄**

B211.3. Konuşan kuş.

Kuş, Yusuf'un ağabeylerini onu öldürmemeleri için uyarır. **Kar. U Tür.**

B211.6.1. Konuşan yılan.

Yusuf kuyuda kendisini bekleyen Def-i Maran adlı yılanla konuşur. **U**

B421. Yardımcı köpek.

Zağar, çobanların verdiği ekmeği getirip kuyuya bırakır. **S₁**

Zağar, Yusuf'un atıldığı kuyunun başından ayrılmaz. **S₁**

B279.2. Hayvanların tutumlarıyla ilgili yemin.

Kurt, Yusuf'u yemediğine yemin eder. **Kar. Kaz. U Tür. S₁ S₃ S₆ S₇ S₈ S₉ S₁₀ S₁₄**

F575.2. Yakışıklı adam.

Hud Peygamber, Yusuf'un cemalini görmek için onu kuyuda bekler. **S₃**

Eyüp Peygamber zamanından bir kişi kuyuda bin iki yüz yıl Yusuf'un cemalini görmek için bekler. **U**

Bir zahit bin iki yüz yıl ormanda Yusuf'un cemalini görmek için bekler. **Kaz.**

Def-i Maran adlı yılan görünümündeki bir ferişte Yusuf'un cemalini görmek için bekler. **U**

K1930. Hain sahtekârlar.

Ağabeyleri, bir kurt öldürüp ağzını kana bular ve babalarına Yusuf'u bu kurt yedi, derler. **Kar.S4 S12**

K1931.4. Sahtekârlar, kahramanı kuyuya atar.

Yusuf'u kıskanan kardeşleri onu kuyuya atarlar. **Y T M Kar. Kaz. U Tür. S1 S2 S3 S4 S5 S8 S9 S10 S11 S12 S13 S14**

(T)K1931.8. Sahtekârlar, kahramanı göle atar.

Yusuf'u kıskanan kardeşleri onu göle atarlar. **S6**

(T)K1931.9. Sahtekârlar, kahramanı denize atar.

Yusuf'u kıskanan kardeşleri onu denize atarlar. **S7**

K2211. Hain erkek kardeşler.

Yusuf'un hain kardeşleri onu ölüme terk eder. (Bütün varyantlarda)

M300. Kerametler.

Cebrail gelip Yusuf'un ağzına beyaz bir şey sokar, Yusuf'un kalbi nurlanır. **U**

Göle atılan Yusuf ölmez. Boynuna bağlanan taş yastığa dönüşür. **S6**

Gaipten biri kuyuda Yusuf'a gömlek giydirir ve bir yerde oturtur. **S7**

Cebrail, yedi kat gökten inerek suya düşmemesi için Yusuf'u tutar. **Kaz.**

Ağaçtan Yakup'a "kırk, kırk" diye bir ses gelir. **Kar. U Tür.**

Gökyüzünden bir ses Yakup'a "yetmiş" diye seslenir. **Kaz. S9**

Ağaç, Yusuf'un ağabeylerini onu öldürmemeleri için uyarır. **U**

Tepeden bir ses, Yusuf'un ağabeylerini onu öldürmemeleri için uyarır. **Tür.**

Yusuf dua eder, yılan eski melek suretine döner. **U**

Eyüp Peygamber zamanından bir kişi kuyuda bin iki yüz yıl Yusuf'u bekler. **U**

Bir zahit bin iki yüz yıl ormanda Yusuf'u bekler. **Kaz.**

Allah'ın yardımıyla kuyuda bir taş ortaya çıkar. Yusuf bu taşın üzerinde oturur. **S2**

Gökyüzünden bir ses, Yusuf'un ağabeylerini onu öldürmemeleri için uyarır. **Kar.**

M361. Kahramanın yazgısı.

Cebrail, Yusuf'a kuyudan çıkıp köle olarak satılacağını ve taç giyeceğini söyler. **Kaz.**

Kuyuda bir melek gelip Yusuf'a yüksek bir makama ulaşacağını söyler. **M**

N848.0.1. Yardımcı mukaddes adam.

Yakup gelip kuyuda Yusuf'u korur ve bir taşın üzerinde ona taht gibi bir yer hazırlar.

Kar.

R168. Kurtarıcı olarak melekler.

Cebrail, Yusuf'u kuyuda bulunan bir taşa oturtur. **Y Kaz. U S₁₀ S₁₁**

Cebrail, kuyuda Yusuf'a yemek verir. **S₈ S₁₁**

S31. Zalim üvey anne.

Yusuf'un üvey annesi, oğullarına Yusuf'u öldürmelerini emreder. **Kar.**

S33. Zalim üvey erkek kardeşler.

Yusuf'un kardeşleri onu kıskanır ve ortadan kaldırmak isterler. (Bütün Varyantlarda)

Ağabeyleri evden uzaklaşınca Yusuf'u döverler. **Y Kar. Kaz. U Tür. S₃ S₈ S₁₀ S₁₁ S₁₄**

Yusuf su ister ama kardeşleri vermezler. **U**

Ağabeyleri, yolda Yusuf'un yemeğini köpeklere yedirir, suyunu yere dökerler. **S₁₀ S₁₁**

V50. Dua.

Akrabasına kavuşan kurt, Yakup'un Yusuf'a kavuşması için dua eder. **Kar. U**

Yusuf dua eder, yılan eski melek suretine döner. **U**

Feriştelere Yusuf'a merhamet etmesi için Allah'a niyazda bulunurlar. **U**

V232. Yardımcı olarak melek.

Cebrail, Yusuf'u kuyuda bulunan bir taşa oturtur. **Y Kaz. U S₁₀ S₁₁**

Cebrail, kuyuda Yusuf'a yemek verir. **S₈ S₁₁**

Z71.1. Formülistik sayı: 3

Ağabeyleri Yusuf'u evlerine üç fersah mesafedeki bir kuyuya atmaya karar verirler. **T**

Kurt, üç gündür aç olduğunu söyler. **S₈**

Yakup'a üç defa gökyüzünden ses gelir. **S₉**

Zağar üç defa çobanların yanına gelip havlar ve onların verdiği ekmeği kuyuya bırakır.

S₁

Z71.1.1. Formül: 3 gün 3 gece.

Yusuf kuyudaki taşın üzerinde üç gün üç gece oturur. **S₂**

Z71.5. Formülistik sayı: 7

Yusuf kuyuda yedi gün kalır. **Y S₃**

Kardeşlerinin Yusuf'a eziyet etmeleri üzerine yedi kat göğün kapısı açılır. **U**
Cebrail, yedi kat gökten inerek suya düşmemesi için Yusuf'u tutar. **Kaz.**

Z71.5.0.1. Formülistik sayı: 7 ve katları.

Yakup'a gökten "yetmiş" diye bir ses gelir. **Kaz. S₉**

Z71.12. Formülistik sayı: 40

Ağaçtan Yakup'a "kırk, kırk" diye bir ses gelir. **Kar. U Tür.**

Yusuf'un atıldığı kuyu kırk metre derinliktedir. **Kaz.**

Z71.16.12. Formülistik sayı: 17

Kuyuya atıldığında Yusuf on yedi yaşındadır. **T**

(T)Z101. Ölüm sembolü kanlı gömlek.

Ağabeyleri bir koyun keserek kanını Yusuf'un gömleğine sürerler. Yusuf'u kurt yedi diyerek kanlı gömleği babalarının önüne bırakırlar. **T M S₂ S₃ S₁₃**

Ağabeyleri Yusuf'un gömleğini, avladıkları bir kuşun kanına bularlar, kanlı gömleği babalarına gösterir, Yusuf'u kurt yedi, derler. **S₁ S₇**

Ağabeyleri, Yusuf'un gömleğini avladıkları tavşanın kanına bulayarak babalarına Yusuf'u kurt yedi, derler. **S₅**

Ağabeyleri bir oğlağı keserek kanını Yusuf'un elbisesine bulayıp Yakup'a göstererek Yusuf'u kurt yedi derler. **Y Kar. Kaz. U Tür.**

Ağabeyleri bir kurdu vurarak kanını Yusuf'un gömleğine sürerler. Babalarına Yusuf'u kurt yedi, diyerek kanlı gömleği gösterirler. **S₆ S₈ S₉**

Ağabeyleri, Yusuf'un kanlı gömleğini göstererek Yusuf'u kurt yedi, derler. **S₁₀**

Ağabeyleri, Yusuf'un gömleğine karganın kanını sürüp babalarına Yusuf'u kurt yedi, derler. **S₁₄**

Dördüncü Epizoda Bağlı Motifler**F1063. Realist rüya.**

Tüccar gördüğü düşle Yusuf'un bereketinden çok mal ve şöhret sahibi olacağını öğrenir.

Kar. Kaz. U S₁₀

L400. Kibir aşağılık getirir.

Allah, güzelliğiyle övünen Yusuf'u cezalandırarak kul eder. **Y**

Yusuf kendi aslında kul olmadığı için böbürlenince Allah onu kul eder. **Y**

Yusuf aynada yüzünü görüp güzelliğiyle övünür, bu yüzden kul olur. **T Kar. U S₁₄**

M300. Kerametler.

Babasının sesi kuyuda Yusuf'a su kabına yapışıp yukarı çıkmasını söyler. **Kar.**

N851. Yardımcı tüccar.

Tüccar, Yusuf'u alıp Mısır'a götürür. **Y T M Kar. Kaz. U Tür. S₂ S₃ S₅ S₆ S₈ S₉ S₁₀ S₁₁ S₁₄**

R131.7. Tüccar terkedilen çocuğu kurtarır.

Tüccar ve maiyeti, Yusuf'u kuyudan çıkarırlar. **Y T M Kar. Kaz. U Tür. S₁ S₂ S₃ S₄ S₅ S₈ S₁₀ S₁₁ S₁₂ S₁₃ S₁₄**

Tüccar ve maiyeti Yusuf'u gölden çıkarırlar. **S₆**

(T)R131.7.1. Padişah ve adamları terkedilen çocuğu kurtarır.

Melik padişah ve işçileri Yusuf'u denizden çıkarırlar. **S₇**

S210.1. Köle olarak satılan çocuk.

Ağabeyleri, Yusuf'u yolculara satarlar. **S₂ S₆ S₁₄**

Yahuda, Yusuf'u yolculara satar. **S₉**

Ağabeyleri, Yusuf'u kervanbaşına satarlar. **Y S₃ S₅ S₈ S₁₁**

Ağabeyleri, Yusuf'u padişaha satarlar. **S₇**

Ağabeyleri, Yusuf'u Malik'e satarlar. **T M Kar. Kaz. U Tür. S₁₀**

Z71.1. Formülistik sayı: 3

Satış belgesinin üç kopyası olur. **S₅**

Ağabeyleri, kervanbaşına Yusuf'un üç kusuru olduğunu söylerler. **U S₅ S₇ S₁₁**

Z71.16.12. Formülistik sayı: 17

Ağabeyleri, Yusuf'u kervanbaşına on yedi akçeye satarlar. **Y S₅**

Z71.12. Formülistik sayı: 40

Ağabeyleri, Yusuf'u kırk akçe karşılığında satarlar. **M**

Z71.16.6. Formülistik sayı: 80

Yolcular, Yusuf'u seksen metrelik iple kuyudan çıkarır. **S₁₄**

(T)Z71.16.17. Formülistik sayı: 18

Ağabeyleri, Yusuf'u on sekiz tengeye satarlar. **Kar.**

Beşinci Epizoda Bağlı Motifler

B211.5. Konuşan balık.

Balıklar padişahı, Yusuf'a dileğini iletir. **Kaz.**

Yusuf pınardaki kör bir balıkla konuşur. **S₈**

F575.2. Yakışıklı adam.

Yedi kat göğün feriştelere Yusuf'un güzelliğine hayran kalır. **U**

Yusuf'un güzelliğine hayran kalan bir paşa, on iki bin askeriyle kervanı takip eder. **Kaz.**

İnsanlar Yusuf'u görmek için para verirler. **S₈ S₁₀ S₁₁**

L400. Kibir aşağılık getirir.

Yusuf kibirlenip güzelliğiyle övünür. Bir anda güzelliği kaybolur. **Kaz. S₉ S₁₁**

M300. Kerametler.

Yolculardan biri Yusuf'u dövünce tufan kopar. **Y T Kar. Kaz. U Tür. S₂ S₃ S₆ S₇ S₈ S₉ S₁₀ S₁₁ S₁₄**

Yusuf dua eder, çocuğu olmayan balıklar padişahının iki oğlu birden olur. **Kaz.**

Yolcuların üzerine düşen yağmur ve dolu Yusuf'un üzerine düşmez. **S₉**

Gökyüzündeki kuşlar Yusuf'un başında dolaşır. **U**

Bir parça ak bulut yol boyunca Yusuf'un başına gölge düşürerek yürür. **U**

Yusuf'un kerametinden kervanın yolu kısalır, bereketi artar. **Kar. U**

Annesi dirilir, Yusuf ile konuşur. **Kar. S₇**

Yusuf kabirdeki annesiyle konuşur. **S₁₀**

Yusuf Mısır'a girince şehri nur kaplar. **S₉**

Yusuf dua eder, balığın gözleri açılır. **S₈**

Q458. Ceza olarak dövme.

Yolculardan biri kervandan uzak kalan Yusuf'u döver. **Y T Kar. Kaz. U Tür. S₂ S₃ S₆ S₇ S₈ S₉ S₁₀ S₁₁ S₁₄**

V50. Dua.

Yusuf'un annesi kabirden Yusuf için dua eder. **S₁₀**

Yusuf dua eder, çocuğu olmayan balıklar padişahının iki oğlu birden olur. **Kaz.**

Yusuf dua eder, balığın gözleri açılır. **S₈**

Z71.5. Formülistik sayı: 7

Kervanın maruz kaldığı boran yedi gün sürer. **Kaz.**

Yedi kat göğün feriştelere Yusuf'un güzelliğine hayran kalır. **U**

(T)Z71.8.9. Formülistik sayı: 12.000

Bir paşa, on iki bin askeriyle kervanı takip eder. **Kaz.**

Altıncı Epizoda Bağlı Motifler**M300. Kerametler.**

Yusuf'u satın alan padişah eve gelince hazinesinin yerli yerinde olduğunu görür. **Kar.**

Kaz. Tür. S₁₁

Yusuf derinin üzerine kelime-i tevhidi yazıp terazinin eksik kalan kısmına koyunca tartı denkleşir. **U**

Yusuf dua eder, Malik'in bir oğlu olur. **Kaz.**

Yusuf suda yıkanırken bakışlardan korunması için bir ejderha ortaya çıkar. **Kar.**

Yusuf Nil'de yıkanırken bedenini örtmek için Cennet'ten perde gelir. **Kaz.**

N825.1. Çocuksuz çift, kahramanı evlat edinir.

Çocuğu olmayan Ketfer adlı padişah ile karısı Züleyha, Yusuf'u evlat edinir. **S₇**

Çocuğu olmayan Mısır azizi, Yusuf'u evlat edinir. **T**

Çocuğu olmayan Potifar, Yusuf'u evlat edinir. **M**

S210.1. Köle olarak satılan çocuk.

Padişah, Yusuf'u ağırlığınca altınla satın alır. **S₁₄**

Mısır azizi, Yusuf'u tüccardan satın alır. **Y**

Padişah, ağırlığınca altınla tüccardan Yusuf'u satın alır. **S₁₁**

Kervanbaşı, Yusuf'u padişaha satar. **S₈**

Mısır padişahı, Yusuf'u büyük para karşılığında satın alır. **S₁₃**

Kıtfır bütün hazinesini verip Malik'ten Yusuf'u satın alır. **S₁₀**

Melik Rıyan ağırlığınca altınla Yusuf'u satın alır. **Tür.**

Malik Rehan ağırlığınca altınla Yusuf'u satın alır. **U**

Paşa, ağırlığınca altınla Yusuf'u satın alır. **Kaz.**

Malik Rayan, Yusuf'u ağırlığınca altınla satın alır. **Kar.**

Padişah, ağırlığınca altınla Yusuf'u satın alır. **S₆**

Mısır Azizi, Yusuf'u yüz Mısır altını karşılığında satın alır. **T**

Padişah bütün hazinesini boşaltarak Yusuf'u satın alır. **S₇**

Züleyha ağırlığınca altınla Yusuf'u satın alır. **S₅**

Kralın karısı Züleyha, Yusuf'u satın alır. **S₃**

Mısır Azizi, kervancıdan bol miktarda para karşılığında Yusuf'u satın alır. **S₂**

Mısır Kralı, bezirgândan dolgun bir fiyata Yusuf'u satın alır. **S₁**

Potifar, Yusuf'u yüz altın karşılığında satın alır. **M**

Padişah, Yusuf'u yüz altın karşılığında satın alır. **T M**

V50. Dua.

Yusuf, Melik'e İbranice dua kılar. **Y**

Yusuf dua eder, Malik'in bir oğlu olur. **Kaz.**

Z71.1. Formülistik sayı: 3

Padişah üç defa emir verir, hazinede ne varsa getirirler. **U**

Z71.1.1. Formül: 3 gün 3 gece.

Yusuf'u satın alan padişah, üç gün üç gece toy yaptırır. **Kar.**

Z71.5. Formülistik sayı: 7

Yusuf, azizin sarayında yedi yıl yaşar. **Y**

Yedi yıl sonra Yusuf, Mısır'a köle olarak gelir. **S₅**

Terazinin bir tarafına Yusuf'u, diğer tarafına yedi hazine koyarlar. **Tür.**

Z71.8. Formülistik sayı: 12

Yusuf on iki yaşındayken Padişah onu satın alır. **S₁₄**

Z71.16.2. Formülistik sayı: 10

Tüccar, Yusuf'un on hünerini sayar. **Kaz. S₁₀**

Z71.16.10. Formülistik sayı: 14

Tüccar, Yusuf'un on dört hünerini sayar. **S₁₁**

Yedinci Epizoda Bağlı Motifler

F575.1. Harikulade güzellikte kadın.

Züleyha'nın güzelliği dillere destandır. **T M Kaz. Kar. U Tür. S₂ S₅ S₆ S₈ S₁₀ S₁₁**

Allah, güzelliği erkeklerde Yusuf'a, kadınlarda Züleyha'ya vermiştir. **S₁**

T10. Âşık olma.

Yusuf ve Züleyha, bade içip âşık olurlar. **S₁**

T11.3. Rüyada âşık olma.

Züleyha düşünde Yusuf'u görüp âşık olur. **Kar. Kaz. U Tür. S₅ S₈ S₉ S₁₀ S₁₁ S₁₄**

T15. İlk görüşte âşık olma.

Züleyha Yusuf'u görünce âşık olur. **S₄ S₁₂**

Z71.1. Formülistik sayı: 3

Züleyha, düşünde üç defa Yusuf'u görür. **Kaz. S₅ S₁₁**

Z71.1.1. Formül: 3 gün 3 gece.

Züleyha üç gün üç gece yemek yemez, konuşmaz. **Kaz.**

Z71.5. Formülistik sayı: 7

Züleyha yedi yıl düşünde Yusuf'u görür. **S₈**

Z71.8.6. Formülistik sayı: 24

Züleyha yirmi dört saat puta secde eder. **S₁**

Z71.12. Formülistik sayı: 40

Züleyha, Yusuf'un aşkıyla kırk yıl ağlar. **Kar. S₇**

Z71.16.5. Formülistik sayı: 32

Züleyha'nın otuz iki dişi yok olur. **S₁**

(T)Z71.16.17. Formülistik sayı: 18

Züleyha on sekiz yıl ağlayarak Yusuf'u bekler. **Y T**

Yusuf on sekiz yaşına gelince Züleyha, ilan-ı aşk eder. **S₃**

Sekizinci Epizoda Bağlı Motifler**F771. Olağanüstü kale (saray, ev).**

Züleyha, Yusuf'un gönlünü yumuşatmak için görkemli bir saray yaptırır. **Y Kar. U**

Tür. S₅ S₆ S₇ S₈ S₉ S₁₀ S₁₁

F776.3. Yedi kapılı saray.

Züleyha yedi kapılı bir saray yaptırır. **S₅**

J1110. Akıllı adamlar.

Bir zat akıl yürüterek Yusuf'a şahitlik eder. **M**

K2111. Potifar'ın karısı.

Züleyha, aşkına karşılık vermeyen Yusuf'a iftira eder. **Y T M Kar. Kaz. U Tür. S₂ S₃**

S₅ S₆ S₇ S₈ S₁₀ S₁₁ S₁₄

K2293. Hain yaşlı kadın.

Yaşlı bir kadın, Yusuf'un gönlünü yumuşatmak için Züleyha'ya akıl verir. **Y S₇**

Hizmetçi kadın, Yusuf'un gönlünü yumuşatmak için Züleyha'ya akıl verir. **Kaz. S₁₀ S₁₁**

M300. Kerametler.

Yusuf, Züleyha'nın teklif ettiği günaha ortak olacağı sırada kendisine gaipten ikaz gelir.

T M Kar. U Tür. S₆ S₁₁

Gaipten bir ses Yusuf'u ikaz eder. **Y**

Beşikteki çocuk dile gelir ve Yusuf'a şahitlik eder. **Y T Kar. Kaz. U Tür. S₃ S₅ S₁₀ S₁₁**

Küçük bir çocuk, Yusuf'a şahitlik eder. **S₈**

Cebrail, Yusuf'a Yakup suretinde görünür. **Y**

Yedi aylık bebek dile gelerek Yusuf'a şahitlik eder. **Y**

On yedi günlük bebek, Yusuf için şahitlik eder. **Kaz.**

Kırk günlük bebek dile gelip Yusuf için şahitlik yapar. **U Tür.**

Q512. Zor işlerde çalıştırma.

Züleyha kendisine boyun eğmeyen Yusuf'u zor işlerde çalıştırır. **Kar. U**

T57. Aşkın ilân edilmesi.

Züleyha, Yusuf'a İlân-ı aşk eder. **Y T M Kar. Kaz. U Tür. S₁ S₂ S₃ S₅ S₆ S₇ S₈ S₉ S₁₀**

S₁₁ S₁₄

Z71.5. Formülistik sayı: 7

Züleyha yedi kapıyı kapatarak Yusuf'a aşk teklif eder. **Y S₁₄**

Züleyha yedi kapılı bir saray yaptırır. **S₅**

Züleyha yedi katlı bir saray yaptırır. **S₆**

Yedi aylık bebek dile gelerek Yusuf'a şahitlik eder. **Y**

Yusuf, Züleyha'dan kaçınca yedi kapı açılır. **Kaz. S₁₁ S₁₄**

Züleyha, Yusuf'un gönlünü yumuşatınca yedi düğmesi açılır. **Kar.**

Züleyha çağırınca Yusuf uçkurunu yedi kere bağlar. **Kar.**

Z71.8. Formülistik sayı: 12

Nine, Züleyha'ya on iki kapıyı kapatarak, Yusuf'u on ikinci odaya oturtmasını söyler.

S₇

Züleyha Yusuf'un on iki yıl zindanda kalmasını ister. **S₇ S₁₄**

Saat on ikide mahkeme kurulur. **S₇**

Z71.12. Formülistik sayı: 40

Kırk günlük bebek dile gelip Yusuf için şahitlik yapar. **U Tür.**

Z71.16.1. Formülistik sayı: 8

Züleyha, sekiz cennete benzeyen sekiz odalı bir ev yaptırır. **S₈**

Z71.16.12. Formülistik sayı: 17

On yedi günlük bebek, Yusuf için şahitlik eder. **Kaz.**

Dokuzuncu Epizoda Bağlı Motifler**M300. Kerametler.**

Yedi aylık bir bebek Yusuf'u ikaz eder. **Y**

P634. Ziyafetler.

Züleyha, şehirdeki kadınlara ziyafet verir. **Y T M Kar. Kaz. U Tür. S₁ S₂ S₃ S₅ S₈ S₁₀ S₁₁ S₁₄**

T26.1. Maşuğun büyüüne kapılarak kesilen parmak.

Kadınlara, Yusuf'u görünce bıçakla parmaklarını doğrarlar. **Y T M Kar. Kaz. U Tür. S₁ S₂ S₃ S₅ S₈ S₁₀ S₁₁ S₁₄**

Z71.2.0.1. Formülistik sayı: 4'ün katları (400, 4000 ...)

Mısırlı dört yüz kadın Züleyha'nın dedikodusunu yaparlar. **Kaz.**

Züleyha dört yüz kadını davet eder. **Kaz. S₁₄**

Z71.3. Formülistik sayı: 5

Beş kadın, kölesine âşık olan Züleyha'yı rezil etmek isterler. **Y Tür.**

Beş kadın, kölesine âşık olan Züleyha'nın dedikodusunu yapar. **Y T**

Z71.4. Formülistik sayı: 6

Züleyha altı kadını davet edip ziyafet verir. **U**

Z71.5. Formülistik sayı: 7

Yedi aylık bir bebek Yusuf'u ikaz eder. **Y**

Yusuf'un elbisesi yedi düğmelidir. **U**

Z71.6. Formülistik sayı: 9

Dokuz kadın, kölesine âşık olan Züleyha ile alay ederler. **Kar.**

Z71.12. Formülistik sayı: 40

Kırk kadın Züleyha'nın dedikodusunu yapar. **S₈**

Züleyha kırk kadını toplayıp ziyafet verir. **S₃**

Onuncu Epizoda Bağlı Motifler**B211.1.6. Konuşan deve.**

Yusuf, deveyle konuşur. **Kar. Kaz. U**

M300. Kerametler.

Yusuf zindana girince zindan aniden aydınlanır. **S₈**

M361. Kahramanın yazgısı.

Cebrail, Yusuf'a yedi yıl zindanda kalacağını söyler. **Y**

Cebrail, Yusuf'a zindandan çıkacağını müjdelir. **S₁₀**

N800. Yardımcılar.

Zindancı, Yusuf'a yardım eder. **U S₃**

R41.3. Zindana hapsedme.

Züleyha, aşkına karşılık vermeyen Yusuf'u suçsuz yere zindana attırır. **Y T M Kar.**

Kaz. U Tür. S₂ S₃ S₅ S₆ S₇ S₈ S₉ S₁₀ S₁₁ S₁₄

Saraydakiler Yusuf'u kıskanır, padişahın aklını çelip zindana attırırlar. **S₁₃**

Padişahın adamları, Yusuf'u padişaha şikâyet edip zindana attırırlar. **S₄ S₁₂**

R168. Kurtarıcı olarak melekler.

Cebrail, zindanda Yusuf'a yemek verir. **S₈**

Z71.5. Formülistik sayı: 7**Z71.5.5. Yedi yıllık sürgün.**

Yusuf zindanda yedi yıl kalır. **Y T U S₃ S₁₄**

Z71.8. Formülistik sayı: 12

Yusuf zindanda on iki yıl kalır. **S₅ S₇ S₁₀ S₁₁**

Z71.12. Formülistik sayı: 40

Yusuf zindanda kırk yıl kalır. **Tür.**

On Birinci Epizoda Bağlı Motifler**F1063. Realist rüya.**

Zindandaki iki kişi gördükleri düşle akıbetlerini öğrenirler. **Y T M Kaz. U Tür. S₂ S₃ S₅**

S₆ S₈ S₁₁ S₁₃

Zindandaki adam gördüğü düşle ülkede yedi yıl bolluk ve yedi yıl kıtlık olacağını öğrenir. **S₁₄**

H509. Zekânın ya da yeteneğin imtihanı.

Zindanda iki kişi Yusuf'u denemek için düzmece düş anlatırlar. **T M S₃ S₅**

Z71.5. Formülistik sayı: 7

Zindanda birisi düşünde yedi zayıf sığır ve yedi semiz sığır görür. **S₁₄**

On İkinci Epizoda Bağlı Motifler

B31.1. Anka kuşu.

Devlet kuşu Yusuf'un başına konunca, bütün halk onu hükümdar olarak kabul eder. **S₁**

D1712.3. Rüyaların yorumlanması.

Kimsenin yorumlayamadığı padişahın düşünü Yusuf yorumlar. **Y T M Kar. Kaz. U Tür. S₁ S₂ S₃ S₄ S₅ S₆ S₇ S₈ S₁₀ S₁₁ S₁₂ S₁₃**

F1063. Realist rüya.

Padişah gördüğü düşle ülkesinde yedi yıl bolluk ve yedi yıl kıtlık olacağını öğrenir. **Y T M Kar. Kaz. U Tür. S₂ S₅ S₆ S₇ S₁₀ S₁₁ S₁₃**

Padişah gördüğü düşle ülkesinde sekiz yıl bolluk ve sekiz yıl kıtlık olacağını öğrenir. **S₄ S₈ S₁₂**

Kral gördüğü düşle yakında öleceğini, yeni bir yöneticinin geleceğini öğrenir. **S₁**

Padişah gördüğü düşle tahttan ineceğini öğrenir. **U**

J1110. Akıllı adamlar.

Kimsenin yorumlayamadığı padişahın düşünü Yusuf yorumlar. **Y T M Kar. Kaz. U Tür. S₁ S₂ S₃ S₄ S₅ S₆ S₇ S₈ S₁₀ S₁₁ S₁₂ S₁₃**

M300. Kerametler.

Allah, Yusuf'un cemalinden halka kırk günlük rızık ihsan eder. **T**

Yusuf'un yüzünün nurundan kör çocuk görmeye başlar. **Y**

Yusuf'u gören insanlar açlık hissetmezler. **Y T Kar. Kaz. Tür. S₆ S₇ S₁₀**

Yusuf dua edince çocuğun gözleri açılır. **T**

N130. Şans ve kaderin değişmesi.

Devlet kuşu Yusuf'un başına konunca, bütün halk onu hükümdar olarak kabul eder. **S₁**

Halk, Yusuf'u çok sever ve padişah olarak seçer. **S₆ S₈**

Yusuf'un adaletini gören padişah, görevini ona teslim eder. **S₁₁**

Zindandan çıkan Yusuf, yüksek bir makama ulaşır. **Y T M Kaz. S₂ S₃ S₆ S₈ S₁₀ S₁₁**

Zindandan çıkan Yusuf tahta oturur. **Kar. U Tür. S₃ S₄ S₅ S₇ S₁₂ S₁₃ S₁₄**

Paşa, Yusuf'u zindandan çıkarıp, emrine beş yüz kişi verir. **Kaz.**

Q112. Krallık vererek mükâfatlandırma.

Zindandan çıkan Yusuf'u kral tayin ederler. **Y T M Kaz. Kar. U Tür. S₂ S₃ S₄ S₅ S₆ S₇ S₈ S₁₀ S₁₁ S₁₂ S₁₃ S₁₄**

V50. Dua.

Yusuf dua edince çocuğun gözleri açılır. **T**

Z71.1. Formülistik sayı: 3

Kral, düşünde denizden çıkan üç zayıf at ve üç yaban aygırı görür. **S₃**

Devlet kuşu üç defa gelip Yusuf'un başına konar. **S₁**

Padişah, Züleyha'ya üç kere "boşandım" dedirterek kendisiyle olan nikâhını bitirir.

Kar.

Halsiz kalan Yusuf'a üç gün boyunca süt verirler. **S₆**

Mısır'da üç yıl bolluk olur. **S₁**

Kenan'da üç yıl kıtlık olur. **S₁**

Z71.1.1. Formül: 3 gün 3 gece.

Üç gün üç gece geçer, dördüncü gün Kral ölür. **S₁**

Z71.3. Formülistik sayı: 5

Padişah, ellerini kesen beş kadını çağırır. **M**

Z71.3.0.1. Formülistik sayılar: 5'in katları (50, 500 ...)

Paşa, Yusuf'u zindandan çıkarıp, emrine beş yüz kişi verir. **Kaz.**

Z71.5. Formülistik sayı: 7

Padişah, düşünde yedi yaş buğday başağı ve yedi kuru buğday başağı görür. **Y T M**

Kar. U Tür. S₁₁

Padişah, düşünde yedi zayıf sığır ve yedi semiz sığır görür. **Y T M Kar. Kaz. U Tür.**

S₂ S₅ S₆ S₇ S₁₁ S₁₀ S₁₃

Ülkede yedi yıl bolluktan sonra yedi yıl kıtlık olur. **Y T M Kar. Kaz. U Tür. S₂ S₃ S₇**

S₅ S₆ S₁₀ S₁₁ S₁₃

Z71.5.0.1. Formülistik sayı: 7 ve katları.

Sultan yetmiş dil bilir. **T**

Yusuf yetmiş dil bilir. **S₅**

Z71.8. Formülistik sayı: 12

Yusuf, Kenanlı yolcuya, başında on iki budak bulunan kaba ağacı (babasını) sorar. **Kaz.**

Z71.12. Formülistik sayı: 40

Yusuf kırk türlü dil bilir. **Y**

Allah, Yusuf'un cemalinden halka kırk günlük rızık ihsan eder. **T**

Z71.16.1. Formülistik sayı: 8

Padişah düşünde sekiz semiz sığır ve sekiz zayıf sığır görür. **S₄ S₈ S₁₂**

Ülkede sekiz yıl bolluktan sonra sekiz yıl açlık olur. **S₄ S₁₂**

Ülkede sekiz yıl açlıktan sonra sekiz yıl tokluk olur. **S₈**

On Üçüncü Epizoda Bağlı Motifler**D1163. Sihirli ayna.**

Sihirli ayna Yusuf'a bilgi verir. **Tür.**

D1171.6.2. Sihirli cam.

Sihirli cam Yusuf'a bilgi verir. **Kar. U**

D1171.12. Sihirli leğen.

Sihirli leğen Yusuf'a bilgi verir. **Kaz.**

D1310. Sihirli obje harikulade bilgi verir.

Sihirli cam, ağabeylerinin Yusuf'a yaptıklarını anlatır. **Kar. U**

Sihirli leğen, ağabeylerinin Yusuf'a yaptıklarını anlatır. **Kaz.**

Sihirli ayna, ağabeylerinin Yusuf'a yaptıklarını anlatır. **Tür.**

D1311.2. Sorulara cevap veren sihirli ayna.

Sihirli ayna Yusuf'un sorularına cevap verir. **Tür.**

K1810. Kıyafet değiştirerek aldatma.

Yusuf, yüzüne örtü çekerek kardeşleriyle görüşür. **Y Kaz. U S₅ S₁₁ S₁₄**

M361. Kahramanın yazgısı.

Yusuf, İbrahim Peygamber'den kalma tülbendi alınca kendisine peygamberlik geleceğini anlar. **Y**

Yusuf, babasının gönderdiği imameyi alınca kendisine peygamberlik geleceğini anlar. **T**

N733. Kardeşlerin tesadüfi karşılaşmaları.**N733.3. Yusuf ve kardeşleri.**

Yusuf, kardeşleriyle tesadüfen karşılaşır. (Bütün varyantlarda)

P233. Baba ve oğlu.

Yakup, oğullarına nazar değmemesi için Mısır'a aynı kapıdan girmemelerini öğütler. **Y**

T Kar. U Tür. S₉ S₁₁

Z71.1. Formülistik sayı: 3

Yusuf, sihirli cama üç defa vurur. **U**

Z71.8. Formülistik sayı: 12

Yakup'un oğulları on iki deveyle yola çıkarlar. **S₁**

Z71.16.2. Formülistik sayı: 10

Yusuf, ağabeylerini on gün konuk eder. **S₇**

On Dördüncü Epizoda Bağlı Motifler**D1050. Sihirli elbiseler.**

Yusuf, İbrahim Peygamber tülbendini ağabeylerine karşı tutup onları etkisiz hale getirir.

Y

F610. Çok kuvvetli adam.

Yehuda bağırınca insan ölür, kılıç vursa şehir dağılır. **Tür.**

Yehuda bağırduğunda bir şehri yok eder. **S₉**

Yehuda bir vuruşta aslanı devirir. **T S₁₄**

Yehuda bağırarak iki bin eri yok eder. **Y**

Şemun bağırınca insanın yüreği parçalanır. **S₇**

Yehuda bağırınca insanların aklı gider. **U**

Rubil öfkelenince gövdesinin kılları kaftanından çıkar ve avazını işiten can verir. **T**

F821. Olağanüstü elbise.

İbrahim Peygamberin tülbendi düşmanları etkisiz hale getirir. **Y**

H151.4. Çuvaldaki tasla tanıma: Çalındığı iddia edilen eşyalar. Tas Yusuf'un kardeşlerinin çuvalına yerleştirilir. Hırsızlıkla suçlanırlar. Bu tanıma için fırsat doğurur.

Yusuf hile ederek Bünyamin'in çuvalına bir tas koydurur. **S₃**

Yusuf hile ederek Bünyamin'in çuvalına altın bir tas koydurur. **S₂ S₉ S₁₁ S₁₃**

Yusuf bir hile düşünerek Bünyamin'in çuvalına gümüş bir tas koydurur. **T M**

Yusuf hile ederek Bünyamin'in yüküne altın kâse bırakır. **Y**

Yusuf hile düşünüp en küçük ağabeyinin çuvalına bir altın kâse saklar. **S₈**

Yusuf bir hile düşünür. Padişahın altın kâsesini küçük kardeşinin yüküne koydurur. **S₅**

(T)H151.4.2. Çuvaldaki leğenle tanıma.

Yusuf hile ederek Bünyamin'in torbasına bir altın leğen koydurur. **Kaz.**

(T)H151.4.3. Çuvaldaki bardakla tanıma.

Yusuf hile ederek Bünyamin'in yüküne altın bir bardak koydurur. **Tür.**

(T)H151.4.4. Çuvaldaki bilezikle tanıma.

Yusuf hile ederek Bünyamin'in yüküne altın bir bilezik koydurur. **S₇**

(T)H151.4.5. Çuvaldaki camla tanıma.

Yusuf hile ederek Bünyamin'in yüküne altın cam koydurur. **Kar. U**

(T)H151.4.6. Çuvaldaki altınla tanıma.

Yusuf hile ederek Bünyamin'in torbasına altın bırakır. **S₁₄**

K1810. Kıyafet değiştirerek aldatma.

Yusuf kılık değiştirerek Bünyamin ile görüşür. **Kar. U S₇ S₉**

M300. Kerametler.

Yusuf'un oğlu, amcacısının sırtını sıvazlayınca öfkesi diner. **T Kaz. U Tür. S₇ S₉**

On Beşinci Epizoda Bağlı Motifler**D1056. Sihirli gömlek.**

Yusuf'un gömleğini yüzüne süren Yakup'un gözleri açılır. **Y T M Kar. U Tür. S₂ S₃ S₇**

S₈ S₁₀ S₁₁

Beşir'in annesi, Yusuf'un gömleğini yüzüne sürünce, gözleri açılır. **U**

D1069.1. Sihirli mendil.

Yakup, Yusuf'un gönderdiği mendille gözlerini silince gözleri açılır. **S₆**

F610. Çok kuvvetli adam.

Yusuf beş bin batman ağırlığındaki taşı kaldırıp fırlatır. **Y T**

Şemun beş bin batman ağırlığındaki taşı havaya atar. **T**

Yusuf'un kardeşlerinden her biri on iki bin eri yok eder. **T**

Şemun on beş bin batman ağırlığındaki taşı havaya atar. **Y**

Yehuda on beş bin batman ağırlığındaki taşı havada tutar. **Y**

Lavi bir aslanı boynundan tutup Melik'in önüne getirir. **Y**

Yusuf'un her bir kardeşi on iki erle baş eder, tek başına birer kale alırlar. **Y**

M300. Kerametler.

Gökyüzünden bir ses Yusuf'tan ağabeylerini affetmesini ister. **Kar.**

Göğün kapısı açılır ve feriştelere Yakup ile Yusuf'un kavuşmasını seyrederek. **U**

Cebrael, Yakup'a Yusuf'un ölmediğini söyler. **S₁**

Azrail, Yakup'a Yusuf'un ölmediğini söyler. **Y T**

Yakup uzaklardan Yusuf'un kokusunu alır. **T M S₇ S₁₀**

Yakup, mektupta Yusuf'un kokusunu alır. **Y Tür. S₁**

Gözleri açılan Yakup yirmi beş yaşındaki gibi ayağa kalkar. **U Tür.**

M411. Bedduanın kabulü.

Evladından ayrılan annenin bedduasıyla Yakup da Yusuf'tan ayrılır. **Tür. S₇ S₁₀ S₁₁**

N800. Yardımcılar.

Beşir, Yusuf'un gömleğini Yakup'a iletir. **Kar. U Tür. S₁₀ S₁₁**

Küçük ağabey, Yusuf'un ipek gömleğini babasına getirir. **S₈**

Müjdeci yiğit, Yusuf'un gömleğini Yakup'a getirir. **S₇**

Yehuda, Yusuf'un gömleğini babasına iletir. **Y**

P231. Anne ve oğlu.

Beşir'den ayrılan annesi kör olur. **U**

P233. Baba ve oğlu.

Yusuf'tan ayrı düşen Yakup ağlayarak kör olur. **Y T M Kar. Kaz. U Tür. S₂ S₃ S₆ S₇ S₈**

S₉ S₁₀ S₁₁ S₁₄

P251. Erkek kardeşler.

Yusuf, ağabeylerini affeder. **Y T M Kar. Kaz. U Tür. S₁ S₃ S₆ S₈ S₁₀ S₁₁ S₁₃ S₁₄**

P681. Yasla ilgili âdetler.

Dine, Yusuf'un acısından yetmiş yıl gömlek giymez. **S₉**

Yakup, Yusuf'tan ayrılınca dokuz yıl yemek yemez. **Kaz.**

Q211. Öldürerek cezalandırma.

Yusuf, ağabeylerini cezalandırıp öldürür. **S₄ S₁₂**

R168. Kurtarıcı olarak melekler.

Cebrael, Yusuf'a Yakup'tan haber getirir. **T**

(T)V56. Namaz.

Yusuf karar vermeden önce iki rekât namaz kılar. **Y**

Ağabeyleri Yusuf'a yaptıkları için tövbe edip namaz kılarlar. **S₉**

Z71.1. Formülistik sayı: 3

Yakup ve Dina, üç günde bir nar yiyerek beslenirler. **Kaz.**

Z71.3.0.1. Formülistik sayılar: 5'in katları (50, 500 ...)

Yakup, Mısır'da elli yıl Mısır'da yaşar. **Kar. U Tür.**

Yusuf, babasına elli kere haber gönderir. **Y**

Şemun beş bin batman ağırlığındaki taşı havaya atar. **T**

Yusuf beş bin batman ağırlığında taşı kaldırıp fırlatır. **Y T**

Z71.4.0.1. Formülistik sayı: 6'nın katları.

İsrailoğulları Mısır'da altı yüz bin kişi olur. **T**

Z71.5. Formülistik sayı: 7

Yakup, Mısır'da yedi yıl yaşar. **T**

Yakup ile Yusuf kavuşunca yedi gün yedi gece şenlik yapılır. **Tür. Kar.**

Yakup, Yusuf'a kavuşunca yedi kat gökyüzünün kapıları açılır. **Kar.**

Z71.5.0.1. Formülistik sayılar: 7'nin katları.

Dine, Yusuf'un acısından yetmiş yıl gömlek giyemez. **S₉**

Yakup ile Yusuf yetmiş yıl ayrı kalır. **S₇**

Yakup yetmiş kişiyle birlikte Mısır'a gelir. **T M**

Oğlundan ayrılan kadının yedi damla yaşı için Tanrı, Yakup'u yetmiş yıl ağlatır. **S₇**

Z71.6. Formülistik sayı: 9

Yakup, Yusuf'tan ayrılınca dokuz yıl yemek yemez. **Kaz.**

Z71.6.1. Üç kere dokuz.

Yakup, Mısır'da yirmi yedi yıl yaşar. **Y**

Z71.8. Formülistik sayı: 12

Yusuf'un her bir kardeşi tek başına on iki erle çarpışır. **Y**

Z71.12. Formülistik sayı: 40

Oğlundan ayrılan kadının kırk gözyaşı için Tanrı Yakup'u kırk yıl oğlundan ayırır. **S₁₁**

Yakup, Yusuf'tan kırk yıl ayrı kalır. **T M Kar. S₁₁**

Yusuf, babasıyla kırk gün Mısır'da kalır. **S₁**

Yakup Mısır'da kırk yıl yaşar. **S₁₀**

Kırk yıl sonra Yusuf'un düşü gerçekleşir. **T**

Z71.14. Formülistik sayı: 72

Yakup ve oğulları yetmiş iki kişi olur Mısır'a gelirler. **S₅**

Z71.16.1. Formülistik sayı: 8

Yusuf'un sekiz kardeşi ona secde eder. **S₁₄**

Z71.16.2. Formülistik sayı: 10

On kardeşi, Yusuf'un önünde secde eder. **S₁₄**

On bir kardeşi Yusuf'un önünde eğilirler. **T M S₂**

Z71.16.3. Formülistik sayı: 25

Gözleri açılan Yakup yirmi beş yaşındaki gibi ayağa kalkar. **U Tür.**

Z71.16.12. Formülistik sayı: 17

Yakup Mısır'da on yedi yıl yaşar. **M**

(T)Z71.8.9. Formülistik sayı: 12.000

Yusuf'un kardeşlerinden her biri on iki bin eri yok eder. **T**

(T)Z71.12.1. Formülistik sayı: 40.000

Yusuf kırk bin eriyle babasını karşılar. **Y**

T)Z71.16.17.1. Formülistik sayı: 180

Mısır ile Kenan arası yüz seksen fersahlık mesafededir. **T**

On Altıncı Epizoda Bağlı Motifler**M300. Kerametler.**

Züleyha on sekiz yaşında genç bir kız olur. **S₁ S₃**

Yel değince Züleyha on yedi yaşındaki haline döner. **S₇**

Züleyha, Tanrı'nın kudretiyle kız kalır. **S₁₁**

Kocası, Züleyha'ya yakınlaşamaz. **S₅**

Bir şeytan kızı, Züleyha'nın yerine kocasının yanına gidip uyur. **S₇**

Babası, bir başka kızı, Züleyha gibi yapar, padişaha gösterir. **Kar.**

Padişahın koynuna Züleyha'nın yerine cin kızı girer. **Kaz.**

Züleyha ile kocası arasında bir perde peyda olur. Padişah, cariyeleriyle birlikte olur. **U**

Züleyha'nın suretinde bir hayal padişahın gözüne görünür ve padişah onunla ülfet olur.

Tür.

Cebrail dua eder ve Züleyha'nın yüzüne dokunur, gözleri açılır. **Kaz.**

Yusuf ve Züleyha dua eder. Züleyha'nın gözleri açılır. **U**

Allah'ın kudretiyle Züleyha'nın gözleri açılır. **S₁₀**

Züleyha, Yusuf'un kamçısını tutunca kamçı ateş kesilir. **Kaz. S₁ S₃**

Züleyha acıyla inler, Yusuf'un kamçısı ateş kesilir. **Y T U Tür. S₆**

Züleyha, Yusuf'un kamçısını alıp üfürür kamçı ateş kesilir. **S₇ S₁₀ S₁₁**

Züleyha, Yusuf'un kamçısını ağzına yaklaştırdığında kamçı ateş kesilir. **Kar. S₁₄**

Hızır Aleyhisselam gelip ağzının barını Züleyha'nın gözüne sürer ve gözleri açılır. **S₁**

Yusuf dua eder, Züleyha gençliğine ve güzelliğine kavuşur, gözleri açılır. **Y T Tür. Kar. S₅**

Cebrail dua eder ve Züleyha'nın yüzüne dokunur. Züleyha eski güzelliğine kavuşur. **Kaz.**

Yusuf ve Züleyha abdest alıp dua ederler. Mısır'da bolluk ve bereket olur. **S₁**

Yusuf ve Züleyha dua eder. Züleyha on dört yaşındaki haline döner. **U**

Her gece Züleyha kılığında bir kız gelir padişahın koynuna girer. **S₁**

Her gece Züleyha suretinde bir peri gelir, padişah onunla birlikte olur. **S₃**

Züleyha gençliğine ve güzelliğine kavuşur. **Y M S₁ S₃ S₆ S₇ S₈ S₉ S₁₀ S₁₁ S₁₄**

Züleyha, Yusuf'un kılıcına nefesiyle üfler. Kılıçtan kıvılcımlar çıkar. **S₈**

Yusuf, yanına gelince Züleyha'nın gözleri açılır. **S₃**

Yusuf dua eder, Züleyha'nın gözleri açılır. **Y S₅**

Züleyha, kamçının pirinç sapını gözüne götürüp acıyla inler, gözleri açılır. **S₆**

N848.0.1. Yardımcı mukaddes adam.

Hazret-i Hızır, Yusuf ile Züleyha'nın düşlerine girerek Mısır'da kıtlık başlayacağını söyler. **S₁**

P251.5. İki erkek kardeş.

Yusuf ile Züleyha'nın iki oğlu olur. **M T S₉ S₁₁**

T10. Âşık olma.

Hazret-i Yusuf bade içip Züleyha'ya âşık olur. **S₁**

T24.1. Aşk hastalığı.

Züleyha Yusuf'un aşkıyla ağlayarak kör olur. **Y T M Kaz. U Tür. S₁ S₃ S₅ S₆ S₁₀ S₁₄**

V50. Dua.

Yusuf ve Züleyha abdest alıp bereket olması için dua ederler. **S₁**

Yusuf ve Züleyha dua eder. **U**

Cebrail dua eder ve Züleyha'nın yüzüne dokunur. **Kaz.**

Yusuf, Züleyha için dua eder. **Y T Kar. Tür. S₅**

(T)V56. Namaz.

Züleyha tövbe edip Yusuf gibi abdest alır ve iki rekât namaz kılar. **U**

Z71.1.1. Formül: 3 gün 3 gece.

Üç gün üç gece geçtikten sonra, Hazret-i Hızır, Yusuf ile Züleyha'nın düşlerine girer. **S₁**

Z71.5. Formülistik sayı: 7

Yusuf ile Züleyha evlenince yedi gün yedi gece düğün yapılır. **M Tür.**

Yusuf ile Züleyha'nın yedi çocukları olur. **Y**

Z71.8. Formülistik sayı: 12

Yusuf ile Züleyha'nın on iki oğlu olur. **S₁₀**

Z71.12. Formülistik sayı: 40

Züleyha'nın kırk yıl çektiği aşk derdini Yusuf kırk gün çeker. **Kar. U Tür.**

(T)Z71.12.0.1. 40 gün 40 gece düğün.

Yusuf ile Züleyha evlenince kırk gün kırk gece düğün yapılır. **Kaz. U**

Z71.16.10. Formülistik sayı: 14

Züleyha on dört yaşındaki haline döner. **U**

Z71.16.11. Formülistik sayı: 15

Züleyha on beş yaşında genç bir kız olur. **Kar.**

Z71.16.12. Formülistik sayı: 17

Yel değince Züleyha on yedi yaşındaki haline döner. **S₇**

(T)Z71.16.17. Formülistik sayı: 18

Yusuf ile Züleyha on sekiz yıl birlikte yaşarlar. **Y**

(T)Z71.16.18. Formülistik sayı: 23

Yusuf, Mısır'da yirmi üç yıl yaşar. **T**

On Yedinci Epizoda Bağlı Motifler**M300. Kerametler.**

Azrail, Yakup'a ölüm haberini verir. **S₁₀**

Gökyüzünden bir ses Yusuf'a ölüm haberini verir. **Kar.**

T85. Kadın ölen sevgilisinin yasını tutar.

Yusuf ölünce Züleyha iki gözünü oyup, Yusuf'un tabutuna koyar. **Kar. U**

(T)Z71.7.1. Formülistik sayı: 110

Yusuf yüz on yaşında vefat eder. **M**

(T)Z71.8.8. Formülistik sayı: 120

Yakup yüz yirmi yaşında vefat eder. **S₉**

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

HİKÂYENİN KARAKTERİSTİK MOTİFLERİ

4.1. RÜYA

Yusuf ile Züleyha hikâyesi rüya motifi üzerine kurulmuştur. Hikâyenin başında çocuk Yusuf'un gördüğü rüya hikâyenin sonunda gerçekleşir. Arada birçok olay yaşanır. Fakat Yusuf'un nihai yükselişi rüyaları doğru yorumlaması sayesinde gerçekleşir. Yusuf Peygamber'in gördüğü rüyanın ileride vuku bulması yardımcı rüyalar yoluyla sağlanır. Yusuf hikâyesi hakkında yapılan çalışmalarda hikâyedeki rüya motifi üzerinde uzun uzadıya durulduğu gibi Şemseddin Nuri, kitabını *En Güzel Kıssa ve Gerçekleşen Rüya* başlığıyla kaleme almıştır. Özellikle batıda Yusuf'un rüyasına ve tabirciliğine atıfla çok sayıda eser verilmiştir.

Hikâye, Hz. Yusuf'un gördüğü bir rüyayla başlar: “Bir gece Yusuf (A.S.) düşünde şöyle görür ki Ay ve Gün inerler Yusuf (A.S.)'ın önünde baş koyarlar ve secde ederler. Hazret-i Yusuf sabah olunca bu düşü atasına söyler ve der ki: Ya ata gördüm ki on bir yıldız Ay ve Güneş geldiler bana secde ettiler. Hazret-i Yakup düş ilmini iyi bilirdi, dedi ki: Ey oğul bu düşün tabiri budur ki Allah-ü Teâlâ seni aziz eyleye devlet ve ululuk vere karındaşların sana muhtaç olalar... Hak Teâlâ seni karındaşların üzerine güzide kıla ve senin hâlin onların hâlinden iyi ola.” (T- s. 4-5) Yusuf'un rüyasını böyle tabir eden Yakup Peygamber, bu rüyayı kimseye söylememesini Yusuf'a öğütler. Buna benzer bir olay Manas destanı anlatıcılarından Keldibek'in rüyası hakkında babasının ona öğüt vermesidir. Ünlü Manasçı Keldibek rüyasında Manas'ı görür, rüyasını babasına anlatır. Babası da ona, gördüğü rüyayı kimseye anlatmamasını söyler.⁴¹⁸

Çocuk Yusuf'un rüyası, Ferial Ghazoul Hopkins'in, rüya motifinin mahiyetlerine göre yaptığı tasnifte birinci gruptaki *kehanet bildiren rüyalar*'dandır.⁴¹⁹ Nitekim Yusuf'un rüyası hikâyenin sonunda vuku bulacaktır: “Hazret-i Yusuf'un ol on bir karındaşları gelip Yusuf Aleyhisselam'ın önünde yer öptüler.” (T- s. 44) Yusuf'un rüyasındaki on bir yıldız kardeşlerini, ay ve güneş de babası Yakup ve babasının

⁴¹⁸ Ali Berat Alptekin, “Rüyada (Düşde/Tüste) Bade İçme İle Destan Söyleme Geleneği Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma”, 2. *Folklor ve Halk Edebiyatı Kongresi*, Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Müdürlüğü Yayınları, Konya 2001, s. 70.

⁴¹⁹ I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi'nde sunulan “The Nature and Function of The Dream Motif in Turkish Folk Literature” başlıklı bildiri. Bk. Umay Günay, *Türkiye'de Aşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi*, Akçağ Yayınları, Ankara 2008, s. 127.

hanımını (teyzesi/analığı) temsil etmektedir. Rüyada Yakup'un Ay, hanımının Güneş ile sembolize edilmesi Türk mitolojisinde görülen Ay'ın erkek, Güneş'in de dişi olması⁴²⁰ algısını hatırlatmaktadır. Bahaeddin Ögel'in *Türk Mitolojisi* adlı kitabındaki bir rüya örneği Yusuf'un rüyasıyla benzemektedir. *Altay Türkleri tarafından anlatılan bir masalda şöyle bir rüya görüyoruz: Rüyada sağda güneş, solda da ay duruyormuş. Rüneyi görenin altında da sabah yıldızı (Zühre) parlıyormuş.*⁴²¹ Bu rüyanın yorumu hakkında herhangi bir bilgi verilmemiş olmakla birlikte, Yusuf'un rüyasında olduğu gibi ikbale işaret ettiği açıktır.

Muazzez İlmiye Çığ, Yusuf'un gerçekleşen rüyasını, Sümer'deki Tanrı bildirisi rüyalarla bağdaştırma eğilimindedir. Buna dayanak olarak Sargon'un gördüğü rüyayı örnek gösterir. Sümer kralı Urzababa'nın yanında çalışan Sargon, gördüğü rüyayı Kral'a söyleyince benim yerime kral olacak korkusu ile Sargon'u öldürmek istiyor.⁴²²

Hikâyede dikkat çeken bir nokta, Yakup ve Yusuf'un rüya tabirciliğindeki üstün maharetleridir. İbn-i Arabî, *Fusûsu'l Hikem*'de Yusuf Peygamber'in tabirciliğini Yusuf kelimesindeki *nurî* hikmetin aslı olarak tevil eder. *Bu hikmetin Yusuf Peygamber'e isnadı onun nuranî âlem olan misal âlemine ait hakikatleri keşfederek rüya tabirini öğrenmiş olmasındandır.*⁴²³ Hasan b. Hüseyin el-Hilâl *Tabakatü'l Muabbirîn* adlı eserinde 7500 tabircinin ismini yazıp bunlardan 600 tabirciyi eserleriyle birlikte tanıtmaktadır. Daha sonra en meşhur yüz tabirci seçerek bunları on beş tabakaya ayırır. Hz. Yusuf birinci tabakada bulunan tabircilerin başında zikredilir.⁴²⁴ Bir rüya tabircisi övülmek istendiğinde onun *her şehrin Yusuf'u olduğu* söylenir.⁴²⁵

“Hazret-i Yusuf zindana girdi. Gâh namaz kılardı ve gâh halka zindanda nasihat ederdi ve hasta olanları tımar ederdi ve gâh düş görenlerin düşünüyü tabir ederdi. Hazret-i Yusuf her nice tabir eder ise bi-ayniha öyle vaki olurdu zira Hak Teâlâ Yusuf Aleyhisselâm'a düş ilmini bildirmişti. Hazret-i Yusuf düş tabir etmekte o kadar şöhret buldu ki gece düş görenler sabah gelirler Yusuf Aleyhisselâm'ın başına üşüşürlerdi, tabir ettirirlerdi.” (T- s. 19)

⁴²⁰ Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1971, s. 131.

⁴²¹ Ögel, *Türk Mitolojisi*, s. 289.

⁴²² Muazzez İlmiye Çığ, *Kur'an, İncil ve Tevrat'ın Sumer'deki Kökeni*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2010, s. 31.

⁴²³ Muhyiddin-i Arabî, *Fusûs ül Hikem*, (çev. Nuri Gencosman), MEB Yayınları, İstanbul 1992, s. 114.

⁴²⁴ Bk. Hasan Avni Yüksel, *Türk-İslâm Tasavvuf Geleneğinde Rüya*, MEB Yayınları, İstanbul 1996, ss. 91-106.

⁴²⁵ Annemarie Schimmel, *Halifenin Rüyalari-İslamda Rüya ve Rüya Tabiri*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2005, s. 22.

Zindanda bir gün iki mahpus, Yusuf'a rüyalarını anlatır: “Şarapçı, Yusuf'a dedi ki ben düşümde gördüm şarap sıkırım. Mutfakçı dedi ki ben düşümde şöyle gördüm ki başım üzerinde bir sini ile ekmek götürürüm. Havadan kuşlar gelip o ekmeği benim başımdan yerler.” (T- s. 20)

Yusuf bu rüyaları şöyle tabir eder: “Sizin biriniz Sultan'ın şarapçısı olacaktır. O biriniz ki başından ekmek yedi kuşlar onu Sultan asa, başını kuşlar delip beynini yiye, dedi.” (T- s. 21) Bu rüyalar kimi rivayetlerde Yusuf'u denemek için mutfakçı ve saki tarafından uydurulmuştur. “Yusuf bu düşü böyle tabir edince o oğlanlar dediler: Biz yalan söyledik, düş görmemiş idik. Maksadımız seni anlamak idi, dediler. Yusuf Aleyhisselam dedi: Sözünuze hükmolundu, bu kaza elbette sizin başınıza gelecektir. Hayır ve eğer şer ağzınızdan çıkan söz faldır. Dediğim gibi olacaktır, dedi. Ahir birisi Sultan katında mukarreb olup doğruluğu bilindi ve birinin hıyaneti zahir olup boğazından asıldı, kuşlar gelip beynini yediler.” (T- s. 21)

Hikâyedeki bir diğer rüya motifi Mısır sultanının rüyasıdır: “Sultan, katında olan beylere dedi: Düşümde gördüm ki nehr-i Nil'den yedi semiz sığır onların ardınca gayet arık yedi sığır çıkar. O arık sığırlar, semiz sığırları yutarlar. Şöyle ki o semiz sığırlar belirsiz olur gider ve o arık sığırlar hâlleri üzere olurlar. Ondan sonra yedi yaş buğday başını görürüm ve onlar tamam dolmuş iken yedi kuru buğday başı o yaş başa galip gelir. Onlar arasında belirsiz olur. Sultan bu veçhile düş görür sabah olunca Mısır şehrinde ne kadar muabbirler ve müneccimler var ise cem edip düşünüy onlara söyler.” (T- s. 23)

Sultanın rüyası, Hopkins'in tasnifindeki *alegorik mesajlı rüyalar*' dandır. İkinci gruptaki bu tür rüyalarda *tabir ve tefsirle anlaşılan şifreli bir dil kullanılmaktadır*.⁴²⁶

Zindan arkadaşlarının rüyalarını tabir eden Yusuf, şarapçının salığıyla sultanın rüyasını da yorumlar: “O semiz sığırlar o ucuzluğa işarettir ki ekinler ola, buğday çok ola, ağaçlarda yemişleri çok ola. O yaşarmış buğday başları, o ekin bol olduğuna işarettir ve o arık sığırlar ona işarettir ki o sonra yedi yıl tamam kıtlık olacaktır dane bitmeyip ağaçlarda yemiş olmayacaktır.” (T- s. 24-25) Sultan'ın rüyasını dosdoğru tabir eden Yusuf, onun iltifatına mazhar olarak Mısır'ın ikinci adamı konumuna yükselir. Benzer motifler başka anlatılarda da vardır. Manas, bir gece, bir rüya görür ve bu rüyaya bir türlü mana veremez. Kırk yiğidini toplar, onlara sorar. Ama hiç kimse bir

⁴²⁶ Bk. Günay, *Türkiye'de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi*, s. 127.

türlü tabir edemez. Bunun üzerine emir verir. Bulun birisini, o tabir etsin, der. Şölenler verir. Bu rüyamı tabir edene, istediği hediyeği verin, der.⁴²⁷ Danyal Peygamber, Buhtunnasır'ın (Nebukadnezzar) Kudüs'ü işgali sırasında ele geçirilerek Babil'e götürülür. Tevrat'a göre Kral Nebukadnezzar bir gece bir rüya görür ve müthiş bir iç sıkıntısıyla uyanır. Rüyasını yorumlatmak için bütün bilgeleri çağırır. Kimse yorumlayamayınca hepsinin öldürülmesini emreder. Durumdan haberdar olan Danyal, dua ederek rüyanın yorumunun kendisine bildirilmesini ister. Danyal'a bu sır rüyasında bildirilir. Kralın huzuruna gelerek, rüyasını yorumlar. Bu yorum kralın hoşuna gider ve önünde yüzüstü eğilerek Danyal'a secde eder. Ona büyük hediyeler vererek Babil vilayeti üzerine hâkim tayin eder.⁴²⁸

Hikâyedeki diğer bir motif, Züleyha'nın geciken rüyasıdır. Cami'nin Yusuf ile Züleyha'sında genç Züleyha, baba evinde üç kez gördüğü rüyada birini görür ve büyük aşkını Mısır'da bulacağını anlar. *İslam geleneğinde, bir olgunun üç kez yinelenmesi özel bir öneme sahiptir; çünkü Peygamber'in, sözleri, emirleri ve açıklamaları üç kez yinelemeyi sevdiği anlatılır. Bu nedenle, bir rüyanın üç kez yinelenmesi de özellikle önemli olarak görülür. Ancak bu, yalnızca İslam dünyasında değil, pek çok yerde geçerlidir.*⁴²⁹ Câmî'nin Yusuf ile Züleyha'sında üçlü yineleme, edebi bir motif olarak kullanılmıştır. Züleyha, baba evinde üç kez gördüğü rüyada birini (Yusuf) görür ve büyük aşkını Mısır'da bulacağını anlar.⁴³⁰ Hikâyenin birçok varyantında bulunan bu motife, Tevrat ve ona bağlı Batı versiyonlarında rastlanmaz. Bu versiyonlarda Yusuf, Potifar'ın kızı Asenat ile evlendirilir.⁴³¹

Rüyada âşık olma, halk hikâyelerimizde ve masallarımızda yaygın bir motiftir. Bu motif *İran, Arap ve Hint hikâyelerinde de görülür ve bunlarda motifin, Asya Şamanlığı ve İslam öncesi inanışlarının törenleri ile ilgisi daha açıktır.*⁴³² Rüyada/düşte âşık olma motifinin en eski kaynağı Anadolu'da Midillili Xares'in yazdığı İskender Tarihi'nde geçmektedir. Ayrıca, Uşa ve Anirudha, Kral Vikarmadotya, Kamrab ile Kala gibi Hint hikâyelerinde, Kıssa-i Lal ü Gevher adlı Afgan hikâyesinde kahramanlar

⁴²⁷ Bk. Ögel, *Türk Mitolojisi*, ss. 509-510.

⁴²⁸ Bk. Dursun Ali Tökel, *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar*, Akçağ Yayınları, Ankara 2000, ss. 290-291.

⁴²⁹ Schimmel, *Halifenin Rüyalari-İslamda Rüya ve Rüya Tabiri*, s. 123.

⁴³⁰ Schimmel, *Halifenin Rüyalari-İslamda Rüya ve Rüya Tabiri*, s. 1243.

⁴³¹ Bk. Halide Dolu, "Yusuf Hikâyesinde Aşk Temi", *Türk Düşüncesi*, 1 Ocak 1954, s. 109.

⁴³² İlhan Başgöz, "Türk Halk Hikâyelerinde Düş Motifi Zinciri", *Hacettepe Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi*, V (2), Ekim 1973, s.84.

birbirlerine, düşlerinde görerek âşık olurlar.⁴³³ Esasen *rüyada âşık olma* motifi doğuda yaygın olmakla birlikte Avrupa halk anlatımı konularında da görülmektedir.⁴³⁴

Türk halk hikâyelerinde yaygın olan düş motifi zincirinin ana nakışları *aşk badesi içerek bir güzele âşık olma* ve *bu düş ile sanatçılık vergisine kavuşma*'dır. Bunlar ayrı ayrı olarak Asya ve Avrupa halklarının edebiyatlarında da bulunur. Fakat bunların ikisinin birleşmesi yalnız Türk halk edebiyatında karşımıza çıkıyor.⁴³⁵ İslam öncesi Asya Şamanlığından gelen bu zincirin ana nakışlarından birincisi olan *aşk dolusu içme* motifi aşağıda -Azeri halk hikâyesi *Novruz ve Gendap*' ta- Âşık Novruz'un bade içme sahnesinde işlenmektedir. Burada aşk badesini sunan Derviş, bu badenin Yusuf ile Züleyha'ya birbirlerine âşık edip, kavuşturduğunu söylemektedir:

“... Oğlum, niye fikir deryasına gerg olub, geflet yuhusuna cumubsan? Al, bu badeni nuş ele, metlebine çatarsan.”

Novruz, diggetle dervişe bahanda gördü ki, hem dervişden hem de badeden bir nur galhıb, asimana bülend oldu. Bu mö'cüzeye mehettel galıp dedi:

“Ağa derviş, bizlerde o bade haram buyrulub, biz şerab içmirik.”

Derviş, Novruz'un cavabında dedi:

“Bala, bu bade, o badelerden deyil, bu bade Yusif'i Züleyha'ya yetiren badedendir.”⁴³⁶

Novruz badeni dervişden alıb nuşeledi. O saat sinesi demirci küresi kimi yanmağa başladı...⁴³⁷

Bu sahnede betimlenen bade içme motifi aslında Yusuf ile Züleyha hikâyesinde yer almaz. Azerbaycan muhabbet destanlarına özgü olan bu uygulamayı Muharrem Caferli, benzer örnekler üzerinden değerlendirmektedir. *Sorun buradadır ki ne Leyla ile Mecnun destanında ne Arzu ile Kamber destanında ne de Kerem ile Aslı destanında puta verme motifi yoktur... Ne Mecnun ne Kamber ne de Kerem puta uykusu uyumamış,*

⁴³³ Başgöz, *Folklor Yazıları*, ss.34-35.

⁴³⁴ Bk. Edith Fischdick, “Türk Halk Hikâyeleri İle İlgili Bir Araştırma: Elif ile Mahmut”, (çev. Fikret Türkmen, Adnan Şenocak), *Türk Folkloru Araştırmaları*, Kültür ve Turizm Bakanlığı MFAD Yayınları, Ankara 1984, s. 67.

⁴³⁵ Başgöz, “Türk Halk Hikâyelerinde Düş Motifi Zinciri”, s.74.

⁴³⁶ Başka bir varyantta “Bu bade insana kemal veren badedir” şeklinde geçer. (Bk. Ali Duymaz, *Nevrüz Bey Hikâyesi, İnceleme-Metinler*, Milli Folklor Yayınları, Aydın 1996, s. 99.) Demek ki Yusuf'u Züleyha'ya yetiren bu bade kahramanı hak âşıklığı kemaline ulaştıran badelerdendir. Nitekim bütün hain planlarına rağmen Yusuf'tan karşılık bulamayan genç ve güzel Züleyha, hikâyenin sonunda iki büklüm bir ihtiyar olacak fakat artık bir peygambere eş olabilecek liyakatte olup Allah'ın izniyle eski güzelliğine kavuşacak ve iki âşık birbirine ulaşacaktır.

⁴³⁷ *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı, Türk Dünyası Edebiyat Tarihi, II*, s.333.

*puta badesini alıp içmemişlerdir.*⁴³⁸ Yazılı edebiyat metinlerinde putasız olan bu âşıklar, epik gelenekte putalı kahramanlar olarak kabul edilir. Azerbaycan destanlarının âşık-maşuk kahramanları ile yazılı edebiyatın âşık-maşuk kahramanlarını birleştiren, puta âşıklığının değişmezliğidir. Bu değişmezlik köprüdür.⁴³⁹ Muhabbet destancılığı, yazılı edebiyattan gelen kahramanları -âşık-maşuk kompleksinin her iki gelenekte de ilahi sevgi olarak kabul edilmesinden ötürü- “puta âşıklığı değişmeyen metin köprüsü”nden kabul eder. Bu bakımdan âşık-maşuk kompleksi “Hak âşıklığı” kavramına gerçeklik kazandırır. Yusuf, Mecnun, Kamber gibi kahramanların⁴⁴⁰ puta âşıkları olması kanaatine araştırmacı varmaz, destanın kendisi onları puta âşığı olarak sunmaktadır.⁴⁴¹

Yusuf ile Züleyha'nın düşü aelade bir düş değildir. Çıldırılı Âşık Şenlik'in bir şiirinde Yusuf-Züleyha'nın düşü hakkı için dilek istenir:

Yusuf Züleyha'nın düşü hakgiçin,
 Veysel Ğarani'nin dişi hakgiçin,
 Hazret-i Muhammet başı hakgiçin,
 Sürünün hesabın tamam gör dedi.⁴⁴²

Başkurlara ait bir efsanede *Yusuf Kitabı*'nın Başkurlar arasında yayılışı ve iki gencin bu kitabı okumak suretiyle birbirlerini rüyada görüp âşık olmaları anlatılmaktadır. Efsane *Yusuf Kitabı*'nın mistik gücünü ortaya koymaktadır. Bu efsane şöyledir:

Çok eski zamanlarda bir Başkurt tarhanının çok güzel bir kızı varmış. Kız çok kötü huyluymuş. Ne kimseyi sever ne de beğenirmiş. Babası damat bulamadığı için şaşkına dönüp, gücü tamamen bitmiş.

Tarhan'a acıyan ihtiyar bir hacı ona şöyle bir çare öğretmiş:

-Mısır padişahında “Yusuf ile Züleyha” adında bir aşk kitabı varmış, onu okuyan bir insan gönlünün istediğini bulurmuş, demiş. Tarhan çok düşünüp durmamış. İrisbay isimli oldukça çevik bir mollayı çağirtmiş; “Mısır'a gidip o aşk kitabını alıp geri dön. Yol masrafını ben karşılarım, fakat hızlı yürü.” diye emretmiş. İrisbay Molla Mısır padişahına gitmiş. Molla'ya

⁴³⁸ Caferli, *Aşk Konulu Azerbaycan Halk Hikâyelerinin Şiirsel Yapısı*, s. 119.

⁴³⁹ Caferli, *Aşk Konulu Azerbaycan Halk Hikâyelerinin Şiirsel Yapısı*, s. 126.

⁴⁴⁰ Bu örnekler tarafımızdan verilmiştir.

⁴⁴¹ Bk. Caferli, *Aşk Konulu Azerbaycan Halk Hikâyelerinin Şiirsel Yapısı*, ss. 111-126.

⁴⁴² Bekir Sami Özsoy, “Halk Şiirinde Diyalog”, 2. *Folklor ve Halk Edebiyatı Kongresi*, Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Müdürlüğü Yayınları, Konya 2001, s. 155.

aşk kitabını alıp gitmesi için değil, saraydan çıkmadan okuması için vermişler. “Sabah alıp akşamleyin yerine koymalısın. Okuyup bitiremezsen, ertesi sabah yine alıp, akşamleyin yerine koymalısın.” demişler.

İrisbay bu şartı bozmamaya gayret emiş. Kitabı sabah alıp okumuş, okuduğunu gün boyunca ezberleyip akşam kitabı padişahın rafına koyarmış. Ezberlediği kısmı gece oturup kâğıda yazarmış. Yedi günde “Yusuf Kitabı”nı ezberlemiş, her bir sözünü gece boyunca kirpiklerini kırpmadan kâğıda geçirmiş ve Mısır padişahına çok teşekkür ettikten sonra, İrisbay Molla doğduğu ülkeye geri dönmüş.

Molla dönüp gelince, el yazmasını hanın kızının eline vermiş. Kız yiyecek yemeğini, uyuyacak uykusunu unutup okuyup durmuş. Bu aşk kitabını okuyup bitirince tatlı bir uykuya dalmış. Rüyasında zarif ve yakışıklı bir yiğit görüp, ona âşık olmuş. Bu işe kızından çok babası sevinmiş. Molla’ya, “Bu hizmetin için sana nasıl hediye vereyim?” diye sormuş. Molla ona “Bana hiçbir hediye gerekmez, o ezberleyip alıp getirdiğim “Yusuf ile Züleyha” kitabını ülke içinde boydan boya, köyden köye, yayladan yaylaya, evden eve okuyup gezmemeye müsaade edersen ben ona kanaat getiririm.” demiş.

Tarhan düşünmeye başlamış, sonra “Başka hediye iste, buna razı olmuyorum. Niçin dersin benim ardımdan bütün herkes ve gençler kendi eşini bulup, pek rahat yaşayıp durmasınlar şimdilik.” deyip teklifi şiddetle reddetmiş. Yalnız İrisbay Molla’nın söylediğini etraflıca dinleyince Tarhan bu kötü düşüncesini değiştirmeye mecbur olmuş. Niçin derseniz; Molla, Tarhan’ı korkutup: “Senin dediğin gibi yaparsak Tarhanım, kızın düşünde görüp âşık olduğu yiğit ile kavuşamayınca sararıp ölecek. O yiğidin damadın olması için kızının rüyası yetmez. Yiğidin kendisinin de kızını düşünde görüp ona âşık olmalı. Sonra kendisi arayıp gelir. Ama “Yusuf Kitabı”nı okumazsa yahut da dinlemezse, o, bunu yapamaz.” demiş.

Kıskanç Tarhan buna karşı söz söyleyememiş, ağzını kapatmış. Ne yapsın razı olmuş.

İrisbay Molla bütün ülkeyi dolaşıp boydan boya, köyden köye, yayladan yaylaya “Yusuf ile Züleyha” kitabını ezberden anlatıp yürümüş. O, halk arasında en kıymetli, en sevilen konuk olarak şan kazanmış. Onun ismi her tarafa dağılmış. Hemen o yiğit de Tarhanın kızını rüyasında görüp, canı ve teni ile âşık olmuş. Ural’ı aşır, İdil’i geçip, mihnet çekip, sayısız yerleri geçip candan sevdiğini arayıp bulmuş. İki genç yürek işte böyle kavuşmuş.⁴⁴³

Evleneceği kişiyi merak eden kimse yatmadan önce yedi defa salavat-ı şerife okuyup yastığa üfler ve içinden şu tekerlemeyi söyler:

Yastığı karışladım uçtan uca

İçinde oturur üç hoca

⁴⁴³ Gülhan Atnur, *Başkurt ve Tatar Efsaneleri Üzerine Karşılaştırmalı Motif Çalışması*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), AÜ SBE, Erzurum 2002, ss. 515-516.

Biri in,
 Biri cin,
 Biri Zalha Peri.
 İni yolladım ine
 Cini yolladım Çin'e
 Zalha Peri'yi de yolladım;
 Kimi alacaksam yanıma getirsin göreyim.

Böyle söyleyip yatan kişi, rüyasında *Zalha* perinin kendisine evleneceği kızı/erkeği göstereceğine inanır.⁴⁴⁴ İsim sözlüklerinde *su perisi* anlamına geldiği kaydedilen Zeliha (Züleyha, Zilha, Zalha) ismi, Yusuf'tan kâm almak isteyen Mısır azizinin eşinin adıdır. Türk ve dünya mitolojisinde yaygın olan su perileri, bilindiği gibi, güzellikleriyle ünlüdür. Dolayısıyla Anadolu'da gençlere evlenecekleri kişiyi gösteren Zalha Peri'nin, Yusuf hikâyesindeki Züleyha'dan ilhamla ortaya çıktığını düşünebiliriz.

4.2. HAIN BÜYÜK KARDEŞLER

Genellikle masalarda karşımıza çıkan hain büyük kardeşler, Yusuf kıssasında olduğu gibi, çeşitli meziyetlerinden dolayı en küçük kardeşi kıskanırlar. Kıskanılan kardeş genellikle üvey olup, üç çocuktan en küçüğüdür. Fakat kardeş kıskançlığı hadisesi farklı şekillerde de ortaya çıkabilmektedir. *İki Kardeş Masalı* diye bilinen masal tiplerinin 1915'ten beri bilim dünyasının en fazla tartışılan konularından biri olduğunu ifade eden Prof. Dr. Walter Ruben, fena kardeşin kötülüğü ve kıskançlığı hadisesini bu masal tiplerinin asli unsuru olarak görür. Fena kardeş iyi olana bir kötülük ederek babasına kardeşini kaybettiğini haber verir. İyi kardeşe çobanlar bakar. Bu noktada Ruben, Yusuf hikâyesindeki bazı epizotların Çince'de bulunduğunu ifade eder. Muhtelif masal tiplerinde kardeşler arasında ekseriya büyüklerin fena kardeş olmaları basit hayat tecrübesinden ve eski sihrî düşünüşten ortaya çıkmış olabilir.⁴⁴⁵ Yaralı Mahmut hikâyesinin bir varyantında, kardeşinin sevgilisine göz koyan Ahmet, küçük kardeşi Mahmut'u ortadan kaldırmak ister.⁴⁴⁶

Hain kardeş, her zaman büyük olan değildir. Binbir Gündüz varyantında Seyfülmülük, Kahire'ye geldiğinde babasının ölüp, kardeşinin tahta geçtiğini öğrenir.

⁴⁴⁴ Kaya, *Anonim Halk Şiiri*, ss. 625-626.

⁴⁴⁵ Bk. Walter Ruben, "İki Kardeş Masalı", *Türk Tarih Kurumu Belleten*, V, Ankara 1941, ss. 528-529.

⁴⁴⁶ Aslan, *Halk Hikâyelerini İnceleme Yöntemleri, Yaralı Mahmut Hikâyesi Üzerinde Bir İnceleme*, s. 22.

Seyfölmölük, kardeşine tebrik ve sadakatini bildirir fakat kardeşi babasının tahtına büyük oğlunun yetkili olduğunu düşünerek, ağabeyinin ölkede isyan çıkarmasından korkar ve Seyfölmölük'u zindana attırarak öldürölmesini emreder.⁴⁴⁷ Adilbek ile Hurrembek masalında, kardeşler arasındaki taht mücadelesi işlenir. Tahtın varisi Adilbek'tir. Hurrembek, türlü entrikalarla, rakibini ortadan kaldırmaya çalışır.

Abla ve Kız Kardeşler masalında, yılanla evlenen en küçük kız, varlıklı bir yaşama kavuşur. Ablası, onun yerine geçmek için kardeşini öldürür.⁴⁴⁸ Yaygın olarak anlatılan *iki kardeş* masal tiplerinde kardeşler arasındaki çatışma, tahrik sonucu ortaya çıkar. Bununla birlikte masallarımızda genel olarak iki kardeş, iki amcaoğlu, iki arkadaş birbirlerine dosttur.⁴⁴⁹ Bunların karşısında üvey anne gibi olumsuz tipler vardır ve aynı kaderin iki taşıyıcısı durumunda olurlar. Boşnak masallarından *İki Kardeş ve Peri* masalında çocuklardan kurtulmak isteyen üvey annenin, iki kardeşi kuyuya atması motifi kayda değerdir.⁴⁵⁰ Cariye Kız masalındaysa şehzadeyle evlenmek isteyen üvey kız kardeşlerin rekabeti anlatılır. Masalda, üvey anne ve kardeş, cariye kıza karşı değişik oyunlar oynarlar.⁴⁵¹

Masallarımızda yaygın bir şekilde *üç kardeş* de olur. Âdetle büyük ve ortanca kardeşler küçük kardeşe kıskançlık eder ve onun başına çeşitli belalar açar. Folklordeki iyinin kötü üzerindeki galebesi ideasına uygun olarak küçük kardeş sonda hep galip olur.⁴⁵² *Başarının üç evlattan en küçüğünde yaşanması*, anonim metinlerin anlatım ve kuruluşuna ilişkin kurallardan biridir.⁴⁵³ Bu başarı beraberinde kıskançlık ve ihanet getirecektir. İhanete uğrayan küçük kardeş olayı Yusuf hikâyesinden başka, Hint edebiyatında ve -yukarıda değindiğimiz gibi- iki kardeş masalında da görülür. Bu masalın sonradan Prens Kalyanamkara ve Papamkara hikâyesi ile az çok değişikliklerle Uygur edebiyatına girdiği görölmektedir.⁴⁵⁴ Uygurların Türeyiş destanında Böğü

⁴⁴⁷ Nerin Köse, *Seyfölmölük Hikâyeleri Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), EÜ SBE, İzmir 1993, ss. 182-183.

⁴⁴⁸ Hüseyin Baydemir, "Özbek Folklorunda Rekabet ve Yarış", *Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, II (1), Ocak 2010, s. 55.

⁴⁴⁹ Kamil Hüseyinoğlu, "Orta Asırlarda Folklorla Yazılı Edebiyatın Karşılıklı Alakalarına Dair", *Azerbaycan Şifahi Halk Edebiyatına Dair Tetkikler XX*, Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Folklor Enstitüsü, Bakü 2006, s.35.

⁴⁵⁰ Masal metni için bk. Yusuf Ziya Sümbüllü, Ceylan Ayazma, *Boşnak Halk Masalları*, Fenomen Yayıncılık, Erzurum 2010, ss. 39-40.

⁴⁵¹ Baydemir, "Özbek Folklorunda Rekabet ve Yarış", s. 55.

⁴⁵² Hüseyinoğlu, "Orta Asırlarda Folklorla Yazılı Edebiyatın Karşılıklı Alakalarına Dair", s. 35.

⁴⁵³ Ali Öztürk, *Türk Anonim Edebiyatı*, Bayrak Yayıncılık, İstanbul 1986, s. 19.

⁴⁵⁴ Bk. Öztürk, *Türk Anonim Edebiyatı*, s. 25.

Kağan, beş kardeşten en küçüğü; Manas destanında Manas, Cakıp Han'ın üç oğlundan en küçüğüdür. Üç evlattan en küçüğünün başarısı işlenen hikâye ve masalarda çoğu zaman büyük kardeşler kıskançlık sebebiyle küçük kardeşe ihanette bulunurlar, ama bütün bunlara rağmen küçük kardeş başarır. Hurilika Hemracan'da küçük kardeş olan Hemra, büyük kardeşleri tarafından kör edilerek ölüme bırakılır. Ama sonunda Hemra kurtulur ve babasının isteğini yerine getirir.⁴⁵⁵ Bedel Batır adlı Özbek masalında, ağabeyleri, Bedel Batır'ı başarılarından dolayı kıskanır ve hileyle yaralarlar. Onu yaralı halde terk edip, hazineyi, atları, kızı götürürler ve bunun kendilerinin başarısı olduğunu söylerler.⁴⁵⁶ Bülbüligöya adlı Özbek masalında, üç kardeş, Bülbüligöya adlı kuşu aramak için yola çıkar. Küçük şehzade başarılı olur. Kardeşleri, onu kıskanır, tuzağa düşürüp yaralarlar.⁴⁵⁷ Üç kardeşin değerli bir şeyi elde etmek için yola çıkması, başarılı olan küçük kardeşin hain ağabeyleri tarafından kıskanılarak ortadan kaldırılmak istenmesi, Türk dünyasında, hatta dünya halklarında ortak motiflerdir.

Gülü Gakka hikâyesinde padişahın on bir çocuğu vardır. Bunların on'u bir anadan, en küçük olanı bir anadandır. Bu çocuk, ağabeyleri tarafından kıskanılmaktadır.⁴⁵⁸

Kaydetmek gerekir ki Yusuf ile Züleyha hikâyesinin bazı varyantlarında Yusuf'u kuyuya atan kardeşlerin hain tipler olmadığı bizzat vurgulanır: "Bu kitabın musannifi der ki: Yusuf Aleyhisselam'ın kıssasını okumadan evvel nasihatim budur ki Hazret-i Yusuf'un karındaşlarının Yusuf hakkında ettiklerini işitip onlara yaramaz itikat etmeyesin ve onlar için yaramaz kelâm söylemeyesin ki Hazret-i Yusuf'un karındaşları peygamber-zadelerdir. Yusuf Aleyhisselam hakkında onlar ne ettilerse geçti. Hazret-i Yusuf'un başına ne geldiye oldu geçti. Sonra onlar Yusuf'la buluştular ve barıştılar. Ataları dahi onlardan hoşnut oldu. Hak Teâlâ onların suçlarını affeyledi. Şimdi Hazret-i Yusuf ve atası ve karındaşları dahi cennet içinde rahatlardır. Sakın ki sen onları gönülden sevmeyip ve onlara yaramaz itikat eyleyip ve hata söyleyip günahkâr olmayasın ve Tanrı'nın velilerine münkir olup cehenneme girmeyesin. Bu işi hakikatte eden Yusuf Aleyhisselam'a Hak Teâlâ'dır. Karındaşları zahirde bir surettir. Bundan maksat budur ki bir nice bela ve mihnet Yusuf Aleyhisselam'ın başına geldi. Hazret-i

⁴⁵⁵ İnayet, *Hurilika-Hemracan Hikâyesi Üzerine Mukayeseli Bir Araştırma*, s. 91.

⁴⁵⁶ Bk. Baydemir, "Özbek Folklorunda Rekabet ve Yarış", ss. 54-55.

⁴⁵⁷ Baydemir, "Özbek Folklorunda Rekabet ve Yarış", s. 55.

⁴⁵⁸ Bk. Kale, *Ağrı'dan Derlenmiş Beş Hikâyede Epizot Çalışması*, ss. 58-83.

Yusuf ona sabreylediği cihetten sâbırlar mertebesini bula. Teâlâ katında izzeti ve mertebesi ziyade ola.” (T- s. 6).

Âşık Molla Rahim, 1955’te neşrettiği *Manzum Hazret-i Yusuf Kıssası*’nda okuyucuya bu hususu şöyle öğütler:

Kardeş benim senden olsun bu öğüt
Bu nasihatımı sen aşkınla tut

Yazıyorum ben kitabın başına
Küfür yapma Yusuf’un kardeşine

Gözüne görünmesin hiç hatası
Helal etti Yusuf hem de atası

Yusuf kardeşlerine söz etme kardaş
Zeliha’ya yanlış söz etme kardaş

Hayin belleme Yusuf kardeşleri
Bil aklımız ermez böyle işleri

Hepsinden razı Cenabı Allah
İşte bu kadar sana söyler Molla

Yusuf hikâyesindeki kardeşler arası ilişki sosyo-psikolojik tahlillere tabi tutulmuştur. Ailenin en küçük çocuğu diğer kardeşlerinden farklı bir ortamda büyür. Üzerine titrenen küçük çocuk, anne-babanın şefkat ve sevgisini diğerlerinden fazla görür. Zira diğerleri büyümüş, kendi kendilerine yeter duruma gelmişlerdir. Bazen aşırı ilgi odağı olması küçük çocukta şımartılmışlık durumunu hazırlar ve çoğu zaman onu özgüvenden yoksun ve pısırık bir tip haline getirir. Bazen de bunun tersi olur ve sırtını anne babasına dayayarak büyüklerini geçmek, daha güçlü olmak ister. İçinde yaşattığı duygularla çoğu zaman amacına ulaşır. Eyyup Aksoy, bu tespitlerden sonra Alfred Adler’in *Yusuf’un (a.s.) pozisyonunu ve durumunu Tevrat’ta geçtiği şekliyle*

irdeleyerek, Yusuf'un ön plana çıkmasını, hatta "bütün bir ailenin kurtarıcısı" durumuna gelmesini hep bu "küçük kardeş psikolojisi"ne bağlamak istediğini ifade eder ve Kur'an-ı Kerim'in bu konudaki yorumunun farklı olduğunun altını çizer. Bunlar psikoloji ilminin tespitleridir ve çoğunlukla isabetlidir. Fakat Allah'ın (c.c.) korumasındaki Hz. Yusuf için aynı şey söylenemez. Hz. Yusuf'un bu psikoloji içinde kendi çabaları ile belirtilen mücadeleyi kazanmış olması da düşünülmemelidir.⁴⁵⁹

4.3. KUYUYA ATILMA VE HAPSEDİLME

Yusuf kıssasındaki kuyuya atılma motifi, hain büyük kardeşler motifinin devamında ortaya çıkar. Çeşitli anlatılarda münferit olarak da ortaya çıkabilen bu iki motif esasında sebep-sonuç ilişkisiyle birbirine bağlıdır.

Hikâyede kuyu ve zindan, Yusuf'un yükselişinin başlangıç noktalarıdır. Yusuf kuyudan azizin görkemli evine, zindandan sultanın sarayına ulaşır. Kardeşleri tarafından kuyuya atılan Yusuf'un macerası İsrailoğulları'nın Mısır'da ikametiyile sonuçlanır. *Kuyu, Yusuf'un kişiliğinin gelişmesinde rol oynayan önemli bir mekândır. Annesini kaybedip babasından da ayrı kaldıktan sonra, kardeşleri tarafından imha edilmek istenen Yusuf'un ilk durağı olan bu olgusal mekân, onun olgunlaşmasının ilk aşamasını oluşturmaktadır. Böylece ana rahmine tekrar gidip orada yeniden yapılacak ve tekrar doğacaktır.*⁴⁶⁰ Bu noktada Türk mitolojisindeki Yer Ana ruhundan bahsetmek gerekir. Arkaik destanlarda karşımıza çıkan bu motif halk inanışlarında da zengin bir yer işgal eder. *Yakut kahramanlık destanlarına göre gelecekte yenilmez olacak yiğitlerin birçoğu, çocuklukta inanılmaz derecede çelimsiz, zayıf ve şekilsiz olurlar ve ana-babaları bile onları kabul etmekten çekinirler. Ancak yeri kazıp, bu çocukları toprağa gömdükten sonra, Yer Ana'dan beslenip güçlenen bu çocuklar, inanılmaz ölçüde güçlü ve yakışıklı efsanevi kahramanlara dönüşürler. Yer Ana aynı anda bir rahim ruhudur. Anadolu'da delileri kuyuya sallamanın da mitolojik yorumu budur.*⁴⁶¹

Eski bir Mezopotamya efsanesi olan Şahmeran'da kuyuya düşen Camsab'ın bilgelik yolundaki macerası, bireyin yaşadığı yeraltı deneyimiyle kişilik hüviyetine

⁴⁵⁹ Eyyup Aksoy, *Bir Aşkın Analizi- Sosyo-Psikolojik Tahlil*, Gençlik Yayınları, İstanbul 1997, ss.62-65.

⁴⁶⁰ Ahmet İçli, "Yusuf u Züleyha Mesnevisinde Mekân", *FÜ İF Dergisi*, 13: 2, 2008, s. 345.

⁴⁶¹ Celal Beydili, *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük*, (çev. Eren Ercan), Yurt Kitap-Yayın, Ankara 2004, s. 613.

kavuşup tam anlamıyla dönüşüme uğramış biri haline gelmesini öyküler.⁴⁶² Hüsn ü Aşk'ta *Aşk*'in düştüğü kuyunun dibindeki dev onu yenmek ister.⁴⁶³ *Aşk*'in düştüğü bu kuyu, *bütün olumsuzlayıcı ve baş döndürücü imgelere rağmen, dipten en üste bir yükselişin başlangıcını imlemesi nedeniyle Yusuf'un düştüğü kuyuya benzetilir. "Düştüğüne üzülme! Yusuf da yükselişini kuyuda bulmuştur"*.⁴⁶⁴

Farklı kültürlerle ait çeşitli masallarda, masal kahramanının yaşadığı yeri terk ederek uzak bir diyara gitmesi ve oradan bir kazançla dönmesi çok sık işlenen bir temadır. Kahramanın gittiği yer, Kaf Dağı, bir balinanın karnı, bir kabağın içi, bir kuyu, yedi kat yerin altı, çok uzak bir ülke ya da bunların benzeri bir yer olabilmektedir.⁴⁶⁵

Kuyu kavramı ilk bakışta Yusuf hikâyesi yanında, Babil ve onun cadılarını, Şehname'de Bijen'in kuyuya atılmasını ve içinden suni bir ay doğan Nahşeb Kuyusu'nu çağrıştırmaktadır.⁴⁶⁶ Bir cezalandırma unsuru olarak kuyuya atılma ve hapsedilme birçok hikâyede motif olarak kullanılır. Bir rivayete göre Tanrı, buyruğuna uymayan iki meleği ateş dolu bir kuyuda baş aşağı asılı olarak azap çekmeyle cezalandırır.⁴⁶⁷ *Destan ve masallarımızda kahramanın ve diğer tiplerin cezalandırılmak için, dipli-dipsiz kuyulara atıldıklarını görmekteyiz. Battalnâme'de Battal, düşmanları tarafından yakalandıktan sonra, Cah-ı Cehennem denilen kuyuya atılır.*⁴⁶⁸

Yusuf hikâyesindeki *kuyuya atılma* motifi halk anlatılarının vazgeçilmez unsurlarından biridir. Kahramanın ya da ikinci dereceden karakterlerin cezalandırılmasına bağlı olarak ortaya çıkan bu motif Melik Şah ile Güllühan, Tufarganlı Abbas, Asuman ile Zeycan, Mehemed ile Ahmed ve Seyfü'l-mülük hikâyelerinde de karşımıza çıkmaktadır.⁴⁶⁹ Telli Top masalında küçük kızı kıskanan ablaları onu kuyuya atarlar.⁴⁷⁰ Türkmenlere ait bir masalda büyük ve ortanca kardeşlerini kuyuya atan devi; boyu bir karış, sakalı iki karış olan en küçük kardeş yener

⁴⁶² Bk. Serkan Güneş, "Yeraltı Mekânı ve Kavramının Toplum ve İmgem Üzerine Etkisi", *Journal of Faculty of Architecture*, Volume (27), 2010, s. 134.

⁴⁶³ Victoria Rowe Holbrook, *Aşkın Okunmaz Kıyıları*, İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 237.

⁴⁶⁴ Ahmet Doğan, "Hüsn ü Aşk'ta Kuyu Sembolü", *Milli Folklor*, (68), Kış 2005, s. 183.

⁴⁶⁵ Üstün Dökmen, "Pinokyo'nun Arketipler ve Ana Baba-Çocuk İlişkileri Açısından İncelenmesi", *AÜ Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, (2), 1968, s. 385.

⁴⁶⁶ Bk. Adnan İnce, "Kuyu Cadısı ve Düşündürdükleri", *TÜBAR*, (21), 2007, s. 110.

⁴⁶⁷ İnce, "Kuyu Cadısı ve Düşündürdükleri", s. 111.

⁴⁶⁸ Karadağ, *Türk Halk Edebiyatı Anlatı Türleri*, s. 81.

⁴⁶⁹ Bk. Köse, *Türk Halk Hikâyelerinde Gurbet*, s. 101.

⁴⁷⁰ Bk. Boratav, *Az Gittik Uz Gittik*, ss. 148-151.

ve kardeşlerini kurtarır.⁴⁷¹ Sümül Kuşu adlı bir Özbek masalında padişah, Sümül kuşunu getirmeleri için üç oğlunu sefere gönderir. Kuşu küçük kardeş bulur. Büyük şehzadeler, Sümül kuşunu getiren küçük kardeşlerini kıskanırlar ve gözlerini oyup kuyuya atarlar. Kuşu, kendileri yakalamış gibi, babalarına götürürler.⁴⁷² Şah Yusuf hikâyesinde, devle çarpıştıktan sonra hazinesini almak için orada bulunanların inmeye cesaret edemediği kuyuya inen Yusuf, lala ve vezirin oğullarının ipi kesmeleriyle kuyuya bırakılır.⁴⁷³ Hüyrlükga-Hemra hikâyesinde Hemra'nın başarılarını kıskanan ağabeyleri gözlerini çıkarıp Hemra'yı kuyuya atarlar.⁴⁷⁴ Gülmez Padişahı masalında hain kardeşler, ağabeylerinin gözlerini çıkararak onu kuyuya atarlar.⁴⁷⁵ Hırızmalı Güzel masalında da Güzel Ahmet, gözleri çıkarılarak kuyuya atılır.⁴⁷⁶ Bu motif Kamçı, Dilâremcengi ve Gül Sinan masallarında da karşımıza çıkmaktadır.⁴⁷⁷ Bazı masalarda hain kardeşler kahramanı kuyuya atmaz. Örneğin Beyböyük masalında ağabeyleri, küçük şehzadenin nişanlısını kuyuya atarlar. Şehzade, yurduna dönerken nişanlısını kurtarır.⁴⁷⁸

Kahramanın ya da diğer karakterlerin kuyuya atılması, doğrudan gerçekleştirildiği gibi bunun için çeşitli hilelere başvurulduğu da görülür. Bir kişiyi iple kuyudan çıkarırken veya kuyuya salarken ipi kesip düşürmek, kuyuyu temizletmek için bir adamı indirip üzerini taşla doldurmak masalarda karşımıza çıkan tuzak motiflerindedir.⁴⁷⁹

Kuyuya atılma motifinde eylemi gerçekleştirenler her zaman hain kardeşler değildir. Şah İsmail masalında öz baba, oğlunun nişanlısı ile evlenebilmek için oğlu Şah İsmail'in gözlerini çıkarttırarak, onu kuyuya atırır. Kuyudan su almak isteyen çingeneler Şah İsmail'i çıkarırlar.⁴⁸⁰ Başka bir masalda (Allah'ın Belası) aynı motif

⁴⁷¹ Masalın adı: Boyu Bir Karış, Sakalı İki Karış ve Onun Eniği. Bk. Ahmet Gökçimen, *Türkmen Masalları Üzerine Motif İncelemesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), AÜ SBE, Erzurum 2000, ss. 163-166.

⁴⁷² Baydemir, "Özbek Folklorunda Rekabet ve Yarış", s. 55.

⁴⁷³ Bk. Metin Ekici, *Dede Korkut Hikâyeleri Tesiri ile Teşekkül Eden Halk Hikâyeleri*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 1995, s. 57.

⁴⁷⁴ Bk. Ekici, *Dede Korkut Hikâyeleri Tesiri ile Teşekkül Eden Halk Hikâyeleri*, s. 114.

⁴⁷⁵ Bk. Alptekin, *Taşeli Masalları*, ss. 266-277.

⁴⁷⁶ Bk. Alptekin, *Taşeli Masalları*, ss. 384-387.

⁴⁷⁷ Bk. Bilge Seyidoğlu, *Erzurum Halk Masalları Üzerinde Araştırmalar, Metinler ve Açıklamalar*, Baylan Matbaası, Ankara 1975, s. 129.

⁴⁷⁸ Seyidoğlu, *Erzurum Halk Masalları Üzerinde Araştırmalar, Metinler ve Açıklamalar*, ss. 36-37.

⁴⁷⁹ Bk. Tuğrul, *Mahmutgazi Köyünde Halk Edebiyatı*, s. 76.

⁴⁸⁰ Bk. Umay Günay, *Elazığ Masalları- İnceleme*, AÜ Yayınları, Erzurum 1975, ss. 97-98.

vardır. Oğlunun evleneceği kıza göz koyan padişah, oğlunu kuyuya attırır.⁴⁸¹ Yaban Tezeği adlı masalda kız, annesini kuyuya atar.⁴⁸² Rüya adlı masalda bir çocuk gördüğü rüyayı anne-babasına anlatmayınca evden kovulur. Çocuk yolda ağlarken bir yolcu, nedenini sorar. Çocuk, rüyasını yolcuya da anlatmayınca, yolcu onu kuyuya atar.⁴⁸³ Rüyasını anlatmayan çocuk bazı varyantlarda zindana atılır.⁴⁸⁴ Aslan Mehmet masalında hain anne, oğlunu atın yelesine bağlayarak yedi yolun kavuştuğu yerdeki bir kuyuya atar. Aslanların getirdiği azıkları yiyerek hayatını sürdüren oğlan, daha önce kurtardığı kızın yardımı ile bu kuyudan çıkar.⁴⁸⁵ Danagöz Karısı adlı masalda ağanın iki karısından biri, diğerini, kıskançlık nedeniyle kuyuya atar. Kız, kuyu içinde bir oğlan doğurup büyümeye başlar. Ağa, kıymetli karısı ile çocuğunu kuyudan çıkarıp, ilk karısını kuyuya atar.⁴⁸⁶ Ayıkulak masalında yarı insan yarı ayı olan çocuk bütün komşu çocuklarını tedirgin ettiğinden padişah onu kuyuya attırır, üzerine de taş doldurtur. Fakat oğlan kuyudan kurtulur.⁴⁸⁷ Melik Şah ile Güllü Han hikâyesinde Melik Şah'ın iki gözünü birden çıkararak hain anne, onu bir kuyuya attırmak suretiyle ölüme terk eder.⁴⁸⁸ Gülperi adlı masalda Şehzade'nin Gülperi'yi istemesini kıskanan teyzesi ona tuzlu yiyecekler verir ve kızını kuyuya atar. Kendi kızını Gülperi'nin yerine geçirir. Gülperi'nin gözleri ağlamaktan kör olur.⁴⁸⁹

Değişik halk anlatılarında rastladığımız, kahramanın kuyuya atılması motifi, destanlarda da karşımıza çıkmaktadır. Mustafa Arslan, destanlarda yeraltına yolculuk ve kahramanın kuyuya atılması gibi değişik şekillerde işlenerek sunulan temaların, *toplumun zihinsel arka planında şekillenmiş olan yer altı tasarımının ve ona bağlı inanç sisteminin sonraki devirlerdeki sembolik dışavurumları* olduğunu ifade eder.⁴⁹⁰

Asil Şengün, bazı masallardaki kıskançlık nedeniyle küçük kardeşin kuyuya atılması motifinin Türk dünyasında ortak olduğunu ifade eder. Örneğin, Anadolu masallarından *Altın Bülbül*, *Saraydaki Eksik*, *Üç Kardeş*; Kırgız masallarından *Kence*

⁴⁸¹ Bk. Günay, *Elazığ Masalları- İnceleme*, s. 117.

⁴⁸² Bk. Günay, *Elazığ Masalları- İnceleme*, s. 142.

⁴⁸³ Bk. Günay, *Elazığ Masalları- İnceleme*, s. 176.

⁴⁸⁴ Bk. Tuğrul, *Mahmutgazi Köyünde Halk Edebiyatı*, s. 149.

⁴⁸⁵ Bk. Alptekin, *Taşeli Masalları*, ss. 233-237.

⁴⁸⁶ Bk. Tuğrul, *Mahmutgazi Köyünde Halk Edebiyatı*, s. 159.

⁴⁸⁷ Bk. Tuğrul, *Mahmutgazi Köyünde Halk Edebiyatı*, s. 168.

⁴⁸⁸ Bk. Spies, *Türk Halk Kitapları*, s. 69.

⁴⁸⁹ Bk. Ümmü Gülsüm Bozlak, *Erdemli Masalları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), SÜ SBE, Konya 2007, s. 68.

⁴⁹⁰ Bk. Mustafa Arslan, "Türk Destanlarında Evren Tasarımı", *Prof. Dr. Fikret Türkmen Armağanı*, İzmir 2005, s. 72.

Bala; Kazak masallarından *Karatay* gibi masallarda bu motif işlenmiştir. Bu masalların olay örgüsü şöyledir:

- a. Çok değerli bir eşyayı, çalınan veya kaybolan malı getirmek için padişahın dileği üzerine şehzadeler sefere çıkar;
- b. Yolculuk esnasında bir yol ayırımına gelirler. Her şehzade farklı yollara giderler;
- c. Küçük şehzade akli, cesareti, gücü ve sabrı sayesinde bütün zorlukların üstesinden gelip kaybolanı veya arananı bulup dönmeyi başarır;
- ç. Yol ayırımında üç kardeş buluşurlar;
- d. Ağabeyler, küçük kardeşin başarısını kıskanırlar ve onu hile ile ortadan kaldırmaya karar verirler;
- e. Dönüş yolunda kuyu başındaki bir konaklamada su almak için kuyuya inen küçük kardeşi kuyudan yukarı çekmeyerek ölüme terk ederler;
- f. Küçük kardeş çeşitli vesilelerle kuyudan çıkmayı başarır ve saraya döner;
- g. Küçük kardeşin saraya dönmesiyle ağabeylerin hilesi ortaya çıkar ve cezalandırılırlar.⁴⁹¹

Türk dünyasında ve diğer halklarda çeşitli varyantları olan *Zümrüdü Anka Kuşu*⁴⁹² masalında ağabeyleri tarafından kıskanılan küçük kardeşin öyküsü anlatılır. Celil Nağıyev bu masalla ilgili şu tespitlerde bulunur: *Dünya halklarının masal ve efsaneleri içerisinde öyle örneklere rastlamak mümkündür ki, onların terkinde ne kadar esatir, ne kadar da folklor karışımı olduğunu tayin etmek, demek olur ki, gayri mümkündür. Meşhur Azerbaycan masalı Melikmemmed bu dediğimize örnek olabilir. Bu masal o kadar esatirle kaynaşır, karışır ki bugün onun hangi yaratıcılık türüne ait olduğunu söylemek çok zordur. Bu tip masallara dünyanın bütün halklarının folklorunda sıkça rastlanır.*⁴⁹³ Yusuf ile Züleyha hikâyesindeki kuyuya atılma ve hain büyük kardeşler motiflerinin bu masal tipine, hikâyenin etkisiyle girmiş olabileceği muhtemeldir. Nitekim Mülkünaz Topçu'dan derlenen *Yusuf'un Hekiyası*, esasında Yusuf ile Züleyha hikâyesinin etkisiyle ortaya çıktığını düşündüğümüz *Zümrüdü Anka Kuşu*

⁴⁹¹ Asil Şengün, "Türk Dünyası Masallarında Kardeşler Arası Rekabetin Kaynağı", *Alatoo Academic Studies*, (6/2), 2011, s. 247.

⁴⁹² Zümrüdü Anka, efsanevi Acem kuşu *Simurg* ile *Anka* adlı efsanevi Arap kuşunun isimlerinin birleşmesiyle oluşmuştur. Aa Th: 301, TTV: 72'de kayıtlı olan Zümrüdüanka Kuşu masalının Türkiye, Türk dünyası ve yabancı halklarda yüzlerce varyantı vardır. Varyantlar için bk. Ahmet Ali Arslan, *Kuzey-Doğu Anadolu (Kars) Türk ve Kuzey Britanya Halk Edebiyatlarında Masallar- I*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 1998, ss. 115-123.

⁴⁹³ Celil Nağıyev, Senan Mustafayev, *Asya Halklarının Nağil ve Efsaneleri*, Önder Neşriyat, Bakü 2005, s.8.

masalının bir varyantı olarak dikkat çekmektedir. İki masal arasındaki motif benzerlikleri şöyledir:⁴⁹⁴

⁴⁹⁴ Birçok varyantı olan Zümrüdüanka Kuşu masalı, Esmâ Şimşek'in yaptığı motif sırası esas alınarak Yusuf'un Hekiyası adlı masalla karşılaştırılmıştır.

Masalın motif sırası için bk. Esmâ Şimşek, *Yukarı Çukurova Masallarında Motif ve Tip Araştırması, I*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001, ss. 99-100. Metin için bk. Şimşek, *Yukarı Çukurova Masallarında Motif ve Tip Araştırması (Metinler ve Sözlük), II*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001, ss. 52-59.

ZÜMRÜDÜANKA KUŞU MASALI	YUSUF'UN HEKİYASI
Padişahın yılda sadece bir tane elma veren ağacının meyvesini, bir dev yer. Devi yakalamak için bekleyen padişahın üç oğlundan ikisi bir şey yapamaz, üçüncüsü yaralar.	
Devi takip eden üç kardeş bir kuyuya varırlar. Büyükler cesaret edemeyince küçük kardeş aşağı inip hem devi/ devleri öldürür hem de oradaki üç kızı yukarı gönderir.	
Ağabeyleri, kızları yukarı çektikten sonra, küçük kardeşlerini kıskanarak kuyuda bırakırlar.	
En küçük kız, yukarı çıkmadan önce oğlana iki sihirli kıl ile bir altın tepsi vermiştir.	Kız, oğlana yüzüğünü vermiştir.
Oğlan, kılın yardımı ile koçları çağırıp yeryüzüne çıkayım derken, yanlışlıkla kara koça binip yer altına iner.	Yüzüğü diline vurup çıkayım derken, yanlışlıkla kara koça binip yer altına iner.
Yer altında, suyun başını tutan devi öldürerek ülkeyi suya kavuşturur, sonra da Zümrüdüanka kuşunun yavrularını yılandan kurtarır.	
Oğlan, yer altı padişahından kırk tuluk et ile kırk tuluk su alıp, Zümrüdüanka kuşunun sırtında yeryüzüne çıkar.	Kırk kuyruk ile kırk şarap alıp, Zümrüdüanka kuşunun sırtında yeryüzüne çıkar
Yeryüzüne çıkan oğlan, keloğlan kılığına girerek ağabeylerinin düğününe gider, onları attan düşürür.	Kılık değiştirerek ağabeylerinin düğününe gider ve ok atarak kaburgalarını deler.
Bir kuyumcu yanında çirak durup, küçük kızın istediği altın tepsiyi getirerek onunla evlenmeye hak kazanır. Küçük kızın düğününe kıyafet değiştirerek gelen oğlan, ağabeylerini düşürdükten sonra babasının huzuruna çıkarak, başından geçenleri anlatır.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Kuyudan çıkardığı küçük kız ağa kızı Züleyha'dır. Yusuf ise köledir. 2. Kız, Yusuf'u odasına çağırır ve onunla birlikte olmak istediğini söyler. 3. İsteğine ulaşamayınca, iftirayla, Yusuf'u zindana attırır.
Bu oğlan küçük kızla evlenerek muradına erer.	Ağanın rüyasını tabir eden Yusuf zindandan kurtularak kızla evlenir.
	Yusuf, babasına olan biteni anlatır. Zümrüdüanka kuşunun verdiği toprağı gözüne sürünce babasının gözleri açılır.

Tabloda görüldüğü gibi iki masalın motif sıraları neredeyse aynıdır. Bu masallardaki ortak motiflerden sadece *kuyuya atılma* ve *hain büyük kardeşler*, Yusuf ile Züleyha hikâyesinde yer alır. Bu ortak motifler, muhtemeldir ki, Yusuf ile Züleyha hikâyesinin etkisiyle *Zümrüdüanka Kuşu* masalına girmiştir. Burada folklorla özgü karşılıklı etkileşimden doğan bir metinlerarası söylem oluşturulmuştur.

Zümrüdüanka Kuşu masallarında, yeraltına inmeye cesaret edemeyen büyük kardeşlerin yerine cesaretiyle maruf en küçük kardeş iner. Kuyuda dev/devleri yenerek tutsak kızları yukarı gönderen küçük kardeş, hain büyük kardeşleri tarafından kıskanılarak orada bırakılır. Bazı masalarda küçük kardeş hain ağabeylerinin kurduğu bu tuzağa düşmez. Nitekim *Yarımca* masalında ağabeyleri cesaret edemeyince yedi kardeşten en küçüğü kuyuya iner ve devin hazinesini yukarı gönderir. Fakat kardeşlerinin kendisini kuyuda bırakmamaları için bir çömleğin içine girerek yukarı çıkar.⁴⁹⁵

Kuyu, mitolojik bir mekân olarak, yeraltı ve yeryüzü arasında bir köprü gibi düşünülmüştür. Zümrüdüanka masal tiplerinde kahraman, kardeşleri tarafından bırakıldığı kuyudan ak koça binerek yeryüzüne çıkacakken, yanlışlıkla kara koça binerek yeraltına iner. Türk mitolojisinde ak ve kara tiplerin yeryüzü ve yeraltı dünyalarına ait olmaları bu masalda karşımıza çıkmaktadır. Ögel, eski Türk dininde yerle gök arasında herhangi bir ayrılık ve mücadele olmadığını; bunların, birbirini tamamlayan iki kutsal bütün olduğunu ifade eder. *Türklerde göğün, Tanrı'nın; yerin de Şeytan'ın ülkesi olduğuna dair fikirler, Türk dinine sonradan, yeni zamanlarda Şamanizm yolu ile girmiştir.*⁴⁹⁶ *Şeytanlar ve kötü ruhlar hep yeraltından çıkarlar.*⁴⁹⁷ Yeraltı dünyası, bu kötü ruhların, devlerin, yılanların ve efsanevi Zümrüdüanka kuşunun yaşadığı olağanüstü bir mekândır. Buradan tekrar yeryüzüne çıkmak ancak olağanüstü bir yardımcı (Zümrüdüanka kuşu gibi) sayesinde gerçekleşir. Örneğin, Er Töştük destanında, Er Töştük ve akrabalarını yeraltından yeryüzüne büyük bir kartal çıkarmıştır.⁴⁹⁸ Bu kuş, Anadolu masallarındaki Zümrüdüanka kuşundan başka bir şey

⁴⁹⁵ Bk. Günay, *Elazığ Masalları- İnceleme*, ss. 282-285.

⁴⁹⁶ Ögel, *Türk Mitolojisi*, s. 282.

⁴⁹⁷ Ögel, *Türk Mitolojisi*, s. 540.

⁴⁹⁸ Ögel, *Türk Mitolojisi*, s. 112.

değildir.⁴⁹⁹ Hz. Ali Cenknâmeleri'nden Gazavat-ı Bahr-ı Umman'da Hz. Ali, Züleyha'yı kurtarmak için kötülüklerle dolu olan kuyuya girer.⁵⁰⁰

Kuyular, sadece yeryüzü ve yeraltı dünyalarının kesiştiği noktalar değildir. Yeraltı dünyasının da kendi kuyuları vardır. Örneğin, yukarıda bahsi geçen Er Töştük destanında, yeraltı devlerinden Demir Kulak, Er Töştük'ü kör bir kuyunun içine atar. Kırım Han'dan izin alan Er Töştük, yeraltının ortasına gelir, buradan kartalın (Zümrüdüanka) yardımıyla yeryüzüne çıkar.⁵⁰¹ Şahmaran masalında arkadaşlarıyla oduna giden Lokman, çakı ile yeri kazarken bir bal kuyusu bulur. Arkadaşları kuyudaki balları çektikten sonra Lokman'ı orada bırakırlar. Lokman, kuyuda gördüğü bir deliği büyüterek başka bir dünyaya gider ve orada Şahmaran ile tanışır.⁵⁰²

Çeşitli masal tiplerinde karşımıza çıkan kahramanın kovaladığı bir geyiğin arkasından mağaraya girmesi motifinde geyik, Tanrı elçisi olarak işlev görür. Bu tip masalarda kahraman, cennet gibi bahçelere ulaşır. Bazı masalarda ise avcının karşısına bir kara tilki çıkar ve onu kovalamaya başlar. Burada kara tilki yeraltındaki kötü ruhların bir elçisi ve gölgesidir. Avcıyı içeri çekip, yok etmek ister. Güney Sibirya masallarında bu tip hikâyelerin çok daha mitolojik yapılarına rastlanır. Örneğin, böyle bir av esnasında mağaradan içeri giren çocuk, kendisini görünce kurt şekline giren 13 kızla savaşır. Başka bir masalda yeryüzünde savaşırken, bir mağara deliğinden yeraltına düşen çocuk, kötü ruhlar tarafından dokuz zincir vurulup hapsedilir. Uzun savaşlardan sonra çocuk canını kurtarır. Sibirya'daki Türk masallarına göre yeraltına giden Kaya Kapısı, Altay şamanizminde *Dünyanın Bacası* olarak adlandırılır. Şamanlar yeraltı dünyasına bu delikten içeri girerek giderler. Yakutlarda da böyle yeraltına giden bir kapının varlığına inanılır.⁵⁰³ *Şamanizm'de dünya; gök, yeryüzü ve yeraltı olmak üzere üç kısma ayrılır. İnanişâ göre karanlık âlemi olan yeraltında genellikle korkunç ve kötü ruhlar (Tümengi Töz) yaşardı. Bu kötü ruhların başında yeraltı dünyasının hâkimi Erlik Kan bulunurdu. Erlik, insanın canını alıp yeraltına götürür; orada sorguya çektikten sonra kendi emrinde kullanırdı.*⁵⁰⁴

⁴⁹⁹ Ögel, *Türk Mitolojisi*, s. 541.

⁵⁰⁰ İsmet Çetin, *Türk Edebiyatında Hz. Ali Cenknâmeleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1997, s. 14.

⁵⁰¹ Bk. Ögel, *Türk Mitolojisi*, ss. 545-546.

⁵⁰² Şimşek, *Yukarı Çukurova Masallarında Motif ve Tip Araştırması*, I, s. 95.

⁵⁰³ Bk. Ögel, *Türk Mitolojisi*, ss. 24-25.

⁵⁰⁴ Güneş, "Yeraltı Mekânı ve Kavramının Toplum ve İmgelem Üzerine Etkisi", s. 127.

Eski Yunanlarda Tartaros ve Erabos olarak ikiye ayrılan Hades; çirkin, karanlık ve içinden çıkılması zor bir yeraltı diyarı olarak bilinirdi. Ölen insanlar ilk önce Erabos'a, daha sonra dipsiz kuyu Tartaros'a geçerlerdi.⁵⁰⁵ İslam inancına göre günahlıların azap yerlerinden biri de cehennemdeki Gayya Kuyusu'dur.⁵⁰⁶

Yeraltı dünyası hakkındaki ilkel tasavvurlarda kuyu önemli bir yer tutmaktadır. Tekin bir yer olarak kabul edilmeyen kuyu; ejderha, yılan gibi sahipler tarafından korunur. Örneğin Gal hikâyelerinde kutsal ağaç, kutsal kuyudaki bir yaratık tarafından korunur. Çinlilerin ejderha kuyuları genellikle derin bir dağ mağarasının içinde bulunur. Kuyunun kaynağının ejderhaya borçlu olduğuna inanılır. Kudüs yakınlarında da bir ejderha kuyusu vardır. Diğer ejderha kuyuları İrlanda ve İskoçya gibi bölgelerde bulunmuştur. Anadolu'da, eskiden, evlerin avlularında su kuyuları bulunurdu ve evin su ihtiyacı bu kuyulardan karşılanırdı. Her evin kuyusunun içinde bir yılan olup, eğer kuyu kurursa veya suyu azalırsa içindeki yılanın göçtüğüne ya da suyu kasıtlı olarak kestiğine inanılırdı.⁵⁰⁷

Aileler, çocuklarının kuyudan uzak durmalarını sağlamak için onlara bazı ikazlarda bulunurlar. Zira kuyuya yaklaşacak olurlarsa kuyunun ruhu ya da kuyuda yaşayan peri, çocukları kuyuya çekecektir. *Bunun üzerine çocuklar bazen kuyunun ruhu ve kuyu perisi ile ilgili tecrübeler yaşar ve bunun hakkında memoralatlar anlatırlar.*⁵⁰⁸ Erzurum efsanelerinde kuyuyla ilgili bir anekdot kaydedilmiştir. *Adamın birisi makarnanın kaynar suyunu kuyunun içine döker. Biraz sonra kuyudan gürültüler gelmeye başlar. Bu gürültüler kuyuda yaşayan cinlerin sesiymiş. Kuyular tekin yerler değildir. Besmelesiz kuyulara yaklaşmak, su veya yemek artıkları atmak doğru değildir. Sonra insan, cin çarpmasına uğrayabilir.*⁵⁰⁹

Kuyu, her zaman olumsuz çağrışımlar uyandırmaz. Bazı masallarda kahramanlar, kuyuya seslenerek bahtlarını ve talihlerini isterler. İsteyen kişinin niteliğine bağlı olarak kuyudan ihtiyar ya da genç bir ses karşılık verir. Gelen ses, genç

⁵⁰⁵ Güneş, "Yeraltı Mekânı ve Kavramının Toplum ve İmgelem Üzerine Etkisi", s. 127.

⁵⁰⁶ Güneş, "Yeraltı Mekânı ve Kavramının Toplum ve İmgelem Üzerine Etkisi", s. 128.

⁵⁰⁷ Bk. Erdoğan Altınkaynak, "Yer Altı Diyarının Kartalı", *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, (26), 2003, ss. 135-163.

⁵⁰⁸ Özkul Çobanoğlu, *Türk Halk Kültüründe Memoralatlar ve Halk İnançları*, Akçağ yayımları, Ankara 2003, s. 40.

⁵⁰⁹ Bilge Seyidoğlu, *Erzurum Efsaneleri*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2005, s. 211.

birine aitse kuyudan istenen şey ona verilir, aksi halde verilmez.⁵¹⁰ Kül Kedisi masalına benzeyen Küllü Fatma adlı bir masalda, üç kardeşten en küçüğü Küllü Fatma'dır. Küllü Fatma'nın hain ablaları, çakırk eğirirken kimin urganı koparsa onu kesip yiyelim, derler. Üç denemede de annelerinin urganı kopunca, onu kesip yemeye karar verirler. Anne, Küllü Fatma'yı çağırarak etimi sakın yeme, kemiklerimi de topla damın arkasındaki kör kuyuya at, der. Annesinin dediği gibi yapan Küllü Fatma, kuyuya ikinci gelişinde kemiklerin hepsinin ev eşyası olduğunu görür.⁵¹¹ *İki Kardeş ve Peri* masalında üvey anneleri tarafından kuyuya atılan iki kardeş, kuyu içerisindeki bir oyuktan içeri girerek büyük bir odaya ulaşırlar. Burada saçlarını tarayan çok güzel bir kadın görürler. Bu güzel kadın meğer bir su perisidir. Peri, olup biteni duyunca çocukları evlerine götürür ve üvey anneyi uyuz bir köpeğe çevirir.⁵¹² Kazıcı Mehmet masalında Mehmet, kervana giderken içinde dev olan bir kuyuya su almaya iner. Dev, kuyuya su almak için gelenleri öldürmektedir. Dev'in hoşuna gidecek sözler söyleyince dev buna üç tane nar verir. Mehmet narları karısına yollar. Narlar değerli taşlarla doludur.⁵¹³

Kuyu ve yer altı dünyası, fantastik kurgularda da karşımıza çıkmaktadır. Charles Lutwidge Dodgson adlı bir matematikçinin Lewis Carrol takma adıyla kaleme aldığı *Alice Harikalar Diyarında* isimli kurgu romanda Alis'in bir tavşanın ardından koşarak girdiği bir delikten, derin bir kuyuya düşmesi ve kendisini bir anda fantastik bir dünyada bulmasıyla başlayan garip maceraları anlatılır.

Kuyu, bir mazmun ya da alegori olarak klasik ve modern edebiyatın vazgeçilmez motiflerinden biridir. Rasim Özdenören, *Kuyu* öyküsünde eserinin isminden başlayarak Yusuf kıssasıyla ontolojik bağ kurmak suretiyle metinlerarası bir söylem oluşturur.⁵¹⁴ Klasik edebiyatta kuyu bir alegori olarak hem Yusuf ile Züleyha hikâyesine bir gönderme hem de başlı başına bir çağrışım unsuru olarak kullanılmıştır. Galib'in Hüsn ü Aşk mesnevisinde Aşk'ın yolculuğundaki kuyudaki şeytan, insan ruhunun bir düzeyini simgeliyor olabilir.⁵¹⁵

⁵¹⁰ Bk. "Talih Kuyusu masalı": Pertev Naili Boratav, *Masallar-1 – Uçar Leyli*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, ss. 160-161.

⁵¹¹ Bk. Alptekin, *Taşeli Masalları*, ss. 248-250.

⁵¹² Sümbüllü ve Ayazma, *Boşnak Halk Masalları*, ss. 39-40.

⁵¹³ Bk. Talha Tunç, *Manisa Masalları Üzerine Bir İnceleme*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), SDÜ SBE, Isparta 2008, s. 45.

⁵¹⁴ Bk. Melike Türkdöğan, "Rasim Özdenören'in Kuyu Öyküsünde Metinlerarası İlişkiler", *AÜ TAE Dergisi*, (35), Erzurum 2007, ss. 167-189.

⁵¹⁵ Holbrook, *Aşkın Okunmaz Kıyıları*, ss. 92-93.

Yusuf'un ağabeyleri tarafından kuyuya atılıp sonra da köle olarak satılması hakkında elimizdeki varyantlarda birçok neden sıralanır. Buna göre Yusuf'un kuyuya atılıp satılmasının nedenleri şöyledir:

1. Yusuf aynada suretini görüp güzelliğiyle övünür. Köle olsam pahasını kimse biçemez diye düşünür. Allah, bu yüzden Yusuf'u az bir pahaya sattırır.⁵¹⁶
2. Yakup, hizmetçilerinden birinin emzikteki oğlunu satar, anasından ayırır. Bu yüzden Allah, Yakup'u cezalandırıp oğlu Yusuf'tan ayırmıştır.⁵¹⁷
3. Allah, Yusuf'u padişah kılmak ister, bu yüzden onu ilkin kul eyler ki padişah olduğunda kullarını hoş tutsun.
4. Yusuf'un güzelliğini kitaptan okuyan bir zat onu görmeyi diler. Allah bu zatın duasını kabul eder. Adam bir rivayete göre bin iki yüz yıl kuyuda Yusuf'u bekler. Yusuf bu yüzden kuyuya atılır.
5. Yusuf hizmetindeki bir kulu döve. Bu yüzden kendisi de kul olur.
6. Yusuf düş görüp padişahlık diler. Kulun padişahlık dilemesi doğru değildir.
7. Yusuf kendi aslında kul olmadığı için böbürlenince Allah onu kul eder.

Zindana konulmak suretiyle hapsedilme, Yusuf ile Züleyha hikâyesindeki diğer cezalandırma motifidir. Mesnevilerde ve diğer türden eserlerde Yusuf'un iftirayla zindana atılması çeşitli sebeplerle izah edilmeye çalışılmıştır. Yusuf'un zindana atılmasının sebepleri edebî eserlerde şöyle rivayet edilmiştir:

1. Züleyha'nın isteklerine boyun eğmediği için zindana atılmıştı.
2. Züleyha, Yusuf'u korkutmak için kısa bir süre için onu zindana attırmıştı.
3. Züleyha, Yusuf'u kimse görmesin diye zindana attırmıştı.

⁵¹⁶ Yusuf aynada ya da kuyunun aydınlık suyunda kendi güzelliğine bakıp övünür. Bu vaka Yunan Mitolojisi'ndeki *Narkissos* söylencesine benzer. Tıpkı Yusuf gibi olağanüstü güzelliğe sahip bir delikanlı olarak tasvir edilen Narkissos, sudaki aksine âşık olur ve çeşme başında çivilenmiş gibi kalır. Çeşmenin yanına gelen kız kardeşleri onun naşı yerinde Nergis çiçeğini bulurlar. (Mit için bk. Şefik Can, *Klasik Yunan Mitolojisi*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, ss. 83-85.) Yusuf Peygamber hikâyesinde anlatılan ve rivayetten öteye gidemeyen vaka ile Narkissos miti arasındaki benzerlik ilginçtir. Fakat Yusuf vakasında bu denli bir narsisizmden bahsetmek güçtür. Kardeşleri tarafından tüccara satılmadan önceki bir zamana ait olduğunu anladığımız bu rivayette Yusuf daha çocuk denecek yaşadadır ve bu fiilinin ardından onu türlü zahmetlere sokacak bir dram ile karşılık bulur. Oysa Yunan mitinde Narkissos kendine âşık olma duygusunu en şiddetli biçimde yaşayarak yok olur. İslamî muhayyile bu vakayı efsaneleştirmediği gibi, bunun karşılığında Yusuf'a bir bedel ödetir.

⁵¹⁷ Bazı varyantlarda Yakup, Yusuf'un annesi öldüğünden onu emzirmesi için çocuğu annesinden ayırır. Kadın beddua eder. Allah, Yakup'u biricik oğlu Yusuf'tan ayırır. Ta ki bu ana oğluyla buluşana dek. Nihayet bu çocuk (Beşir) Mısır'dan Yusuf'un gömleğini getirince anasıyla kavuşur. Yakup ile Yusuf da birbirine kavuşur.

4. Zindanda yaşayan bir veli kul, Yusuf'u görmeyi çok dilemişti.
5. Kadınların şerrindense zindanı yeğleyen Yusuf'un duası kabul olmuştu.
6. Hükümdar, Yusuf'u cezalandırmak istemişti.
7. Züleyha, Yusuf'u kötü bakışlardan korumak istemişti.
8. Halk arasındaki dedikodunun dinmesi için bir müddet için zindana atılmıştı.
9. Yusuf'un güzelliğinden ellerini kesen kadınlar, onu zindana attırmıştı.⁵¹⁸

Çeşitli nedenlerden dolayı kahramanın ya da diğer karakterlerin hapsedilmesi, Türk destanlarında yaygın motiflerden biridir. Şahin Köktürk konuyla ilgili makalesinde çeşitli Türk destanlarındaki bu motif üzerinde durmuştur. Buna göre destanlarda, genellikle kahramanın kendisinin, kısmen de diğer karakterlerin hapsedildiği mekânlar kuyu, sandık, zindan gibi yerlerdir. Tutsak/mahkûmun zindandan kurtulması olağan ve olağanüstü yardımcıların rolüyle gerçekleşir. Hapsedilme motifi Türeyiş, Edigey, Ural Batır, Alıp Manaş, Kozı Körpeş-Bayan Sulu, Maaday-Kara, Köroğlu ve Oğuz destanlarının çeşitli varyantlarında tespit edilmiştir.⁵¹⁹

Zindana atılarak hapsedilme, halk hikâyesi ve masalarda da karşımıza çıkmaktadır. Çöpçatan masasında Arslanzade adlı yiğit, padişahın askerleriyle savaşır ve zindana atılır.⁵²⁰ Tahir ile Zühre hikâyesinde Tahir, Mardin'de bir zindana hapsedilir. Zindanda yedi yıl kalan Tahir, Hızır'ın yardımıyla kurtulur.⁵²¹ Nevruz ve Gendap hikâyesinde Nevruz, padişahın kızı Gendap'la evlenmek ister. Bu duruma hiddetlenen Padişah, Nevruz'u öldürtmek ister fakat vezirin tavsiyesiyle vazgeçip zindana attırır.⁵²² Melikşah ve Güllühan hikâyesinde yardımcı karakterler zindana atılır. Karahan, Güllühan'ın kardeşlerini zindana attırır.⁵²³ Ercişli Emrah ile Selvihan, Şah İsmail, Derdiyok ile Zülfüsiyah, Razınıhan ile Mahfiruze, Sevdakâr Şah ile Gülenaz Sultan, Ebalı Sinan Ebulharis hikâyelerinde ve Köroğlu'nun bazı kollarında zindana atılmak suretiyle hapsedilme motifleri vardır.⁵²⁴

⁵¹⁸ Bk. Dursun Ali Tökel, "Yusuf'un Zindana Atılışı", *Hapishane Kitabı*, (Editörler: Emine Gürsoy Naskali, Hilal Oytun Altun), Kitabevi, İstanbul 2010, ss. 419-423.

⁵¹⁹ Bk. Şahin Köktürk, "Türk Destanlarında Hapsedilme Motifi", *Tubar*, XIX, Bahar 2006, ss. 383-400.

⁵²⁰ Bk. Tuğrul, *Mahmutgazi Köyünde Halk Edebiyatı*, s. 147.

⁵²¹ Bk. Türkmen, *Tahir ile Zühre*, ss. 224-228.

⁵²² Bk. Duymaz, *Nevruz Bey Hikâyesi, İnceleme-Metinler*, s. 32.

⁵²³ Akman, *Melikşâh ve Güllühan Hikâyesi*, s. 99.

⁵²⁴ Bk. Alptekin, *Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı*, ss. 341-342.

4.4. BAŞTAN ÇIKARMA VE İFTİRA

Halk anlatılarında kahramanların macerası ortak bir yapı gösterir. Bu macerada kahramanın erginlenmesi çeşitli aşamalarda gerçekleşecektir. Dünyanın kraliçe tanrıçasıyla mistik evlilik yapan kahraman, baştan çıkarıcı kadın⁵²⁵ tecrübeleri de yaşar.⁵²⁶ Mitolojik kahramanın erginlenme yolundaki bu tecrübesi kutsal kitaptaki Yusuf Peygamber için de zor bir sınav olmuştur. Tanrı'nın yardımıyla Yusuf Peygamber, bu sınavdan yüzünün akıyla çıkmıştır.

Yusuf ile Züleyha hikâyesinin İslami versiyonlarında *baştan çıkarma motifi*, çeşitli rivayetlerle zenginleştirilmiştir. Yusuf, Züleyha'nın bütün oyunlarına rağmen her defasında ondan yüz çevirmiştir. Fakat son sahnede Züleyha'nın gayri meşru aşk teklifine neredeyse karşılık verecekken, ona çeşitli alametler gösterilir. Bu alametlerin ne olduğu hakkında Kur'an'da herhangi bir detay bulunmaz. *Andolsun, kadın ona (göz koyup) istek duymuştu. Eğer Rabbinin delilini görmemiş olsaydı, Yûsuf da ona istek duyacaktı. Biz, ondan kötülüğü ve fuhşu uzaklaştırmak için işte böyle yaptık. Çünkü o, ihlâsa erdirilmiş kullarımızdandı* (Yusuf suresi 24. ayet). Baştan çıkarma sahnesi T'de şu şekilde işlenmiştir:

“Şol vakit kim Yusuf Aleyhisselam, Aziz-i Mısır'ın evinde altı yıl oldu. Yusuf, tamam yirmi üç yaşında idi. Zeliha, Yusuf Aleyhisselam'ı severdi; gâh gâh Hazret-i Yusuf'a gözünden-kaşından, zülfünden-saçından ilişirdi ve latife suretinden hâlini arz ederdi. Hazret-i Yusuf onun sözüne uymazdı. Âhir, Zeliha'nın sabrı tükendi. Hazret-i Yusuf'u kendine davet eyledi. Yusuf Aleyhisselam onun sözüne uymadı. Ta bir gün Hazret-i Yusuf bir ev içinde تنها yatıp uyurdu. Zeliha, Yusuf'un üzerine girdi. Gördü kim Yusuf uyur. Muhkem içeriden kapıyı berkitti ve Hazret-i Yusuf'u uyandırdı. Ya Yusuf, ben kendimi senin için zeyn eyledim, dedi. Hazret-i Yusuf dedi: Tanrı kılmasın ki ben ol işi edem Allah'ın ahdini bozmam. Senin erin benim efendimdir, benim hakkıma bunca iyilik etmiştir. Ben onun hakkında hıyanet etmem. Hazret-i Yusuf kendini zinadan men etti. Tahkik Zeliha, Yusuf'a kast edip onu zinaya davet eyledi. Hazret-i Yusuf ol zaman kemal-i kuvvette tamam yiğitlik çağında ola ve Zeliha gibi hatun ki Mısır'da ondan güzel olmaya. O dahi halvet olup kapı kapanmış ola. Talep

⁵²⁵ Buradaki baştan çıkarıcı kadın, Oidipous bağlamında temellendirilmiştir. Psiko-analitik bakış açısıyla mitolojik kahramanın sonsuz yolculuğunda baştan çıkarıcı olarak kadın, kahramanın erginlenmesindeki bir evreyi işaret eder.

⁵²⁶ Bk. Joseph Campbell, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, (çev. Sabri Gürses), Kabalcı Yayınevi, İstanbul 1999, ss. 138-144.

dahi avrattan ola. Elbette tabiat-ı beşeriye onu tekaza eder ama peygamber olduğu için şeytan onu azdıramadı. Hak Teâlâ tarafından inayet yetişi. Eğer bir alamet görünmese hâl müşkül olurdu. Çün Yusuf ol alameti gördü, durdu. Zeliha, elinden kaçtı. Kapıya seğirtti (T- s.14-15).

Yusuf'un Züleyha'yı reddetmesinin gerekçesi olarak kendisine gösterilen alamet şöyle rivayet edilir: "Hazret-i Yusuf'un gördüğü alamet bu idi ki, duvar ardından atası Yakup Peygamber'i gördü ki Yusuf Aleyhisselam'a karşı parmağını ısırır. Der ki ya Yusuf hay sakın. Hazret-i Yusuf onu gördüğü gibi odadan taşra kaçır elkissa Yusuf Aleyhisselâm zina etmedi ve etmeye dahi kast etmedi." (T- s.15).

Yusuf'un kendisine teslim olmayacağını gören Züleyha, ona doğru hamle ettiğinde önce Yusuf, ardından Züleyha, kapıya doğru koşarlar. Kadın, Yusuf'un gömleğini arkadan yırtar. Kapının yanında hanımın efendisine rastlarlar. Züleyha kendini aklamak için Yusuf'u kocasına şikâyet eder. Fakat Yusuf'un masumiyeti iki haftalık bir bebeğin şahadetiyle belli olur. "Bazıları der ki, bu hükmü eden Zeliha'nın taallukatından bir kişinin oğlancığı idi. İki haftalık idi. Hak Teâlâ ona dil verdi, söyledi. Çün Aziz-i Mısır Yusuf'un gömleğini gördü kim ardından yırtılmış, bildi kim Yusuf gerçektir. Suç Zeliha'nındır." (T- s. 16).

Antik Mısır'daki *İki Kardeş*⁵²⁷ masalı ile Yusuf hikâyesindeki motif benzerlikleri hikâyenin kaynağı hakkındaki çalışmalarda tartışılmıştır. Yusuf ile Potifar'ın karısı (Zeliha) arasında geçen *baştan çıkarma* ve *iftira* motifinin basit bir versiyonu *İki Kardeş* masalında da görülür. *Evli bir kadının bir delikanlıyı baştan çıkarmak ve iftira etmek* motifi Budist metinlerine, Türkistan, Uygurlar ve Avrupa'ya kadar yayılmıştır.⁵²⁸ Budist metinlerinin İran varyantı olan Kyros hikâyesinde Keykavus'un oğlu Siyavuş; babasının güzel, fakat fena karısı tarafından hareme alınır ve baştan çıkarılmaya çalışılır. Kadın buna muvaffak olamayınca ona iftira eder. Siyavuş suçsuz olduğunu meydana çıkartır. Buna rağmen Keykavus karısını kovmaya bir türlü karar veremez, bunun için Siyavuş babasının sarayından uzaklara, yani kendi sülalesinin düşmanları olan Turanîlerin kralı Afrasyab'ın sarayına kaçır. Ayrıca Yusuf hikâyesinin, Sudabe ve Sundaraka adlı efsanelerle yakınlığı olduğu kabul edilmiştir. Başka âlimler de Gılgamış destanında bulunan motiflerle bir münasebet olduğunu iddia

⁵²⁷ Aa Th: 318.

⁵²⁸ Bk. Dolu, *Menşeyinden Beri Yusuf Hikâyesi ve Türk Edebiyatındaki Versiyonları*, s.12.

ediyorlar.⁵²⁹ MÖ 100 yıllarına doğru Kunala'nın hikâyesinde, yaşadığı tarihçe kabul olunan İmparator Asoka'nın alicenap oğlu Kunala'ya –tıpkı Yusuf ile Züleyha'da olduğu gibi- üvey anası sataşır.⁵³⁰ Gül ile Sinaver masalında da üvey anne, oğlandan yakınlık ister, alamayınca da ona iftira eder. Oğlan sürgün edilir.⁵³¹

Geleneksel Türk tiyatrosu fasıllarından *Üvey Ana* isimli kukla oyununda bey, oğlunu evlendirmek ister fakat beyin karısı ve oğlanın üvey anası olan kadının delikanlıda gözü vardır. Üvey ana, kâhya ile anlaşır, bir dolap çevirirler. Delikanlının üvey annesine göz koyduğu yalanıyla adamı kandırırlar. O da oğlunu bir odaya kapatır.⁵³² Bu fasılda üvey ananın oğluna göz koyup ona iftira etmesi ve babanın delikanlıyı odaya hapsedmek suretiyle cezalandırması, Yusuf hikâyesinde azizin karısının, evlatlığı Yusuf'a göz koyup amacına ulaşamayarak onu aziz eliyle zindana hapsedirmesi olayını hatırlatır.

Yusuf hikâyesinin kadın kahramanı Züleyha, *iffetli ve romantik aşk kahramanlığı, kesinlikle kabul edilen, Leyla, Azra veya Şirin gibi değil*'dir.⁵³³ Mesnevilerde Züleyha'nın dişiliği fazla abartılmış ise de, bu, Hz. Yusuf'u tahrikle görevlendirilmiş olmasındandır. Ayrıca Yusuf'un olağanüstü güzelliği, onun ihtirasını haklı gibi göstermektedir.⁵³⁴ *Hakikati söylemek icap ederse, Müslümanlığın yaratmış olduğu Züleyha; Hristiyanların, Yunanlıların yaratmış oldukları Züleyhalardan çok daha güzel ve merhamete layıktır. Çünkü Şark âleminin Züleyha'sı Yunanlıların Giritli Fedra'sı gibi kocasının oğluna göz koymamış, bir yabancıya âşık olmuştur.*⁵³⁵

Tevrat kaynaklı hikâyede Potifar'ın karısı, Yusuf'u baştan çıkarmaya çalışır. Fakat Tanrı'nın yardımıyla Yusuf, günah işlemekten alıkonulur. Hikâyenin sonunda Yusuf, Potifar'ın evlatlığı Asenat ile evlenir. Mukayeseli Yahudi varyantlarında baştan çıkarma motifi ve hikâyenin sonraki bölümleri şu şekilde ele alınmıştır:

1. Potiphar'ın karısının ayartmasına karşın Yusuf, gözlerini ona hiç kaldırmaz.

⁵²⁹ Dolu, *Menşinden Beri Yusuf Hikâyesi ve Türk Edebiyatındaki Versiyonları*, s. 13.

⁵³⁰ Yazının tamamı için bk. Ruben, "İki Kardeş Masalı", ss. 527-548.

⁵³¹ Bk. Saim Sakaoğlu, *Gümüşhane Masalları- Metin Toplama ve Tahlil*, Sevinç Matbaası, Ankara 1973, s. 171.

⁵³² Bk. Metin And, *Geleneksel Türk Tiyatrosu (Kukla-Karagöz-Ortaoyunu)*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1969, s.274.

⁵³³ Ahmet Kabaklı, "Kur'ân-ı Kerîm'de Züleyhâ", *Türk Edebiyatı*, (216), Kasım 1991, s. 5.

⁵³⁴ Kabaklı, "Kur'ân-ı Kerîm'de Züleyhâ", s. 7.

⁵³⁵ Aydın Sinanoğlu, "Tarihin Meşhur Yusuf ve Züleyha Hikâyesi", *Resimli Tarih Mecmuası*, (10), Ekim 1950, s. 373.

2. Kadın, yortu (hile) gününe kadar bekler. Herkes, putların mabedine gidince, hastalık bahanesiyle kaldığı evde Yusuf'la yalnız kalmayı planlar.
3. Yusuf'a o kadar şarap içirir ki, neredeyse ona itaat edecektir. Bu sırada Kutsal Varlık, babasının şeklinde ona görünür. Yusuf'u ikaz ederek, kadına yaklaşmasını engeller.
4. Şeytan bir daha üstün gelerek Yusuf'u kandırır fakat Kutsal Olan onu gazabıyla ikaz eder.
5. Halk mabetten dönünce, seçkin kadınlar ziyarete gelir. Kadın, önlerine elma ve bıçaklar koyar. Yusuf'u görünce hepsi şaşkınlıktan ellerini keser fakat arzularından dolayı bunu fark etmezler bile.
6. Kadın böylece kendini mazur gösterir. Diğer kadınların tavsiyeleriyle Yusuf'a kompo kurmayı düşünür.
7. Kadın, Yusuf'a kendisine itaat etmemesi halinde başına gelecekleri söyler. Yusuf, hepsinden Allah'a sığınarak tevekkülünü ifade eder.
8. Hiçbir şeyin fayda getirmeyeceğini anlayan kadın, Yusuf'un çenesinin altına demir bir çubuk koyarak kafasını doğrultur fakat Yusuf yine de ona bakmaz. Kadının hilesiyle Potiphar, Yusuf'u 12 yıl için zindana koyar, Asenath, Potiphar'a gerçeği anlatır ve Yusuf zindandan çıkartılır.
9. Kutsal Olan, Asenath'ın bu davranışından dolayı Yusuf'la Potiphar'ın kızı Asenath'ın kaderini birbirine bağlar.
10. Asenath, Potiphar'ın öz kızı değil, evinde büyüttüğü bir yetimdir. Fakat bilgeler der ki, her kim bir yetim/öksüz çocuğu evinde büyütürse anne-babasıdır.⁵³⁶

Tevrat kaynaklı hikâyede Potifar'ın kızı Asenath ile evlendirilen Yusuf, - Kur'an'da geçmemekle birlikte- mesnevi ve sonraki versiyonlarda Mısır azizinin eşi Züleyha ile evlendirilir. Bu gibi tevatür, hikâyenin doğu kaynaklı versiyonlarına, Tevrat ve diğer eski metinlerin etkisiyle girmiştir.

⁵³⁶ Bk. Yona Sabar, *Bir Antoloji: Kürdistanî Yahudilerin Halk Edebiyatı*, (çev. Selahattin Çelik), Doz Yayınları, İstanbul 2005, ss. 65-70.

4.5. ÖLÜM DELİLİ OLARAK KANLI GÖMLEK

Ölüm delili olarak kanlı gömlek motifi Yusuf kıssasından diğer anlatılara geçmiştir. Burada birbirine bağlı üç motiften bahsetmek gerekmektedir. Bu üçlü motif silsilesini şöyle sıralayabiliriz:

1. Kahramanın, hayvan kanına bulanmış gömleği, anne/babaya iletilmek suretiyle sahte ölüm haberi verilir.
2. Anne/baba bu ölüm haberi üzerine ağlaya ağlaya kör olur.
3. Ağlamaktan kör olan anne/babanın gözleri evladın yaşadığına ilişkin bir delil (gömlek vs.) veya evladın verdiği bir ilaç sayesinde açılır.

Bu motifler her zaman bir arada olmayabilir. Fakat birçok anlatıda karşımıza çıkan bu motif grubunun ilk örneği Yusuf kıssasında görülmektedir.

Yusuf kıssasında gömlek motifi, Hz. Yusuf'un hayatının üç önemli aşamasına işaret eden simgesel üç gömlek ekseninde toplanır. Hz. Yusuf'u kuyuya atan ağabeyleri, Yusuf'un kanlı gömleğini Hz. Yakup'a göstererek onun öldüğünü söylerler. Yusuf'un çocukluk dönemindeki bu kanlı gömlek, onun mazlumiyet ve mağduriyetini simgeler. Mısır'a köle olarak gittiğinde kendisinden murat almak isteyen Züleyha, kapıya doğru koşan Yusuf'un gömleğini arkadan yırtar. Delikanlılık dönemini özetleyen arkası yırtık gömlek onun iffet ve ismetini simgeler. Mısır'da makam sahibi olan Yusuf, ağabeyleri vasıtasıyla babası Yakup'a gömleğini gönderir. Yakup, gömleği yüzüne sürünce ağlamaktan görmez olan gözleri açılır. Olgunluk ve iktidar dönemini işaret eden Yusuf kokulu gömlek, istikrar ve istikameti sembolize etmektedir.⁵³⁷ Müslümanlara göre elbise veya gömlek kavramının yan anlamlarından birisi, Yusuf'un gömleğinin kokusunun, âmâ babası Yakup'un gözlerini iyileştirmesi hadisesidir.⁵³⁸ Mevlana'nın Mesnevi'sinin bir çevirisine bu olaya telmihle, manen kör olan okuyucunun gözlerinin, eserin şifalı kokusuyla açılacağı fikrini aktarmak üzere *Pirâhen-i Yusuf/Yusuf'un Gömleği* ismi verilir.⁵³⁹

Yusuf'un gömleği üzerine İslam kıssalarındaki bir rivayet de şöyledir:

Nemrud, İbrahim'i çırılçıplak soymuş ve ondan sonra da ateşe atmıştır. Bunun üzerine Cebrail, Allah'ın buyruğuyla cennetten bir gömlek getirerek ona giydirmiştir.

⁵³⁷ Bk. Abdullah Yıldız, *Yusuf'un Üç Gömleği*, Pınar Yayınları, İstanbul 2009.

⁵³⁸ Annemarie Schimmel, *Tanrı'nın Yeryüzündeki İşaretleri- İslama Görüngübilimsel Yaklaşım*, (çev. Ekrem Demirli), Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2004, s. 72.

⁵³⁹ Schimmel, *Tanrı'nın Yeryüzündeki İşaretleri- İslama Görüngübilimsel Yaklaşım*, s. 125.

*Bu gömlek Uçmak ipeğinden, yeşil sündüsten dikilmiştir ve gayet incedir. İbrahim ateşten çıktuktan sonra bu gömlek onda kalmış, o ölünce İshak'a, İshak ölünce de Yakub'a geçmiştir. Yusuf delikanlı olduğunda, babası göz değmesin diye bunu bir muska yaparak onun boynuna asmıştır. Yusuf bu muskayı hiç çıkarmazmış; kardaşları onu soyup da kuyuya attıkları zaman bir melek, Cebrail gelmiş, muska Yusuf'un boynunda imiş, muskanın içinden gömleği çıkarıp ona giydirmiştir.*⁵⁴⁰ Hikâyenin Uygur varyantında Yakup, dedesi İbrahim'den miras kalan gömleği Yusuf'a giydirip, onu kardeşlerine emanet ederek gönderir. Ağabeyleri onu kuyuya attıktan sonra kanlı gömleğini babalarına getirip, Yusuf'u kurt yedi, derler (Y₄).

En eski örneğini Tevrat'taki Yusuf kıssasında gördüğümüz ölüm delili olarak kanlı gömlek, Türkçede dahi sık sık rastlanan eskiden kalma bir masal motifidir.⁵⁴¹ Masalarda cellatlar kendilerine verilen öldürme buyruğunu yerine getirmez, öldürülecek kişinin gömleğini bir hayvanın kanına bulayarak götürürler. Bu hile karşılığında öldürülmesi istenen kişiden rüşvet aldıkları da olur.⁵⁴² Asuman ile Zeycan'da çeşitli hediyelerle ikna edilen cellatlar, Asuman'ı öldürmekten vazgeçer. Bey'e öldü diye göstermek için Asuman'ın gömleğini alırlar.⁵⁴³ Helvacı Güzeli masalında yoldan çıktığı iddiasıyla kız kardeşini öldürmeye gelen ağabeyi, kardeşinin suçsuz olduğunu anlayınca, onu bir ormana bırakır ve gömleğini kuş kanıyla boyayıp babasının yanına döner.⁵⁴⁴ Dede Korkut Kitabı'ndaki Kan Püre'nin Oğlu Bamsı Beyrek hikâyesinde Beyrek, otuz dokuz yiğitle kâfire tutsak düşer. Anne-babası, kızı-gelini, kız kardeşleri, yavuklusu ve kudretli Oğuz Beyleri Beyrek'in yasını tutarlar. On altı yıl boyunca Beyrek'ten bir haber alamazlar. Yalancı Oğlu Yaltacuk, Beyrek'in kendisine bağışladığı gömleği kana bulayarak Bayındır Han'ın önüne bırakır.⁵⁴⁵ Âşık Garip hikâyesinde Kel Oğlan, Garip'in gömleğini dilik dilik edip başının kelini kanatır ve gömleğe bulaştırır. Kanlı gömleği Garip'in annesine verir.⁵⁴⁶ Tahir ile Zühre hikâyesinin bazı varyantlarında Padişah'ın emriyle Tahir'i öldürmek üzere götür

⁵⁴⁰ *Kitab-ı Dedem Korkut âlâ Lisan-ı Taife-i Oğuzan- Dedem Korkudun Kitabı*, (hzl. Orhan Şaik Gökyay), Kabalıcı Yayınevi, İstanbul 2007, s. 1008.

⁵⁴¹ Spies, *Türk Halk Kitapları*, s. 27.

⁵⁴² Bk. Tuğrul, *Mahmutgazi Köyünde Halk Edebiyatı*, s. 48,74, 125, 150, 164.

⁵⁴³ Bk. Spies, *Türk Halk Kitapları*, s. 35, 105.

⁵⁴⁴ Bk. Sakaoğlu, *Gümüşhane Masalları- Metin Toplama ve Tahlil*, s. 169.

⁵⁴⁵ Bk. Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı-1*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2008, ss. 130-132.

⁵⁴⁶ Bk. Türkmen, *Âşık Garip Hikâyesi, İnceleme- Metin*, ss. 163-164.

cellatlar, ona acıyıp serbest bırakırlar. Gömleğini kana bulayarak Padişah'a getirirler.⁵⁴⁷ Kafkas halk hikâyelerinden Gülü Gakka'da Hetem, padişahın kızını gebe bırakır. Bunu öğrenen padişah, kızını cellatlara teslim eder. *Bunu götürün meşelikte öldürün, bunun ganlı köyneğini bulayın getirin benim yanıma,*⁵⁴⁸ diye emir verir. Kız cellatlara kendisini öldürmemeleri için yalvarır. Cellatlar bir kuş vurup, kızın gömleğini kuşun kanına bulayarak padişaha götürürler.⁵⁴⁹ Hurşit ile Mahmihi hikâyesinde kız ve oğlan, kırk haraminin eline düşerler. Hurşit öldürülmek üzere Arap Seyis adlı haramiye teslim edilir. Hurşit, geçmişe ait olayları anlatınca harami onu tanır, gömleğini bir kuş kanına bulayarak onu öldürdüğünü söyleyerek haramileri aldatır. Hikâyenin bir varyantında Hurşit öldürülür, kanlı gömleği gören Mahmihi de intihar eder.⁵⁵⁰ Kirmanşah hikâyesinde Kirmanşah'ın annesi Mehub, Hurşut Şah ile evlenmeyi reddedince öldürülmesi için Tiflis'e gönderilir. Fakat Kara Vezir, kızı öldürmeyip kestirdiği koyunun kanına kızın elbisesini/gömleğini batırarak geri gönderir.⁵⁵¹

Âşık İrfani'den derlenen Nergis hikâyesinde padişahın biricik kızı, güzeller güzeli Nergis'e sahip olmak isteyen vezir, padişahın seferde olmasını fırsat bilerek kıza sahip olmak ister. Nergis rıza göstermeyince, kıza iftira eder. İftiraya inanan padişah, kızının ölüm emrini vererek, kanlı gömleğinin kendisine gönderilmesini ister. Cellatlar Nergis'i alıp, Kafkas dağlarında öldürmeye götürürler fakat Nergis'i öldürmeye kıyamaz, ormanda yalnız başına bırakırlar. Kızın üzerinden gömleğini çıkarıp, avladıkları bir ceylanın kanına bularlar ve vezire getirirler.⁵⁵²

Ziya Gökalp'in kaleme aldığı manzum halk masallarından *Küçük Şehzâde* masalında şehzadelerini üçer defa imtihan eden padişah, kazandığı altınları elinden çıkarıp eli boş denenen en küçük oğlunu cezalandırmak ister. Şehzadeyi cellat başına teslim ederek, dağa gönderir ve kanlı gömleğini getirmesini ister. Şehzade, kendisini öldürmemesi için celladı ikna eder. Cellat bir tavşan keserek, kanını şehzadenin gömleğine sürer ve padişaha verir.⁵⁵³ Ölüm sembolü olarak kanlı gömlek motifi

⁵⁴⁷ Bk. Türkmen, *Tahir ile Zühre*, s. 184.

⁵⁴⁸ Kale, *Ağrı'dan Derlenmiş Beş Hikâyede Epizot Çalışması*, s. 69.

⁵⁴⁹ Bk. Kale, *Ağrı'dan Derlenmiş Beş Hikâyede Epizot Çalışması*, s. 70.

⁵⁵⁰ Bk. Saim Sakaoğlu, Ali Duymaz, *Hurşit ile Mahmihi Hikâyesi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996, ss. 67-69.

⁵⁵¹ Bk. Alptekin, *Hikâye Araştırmaları 1- Kirmanşah Hikâyesi*, s. 36.

⁵⁵² Bk. Erdoğan Altınkaynak, "Malya'da Âşık İrfani'den Derlenen Nergis Hikâyesi", *Turkish Studies*, (6/3), Summer 2011, ss. 175-195.

⁵⁵³ Bk. Ziya Gökalp, *Şiirler ve Halk Masalları*, (hzl. Fevziye Abdullah Tansel), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989, ss. 37-49.

Erzurum masallarından Hain Vezir ve Balık Bilmezse Halik Bilir adlı masalarda da görülmektedir.⁵⁵⁴

4.6. EVLAT ACISIYLA KÖR OLMA

Oğlu Yusuf'tan ayrılan Yakup Peygamber gece gündüz ağlar, Yusuf'un hüznü sebebinden gözleri görmez olur. Tenhada kendisine bir ev yaptıran Hz. Yakup buraya *Beytü'l Ahzân* (Hüzünler Evi) adını koyar. Her gün o eve girip "Yusuf" diye ağlar, çile doldurur. Edebiyatta evlat acısı Hz. Yakup ile simgeleşmiştir. Yakup'un, evlat acısından kör olması ve hüznün evinde çile doldurması, hikâyenin etkisiyle sonraki eserlere geçmiştir.

18. yy.da Bağdat ve civarında yaşamış olan Şeyhoğlu mahlaslı bir şair tarafından kaleme alındığı tahmin edilen Menkabet-i Penc Keştî adlı mesnevide Çin şahının oğlu, rüyasında Hitâ sultanının kasrında dolaşan çok güzel bir kız görüp ona âşık olur. Aklından bir türlü çıkmayan bu aşkın peşinden gitmek üzere Hitâ'ya yelken açan şehzade, açık denizde girdaba düşer. Gemilerin hepsi parçalanır ve şehzade de dâhil herkes boğularak ölür. Aradan bir yıl geçer. Çin hakanına beklediği müjdeli haber bir türlü gelmez. Şah, oğlundan ayrılmanın ve haber alamamanın acısıyla her tarafa ulaklarla mektup yollar. Ulakların bazısı çölde bazısı deryada şehzadeyi arar. Ne yapsalar da ondan hiçbir iz bulamaz ve üzüntüyle geri dönüp başlarından geçenleri şaha arz ederler. Şah, tacını tahtını bırakır, yakasını yırtar, ölmek ister. Ağlamaktan gözleri kör olur. Şehzadesinden ayrılmanın verdiği üzüntüyle vücudunu parçalar. Sonra kendine sahrada bir ev yaptırarak orada yaşamaya başlar.⁵⁵⁵

Manas destanında Cakıp Han, ihtiyarlık çağında bulduğu oğlunu kaybeder. Alman Bet ona şöyle seslenir:

Biricik Manas öldü deyip, Cakıp
Gözünü yok etme Cakıp!⁵⁵⁶

Yusuf-Ahmet destanının Anadolu'daki sözlü varyantı olan Şah Yusuf hikâyesinde Yusuf'un yokluğunda, oğlundan haber alamayan padişah kör olur.⁵⁵⁷ Kamerşah ile Şemsi Canan hikâyesinde Kamerşah'ın babası Şah Hüseyin, gurbete giden

⁵⁵⁴ Bk. Seyidoğlu, *Erzurum Halk Masalları Üzerinde Araştırmalar, Metinler ve Açıklamalar*, s. 98.

⁵⁵⁵ Bk. Fatma Sabiha Kutlar, "Menkabet-i Penc Keştî", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, (58), 2011, ss. 21-48.

⁵⁵⁶ Yıldız, *Manas Destanı- W. Radloff ve Kırgız Kültürü ile İlgili Tespit ve Tahliller*, s. 105.

⁵⁵⁷ Ekici, *Dede Korkut Hikâyeleri Tesiri ile Teşekkül Eden Halk Hikâyeleri*, s. 52.

oğlunun hasretiyle ağlaya ağlaya kör olur. Bu motif Anadolu sahası halk hikâyelerinden Asuman ile Zeycan ve Âşık Garip hikâyelerinde görülür. Asuman'ın babası evlat acısıyla kör olur.⁵⁵⁸ Garip'in kanlı gömleği validesine verilince *Ah oğlum* diyerek ağlamaya başlar ve ağlamaktan gözleri görmez olur.⁵⁵⁹ Kirmanşah hikâyesinde oğlundan ayrı kalan Kirmanşah'ın annesi Mehub, bu ayrılığın acısıyla ağlamaktan kör olur.⁵⁶⁰ Âşık Müdâmî'nin verdiği bir rivayete göre Kerem'in babası olan İsfahan Şahı, yanında baytar olarak çalışan Koroğlu'nun babasının gözlerini çıkarır. Bunun üzerine kör baytar, şaha şöyle beddua eder: *İnşallah bir oğlun olur, gurbete düşer, onun hasretiyle senin de gözlerin kör olur.*⁵⁶¹

Böyle Bağlar hikâyesinde oğlu Hüseyin'in öldüğünü zanneden Ali İzzet Bey ağlamaktan ve aşırı üzüntüden dolayı kör olmuştur.⁵⁶²

4.7. GÖRMİYEN GÖZLERİN AÇILMASI

Çeşitli halk anlatılarında karşımıza çıkan körlük motifi, akabinde görmeyen gözlerin açılması motifini ortaya çıkarmaktadır. Görmeyen gözlerin tedavisi, çok yaygın ve eskiden beri kullanılagelen motiflerden biridir. Ali Berat Alptekin Türk masal ve hikâyelerinde çeşitli sebeplerden dolayı görmeyen gözlerin tedavi şekillerini 11 başlık altında toplamıştır. Bunlar toprak, ab-ı hayat, ağaç dalı, ot, kuş tüyü, kan, dua, hayvan yüreğinin yenilmesi, hayvan ürünlerinin yenilip içilmesi veya hayvan tarafından yalanma, denizden çıkarılan iki özel balığın göze sarılması ve peri kızlarının yaptığı ilacın göze sürülmesiyle yapılan tedavilerdir.⁵⁶³

Yusuf kıssasındaki bu motifin, İslamiyet etkisi dışında meydana gelen Uygurca metinlerden Prens Kalyanamkara ve Papamkara hikâyesinde de görülmesi, bunun kaynağı hakkında kesin bir şey söylememizi olanaksız kılmaktadır. İki Kardeş masal tiplerinin çeşitli varyantlarında kardeşinden kötülük gördükten sonra vatana dönen iyi kardeş aradan geçen zamanda kederden kör olan ana ve babasının gözlerini bir sözle iyi eder.⁵⁶⁴ Asuman ve Zeycan'da, Asuman'ın kederinden ağlaya ağlaya kör olan pederinin

⁵⁵⁸ İnayet, *Uygur Halk Hikâyeleri Üzerinde İncelemeler*, ss. 86-87.

⁵⁵⁹ Bk. Türkmen, *Âşık Garip Hikâyesi İnceleme-Metin*, s. 164.

⁵⁶⁰ Bk. Alptekin, *Hikâye Araştırmaları 1- Kirmanşah Hikâyesi*, s. 36.

⁵⁶¹ Boratav, *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği*, s. 25.

⁵⁶² Bk. Düzgün, "Böyle Bağlar Hikâyesi".

⁵⁶³ Bk. Ali Berat Alptekin, "Türk Masal ve Halk Hikâyelerinde Görmeyen Gözün Tedavi Edilmesi Motifi Üzerine", *Milli Folklor*, (81), 2009, ss. 18-26.

⁵⁶⁴ Ruben, "İki Kardeş Masalı", s. 529.

gözleri dervişin verdiği toprağı sürmesiyle iyileşmektedir. Melik Şah hikâyesinde Melik Şah'ın gözleri bir ağacın yaprağını sürmekle iyileşir. Terzi ile Kunduracı masalında terzinin kör olan gözleri yabancı otlarla iyileştirilir. Hurilika Hemracan hikâyesinde Hurilika, bülbülün kanatları altında/boğazında sakladığı gözleri Hemracan'ın göz çukuruna yerleştirerek dua eder/ab-ı hayatla üç defa yıkar ve elindeki çiçeği Hemra'ya koklatır. Hemracan'ın gözleri açılır.⁵⁶⁵ Ceylan Yüreği adlı masalda kör bir padişah bir ceylanın yüreğini ve ciğerini yerse gözleri açılacaktır.⁵⁶⁶ Aslan Ali adlı masalda padişahın gözlerine aslan kanı sürülürse, görebilecektir.⁵⁶⁷ Âşık Garip hikâyesinde, validesinin gözleri, Hızır'ın söylediği toprağı suya çalkayan Garip'in, bu suyla (validesinin) yüzünü yıkaması sonucu açılmıştır.⁵⁶⁸ Türkmen destanlarından Yusup-Ahmet'te Yusuf'un yokluğunda anne ve babasının gözleri görmez olur. Mısır'da yedi yıl süren tutsaklığı esnasında Yusuf Bey'e Baba Kambar, bir avuç toprak verir. Hz. Ali'nin atı Düldül'ün ayak izinden alınan bu toprak, görmeyen gözleri iyileştirmektedir. Yusuf Bey, anne-babasının gözlerine bu toprağı sürer ve gözleri açılır.⁵⁶⁹ *Bengiboz* masalında kör bir padişahın gözleri, üç oğlundan en küçüğünün getirdiği toprakla açılır.⁵⁷⁰ Kör olan gözlerin tedavi edilmesi motifi Kuşlar Padişahının Kızı, Kör Dev masallarında da görülmektedir.⁵⁷¹ Başka bir masalda kör padişahın gözleri şehzadenin kan kardeşinin başparmağını keserek verdiği kan sayesinde açılır.⁵⁷² *Dede Korkut Hikâyelerindeki Kampüre'nin Oğlu Bamsı Beyrek ve sözlü kaynaklardaki anlatmaları Bey Böyreğ'te parmakta destmala (mendile) akıtılan kan göze sürülürse görmeye başlıyor... Bize kalırsa kan damlatılmasıyla görmeyen gözün tedavi edilmesi kurbandır. Orijinal metin ve sözlü anlatmaların bir başka özelliği de semavi dinlerle ilgili olmasıdır. Bilindiği gibi oğlu Yusuf'u kaybeden Hz. Yakup'un ağlamaktan gözleri kör olmuştur. Baba, elbisesinin kokusunu alınca görmeyen gözü görmeye başlar.*⁵⁷³ Yusuf kıssasındaki gömleğin yerine burada destmal (mendil) geçmiştir. Kanla tedavi yönteminin ana esprisi kan bağına yapılan vurgudur. Nitekim günümüzde birçok

⁵⁶⁵ İneyet, *Hurilika-Hemracan Hikâyesi Üzerine Mukayeseli Bir Araştırma*, ss. 89-90.

⁵⁶⁶ Bk. Alptekin, *Taşeli Masalları*, ss. 309-313.

⁵⁶⁷ Bk. Alptekin, *Taşeli Masalları*, ss. 316-321.

⁵⁶⁸ Bk. Türkmen, *Âşık Garip Hikâyesi İnceleme-Metin*, s. 255.

⁵⁶⁹ Bk. Şahin, *Türkmen Destanları ve Destancılık Geleneği*, s. 93.

⁵⁷⁰ Bk. Seyidoğlu, *Erzurum Halk Masalları Üzerinde Araştırmalar, Metinler ve Açıklamalar*, ss. 35-36.

⁵⁷¹ Masallar için bk. Şimşek, *Yukarı Çukurova Masallarında Motif ve Tip Araştırması (Metinler ve Sözlük)*, II.

⁵⁷² Bk. "İyilik Et de Suya At Balık Bilmezse Halik Bilir": Seyidoğlu, *Erzurum Masalları*, ss. 204-211.

⁵⁷³ Alptekin, "Türk Masal ve Halk Hikâyelerinde Görmeyen Gözün Tedavi Edilmesi Motifi Üzerine", s. 24.

hastalığın tedavisinde genetik yakınlık ve kan bağından yararlanılmaktadır. Yusuf'un kanlı gömleği ölüm delili olarak Yakup'u hüznün deryasına salıp, bu hüznü gözlerini görmez hâle getirdiği gibi, Mısır'dan gönderdiği gömleği, Yakup'un görmeyen gözlerine şifa olmuştur. Yusuf kokulu gömleğin babasına şifa olması, kan bağı ve genetik ile izah edilebilir.⁵⁷⁴

4.8. NİKAP TAKMA

Yusuf ile Züleyha hikâyesinde Yusuf Peygamber'in nikap taktığını görmekteyiz. Yusuf'un nikap takmasının birkaç nedeni vardır. Yusuf olağanüstü güzellikte olduğundan halkın zararlı bakışlarından kendini korumak için nikap takar. Nitekim bir varyantta Yakup, Yusuf'a nazar değmemesi için yüzüne örtü yapar (S₁₄). Bu şekilde Yusuf, zararlı bakışlardan korunduğu gibi, kendisini gören her kadının ona âşık olmasının önüne geçmek istemiş olabilir. Ayrıca Yusuf bir müddet kimliğini saklamak istemiştir. Zira kardeşleri Mısır'a buğday almaya geldiklerinde Yusuf onları tanıdığı halde, onlar Yusuf'u tanıyamazlar.

Anlatı türlerinde genellikle birinci dereceden kahramanlar kimliklerini gizleme gereği duyarlar. Model kahramanların davranışlarını yansıtan kimliği gizleme motifi; mitlerde dönüşüm, efsanelerde don değiştirme, destan ve halk hikâyelerindeyse, daha çok kılık değiştirme şeklinde karşımıza çıkmaktadır.⁵⁷⁵ Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı boyundaki Kan Turalı, Kitab-ı Dede Korkut'ta nikapla gezen dört Oğuz yiğidinden biridir. Diğerleriyse Kara Çekür, oğlu Kırk Kınuk ve boz aygırlı Beyrek'tir. *Dedem Korkut Hikâyelerinin Antroponim Yapısı* adlı makalesinde bu konuya eğilen Caferoğlu'na göre nikaplı oluş, gelişigüzel, epik eserlere yakışır, romantik bir tasvir unsuru değildir. Çünkü Orta Asya devri Oğuz harekâtında "nikab"ın kendine göre özel bir değeri, hatta majik bir tesiri olmuştur. Nikabın şamanizmle ilgisi olmadığını ifade eden Caferoğlu, nikap giysisi ya da motifinin 8. yy.da Oğuz Türklerinin de katıldığı Mukanna isyanından sonra, *belki de bu isyanda önemli rol oynadıklarından, Oğuz yiğitlerine verilmiş bir lakap olduğunu söylemiştir*. Beyrek'in nikaplı oluşuyla ilgili

⁵⁷⁴ Katar'da Ar-Raya Gazetesi'nde yer alan bir habere göre Mısırlı bir doktor, Hz. Yakup'un gözlerinin açılması olayından ilham alarak bir göz ilacı yapmıştır. İlhamını Yusuf suresinden aldığını belirten Dr. Abdulbasit Muhammed Hz. Yusuf'un gömleğinde terden başka bir şeyin bulunmadığı kanaatine varır. Düşüncesini ter ve terkibi üzerinde yoğunlaştırmaya başlayan doktor, yüzde 99'luk bir başarı elde eder. http://muhammedkaya.8m.com/alintiyazilar/kuran_ilaci.htm (02.05.2012)

⁵⁷⁵ Bk. Mehmet Naci Önal, "Halk Anlatılarında Kahramanın Kimliğini Gizlemesi", *Turkish Studies*, (5/1), Winter 2010, ss. 1272-1273.

Dede Korkut'ta *nikablu yahşı yiğit* tasviri yapılır. Yine *Kan Turalı*'yi *nikabını çıkarmış halde gören Selcen Hatun'un taraklığı boşalmış, kedisi mavlamış ve avsil olmuş tana kibi ağzının suyu akmıştır*.⁵⁷⁶ Dede Korkut Kitabı'nda, *nikapla yüzlerini örtmelerinin nedeni yakışıklılığı ile ün yapmış yiğitlerin kötü ruhlardan korunması içindir. Özellikle bayramları ve pazar yerlerinde yüzlerini saklarlar*.⁵⁷⁷

Battal Gazi destanında kahraman sürekli kılık değiştirir. Örneğin, Battal Gazi, yüzüne nikap takarak düşmanını öldürür. Şah İsmail hikâyesinde kimliğini nikapla gizleyen Arap Özengi görülür.⁵⁷⁸ Hikâyelerde kadın kahramanların da nikap taktığı görülmektedir. Belh Beyi ile Kızı hikâyesinde Belh şehrindeki bir savaş esnasında *Belh emiri Hâris ile kölesi Bektaş, ön safta savaşırken, Bektaş yaralanır, erkek kılığına girmiş yüzü nikaplı prenses tarafından kurtarılır*.⁵⁷⁹ Bir başka nikap örtme motifi İşk-nâme adlı mesnevîde de görülür. Bu hikâyede Hümâ adlı kadın, erkek kılığına girip yüzüne nikap örter.⁵⁸⁰ Bu hikâyelerde *kadınlar rahat yaşayabilmek için erkek kılığına girip yüzlerini nikapla örterler. Erkek kıyafetiyle erkekler gibi savaşıp bir şehre yönetici olma hakkı kazanırlar*.⁵⁸¹ Bu tecrübeden sonra yönetici olan kadın nikabını açarak halka yüzünü gösterir.⁵⁸²

4.9. GENÇLİĞE VE GÜZELLİĞE KAVUŞMA

İrlandalı Kral Eochaid'in beş oğlu çıktıkları avda kaybolurlar. Susayınca bir bir su aramaya çıkmışlar. İlk en büyüğü bir kuyuya varır. Bu kuyunun başını oldukça çirkin, iğrenç bir yaşlı kadın tutmaktaymış. Bu kadın, delikanlının kendisini bir kere öpmesi şartıyla kuyudan su alabileceğini söyler. Ama çocuk bunu reddeder. Diğer üç kardeş de aynı şekilde susuz kalma pahasına yaşlı kadını reddeder. Beş kardeşin en küçüğü, kuyunun başına geldiğinde, yaşlı kadını kucaklayarak öper ve o an, kadın evrende benzeri olmayan göz alıcı bir kıza dönüşür. Genç adam, kıza kim olduğunu sorunca kız, *hükümranlıgım, diye cevap verir*.⁵⁸³ Yöneticiliğe talip olmanın güçlüğünü anlatan bu öyküde, yaşlı kadının bir öpücükle dünyanın en güzel kızı haline gelmesi;

⁵⁷⁶ Ali Duymaz, *Destan ve Halk Hikâyesi Yazıları*, Balıkesir 2001, ss. 88-89.

⁵⁷⁷ Önal, "Halk Anlatılarında Kahramanın Kimliğini Gizlemesi", s. 1279.

⁵⁷⁸ Önal, "Halk Anlatılarında Kahramanın Kimliğini Gizlemesi", ss. 1277-1279.

⁵⁷⁹ Nezahat Öztekin, "Attâr'ın İlâhî-Nâme'sindeki İki Hikâyenin Anadolu Mesnevilerindeki İzleri", *Turkish Studies*, (2/3), Summer 2007, s. 433.

⁵⁸⁰ Öztekin, "Attâr'ın İlâhî-Nâme'sindeki İki Hikâyenin Anadolu Mesnevilerindeki İzleri", s. 434.

⁵⁸¹ Öztekin, "Attâr'ın İlâhî-Nâme'sindeki İki Hikâyenin Anadolu Mesnevilerindeki İzleri", s. 436.

⁵⁸² Bk. Öztekin, "Attâr'ın İlâhî-Nâme'sindeki İki Hikâyenin Anadolu Mesnevilerindeki İzleri", s. 443.

⁵⁸³ Bk. Campbell, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, ss. 134-136.

Pamuk Prenses masalında, prensin öpücüğüyle dirilme motifini hatırlatmaktadır. Buna benzer bir motif Yusuf ile Züleyha hikâyesinin bazı varyantlarındaki iki büküm ihtiyar Züleyha'nın, Yusuf'un duasıyla bir anda gençliğine ve önceki güzelliğine kavuşmasıdır.

4.10. FORMÜLİSTİK SAYILAR

Hikâyedeki yedi ve on iki sayıları önemli formülistik sayılardır. Mısır kralı düşünde yedi zayıf sığırın yedi semiz sığırı yediğini, yedi yaş buğday başağının da yedi kuru buğday başağı arasında kaybolduğunu görür. Yusuf bu düşü yedi yıl bolluk ve ardından gelecek yedi yıl kıtlığa yorumlar. Yusuf'un yorumladığı gibi Mısır'da ve civar ülkelerde yedi yıl bolluğun ardından yedi yıl kıtlık olur. Yedi yıl süren kıtlık motifi farklı anlatılarda da karşımıza çıkmaktadır. Alp Er Tunga destanında İranlılar yedi yıl süren kıtlıktan kırırlılar.⁵⁸⁴

Mit, masal ve diğer halk anlatılarında yaygın olarak kullanılan yedi sayısı haftanın yedi günü, yedi gezegen, mükemmelliğin yedi derecesi, semavi yedi çehreye tekabül eder. Mekke'de tavaf, yedi dönmeyi kapsar. Gökkuşağının yedi rengi vardır. Dünya altı günde yaratılmış olup Tanrı yedinci günde çalışmamıştı. Bu nedenle yedinci gün dinlenme günüdür. Bir kedi öldürmenin yedi yıl azabı vardır.⁵⁸⁵

Sümerlilerde yedi sayısı çok önemlidir. Yedi gün, yedi dağ aşmak, yedi ışık, yedi ağaç, yedi kapı gibi... Sümer yeraltı dünyasının yedi kapısı vardır. Okul tabletlerine göre Sümerlilerde yedinci gün dinlenme günüdür.⁵⁸⁶ Gılgamış destanında Tanrılar bir Tufan yapmaya karar verdiklerinde, adamdan yedi günde tamamlanmak üzere bir gemi yapmasını istiyorlar, adam söylendiği gibi gemiyi yedi günde tamamlıyor. Destanda, Tufan'ın yedi gün, yedi gece sürdüğü yazılıdır. Tufan, Babil'de de yedinci gün biter. Tevrat'taysa daha uzun süren Tufan'ın ardından Nuh'un gemisinin yedinci ayda ve ayın on yedinci gününde Ararat dağına oturduğu yazılıdır.⁵⁸⁷

Yedi sayısı, Batı Türklerince kutsal bir sayı idi. Ortadoğu ve İran kültürünün etkisiyle, bu halklarda yaygın olan dokuz sayısının yerini yedi almıştır.⁵⁸⁸ Biraz da

⁵⁸⁴ Ali Berat Alptekin, Esmâ Şimşek, "Türk Destanlarının Motif Yapısı", *Türk Dünyası Araştırmaları*, (64), Şubat 1990, s. 249.

⁵⁸⁵ Yedi sayısı ile ilgili geniş bilgi için bk. Oğuz, *Türk ve Yahudi Kültürlerine Bir Mukayeseli Bakış*, I, ss. 505-513.

⁵⁸⁶ Çığ, *Kur'an, İncil ve Tevrat'ın Sumer'deki Kökeni*, ss. 28-29.

⁵⁸⁷ Bk. Çığ, *Kur'an, İncil ve Tevrat'ın Sumer'deki Kökeni*, ss. 55-59.

⁵⁸⁸ Ögel, *Türk Mitolojisi*, s. 179.

Mezopotamya kültürlerinin bir unsuru olan bu sayı, Göktürk devrinden itibaren kozmolojik bir anlam kazanmış ve *dünya yedi iklimdir* diye söylenmeye başlanmıştır.⁵⁸⁹

Türk mitolojisinde yedi sayısının birçok motifte yer aldığı görülmektedir. Yedi kurt tarafından kovalanan kırsağın göğe çıkması, Tanrı'nın ilk yarattığı insanı beğenmeyerek yeniden yedi insan daha yaratması, masalarda çocuklara ad koyma törenlerinin yedi yaşında yapılması, bahadırın en olgun çağının on yedi yaş olması motifleri yedi başlı dev, yedi kat gök, yedi göbek, yedi Kудay (yedi Tanrı) gibi deyimler örnek olarak verilebilir.⁵⁹⁰ Yakutlarda Ateş Tanrıları yedi kardeş idi.⁵⁹¹ Abakan Tatarlarında Dünya Ağacı yedi dallıdır. Fin-Ugor kavimlerinden Ostyak'lara göre de böyle bir ağaç vardı ve göğün yedi katını da delerek yükseklerle kadar çıkıyordu.⁵⁹² Yedi derya, yedi tamu gibi ifadeler İran edebiyatından Türkçeye girmiş deyimlerdir.⁵⁹³

Altay Türklerine göre ayın tutulması yedi başlı dev yüzündendir. Kırgız Türklerinde Kutup Yıldızında bulunan Büyük Ayı'ya, Yedi Bekçi denir. Orta Asya ve Anadolu Türklerine göre yer yedi kattır. Kur'an-ı Kerim yedi harf üzerine inmiştir. Kur'an-ı Kerim'de geçen Ashab-ı Kehf olayı, Yedi Uyurlar olarak bilinir. Çile yedi yıl doldurulur. Yunus Peygamber Diyarbakır kalesinde yedi yıl oturmuş, Eyüp Peygamber Harran'da bir mağarada yedi yıl çile doldürmüştür. Dünyanın yedi harikası vardır. Müzikte yedi nota vardır. Anadolu'da düğünün en namlısı yedi gece, yedi gündüz olanıdır. Tehlikeli ve sağa sola zorla baskı yapanlara yedi bela denir.⁵⁹⁴

Yusuf kıssasında geçen on iki sayısı dikkate değerdir. Zira Yusuf ve kardeşlerinin sayısı on iki olduğu gibi, Yusuf Suresi de Kur'an'ın on ikinci suresidir. Hikâyenin bazı varyantlarında Hz. Yusuf'un zindanda on iki yıl kaldığından bahsedilerek, bu sayı üzerine çeşitli değerlendirmeler yapılmıştır.⁵⁹⁵ Yusuf suresi hakkındaki bir inanışa göre birini muhabbete getirmek isteyen kişi Perşembe gecesi bir oturuşta Yusuf suresini sevdiği kişinin niyetine on iki kere okumalıdır.⁵⁹⁶

⁵⁸⁹ Ögel, *Türk Mitolojisi*, s. 299.

⁵⁹⁰ Bk. Ögel, *Türk Mitolojisi*, ss. 312-446.

⁵⁹¹ Ögel, *Türk Mitolojisi*, s. 448.

⁵⁹² Ögel, *Türk Mitolojisi*, s. 92.

⁵⁹³ Ögel, *Türk Mitolojisi*, s. 132.

⁵⁹⁴ Mehmet Yardımcı, *Geleneksel Kültürümüzde ve Âşıkların Dilinde Sayılar*, s.4.

⁵⁹⁵ Tökel, "Yusuf'un Zindana Atılışı", s. 431.

⁵⁹⁶ <http://www.medyumyasam.com/medyum-MUHABBET-ASK-GERI-GETIRME-DUALARI-Yusuf-suresi-ile-muhabbet--306.html> (19.12.2011)

Yusuf ile Züleyha hikâyesindeki geniş aile yapısı, özellikle halk hikâyelerindeki tek çocuklu aile modeline benzememektedir. Zaman zaman masalarda karşımıza çıkan on iki kardeş motifinin bir örneği Manas'ta yer almaktadır. Manas destanında Buhara Hanı Temir'in on iki kızı vardır.⁵⁹⁷

Yakup Peygamber'in, on iki oğlu arasında en çok Yusuf'u sevmesi ve kıskanç kardeşlerinin onu yok etmek istemelerine benzer bir vaka İmâmî'nin Han-nâme adlı eserinde vardır. Eserde yer alan ve Moğolların atası Alan-Kowa'nın çıkışı hakkında kaleme alınan bir hikâyedeki bazı motiflerin Yusuf ile Züleyha hikâyesinden alınmış olması kuvvetle muhtemeldir. Alan-Kowa adlı bir kadının Buzancar adında bir oğlu olur -ki bu oğlan Çengiz Han'ın yedinci göbekten atasıdır-. Aradan üç yıl geçtikten sonra Alan-Kowa başka bir erkekle evlenir ve ondan on iki oğlu olur. Fakat kadın, çocukları içinde en çok Buzancar'ı sevmektedir. Bunu gören diğer çocuklar bu kardeşlerini kıskanmaya başlar ve bu kıskançlık neredeyse çocuğun hayatına mal olacaktır. Kadın, Buzancar'ı kardeşlerinin olası hilelerinden korur ve çeşitli maceralardan sonra Buzancar akli sayesinde bütün Moğol illerinin üzerine padişah olur.⁵⁹⁸ Bu hikâyede adı geçen Buzancar'ın macerası Yusuf Peygamber'in yaşadıklarına oldukça benzemektedir. Fakat kaydetmek gerekir ki, Yusuf, en küçük kardeş olduğu halde⁵⁹⁹ Buzancar, kardeşlerinin en büyüğüdür. En büyük kardeşin küçükler tarafından kıskanılarak, ortadan kaldırılmak istenmesi nadir görülen bir motiftir. Kardeşlerin kıskançlığı ve hilelerine rağmen Yusuf da Buzancar da akılları sayesinde en yüksek makama ulaşırlar.

Çeşitli halk anlatılarında karşımıza çıkan on iki sayısı bazı masalarda asli unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Örneğin Grimm masallarından *On İki Kardeş*, *On İki Tembel Uşak*, *On İki Avcı* adlı masalarda; Boratav koleksiyonundaki *On İki Genç Avcı* masalında karakterlerin sayısı masalın adında sembolize edilmiştir.

On iki sayısının kültür tarihi açısından değerini göstermek için bazı örnekler vermekte yarar görüyoruz:

On iki sayısı çok önemli bir zaman birimidir. Türklerin takvimi On İki Hayvanlı Türk Takvimi'dir. Zamana ait hesaplamalar bu on ikili düzen üzerinde hesaplanırdı.⁶⁰⁰

⁵⁹⁷ Alptekin ve Şimşek, "Türk Destanlarının Motif Yapısı", s. 250.

⁵⁹⁸ Bk. Ögel, *Türk Mitolojisi*, ss. 413-417.

⁵⁹⁹ Yusuf'un kendisinden küçük Bünyamin adlı bir kardeşi vardır. Fakat o, Yusuf'un ana-baba bir öz kardeşidir ve Yusuf'a asla ihanet etmediği gibi, bu hadiseler yaşandığında daha çok küçüktür.

⁶⁰⁰ Ögel, *Türk Mitolojisi*, s. 291.

Oğuz Han'ın asıl hatunlarından doğan torunları yirmi dört kişi idiler. İkişer tanesi bir çadırda oturup, on iki bölük oldular. Diğer eşlerinden (kuma) doğan yirmi dört çocuktan on ikisi at tutarak oturdu, on ikisi de kapıda oturdu.⁶⁰¹

Melik Şah ile Güllü Han hikâyesinde, pir dolusu içen Melik Şah, bir müddet, on iki nağme çalar, dünya kelâmı etmez.⁶⁰²

Hristiyan inancında on iki semavî Kudüs'ün rakamıdır. On iki kapı, on iki havari, on iki sıra gibi. Bektaşî tacı on iki dilimlidir. Şîî İmam'ların sayısı on ikidir.⁶⁰³

Bazı Altay efsanelerine göre göğün on ikinci katına kadar yükselen bir kayın ağacı vardı.⁶⁰⁴

Avrupa halklarında On İkinci Gün törenleri düzenlenir. Örneğin, Pembrokeşhire'da Kral diye çağrılan bir çit kuşu On İkinci Gün tekerlekli bir kutuda şarkılar eşliğinde taşınır, evde oturanlar için neşe, sağlık ve huzur dilenirdi. İsviçre'de oğlan çocukları orman cinlerini korkutup kaçırmak için On İkinci Gece meşaleler ve fenerler taşır; borular, sığır çanları ve kamçılarla büyük bir gürültü çıkararak alay halinde dolaşırlar.⁶⁰⁵

⁶⁰¹ Ögel, *Türk Mitolojisi*, s. 217.

⁶⁰² Bk. Spies, *Türk Halk Kitapları*, s. 61.

⁶⁰³ On iki sayısı ile ilgili geniş bilgi için bk. Oğuz, *Türk ve Yahudi Kültürlerine Bir Mukayeseli Bakış*, I, ss. 514-515.

⁶⁰⁴ Ögel, *Türk Mitolojisi*, s. 107.

⁶⁰⁵ Bk. Frazer, *Altın Dal-Dinin ve Folklorun Kökleri- II*, s. 139, 169.

BEŞİNCİ BÖLÜM

METİNLER VE EZGİLİ İCRA ÖRNEKLERİ

5.1. METİNLER

5.1.1. Yazma Metin

[126 a] HİKÂYET-İ YÛSUF ZELÎHÂ⁶⁰⁶

Ya'kûb Peygambar Ya'kûb İshâk oğlydı Lût kızından doğmışdı Ya'kûb'dı aniñçün didiler kim andan ańdan⁶⁰⁷ bir oğlan doğdı irdi ol doğd[ı] aña Ya'kûb deyi ad virdiler 'İbr[î] dilince Ya'kûb demek Tañrı kulı demek olur çün İshâk öldi peygambarlık Ya'kûb[a] degdi Ken'ân'da olurıdı yedi 'avrat[ı] vardı her birinden oğl[ı] kız[ı] oldı ve bir niceler kavlinde İbrâhim ehlerinden gelene İsrâ'il dirler 'İbr[î] dilince andan Ya'kûb'uñ on iki oğlı vardı on iki oğulların kızından artuk yüz yigirm[i] er dünyây[a] geldi Ya'kûb İbrâhim sünnet[i] dutardı aniñ suhufın okurdı hem İbrâhim geldüg[i] kavm[e] geld[i] id[i] Ya'kûb'uñ kamu oğlanlar[ı] 'ilm okurlardı dükelinden Yûsuf artuk okurdı Ya'kûb diledi kim kendüden soñra peygambarlık Yûsuf'a degdir[e] çün Yûsuf'uñ [126 b] anası dahi öldi Ya'kûb'uñ şefâ'at[i] dahi galib oldı Ya'kûb'uñ mâl[ı] koyun[u] çoğidi her bir oğl[u] niyyetine üç biñ koyun komışdı Yûsuf niyyetine altı biñ koyun komışdı kaçan oğlanları daşıra koyuna çıksalar Yûsuf bile varmağa Ya'kûb komazdı dâ'im Yûsuf[a] 'ilm öğredürdi kalan oğlanlarına dahi 'ilm iderdi dâ'ima gözünü Yûsuf'dan ırmazdı bu kalan oğlanları Yûsuf[ı] kinleyüb sevmezlerdi tâ ol vakte degin ki Yûsuf düş gördüğünde atasına aytd[ı] ki ey baba

أَبِي رَأَيْتُ أَحَدَ عَشَرَ كَوْكَبًا وَالشَّمْسَ⁶⁰⁸

ilâ aye⁶⁰⁹ ben düşde gördüm ki on bir ıldız Ay ve Güneş gelüb baña baş korlar çün Yûsuf'dan Ya'kûb bu haberi işitdi aytdı

لَا تَقْصُصْ رُءْيَاكَ عَلَيَّ إِخْوَتِكَ⁶¹⁰

yâ Yûsuf bu düşüñi kardaşlaruña demegil olmasın kim saña mekr iderler bu sûreyi Hak Ta'âlâ bizim peygambar[a] viribidi aytdı bu kıssalaruñ görklüsidir didi

نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ أَحْسَنَ الْقَصَصِ⁶¹¹

ya' nî ya Muhammed biz saña hikâyet eyledik hikâyetleriñ yeğreğın

⁶⁰⁶ *Hikâyet-i Yûsuf Zelîhâ*, Milli Kütüphane: 06 MK. Yz. A 3812/6, 126 a-160 b.

⁶⁰⁷ Öñdin

⁶⁰⁸ Yûsuf suresi 4. ayet.

⁶⁰⁹ İlâ ahiri'l aye: Ayetin devamı var.

⁶¹⁰ Yûsuf suresi 5. ayet.

⁶¹¹ Yûsuf suresi 3. ayet.

بِمَا آوَحَيْنَا إِلَيْكَ هَذَا الْقُرْآنَ 612

uşbu Kur'ân içinde

وَأَنْ كُنْتَ مِنْ قَبْلِهِ لَمِنَ الْغَافِلِينَ 613

[127 a] ya' nî yâ Muhammed sen bundan ilerü gâfil idüñ bu hikâyetden Yûsuf sûresi nâzil oldıgınıñ sebep[i] bu id[i] kim bir gün 'Ömer radiyallahü 'anh ev kapusunda oturur cehûdlar geldiler 'Ömer'le mübâhase ideler aytdılar yâ 'Ömer senüñ dînüñden bizim dînimiz yegrekdir zîrâ ki hikâyetler yegrek[i] Yûsuf hikâyet[i]dir bizim kitâbımızda var sizüñ kitâbınızda yok pes 'Ömer bunu işidüb durdı Resûl Hazretine geldi ol cehûdlarıñ sözünü eydüvirdi Resûl Hazret katı melûl oldı andan Hak Ta'âlâ bu sûreyi viribidi bir niceler dirler kim ol vakit ki Resûl Mekke'den Medîne'ye geldi Resûl ile çok kavm bile geldi mâ[l]ların tavarların Mekke'de kodılar ol sebebden ötrü ol kavmiñ hâtırları melûl oldı aytdılar yâ Resûlallah n'olaydı kim Kur'ân'da bize bir hikâyet olaydı hâtırımız anuñla egleyezdük andan Resûl Hazret anda du'â kıldı derhâl Cebrâ'îl geldi bu sûreyi getürdi dahi bir niceler dirler kim 'Âyişe radiyallahu 'anhâ peygambarla bile sefere gitdi anda 'Âyişe'niñ gönli dar oldı aytdı yâ Resûlallah Hak Ta'âlâ Kur'ân'da bize bir hikâyet [127 b] viresiye anuñla gönlim açılardı didi vardı Hak Ta'âlâ bu sûreyi viribidi yine söz başına geelim çün Ya'kûb Yûsuf'uñ düşün ta'bir itdi peygambar olasın didi çün bu haberi kardaşları işidiler aytdılar geliñ varalum bir tedbîr idelüm Yûsuf[1] öldürelüm vardılar bir yere derilüb danışdılar aytdılar

أَقْتُلُوا يُوسُفَ أَوْ اطْرَحُوهُ 614

Yûsuf[1] öldürelüm bir kuyuya bırağalum tâ ki atamız yüzin görmez olsun şefâ'at[i] bize düşsün ve dahi atamıza şol kadar hizmet idelüm ki bizden râzı olsun dönelüm günâhımıza 615 tövbe idelüm

قَالَ قَائِلٌ مِنْهُمْ لَا تَقْتُلُوا يُوسُفَ 616

birisi eydür dirile kuyuya bıraksunlar bizden kardaş öldürmek gelmesün

يَلْتَقِطُهُ بَعْضُ السَّيَّارَةِ 617

eger ölmeyüb diri çıkarsa bulan kişiler alalar gideler bunu danışub geldiler ataların aytdılar ki yâ ata Yûsuf[1] ko bugün bizimle gelsün teferrüc eylesün Ya'kûb desdûr

612 Yûsuf suresi 3. ayet.

613 Yûsuf suresi 3. ayet.

614 Yûsuf suresi 9. ayet.

615 "Günâ" kısmı iki kere yazılmış.

616 Yûsuf suresi 10. ayet.

617 Yûsuf suresi 10. ayet.

virmedi vardılar Yûsuf[a] aytdılar biz bugün teferrüce giderüz biz gel hod koyun kuzu sahrâ teferrüc et gö[ñ]lün şâd olsun Yûsuf aytd[1] gö[ñ]lüm var⁶¹⁸ illâ⁶¹⁹ babam komaz aytdılar yalvar^[128 a] yakar ola ki destûr viredür Yûsuf atası katına geldi ne kadar kim destûr diledi atası râzı olmadı evet meyl oldı çünkim meyl oldıg[1] gördiler kardaşlar[1] aytdılar ey baba çün Yûsuf' uñ hâtır oldu bizimle teferrüc eylemeğe

لَا تَأْمَنَّا عَلَى يُوسُفَ⁶²⁰

bize inanmaz mısın

أَرْسِلْهُ مَعَنَا⁶²¹

varub yaz bizümle yazıya çıkalum yesin içsin ahir biz anı saklayıcıyız andan Ya' kûb aytdı korkaram gâfil olasız Yûsuf'ım kurt yiye çün kurt sözün bunlaruñ gönline bıraktı

قَالُوا لَئِنْ أَكَلَهُ الذُّبُّ⁶²²

aytdılar ey baba eger Yûsuf[1] kurt yerse biz bu kuvvetle yavuz işlülerden olavuz andan Ya' kûb Yûsuf[a] destûr virdi aytdı yâ Yûsuf gel bir seni kuçayım yalıyayın ki nite olmak var dahi bir görüm göreyim Yûsuf[1] oğlanlarına ısmarladı kim sağ esen Yûsuf[1] gene getürüñ ol oğlanları olsun didiler

فَلَمَّا ذَهَبُوا بِهِ وَاجْمَعُوا⁶²³

kaçan Ken'ân'dan daşıra çıkdılar iki ferseng yol gitdiler ileylerince Yûsuf şetâretle giderd[i] kardaşları Yûsuf' uñ ardından yetdiler her birisi bir yerin urdılar Yûsuf ağlad[1] aytd[1] ben suç günâh^[128 b] itmedüm niçün dögersin babam beni size ısmarladı andan utanın yâhûd Tañrı'dan korkuñ bunlar aytdılar sen şol degül misin ki atamız aldın ki düşde gördüm Ay Güneş yıldızlar baña secde ider didiñ ya' ni sen dilersin ki bizden yeg olasın biz seni öldürelüm görelüm seni kim kurtarır pes Yûsuf Yehûdâ'nıñ ayağına düşdi aytdı beni öldürmeñ andan Yehûdâ aytdı öldürmeñ dirile kuyuya bırağıñ derhâl Yûsuf'ı soydılar kovaya koyub ku[yu]ya indirdiler Yûsuf andan âh eyledi ağladı aytdı nedim hiç kimesne yok kim babama benüm hâlimden haber ide ey baba esen kal uş senden ayrıldım kuyuya sarkıdup inerken kardaş[1] Şem'ûn geldi ip kesd[i] ya' ni düşsün ölsün didi Hak Ta'âlâ Cebrâ'îl[e] buyurdı tiz Yûsuf[1] dut nesnesin ağırsun ol kuyu dibinde bir taş vardı Tañrı emriyle ol sunuñ üstüne geldi Cebrâ'îl Yûsuf[1] ol taş

⁶¹⁸ İki kere yazılmış.

⁶¹⁹ İki kere yazılmış.

⁶²⁰ Yûsuf suresi 11. ayet.

⁶²¹ Yûsuf suresi 12. ayet.

⁶²² Yûsuf suresi 14. ayet.

⁶²³ Yûsuf suresi 15. ayet.

üstüne kodı yedi gün Yûsuf kuyuda kaldı dönüb kardaşlar birbirine aytdılar imdi biz atamıza ne cevâb virevüz meger kurt yedi diyevüz zîrâ ki ol kurd okurdı vardılar bir oğlağ[1] boğazladılar Yûsuf'ıñ gölmegin oğlak ^[129 a] kanına sürdiler andan ağlaşu ağlaşu atalarına geldiler aytdılar ey baba sordılar⁶²⁴

إِنَّا ذَهَبْنَا نَسْتَبِقُ وَتَرَكْنَا يُوسُفَ عِنْدَ مَتَاعِنَا⁶²⁵

biz oynamağa vardık segirdişdik Yûsuf[1] tonumuz katında koduk biz gelince Yûsuf[1] kurt yemiş biz hod bilirüz inanmazsın egerçi kim doğr[1] söyleyevüz illâ uş gölmeği nişân deyüb öñine bıraktılar

وَجَاؤُ عَلَى قَمِيصِهِ⁶²⁶

çün Ya' kûb ol yana kan gördi aytdı siz didigüz dürüst degül bir işdir kim itdiñüz an[1] benden ayırmağ için hâliyâ Tañrı'm yâr kıla ol gölmeği aldı yüzine sürd[i] şol kadar ağladı kim gözsüz oldı çün Ya' kûb Cembrâ'îl[e] sordı kim Yûsuf kandadır eydür yâ Ya' kûb Tañrı'yıla aytdı yâ Cembrâ'îl Yûsuf[1] Tañrı saklasa beni bu gussaya bırakmasa kâdirdir ahir Cembrâ'îl eydür yâ Ya' kûb Hak Ta'âlâ eydür Yûsuf[1] kime ısmarladı gene andan istesün baña ısmarlamadı kardaşlarına ısmarladı andan Ya' kûb bildi ki Hak Ta'âlâ aña 'itâb itdi dahi zarlığı artardı andan aytdı yâ Cembrâ'îl eger öldiyse cânın 'Azrâ'îl aldı sorsañ nedir turfetü'l-'ayn içinde vardı sord[1] gene geldi eydür yâ Ya' kûb ^[129 b] 'Azrâ'îl'e sordum aytdı ben Yûsuf'ıñ cânın almadım didi pes Ya' kûb gussa içinde kaldı biz bu yaña Yûsuf hikâyetin[e] gelelim çün ol vaktin ki Yûsuf[1] kardaşları kuyuya bıraktılar gitdiler ol aradan meger kârbân geçerdı gelüb ol kuyu kırañında kondılar geldiler ki su çıkaralar Yûsuf kovay[a] girdi yukarı çıkdı çün kârbân kavm[i] an[1] gördi hayretde kaldılar aytdılar mâ hazâ illâ beşer⁶²⁷ âdemî degül bu perridür didiler andan Yûsuf aytdı ben âdem oğlanıyam nâgâh kardaşlar[1] ol gün Yûsuf[1] usadı anda geldiler ki göreler n'oldı n'olmadı gördiler ki Yûsuf anlarıñla söyleşür geldiler aytdılar koñ bu bizim kulumızdur bizden kaçdı gelmiş bu kuyuda gizlenmiş Yûsuf diledi kim ben kul degülin didi Şem'ün 'İbr[1] dilince eger kul degülven dirseñ öldürevüz Yûsuf ol korkudan hiç dönmedi bu çıkarana kişilere aytdılar biz bu kuldan üşenüb dururuz satalım alıñ Malik Za'r aytdı kam[u] 'ayıbla buña satıñ alayın vallahi şimdi bende ne kadar akçe mâl yokdur evet kumâşım çokdur kardaşları aytdılar her

⁶²⁴ Bu kelime müellif/müstensih tarafından silinmiş.

⁶²⁵ Yûsuf suresi 17. ayet.

⁶²⁶ Yûsuf suresi 18. ayet.

⁶²⁷ Yusuf'u görünce şaşkınlıkla ellerini kesen kadınların söylediği "Haşe lillahi ma haza beşera: Hâşâ! Allah için, bu bir insan değil" (Yûsuf suresi-31) ifadesine atıftır.

neye bulursuz saturuz Malik ^[130 a] bin Za' r aytdı benümile on yedi Mısır akçesinden artuk akçe yokdur eger verürsenüz

وَشَرَّوْهُ بِتَمَنٍ⁶²⁸

kardaşları râzı oldılar zîrâ kıymet bilmezlerdi sû'al sebeb neyd[i] Yûsuf kul olmağa cevâb sebeb oldı kim bir gün Yûsuf bir kulun dögdı Ya'kûb anda bakar dururdı aña şefâ'at itmedi Hak Ta'âlâ aytdı Yûsuf[1] bir kulga bırağam ki Ya'kûb kullar zahmet çekdigin bile tâ kulin halâyık dahi kul karavaş hor dutmayalar bir sebeb dahi bu id[i] kim Yûsuf bir gün aynaya bakdı kendü suretin gördı aytdı eger ben kul isem baña bahâ kanda yetirlerdi didi Yûsuf şol kadar hûb latîf ki ne vakit ki ta'âm yise yâhûd su içse yudarken boğazından görünürdi Hak Ta'âlâ ol ulu sözünden ötrü Yûsuf[a] 'itâb itdi aytdı yâ Yûsuf sûretiñi göricek niçün baña şükr itmediñ kend'öziñe bahây çıkardıñ 'izzüm hakkıçün seni kulluğa satduram kıymetiñ saña bildürem tâ 'âlimler bileler kim kend'öziñ gören benüm katımda kıymetsüzdür kıymet oldur kim an[1] ben idem bir dahi sebeb bu idi kim ^[130 b] Hak Ta'âlâ Yûsuf[a] pâdişâhlık viriserdi evvel kullığa bırakdı tâ ki kullar kıymet bile eli altındağı kişilerün hâlin bile dahi bunlar[a] n'itmek gerek bile bir sebeb dahi ol idi kim Yûsuf düş gördı pâdişâhlık diledi Hak Ta'âlâ an[1] kullığa bırakdı tâ bileler kim kul pâdişâhlık dilemek eyü degüldür bir sebeb dahi oldur kim bir gün Yûsuf aytdı bizim aslımızda kul yokdur hem revâ degül kim bizim aslımızda kul ola Hak Ta'âlâ Yûsuf[1] kul itdi tâ bileler kim her kişi aslından kökünden fahr getürmeye gene söz başına gelelim çün Malik Za' r Yûsuf'ı satun aldı kendü kavmine ısmarladı ki zinhâr bunı hoş dutuñ hiç iş buyurmañ ben bilürem ki bu kimdir didiler Yûsuf'ı deveye bindürdiler gitdiler Yûsuf giderken anasına uğradı kendüyi devede bırakdı ağladı aytdı yâ ana kardaşlarum beni kullığa satdılar uş garîbliğa düşdüm ziyâretiñden mahrûm kaldım sinisini kuçdı kaldı kârbân geçdi gitdi bir kişi geri kalmışdı Yûsuf[1] and[a] gördı kakıdı kim niçün kaldıñ didi meger ki gene kaçarsın didi bir kez urdı Yûsuf derdle bir kez âh eyledi Hak Ta'âlâ hışm idüb şol sâ'at bir bulıt kopdı ^[131 a] ıldırım şakıdı 'âlem tufân oldı az kald[1] ki kârbân kavm[i] helâk olalar kârbân kavm[i] bir yere dirilüb aytdılar geliñ kankıñız günâh itdi doğru eydüñ ki bu kat[1] gün bizim üstümüzden gide didiler ol Yûsuf'ı uran aytdı o günâh[1] ben işledim şol 'İbr[î] kulcağız[a] bir kez urdım uşbu hışm andandır aytdılar tiz gel elin ayağın öp gönlin ala getür ol kişi geldi kârbân kavm[i] dahi Yûsuf'ın elin ayağın öpdiler 'özür

⁶²⁸ Yûsuf suresi 20. ayet.

diler Yûsuf'ın hâtırı açıldı derhâl yıl sâkin oldu ol tufân götürildi Malik bin Za' r aytdı ben size demedim ki bunu ağırılañ hoş dutuñ deyü ayruk dahi Yûsuf[a] nesne dimediler iş buyurmadılar tâ ki Mısır'a geldiler Malik bin Za' r Yûsuf[1] bir evde düzdi tonlar giyürdi mülûkan aña ta'âmlar tertîb itdürdi kığırdıcılar kığır id[ü]viriñ Mısır kavmine eydüñ her kim ki hûb eyü kul alur baña gelsün didi çün Yûsuf bu 'ibâret[i] işitdi aytdı bu kişi delü oldu bilmez mi kim beni on yedi akçeye satun aldı kardaşlarım arasında iken şimdi hod garîbven kimesne beni on akçeye almaya çün Yûsuf kend[ü] kıymetin hor gördi Hak ^[131 b] Ta'âlâ aytdı yâ Yûsuf çün sen kıymetüñ hor gördiñ bugün senüñ kıymetüñi çoka çıkarın ben olam tâ bileler her ki kendüyi hor göre Tañrı an[1] 'azîz dutar andan Yûsuf[1] bir gümüş kürsî üstüne oturdılar dellâllar çevre yürüyüp çağırdılar ki eyü kul hûb kul kim alur Yûsuf ol dellâ[1]ları kığırdı aytdı eyle demeñ eydüñ ki bir 'ayblu bir garîb kul kim alur dükel[i] o dellâ[1]lar Yûsuf[1] kakıdılar ki sen bunuñ gibi söz dirseñ seni kimesne almaz Yûsuf kıymete çıkdı biñ vakıyye altûna biñ vakıyye gümüşe biñ vakıyye kıymet taş[a] biñ vakıyye incüye biñvakıyye nâfe müşk biñ kemhâ biñ edîm biñ deve biñ at biñ sığır biñ koyun canıñ bu bahâya Yûsuf çıkdıg[1] gördiler aytdılar meger bun[1] 'Azîz-i Mısır ala ma'a'l-kıssa Vezîr bin 'Azîz-i Mısır satun ald[1] sarâya getürdi 'avrat[1] Zelîhâ[ya] aytdı uşbu kulı satun aldım uş saña ismarlarvan

عَسَىٰ أَنْ يَنْفَعَنَا⁶²⁹

ola ki bize assısı dege ya oğul idevüz andansoñra Yûsuf yedi yıl Zelîhâ'nıñ sarâyında durd[1] tâ bâliğ olunca ol vakit kim Zelîhâ Yûsuf'ı gördi idi aña 'aşık olmışdı Yûsuf[1] 'azîm hoş dutardı dürlü murassa' tonlarla ^[132 a] Yûsuf[1] bezemişdir Yûsuf anca sanurdi kim Tañrı Ta'âlâ rızâsıçün hoş dutardı dâ'im Yûsuf'ın işi bu idi kim elinde altûn çevgân Zelîhâ düzdürmişdi bir kaç kulcağızlar olurmuşdı dâ'im top urırd[1] ayruk iş güc bilmezdi Zelîhâ Yûsuf[a] şol hizmet ider kim hiç kimse Mevlâ'sına itmeyed[i] ve illâ hergiz Yûsuf Zelîhâ'nıñ yüzine bakduğ[1] yoğd[1] gün geldikce Zelîhâ'nuñ 'aşk[1] artıdı beñzi sarardı dün gün ağlardı nice ki Zelîhâ Yûsuf[a] dirdi ki benümle bir ol Yûsuf eydürdi hâşâ bizim aslımızdan hıyânet oladır Zelîhâ 'âciz kaldı bağı sevdiği aşikâre itdi bir 'avrat vard[1] ki Zelîhâ'yla âşinâ olmışdı bir gün sord[1] ki ey hâtûn saña n'oldı ki beñziñ sarard[1] Zelîhâ aytd[1] yâ mâzer 'aşıkam 'aşkıım Yûsuf'a düşdi anıñçün böyle sararam ol 'avrat aytd[1] şimdiki zamânda senüñ hûb latîf kimse yokdur ya' nî senüñ gibisi kişiye boyun virmeziz Zelîhâ aytdı ne kadar cehd idersem yüzim[e] bakmaz ol

⁶²⁹ Yûsuf suresi 21. ayet.

‘avrat aytdı eger sen mâla kıyarsañ ben bir hîle idem sen göreyüz ki baka Zelîhâ râzı oldı ol ‘avrat[a] çok mâl verdi ol ‘avrat sarâylar ^[132 b] yaptılar ol sarâylar divâr anda biridi Zelîhâ’nuñ Yûsuf’uñ sûretlerin ikisin bir yere yazdılar ol ev içinde biridi bir gümüşden taht eylediler ibrişim halılar döşediler buhûrlar kokıtdılar andan Yûsuf[1] ol eve da‘vet itdiler Yûsuf ol eve gird[i] aytd[1] ben bunuñ gibi sarây gördüğim yokdur meger ki bunda bir hîle vardur eger beni pâre pâre iderlerse ben ol iş[e] râzı olmayam Hak Ta‘âlâ bu sözi Yûsuf’dan lâyük görmedüñ demek gerek kim Tañrı saklarsa benüm aña rızâm yok

وَلَقَدْ هَمَمْتُ بِهِ وَهَمَّ بِهَا لَوْلَا⁶³⁰

endîşe old[1] Yûsuf ve dahi Zelîhâ’ya çün Yûsuf ol sarâya girdi diledi ki Zelîhâ’ya bakmaya iki gözi yukaru dutdı ol divârdag[1] nakş[1] gördi aşığa bakd[1] gene an[1] gördi pes dönüb Zelîhâ’ya bakdı Zelîhâ aytdı tamâmdır zîrâ Yûsuf yigitdür benüm gibi gördüğü yokdur Yûsuf ‘acâyibe kald[1] Zelîhâ aytd[1] yâ Yûsuf niçün baña bakmazsın Yûsuf aytd[1] korkaram Tañrı’dan kim beni kıyâmet güninde gözsüz koyar da döndi Zelîhâ aytdı niçün benümle bir olmazsın Yûsuf aytd[1] iki sebebden ötrü bir Tañrı’mdan korkaram ve bir begimden Zelîhâ aytdı ^[133 a] ben aña ağu virem öle sultânlık saña kala Yûsuf aytd[1] Tañrı saña gadab iderse n’idersin Zelîhâ aytdı ne’ m varsa sadaka virem ve tevbe idem Tañrı ‘afv ide çün Zelîhâ beyle didi kasd itdi Yûsuf Zelîhâ endîşe itd[i] zinâ itmege Yûsuf endîşe itd[i] kaçmağa Zelîhâ endîşe itmedi yazuğa Yûsuf endîşe itd[i] erişmege Zelîhâ endîşe itdi kim Yûsuf[1] gücile baña dönderem Yûsuf endîşe itdi eger baña kasd iderse kend’özim kurtaram Zelîhâ buyurdı kapuları bağlad[1]lar yedisi dahi Yûsuf dahi olursa ki gide anda Yûsuf Zelîhâ’yı añlardı uş olursa kim şaşayın dirdi maksûd[1] bu id[i] kim kapuya kimse gele ben bundan kurtulam Zelîhâ sandı kim Yûsuf boyun vird[i] şâz oldı anda Yûsuf’uñ kulağına bir ün geldi kim yâ Yûsuf zinâ itme çün an[1] işitdi kaçdı bir niceler kavlinde ün geldi ki eger zinâ iderseñ peygamberlikda adıñ silinür dendi bir niceler kavlinde divâr yarıldı Ya‘kûb Peygamber çıkageldi Yûsuf[a] karşı barmağın ısırđı aytdı yâ Yûsuf Tañrı Peygamber[1] zinâ m[1] ider bir niceler kavlinde ‘Azîz-i Mısır’nuñ bir kardaş oğl[1] var idi yedi aylık Zelîhâ anda dutavirmişdi ^[133 b] ol yedi aylık oğlan çağırd[1] ki yâ Yûsuf Tañrı dost[1] zinâ nice ider didi uşbu kul dostdır zîrâ ‘Azîz-i Mısır katında Yûsuf ol oğlandan tanuklık istedi söyledüğü işitmişdi

⁶³⁰ Yûsuf suresi 24. ayet.

hikâyet böyledir ol vakit ki Yûsuf eve okudılar Hak Ta‘âlâ Cebrâ‘îl’e aytdı tiz eriş Yûsuf’a hîle itdürelen benüm dostum azdırmağa var ol hîleleri bâtil eyle geldi Cebrâ‘îl Ya‘kûb sûretde göründi bir niceler kavlinde Zelîhâ’nıñ bir but[1] var idi kanda varsa dutaverirdi Zelîhâ yügürivardı ol putı örte kodı Yûsuf aytd[1] n’eylersin Zelîhâ aytd[1] ol but benüm tañrımdur andan utanıram Yûsuf aytdı yâ Zelîhâ sen bir hiç nesneden utanırsan ben Hak Tañrı’dan utanmazmadan didi dahi kaçdı Zelîhâ ardına düşdi yetdi gömlegine yapışdı çekdi yırtdı Hak Ta‘âlâ ol yedi kapuy[1] Yûsuf’a acıverd[i] ol kapularda Yûsuf taşra çıkdı dülbend başından düşdi saça tağıldı Zelîhâ Yûsuf[1] kovar ardınca çıkdı anıñ dahi başı açık ‘Aziz-i Mısırî seyrândan dönmişdi ol araya erişigeldi Zelîhâ an[1] gördi çağırdı aytdı bir kulı şol kadar hoş ^[134 a] dutarsın kim baña yapışdı ne gerekse itmek istedi nedir cezâsı ol kişinüñ kim senüñ ehliñ[e] yavuz endîşe ide dut anı zindâna koy ya katı ‘azab eyle Zelîhâ üç söz söyledügi birbirin beñzemez bir ol kim günâh kendiden giderdi ol[a] ki Yûsuf’ı öldürelen didi korkdı zindânı ‘Azîz-i Mısır’ıñ öñine bırakdı bir dahi ol kim zindân did[i] kim çün olmasun gümân öldürelen deyüb katı ‘azâb eyleñ didi pes ‘Azîz-i Mısır Yûsuf’a did[i] kim ben seni kend’özime emîn itdim seni oğul gibi dutdum kul gibi dutmadım benüm eylügime ‘ivaz bu mıdır hânedânıma kasd edesin Yûsuf aytdı benüm bunda suçum yokdur Zelîhâ hîle idüb beni sarâyaya koydı benüm ile bir ol didi râzı olmadım baña yapışdı andan kaçub çıkdım ‘Azîz-i Mısır bir zamân fikr itd[i] aytd[1] ki gerçektir bunca zamândır bu kul benüm evimde durur ben bunda hâyınlık görmedim yalan söz işitmedim ‘Azîz ayıtdı yâ Yûsuf ben bilmezem ki suç senden mi ya Zelîhâ’dan mı evet uş senüñ saçuñ tağılmış beñziñ açmış Zelîhâ’nıñ yüzi yırtık ağlar Yûsuf aytdı bu iş baña bühtândır ‘Azîz-i Mısır aytdı buña tanuğun var mı Yûsuf ol yedi aylık oğlandan ^[134 b] yaña bakdı aytdı şol oğluldan soruñ ‘Azîz kakdı aytd[1] edecek itdin şimdi saklama mı gelürsin yedi aylık oğlan nice söylesün Hak kudretiyle beşikden ol oğlan söyledi aytdı yâ ‘Azîz-i Mısır

إِنْ كَانَ قَمِيصُهُ فُدًّا مِنْ قَبْلِ فَصَدَقْتَ⁶³¹

eger dilersen suçlu suçsuz kimdir bilesin Yûsuf’uñ gömlegin gör kim ardından yırtıkdur yohsa öñindense ise yırtıgsa Zelîhâ gerçektir Yûsuf yalandır

وَإِنْ كَانَ قَمِيصُهُ فُدًّا مِنْ دُبُرٍ فَكَذَّبْتَ⁶³²

eger gölmek yırtıg[1] ardından ise Zelîhâ yalandır Yûsuf gerçektir andan ‘Azîz-i Mısır bu sözi işidüb Yûsuf’uñ gölmegin görd[i] ki ardından yırtıkdur ‘Azîz-i Mısır

⁶³¹ Yûsuf suresi 26. ayet.

⁶³² Yûsuf suresi 27. ayet.

Zelîhâ'y[a] bakdı aytdı Yûsuf'ıñ bunda suç[1] yok mu' ayyen oldı kim suç sendendir buyurd[1] Zelîhâ'y[1] öldüreler ol oğlan aytdı yâ 'Azîz böyle itmeñ 'akl degüldür eger böyle iderseñ rüsvây olursın andan 'Azîz-i Mısır aytdı

يُوسُفُ أَعْرَضَ عَنْ هَذَا⁶³³

geç yâ Yûsuf bu sözden dönd[i] Zelîhâ'ya dahi aytdı

وَاسْتَغْفِرِي لِذَنْبِكِ إِنَّكَ كُنتِ مِنَ الْخَاطِئِينَ⁶³⁴

yâ Zelîhâ saña dahi günâhıñı bağışladım ^[135 a] tevbe eyle ki hakîkat sen günâh edicilerdensin bunun üstüne bir zamân geçdi Zelîhâ işi[t]di kim Yûsuf aytd[1] Zelîhâ baña yapuşdı

رَأَوْنَاهُ عَن نَّفْسِهِ⁶³⁵

Zelîhâ yerinde ol söze derhâl büyük Hazret-i Cembrâ'îl geldi aytdı yâ Yûsuf Zelîhâ senüñ 'aşkuñla da'vasın itdi senüñ anıñ perdesin yırtdıñ dost dostuñ perdesin yırtmak revâ degül Yûsuf bu sözde 'âciz kaldı aytdı yâ Cembrâ'îl ol Zelîhâ addın 'Azîz'e ismarladı ki buña kat[1] 'azâb eyle ben günâhsuzken sen bilmez misin dost oldur dostdan cefâ darta haberde gelmişdir şöyledir kim Hak Ta'âlâ Yûsuf'a 'itâb itdi ki niçün Zelîhâ'nıñ perdesin yırtdıñ eger Zelîhâ kâfire idi Hak Ta'âlâ didi ki olur kim bir kâfire 'avrat Yûsuf'a dostum didi Yûsuf anıñ perdesin yırtdığıçün ben Yûsuf'a 'itâb itdim mü'minler kim benüm kullarımdır beni dost dutdılar nite revâ görem ki kıyâmet gününde mahşer-i halâyık içinde bunların perdesin yırtam belki rahmet idem yarlıgayam Yûsuf aytdı 'ahd itmişem hıyânatlık ^[135 b] itmeyem yalan söylemeyem Cembrâ'îl aytdı yâ Yûsuf comardlığı şol yedi aylık oğlandan öğren ki durmadın anuñla didi tanuklık üzredir bu söz üstüne üç ay geçdi bu haber 'âlemlere fâş oldı beş 'avrat durub Zelîhâ'ya geldiler tevbîh itdiler ki ne revâ idi bir kuldân ötrü sen kend'öziñi rüsvây edesin deyüp ol 'avratlar Zelîhâ'ya serzeniş itdiler Zelîhâ dahi işitdi vard[1] konukluk eyledi ol 'avratları okudı her birine bir kürsî kod[1]gümüşden

فَلَمَّا سَمِعَتْ بِمَكْرِهِنَّ أَرْسَلَتْ إِلَيْهِنَّ⁶³⁶

her biriniñ eline birer bıçak vird[i] ve birer dahi turunç virdi Yûsuf'a dürlü dürlü tonlar giyürd[i]

⁶³³ Yûsuf suresi 29. ayet.

Bu ifade nüshada "Ya" ünlemiyle başlamaktadır.

⁶³⁴ Yûsuf suresi 29. ayet.

⁶³⁵ Yûsuf suresi 32. ayet.

Bu ifade nüshada "hiye" (3. dişil teklik zamiri: Züleyha'yı kastediyor) ile başlar.

⁶³⁶ Yûsuf suresi 31. ayet.

وَأَعْتَدَتْ لَهُنَّ مُتَّكَأً وَآتَتْ كُلَّ وَاحِدَةٍ مِّنْهُنَّ سِكِّينًا⁶³⁷

aytdı yâ Yûsuf gel daşra çık çün Yusuf daşra çıkdı ol ‘avratlar Yûsuf[1] gördiler ol turuncları kesedururlardı

وَقَالَتْ أَخْرِجْ عَلَيَّيْنِ فَلَمَّا رَأَيْنَهُ أَكْبَرْنَهُ وَقَطَّعْنَ أَيْدِيَهُنَّ⁶³⁸

ellerin kesdiler kan revân oldu bir zamândan gördiler kim elleri kesilmiş aytdılar hâşâ bu âdem ol[a] er degüldir bu illâ ferîştedir

وَقُلْنَ حَاشَ لِلَّهِ مَا هَذَا بَشَرًا إِنْ هَذَا إِلَّا مَلَكٌ كَرِيمٌ⁶³⁹

Zelîhâ aytdı beni melâmet eylersiz bundan ötri^[136 a] imdi bunu sevmege lâyük degül midir aytdılar uşbunuñ gibi sûret önde durur nite iderümdü ki Zelîhâ aytdı ne kadar cehd idersem boyun virmez ol ‘avratlar aytdılar yâ Zelîhâ bir gene Yûsuf daşra çıksun aytdı şimdi gelmez hele sen derdle bağır biz an[1] öğütliyelim maksûdları bu idi kim Yûsuf[1] bir dahi göreler Zelîhâ Yûsuf[1] gene kığırdı yine daşıra çıkdı ol ‘avratlar Yûsuf’uñ çevresine üşdiler aytdılar niçün hâtûnuñ sözün dutmazsın diler misin ki kakıya sen[i] zindâna koya

أَحَبُّ إِلَيَّ مِمَّا يَدْعُونَ بِهَا إِلَيْهِ⁶⁴⁰

Yûsuf aytdı baña zindân sevgülüdür ol işden ki yiltersiz andan Yûsuf Allah’a yalvard[1] ki İlahî ben zindân[1] severem beni bunlaruñ hîlesinden kurtar korkaram ki beni eydüreler ben hazretiñde suçlu olam sû’al sorsalar ki niçün ol ‘avratlar elin kesdiler Zelîhâ bunca ‘aşıkken el kesmedi cevâb budur ki kişi ki bir nesneye gözi ögrene andan korkmaz Zelîhâ’nıñ dahi Yûsuf’a gözi öğrenmişdi andan ötri kesmedi ol ‘avratlar Yûsuf’ı gördükleri yoğidi kesdiler Hak Ta‘âlâ dahi ölüm vaktinde kulları^[136 b]na ‘azâb ferîştahların virür ki gözleri öğrensın cân alıcı heybetinden korkmasınlar didi Mi‘râc gicesi Hak Ta‘âlâ Mustafâ’ya tamuyı kıyâmet korkuların heb ‘arz itirdi kim dükeli ‘âlem korkdıkları vakit ol korkmaya ümmetine şefâ’at ide nitekim ol ‘avrat Yûsuf nurın gördiler ellerin kesdilerginin açısın duymadılar hemcünân Hak Ta‘âlâ kend[i] lutfından mü’minlere ölüm vaktinde kend[i] kudretin nur gösterde mü’min dahi cân açısın duymaya andansoñra ol ‘avratlar ittifâk idüb danışdılar ki n’idevüz ki Yûsuf’ı ele getürevüz Zelîhâ dahi bunu işitdi aytdı ‘aceb n’idem ki Yûsuf[1] gizleyelim vardılar Zelîhâ’nıñ sırrını ‘Azîz-i Mısır[a] dükeli begler[e] didiler ‘Azîz buyurdi Yûsuf’ı

⁶³⁷ Yûsuf suresi 31. ayet.

⁶³⁸ Yûsuf suresi 31. ayet.

⁶³⁹ Yûsuf suresi 31. ayet.

⁶⁴⁰ Yûsuf suresi 33. ayet.

zindân[a] koydılar zindân bekleyen gördi ki Yûsuf'ı başında tâc egninde libâce aytd[1] uşbunuñ gıyesinin soyayın mı Zelîhâ aytdı ko dursun ben bunı zindâna getürmedim biliñ ayruklardan kaçırırım beşâret kaçan çün mü'mine ölüm vakti gelse 'Azrâ'îl gelür görür îmân tâcı başında İslâm tonı egninde tâ'at kemeri belinde 'ibâdet na'ln[1] ayağında ol aña müvekkel ferîştahlar eydürler İlahinâ ve Seyyidinâ bu kişiden ^[137 a] hil'atleri soyalım mı hitâb erişür ki koñ şu resme soyuna görsün Zelîhâ Yûsuf'ı tonın soydırmadı ayruklardan kaçırırım didi imdi ben dahi ol mü'min[e] hışm idüb soyun koymazan Şeytân'dan kaçırırım hâşâ benüm keremimden ki virdigim hil'atler[i] gene alıñ diyem bil ki kıyâmet gününde 'azametle tantana belâsından koparam dîzârım gösterem andan Zelîhâ buyurdu zindânı sübürdiler halılar döşediler gümüşden bir kürsî kodılar Yûsuf ol kürsî üzre oturdu

وَدَخَلَ مَعَهُ السِّجْنَ فَتَيَانِ⁶⁴¹

ol vakit ki Yûsuf[1] zindâna getürdiler Yûsuf'la iki yigit bile getürdiler Velîd bin Reyân'ın birisi sâkisi[y]di ve biri matbağcıyd[1] hışm idüb zindâna buyurmuşdı geldiler Yûsuf'la oturdılar Yûsuf'ı 'akl-ı tâ'at müsülmânlığın tañlarlaradı ve kendülerüñ hikâyetlerin Yûsuf[a] eyd[ü]virdiler üç gündensoñra

قَالَ أَحَدُهُمَا إِنِّي أَرَانِي أَعْصِرُ خَمْرًا⁶⁴²

ol birisi eydür yâ Yûsuf düş gördüm üzüm sıkaram sucı iderem ol birisi dahi eydür ben dahi gördüm başımda siniyle etmek getürürem kuşlar gelürler ol etmekden yerler

وَقَالَ الْآخَرُ إِنِّي أَرَانِي أَحْمِلُ فَوْقَ⁶⁴³

haber vir bu düşmüzden Yûsuf aytdı siz dahi ta'âm yemediñ ^[137 b] olası ki düşüñüzden size haber virem bu düş ta'bîri baña Tañrı'm öğretti Yûsuf gördü k[i] bunlar 'âkıl kişilerdir diledi ki bunlar[1] îmân[a] da'vet ide mühlet dilediler düş ta'bîr itmege andan bunlar aytdılar kank[1] tañrı dîrsin Yûsuf aytdı bunlar hiç nesnedir tañrılığa yaramazlar bunlar aytdılar ya sen ne dîne taparsın Yûsuf aytdı atam dînine taparam aytdılar atañ kimdir aytdı Ya'küb Peygamber 'a.m.'dır bizim aslımız heb peygamberlardır bunlar aytd[1] çün peygamber oğlınıñçün kullığa düşdüñ günâhsız Yûsuf aytd[1] kardaşlarım beni kinlendiler atamdan ayırdılar kul deyi satdılar anlar aytdılar ya biz butlardan el getürelim Yûsuf aytdı siz 'âkıllarsuñuz gerek çok tañrı m[1] yegdir yoğsa bir tañrı m[1] yegdir Yûsuf aytdı yer gök yaradan cümle 'âleme rızk veren ol bir Tañrı'dır ol butlar ki

⁶⁴¹ Yûsuf suresi 36. ayet.

⁶⁴² Yûsuf suresi 36. ayet.

⁶⁴³ Yûsuf suresi 36. ayet.

taparsız kendülerin baldadan ve çekicden kurtarmaz ayruklara ne iş degürsünler bunlar aytdılar biz n'idelim Tañr[1] kulunuñ birini doğru yola gidenlerden kıldı ve birin egr[i] yola girenlerden kıldı Yûsuf buyurd[1] k[i] Tañrı'dan artuğa tapmañ bunlar aytdılar biz ol putlardan bîzâr olduk Yûsuf dînine döndük andan Yûsuf bunlaruñ düşlerin ta' bîr id[ü]virdi aytdı ol biriñüz kim ^[138 a] suc[1] sıkard[1] Reyyân[a] çıkaralar zindândan gene sâkılık vireler

يَا صَاحِبِي السَّجْنِ أَمَا أَحَدُكُمْ فَيَسْقَى رَبَّهُ خَمْرًا وَأَمَّا الْآخَرُ فَيُصَلِّبُ فَتَأْكُلُ الطَّيْرُ مِنْ رَأْسِهِ قُضِيَ الْأَمْرُ الَّذِي فِيهِ
تَسْتَفْتِيَانِ 644

ol biriñüzi kim siniyle başında etmek getirürdi kuşlar yerd[i] ya çıkaralar asa koyalar kuşlar gelüb beynisin yiyeler ol kişi ki bu düşi gördi eydür ben düş görmedim didi Yûsuf aytdı çün söylendi ayruk çâre yok çün yarındas[1] oldu geldiler ol iki kişi[yi] çıkardılar birini asa kodılar ve birine yine sâkılık virdiler çıkarken ol sâkiye Yûsuf aytdı idi beni pâdişâh katında a[ñ]gıl ki bir suçsuz kişi zindân çeker degül demişdi İblîs ol sâkiye an[1] unutturdu bunuñüstüne çok zamân geçdi Hak Ta'âlâ aytdı yâ Yûsuf Reyyân'ı koduñ Reyyân'dan hâlâs istedüñ va' de itdim Yûsuf[a] 'itâb itdi yedi yıl tamâm zindân çekesin bunu işidüb Yûsuf çok zamân ağladı andan Cebrâ'îl geldi aytdı yâ Yûsuf bu ağlamaglı Hâlık'ı koyub mahlûkdan yar isdemed[i] gerekd[i] hükm oldu kim yedi yıl bunda kalası andan Yûsuf aytdı eger yedi [yıl] zindân çeküb yazığım Hak Ta'âlâ bağıslarsa ^[138 b] râziyam Cebrâ'îl aytdı yâ Yûsuf gussa yime ki bu zindân senüñ assıñdır⁶⁴⁵ Yûsuf aytdı yâ Cebrâ'îl bu zindân arsız yeridir bunda nite gelürsin Cebrâ'îl aytdı Hak Ta'âlâ yiri arırdup durur andan Yûsuf aytdı yâ Cebrâ'îl Tañrı'm beni nite zindâna koydı Cebrâ'îl aytdı sen kend'öziñi zindâna lâyık gördiñ baña zindân yegrekdir didiñ ol yüz işden ki siz yiltersiz didiñ kend'öziñi Allah'a ısmarlamadıñ Yûsuf aytdı yâ Cebrâ'îl atamdan haberiñ var mı Cebrâ'îl aytdı ağlamakdan gözsüz oldu Yûsuf aytdı yâ Cebrâ'îl Tañrı'dan umardım ki beni ku[l]lığa satdırmaya dâ'im ağlatmayadı takdîr niçün böyle itdi Cebrâ'îl aytdı Hak Ta'âlâ dilemedi kim Ya'kûb kendüden artuğı seve bunuñ üstüne yedi yıl geçdi Zelîhâ dâ'im ağlardı günden güne 'aşkı artardı ve ol beş 'avrat dahi Yûsuf'ı sevmişlerdi dürlü dürlü ta'âm Yûsuf'a her birisi viribidi anlarıñ ta'âmın Yûsuf yimezdi zindân kavmine anda anlara üleşdirirdi kendüsi dâ'imâ namâza meşgûl idi hem düş 'ilmin Cebrâ'îl Yûsuf'a zindânda öğredürdi çün Hak Ta'alânıñ

⁶⁴⁴ Yûsuf suresi 41. ayet.

⁶⁴⁵ -dır eki iki kere yazılmış.

va' desi tamâm oldu hükm itd[i] ki Yûsuf zindândan çıka bir gice ^[139 a] Velîd bin Reyyân düş gördi

وَقَالَ الْمَلِكُ إِنِّي أَرَى سَبْعَ بَقَرَاتٍ سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ سَبْعٌ عِجَافٌ وَسَبْعَ سُنبُلَاتٍ خُضْرٍ وَأُخَرَ يَابِسَاتٍ ⁶⁴⁶

ya' nî ki yedi semiz sığır gelüb yedi arık öküz yediler dahi yedi baş yaş buğday yedi baş kuru buğdayı yer çün düşünde uyanugeldi vezîrlerin cem' itdi a[y]tdı siz 'âkıl kişilersiz geliñ işbu resme düş gördüm benüm bu düşüm ta' bîr idüñ didi aytdılar yâ bâdişâh bu düş bize yavuza gelmekdir biz yavuza gelmek ta' bîr idemezüz didiler dükeli ol düşüñ ta' bîrinde 'âciz kaldılar nâgâh sâkiñin ögine Yûsuf düşdi sâki düş gördüğün zindânda iken Yûsuf yorduğın Velîd bin Reyyân'a didi imdi bu düşüñüzü ta' bîr size getüreyin didi vardı sâki Yûsuf katına geldi Yûsuf'dan çok 'özür diledi aytdı Tañrı için ma' zûr dut unutmuşvan Yûsuf aytdı ol senden degül Tañrı hükm[i] böyle olsa gerekdi sâki aytdı ey doğr[1] söyle[yi]ci kişi Melik bin Reyyân düş görmüş kim yedi semiz öküz yedi arık öküzü yer yedi baş yaş buğday yedi baş kuru buğdayı yer imdi bu düşüñ ta' bîrin baña id[ü]vir Melik baña giyürsin pes Yûsuf aytdı yedi yıl tahıl eyü ola ^[139 b] andansoñra yedi yıl dahi kızlık ola tahıl eküb dahi bitmeye çün sâki bu haberi işitdi geldi Melik'e didi andan Melik aytdı ey sâki var sor ol yigide aniñ câresi nedir ol yedi yılda n'itmek gerek sâki gerü geldi aytdı yâ Yûsuf Melik ol ta' bîr itdügün 'acebledi ve hem gussalandı aytd[1] ki var sor n'itmek gerek ol yedi yıl icün pes Yûsuf aytdı bu yedi yılda bütün tahılı döğmedin başıyla koñuz bir yıl sonra yetesi degün kalanın başıyla koñ tâ kızlık olunca kızlık olıcak ol başlu buğdayı dögesiz yayasız dahi dürlü yenürden ve datludan her birinden anbarlar eyleñ dönd[i] sâki geldi Melik'e didi ne kim Yûsuf buyurdı andan Melik aytdı uşbu söz 'âkıl kişi söz[i]dir ol benüm vezirim olmak gerek sordı sâkiye ki nice kişidir sâki aytdı bir hûb yigittir hiç kimse an[1] vasf itmez 'Azîz-i Mısır kul[1]dır Melik bin Za' r'dan satun aldıydı Melik sord[1] ki niçün zindâna koydılar sâki aytdı ol yigit eydür benüm suçum yokdur dahi der ki ben kul degüliñ kardaşlarım beni kinlendiler satdılar Melik buyurd[1] zindâncı[yı] kığırdılar sord[1] ki ^[140 a] ol kişi nice kişidir aytdı bir yigittir dâ'imâ namâz kılur ne kim getürürlerse yimez devrişlere verür hem peygambar aslıymış Melik sord[1] ki an[1] kim besler aytdılar Zelîhâ'dan dahi beş 'avratdan dahi nesne gelür Melik aytdı ol Yûsuf'ı zindândan dahi Zelîhâ'dan ötri beri kodılar andan Melik kişi viribidi Zelîhâ'nın adın kığırdı aytdı yâ 'Azîz-i Mısır şunuñ gibi kişinüñ vasf[ın]ı iderler neden ötüri zindâna koyduñ 'Azîz aytdı ben an[1]

⁶⁴⁶ Yûsuf suresi 43. ayet.

Melik Za‘r’dan satun aldım oğul gibi dutdum ki baña yavuzlug degmeye ve hem Melik degmedi evet zindâna koydum bilmezem ki suçu var mı yok mı andan Melik buyurdu varuñ anı getürüñ geldiler aytdılar yâ Yûsuf Melik seni okur Yûsuf eydür varuñ Melik[e] eydüñ ki ben zindân[dan] çıkmazam tâ benüm suçsuzluğım bilinmeyince ‘Azîz’iñ benden gümân[1] gitmeyince eger dilerseñ benüm suçum yoğdı bile ol beş ‘avrat kim ellerin kesdiler anları kığırs[ın] sors[un] Yûsuf[un] haber[ini] gelüb Melik’e didiler Melik buyurdu ol beş ‘avrat hâzır getürdiler ve Zelîhâ’yı bile

فَلَمَّا جَاءَهُ الرَّسُولُ قَالَ ارْجِعْ إِلَىٰ رَبِّكَ⁶⁴⁷

gene kişi Yûsuf’a geldiler Yûsuf aytdı Melik sors[un] ^[140 b] ki ne geld[i] size eliñiz kesdiñiz

فَسَأَلُوهُ مَا بَالُ النَّسْوَةِ الَّتِي⁶⁴⁸

Melik ol ‘avratlara sord[1] ki niçün Yûsuf’ı göricek kend[i] eliñiz doğradıñız ol turunc kesmediñiz didi ol ‘avratlar aytdılar biz anıñ gibi âdem oğlanında hiç gördüğümüz yok çün an[1] gördük ‘aklımız gitdi ellerimiz kesdik haberimiz yok çün Zelîhâ bunu işitdi n’oldıgım bildi andan Zelîhâ aytdı yâ Melik tanuk ol vaht gidüñ kim inkâr ideler ben uş ikrâr iderem kim her ne itdimse ben itdim Yûsuf’uñ suç[u] yokdur ‘Azîz’e dahi ben aytdım ki anı zindâna koy şunuñ ‘aşkına her ne cezâ virürseñ ger bana revâdır çün Zelîhâ böyle diyicek halâyıkıñ azı gitdi ‘Azîz’iñ başı aşığa oldı pes Melik kişi viribidi geldiler aytdılar yâ Yûsuf suçun yoğdı bilindi ‘Azîz hacîl oldı Yûsuf aytdı

ذَٰلِكَ لِيَعْلَمَ أَنِّي لَمْ أَخُنْهُ بِالْغَيْبِ⁶⁴⁹

ben suçum yok didigümüñ murâdım ol degüldi kim ‘Azîz hacîl ola garazum buydı kim ben aña hıyânatlık itmedim ol demde Cebrâ’îl hâzırdı Yûsuf did[i] kim ben günâhsuzven

وَمَا أُبْرِيءُ نَفْسِي⁶⁵⁰

Yûsuf ağladı ^[141 a] aytdı ben kend[i] nefsim günâhsız itdim kim nefis kişi[ye] yavuz buyurıcıdır velekin Hak Ta‘âlâ saklayıcıdır nitekim Zelîhâ’nıñ ‘aşkı ol şehvetliydi kend[i] günâhın Yûsuf’a bırakdı her çend ki Yûsuf suçsuzdı illâ Zelîhâ’nıñ ‘aşkı hakîkate döndi aytdı günâh[1] ben itdim Yûsuf’uñ suçu yokdur beşâret pes Hak Ta‘âlâ dedü ki olur ki ey kulum benüm dostluğım senüñle hakîkatdır çün kıyâmet günü ola

⁶⁴⁷ Yûsuf suresi 50. ayet.

⁶⁴⁸ Yûsuf suresi 50. ayet.

⁶⁴⁹ Yûsuf suresi 52. ayet.

⁶⁵⁰ Yûsuf suresi 53. ayet.

halâyıklar ayakları üstünedirler hesâb vireler ve günâhların ‘azîm çok göreler eydeler ey Bâr-i Hüdâ bu ‘ameller ki biz işledük lâyük oldur ki tamuya girevüz Hak Ta‘âlâ eyde ey kulum nevmîz olmañ günâhuñuzu bağışlaram zîrâ ol günâhları benüm takdîrimle işlediñüz benüm hükmüm nice yoğaduñuz çün Zelîhâ günâhını ikrâr itdi ‘Azîz-i Mısır aytdı yâ Zelîhâ sen benden boş ol yort eviñe varmadan girü sen baña lâyük degülseñ Zelîhâ kend[i] evine geldi on sekiz yıl oturdı Yûsuf ‘aşkından ağlardı mâl üleşdirdi ‘âkıbet gene Tañrı Ta‘âlâ Yûsuf’ı Zelîhâ’ya irürdi nitekim her ki dostlık da‘vî ^[141 b] eyleye anda bahâ dileyeler şöyle kim Yûsuf[1] severd[i] Ya‘kûb da‘v[a] itdi bahâ dilediler göz vird[i] lâ-cerem gene Yûsuf’a erişdi gördüğü bildi Zelîhâ dahi Yûsuf[1] sevd[i] bahâ dilediler tenin mâl göz aldılar Yûsuf virdi bulcâk gez mal gene virdiler Hak Ta‘âlâ did[i] ki olur ki ey mü’minler çün beni sevmegi da‘vî eylediñüz gö[ñ]lüñi ‘aşkum[a] vir cânıñı ‘Azrâ’îl’e vir mâlıñı miskînlere vir teniñi tâ‘ate vir tâ ki beni bulasın kaçan beni bulasın fânî teniñi bâkî kılâm gö[ñ]lüñi nazargâhım kılâm dahi mâlıñı için uçmağım virem cân virdigüñçün dîzârım gösterem pes Melik kend[i] bindügi atı ve çok tonlar Yûsuf’a viribidi virdiler Yûsuf’ı zindâñdan çıkardılar durd[1] Melik karşı vard[1] üstüne nisâr itdi pes Melik ‘Azîz’e bakdı aytdı ben Melik bu yigid peygambar aslıdır dirler imdi gel bu yigidi baña vir ‘Azîz aytdı ben Melik’in kulu olsam ol kimiñ olur bend[en] âzâd olsun didi andan Yûsuf’ı ki ‘izzetle getürdiler bir niceler Yûsuf[1] görüb delü oldılar bir kürsî kodılar Yûsuf oturd[1] Yûsuf kırk dürlü dil bilürdi ‘İbrî dilince Melik’e du‘â kıldı Melik sord[1] ki bu nice ^[142 a] dildür Yûsuf aytdı bu ‘İbr[î] dilince dir

فَلَمَّا كَلَّمَهُ قَالَ إِنَّكَ الْيَوْمَ لَدَيْنَا مَكِينٌ أَمِينٌ⁶⁵¹

çün Melik söyledi aytdı yâ Yûsuf bugün benüm katımda senden ‘azîz kimse yokdur sen benüm vezîrim ol Yûsuf aytdı olmazam Melik aytdı niçün Yûsuf aytdı ahret[i] dünyâya satmazam Melik aytdı hâcibim ol Yûsuf aytdı gerekmez Melik aytdı niçün Yûsuf aytdı Tañrı kulların incitmezem Melik aytdı ‘azîzliğı saña subaşı sen ol Yûsuf aytdı revâ degül ‘Azîz’in benüm üzerime çok hakkı vardur ol yine subaşılığında olsun Melik aytdı ya benden ne dilersin Yûsuf Melik’e aytdı baña il vilâyet anbardârlıg[1] vir ben an[1] başarıram seni ol zahmetden kurtaram ra‘iyyet içinde ‘adl idem ol zamânda ‘âdet söyleyd[i] kim her kim tahlil ekse yarusın Melik alurdı ra‘iyyete güc olurdu

⁶⁵¹ Yûsuf suresi 54. ayet.

قَالَ اجْعَلْنِي عَلَى خَزَائِنِ الْأَرْضِ⁶⁵²

Yûsuf aytdı ra'ıyyeti bir zamân baña ısmarla didi Melik aytdı virdim Yûsuf[a] yine hil'at bağışladı Melik buyurdu Yûsuf[a] bir sarây yabdılar andan Yûsuf[a] kullar karavaşlar bağışlad[1] vird[i] Yûsuf ol ra'ıyyeti hoş dutd[1] tâ ki geldiler Melik'e Yûsuf'dan ezâ itdiler Yûsuf yaşdan kurıdan anbar doldurdu^[142 b] Melik Yûsuf'ı bir lahza sohbetinden komazdı günde üç kez ka[tı]na varurdu cünki üç yıl geçdi 'Azîz öldi Yûsuf çeribaş[1] oldı Melik aytdı ben şimden gerü kaçdım kamu işim sen bil vard[1] hazîne leşker her birisi Yûsuf elinde oldı ol yedi yıl uçuzluk yılı geçdi kızlık yılı geldi Yusuf şol kadar tahıl yıgmışdı kim hesâba gelmez dâ'imâ Melik evine begler evine varurdu ra'ıyyetlere sadaka üleşdürürdi zîrâ ki tahıl Yûsuf'dan artuk kişide yoğdı tâ şöyle oldı kim bir batman etmek Mısır batmanıyla biñ altun oldı Yûsuf gerekince satardı daşır[a] vilâyetden gelürler tahıl alurlardı Mısır kavm[i] Yûsuf'a aytd[1]lar daşırardan gelen kavme satma didiler şehre gerekdür didiler Yûsuf aytdı çok söylemeñ ben bu işi 'âmme-i halâyık hakkında itdim nice ola kim anlara virmezem her kim gelse satardı şol kadar mâl cem' itdi ki hesâba gelmezdi Yûsuf[a] dahi şikâd irişdi ki kırk kabucusı vardı kırk biñ kulı vardı Mısır begleri tamâm Yûsuf hükmünde id[i] çün ol kızlığıñ bir yılı geçdi ikinci yıl Mısır kavminde ne kadar altun gümüş varısa heb virdiler buğday aldılar üçüncü yıl ne kim kıymeti tonlar vardı virdiler^[143 a] buğday aldılar dördüncü yıl ne kadar ılkıları vardı virdiler buğday aldılar beşinci yıl ne kim mülkleri bağları ve bakcaları vard[1] virdiler buğday aldılar altıncı yıl oldı kumaşları virdiler buğday aldılar tâ ki Mısır yöresinde nesne kalmadı Yûsuf'ın mülki oldı Melik Yusuf'la kavlı itmişdi kim beş yıl ne kadar buğday satarsañ benüm olsun andan gerü satdığın senün olsun ol iki yılki Yûsuf'ındı kızlık artdı igen katı oldı çok kişi öldi kim yedi gün ta'âm yimedi Mısır kavmi danışdılar ki bizde hiç nesne kalmadı ki buğday alavuz meger Yûsuf bizi evümüz oğlanlarımız ve 'avratımız ala satun ala buğday vire yoğsa helâk oluruz ol kavm geldiler bu sözi Yûsuf[a] aytdılar Yûsuf aytdı anlar yarın daşıra geliñ ben dahi çıkam sizi satun alam çün yarındası oldı oğul kızlı 'avratlarıñla daşıra çıkdılar ağlaşırıldı Yûsuf bunlara bakdı dağı kendü satıldığın añdı aytdı İlahî çün Mısır kavmin[i] baña kul idiserdiñ n'oladı kim beni kullığa lâyıık itmedüñ ol dem hitab irdi kim yâ Yûsuf eger seni kul itmeyeydim bugün kullı kadri nice bildiñ pes Yûsuf niyyet itd[i] ki bunları satun alayın yine âzâd ideyin vard[1] bir kezden^[143 b] oğlanlarıyla

⁶⁵² Yûsuf suresi 55. ayet.

kızlarıyla satun aldı buğday viridi bunlar buğday aldı diler ki döneler Yûsuf aytdı bir dem duruñ bunlar aytdılar eyvağ meger ki Yûsuf peşimâñ oldu buğdayı gene alisar açın öliserüz dönüb aytdılar ne buyurursuz Hazret-i Yûsuf aytdı bilen hoz bilir bilmeyen dahi bilsün ben Yûsuf'am Ya'kûb Peygambar oğlı siz ikrâr idisersiz oğlanlar ve güzel kızlaruñuzla benüm kullarımsuz bir kezden aytdılar ikrâr ideriz ki senüñ kuluñuz karavaşuñuzdur anda Yûsuf aytdı siz benden âzâd oluñ kamusı bildiler ki Yûsuf Tañrı dostıdır nitekim Yûsuf mahlûkdur Mısır halkı cümlesi ikrâr itdiler kim senüñ kuluñuz didi[ler] Yûsuf revâ görmed[i] ki bunları kul edine âzâd eyledi Hak Ta'âlâ hoz cümle keremlülerin keremlüsidir çün biz elest vaktinde ikrâr itdük anıñ birligine kavlıdağ ki hâşâ anıñ kereminden ki seni kıyâmetde tamu odında âzâd itmeye beşâret yarın kıyâmet günü olcak bir niceleri tamuya süreler ve bir niceleri uçmağa süreler andan Hak Ta'âlâ eydedür k[i] dirin bunları eydüler ey diriğa 'aceb gerü bizi tamuya buyurısar andan Hak Ta'âlâ eydür Yûsuf benüm kulumdı Mısır kavmin âzâd itdi ben ki bâdişâhlar pâdişâhın ^[144 a] bugün habîbim dostluğuna tamudan âzâd oluñ uçmağa varuñ diye çünki Mısır halkının tahılı dükendi Yûsuf'uñ anbarlarında tahıl kalmadı kırk gün kaldı kim tahıl erişe halâyık açıldı Yûsuf Hakk'a yalvardı aytdı kerimâ Rahmân'dın kullarıñ açıldılar Hak Ta'âlâ Cebrâ'il'i viribidi ki yâ Yûsuf biz senüñ sûretiñ bunlar[a] hon itdim yüzüñden nikâbın götür gel bunlara göster gel açlıkları def' olsun didi çün Yûsuf bu nidâyı Hak'dan işitdi varırdı günde bir kez Yûsuf bir yüksek yere çıkardı nikâbın götürüb yüzini açardı Mısır kavm[i] yüzine bakarlardı toylarlardı kuvvetlenürlerdi beşâret Yûsuf mahlûkdı sûret[i] halka 'atâ oldu açlıkları toydılar za'ifken kuvvetlendiler Tañrı dizârı Yûsuf'dan yegrekdir kıyâmet günü oldukda korkudan halâyık susuz za'if kalalar Hak Ta'âlâ kendü kudret nur[ını] gösterde susuzlarıñ [su]suzluğu kana za'ifleriñ kuvvet[i] kavî ola uçmak dahi bunlara 'atâ ola bir gün Yûsuf'a bir gözsüz oğlan getürdiler Yûsuf du'â kıldı inşâ'Allah gözi açıladır Hak Ta'âlâ Cebrâ'il[i] viribidi ki yâ Yûsuf yüziñ aç ^[144 b] nûruñ yüzine dokansın kaçan ki Yûsuf nikâb getürdi nûrı oğlana dokundu derhâl gözi açıldı beşâret yarın kıyâmet gününde Hak Ta'âlâ kendü kudret nûrın 'âsileriñ göñli gözine karşı tuta şol dem 'âsileriñ göñli gözi açıla Allah'ın dizârın göreler uçmağ[a] gireler gene söz başına gelelim çün Yûsuf Ya'kûb'dan ayrıldı yigirmi yedi yıl oldu andan kızlık Ken'ân'a irişdi Ya'kûb haber işitmişd[i] kim Mısır'da buğday satılır pes oğlanlarına did[i] kim Mısır'a varuñ buğday alıñ varub ol oğlanlar yarak itdiler her birisi ikişer deve yüki buğday dutdılar Ya'kûb geldi Yûsuf[ı] oğlanlarına

ısmarladı ki her ne yere varırsañuz Yûsuf haberin soraduruñ oğlanları aytdılar yâ ata henüz Yûsuf sözün söylersen çün Mısır'a kendiler aña yakın geldiler Yûsuf kapuda kişiler konmuşdı her ki gelse kapucılar varub haber virirlerdi Yûsuf destûr virirdi açu girürlerdi çün kardaşları Yûsuf sarâyına irişdiler Yûsuf'a haber virdiler ki Ken'ân'dan bunda birkac kişiler geldiler Yûsuf bildi kim kardaşlarıdır sevindi aytdı atam haber sorar haberde şöyledir kim Yûsuf elli kez haberünü ^[145 a] atasına viribidi Tañrı hükmiyle birisi Ya'kûb'a degmedi Yûsuf buyurd[1] ki kardaşları içerü girdiler

فَلَمَّا دَخَلُوا عَلَى يُوسُفَ ⁶⁵³

Yûsuf bunları göricek bildi bunlar Yûsuf'ı bilmediler Yûsuf bunlardan ayrılıcak kiçiydi ol kardaşlar büyükdü Yûsuf kiçikken anları bildi anlar büyükken Yûsuf[1] bilmediler cevâb zîrâ ki yavuzluk kardaşından oldu idi ol yavuzluklar bunlaruñ bilmegine hicâb oldu Yûsuf günâhsuzdı bunları bildi çün Yûsuf bunları gördi kakıd[1] diled[i] ki bunlara bir iş işleye ki bunlar kendüye itdüklerinden dahi artuk ola derhâl Cebrâ'îl geldi aytdı yâ Yûsuf bunlar yavuzluk itdiler sen dahi yavuzluk iderseñ senüñle bunlaruñ arasında ne fark oldu pes Yûsuf diled[i] ki bunlara biliş[1]ik vire virmedi aytdı bunlar baña bir hâcete geldiler eger bilişlik virürsem bunlar dilekler edmiyeler yüzleri kızara mahrûm kalalar senüñ keremüñ belürmeye pes ko ki maksadları sende neyse dilesinler beşâret Hak Ta'âlâ kıyâmet gününde kâzı oldıkda 'âsileri getireler anda Hak Ta'âlâ eyde eger şimdi bunlaruñ günâhların yüzlerin[e] ursam benden dileklerin dilemeyeler benden ^[145 b] rahmet umageldiler hazretimden mahrûm gitmesünler tâ bileler ki günâhlar 'afv idici benven kam[u] cömerdler benüm katımda hiç nesnedir çün Yûsuf bunları görd[i] ki yol tozu siñmiş kir olmuşlar sord[1] ki ne kişilersiz kand[a] gelürsüz kimiñ nesisiz aytdılar Ken'ân ilinden gelürüz andan Ya'kûb Peygamber oğlanlarıyuz andan Yûsuf sord[1] kim atañuz derdmend ne işdedür aytdılar atamız peygambardır Tañrı 'ibâdetinden artuk iş bilmez Yûsuf aytdı kime peygambarlığa geldi aytdılar Tañrı kullarına Yûsuf aytdı ya Mısır kavm[i] Tañrı kulları degül midir niçün bu kavm[i] da'vet itmedi aytdılar Hak Ta'âlâ an[1] Ken'ân'a viribidi hem ol kocadır dahi gözsüzdür Yûsuf sord[1] ki ne sebebden gözsüz oldu aytdılar bir oğlı vardı Yûsuf adlu an[1] katı severdi dünyâyı anuñla görürdi ve dükeli oğlanlarından an[1] bek severdi bir gün ortadan ol oğlan yav[u] vardı ol vakitden berü ağlamakdan gözsüz oldu çün Yûsuf dahi bu sözi işi[t]di nikâb altından ağlard[1] döndü Yûsuf aytdı bir kişünüñ ki sizün gibi hûb sûretlü oğlanlar[1] ola bir

⁶⁵³ Yûsuf suresi 99. ayet.

oğlandan ötr[i] niçün bunca ağlar aytdılar ol hûbdı hem anıñ altı kız karındaşı vardır ^[146]
^{a]} dâ'im atamıza anı añdırırlar bir ev yapıdurub durur ad[1] Beytü'l-Ahzân dimişdir ya'nî
gussa evi her gün ol eve girer yâ Yûsuf yâ Yûsuf der ağlar pes Yûsuf aytdı meger ol
oğlanıñ sizden artuk hüneri vardı bilmekde ya sûretde kim anı severdi aytdılar evet ol
bizden bilgiydi hûbdı hem kim 'âkıldı zâhid[d]i Yûsuf çün bunlarıñ bunuñ gibi kend[i]
hakkında söz işitdi kendüye aytdı imdi bunları ağırlamak gerek bunlarıñ yavuzluğına
bakmamak gerek egerçi bunlar benüm hakkıma yavuzluk itdiler uş ardında beni ögerler
nitekim çün kardaşları Yûsuf'a yavuzluk iş [i]deler ve ardınca an[1] ögdüklerçün Yûsuf
bunlara niyet itdi kim suçların bağışlaya Pâdişâh-ı 'Âlem eydür Yûsuf benüm
kullarımdan bir kuldı kardaşları aña şol kadar yavuzluk itdiler ki anlarıñ şerrinden aña
çok zarar degdi dönd[i] anlar[1] ol suçdan bağışladı ne ki keremlüler Yaradan senüñ
yavuzluğın baña ziyân itmez ben nite revâ görem ki yavuzluğa yavuzluk idem belk[i]
yavuzluğa ihsân idem 'afv idem zîrâ ki benüm hazînemden nesne eksilmez pes Yûsuf
buyurd[1] kullarına ^[146 b] bunlar garîblerdür benüm katımda oda verüñ mebâzâ şehirde
yol azarlar ve hem benüm katımda olsunlar pes ne kim Yûsuf buyurdı katına götürdiler
nitekim Yûsuf kardaşların kendüden irak olmağa dilemedi şunca aña cefâ itmişlerdi ey
mü'min sen ki suç idesin hâşâ pâdişâhıñ lutfından ki kıyâmetde seni kendüden ırağ ide
Yûsuf buyurd[1] anlarıñ tonundan yol tozın yudurdı bildi ki sebeble Hak Ta'âlâ dahi
senüñ atâñdan günahlarından gidere ma'rifet nûrıyla revâ görmedi Yûsuf ki kardaşları
yâd kişi katında olmağa Hak Ta'âlâ nice revâ göre ki mü'minlerden ayırub kâfirler
katına iletmege pes yarındaşı gün Yûsuf sord[1] ki niye geldiñüz bunlar aytdılar ilimiz
kızlık oldı işitdük kim Mısır'da buğday satılır geldik ki biraz buğday virin sekiz yüz
altunluk nesne çıkardılar Yûsuf'uñ elinde kodılar Yûsuf aytdı bu getürdügüz[i]
hazîneme koyayın nic'edeyim azsa lâyıık degül ise beşâret kıyâmet gününde mü'minler
haşr yerine dirileler Hak Ta'âlâ eyde niye geldiñiz mü'minler ideler İlahî uçmağa ^[147 a]
haber işitdük geldik Hak Ta'âlâ eyde yâ ümmet-i Muhammed ne getürdüñüz bunlar
eydeler igen az nesne getürdük 'arz ideler ol şikeste beste'ameller azın Hak Ta'âlâ eyde
ol benüm hazîneme lâyıık degüldür ve ol az[1] çoğa duta benü dahi 'ayıblarlar kabûl
eyleyici bunun bugün ol az 'ameliñüz ben çoğa dutam Yûsuf andan ötürü didi ne
getürdüñüz didi ki ya'nî kardaşlar[1]na bildirdi k[i] olurd[1] k[i] bu ben virdigim size
getürdüñüzden ötrü degüldür pes mü'minlere dahi hesâb itdükleri budur kim

mü'minlere bildir ki sizün 'amelîñüz baña lâyük degül dahi size virdigüm ni' met
'amelîñüzden ötrü degül[dü]r dahi bizim lutfumuzdandır

قَالُوا يَا أَيُّهَا الْعَزِيزُ مَسَّنَا وَأَهْلَنَا الضُّرُّ⁶⁵⁴

bunlar aytdılar ey Emîr biz dahi kavmimizi dahi kızlık dutub durur lutfuñdan bizi
gönder gidelim Yûsuf aytdı olsun deyüb her birine bir yük buğday virdi gönderdi aytdı
yine gelesi olursañuz ol kiçi kardaşñuzı duta gelüñ maksûdum budur kim sizi bir gözün
görem hem aña dahi buğday virem

أَتُنُونِي بِأَخٍ لَكُمْ مِنْ أَبِيكُمْ إِلَّا تَرَوْنَ آبِي أَوْفَى الْكَيْلِ⁶⁵⁵

bunlar aytdılar eger atamız destûr virürse duta gelevüz pes Yûsuf buyurdu ^[147 b]

بِضَاعَتَهُمْ فِي رِحَالِهِمْ⁶⁵⁶

kulların ki ol getürdüklerin yine yükleri arasına koyuñ ola kim yine geleler ol Yûsuf'a
getürüb buğday aldıkların gene çuvallarına koydılar gitdiler yold[a] birbiriyle
söyleşdiler aytdılar ne 'aceb kulluk itdi dahi nice bize eylük itdi biz gümân iletürüz ki o
Yûsuf ola bir nicesi aytdı eger ol Yûsuf'sa bize nice ikrâm itmedi yâhûd atasın añardı
döndi Yehûdâ aytdı kardaşñuzı dutageliñ dir ve kendin bilmedüñüz mi hem ününden
dahi beñzer çün Ken'ân[a] yakın geldiler Ya'kûb buyurdu Ken'ân kavm[i] şâzlık itdiler
karşu çıkdılar çün Ya'kûb oğlanlarıyla buluşdı hâliñiz niteydi deyüb sordı aytdılar
'Azîz bizi 'azîm hoş dutdı şükr çok itdiler Ya'kûb sord[1] kim hiç Yûsuf haberin
sormadıñuz aytdılar bir kişi yigirmi altı yıl ola an[1] kurt yiyeli haber nice bilelim yine
sord[1] kim 'Azîz sizi katına okud[1] m[1] size haber sord[1] mı dahi bunlar ne kadar ki
Yûsuf'la kelecî itdiler an[1] atalarına eydüvirdiler dahi 'Azîz aytdı ki gene gelicek ol
kiçi kardaşñuzı dutageliñ ki size çok buğday virem eger an[1] getürmeseñiz buğday
virmezüz didi ^[148 a] Ya'kûb çün an[1] işitdi 'avratına bakdı aytdı ol Yûsuf olasıdır eger
Yûsuf degülmisse hiç sormaya didi Ya'kûb aytdı andan nice sizi hoş dutdı aytdılar
yü[z]ümüz aña hoş geldi andan ötürü dükeliñüz bile görün didi

قَالُوا يَا أَبَانَا مُنِعَ مِنَّا الْكَيْلُ فَأَرْسِلْ مَعَنَا⁶⁵⁷

aytdılar ey baba İbn-i Yâmin[i] bizimle bile virüb hem 'Azîz sözi yerine gelsün hem
buğday çok alalım biz an[1] sağ getürürüz Ya'kûb aytdı Hak Ta'âlâ sağ getüre bile
viresin

⁶⁵⁴ Yûsuf suresi 88. ayet.

⁶⁵⁵ Yûsuf suresi 59. ayet.

⁶⁵⁶ Yûsuf suresi 62. ayet. "Bidaatehum" ifadesinden sonra sehven 65. Ayette bu ifadenin devamında gelen
"ruddet" ifadesi yazılmış. Müellif/müstensih tarafından silinmiştir.

⁶⁵⁷ Yûsuf suresi 63. ayet.

وَلَمَّا فَتَحُوا مَتَاعَهُمْ وَجَدُوا⁶⁵⁸

çün ol getürdikler[i] yükleri şeşdiler çuvalların aldılar gördiler ol Yûsuf'a virüb buğday aldıkları tavar[1] çuva[1]larında buldılar aytdılar ey baba İbn-i Yâmin hakkında gerçek söylediğimize tanuk kim iltedigimiz gene yükümüz arasında gizlemişler döndi Ya'kûb aytdı geliñ and içüñ ki İbn-i Yâmin[e] mekr itmeyesiz eger ölüm hoz gelürse Hak'dan ne çâra bunlar 'ahd idüb Tañrı[ya] tanuk tutdılar ki biz buña taksîrlük itmeyiz yine Ya'kûb aytdı ol çuvalıñızda bulunan tavar[1] gene ilediñ ola kim yañlış düşmüş ola ^[148 b] yâhûd sizi sınamış olalar görin helâl ve harâm seçerler m[i] didi ola hem atalar didigin dutdılar yöneldiler Ya'kûb aytdı

يَا بَنِيَّ لَا تَدْخُلُوا مِنْ بَابٍ وَاحِدٍ وَادْخُلُوا مِنْ أَبْوَابٍ مُتَفَرِّقَةٍ⁶⁵⁹

ey oğlanlarım kamuñuz bir kabudan girmeñiz her biriñüz bir kabudan girüñ korkaram ki göz dege egerçi Tañrı hükm artmanız eksilmez ben Tañrı[ya] sığındum siz dahi aña sığınuñ çün ol arada gtdiler Mısır'a yakın geldiler ataları sözün dutdılar kapulara tağıldılar Yehûdâ Bünyâmin bir kapudan girdiler çün Yûsuf sarâyına yakın geldiler andan Yûsuf'a muştucu virdi ki uş ol Ken'ânlu yigitleri yine geldiler sordı Yûsuf kim kaç kişidür didi aytdılar on bir kişidür Yûsuf şâz oldu buyurdı kandadırlar andan Yûsuf katına kığırdı bunlar dahi Ya'kûb nâmesi İbrâhîm 'imâmesi ki Ya'kûb[a] degmişdi alub geldiler Yûsuf'la mu'ânaka idüb anları öñine kodılar aytdılar atamız size selâm itdi aytdı uşbu dülbendi dedem İbrâhîm Peygamber'ındur kabûl itiser didi Yûsuf çün anı gördi sevindi bildi kim peygamberlik degiserdir kank[1] kişi ki ol dülbend degdi peygamber oldu andan ^[149 a] ol tavarı ilerü getürdiler aytdılar uşbun[1] cuvalımızda bulduk bilmezdi ki nice oldu kasdla hoz almadık Yûsuf aytdı benüm aña ihtiyâcım yok siz yol harc idiñ Yûsuf gönîlinden aytdı bun[1] atam viribimişdir çün çâşnigirler geldiler aytdılar duruñ yiyesi yemege varuñ Yûsuf aytdı bunda getürüñ yesünler atalarından haber sorın altı sini ta'âm getürdiler Yûsuf İbn-i Yâmin[i] nikâb altından gözleridi iki iki kardaş bir siniye oturdılar İbn-i Yâmin yalıñuz kaldı dahi ağladı Yûsuf sordı niçün ağlarsın aytdı ey 'Azîz şunları gördüm ağladım⁶⁶⁰ ana bir iki kardaş bir siniye oturdılar benüm dahi ata ana bir kardaşım vardı yavu vardı eger şimdi bilmiş ben dahi bile bir siniye oturaydım pes Yûsuf kardaşların[a] didi kim baña destur viriñ gelsin benümle bile yesin aytdılar aña sizüñ ile yemek ulu mertebedir andan Yûsuf aytdı ben âdemler

⁶⁵⁸ Yûsuf suresi 65. ayet.

⁶⁵⁹ Yûsuf suresi 67. ayet.

⁶⁶⁰ İki kere yazılmış.

katında yemez ol siniyi halvet yere iledüñ didi İbn-i Yâmin bakdı Yûsuf[1] gördi çağırdı ‘aklı gitdi düşdi derhâl yüzün su sacdılar yine ‘aklı geldi Yûsuf [149 b] aytdı e ce’iste⁶⁶¹ ya’ nî deli mi olduñ İbn-i Yâmin aytdı biz peygambar oğlıyuz bizde delülük olmaz evet sizi gördüm ol kim ölen kardaşıma beñzetdim Yûsuf aytd[1] ol kardaşın Yûsuf benven İbn-i Yâmin an[1] işitdi yine ussı gitdi gülâb getirüb gerü yüzine su sacdılar ‘aklı geldi Yûsuf aldı bağına basdı koçuşdılar ağlaşdılar Yûsuf aytdı babamın hâli nice İbn-i Yâmin aytdı bir ev yapmışdır gussa evi dirler aña girer ağlar gözsüz oldu bunı işidicek Yûsuf çok ağladı aytdı ey kardaşıçım yoldan geldiñ hâliyâ yiyesi yegil atama dahi Tañrı kavuşdura gördüñ mi baña kardaşlarım neler itdiler kuyuya bıraktıkların satdıkların zindâna girdigün soñra yine hoşlığa erişdigün heb ahvâli İbn-i Yâmin[e] eydüvirdi Yûsuf aytdı imdi bu sırrı bunlardan gizle Yûsuf aymış dime ben gerek bunlaruñla hîle idem İbn-i Yâmin olsun didi Yûsuf buyurdı gene odañıza varuñ üç gün konukluk eyledi her birine bir yük buğday vardı Melik Reyyân’ın altından bir kâsesi vardı [150 a] incülere düzülmüş Yûsuf buyurdı ol kâseyi İbn-i Yâmin yükünde gizlediler çünkü bunlar yüklerin yükletdiler gitdiler bir menzil yol varmadın Yûsuf ardlarınca kişi viribidi geldiler

ثُمَّ آدَّنْ مُؤَدَّنْ آيْتَهَا الْعَيْرُ⁶⁶²

aytdılar ey kavm siz ugrılırsız aytdılar ne ugurladık

قَالُوا نَفَقِدُ صَوَاعِ الْمَلِكِ⁶⁶³

aytdılar Melik kâses[i] bulunmaz her ki gördiyse ya aldıysa nesne dimeyelüm bir yük dahi buğday virelüm

قَالُوا تَاللَّهِ لَقَدْ عَلِمْتُمْ مَا جِئْنَا لِنُفْسِدَ فِي الْأَرْضِ⁶⁶⁴

Yûsuf’uñ kardaşları Tañrı’ya and içdiler aytdılar siz bilürsüz ki biz ugrı kısmı degülüz hem ugrılığa gelmedik

قَالُوا فَمَا جَزَاؤُهُ إِنْ كُنْتُمْ كَادِبِينَ⁶⁶⁵

Yûsuf kulları aytdılar eger siz almış ya ayruk almış çıkarsa n’itmek gerekdür an[1] siz hükm idüñ bunlar aytdılar her ki almış olursa tavar ıssı olsun anı kul edinsin Yûsuf’uñ kulları aytdılar biz dahi bu kavle râzıyız

⁶⁶¹ Sen bir şeyden mi korktun?

⁶⁶² Yûsuf suresi 70. ayet.

⁶⁶³ Yûsuf suresi 72. ayet.

⁶⁶⁴ Yûsuf suresi 73. ayet.

⁶⁶⁵ Yûsuf suresi 74. ayet.

فَبَدَأَ بِأَوْعِيَّتِهِمْ قَبْلَ وَعَاءِ أَخِيهِ⁶⁶⁶

andan her bir yükü döküb aradılar o kâseyi İbn-i Yâmin yükünde çıkardılar dutub İbn-i Yâmin[i] Yûsuf katına iletdiler kardaşları ve dahi bilürlerdi ve illâ hükm [150 b] kendüler itmişlerdir

ثُمَّ اسْتَخْرَجَهَا مِنْ وَعَاءِ أَخِيهِ⁶⁶⁷

nesne dimediler tanışdılar ki ne idelim geliñ gene varalum dönelüm cehd idelüm bizden birimiz al kul id biz İbn-i Yâmin'i ger[ü] vir atamıza ansuz varmayalum bunı danışub yine döndiler yüklerini kârbân kavmine ısmarladılar 'Azîz katına geldiler Yûsuf aytdı niye geldiñüz bunlar aytdılar Melik'ün kâssesi kardaşımız yükünde bulundu imdi evvelden siz bizi hoş dut[t]uñuz kerem itseñüz İbn-i Yâmin'i gene bize verseñüz didiler Yûsuf aytdı siz peygambar oğlanlarız hükm itdiñüz kim ugrı kimse kul ola sizün gibi erenler kardaşı revâ mıdır ki ugrı ola bunlar aytdılar 'aceb degül ki ol ugrılık idi anıñ bir kardaşı vardı ol dahi ugrılık itdi Yûsuf göñli içinde aytdı uş bir bir yalan dahi söylediler

قَالُوا إِنْ يَسْرِقْ فَقَدْ سَرَقَ أَخٌ لَهُ مِنْ قَبْلِ⁶⁶⁸

Yûsuf İbn-i Yâmin'i vireserdi ol söze kakıdı virmedi bunlar aytdılar ey 'Azîz anuñ bir kör atası vardır anıñ aña yeter gussası vardır eger bunı dahi işidürse dahi beter olur gussalanur bâr[i] gel bizden birimiz [151 a] al kul eyle hem andan biz kuvvetlüyüz her işe güce yararız

إِنَّا نَرَاكَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ⁶⁶⁹

biz senden iylik gördük uşbu iylik dahi bizimle eyle Yûsuf aytdı revâ mıdır suçsuz kişi kul eylemek suçluy[ı] koyıvmek ne kadar ki cehd itdiler Yûsuf râzı olmadı durub daşıra çıkdılar danışık itdiler yü[zü]müz yokdur atamuza ansuz varmağı

فَلَمَّا اسْتَيْسَسُوا مِنْهُ خَلَصُوا نَجِيًّا⁶⁷⁰

zîrâ bizimle kavlı itdügüni saklıyavuz eger eyülükle virmezse gücle alalum kuvvetimiz yeter kim Mısır kavmine cevâb virürüz Yehûd[â] aytdı yaluñuz oklakı⁶⁷¹ ben diledim Mısır kavmine ne gussa cenk yarağ itdiler danışdılar ki her birimiz şehriñ bir kapusına varub hamle idelüm didiler bu ittifâkla dört yañadan yürüdiler hamle itdiler Yûsuf'ün kırk biñ kulu vardı cümlesi hamle itdiler andan Melik'e haber oldu kim ol Ken'ân'dan

⁶⁶⁶ Yûsuf suresi 76. ayet.

⁶⁶⁷ Yûsuf suresi 76. ayet.

⁶⁶⁸ Yûsuf suresi 77. ayet.

⁶⁶⁹ Yûsuf suresi 77. ayet.

⁶⁷⁰ Yûsuf suresi 80. ayet.

⁶⁷¹ Oğlağı (?)

gelen kişiler uğrılık itdiler uş bize dönüb savaş iderler Melik aytdı çeri vir[ü]virin Yûsuf'a yardıma Yûsuf an[1] işitdi⁶⁷² biz bunlara yiterrüz Yehûdâ cenk iderken bu kez çağırdı ki iki biñ er Mısır kavminden cân virdi ^[151 b] Şem' ûn dahi şöyle çağırdı[1] ki ol halâyık anıñ ününden sınıkdılar Yûsuf kırk biñ kulıyla sarây kapusunda durdı bunlar dahi kavm getürüb ol kapuya geldiler ol kırk biñ er bunlar[1] görüb kaçdılar Yehûdâ ol sarâyı bir taş urdı yıkdı çün Yûsuf an[1] gör[di] diledi kim Mısır kavm[i] bunlara cevâb viremez vardı İbrâhîm Peygambar dülbendin çıkard[1] anlara karşı dutdı derhâl sınıkındılar kuvvetler[i] kalmadı andan Yûsuf hamle itdi yetüb kardaşların dutdı Yehûd[â] çağırdı[ğı] vakit Melik kaçdı hisâra gizlendi pes Melik'e haber itdiler ki Yûsuf ol yigitleri dutdı Melik şâz oldu Yûsuf kardaşlarına ay[t]dı siz sandıñuz ki Mısır'da er yokdur anlar aytdılar bize o Tañrı kazâsıdır yoħsa bize kimse karşı durmaz pes Yûsuf buyurdu bunlaruñ ol yüklerin gene döndürdiler Mısır halâyıkı sandılar ki dükelinin öldüre Yûsuf'uñ kardaşları aytdılar ne geldi bize meger ki bizim aslımızdan bunda kimesne vardur Yehûd[â] aytdı bu kişi Yûsuf'dur bunlar aytdılar eger Yûsuf'sa bizi ^[152 a] bağlamaya didi derhâl öldüre idi Yûsuf bunları zindâna buyurdu halkın galebesi bir ter sâkin oldu Yûsuf anları okudu aytdı Melik sizi öldürmek isder ve illâ benüm şefâ'atim siz[e] vekildir zîrâ siz ki erenlersiz ben erenleri severem uş sizi âzâd idem varuñ gidiñ

ارْجِعُوا إِلَىٰ آبَائِكُمْ فَقُولُوا يَا أَبَانَا إِنَّ ابْنَكَ سَرَقَ⁶⁷³

eydüñ babañuza ki oğluñ uğrılık eyledi Yehû[â] aytdı ben bunda durayın siz varuñ görüñ atamız ne buyurur bu ittifâk idüb Yehûdâ'yı İbn-i Yâmin[i] anda kodılar dokuz kardaş durub Ken'ân'a geldiler Ya'kûb katı gussa içindeydi ki niçün bunca eglendilerdi kişi geldiler ki Ya'kûb muştuluk oğlanlarıñ geldiler illâ dokuzdur iki oğluñ görünmez yükleri dahi yok zârlık itdi oğlanları bile görüşdi İbn-i Yâmin Yehûdâ'yı sordı bunlar dahi her ne kim bunları ugr[1] dutaların hikâyet eylediler

وَسَأَلِ الْقَرْيَةَ الَّتِي كُنَّا فِيهَا وَالْعَيْرَ الَّتِي⁶⁷⁴

dahi bu eytdüğümüz hikâyete uş kârbân kavm[i] tanukdur bizim bunda suçumuz yokdur Ya'kûb aytdı ^[152 b] gerçeksiz baña sabır gerek ki Hak Ta'âlâ bizi sabırla bir yere koşdıra

⁶⁷² Bu kelimededen sonra yazılan “يو” ifadesini metne dâhil etmedik. Bu ifade Yusuf'un kısaltması olarak düşünülebilir.

⁶⁷³ Yûsuf suresi 81. ayet.

⁶⁷⁴ Yûsuf suresi 82. ayet.

ve illâ bu oğlanlar Yûsuf'la savaş idüb bunları zebûn idüb dutdığı viricek Ya'kûb anı bildi kim ol Yûsuf'dır dahi ümîz artuk oldı

وَتَوَلَّى عَنْهُمْ وَقَالَ يَا أَسْفَىٰ عَلَىٰ يُوسُفَ وَإِيبَصَّتْ عَيْنَاهُ⁶⁷⁵

bunlardan yüz döndürdi vay Yûsuf gussası didi gözin yumdı gözleri ağardı beli büküldi çün oğlanları anı gördiler ağlaşdılar aytdılar niceyedegin Yûsuf diyesin ağlayasın korkarız ki helâk olasın

عَيْنَاهُ مِنَ الْحُزْنِ فَهُوَ كَظِيمٌ⁶⁷⁶

Ya'kûb aytdı benüm ağladığımdan size ne ben kendüzme ağlaram ol demd[e] ki Ya'kûb bu haberi iştdi ağladı gözin yumdı beli büküldi bir kişi sordı aytdı belin n'oldı büküldi aytdı Yehûdâ gussasından sord[1] ki yüzün niçün buruşdı İbn-i Yâmin derdinden haberde gelibdir ki Ya'kûb yigirm[i] beş yıl Yûsuf'dan ötrü ağladı ne vakit ki karnı açıkça yâ Yûsufâ yâ Yûsuf derdi irteden geceye dek geceden irteye dek derdi ağlardı andan Cebrâ'îl geldi eydür ^[153 a] yâ Ya'kûb niceye degin Yûsuf anarsın eger dahi Yûsuf'ı añars[an] ölürsün adın peygambarlar defterinden yuyar dir su'âl sordılar ki İbn-i Yâmin Yûsuf'ın sevdiği kardaşı idi ugr[1] adın niçün dakdı cevâb anıñçün ki İbn-i Yâmin'den yüz döndürdiler kardaşları kendiyle kala ol addan İbn-i Yâmin'e ziyân yok Hak Ta'âlâ eydür ey mü'min günâhkârlık adın saña kodım tâ ki İblîs senden yüz döndüre benüm ile kalas[ın] ol addan saña ziyân yok

يَا بَنِيَّ أَذْهَبُوا فَتَحَسَّسُوا مِنْ يُوسُفَ وَأَخِيهِ⁶⁷⁷

Ya'kûb aytdı ey oğlanlarım varuñ şol kardaşlarınızı yine isdeñ Tañrı'dan ümîz kesmeñ kimse andan ümîz kesmez ola kâfirler gene 'Azîz'e varuñ benden selâm idün oğlanları aytdılar illâ siz bir nâme yazuñ ol hoş kişidür cömerddir Ya'kûb ol nâmede yazd[1] ki ben ki Ya'kûb'ven İşhâk oğlı İşhâk İbrâhîm Peygambar oğlı senün katıñda ki 'Azîz Reyân'sın benüm bir oğlum vardı gözüm nûrı idi ben andan ayrıldım anıñ hasretinden ağlarken anıñ bir kardaşı vardı imdi sizün katuñızda dutsak olmuş ugrlıkdan ötüri ^[153 b] dutmuşsız hakîkat bilesin ki ben ugrı degülem dahi ugrı degülin kerem eyle ol oğlumı koyver tâ ki iki cihânda yüzün ak ola Yûsuf'ın kardaşları ol nâmeyi alub gene Yûsuf katına erdiler ol nâmeyi Yûsuf'a virdiler çün ol nâmeyi açdı okudı nikâb altından ağlardı ol nâmeniñ yine cevâbın yazd[1] ki benüm katımdan ki 'Azîz Reyân'ım senün katıña ki Ya'kûb'sın İbrâhîm aslısın nâme içinde ođluñ dilemişsin her ki sabr ide

⁶⁷⁵ Yûsuf suresi 84. ayet.

⁶⁷⁶ Yûsuf suresi 84. ayet.

⁶⁷⁷ Yûsuf suresi 87. ayet.

‘âkıbet şâz ola nitekim ceddiñ İbrâhîm Nemrûd kahrına sabr itdi ‘âkıbet şâz oldu çün Yûsuf’uñ nâmesi Ya‘kûb’a erişdi ol nâmeyi okudu aytdı bu söz Reyvân kavm[i] sözi degüldür belki peygambarlar sözidir Ya‘kûb aytdı i[ş]idüñ Yûsuf’ı ki Yûsuf yiyisi gelür yine Ya‘kûb oğlanlarına bitı yazd[ı] ki zinhâr ‘Azîz katında alçak oluñ aña yalvaruñ İbn-i Yâmin[i] dileñ yüklerüñüz dileñ ola kim vire kızlık bizi ileñdürdi yakın oldu kim kavm açlıktan helâk olalar çün Ya‘kûb’uñ oğlanlar[ı] yine Mısır’a erişdiler Yehûd[â] aldı bunları Yûsuf katına geldiler aytdılar ey ‘Azîz biz bunda zahmetde ^[154 a] itmez anda gussada ve karalıkda ‘âciz olmuş bize lutf eyle şol nesneyi kim getürdük ersen nebiysen buğday vir dahi şol kardaşımızı vir cümlesi ‘Azîz kulıdır ne geliser anlaruñ kılığından varalum ol kocayı sevindürelüm bunlaruñ ‘ivazı Tañrı size dünyâda ve ahiretde vire şol kadar yalvardılar kim Yûsuf bunları esirgedi hâtır içinde aytdı vakit oldu kim bilişlik virem illâ kardaşlar katı korkarlar kimisi eydür bu Yûsuf’dur kimisi eydür ol degüldür eger bu Yûsuf idi bizi cezâlarla kırardı birisi eydür görseñüz İbn-i Yâmin nice murassa‘ tonlar geyüb taht üstünde bilesine oturur şefâ‘atle nice sever Yûsuf bunları görd[i] ki katı korkdılar

قَالَ هَلْ عَلِمْتُمْ مَا فَعَلْتُمْ بِيُوسُفَ وَأَخِيهِ⁶⁷⁸

aytdı siz hoz bilürsüz Yûsuf’a n’eyledüğüzi ve kardaşına n’etdiñüzi bilmez degülsiz

قَالُوا إِنَّا لَنَنْتَ يُوسُفُ قَالَ أَنَا يُوسُفُ وَهَذَا أَخِي⁶⁷⁹

bunlar aytdılar sen Yûsuf mısın Yûsuf aytdı evet ben Yûsuf’am bu kardaşumdur her ki Tañrı kazâsına sabr ide kimseyi uşandırmaya ^[154 b] ‘âkıbet ‘atâsı budur Tañrı Ta‘âlâ kimsenüñ ihsânın zâyî‘ itmez pes Yûsuf da kardaşları Yûsuf öñüne diz çökdiler ağlaşdılar ‘özür dilediler aytdılar yâ Yûsuf Hak Ta‘âlâ seni bizden yegledi biz uş kend[i] günâhımıza ikrâr iderüz imdi tevbe itdük yazığumuz bize bağışla kereminden

قَالَ لَا تَتْرِبَ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ يَغْفِرُ اللَّهُ لَكُمْ وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ⁶⁸⁰

Yûsuf aytdı bugün size melâmet ve zahmet yokdur suçunuñuzı ‘afv itdim size yigrek ‘afv ideci Tañrı’dır nitekim Hak Ta‘âlâ kıyâmet gününde eyde mü’minlere ki bilür misiz neler itdiñüz dürlü dürlü günâhlardan mü’minler eydeler ey bizim pâdişâhımız çok günâhlar itdükvelî ikrâr iderüz günâhlarımız var hem umarızdur kim n’ola kim dükenmez rahmetden bizi yarlıgasın Hak Ta‘âlâ eyde Yûsuf kamu zayıflığı birle kardaşlarunuñ günâhların bağışladı ikrâr idüb hâlden bildükleri çün ben kavîliğimle çün

⁶⁷⁸ Yûsuf suresi 89. ayet.

⁶⁷⁹ Yûsuf suresi 90. ayet.

⁶⁸⁰ Yûsuf suresi 92. ayet.

sen ikrâr idersün günâhına benüm keremim ol sefer ki yarlıgayayım Yûsuf yine aytdı atam ne sebebeden gözsüz oldı aytdılar ki gömlegüni alurdı yüzine sürürdi ağlardı şol sebebeden a' mâ ^[155 a] oldı

إِذْهَبُوا بِقَمِيصِي هَذَا فَأَلْقُوهُ عَلَىٰ وَجْهِ أَبِي يَأْتِ بَصِيرًا⁶⁸¹

Yûsuf aytdı eger ol gölmege gözi nûri gitdiyse uşbu gölmege iledüñ babam gözine sürsün ki gözi açıla hem kavmi bir kezden alıñ geliñ her bir kardaşına latîf tonlar giyürd[i] Yûsuf aytdı ilerü bir kişi salık virsün muştulasun atam ki gussadan emîn ola Yehûd[â] aytdı ben ilerüyeyin yine Yûsuf buyurdı bir eyü at getirüñ bir eyü ton Yehûdâ'ya virdi aytdı yola çıkıcak gölmegümi salıñ yola karşı Yehûdâ çün yola çıkdı Yûsuf'ıñ gölmeğin yele karşı silkdı şolok sâ'at Hak Ta'âlâ yele buyurdı Yûsuf'ıñ kokusın Ya'kûb'a ilettdi Ya'kûb dahi kızlarıyla oturdı aytdı ey kızlarım Yûsuf'ıñ kokusu gelür ol kızlar aytdılar ey baba henüz dahi Yûsuf'ıñ unutmâñ didiler bir söz zamâñdan soñra muştucı irdi aytdı beşâret olsun oğlanlarıñ sağ esen gelür ol 'Azîz didikleri oğluñ Yûsuf'ıñmuş kasdile kâseyi koydurmuş çuvallarına ^[155 b] bunlarıñ ugrılığı yoğmuş maksûdı ol imiş ki İbn-i Yâmin'i alukoya

قَالَ أَلَمْ أَقُلْ لَكُمْ إِنِّي أَعْلَمُ مِنَ اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ⁶⁸²

Ya'kûb kızlarına aytdı ben söz demedim mi ki Yûsuf yiyisi gelür ol muştucı aytdı uş Yehûd[â] Yûsuf'ıñ gölmeğin getirür dahi buyurd[ı] ki babam kavmi kulı bir kezden alıñ bunda geliñ kızlıktan kurtuluñ didi Ya'kûb aytdı Yûsuf'ı kank[ı] dinde bulduñuz aytdılar senüñ dîniñde bulduk Ya'kûb secdeye vardı Allah 'Azîmüşşân'a şükr eyledi adan Yehûdâ geldi Yûsuf'ıñ gölmeğin getirürdi Ya'kûb aldı gözine sürdi Hak Ta'âlâ kend[i] lütfundan gözünüñ nûruna virdi sû'al ne hikmetdi Yûsuf'ıñ yiyisi Ya'kûb bildi gölmekde ayruklar bilmedi zîrâ ki dost yiyisin dost aldı görmez gözi açıldı hem-cünân Tañrı Ta'alâ'nıñ ma'rifet nurın mü'minler bildi kâfir niçün bilmedi zîrâ mü'minler Tañrı dostı idi ezel bezminde ma'rifet nûrın bildi kâfirler dost degüldi lâ-cerem bilmediler kaçan mü'min dahi nez' düşecek Hak Ta'âlâ ferîştahlarla ^[156 a] İslâm nûr viribiye çün mü'min an[ı] göre cân acığundan kurtulub şâz ola andan Yûsuf kırk deve yüki altun gümüş biñ yük buğday viribidi an[ı] Ken'ân kavmine üleşdürüñ şol şükrâneye atama kavuşısaram ol gelen ni' metleri Ken'ân kavmine üleşdürdiler birkac gün durdılar Yûsuf dimişd[i] Melik'e kardaşlarumuñ bir nicesin atama gönderdim Melik aytdı hoş itdin uş dahi mâl ne kadar eksik olursa al bunlar gelince yarak eyle

⁶⁸¹Yûsuf suresi 93. ayet.

⁶⁸²Yûsuf suresi 96. ayet.

Yûsuf atasına kavmlerine şol kadar yarak itdi kim haddi kıyâsı yoğidi dâ'im gözi yolda idi nâgâh muştucu geldi ki uş geldiler kardaşlaruñ atañ Yûsuf buyurdı şehr kavmine ki envâ' izzetle karşı çıkuñ dahi kırk kendi nâ'ib ve kırk biñ er bile alemler getürdiler nağar ve nefirler çalub karşı çıkdılar çün Mısır'a yakın geldiler Yûsuf dahi kırk biñ erle karşı çıkdı Yûsuf'uñ üstünde çadır dutmuşlarıdı Melik Yûsuf'a ısmarlamışdı egerçi atañ ^[156 b] aldır sen atdan inmegil sultânlar yayan olmak eyü degüld[ür] Yûsuf fikr iderdi aceb ögüd mi dutayın yoğsa atıma inmesi eyü deyüb âciz kaldı fikr idüb ol niyyet iki rek' at namâz kıldı secdeye vardı Hak Ta'âlâ Yûsuf'a uyku virdi aytdı yâ Yûsuf halk sözi dutmak gerek halkdan korku vardır afv itmek yokdur derhâl uykudan uyanub yine ata bindi Ya'kûb kank[1] nâ'ib gördise Yûsuf mudur deyü sorardı eydürlerdi bu Yûsuf'uñ kulıdır dirleridi andan Yûsuf'uñ alemi göründi çadır altında gelür azametle Ya'kûb bir deveye binmişdi Yûsuf aña bir çadır virmişdi üstüne dutmuşlarıdı Yûsuf an[1] gördi andan yaña yürüdi Ya'kûb Yûsuf'ı gördi Yûsuf Ya'kûb[a] selâm virdi Ya'kûb deveden indi Yûsuf'ı koçdı ağlaşdılar kardaşları indi cümle begler indiler bir gırıv⁶⁸³ kopdı Yûsuf atasın aldı şehre döndi Mısır'ın ulısı kicisi saçu saçdılar Ya'kûb Yûsuf'ı evvel göricek ^[157 a] geldi Yûsuf ağladı niçün aniñçün ki Ya'kûb çok ağlamışdı Yûsuf'ı göricek geldi anda Yûsuf karındaşlarına odalar düzmişdi anlara kondurdılar Yûsuf atasıyla tahtına bile oturdı

وَرَفَعَ أَبَوَيْهِ عَلَى الْعَرْشِ⁶⁸⁴

Tañrı'ya şükr itdiler Yûsuf aytdı ey buba ol düşi kim gördümidi uş Hak Ta'âlâ rast getürdi yarındası Mısır kavmi gerü geldiler Ya'kûb'a şol kadar mâl virdiler ki hesâbın Tañrı bilürdi Melik Reyyân dahi Ya'kûb görmege geldi Hak Ta'âlâ kend[i] lutfundan aña İslâm rûzî kıldı müselmân oldu sebab bu idi ki Ya'kûb'ı görmege gelicek Ya'kûb'uñ alnında nûr görd[i] ki göge dikilmiş bild[i] ki hak peygambardır müselmân oldu Melik sordı ki yâ Nebiyyallah bu oğlanlar dükeli senüñ oğluñ mıdır Ya'kûb a.m. aytdı evet Melik aytdı ben Yûsuf'dan râziyam dükel[i] memleketüm bu başarur Yûsuf'uñ sarâyında yedi degirmen daşı vardı altundan her birisi beş biñ batmandı çün Melik destûrladı durdı gitmege ^[157 b] ayağ[1] ol degirmen daşına dokundu düşdi Yûsuf yügürü geldi ol taşı götürdi yabana atdı Melik an[1] gördi ki ta'accüb itdi bildi ki kuvvetledür Yûsuf Melik'e kardaşlarunuñ kuvvet dimişdi Melik aytdı gelsünler kuvvetlerin imtihân ideyin Yûsuf kardaşlarına aytdı varuñ Melik katında her biriñüz

⁶⁸³ "Gırıv" şeklinde yazılmış.

⁶⁸⁴ Yûsuf suresi 100. ayet.

gözden kuvvetüñüzden Melik'e nesne gösterüñ didi Şem'ün ilerü vardı on beş biñ batman taşı havâyâ degdürdi Yehûd[â] inerken an[1] dutdı Lâvî bir arslanı boynundan dutdı Melik öñüne getürdi her bir kardaşı Melik'e bir hüner gösterd[i] Melik anlara tahassün itdi Yûsuf'ın kardaşları Melik katında ki hâsaki oldılar Melik aytdı yâ Yûsuf kardaşlarıña ayıt çevre ili vilâyeti acsunlar Yûsuf aytdı kardaşlarına Melik diler ki çevre ili açasız anlar olsun didiler bir kardaşı kâfir ilinden bir başına bir kal'a aldı birisi bir başına on iki erle uğraşd[1] Melik tamâm vilâyetin Yûsuf'a virdi kardaşları dahi Mısır yöresinde ^[158 a] yurt dutdılar andan kaldılar andan soñra Ya'kûb yigirm[i] yedi yıl diri oldı Melik Reyân dahi Ya'kûb'dan soñra sekiz yıl tokuz ay diri oldı Melik bir oğlı kaldı adı Mu'sab fir'avnlığıñın atası oldı Mu'sab dokuz yaşında kaldı Melik an[1] Yûsuf'a ısmarladı

قَالُوا يَا أَبَانَا اسْتَغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا إِنَّا كُنَّا خَاطِئِينَ ⁶⁸⁵

Ya'kûb'ın oğlanlar[1] dimişlerd[i] ki biz Yûsuf hakkında suç itdük yâ ata bize Tañrı'dan dile Ya'kûb 'a.m. aytdı dileyem ve illâ dilemedi anuñçün ki du'â seher vaktinde kabûl olur ol vakit dileyem did[i] yâhûd kişinüñ hasmı râzı ola ol vaktin du'âlar kılalarındı Yûsuf sarâyın göreyin sizden râzı ol dem olmadım dimişidi haber budur Zelîhâ'nun yine hikâyetine geldik ol vaktin ki Zelîhâ kend[i] günâhına ikrâr itdi 'Azîz aña talâk virdi [anı] çoklar dilerdi Zelîhâ varmazdı Yûsuf 'aşkından şeydâ olurdu on sekiz yıl ağladı her ki Yûsuf söz[i] söylerse mâl dökerd[i] aña biñ altın virirdi Yûsuf sûretin dîvârda yazdırdı idi aña bakub ağlardı ^[158 b] tâ hadden gözleri görmez oldı beli iki büküldi kamu dostları andan yüz dönderdi an[1] horlarlardı Yûsuf etegidür yaña dimişidi Zelîhâ'y[1] an ammâ bu sözi ve hem Melik'den utanurdu Zelîhâ'y[1] dahi almağa bunuñ üstüne on sekiz yıl geçdi hem Melik dahi ol dahi Zelîhâ dahi katı karı olmuşıdı Yûsuf Zelîhâ'y[1] dilemekden hâtırı yoğıdı bir gün Yûsuf ava çıkdı Zelîhâ'yı haber virdiler ki uş Yûsuf avdan döndi Zelîhâ aytdı beni onuñ yolu üstüne oturdu koñ Zelîhâ iki bükülmüşdi aytdılar yâ Zelîhâ bunca cefâlar ki sen Yûsuf[a] itdün kor[k]maz mısın andan eger saña kakırsa n'idesin Zelîhâ aytdı hâşâ Yûsuf'dan ol dañrıdan korkar andan Zelîhâ'yı Yûsuf'ın yoluna çıkardılar çün Yûsuf yakın geldi aytdılar ki yâ Zelîhâ uş Yûsuf geldi Zelîhâ bir depenüñ üstüne çıkdı aytdı sabr idüb kendüz sakın kişi kuluña sultân olur şöret sevgisi kişi sultânlar kul eyler çün Yûsuf bunu işitdi aytdı ki bu kimdir aytdılar Zelîhâ'dır andan at ^[159 a] başın çekdi durdu aytdı yâ Zelîhâ n'eylersin n'itesin

⁶⁸⁵ Yûsuf suresi 97. ayet.

Zelîhâ çün Yûsuf ünün işitdi düşdi ‘aklı gitdi çün ‘aklı yine başına geldi yine söyledi aytdı yâ Zelîhâ saña ne geld[i] ki böyle olduñ uş bir gözsüz karı oldum yoksul Yûsuf aytdı gözüñ n’oldı aytdı ‘aşkuñdan görmez oldı Yûsuf aytdı malıñ kanı aytd[1] haberüñ getürenlere üleşdirdim Yûsuf aytdı belüñ neden büküldi aytdı gussadan Yûsuf aytdı benden ne dilersin aytdı gözüm dilerin ki yine yüzüñe baka Yûsuf ‘acebledi aytdı yâ Zelîhâ uşbu ‘azâb içinde dahi benüm ‘aşkum unutmaduñ içinde durur Zelîhâ eger dilersen ki benüm gönülümdeki ‘aşkuñı bilesin şol elledük kamçıñı dutarsın baña vir Yûsuf’uñ elinde bir ibrişim kamçısı vardı Zelîhâ sunu virdi Zelîhâ ağzına dutdı ah itdi bir gözden ol kamçuy[1] oda yakdı Yûsuf ol kamçı yire urdı Zelîhâ aytdı yâ Yûsuf biz nice yıldan berü ‘avratlı[ğ1]mızla ol otdan kaçmadık an[1] içimize gizledük sen ^[159 b] erligüñle biraz vakit ol odumuza sabr idemedüñ çün Yûsuf an[1] işidüb özi göyüñdi buyurd[1] Zelîhâ’yı sarâya iletdiler andan Cebra’îl geldi Yûsuf’a aytdı Zelîhâ’yı sorun ki ne diler Yûsuf sord[1] ki yâ Zelîhâ ne dilersin aytdı yigitligümi gözimi yine bayağı görkümi Hak Ta‘âlâ rûzî kılrsa dahi senüñ helâliñ olsam pes Yûsuf du‘â kıldı Tañrı Ta‘âlâ anıñ du‘âsın kabul itdi her ne kim Zelîhâ diledi rûzî itdi andan Yûsuf Zelîhâ’ya nikâh idüb aldı Zelîhâ dahi müselmân olmışdı çün Zelîhâ’yı kabûl itdi Yûsuf aytdı yâ Zelîhâ müselmân olmak gereksin Zelîhâ aytdı bilmez misin ki ma‘şûk ne dinde ise ‘aşık dahi o dinde gerek çünki sen kanğı dîni dutarsañ ben dahi ol dîni dutaram Yûsuf şâz oldı Zelîhâ’ya şeri‘at öğretti bağrın Hak Ta‘âlâ Zelîhâ aşkın Yûsuf’a virdi⁶⁸⁶ Zelîhâ ‘ibâdete meşgul oldı Yûsuf’uñ aşkın unuttı kaçan ki Yûsuf Zelîhâ’ya kasd iderdi Zelîhâ ^[160 a] Yûsuf’dan kaçarđı Yûsuf eydürdi ne ‘acebdir yâ Zelîhâ nice bu kaçarđım senden sen dahi benden öyle kaçarısın Zelîhâ eydürdi yâ Yûsuf Hâlık sevgisi şol hadde toldurmuşdur mahlûk ‘aşkına yer kalmamışdır bir gün Yûsuf diledi kim Zelîhâ’yla bir ‘aşkbâzlık eyleye Zelîhâ dilemedi Yûsuf’dan kaçdı Zelîhâ’nıñ Yûsuf ardına düşdi yetdi ardından çekdi gölmek yırtdı döñdi Zelîhâ aytdı yâ Yûsuf gölmegümi kend[i] gölmegüñe döñderdün on sekiz yıl bile oldılar Yûsuf’uñ yedi oğlanı oldı beşi er kişi kız Ya‘kûb’dan sonra peygamberlik Yûsuf’a degmişidi sultanlık Reyân oğl[1] Mu‘sab’ıñ idi ve illâ hükm hükümet Yûsuf’uñdı ol oğlan büyüdi pâdişâhlık tertîb buldı Yûsuf’uñ dahi ‘ömri ahire değdi ölüm vaktinde aytdı

رَبِّ قَدْ أَنْتَبَيْتَنِي مِنَ الْمَلِكِ وَعَلَّمْتَنِي مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ⁶⁸⁷

ilahî baña pâdişâhlık virdin dahi düş ‘ilm virdiñ

⁶⁸⁶ İki kere yazılmış.

⁶⁸⁷ Yûsuf suresi 101. ayet.

تَوَقَّفَى مُسْلِمًا وَالْحَقُّنَى بِالصَّالِحِينَ⁶⁸⁸

nâziresin ^[160 b] bu dünyâda selâmetlîğla ölüm vir ahrette peygamberlerle haşr eyle Yûsuf bunu anıñçün did[i] kim kardaşları aytdılar Yûsuf sultân oldu yine sultânlarla kopısar peygamberlerden ayrılısar dimişleridi Yûsuf bu sözi işitmişdi anıñçün did[i] ki beni peygamberlerle kopar hem Yûsuf işitmişdi ki İbrâhîm aslına müslîm dirler nitekim Kurân'da buyur[ur] hanifen müslimen⁶⁸⁹ bundan maksûd İbrâhîm'dir Yûsuf aytdı ilahî beni İbrâhîm aslından kopar Reyyân aslından koparma Yûsuf'dan sonra kardaşları birbiri ardınca paygamberler oldılar tâ Mûsâ vaktine degin andansoñra on iki bölük oldılar tâ ki fir'avn zamân oldu Benî İsrâ'îl kavmine musahhar dutarlardı Yûsuf bizim kulumuzdur ve kardaşları dahi kulumuzdur bizim atamız atası ni' metlerle beslerlerdi imdi siz dahi geliñ bizim ni' metimiz yiñ bize kul oluñ didi temmet temmet bi-
'avnillahi'l meliki'l-vehhâb Allahümmehtim hatme'l-îmân bi-hürmeti'l-nebiyyi'l Hâşimiyyi'l- Kureşsiyyi'l medeniyyi'l-Mekkî ve bi-hürmeti'l ismi'l-A'zam ve bi-hürmetihi hameleti'l-^c arş

⁶⁸⁸ Yûsuf suresi 101. ayet.

⁶⁸⁹ Müslim ve Hanif olarak.

5.1.2. Taş Baskı Metin

[2] HİKÂYE-İ ZELÎHÂ İLE YÛSUF ‘ALEYHİSSELÂM⁶⁹⁰

Râviyân-ı ahbâr ve nâkılân-ı esrâr ve cümle ‘âlimler ol zamânda dimişlerdir şunuñ üzerine ittifâk itmişlerdir ki ne kadar hikâyât kitâblarını gördük ve kıssa defterlerine mütâla‘a kıldık ol zamânda geçen peygamberleriñ ahvâlinden ve ulu pâdişâhlarıñ sergüzeştinden latîf ve andan garib ve şirîn hiçbir hikâyet görmedik ve eşitmedik didiler Hak Subhânehü ve Te‘âlâ Hazretleri âhir zamân peygamberi Muhammedini’l- Mustafâ Sallallahu Te‘âlâ ‘Aleyhivesellem’e bir sûre indirdi Hazret-i Yûsuf kıssasının evvelini aña şerh eyledi ve bildirdi Yûsuf ‘Aleyhisselâm kıssasının letâfetine yalnız bu âyet-i şâhid yeter ki Hak Subhânehu ve Te‘âlâ Kelâm-ı Kadîm’inde buyurdi

نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ أَحْسَنَ الْقَصَصِ⁶⁹¹

ya‘nî yâ Muhammed biz evvel zamânda geçen kıssalardan bir latîfini hikâyet idelim ki ol kıssa Yûsuf’dan pes ‘ulemâ eyitdiler sûreniñ evvelindeki Elif işâretidir şol âyet ki ya‘nî şol ni‘metlere ki Hak Te‘âlâ anı Ya‘kûb ‘Aleyhisselâm’a virdi Lâm işâretidir şol lütfâ ki anı Hazret-i Yûsuf’a ihsân itdi kuyu içindeki Yûsuf’a eyitdi nazar eyle ki saña ne lutflar itsem gerek didi ol sebebden sabr iderdi ve belâ aña âsân gelürdi Râ işâretidir Hak Te‘âlâ’nıñ rahmetine ki Yûsuf ‘Aleyhisselâm karındaşlarına itdi şol günâh ki itdiler anları yarlıgadı imdi Yûsuf^[3] ‘Aleyhisselâm kıssasının aslı budur ki ol vakit kim Yûsuf ‘Aleyhisselâm’ıñ pederi Ya‘kûb ‘Aleyhisselâm Ken‘ân’a geldi on iki oğlu var idi on iki oğlınıñ içinde Yûsuf begâyet güzel idi Hazret-i Ya‘kûb anı çok sever idi anası dahi ölüb küçük karındaşı Bünyâmîn memede kaldı halası bakar idi meger Hazret-i Ya‘kûb’uñ bir kızkarındaşı var idi adı İliyâ idi Hazret-i Ya‘kûb Ken‘ân’a gelicek Ya‘kûb ‘Aleyhisselâm’ı görmege Rûm’dan gelmişdi Hazret-i Ya‘kûb oğlanlarını gördi ve Yûsuf’uñ hüsnine ve cemâline ‘âşık oldu ve pek sevdi Hazret-i Ya‘kûb’a eyitdi karındaş seniñ bu kadar evlâdların var birini baña vir bakayım benimle olsun didi Hazret-i Ya‘kûb didi kangısını begenürseñ al didi ol hatun Hazret-i Yûsuf’ı aldı evine getürdi anda aña terbiye iderdi Ya‘kûb’uñ Yûsuf’ı görecegi geldikce kızkarındaşınıñ evine varır görür idi çün Hazret-i Yûsuf iki yaşına girdi Ya‘kûb’uñ muhabbeti Yûsuf

⁶⁹⁰ *Hikâye-i Zelîhâ ile Yûsuf Aleyhisselâm*, Mahmut Bey Matbaası, İstanbul, 48 s.

Metin üzerinde düzeltme yapılırken “Hazâ Kıssa-i Yûsuf Aleyhisselâm” isimli nüshadan yararlanılmıştır. Bk. *Hazâ Kıssa-i Yûsuf Aleyhisselâm*, 79 s.

⁶⁹¹ Yûsuf suresi 3. âyet.

‘Aleyhisselâm’a ziyâde oldu kızkarındaşı evinde gördigine râzı olmadı kızkarındaşına didi ey kardaşım Yûsuf’uñ ayrılığına tahammül idemeyorum kerem eyle Yûsuf’ı yine baña vir didi kızkarındaşı virmege râzı olmadı çün evvelden virdiñ ben dahi sevdim virmezem didi Hazret-i Ya‘kûb eyitdi elbetde virmeyince olmaz ben ansız olamam didi hatun gördi ki almak ister eyitdi çünki almak istersin bari bir hafta benim ile olsun toyunca yüzine bakayım soñra al didi Hazret-i Ya‘kûb râzı oldu Yûsuf ol hafta dahi kızkarındaşınıñ yanında kaldı çün hafta tamâm oldu hatun bir hîle eyledi meger İbrâhîm Peygamber dîninden tâ ‘Îsâ Peygamber zamânı olunca şerî‘at bu idi ki bir kişi bir kişiniñ tavarın yâhûd bir gayrı nesnesini ugurlasa tavar sâhibi tavarını uğrı elinde bulsa ol uğrı tavar sâhibiniñ kulu olurdu meger tavar sâhibi öle yâhûd âzâd ^[4] eyleye Hazret-i İshâk’ıñ bir kuşağı var idi atası İbrâhîm Peygamber’den teberrük kalmışdı ve Hazret-i İshâk oğlanları ol kuşağı hürmetlü tutarlardı Hazret-i İshâk vefât idicek büyük kızı ki bu hatun o kuşağı sandığıında saklamış idi anı sanduğundan çıkarub Hazret-i Yûsuf’uñ gömleği içinde beline kuşatdı ol gün ki Hazret-i Ya‘kûb Yûsuf’ı almağa geldi hatun katı mahzûn sûretinde göründi ve kendüyi Ya‘kûb ‘Aleyhisselâm’a melûl gösterdi Ya‘kûb ‘Aleyhisselâm eyitdi niçün melûlsin kızkarındaşı didi nice melûl olmayayım ki dedem İbrâhîm Peygamber’iñ ol ‘azîz mübârek kuşağını sandığıımdan almışlar bugün aradım bulmadım aña melûlem didi Hazret-i Ya‘kûb dahi mahzûn oldu pes ol hatun buyurdı ev içinde kuldân kullukçıdan oğlandan uşakdan kim var ise cümlesini aradılar bulunmadı aranmadık hemân Hazret-i Yûsuf kaldı Hazret-i Ya‘kûb eyitdi Yûsuf’ı dahi aran hatun eyitdi Yûsuf küçükdür ne bilsün Hazret-i Ya‘kûb elbetde araman gerek didi ahir Yûsuf’ı aradılar kuşağı Hazret-i Yûsuf’uñ belinde buldılar öyle olıcak Ya‘kûb hacîl oldu kızkarındaşı eyitdi dedemiziñ şerî‘atine uyar mısın Hazret-i Ya‘kûb eyitdi elimden ne gelür hatun eyitdi Yûsuf imdi benim kulumdur saña virmem iki yıldan soñra azâd eylerim soñra sen alasın didi gönüllü gönülsiz Ya‘kûb râzı oldu Yûsuf’ı kızkarındaşı evinde kodı kendi iki yıl tamâm olunca sabr itdi ittifâk iki yıl tamâm olıcak kızkarındaşı öldi Hazret-i Yûsuf azâd oldu Hazret-i Ya‘kûb Yûsuf ‘Aleyhisselâm’ı evine getürdi Hazret-i Ya‘kûb Yûsuf ‘Aleyhisselâm’ı katı severdi ve cümle oğlanlarından ‘azîz tutardı ve hiç yanından gidermezdi Ya‘kûb ‘Aleyhisselâm Yûsuf’ı sevdiğini karındaşları kıskandılar ve Yûsuf ‘Aleyhisselâm’a hased itdiler bir gice Yûsuf ‘Aleyhisselâm düşünde şöyle görür kim Ay ve Gün inerler Yûsuf ‘Aleyhi^[5]sselâm’ıñ

öñinde baş korlar ve secde iderler Hazret-i Yûsuf sabâh olıcak bu düşi atasına söyler ve eydür kim

يَا أَبَتِ ابْنِي رَأَيْتُ أَحَدَ عَشَرَ كَوْكَبًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ رَأَيْتُهُمْ لِي سَاجِدِينَ⁶⁹²

ya' nî yâ ata gördüm ki on bir yıldız Ay ve Güneş geldiler baña secde itdiler Hazret-i Ya' kûb düş 'ilmini eyü bilürdi eyitdi ey oğul bu düşün ta' bîri budur ki Allah-ü Te' âlâ seni 'azîz eyleye devlet ve ululuk vire karındaşların saña muhtâc olalar andan eyitdi

يَا بُنَيَّ لَا تَقْصُصْ رُءْيَاكَ عَلَىٰ إِخْوَتِكَ فَيَكِيدُوا لَكَ كَيْدًا⁶⁹³

ya' nî ey oğlum bu düşüni zinhâr karındaşlarına söyleme kim saña mekr iderler Şeytân siziñ ulu düşmânıñızdır pek sakın bu sözi kimseye söyleyeyim dime ve dahi eyitdi

وَكَذَٰلِكَ يَجْتَبِيكَ رَبُّكَ⁶⁹⁴

ya' nî Hak Te' âlâ seni karındaşların üzerine güzîde kıla ve seniñ hâlin anlarıñ hâlinden eyü ola

وَيُعَلِّمُكَ مِنْ تَأْوِيلِ الْآحَادِيثِ⁶⁹⁵

dahi düş ta' bîri 'ilmiñ ögrede

وَيُنِّمُ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ وَعَلَىٰ آلِ يَعْقُوبَ كَمَا أَتَمَّهَا عَلَىٰ أَبَوَيْكَ⁶⁹⁶

seniñ üzerine ni' metini tamâm eyleye nitekim atalarıñ ve dedeleriñ üzerine ni' metini tamâm itmişdir didi Yûsuf 'Aleyhisselâm gerçi bu düşi gördigini gayrı kişiye söylemedi ama ol vakitte bile olanlardan haber çıkdı yayıldı karındaşları eşitdiler Hazret-i Yûsuf' uñ bu düşi ve atasınıñ ta' bîr itdigini bildiler gayetde perîşân oldılar bir araya gelüb danışdılar didiler bunuñ üzerine ittifâk itdiler ki Yûsuf 'Aleyhisselâm'ı helâk eyleyeler pes [eyitdiler]

إِذْ قَالُوا لِيُوسُفُ وَأَخُوهُ أَحَبُّ إِلَيْنَا مِمَّا نَحْنُ غُصْبَةٌ إِنَّ أَبَانَا لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ⁶⁹⁷

ya' nî Yûsuf 'Aleyhisselâm ve karındaşı atamız katında bizden sevgülüdür biz on dört oğluyuz hic birimize ol kadar i' tibâr itmez anlara ider bu atamız katı azgunluk içindedir pes bu tedbîri itdiler ki

أَفْتُلُوا يُوسُفَ أَوْ اطْرَحُوهُ أَرْضًا يَخْلُ لَكُمْ وَجْهُ أَبِيكُمْ وَتَكُونُوا مِنْ بَعْدِهِ قَوْمًا صَالِحِينَ⁶⁹⁸

ya' nî Yûsuf'ı öldürüñ ya bir uzak yere bırağıñ kim cânavâr yesün babañız yalıñız bize kalsun bu nesne' i idelim soñra Allah-ü Te' âlâ'ya tevbe kılalım istiğfâr idelim [6]

⁶⁹² Yûsuf suresi 4. ayet.

⁶⁹³ Yûsuf suresi 5. ayet.

⁶⁹⁴ Yûsuf suresi 6. ayet.

⁶⁹⁵ Yûsuf suresi 6. ayet.

⁶⁹⁶ Yûsuf suresi 6. ayet.

⁶⁹⁷ Yûsuf suresi 8. ayet.

⁶⁹⁸ Yûsuf suresi 9. ayet.

atamızıñ emrine mutî‘ olalım ki Allah-ü Te‘âlâ günâhımızı bağışlaya atamız dahi bizden hoşnûd ola didiler tedbîrde büyük karındaşı Yahûzâ’dır cümlesi anıñ sözünü tutarlardı ol ne dir ise anı iderlerdi ol eyitdi

لَا تَقْتُلُوا يُوسُفَ وَأَلْفُوهُ فِي غِيَابَتِ الْجُبِّ يَلْتَقِطُهُ بَعْضُ السَّيَّارَةِ⁶⁹⁹

ya‘nî ol Yahûzâ eyitdi Yûsuf’ı öldürmen ki adam öldirmek büyük günâhdır amma götürüñ yola yakın bir yerde bir kuyuya birağın ölür ise dahi kuyu içinde öle gide kimse bilmeye yâhûd yolculardan bir kimse alub gide bir iklimde sata haberi bilinmeye andan kurtulasız kanı dahi siziñ üzeriñize olmaya didi bu sözi cümle begendiler bunuñ üzerine ittifâk itdiler ki öyle ideler bu kitâbıñ musannifi eydür Yûsuf ‘Aleyhisselâm’ıñ kıssasını okumazdan evvel nasîhatim budur ki Hazret-i Yûsuf’uñ karındaşları Yûsuf hakkında itdiklerini eşidüb anlara yaramaz i‘tikâd itmeyesin ve anlar içün yaramaz kelâm söylemeyesin ki Hazret-i Yûsuf’uñ karındaşları peygamberzâdelerdir Yûsuf ‘Aleyhisselâm hakkında anlar ne itdilerse geçdi Hazret-i Yûsuf’uñ başına ne geldiye oldu gecdi soñra anlar Yûsuf’la buluşdılar ve barışdılar ataları dahi anlardan hoşnûd oldu Hak Te‘âlâ anlarıñ suçlarını ‘afv eyledi şimdi Hazret-i Yûsuf ve atası ve karındaşları dahi cennet içinde rahatlarıdır sakın ki sen anları gönülden sevmeyüb ve anlara yaramaz i‘tikâd eyleyüb ve hatâ söyleyüb günâhkâr olmayasın ve Tañrı’nıñ velîlerine münkir olub cehenneme girmeyesin bu işi hakîkatde iden Yûsuf ‘Aleyhisselâm’a Hak Te‘âlâ’dır karındaşları zâhirde bir sûretidir bundan maksûd budur ki bir nice belâ ve mihnet Yûsuf ‘Aleyhisselâm’ıñ başına geldi Hazret-i Yûsuf aña sabr eylediği cihetden sâbirler mertebesin bula Te‘âlâ katında ‘izzeti ve mertebesi ziyâde ola pes Hazret-i Yûsuf’uñ karındaşları şunuñ üzerine ittifâk itdiler yarın atalarından destûr isteyeler Yûsuf ‘Aleyhisselâm^[7] koyun gütmeye bile alub gideler koyun gütdiği yerden üç fersah yerde bir kuyu var idi gâh gâh ol kuyu etrâfına varub anda oynarlar idi gice yine evlerine gelürler idi Hazret-i Ya‘kûb Yûsuf ‘Aleyhisselâm’ı anlar ile hic göndermez idi gâyet sevdiğinden bir sâ‘at yanından gidermezdi ve karındaşlarına inanmazdı şâyed Yûsuf ‘Aleyhisselâm’a bir ziyân yetişe yâhûd yol ga’ib ide zâyî‘ ola ya karındaşları aña bir mekr iderler deyü korkar idi ol sebebden Hazret-i Yûsuf’ı bile göndermezdi pes anlar şunuñ üzerine meşveret idüb bir gün Yûsuf’ı atalarından isteyeler alub ol kuyuya birağalar anlar Yahûzâ’ya didiler ki bu sözi atamıza sen söyle destûr iste atamız seni ve seniñ söziñi bizden eyü kabûl ider didiler Yahûzâ eyitdi gelin benim ile ‘ahd idiñ ve

⁶⁹⁹ Yûsuf suresi 10. ayet.

beni inandırın ki Yûsuf'ı öldürmeyesiz kuyuya bırakmağa ittifâk idesiz didi cümlesi and içdiler Yahûzâ'yı inandırdılar ki bu nesneden gayrı iş itmeyeler pes bu ittifâk ile atalarının katına geldiler eyitdiler yâ ata bugün Yûsuf'a izin vir bizim ile sahrâya teferrüce gidelim oynasun didiler Ya'kûb 'Aleyhisselâm bunlara cevâb virmedi andan cümlesi Yûsuf 'Aleyhisselâm'ın katına geldiler eyitdiler Yûsuf biz bugün teferrüce gideceğiz sen dahi gel koyunları kuzuları seyr eyle ve hem oynayalım gönliñ gözin açilsun didiler Yûsuf 'Aleyhisselâm didi benim dahi gönülüm ister amma babam izin virmez didi anlar didiler babamıza çok yalvaralım ola ki izin vire sen dahi yalvar didiler pes Hazret-i Yûsuf atası yanına geldi ne kadar ki yalvardı Ya'kûb 'Aleyhisselâm râzı olmadı yine cümle karındaşları gelüb eyitdiler ey ata

مَا لَكَ لَا تَأْمَنَّا عَلَى يُوسُفَ وَإِنَّا لَهُ لَنَاصِحُونَ⁷⁰⁰

ya'nî didiler ey ata n'oldı saña ki Yûsuf'ı bize inanmazsın biz aña hayır nasîhat ideriz

أَرْسِلْهُ مَعَنَا غَدًا يَرْتَعْ وَيَلْعَبُ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ⁷⁰¹

ya'nî anı bizimle bile gönder gülelim oynayalım biz anı saklayalım didiler Hazret-i Ya'kûb eyitdi

إِنِّي لَيَحْزُنُنِي^[8] أَنْ تَذْهَبُوا بِهِ وَأَخَافُ أَنْ يَأْكُلَهُ الذَّنْبُ وَأَنْتُمْ عَنْهُ غَافِلُونَ⁷⁰²

ya'nî siziñ anı alub gitmeñiz beni mahzûn ider dahi korkarım ki siz oynamağa ya bir gayrı işe meşğûl olasız ve Yûsuf'dan gâfil olasız Yûsuf 'Aleyhisselâm'ı kurd yeye deyü istemez didi

قَالُوا لَئِن أَكَلَهُ الذَّنْبُ وَنَحْنُ عُصْبَةٌ إِنَّا إِذًا لَخَاسِرُونَ⁷⁰³

ya'nî eyitdiler biz on kişiyüz eger bir oğlunu saklamayub kurda kapdırsak tahkîk ol vakit biz [ziyankâr] olurız didiler pes Ya'kûb 'Aleyhisselâm bir güne râzı oldu sabâh gitmesine destûr virdi çün sabâh oldu Hazret-i Ya'kûb Yûsuf 'Aleyhisselâm'a eyitdi gel imdi oğul seni bir kere öpeyim ve gökçek kokunu koklayayım belki bir kere dahi seni göremem zîrâ dünyâ ayrılık evidir didi Hazret-i Yûsuf yanına geldi Ya'kûb 'Aleyhisselâm Yûsuf'ı öpdü ve koçdı ve karındaşlarına ısmarladı Yûsuf'ı eyü gözediñ didi anlar dahi olsun didiler Hak Te'âlâ buyurur

فَلَمَّا ذَهَبُوا بِهِ وَاجْمَعُوا أَنْ يَجْعَلُوهُ فِي غِيَابَتِ الْجُبِّ⁷⁰⁴

⁷⁰⁰ Yûsuf suresi 11. ayet.

⁷⁰¹ Yûsuf suresi 12. ayet.

⁷⁰² Yûsuf suresi 13. ayet. Nüşhada bu ayet "ve" ile başlar.

⁷⁰³ Yûsuf suresi 14. ayet.

⁷⁰⁴ Yûsuf suresi 15. ayet.

çünkü bunlar Hazret-i Yûsuf'ı alub gitdiler koyunları bir fersenlik yerde idi anlar ileri üç ferseng yer aldılar gitdiler Beytü'l-Makdis'e giden yol üzerine bir kuyu var idi şimdi dahi vardır Yûsuf 'Aleyhisselâm'ı ol kuyunın yanına getürdiler Yûsuf 'Aleyhisselâm ol vakit tamâm on yedi yaşında idi ol kuyu yol üstünde idi Hazret-i Yûsuf'ı berâber kuyuya bırakmak isteyicek Yûsuf 'Aleyhisselâm'ın arkasından gömlegini aldılar Yûsuf karındaşlarının kaskını ve kendüyi kuyuya birağacaklarını bildi ve eyitdi ey karındaşlarım beni bu kuyuya birağırısınız ben çıplak nice ideyim ve gövdemi ne ile örteyim didi karındaşları eyitdiler n'olduñ ol Ay ve Gün ve yıldızlar ki düşünde saña secde itdiler idi anlar gelürler saña giyecek getürürler korkma didiler andan Yûsuf 'Aleyhisselâm'ın beline bir ip bağlayub ol kuyuya sarkıtdılar ol ^[9] kuyunun suyu katı çok idi amma suyun ortasında bir taş var idi sudan biraz yukarı idi Yûsuf 'Aleyhisselâm ol taşın üstüne çıkdı turdı belinden ipi çözdü Hak Te'âlâ Hazretleri Hazret-i Yûsuf'un göñline ilhâm eyledi ki ey Yûsuf korkma kim tiz bu mihnetden halâs olursun karındaşların saña itdigini soñra karındaşlarına haber virirsin nitekim Kur'an'da gelür

وَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِ لَتُنَبِّئَنَّهُمْ بِأَمْرِهِمْ هَذَا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ⁷⁰⁵

ya'nî biz Yûsuf'a vahy gönderdik ki tiz ola ki bu belâdan kurtulasın karındaşların saña itdiklerini sen anlara söylersin anlar bilmeyeler pes Yûsuf'un gömlegini alub gitdiler koyunları yanına geldiler bir koyun boğazladılar gömlegi anın kanına buladılar gice olıcak gömlegi ağlayu ağlayu Ya'kûb 'Aleyhisselâm'ın öñine getürüb bıraktılar ve eyitdiler

يَا أَبَانَا إِنَّا ذَهَبْنَا نَسْتَبِقُ وَتَرَكْنَا يُوسُفَ عِنْدَ مَتَاعِنَا فَأَكَلَهُ الذَّنْبُ وَمَا أَنْتَ بِمُؤْمِنٍ لَّنَا وَلَوْ كُنَّا صَادِقِينَ ⁷⁰⁶

ya'nî eyitdiler ey bizim atamız yanında günâhkâr oldık Yûsuf'ı esvâblarımız yanında koduk biz yarışmağa gitdik uzak gitmişüz biz gelince Yûsuf'ı kurd yemiş biz ne kadar gerçek söyler isek sen inanmazsın işte gömlegini getürdik gör didiler

وَجَاءُوا عَلَى قَمِيصِهِ بِدَمٍ كَذِبٍ ⁷⁰⁷

ya'nî Yûsuf 'Aleyhisselâm'ın gömlegi yalan kan ile Ya'kûb 'Aleyhisselâm'a gösterdiler inanmazsın işte gömlegini gör deyü öñine bıraktılar Ya'kûb 'Aleyhisselâm ol kanlu gömlegine nazar kıldı gördi gömlek kan olmuş amma hic yırtılmamış bayağı gibi bütündür öyle olıcak Ya'kûb 'Aleyhisselâm'ın göñli şüpheye düşdi bildi ki Yûsuf'a bunlardan mekr olmuşdır eyitdi ol kurduñ şefkati Yûsuf'a sizden ziyâde imiş kim

⁷⁰⁵ Yûsuf suresi 15. ayet.

⁷⁰⁶ Yûsuf suresi 17. ayet.

⁷⁰⁷ Yûsuf suresi 18. ayet.

Yûsuf'ı yememiş gömlegini pârelememiş bu söz yalandır siziñ düzmeñizdir Yûsuf'a ne itdiñiz ise siz itdiñiz hele varın elimden ne gelür ben sabr ideyim Allah'a sığınayım Allah'dan ne gelür ise hoşdur deyüb

فَصَبِرْ جَمِيلٌ وَاللَّهُ الْمُسْتَعَانُ عَلَىٰ مَا [10] تَصِفُونَ⁷⁰⁸

didî ya' nî sabr gökçekdir Allah-ü Te'âlâ sabr idici kullarını esirge[yi]cidir deyüb bir halvet eve girdi ağladı sabrun cemilün aña dirler ki anda feryâd figân olmaya elinden ve dilinden yaramaz nesne gelmeye pes Ya'kûb 'Aleyhisselâm hazîn hazîn ağladı ve göñlini Allah'a bağladı oturdu Yûsuf 'Aleyhisselâm'ın ol Yahûzâ isimli karındaşı Hazret-i Yûsuf'ı biraz sever idi sâ'ir karındaşları gibi degil idi sabâh olıcak Hazret-i Yûsuf'ı görmege geldi ve Yûsuf'a yemek getirürdi yukarudan çağırub yâ Yûsuf hâliñ nedir didî Hazret-i Yûsuf didî kim oturiram eyitdi korkma otur al şol yiyeceği ye ben seni karındaşlarından recâ eyliyem geleler seni kuyudan çıkaralar deyüb elindeki yiyeceği ib ile aşğa saldı Hazret-i Yûsuf aldı ba' dehu Yahûzâ gitdi Hazret-i Yûsuf 'Aleyhisselâm ol taş üzerinde oturub kaldı umardı kim karındaşları geleler kuyudan çıkaralar kimse gelmedi bunuñ üzerine üç gün geçdi Hazret-i Yûsuf kuyu dibinde muntazır oturdu dördüncü gün olıcak meger 'Arab kavminden bir kârbân Mısır'a ticârete giderlerdi gice ol kuyu yakınına gelüb kondılar aralarında Mâlik nâmında bir kişi sabâh olıcak anı ol kuyudan su getürmege gönderdi bir âzâdlu Hindî kul var idi bu Mâlik'in yükün götürürdi adına Beşir dirlerdi ol dahi ib ve koğa alub Mâlik ile berâber gitdi kuyu başına geldiler Mâlik koğayı kuyuya saldı koğa indikde Yûsuf 'Aleyhisselâm ipe pek yapışdı Mâlik koğayı diledi kim çeke çekemedi Beşir'e gel berâber çekelim didi ikisi dahi çekemediler 'âciz kaldılar âhir Mâlik kuyunuñ dibine bakdı Hazret-i Yûsuf'ın yüzi nûrından kuyunuñ içi aydın olmuş idi Mâlik gördi bir oğlan ipe yapışmış turur eyitdi

يَا بُشَيْرُ هَذَا غُلَامٌ⁷⁰⁹

ya' nî içerde gulâm var ipe yapışmış kuvvet ile çekelim hezâr zahmetile çekdiler Hazret-i Yûsuf'ı çıka[r]dılar^[11] Yûsuf'ın cemâline bakdılar muhayyer kaldılar Mâlik eyitdi ne kişisin ve ne oğlancıksın bu kuyuya seni kim bıraktı Hazret-i Yûsuf eyitdi Ken'ân'dan bir kişiniñ oğluyam suçum yok iken karındaşlarım getirüb beni kuyuya bıraktılar gitdiler didi Mâlik eyitdi karındaşların seni bu kuyuya ölsün deyü bırakmışlar amma şimdi seni göricek elimizden alurlar ve öldürürler ben seni oğul ideyim ve hoşca toyayım yâhûd seni Mısır'da bir ulu kişiye satayım kimiñ oğlu olduğun kimseye

⁷⁰⁸ Yûsuf suresi 18. ayet.

⁷⁰⁹ Yûsuf suresi 19. ayet.

söyleme didi bu vechile söyleyicek Hazret-i Yûsuf'un gönlü sâkin oldu andan Mâlik eyitdi ey Beşir eger biz bu oğlanı kuyuda bulduk dir isek elimizden alurlar ya bahâsına anlar dahi ortak olurlar şöyle deyelim ki kuyu yanında bir cemâ'at var imiş bu oğlanı bize anlar virdiler ki Mısır'da satavuz bahâsına anlar için kumâş alivrevüz diyelim saña sorarlar ise sen dahi öyle diyessin Mısır'da satıcak pâresini seniñle taksîm ideriz didi bunuñ üzerine ittifâk itdiler ve Hazret-i Yûsuf'ı alub yoldaşları yanına geldiler bu taraftan Yûsuf 'Aleyhisselâm'ın karındaşları dördüncü gün didiler ki gelin varalım Yûsuf'un hâli ne oldu görelim öldi mi ya kârbâna rast gelüb aldılar mı bilelim didiler ve geldiler kuyunuñ başından çağırdılar hic cevâb gelmedi kuyu içine baktılar nesne yok âhir ol kerbânı gördiler anların yanına geldiler sordular ve Hazret-i Yûsuf'ı gördiler ki Mâlik'in yanında oturur Yûsuf karındaşlarını gördi hic bir kelâm söylemedi Yahûzâ Mâlik'e eyitdi bu oğlan bizimdir bizden kaçub bunda gelmiş Mâlik eyitdi çünkü siziñdir baña satıñ ben alayım Mısır'da satayım didi pes ol on karındaş satmağa râzı oldılar Yûsuf'ı yigirmi akçeye satdılar Hazret-i Yûsuf'ı kem bahâyâ satdıkları için Kur'an'da

وَشَرَوْهُ بِثَمَنٍ بَخْسٍ دَرَاهِمَ مَعْدُودَةٍ⁷¹⁰

buyurdu ^[12] ya'nî karındaşları kem bahâyâ satdılar bahs deyü harâm nesneye dirler Yûsuf 'Aleyhisselâm'ın dahi bahâsı harâm idi zîrâ o kul degildir hürrü'l-asıl olanın bahâsı harâmdır pes Yûsuf'un karındaşları yigirmi akçe aldılar ikişer akçe üleşdiler kârbân gidince turdılar ba'de alub gitdiklerini gördiler kasâvetsiz olub evlerine geldiler rivâyet olunır ki bir gün Hazret-i Yûsuf âyîneye bakub kendi yüzün görüb ayıtdı eger ben kul olsam bahâ kim yetürürdi didi ol sebebden Yûsuf'ı Hak Te'âlâ kul deyü satdırdı Hazret-i Yûsuf öyle hûb idi ki her ne ta'âm yise boğazından inerken taşradan görünürdi Hak Te'âlâ eyitdi yâ Yûsuf saña bunuñ gibi güzellik virdim sen âyîneye bakub şükr itmedin kendini görüb bahâyâ çıkarasın biz dahi seni kulluğa bırağub kıymetini bildirelim bir rivâyet dahi Hak Te'âlâ Hazret-i Yûsuf'ı pâdişâh kılısardır evvel kul eyledi tâ ki pâdişâhlığı vaktinde eli altında olanları ve kullarını hoş tuta çün Mâlik karındaşlarından Hazret-i Yûsuf'ı satun alub hizmetkârlarına ısmarladı eyitdi zinhâr bu oğlanı hoş tutuñ ve buña güç iş buyurman bu kimdir ben bilürem didi pes Hazret-i Yûsuf'ı deveye bindirdiler giderken Hazret-i Yûsuf'un yolu anasınıñ kabrine uğradı girüde kalub deveden aşağı indi anasınıñ kabrini kocub eyitdi ey canım ana karındaşlarım beni kul deyü satdılar baña zulm eylediler sen sağ olmak gerek idin ki

⁷¹⁰ Yûsuf suresi 20. ayet.

baña şefkat ideydiñ uş garîb ellere düşdüm giderim seniñ ziyâretiñden mahrûm oldum hasret kıyâmete kaldı deyüb zarı zarı ağladı ol kavm Hazret-i Yûsuf'ı görmeyüb gitdiler meger bir kişi arkada kalmış idi Yûsuf'ı gördi eyitdi niçün kerbândan ayrıldıñ yoksa kaçmak mı istersin deyüb yumruğıla bir kez urdı Hazret-i Yûsuf yine âh idüb ağladı ^[13] derhâl öñine katub kârbâna getürdi hemân ol hâlde bir sâ'ika kopdı şimşekler oynadı yeryüzi karanlık olub tûfân kopdı az kaldı ki ol kavm helâk ola tiz bir yere cem' olub didiler geliñ toğrusın söylen bugün kangıñız bir günâh işlediñiz bu musîbet bizim başımıza geldi pes Hazret-i Yûsuf'ı dögen kişi ilerü gelüb ben şol kulı bîgünâh bir kez urdum idi bu 'alâmet andandır didi eyitdiler tiz tur anıñ gönlin hoş eyle pes bir kac kişiler ile gelüb Hazret-i Yûsuf'dan 'özür dilediler tâ ki Yûsuf'ıñ gönli hoş oldu andan ol tûfân dahi sâkin oldu andan soñra Hazret-i Yûsuf'ı hoş tutdılar ol aradan göçüb Mısır'a geldiler bir nice zamândan soñra esîr pâzârına getürdiler ki satalar ol zamânda Mısır'ıñ sultânına Reyyân İbn-i Velîd dirler idi bir hazînedârı var idi ol vakit aña 'Azîz-i Mısır dirler idi aña bir köle lâzım idi esîr pâzârına geldi Yûsuf 'Aleyhisselâm'ı görüb yüz Mısır altunına Hazret-i [Yû]suf'ı satın aldı sevinerek evine getürdi bu 'Azîz didikleri kişi süst-endâm idi 'avrata varamazdı ol sebebden oğlı kızı yok idi anıñ bir hâtûnı var idi kim tamâm Mısır içinde andan güzel hâtûn yoğidi bir ulu kişiniñ kızı idi adına Zelîhâ dirlerdi hâtûnına didi işbu oğlanı hoş tut vakit ola büyüyicek bize fâ'idesi ola yâhûd oğlumuz kızımız yok oğul idinelim didi bilmedi ki Hazret-i Yûsuf peygamberzâdedir kul degildir nitekim Allah-ü Te'âlâ buyurur

وَكَذَلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي الْأَرْضِ وَلِنُعَلِّمَهُ مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ⁷¹¹

buyurdu ma'nası Biz Yûsuf'ı kuyudan çıkardığımızdan soñra Mısır vilâyetinde şuncılayın mertebe virdik ve aña düş ta'bir itmegi öğretdik

وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُ آتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا⁷¹²

vaktâ ki Yûsuf'ıñ 'aklı ve kuvveti tamâm yigitlik mertebesine yetişdi ^[14] 'aklı kâmil oldu şöyle rivâyet iderler ki Hazret-i Yûsuf on yedi yıl Mısır'da oldu altı yıl 'Azîz-i Mısır'ıñ evinde ve yedi yıl zindânda oldu zindândan çıktığı vakit tamâm otuz yaşında idi kırk yıl tamâm olıcak Yûsuf 'Aleyhisselâm'a peygamberlik geldi şol vakit kim Yûsuf 'Aleyhisselâm 'Azîz-i Mısır'ıñ evinde altı yıl oldu Yûsuf tamâm yigirmi üç yaşında idi Zelîhâ Yûsuf 'Aleyhisselâm'ı severdi gâh gâh Hazret-i Yûsuf'a gözünden kaşından zülfünden saçından ilişirdi ve latîfe sûretinden hâlini 'arz iderdi Hazret-i Yûsuf anıñ

⁷¹¹ Yûsuf suresi 21. ayet.

⁷¹² Yûsuf suresi 22. ayet.

sözine uymazdı âhir Zelîhâ'nîñ sabrı dükendi Hazret-i Yûsuf'ı kendüye da' vet eyledi
Yûsuf 'Aleyhisselâm anîñ sözine uymadı tâ bir gün Hazret-i Yûsuf bir ev içinde tenhâ
yatub uyurdu Zelîhâ Yûsuf'ıñ üzerine girdi gördi kim Yûsuf uyur muhkem içerüden
kapuyı berkitdi ve Hazret-i Yûsuf'ı uyandırdı eyitdi

هَيْتَ لَكَ⁷¹³

ya' nî yâ Yûsuf ben kendimi seniñ için zeyn eyledimdür didi

قَالَ مَعَاذَ اللَّهِ⁷¹⁴

Hazret-i Yûsuf eyitdi Tañrı kılmasun ki ben ol işi idem Allah'ıñ 'ahdini bozmazam
seniñ eriñ benim efendimdir benim hakkıma bunca eylik itmişdir ben anîñ hakkında
hıyânet itmezem Hazret-i Yûsuf kendüyi zinâdan men' itdi

وَلَقَدْ هَمَّتْ بِهِ⁷¹⁵

tahkîk Zelîhâ Yûsuf'a kasd idüb anı zinâyâ da' vet eyledi

وَهُمْ بِهَا لَوْلَا أَنْ رَأَى بُرْهَانَ رَبِّهِ⁷¹⁶

Hazret-i Yûsuf ol zamân kemâl-i kuvvetde tamâm yigitlik çağında ola ve Zelîhâ gibi
hâtûn ki Mısır'da andan güzel olmaya o dahi halvet olub kapu kapanmış ola taleb dahi
'avratdan ola elbetde tabi'at-ı beşeriyye anı tekâzâ ider ammâ peygamber olduğ için
şeytân anı azdıramadı Hak Te'âlâ^[15] tarafından 'inâyet yetişdi eger bir 'alâmet
görünmese hâl müşkil olurdu çün Yûsuf ol 'alâmeti gördi turdu Zelîhâ elinden kaçdı
kapuya segirtti Hazret-i Yûsuf'ıñ gördüğü 'alâmet bu idi ki dîvâr ardından atası Ya'kûb
Peygamber'i gördi ki Yûsuf 'Aleyhisselâm'a karşı barmağın ısırır eydür ki yâ Yûsuf
hay sakın pes Hazret-i Yûsuf anı gördüğü gibi odadan taşra kaçar elkıssa Yûsuf
'Aleyhisselâm zinâ itmedi ve itmege dahi kasd itmedi Hak Te'âlâ anîñ hakkında

اتَّبِئَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا⁷¹⁷

buyurmışdır ve bir âyetde dahi buyurur

كَذَلِكَ لِنَصْرِفَ عَنْهُ السُّوءَ وَالْفَحْشَاءَ إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُخْلَصِينَ⁷¹⁸

ma'nâsı budur ki biz Yûsuf'ı zinâ itmekden günâh işlemekden sakladık Yûsuf hâlis ve
makbûl kullarımdandır çün Yûsuf 'Aleyhisselâm 'alâmeti gördi Zelîhâ'nîñ yanından
kaçdı kapuya segirtti kim Zelîhâ dahi ardınca segirtti kim kapuya evvel yetişse Yûsuf'ı

⁷¹³ Yûsuf suresi 23. ayet.

⁷¹⁴ Yûsuf suresi 23. ayet.

⁷¹⁵ Yûsuf suresi 24. ayet.

⁷¹⁶ Yûsuf suresi 24. ayet.

⁷¹⁷ Yûsuf suresi 22. ayet. Bu ifade nüshada "ve" ile başlar.

⁷¹⁸ Yûsuf suresi 24. ayet. Bu ifade nüshada "ve" ile başlar.

çıkarmaya yetişüb Yûsuf'ın gömlegine yapışdı Hazret-i Yûsuf çekindi gömlegi yırtıldı nitekim Kur'an'da gelür

وَاسْتَبَقَا الْبَابَ وَقَدَّتْ قَمِيصَهُ مِنْ دُبُرٍ⁷¹⁹

ya'ni ikisi bile kapuya segirttiler Yûsuf'ın gömlegi yırtıldı tezcek kapuyu açdı kim taşra çıka Zelîhâ dahi arkası sıra kapuya çıkınca

وَأَلْفَيَا سَيِّدَهَا لَدَا الْبَابِ⁷²⁰

ya'ni 'Azîz-i Mısır'ı kapu önünde buldılar meger Zelîhâ bu işde iken 'Azîz-i Mısır gelüb kapu önünde turmuşdı Zelîhâ'nın bir 'amûcası oğlu var idi adına Yemlîhâ dirlerdi anıla kelâm iderlerdi ikisi bile kapuya çıkageldiler 'Azîz-i Mısır'ı görüb Zelîhâ dahi Hazret-i Yûsuf ikisi bile hacîl oldılar Hazret-i Yûsuf diledi kim bahâne ide kim Zelîhâ eri yanında rûsvây olmaya ammâ Zelîhâ Yûsuf'dan evvel söyledi ve didi ki

مَا جَزَاءُ مَنْ أَرَادَ بِأَهْلِكَ سُوءًا⁷²¹

ya'ni seniñ ehline yavuz kasd ideniñ cezâsı nedir didikde eri gazabla Yûsuf'ı öldüre veya bir ziyân irdire deyü korkdı^[16] ve eyitdi

إِلَّا أَنْ يُسَجَّنَ أَوْ عَذَابٌ أَلِيمٌ⁷²²

ya'ni öyle ideniñ cezâsı budur ki zindâna koya yâhûd ağacla döğüle tâ ki kul olan kişi efendisi 'avratına kasd itmeye didi çün Zelîhâ ol vechile söyledi Yûsuf 'Aleyhisselâm toğrı söylemekden gayrı mecâli kalmadı didi

هِيَ رَاوَدْتَنِي عَنْ نَفْسِي⁷²³

ya'ni ben buña kasd itmedim belki bu baña kasd eyledi ben râzı olmadım kaçdım baña sarıldı kapuya gelmege koyuvirmede didi Hazret-i Yûsuf didi ben buña sarılmadım bu baña sarıldı gömlegi yatur iken bu benim döşegime geldi toğrı geldim kaçdım ardından yetişdi ve etegime yapışdı gömlegimi dahi yırttı didi

وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِنْ أَهْلِهَا إِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قُدَّ مِنْ قُبُلٍ فَصَدَقَتْ وَهُوَ مِنَ الْكَاذِبِينَ

وَإِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قُدَّ مِنْ دُبُرٍ فَكَذَبَتْ وَهُوَ مِنَ الصَّادِقِينَ⁷²⁴

ya'ni ol şahid Zelîhâ'nın 'emmisi oğlu idi Yemlîhâ'dır ol eyitdi görelim eger Yûsuf'ın gömlegi önünden yırtıldı ise Zelîhâ gerçektir Yûsuf yalandır ve eger gömlek ardından

⁷¹⁹ Yûsuf suresi 25. ayet.

⁷²⁰ Yûsuf suresi 25. ayet.

⁷²¹ Yûsuf suresi 25. ayet.

⁷²² Yûsuf suresi 25. ayet.

⁷²³ Yûsuf suresi 26. ayet.

⁷²⁴ Yûsuf suresi 26-27. ayetler.

yırtılmış ise Yûsuf kaçmış olur ‘avrat anı eteginden tutmuş olur ol vakit suc Zelîhâ’nın olur didi

فَلَمَّا رَأَى قَمِيصَهُ قُدَّ مِنْ دُبُرٍ⁷²⁵

çün ‘Azîz-i Mısır gömlege nazar kıldı gördi kim gömlek ardından yırtılmış Yûsuf’uñ sözi toğrı çıkdı ba‘zılar eydür bu hükmi iden Zelîhâ’nın ta‘allukâtından bir kişiniñ oğlancığı idi iki haftalık idi Hak Te‘âlâ aña dil virdi söyledi çün ‘Azîz-i Mısır Yûsuf’uñ gömlegini gördi kim ardından yırtılmış bildi kim Yûsuf gerçektir suc Zelîhâ’nındır ammâ istemedi kim ‘avratını rüsvây ide Hazret-i Yûsuf’a didi

يُوسُفُ أَعْرَضَ عَنْ هَذَا⁷²⁶

ya‘nî Yûsuf bu sözi ko hic kimse yanında söyleme sakın didi andan Zelîhâ’ya didi

وَاسْتَعْفَرَ لِيْلَذَنْبِكَ إِنَّكَ كُنْتَ مِنَ الْخَاطِئِينَ⁷²⁷

ya‘ni suç seniñdir var günâhına istiğfâr eyle Allah’dan yarlıganmak iste didi ve yine Zelîhâ’ya eyitdi

إِنَّهُ مِنْ كَذِبِكُمْ إِنَّ كَذِبَكُمْ عَظِيمٌ⁷²⁸

ya‘nî bu nesne siziñ hîleñizdendir toğrı ‘avratlarıñ mekri ve hîlesi ulu nesne didi

وَقَالَ نِسْوَةٌ فِي الْمَدِينَةِ⁷²⁹

ya‘nî Zelîhâ’nın Hazret-i Yûsuf’ı sevdiği şehir içinde şayi‘ oldı şehirden bir nice ‘avratlar eyitdiler

أَمْرَاتُ الْعَزِيزِ تَرَاوَدُّ فَتْيَهَا عَنْ نَفْسِهِ⁷³⁰

ya‘nî ‘Azîz’iñ ‘avratı kulunu sevmiş ve anı döşegine çağırılmış adını sanını yere salmış

فَدَّ شَعْفَهَا حُبًّا⁷³¹

ol kuluñ mehabbeti anıñ cânına kâr itmiş bir kula şöyle ‘âşık olmak ve kendini böyle rüsvây itmek ne ‘arsızlıktır

إِنَّا لَنَرِيهَا فِي صَالِلٍ مُبِينٍ⁷³²

tahkîk oldur ki ‘avratı azgunlukda görürüz didiler Zelîhâ’yı bu vechile ta‘n idüb ‘ayıbladılar bu haber şehir içinde yayıldı ve her kişi Zelîhâ’nın hâlini söyleşür oldılar

⁷²⁵ Yûsuf suresi 28. ayet.

⁷²⁶ Yûsuf suresi 29. ayet.

⁷²⁷ Yûsuf suresi 29. ayet.

⁷²⁸ Yûsuf suresi 28. ayet.

⁷²⁹ Yûsuf suresi 30. ayet.

⁷³⁰ Yûsuf suresi 30. ayet.

⁷³¹ Yûsuf suresi 30. ayet.

⁷³² Yûsuf suresi 30. ayet.

فَلَمَّا سَمِعَتْ بِمَكْرِهِنَّ أَرْسَلَتْ إِلَيْهِنَّ⁷³³

ya' nî Zelîhâ bu 'avratların sözlerini işitdiler ve aña ta' n idenleri bildiler adam gönderüb evine da' vet eyledi ol 'avratlar beş 'avrat idi andan Zelîhâ Hazret-i Yûsuf'ı yudu arıtdı düzdi ve kuşatdı ve ağır hil'atler geydirdi bu 'avratların oturacak yerin karşusunda bir oda içinde gizledi sen burada otur şol vakit kim ben saña işâret eyleyem gelesin bizim karşumuzda turasın didi nakil olunur ki Hak Te'âlâ dünyâda erkeklerde Yûsuf 'Aleyhisselâm'dan güzel kimse gelmemişdir ve güzelliği şöyle idi kim 'Azîz-i Mısır kaçan Hazret-i Yûsuf ile şehir içine ve çarşu içine gitse Hazret-i Yûsuf'ın yüzi nûrı Gün gibi dükkânlarla ve pâzâr içine düşerdi şol la'l-i yüzük kaşına Gün tokunsa ne veçhile şu'le virir ise Yûsuf'ın yüzi dahi öylece şu'le virir idi çün Zelîhâ ol 'avratları da' vet eyledi sordı latîf ta'âmlar getürdiler ve yendikden soñra meclise ziyet virüb şarâb getürdiler andan buyurdı pes turunc ve pes bıçak getürüb bu beş 'avratların önüne kodılar andan Zelîhâ eyitdi turunclarını alın bıçağla kesün didi pes ol 'avratlar turunclarını alub kesmeye^[18] başlayınca Zelîhâ Hazret-i Yûsuf'a işâret eyledi Yûsuf dahi oldığı yerden taşra geldi bu 'avratların karşusunda turdı bunlar da Hazret-i Yûsuf'ın yüzine baktılar Yûsuf 'Aleyhisselâm'ın yüzü nûrundan gözleri kamaşdı mütehayyir kaldılar gözleri Hazret-i Yûsuf'ın yüzünde kaldı ellerindeki turuncları unutdılar turunc keseriz sandılar ellerini kesdiler tuymadılar ellerinin kanı revân oldı ve akdı acısını dahi tu[y]madılar nitekim Kur'ân'da buyurur

فَلَمَّا رَأَيْنَهُ أَكْبَرْنَهُ وَقَطَّعْنَ أَيْدِيَهُنَّ⁷³⁴

ya' nî hemân kim Hazret-i Yûsuf'ı gördiler mütehayyir ve hayrân kaldılar turunc yerine ellerini kesdiler haberleri olmadı ve tu[y]madılar

وَقُلْنَ حَاشَ لِلَّهِ مَا هَذَا بَشَرًا إِنْ هَذَا إِلَّا مَلَكٌ كَرِيمٌ⁷³⁵

hâşâ ki bu âdem oğlanı ola âdemde bu vechile güzel mi olur illâ ferîştedir didiler

قَالَتْ فَذَلِكُنَّ الَّذِي لُمْتُنَّنِي فِيهِ⁷³⁶

Zelîhâ anlara eyitdi bu oldur kim beni bunun 'ışkı için melâmet iderdiñiz utanmadan bir kulunu sevdi ve kendüyi rüsvây eyledi derdiñiz

وَأَقْدَرَأَوْدُنْتُهُ عَن نَّفْسِيهِ فَاستَعصَمَ⁷³⁷

tahkîk ben bunu sevdim ve kendime da' vet eyledim râzı olmadı baña uymadı

⁷³³ Yûsuf suresi 31. ayet.

⁷³⁴ Yûsuf suresi 31. ayet.

⁷³⁵ Yûsuf suresi 31. ayet.

⁷³⁶ Yûsuf suresi 32. ayet.

⁷³⁷ Yûsuf suresi 32. ayet.

وَلَنْ لَمْ يَفْعَلْ مَا أَمْرُهُ لِيُسْجَنَنَّ وَيَكُونًا مِنَ الصَّاعِرِينَ⁷³⁸

eger şimden soñra benim didigim yerde olmayub benim sözime uymazsa ben anı zindâna bırakdırırım hor olanlardan olur didi o ‘ avratlar Hazret-i Yûsuf’a nasîhat itdiler Zelîhâ’niñ sözini sözini tut zindâna girmekden ol yegdir didiler Hazret-i Yûsuf bu sözi eşidicek Allah-ü Te‘âlâ’ya du‘â itdi

قَالَ رَبِّ السِّجْنُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِمَّا يَدْعُونَنِي إِلَيْهِ⁷³⁹

ya‘nî Yârabbi bu ‘avratlar beni da‘vet itdigi nesne itmekden baña zindâna girmek yegdir

وَالأ تَصْرِفُ عَنِّي كَيْدَهُنَّ أَصْبُ إِلَيْهِنَّ وَأَكُنُّ مِنَ الْجَاهِلِينَ⁷⁴⁰

eger bunlarıñ şerrini benden gidermez iseñ ve beni bunlarıñ mekrinden saklamaz iseñ ben bunlarıñ mekrinden kurtulmazam câhillerden oluram didi Allah-ü Te‘âlâ Yûsuf ‘Aleyhisselâm’iñ du‘âsını kabûl kıldı ve anlarıñ mekrinden sakladı Hak Te‘âlâ buyurur

فَاسْتَجَابَ لَهُ رَبُّهُ¹⁹ فَصَرَفَ عَنْهُ كَيْدَهُنَّ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ⁷⁴¹

bundan soñra Zelîhâ Yûsuf’ı kendüne gücile da‘vet idemezdi lâkin kendüyi nâziklikle Hazret-i Yûsuf’a ‘arz iderdi her gâh ki ikisi halvet olurdu eydürdi ki ey Yûsuf ne sûretin vardır Yûsuf ‘Aleyhisselâm eyitdi bu sûret toprak olıyardır gâh eydürdi kim ey Yûsuf ne müntehî gözlerin vardır Yûsuf ‘Aleyhisselâm dir idi kim bu gözlere meşhed içinde kurdılar düşecekdir ve buña beñzer nice sözler söyledi hâsılı Hazret-i Yûsuf hiç aña mukayyed olmazdı bu hâl üzerine çok zamân geçdi Zelîhâ bildi kim Yûsuf râm olmaz ve sözine uymaz diledi kim Yûsuf ‘Aleyhisselâm’ı bir iki ay zindâna koydura şâyed ki zindânda zahmet gördikde sözine uya erine didi kim bu Ken‘ânî oğlan benim hakkıma yaramaz sözler söyler imiş ve şehirde buña haber sorarlar imiş ve beni halka rüsvây ider imiş Zelîhâ beni döşegine çağırıldı ben gitmedim dir imiş bunu zindâna koymak gerekdir kim suç bunda olduğunu bileler il beni dillerinden bırağalar be bu sözi unudub söylemeyeler ‘Azîz-i Mısır Zelîhâ ile meşveret itdiler ki biraz müddet Yûsuf zindânda ola ki bu söz basıla halk unıdalar pes Yûsuf ‘Aleyhisselâm’ı zindâna kodılar Hazret-i Yûsuf zindâna girdi gâh namâz kılurdu ve gâh halka zindânda nasîhat iderdi ve hasta olanları tımar iderdi ve gâh düş görenleriñ düşünü ta‘bîr iderdi Hazret-i Yûsuf her nice ta‘bîr ider ise bi-‘ayniha öyle vâki‘ olurdu zîrâ Hak Te‘âlâ Yûsuf ‘Aleyhisselâm’a düş

⁷³⁸ Yûsuf suresi 32. ayet.

⁷³⁹ Yûsuf suresi 33. ayet.

⁷⁴⁰ Yûsuf suresi 33. ayet.

⁷⁴¹ Yûsuf suresi 34. ayet.

‘ilmiñ bildirmişdi Hazret-i Yûsuf düş ta‘bîr itmekte şol kadar şöret buldı kim gice düş görenler sabâh gelürler Yûsuf ‘Aleyhisselâm’ıñ başına üşerlerdi ta‘bîr itdirirlerdi zindânda bir kimse hasta olsa Hazret-i Yûsuf aña hizmet iderdi şöyle kim zindân ehli anıñ sebebiyle râhat buldılar meger ol zindân içinde Sultân’ıñ ^[20]hasekîlerinden iki yigit mahbûs idi biri Sultân’ıñ şarâbdârı ve biri çâşnigîri idi Sultân gazab idüb anları zindâna koydurmuş idi bu iki kişiniñ biri Sultân’a zehir içirseler gerek idi ammâ kangısı oldığı bilinmediginden ikisini dahi bile zindâna koymuş idi tâ ikrâr eyleyince ve zehir kangısındadır bilince zindânda yatarlar çün bunlar Hazret-i Yûsuf’uñ eyüligini ve lutfını ve hulkını ve bu düşleri ta‘bîr idüb râst geldigini gördiler zindâncıya didiler bu oğlan kimiñ nesidir ne günâh içün zindâna koymışlardır didiler zindâncı eyitdi bu oğlan ‘Azîz-i Mısr’ıñ kulıdır ki Sultân’ıñ hazînedârıdır anıñ ‘avratıyla müttehim olunduğı çün zindânda habis olunmuşdır didi pes bunlar biribiriyle tanışık itdiler ki birer düzme düş söyleyelim görelim bu oğlan düzme idügin bilür mi ve nice ta‘bîr ider didiler Çâşnigîr Şarâbdâr’a didi sen evvel söyle Şarâbdâr Yûsuf’a didi

إِنِّي أَرَيْتِي أَعْصِرُ خَمْرًا⁷⁴²

ya‘nî ben düşümde gördüm sucı sıkarım ya‘nî sucı eylemek içün üzüm sıkarım Çâşnigîr eyitdi

إِنِّي أَرَيْتِي أَحْمِلُ فَوْقَ رَأْسِي خُبْرًا تَأْكُلُ الطَّيْرُ مِنْهُ⁷⁴³

ya‘nî ol eyitdi ben düşümde şöyle gördüm ki başım üzerinde bir sini ile etmek götürürüm havâdan kuşlar gelüb ol etmegi benim başımdan yirler Yûsuf ‘Aleyhisselâm eyitdiler

نَبَّأْنَا بِتَأْوِيلِهِ إِنَّا نَرَاكَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ⁷⁴⁴

ya‘nî bu sözüümüñ bize ta‘bîriñ söyle biz seni eyülerden görürüz didiler Yûsuf ‘Aleyhisselâm bildi ki birisiniñ düşi yaramazdır andan düş-i sâhibe helâklik görünür dimedi anıñ düşini ta‘bîr itse anıñ hâtırı gamgin olacak buña hod zindân gussa yeter düş gussası bâri eşitmesün didi ta‘bîr itmedi zîrâ üstâd-ı mu‘teberleriñ âdeti budur ki kaçan bir kimse aña düş ‘arz eylese ol düşden aña ziyân ola bî-tekellüf ol düşi ta‘bîr eylemezler ^[21] belki biraz vakit fikir iderler düş sâhibini yine söylettirirler Yûsuf ‘Aleyhisselâm’ıñ dahi bunlarıñ düşün yormadı ve gayrı söze meşgûl meger ol oğlanlar pûtperestler idi Hazret-i Yûsuf bunları Allah’a da‘vet eyledi

⁷⁴² Yûsuf suresi 36. ayet.

⁷⁴³ Yûsuf suresi 36. ayet.

⁷⁴⁴ Yûsuf suresi 36. ayet.

يَا صَاحِبِي السَّجْنِ أَرَبَابٌ مُتَفَرِّقُونَ خَيْرٌ أَمِ اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ⁷⁴⁵

ya' nî ey iki zindân yârenleri çok tañrılara taparsız tañrı deyü bunca pûtlara tapmadan bir Allah'a tapmak hayrlu degil midir ki cemî' nesne' kahr idicidir deyüb anlara nasîhat idüb çok söz söyledi umardı kim bunlar gayrı nesneye meşgûl olalar düş ta' biriñ unutalar sormayalar çâre olmadı Yûsuf ' Aleyhisselâm bunları söze tutdukca bunlarıñ düş ta' birine hırsları ziyâde olurdu gördi ki kurtulmaz eyitdi

يَا صَاحِبِي السَّجْنِ أَمَا أَحَدُكُمْ مَا فَيَسْقَى رَبَّهُ خَمْرًا⁷⁴⁶

ya' nî ey iki zindân yoldaşları siziñ biriñiz Sultân'ın şarâbdârı olıdır ya' nî ol Şarâbdâr'a eyitdi seni Sultân yanına çağıra yine evvelki mertebeni bulasıñ Sultân yanında mukarreb olasıñ

وَأَمَّا الْآخِرُ فَيُصَلَّبُ فَتَأْكُلُ الطَّيْرُ مِنْ رَأْسِهِ⁷⁴⁷

ya' nî ol biriñiz ki başından etmek yedi kuşlar anı Sultân asa başını kuşlar delüb beynini yiye didi Yûsuf bu düşi böyle ta' bir idicek ol oğlanlar eyitdiler biz yalan söyledik düş görmemiş idik maksûdımız seni añlamak idi didiler Yûsuf ' Aleyhisselâm eyitdi

فُضِيَ الْأَمْرُ الَّذِي فِيهِ تَسْتَفْتِيَانِ⁷⁴⁸

ya' nî söziñize hükmolundu bu kazâ elbetde siziñ başıñıza geliserdir hayr ve eger şer ağıziñizden çıkan söz [f]âldır didigim gibi olıdır didi âhir birisi Sultân katında mukarreb olub toğrulığı bilindi ve biriniñ hıyâneti zâhir olub boğazından asıldı kuşlar gelüb beynini yediler ol vakit Yûsuf ' Aleyhisselâm

وَقَالَ لِلَّذِي ظَنَّ أَنَّهُ نَاجٍ مِنْهُمَا اذْكُرْنِي⁷⁴⁹

ya' nî Yûsuf ' Aleyhisselâm Şarâbdâr'a eyitdi vaktâ ki pâdişâh katına^[22] hâlim sora didi pes Hak Te'âlâ buyurdu

فَأَنسِيَهُ الشَّيْطَانُ ذِكْرَ رَبِّهِ⁷⁵⁰

ya' nî Şeytân unutturdu Şarâbdâr'a Hazret-i Yûsuf'ı pâdişâh katına aındırmadı tamâm yedi yıl geçdi Yûsuf'ı aındırmadı bunda da bir hikmet var idi aındırmadığı için başka bir şey' añaşılmaya Hak Te'âlâ bir kulunu belâdan kurtarmak istese aña bir nesneyi zâhirde sebep kılur enbiyâ ve evliyâ Hak Te'âlâ'nıñ dostlarıdır anlar gö[ñü]llerini Allah'a bağışlamışlardır Hazret-i Yûsuf'ıñ hâtırına bu geldi ki şâyed halâsına Hak Te'âlâ ol

⁷⁴⁵ Yûsuf suresi 39. ayet.

⁷⁴⁶ Yûsuf suresi 41. ayet.

⁷⁴⁷ Yûsuf suresi 41. ayet.

⁷⁴⁸ Yûsuf suresi 41. ayet.

⁷⁴⁹ Yûsuf suresi 42. ayet.

⁷⁵⁰ Yûsuf suresi 42. ayet.

Şarâbdâr'ı sebep kılmış ola Hazret-i Yûsuf Şarâbdâr'a bu sözi söyleyicek Hak Te'âlâ Yûsuf'a 'itâb idüb Cembrâ'îl'i gönderdi Cembrâ'îl eyitdi yâ Yûsuf Hak Te'âlâ saña eydür kim seni kim yaratdı Yûsuf eyitdi Allah-ü Te'âlâ yaratdı atan Ya'kûb'a on iki evlâd virdi bu evlâdların içinde seni Ya'kûb'a kim sevdirdi Yûsuf eyitdi Allah-ü Te'âlâ ve seniñ karındaşların seni öldürmege ittifâk idicek kuyuya bırakmağı anların göñline kim virdi Yûsuf eyitdi Allah-ü Te'âlâ ve seni helâkden kim sakladı Yûsuf didi Allah-ü Te'âlâ ve ol kârbânı kuyu üzerine kim uğratdı ki seni kuyudan çıkarub Mısır'a getürdi Yûsuf eyitdi Allah-ü Te'âlâ ve Mısır'da seni 'Azîz-i Mısır eline kim virdi ki Mısır'da andan ulu kişi yok idi seni bir hasîs ve zelîl kişi eline virmedi Yûsuf eyitdi Allah-ü Te'âlâ pes eyitdi çün bilürsin ki bunca nesneye sebep olan Allah-ü Te'âlâ'dır ol seni bu zindândan kurtarmağa sebep olmaz mı idi kim anı koduñ sebebi bir gayrıdan istediñ Hazret-i Yûsuf Cembrâ'îl'den haberi işidicek Hak Te'âlâ'dan utandı ve ağladı bu mertebe ağlayub zârlık idicek Hak Te'âlâ Yûsuf 'Aleyhisselâm'ı esirgedi tevbesini kabûl itdi tekrâr Cembrâ'îl 'Aleyhisselâm geldi hâtırın teselli eyledi 'itâb Hazret-i Yûsuf[a] ta'zîm ve 'izzetdir Yûsuf 'Aleyhisselâm eyitdi yâ Cembrâ'îl Hak Te'âlâ beni niçün zindâna kodı Cembrâ'îl didi ^[23]sen kendini zindâna lâyıq gördüñ didi andan Yûsuf eyitdi babamdan ne haber Cembrâ'îl didi ağlamakdan gözleri görmez oldı Yûsuf eyitdi Hak Te'âlâ beni babamdan niçün ayırdı Cembrâ'îl eyitdi Hak Te'âlâ didi ki Ya'kûb kendinden gayrısın seve didi Hak Te'âlâ eyitdi

فَلَبِثَ فِي السِّجْنِ بِضْعَ سِنِينَ⁷⁵¹

müfessirler şöyle dimişlerdir ki yedi yıl Hazret-i Yûsuf zindânda kaldı ol Şarâbdâr Sultân katında mukarreb oldı yedi yıl olunca Yûsuf'ı añmadı

bu söz Mısır Sultânı düş görüb Yûsuf 'Aleyhisselâm'm ta' bîr itdiğiñi bildirir

çün Allah-ü Te'âlâ diledi kim Hazret-i Yûsuf'ı zindândan halâs kıla ittifâk bir gice Sultân yaturken bir 'aceb düş görür nitekim Kur'an'da buyurdu

أَبَى أَرَى سَبْعَ بَقَرَاتٍ سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ سَبْعٌ عِجَافٌ وَسَبْعٌ سُنبُلَاتٍ خُضْرٍ وَأُخَرَ يَابِسَاتٍ⁷⁵²

ya'nî Sultân katında olan beglere ayıtdı düşümde gördüm ki nehr-i Nîl'den yedi semüz sığırlar anların ardınca gâyetde arık yedi sığırlar çıkar ol arık sığırlar ol semüz sığırları yudalar şöyle kim ol semüz sığırlar belürsüz olur gider ve ol arık sığırlar hâlleri üzere olurlar andan soñra yedi yaş buğday başın görirem ve anlar tamâm tolmuş iken yedi kuru buğday başı ol yaş başa gâlib gelür ol yaş başlar arasında belürsüz olur Sultân bu

⁷⁵¹ Yûsuf suresi 42. ayet.

⁷⁵² Yûsuf suresi 43. ayet.

vechile düş görür sabâh oldukda Mısır şehrinde ne kadar mu‘abbirler ve müneccimler var ise cem‘ idüb düşüni anlara söyler

753 يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ أَفْتُونِي فِي رُءْيَايَ إِنْ كُنْتُمْ لِلرُّءْيَا تَعْبُرُونَ

ya‘nî ey müneccimler ve ey ‘âkıllar benim düşümi ta‘bîr eylesen didi pes ‘âlimler niçe kim cehd itdiler ve fikr itdiler hic bu düşüñ ta‘bîrini bilmediler cümlesi ‘âciz kaldılar âhir didiler

754 قَالُوا أَضَعَتْ أَحْلَامٌ وَمَا نَحْنُ بِتَأْوِيلِ الْأَحْلَامِ بِعَالَمِينَ

ya‘nî eyitdiler buncılayın düşe adgâs ü ahlâm dirler i‘tibârsız düşdür te‘vîlini bilmeziz didiler Sultân bunlardan bu haberi işidicek katı [24] perîşân oldu ve gönli mutma‘in olmadı yemekden ve içmekden kesildi

755 وَقَالَ الَّذِي نَجَا مِنْهُمَا وَادَّكَرَ بَعْدَ أُمَّةٍ

ya‘nî ol iki kişiniñ biri Şarâbdâr idi kurtulmuş idi nice [za]mân geçdikden soñra Hazret-i Yûsuf‘uñ didigi söz hâtırına geldi eyitdi

756 أَنَا أَنْبَأُكُمْ بِتَأْوِيلِهِ فَأَرْسِلُونِي

ben bu düşüñ te‘vîlin getüreyim bir kimse vardır kim bu düşi ol ta‘bîr ider beni gönder varayım didi Melik var getür didi Şarâbdâr zindâna geldi

757 يُوسُفُ أَيُّهَا الصِّدِّيقُ أَفْتِنَا فِي سَبْعِ بَقَرَاتٍ سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ سَبْعُ عَجَافٍ وَسَبْعِ سُنبُلَاتٍ خُضْرٍ وَأُخَرَ يَابِسَاتٍ

ya‘nî eyitdi ey gerçek sözlü Yûsuf işbu düşüñ te‘vîlini baña söyle kim yedi arık sığır yedi semüz sığırı yir andan yedi kurı buğday başı yedi [yaş] buğday başını dökedir bu nesne neye işâretdir deyüb Sultân‘ıñ düşüni tam söyledi Hazret-i Yûsuf bildi kim aña Hak Te‘âlâ‘dan ‘inâyet yetişecek vakit oldu bu düş kendiniñ halâsına sebep olacaktır hâline sabr eyledi beni çıkarıñ Sultân katına iletıñ ta‘bîriñ ideyim dimedi belki bîtekellüf düşüñ ta‘bîriñ söyledi zîrâ mukaddem Sultân katına beni añasın didigine peşîmâñ olmuşdı

758 قَالَ تَزْرَعُونَ سَبْعَ سِنِينَ دَابًّا

eyitdi yedi yıl birbiri ardınca ekinler ekesiz ekinleriñiz râst gele o vakit biçdigiz buğdayı kabından çıkarmayasız

753 Yûsuf suresi 43. ayet.

754 Yûsuf suresi 44. ayet.

755 Yûsuf suresi 45. ayet. Ayetteki “veddekera” ifadesi nüshada “ezkur” şeklinde yazılmış.

756 Yûsuf suresi 45. ayet.

757 Yûsuf suresi 46. ayet.

758 Yûsuf suresi 47. ayet.

فَمَا حَصَدْتُمْ فَذَرُوهُ فِي سُنْبُلِهِ إِلَّا قَلِيلًا مِمَّا تَأْكُلُونَ⁷⁵⁹

ya' nî biçdigiñiz buğdaydan yeyecegiñiz kadar dögesiz bâkîsini başağında koyasız dura

ثُمَّ يَأْتِي مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ سَبْعٌ شِدَادٌ يَأْكُلْنَ مَا قَدَّمْتُمْ لَهُنَّ إِلَّا قَلِيلًا مِمَّا تَحْصِنُونَ⁷⁶⁰

ya' nî bundan soñra yedi zahmetli yıl gele ki bu cemî' ekdigiñiz zahîreler ol yedi yıl içinde bite zîrâ ol soñraki yıllar kahtlık ola ekin yetmeye ol semüz sığırlar ol ucuzluğa işâretidir ki ekinler ola buğday çok ola ağaçlarda yemişleri çok ola ol yaşarmış buğday başları ol ekin bol olduğına işâretidir ve ol arık sığırlar^[25] aña işâretidir ki ol soñra yedi yıl tamâm kahtlık olacaktır dâne bitmeyüb ağaçlarda yemiş olmayacaktır bu evvelki yıllarda cem' itdigiñiz tahıllar size ol kahtlık yıllarda gerek olacaktır buğday ki başağında tura ne kadar turursa kurd yemez ve ziyân olmaz ammâ dökülüb savrılan buğday çok turmaz on dört yıl olunca bâkî kalmaz andan eyitdi

ثُمَّ يَأْتِي مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ عَامٌ فِيهِ يُغَاثُ النَّاسُ وَفِيهِ يَعْرِضُونَ⁷⁶¹

ya' nî bu on dört yıldan soñra bir yıl gele kim yağmurlar çok yağar ve yemişler bol ola ucuzluk ola halk zahmetden kurtulub râhat olalar didi on beşinci yılda ne olacağını kendinden söyledi zîrâ ol kahtlık yıldan soñra hâl ne olacağını bilmezlerdi Yûsuf 'Aleyhisselâm anda olacak ucuzluklardan dahi haber virdi tâ kim hâtırları hoş olub Allah-ü Te'âlâ'ya şükr ide bu nesne mu'abbirleriñ 'â[de]tindendir ki kaçan bir zahmetli nesneden haber virseler 'akabince bir eyü söz dahi söylerler ki ol kişiniñ hâtırı hoş ola Hazret-i Yûsuf dahi bu yılları o cihetden haber virdi yoğsa düş içinde bu yıllarda işâret yok idi çün Şarâbdâr'a bu düşüñ ta'biriniñ söyledi Şarâbdâr şâz olub Sultân katına gelüb haber virdi Sultân eşidüb gayetde begendi

وَقَالَ الْمَلِكُ ائْتُونِي بِهِ⁷⁶²

ya' nî varıñ ol kişiyi benim katıma getirin didi Şarâbdâr'ı yine Hazret-i Yûsuf'a gönderdi ki zindândan çıkarub Sultân katına getüre

فَلَمَّا جَاءَهُ الرَّسُولُ⁷⁶³

çün Şarâbdâr geldi Hazret-i Yûsuf'ı da'vet eyledi Yûsuf bildi kim Hak Te'âlâ kendüyi esirgedi ve zindândan halâs kılacağı vakit yetişdi ammâ 'acele it[me]di sabr eyledi gönllinden eyitdi varacağım Mısır Sultânı'dır ulu pâdişâhdır beni anıñ katında 'ilm ü hikmetle vasıf itmışlerdir beni anıñ çün çağırıtmışdır elbetde beni ehl-i zindân defterine

⁷⁵⁹ Yûsuf suresi 47. ayet.

⁷⁶⁰ Yûsuf suresi 48. ayet.

⁷⁶¹ Yûsuf suresi 49. ayet.

⁷⁶² Yûsuf suresi 50. ayet.

⁷⁶³ Yûsuf suresi 50. ayet.

yazmışlardır ve ne hâlden ötüri habis olduğım dahi yazmışlardır ol vakit ol deftere nazar kıla benim adımı anda yazılmış ^[26] gördi ki ‘avratla töhmet olunmuş anıñ çün zindâna konulmuş diyeler işidenler dahi sanalar gerçektir diyeler bundan yaramaz dahi ne ola kim benim adım hâ’in ve hâne yıkıcı ola benim ol Sultân kıtında ne mikdârım ve ne ‘izzetim ve ne hürmetim ola benim [bu] günâhdan beri idigim ve [bî] günâh idigim Sultân kıtında zâhir olmayınca Sultân katına varmak olmaz didi pes Şarâbdâr’a eyitdi

ارْجِعْ إِلَىٰ رَبِّكَ فَسْيُلُهُ مَا بَالُ النَّسْوَةِ الَّتِي قَطَّعْنَ أَيْدِيَهُنَّ إِنَّ رَبِّي بِكَيْدِهِنَّ عَلِيمٌ⁷⁶⁴

ya‘ nî Hazret-i Yûsuf ol gelen adama eyitdi yüri var efendine eyit o ‘avratlar ki turunc yerine ellerin kesdiler niçün kesmişlerdir sorsun ve ol meclisde ne geçmiştir sorsun hakîkati bilsün ve benim hakkımda ne vechile şahâdet iderler benim günâhım nedir ve ne sebebden zindâna kodılar ve benim efendimiñ ‘avratı ol hâtûnlara ne söyledi eşidsün bilsün andan soñra çıkarım varıram didi Şarâbdâr gelüb Sultân’a Yûsuf ‘Aleyhisselâm’ıñ haberin söyledi Sultân bir kul gönderüb ol pes hâtûnı ve Zelihâ’yı bile hâzır kıldırđı anlara eyitdi

مَا خَطْبُكُمْ إِذْ رَاوَدْتُنَّ يُوسُفَ عَنْ نَفْسِهِ⁷⁶⁵

ya‘ nî ne hâl idi ol iş kim Yûsuf’ı kendinize da‘ vet itdiñiz siz aña kasd itdiñiz yoñsa ol size mi kasd eyledi zîrâ bu ‘avratlar dahi Yûsuf ‘Aleyhisselâm’ı göricek meyl itmişlerdi n’ola saña ne ziyân olur sözün itseñ dimişlerdi ol ‘avratlar eyitdiler

حَاشَ لِلَّهِ مَا عَلِمْنَا عَلَيْهِ مِنْ سُوءٍ⁷⁶⁶

ya‘ nî eyitdiler ma‘ âz-Allah-ü biz hiç Yûsuf’uñ fenâlığını görmedik ve bu ‘Azîz ‘avratı Zelihâ bize itdi ben Yûsuf’ı sevdim diledim ol baña râzı olmadı ve baña uymadı didiler Zelihâ dahi pâdişâh kıtında ikrâr eyledi didi kim

الَّذِينَ حَصَّصَ الْحَقُّ أَنَا رَاوَدْتُهُ عَنْ نَفْسِهِ وَإِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ⁷⁶⁷

ya‘ nî hak şimdi zâhir oldu Yûsuf’ı ben diledim ol beni dilemedi ben çok eyledim Yûsuf baña uymadı ve baña mutî‘ olmadıçün ben anı zindâna koydırdum Yûsuf gerçektir günâhı yokdur didi Hazret-i Yûsuf’uñ halk içinde toğrulığı bilindi eyitdi

[27] اِنِّي لَمْ اُخْنَهُ بِالْغَيْبِ⁷⁶⁸

ya‘ nî bu nesne’i ben anıñçün itdim tâ ‘Azîz-i Mısır bile kim ben anıñ hakkında hıyanet itdim

⁷⁶⁴ Yûsuf suresi 50. ayet.

⁷⁶⁵ Yûsuf suresi 51. ayet.

⁷⁶⁶ Yûsuf suresi 51. ayet.

⁷⁶⁷ Yûsuf suresi 51. ayet.

⁷⁶⁸ Yûsuf suresi 52. ayet. Ayetteki “enni” ifadesi nüshada “inni” şeklinde yazılmış.

وَمَا أُبْرئُ نَفْسِي إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ إِلَّا مَا رَحِمَ رَبِّي⁷⁶⁹

ya'nî ben nefsimi eyüdir dimezem kişiniñ nefsi yaramaz nesnelere emr idicidir bu nesnede benim toğrulıgım zâhir olsa gerekdir andan Sultân eyitdi

وَقَالَ الْمَلِكُ ائْتُونِي بِهِ أَسْتَخْلِصْهُ لِنَفْسِي⁷⁷⁰

ya'nî ol oğlanı baña getürin kim ben anı [nefsim] için ve kendi maslahatım için hâs eylerem ancılayın 'âkıl kişi benim katımda gerekdir didi hemân ki Yûsuf 'Aleyhisselâm geldi Sultân anı 'Azîz-i Mısır'dan satun aldı ve irâde eyledi ve Zelîhâ 'Azîz-i Mısır'ıñ tahtında iken 'Azîz-i Mısır fevt oldı Hazret-i Yûsuf Zelîhâ'yı aldı ol vakit ki Yûsuf 'Aleyhisselâm'ı zindândan çıkardılar zindân ehli ağlaşdılar Yûsuf 'Aleyhisselâm anlar ile vedâ'laşdı ve anlar için du'â eyledi ilâhî sâlihler gönlünü bunların üzerine şefkatlü eyle dahi bunlardan haber gizleme ol sebebdendir ki zindân ahâlîsi şehirlerde olan havâdis sâ'ir halkdan ziyâde bilürler andan Yûsuf 'Aleyhisselâm'ı hammâma aldılar yundı zindân koşusu gitdi andan hil'atler getürdiler geydi Yûsuf 'Aleyhisselâm Sultân'a selâm virdi ve gayrı dilce du'â eyledi Sultân eyitdi bu ne dildir Yûsuf eyitdi atam ve dedem dilidir meger Sultân yetmiş dürlü dil söylerdi her lügatce Hazret-i Yûsuf söyledi Yûsuf 'Aleyhisselâm ol dillere cevâb virdi henüz küçük iken bunca dili bildiği Sultân'a katı 'aceb geldi andan eyitdi

إِنَّكَ الْيَوْمَ لَدَيْنَا مَكِينٌ أَمِينٌ⁷⁷¹

bundan soñra sen benim mâlım ve hazînelerim üzerine emîn ol ve ne söz der iseñ katımda makbûl olsun didi andan soñra Sultân Hazret-i Yûsuf'a eyitdi imdi bu gördüğim düş maslahatında ne tedbîr idersin didi Hazret-i Yûsuf eyitdi ucuzluk yıllar içinde çok buğday ekdiresin damlara ve anbarlara sapıyla ve destesiyle^[28] toldıralar ve re'âyânıñ ekdiği buğdayıñ dahi humsını aldırasın seniñ anbarında zabt oluna bu zahîre saklana ol gelecek kahtlık yıllarda gerek ola tâ kim buğdayıñ sapı tavana saman ola dânesi Mısır kavmine ve re'âyâlarına kifâyet ide ol vakit bu cem' olunan tahıllar satıla kıtıñda şol kadar mâl cem' ola ki senden öñdin gelen pâdişâhların kıtında olmamış ola pes Sultân eyitdi bu nesne kidirsın kimiñ elinden gelür ki bu vechile zabt ide Hazret-i Yûsuf eyitdi

اجْعَلْنِي عَلَى خَزَائِنِ الْأَرْضِ إِنِّي حَفِيظٌ عَلَيْمُ⁷⁷²

⁷⁶⁹ Yûsuf suresi 53. ayet.

⁷⁷⁰ Yûsuf suresi 54. ayet.

⁷⁷¹ Yûsuf suresi 54. ayet.

⁷⁷² Yûsuf suresi 55. ayet.

ya' nî beni bu maslahat üzerine koy Mısır vilâyetiniñ tahıl hazînelerini ve anbarlarını baña ısmarla ben emîn olub toğrılıkla hıfz ideyim ve seniñ için saklayayım ve ne vechile zabt olacağını bilürem bildigim gibi ideyim didi pes Sultân Yûsuf 'Aleyhisselâm'ıñ [di]digi gibi itdi ne kadar anbarları ve hazîneleri var ise Hazret-i Yûsuf'a ısmarladı Hazret-i Yûsuf her tarafa kullar adamlar gönderdi vâfir tahıllar ekdirdi ve hâsıl olan anbarlara koyub cem' eyledi ve sakladı bilgil ki bu sözde Hazret-i Yûsuf'ıñ harîs olmasına haml itmeyesin Yûsuf'ıñ bundan murâdı Sultân anıñ hakkında ihsân eyledi ve zindândan çıkarub satun alub âzâd eyledi Yûsuf 'Alleyhisselâm dahi diledi kim kulluk hakkını yerine getüreniñ ihsânı mukâbelesine ol dahi bir hidmet ide kim Melik hakkında fâ'idesi ola pes Sultân Yûsuf 'Aleyhisselâm'ı hazîneleri üstüne emîn eyledi ve anbarlara Hazret-i Yûsuf kendi mührin urdı haberde şöyledir ki Hazret-i Yûsuf zindândan çıkdıktan soñra iki yıl mürûrında 'Azîz-i Mısır vefât eyledi Sultân'ıñ cemî' mâlınıñ defteri ve hisâbı Hazret-i Yûsuf'ıñ kütübünde ma' lûm idi ol sebebden cemî' hazînesin Hazret-i Yûsuf'a ısmarladı Yûsuf 'Aleyhisselâm Mısır'ıñ sultânınıñ hazînedârı oldu bunuñ üzerine birkaç gün geçdikden soñra bir gün ^[29] Sultân Hazret-i Yûsuf'a eyitdi yâ Yûsuf ol toğruluk ki sen efendiñ hakkında eylediñ anıñ etmegin gözetdiñ evine hıyânetlik itmediñ şöyle dilerim ki şimdiki hâlde Zelîhâ'yı helâllige kabûl idesin didi Hazret-i Yûsuf Pâdişâh'ıñ sözünü kabûl eyledi Pâdişâh Zelîhâ'y[1] Hazret-i Yûsuf'a virdi ve Yûsuf'a şol kadar mâl ve tavar ve kumâş virdi kim nihâyeti yok idi çün Yûsuf ve Zelîhâ bir araya geldiler Zelîhâ'nıñ hâtırına bu geldi ki ben Yûsuf'ı sevdiğimden ve aña gönül virüb döşegime çağırduğımdan Yûsuf şöyle zan ider ki gayrıya dahi öyle iderim ve beni hâ'in ve kahbe ' avrat sanur ola benim ile böyle iden gayrı kişi ile itmez midir ola didi Zelîhâ bu endîşede iken Yûsuf Zelîhâ'ya el uzatdı Zelîhâ kendini men' eyledi bî-tekellûf boyun virmedi eyitdi yâ Yûsuf baña destûr vir evvel saña bir sözüm var söyleyeyim Hazret-i Yûsuf eyitdi söyle Zelîhâ didi ey Yûsuf ben seni sevdiğimden ve saña bu vechile mukayyed olduğımdan beni sanma ki bir yaramaz hâ'ine ' avrat ola ve senden gayrıya dahi gönül idem yigit sencileyin ola dünyâ içinde senden güzel olmaya ' avrat ki sencileyin ola genclik çağında ola erim sü[s]t-endâm ola ' avrata varmağa kudreti olmaya bu hâller ile ' avrat sencileyin yigide gönül virmeye anı ma' zûr tutmak gerek ve itdigini ' ayıblama bilgil ki ey Yûsuf ben hezâra kasd itmedim ve senden gayrı kişiye gönül virmedim ve kimse baña el uzatmış degildir ben dahi Allah-ü Te' âlâ'nıñ mihriyleyim anamdan nice kim toğdum şöyle dahi bikrim

didî Yûsuf ‘Aleyhisselâm bu sözi işidicek şâd oldı Zelîhâ’ya el uzatdı vâkı‘ â didigi gibi kız oğlan buldı tâ ‘ömri âhir olunca Yûsuf’la dirildi Hak Te‘âlâ cümle peygamberleriñ ‘avratlarını zinâdan muhâfaza eylemişdir kâfire dahi olursa zinâyaya meyl itmemiştir pes Yûsuf ‘Aleyhisselâm çok zamân Zelîhâ ile dirildi iki oğlu oldı biriniñ adı Efrâyim ve biri ^[30] Münşâ idi ba‘de Sultân Hazret-i Yûsuf’a vezîrlik dahi virdi cemî‘ Mısır memleketini Hazret-i Yûsuf’a ismarladı nitekim Te‘âlâ buyurur

وَكَذَلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي الْأَرْضِ يَتَّبِعُوا مِنْهَا حَيْثُ يَشَاءُ⁷⁷³

ya‘nî biz Mısır velâyetinde şol vechile Hazret-i Yûsuf’a miñnet ve şuncılayım kudret virdik kim ne dilerse işlerdi ve ne yerde dilerse olurdu

نُصِيبُ بِرَحْمَتِنَا مَنْ نَشَاءُ⁷⁷⁴

ya‘nî kimi ki dilersevüz rahmetimize yetiştiririz

وَلَا نُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ⁷⁷⁵

bir rivâyetde Zelîhâ günâhına ikrâr idüb ‘Azîz-i Mısır anı boşamışdı çok kişiler Zelîhâ’yı dilediler varmadı Hazret-i Yûsuf’uñ ‘aşkından mest olmuş idi on sekiz yıl ağladı her kim Hazret-i Yûsuf’uñ haberin söylese aña çok mâl virdi Hazret-i Yûsuf’uñ sûretini dîvâra tasvîr itdirmişdi dâ’im aña bakub yâ Yûsuf deyü ağlardı tâ şuna irdi ki gözleri görmez oldı ve beli dahi büküldi mâlı dahi kalmayub fakîr oldı cümle dostları andan yüz çevirdiler bir gün Hazret-i Yûsuf seyrâna çıkmış idi dönüb gelürken Zelîhâ’ya eyitdiler işte Yûsuf gelür Zelîhâ didi beni anıñ yoluna iletiñ anlar dahi Zelîhâ’yı alub Hazret-i Yûsuf’uñ yolu üzerine iletdiler çün Yûsuf yak[1]n geldi Zelîhâ [ç]ağırub didi ey nefesine sabr iden kişi kul iken sultân olurmış ve nefesine uyan kişi sultân iken kul olurmış didi Hazret-i Yûsuf eşidüb eyitdi şu söyleyene soruñ kimdir eyitdiler Zelîhâ’dır tiz Hazret-i Yûsuf at başın çeküb turdı eyitdi yâ Zelîhâ eyü misin hoş mısın Zelîhâ işidüb ‘aklı başından gitti düşdi birâzdan ‘aklı başına geldi Yûsuf ‘Aleyhisselâm didi saña n’oldı ki böyle olduñ Zelîhâ eyitdi seniñ ‘ışkından işte böyle yoğsul oldum Hazret-i Yûsuf didi gözlerine ne oldı Zelîhâ didi seniñ çün ağlamakdan kör oldum Yûsuf didi beliñ neden büküldi Zelîhâ didi seniñ derdinden didi ^[31]ya mâlıñı n’eylediñ eyitdi seniñ ‘ışkına üleşdirdim Hazret-i Yûsuf eyitdi seniñ hakkıñ benim üzerimde çokdur dile benden ne dilersin Zelîhâ eyitdi gözlerim dilerim tâ ki seniñ

⁷⁷³ Yûsuf suresi 56. ayet.

⁷⁷⁴ Yûsuf suresi 56. ayet.

⁷⁷⁵ Yûsuf suresi 56. ayet.

cemâline bakam Hazret-i Yûsuf eyitdi bunca zahmet içinde dahi ‘aşkı unutmadin mı Zelîhâ eyitdi kamçıñı baña vir Hazret-i Yûsuf kamçısın Zelîhâ’ya virdi Zelîhâ bir kerre âh eyledi kamçı od gibi oldı yine Hazret-i Yûsuf’a virdi Yûsuf ‘Aleyhisselâm elim yanmasun deyü kamçıyı elinden bıraktı Zelîhâ didi yâ Yûsuf bunca yıldan berü ben ‘avretligim ile bu odı yüregimde sakladım sen erligin ile bir sâ‘at niçün tutamadıñ Yûsuf ‘Aleyhisselâm bu ahvâli göricek içi yandı buyurdı filhâl sarâyına iletdiler Cebrâ’îl ‘Aleyhisselâm gelüb eyitdi sor yâ Yûsuf Zelîhâ’ya di ki Hak’dan dilegi nedir Hazret-i Yûsuf sordı Zelîhâ eyitdi gencligim ve güzelligim ve hem seniñ helâliñ olmak dilerem didi Yûsuf ‘Aleyhisselâm du‘â kıldı Hak Te‘âlâ du‘âsın kabûl idüb ve her ne kim dilemiş ise virdi ve hem Zelîhâ’yı Yûsuf ‘Aleyhisselâm ol güzellikte görüb cân u dilden ‘âşık oldı bu kerre geldi ki Yûsuf ‘Aleyhisselâm el suna ve Zelîhâ kaçdı Yûsuf ardından yetişüb gömleginden tutdı gömlegi yırtıldı Zelîhâ didi yâ Yûsuf dost dostuñ perdesini yırtar mı didi Yûsuf ‘Aleyhisselâm bu işden utandı Zelîhâ eyitdi yâ Yûsuf utanma berâber olduk andan Zelîhâ’yı nikâh idüb aldı evvelden müslimân olmuş idi Yûsuf ‘Aleyhisselâm aña dîn diyânet ve şerî‘at öğretti pes Zelîhâ murâdına irişüb ‘azîm sevindi ve ‘ibâdete meşgûl oldı ne vakit ki Yûsuf ‘Aleyhisselâm Zelîhâ’ya ‘ışkbâzlık itmek isterdi Zelîhâ râzı olmazdı

bu söz Yûsuf ‘Aleyhisselâm’ıñ karındaşları Mısır’a buğday almağa geldiklerin beyân ider çün ol yedi yıl ki ucuzlıkla gecdi tamâm oldı andan soñra ^[32] kaht olmaya başladı evvelki yıl hic yağmur yağmadı halk ekdiklerini biçdiler ve ellerinde olan tahılları yediler ikinci yıl bir vechile kaht oldı kim yeryüzine gökden katre inmedi üçüncü yıl dahi bu vechile oldı tamâm illerde buğday kalmadı illâ Mısır mülkinde kaldı çün ma‘lûm oldı kim Mısır’dan gayrı yerde buğday bulunmaz her yeriñ halkı Mısır’a yüz tutdılar ne kadar mâl ve kimaşlu esvâbları var ise virüb buğday aldılar dördüncü yıl ne kadar mâl ve tavar ve kumâş var ise Yûsuf’a getürüb buğdaya satdılar Yûsuf ol mâlları alub hazîneye koydı beşinci yıl ne kadar milkleri ve bağları var ise virdiler buğday aldılar altıncı yıl şöyle oldı ki her kişi nesi var ise buğdaya virdi adam var idi ki yüz yük buğday birden alub Yûsuf gör[d]i kim bu vechile yetişmez şöyle kânûn eyledi kim her kişi kendüye yetecek kadar ala ziyâde almaya şöyle kim bir kişi kumâş getürse bir yükden ziyâde buğday virmezdi yedinci yıl oldı buğday tekmîl oldı Mısır halkı ağlayu taşra çıkdılar ve kırk gün kaldı ki buğday erişe halk zebûn olub Yûsuf’a geldiler Hazret-i Yûsuf dahi Hak Te‘âlâ’ya niyâz eyledi derhâl Cebrâ’îl ‘Aleyhisselâm gelüb didi Hak

Te‘âlâ buyurdu ki ben anıñ cemâliñ görmege kırk güne kadar bunlara ni‘met ihsân eyledim Yûsuf ‘Aleyhisselâm böyle emr olundu sahrâya çıkub bir yüce yerde turdu cümle halâyıkı çağırdı anda cem‘ oldılar Hazret-i Yûsuf yüzünden nikâbı kaldırub yüzime bakın didi cümle halk görüb

فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ⁷⁷⁶

okuyub tahsîn itdiler ve karınları toydı kırk güne degin acıkmadı bir gün bir gözsiz oğlan getürdiler didiler yâ ‘Azîz sen du‘â kıl bu oğlanıñ gözi açılsun pes el kaldırub du‘â itdi filhâl gözleri açılıb ve cemâlini görüb karnı toydı imdi bu kaht Şâm velâyetine ve Felestîn iklimine yetişdi kim İbrâhîm Peygamber Ya‘kûb Peygamber anda olmuşlardı kahtlıktan Ya‘kûb Peygamber’iñ kavmi ‘âciz kaldılar ki Mısır’dan⁷⁷⁷ [33] gayrı yerde buğday bulunmazdı ve hem Ya‘kûb ‘Aleyhisselâm’a haber yetişdi ki Mısır Sultânı’nıñ hazînedârı var imiş ki anbarlarıñ küllîsi anıñ elinde imiş ve hem müslimân imiş gayetde hayır ehli ihsân ehli kişi imiş yoğsullara ve za‘îflere şefkat ider imiş Hazret-i Ya‘kûb Yûsuf ‘Aleyhisselâm’iñ firkatinden ağlayub gözleri görmez olmuş idi pes oğlanlarına eyitdi Mısır’a varıñ birâz buğday getirin eşitdim ki Mısır Sultânı’nıñ bir hazînedârı var imiş buğday anbarları cümle anıñ elinde imiş ve İbrâhîm Peygamber dîni üze[re] imiş görüñ kim ne kişidir biz dahi İbrâhîm oğlanlarındañız deyü aña bildiriñ şâyed aslıñız İbrâhîm ‘Aleyhisselâm idigini bilicek sizi esirgeye halka satdığından size ucuz sata didi çün Ya‘kûb ‘Aleyhisselâm’iñ on oğlu Mısır’a geldiler Hazret-i Yûsuf kıtına vardılar Hazret-i Yûsuf anları göricek bildi ammâ anlar Hazret-i Yûsuf’ı bilmediler nitekim Kur’ân’da gelür

وَجَاءَ إِخْوَةُ يُوسُفَ فَدَخَلُوا عَلَيْهِ فَعَرَفَهُمْ وَهُمْ لَهُ مُنْكَرُونَ⁷⁷⁸

Yûsuf ‘Aleyhisselâm anlara eyitdi ne kişilersiz ve ne maslahata geldiñiz buğday almağa geldik Yûsuf ‘Aleyhisselâm diledi kim anlara kendüyi bildirmeye eyitdi siz hic buğday alıcıya beñzemezsiniz câsûslığa beñzersiz câsûslığa mı geldiñiz ki bir gayrı pâdişâha bu iklimiñ haberin iletisiz eyitdiler biz beg pâdişâh bilür kavmden degilüz bizler beyâbânda olurız Ken‘ân vilâyetinde bizler on bir karındaşız bir pîr atamız vardır peygamberdir adına Ya‘kûb dirler lakabına İsrâ’îl dirler beldemizde kahtlık vâki‘ oldı Mısır’dan gayrı yerde buğday bulunmaz ve seniñ eyü adıñ eşitdik atamız bizi saña gönderdi ki bize buğday viresin Yûsuf ‘Aleyhisselâm diledi kim karındaşlarıñ hâlin sora

⁷⁷⁶ Yapıp-yaratanların en güzeli olan Allah pek yücedir. (Mü‘minûn suresi 14. ayet)

⁷⁷⁷ Sayfa başında tekrar yazılmış.

⁷⁷⁸ Yûsuf suresi 58. ayet.

sağ mıdır yoşsa ölmüş midir bile eyitdi çün siz on bir karındaşsız niçün biriñiz gelmedi on karındaş geldiñiz eyitdiler ol bir karındaşımız bizden küçükdür atamız anı bek sever anıñla göñli eğlenmek ^[34] için alıkodı bizimle bile göndermedi Yûsuf ‘Aleyhisselâm eyitdi siziñ atañız çün peygamberdir niçün sevmek gerek idi yâhûd berâber seveydi anlar eyitdiler ol küçük karındařımızñ anasından atamızñ bir oğlu var idi adına Yûsuf dirler idi atamız anı katı sever idi ittifâk anı kurd yedi anıñ derdinden atamız ol küçük oğlunu katından gidermez oldu anı hemâñ anıñ yerine bilür bir sâ‘at katından ayırmaz Yûsuf ‘Aleyhisselâm eyitdi çünkü babañız peygamberdir Mısır kavmini dîne da‘vet itmege niçün gelmedi eyitdiler Hak Te‘âlâ anı Ken‘ân iline virdi ve gâyet müsindir ve hem gözleri görmez olmuşdur Yûsuf‘a hüznü sebebinden ve bir ev yaptırmışdır adını Beytü‘l Ahzân komışdır her gün ol eve girüb Yûsuf deyü ağlar didiler Hazret-i Yûsuf nikâb altından derd ile ağladı eyitdi [siziñ] gibi latîf yigit oğulları ola kücük oğluna niçün bu kadar ağlar eyitdiler ol gâyetde güzel idi Yûsuf ‘Aleyhisselâm eyitdi sizden ziyâde hüneri mi var idi eyitdiler ‘âkıl ve zâhid idi çünkü Yûsuf ‘Aleyhisselâm bunlardan kendi hakkına eyü söz eşitdi kendüye eyitdi bunlar baña yaramazlık itdiler ise dahi ben bunlara eylik ideyim deyüb ben size buğdayı şol şartıla virürem ki bir dahi geldiđiñiz vakit ol kücük karındařıñızı bile getüresiz tâ aña nazar idem görem ki anda ne hüner vardır ki atañız siziñ cümleñizden anı ziyâde niçün sever bileyim Hazret-i Yûsuf‘uñ maksûdı kendi karındaşını görmek idi zîrâ Yûsuf ‘Aleyhisselâm andan ayrıldığı vakitte ol on üç yaşında idi altı yıl ‘Azîz-i Mısır‘ıñ evinde oldu ve yedi yıl zindânda oldu zindândan çıkub Sultân‘a hazînedâr olduğı vakitte tamâm otuz yaşına yetişmiş idi pes Hazret-i Yûsuf buyurdu anlarıñ akçelerini aldılar her birine birer yük buğday virdiler ziyâde virmediler anlar Hazret-i Yûsuf‘dan dilek itdiler biz uzak yoldan geldik bu kadar buğday bize yetmez didiler Hazret-i Yûsuf dahi ‘âdet böyledir ^[35] bize bu vechile buyurulmuşdur her kişiye bir yükkden ziyâde virmeyüz bundan ziyâde virmeziz ammâ ol vakit kim yine gelesiz ol karındařıñızı dahi getüresiz anıñ hâtırı için size bir yük dahi ziyâde virirem didi

فَإِنْ لَمْ تَأْتُونِي بِهِ فَلَا كَيْلَ لَكُمْ عِنْدِي وَلَا تَقْرَبُونِ ⁷⁷⁹

ya‘nî eger karındařıñızı baña getürmezseñiz bilesiz kim size buğday virmezem ve katuma dahi getürmezem didi

⁷⁷⁹ Yûsuf suresi 60. ayet.

قَالُوا سَنُرَاوِدُ عَنْهُ أَبَاهُ وَإِنَّا لَفَاعِلُونَ⁷⁸⁰

ya' nî atasından biz anı dilek idelim ve anı getürelim didiler Hazret-i Yûsuf bilürdi kim anlar şehirde olmaz beyâbânda sâkin olurlardı korkdı ki hâzır akce bulamayalar ol sebebden gelmeyeler pes kullarına ve hizmetkârlarına buyu[r]dı ki bunlarıñ çuvallarına buğday ölçdigiñiz vakit akçelerini dahi buğday içine koyub ve sakınıñ ki akçe bıraktıđıñızı anlar bilmesünler evlerine varub cuvallarını açıcak bulsunlar hâzır akce ellerinde olıcak şâyed yine geleler didi pes hâdimler anlarıñ cuvallarını anbara iletdiler buğdayı toldırdıklarından soñra akçelerini bile kodılar ve anlara teslim itdiler şöyle ki hiç anlar bilmediler çün bunlar ataları Ya' kûb ' Aleyhisselâm'a geldiler eyitdiler

قَالُوا يَا أَبَانَا مُنِعَ مِنَّا الْكَيْلُ⁷⁸¹

ey ata bizden buğday men' olundı deyüb ' Azîz-i Mısır ile beynlerinde olan kelâmları bir bir takrîr idüb eyitdiler

فَأَرْسِلْ مَعَنَا آخَانًا نَكْتَلُ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ⁷⁸²

ya' nî karındaşımızı bizim ile gönder yine varalım ziyâde buğday getürelim ve hem anı saklayalım Yûsuf gibi anı zâyî' itmeyelim Hazret-i Ya' kûb eyitdi

قَالَ هَلْ أَمْنُكُمْ عَلَيْهِ إِلَّا كَمَا أَمْنُكُمْ عَلَىٰ أَخِيهِ مِنْ قَبْلُ⁷⁸³

ya' nî ben karındaşını size inanmazam bundan evvel Yûsuf'ı inandım şöyle eylediñiz korkaram ki buña dahi zarar yetiştirmez eyitdiler çâre yokdur elbetde bizimle göndermek gereksin ve illâ bize buğday virmezler zîrâ bize karındaşsız gelürseñiz size buğday virmeyiz dimişlerdir Ya' kûb ' Aleyhisselâm eyitdi

فَاللَّهُ خَيْرٌ حَافِظًا وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ⁷⁸⁴

ya' nî anı Allah'a ısmarladım ki ^[36] saklayıcılarıñ efdalidir ve esirgeyicileriñ esirgeyicisidir

وَلَمَّا فَتَحُوا مَنَاعَهُمْ وَجَدُوا بِضَاعَتَهُمْ رُدَّتْ إِلَيْهِمْ⁷⁸⁵

çünkü ol getürdikleri yüklerini açdılar akçeleri çuvalıñ içinde gördiler ey ata ol Pâdişâh'ın eyüligini ve keremini gör kim akçemizi yine virmiş çuvalımız içinde bulduk bu bize itdigi eyliği hic bir pâdişâh itmeye eger İbrâhîm hânedânından dahi olsa bize bu vechile itmez çün akçemizi yine virmişler biz dahi yine varalım didiler Hazret-i Ya' kûb

⁷⁸⁰ Yûsuf suresi 61. ayet.

⁷⁸¹ Yûsuf suresi 63. ayet.

⁷⁸² Yûsuf suresi 63. ayet.

⁷⁸³ Yûsuf suresi 64. ayet.

⁷⁸⁴ Yûsuf suresi 64. ayet.

⁷⁸⁵ Yûsuf suresi 65. ayet.

eyitdi ol metâ‘ı yine getürüñ belki yañılmışlar ola yâhûd bizi sınamışlar ola peygamber oğullarıdır görelim harâmı helâli seçerler mi dimişler ola ve eyitdi

786 قَالَ لَنْ أُرْسِلَهُ مَعَكُمْ حَتَّى تُؤْتُونِ مَوْثِقًا مِنَ اللَّهِ لَتَأْتُنَّنِي بِهِ

ya‘nî elbetde ben anı siziñle göndermezem meger ki beni inandırmasız ve katımda and içesiz ki anı yine baña getüresiz zarar itmeyesiz didi anlar dahi ‘ahd eylediler ve and içüb atalarına inandırdılar öyle olıcak küçük oğlu Bünyâmîn’i anlar ile gönderdi ve râzı oldu andan eyitdi

787 يَا بَنِيَّ لَا تَدْخُلُوا مِنْ بَابٍ وَاحِدٍ وَادْخُلُوا مِنْ أَبْوَابٍ مُتَفَرِّقَةٍ

ya‘nî ey oğullarım Mısır’a varıcak bir kapudan girmeyesiz her biriñiz bir kapudan giresiz korkdı ki bir aradan giricek anlara göz dege ol sebebden birer ikişer kapudan giresiz didi andan Ya‘kûb Peygamber eyitdi varın sizi Allah’a ısmarladım didi ve İbrâhîm ‘Aleyhisselâm’ın ‘amâmesi ki Ya‘kûb ‘Aleyhisselâm’a degmiş idi anı hediye gönderdi pes anlar Ya‘kûb ‘Aleyhisselâm’ın katından gitdiler evvel Yûsuf’uñ çuvallarına bıraktığı akçeyi yine Yûsuf ‘Aleyhisselâm bile kim emînlerdir ol akçeyi ‘ayniyle yine getürdiler çünkü Mısır kapusına geldiler atalarının nasîhatiñ tutub tağıldılar küllisi bir kapudan girmediler

788 وَلَمَّا دَخَلُوا عَلَى يُوسُفَ أَوَى إِلَيْهِ أَخَاهُ

çün Yûsuf ‘Aleyhisselâm’ın karındaşları geldiler Bünyâmîn’i Yûsuf ‘Aleyhisselâm’ın katına getürdiler işte ol küçük karındaşımız budur getürdik didiler ve ‘amâmeyi [37] öñüne kodılar eyitdiler atamız size selâm eyledi ve bu tuhfeyi size armağan gönderdi ve bu dülbend atamıza dedemizden kalmışdır kabûl eylesünler didi Yûsuf ‘Aleyhisselâm dahi eline alub öpüb gözlerine sürdi ve şâd oldu bildi kim peygamberlik kendüye gelecekdir zîrâ her kim ki ol ‘amâme degdi peygamber oldu pes Yûsuf ‘Aleyhisselâm diledi kim karındaşınıñ hâlin ve hâtırın sora şöyle kim kalan karındaşlarınıñ belki Bünyâmîn’iñ dahi haberi olmaya pes Yûsuf tedbîr eyledi nâziklikle anları biribirinden ayırdı şu vechile kim Yûsuf ‘Aleyhisselâm müsâfir evleri yapıdemiş idi hidmetkârlara eyitdi bunları ol mihmânânelere konduruñ velâkin uzak yoldan gelmişlerdir bir araya kondurman kim yerleri tar olub gönülleri dahi tar olmasun deyüb her odaya ikişer ikişer konduruñ didi anlar dahi on bir karındaş idi Bünyâmîn’den gayrısını ikişer ikişer kondurdılar Bünyâmîn yalınızca kaldı aña yoldaş bulunmayıcak Yûsuf ‘Aleyhisselâm

786 Yûsuf suresi 66. ayet.

787 Yûsuf suresi 67. ayet. Ayetteki “beniyye” ifadesi nüshada “büniyye” şeklinde yazılmış.

788 Yûsuf suresi 69. ayet.

aña eyitdi gel sen benim odama kon heb karındaşların ikişer ikişer kondılar biz dahi seniñle refîk ola[lı]m didi Bünyâmîn Yûsuf ‘Aleyhisselâm’ı bilmedi karındaşlarından ayrı kondığına hâtırcağı perîşân oldı Yûsuf ‘Aleyhisselâm bildi kim Bünyâmîn kendüden dehşet ider odayı halvet eyledi ve kendini Bünyâmîn’e bildirdi eyitdi

إِنِّي أَنَا أَخُوكَ⁷⁸⁹

tahkîk ben seniñ karındaşın Yûsuf’um

فَلَا تَبْتَئِسْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ⁷⁹⁰

melûl olma ve gussalanma anlarıñ baña itdiklerinden şükür Allah’a ki ben hâl-i hayâtdayım hic ziyân olmadı didi Bünyâmîn Hazret-i Yûsuf’ı bilüb şâd oldı atasınıñ hâlinden ve Hazret-i Yûsuf’uñ firkatinden çekdiği mihnetlerden haber virdi andan Hazret-i Yûsuf Bünyâmîn’e sakın beni anlara bildirme ben anları göndüreyim seni bir tedbîr ile bunda alıkoyayım didi tedbîri bu idi ki Pâdişâhıñ bir sakabası⁷⁹¹ var idi [38] gümüşden sıkaba didigimiz su içerler maşrâba idi Hazret-i Yûsuf buyurdı ol gümüş maşrâba’ı Bünyâmîn’iñ yükü içinde gizlediler şöyle kim Hak Te‘âlâ buyurur

فَلَمَّا جَهَّزَهُمْ بِجَهَّازِهِمْ جَعَلَ السَّقَايَةَ فِي رَحْلِ أَخِيهِ⁷⁹²

pes Hazret-i Yûsuf ‘Aleyhisselâm münâdî gönderdi nidâ kılub çağırttı ki

أَيُّهَا الْعَبِيرُ إِنَّكُمْ لَسَارِقُونَ⁷⁹³

ey kârvân halkı siz ugrılırsız bu söz tahkîk yüzünden degil idi istifhâmdır Pâdişâh’iñ gümüş maşrâbasını isteriz

وَلَمَنْ جَاءَ بِهِ حِمْلُ بَعِيرٍ وَأَنَا بِهِ زَعِيمٌ⁷⁹⁴

ve her kim ki anı getüre bir deve yükü buğday virem ve münâdî eyitdi ben dahi kefil olayım ki bir yük buğday virile pes Yûsuf ‘Aleyhisselâm’iñ karındaşları eyitdiler vallahi siz bilürsüz ki biz bu yere fesâd üzerine gelmedik kim fesâd idevüz biz ugrı dahi degilüz didiler ve eger ugrı olsaydık ol akçeleri ki siz yükümüz içinde koyduñızdı getürmezdik

قَالُوا جَزَاؤُهُ مَنْ وُجِدَ فِي رَحْلِهِ فَهُوَ جَزَاؤُهُ⁷⁹⁵

⁷⁸⁹ Yûsuf suresi 69. ayet.

⁷⁹⁰ Yûsuf suresi 69. ayet.

⁷⁹¹ Su kabı. Diğer nüshada “sıkaba” şeklinde yazılmış.

⁷⁹² Yûsuf suresi 70. ayet.

⁷⁹³ Yûsuf suresi 70. ayet.

⁷⁹⁴ Yûsuf suresi 72. ayet.

⁷⁹⁵ Yûsuf suresi 75. ayet.

ol zamân eyitdiler cezâsı oldur ki her kişiniñ kim bu maşraba anıñ yükünde buluna ol kişi[yi] maşrabanıñ bedeli tutasız kuluñız ola ve size kulluk ide ve bizim dñimizde böyledir didiler Ya‘kûb Peygamber’iñ oğulları kendi dñlerince hükm itdiler

فَبَدَأَ بِأَوْعِيَّتِهِمْ قَبْلَ وَعَاءِ أَخِيهِ ثُمَّ اسْتَخْرَ جَهَا مِنْ وَعَاءِ أَخِيهِ⁷⁹⁶

ya‘nî evvel karındaşlarıñ yüklerin aradılar bulunmadı soñra Bünyâmîn’iñ yükin aradılar anda buldılar çıkardılar Hazret-i Yûsuf’uñ kardaşları hacîl oldu ve Bünyâmîn’e kakıyub eyitdiler nice belâlar ki senden ve seniñ kardaşından gördük ve çekdik ve henüz dahi çekeriz didiler Bünyâmîn eyitdi ben dahi ve karındaşım dahi siziñ belâñızdan kurtulmadık zîrâ karındaşımı aldıñız zâyî‘ kıldıñız ki kurd yedi ve beni dahi getürdiñiz uğrı deyü bırağub gidersiz anlar eyitdiler pes bunı seniñ yükünde kim kodı Bünyâmîn eyitdi ne bileyim kim kodı meger ol kişi kim siziñ yükleriñize de akçeleriñizi kodı^[39] söyle kim Hak Te‘âlâ buyurur

كَذَلِكَ كَذَّبْنَا لِيُوسُفَ⁷⁹⁷

ya‘nî bu oğlan uğrılık itdiyse anıñ bir karındaşı var idi ve hem ol dahi uğrı idi didiler mukaddem kıssada geçdi idi İshâk Peygamber’iñ kuşağı kıssası idi Yûsuf ‘Aleyhisselâm’iñ kardaşları Hazret-i Yûsuf’dan dilek itdiler didiler ey ‘Azîz eger sen bunı tuta korsan Hak yedinde ve bizim dñimizde dahi böyledir ve biz bu dñe muhâlifet itmeyiz velâkin anıñ bir pîr atası vardır ve bunıñ bir karındaşı var idi anı kurt yedi ve atamız anıñ muhabbetin buña virdi bunsuz olmaz ve göñli bunuñ iledir dahi bizden her kangımızı diler iseñ anıñ yerine alıko tâ ki hizmet eyleye ve anı bizimle gönder didiler Hazret-i Yûsuf eyitdi

مَعَادَ اللَّهِ أَنْ نَأْخُذَ إِلَّا مَنْ وَجَدْنَا مَتَاعَنَا عِنْدَهُ إِنَّا إِذًا لَطَّالِمُونَ⁷⁹⁸

ya‘nî ben Allah’a sığınuram bu nesneden ki gayrı kişi tuta ko kim suçlu yerine ben anı tutaram ki maşrâba anıñ yükünde bulundu çünkü gördiler dilekle ve yalvarmagla olmaz pes katılıkla almak istediler ve bunlarıñ yaşda büyük bir karındaşları var idi ki adı Rûbîl idi her gâh ki gazaba geldikde gevdesiniñ kılları harekete gelüb kaftânınıñ taşra yanına çıkar idi ve her gâh ki çağırdı her kim anıñ âvâzın eşitse cân virir idi anıñ âvâzı katılığından ve anıñ gazabı sâkin olmazdı meger eli Ya‘kûb’dan bir kimse elini anıñ üzerine koyaydı pes Rûbîl Yûsuf ‘Aleyhisselâm katına girdi ve eyitdi ey ‘Azîz-i Mısır gazabım harekete geldi eger çağırarak olursam her kim benim âvâzım eşide helâk ola

⁷⁹⁶ Yûsuf suresi 76. ayet.

⁷⁹⁷ Yûsuf suresi 76. ayet.

⁷⁹⁸ Yûsuf suresi 79. ayet.

eger karındaşım virmeyecek olu[r]sañ çağırırım sen dahi ve mecmû‘-ı Mısır dahi helâk olur didi Yûsuf ‘Aleyhisselâm bu sö[zü]n hakîkatin bilür idi ki toğrı söyler ve hem gördi kim kılları kaftânından taşra çıkmışdır oğlu Efrâyim’i yanına çağırdı ve aña eyitdi yavaş yavaş var elini Rûbîl’iñ arkasına koy didi velâkin sakın tâ ki ol duymaya pes Efrâyim ^[40] dahi öyle eyledi pes Rûbîl’iñ arkasına koyduğundan gazabı geçdi Yûsuf çün bildi ki Rûbîl’iñ gazabı geçdi kuvveti kâr itmez eyitdi ben karındaşını salıvirmezem her ne elinden gelür ise işle Rûbîl kuvvet idüb çağırılmak istedi âvâzı çıkmadı ta‘ accüb idüb şöyle beñzer ki âl-i Ya‘kûb’dan bu evde bir kimse vardır İbrâhîm oğlanlarından benim üzerime elin kodu kim benim gazabım sâkin oldı didi pes taşra çıkdı karındaşlarına hikâyet eyledi ve bunlar Bünyâmîn’den nâ-ümîd oldılar ve karındaşlarına eydür

فَلَمَّا اسْتَنَيْسُوا مِنْهُ خَلَصُوا نَجِيًّا⁷⁹⁹

çün Yûsuf ‘Aleyhisselâm’iñ karındaşları nâ-ümîd oldılar Yûsuf ‘Aleyhisselâm Bünyâmîn’i bunlara virmede tedbîr itdiler aña nice idelim ve atamız katına ne yüz ile varalım didiler

قَالَ كَبِيرُهُمْ أَلَمْ تَعْلَمُوا أَنَّ آبَاكُمْ قَدْ أَخَذَ عَلَيْكُمْ مَوْتَقًا مِنَ اللَّهِ⁸⁰⁰

ya‘nî bunlarıñ büyük karındaşları eyitdi bilmez misiz ki atañıza ne didiñiz ve ne ‘ahd itdiñiz siz öyle ‘ahd itdiñiz ki elbetde anı aña iletesiz meger ecel ire

وَمِنْ قَبْلُ مَا فَرَّطْتُمْ فِي يُوسُفَ فَلَنْ أَبْرَحَ الْأَرْضَ حَتَّى يَأْذَنَ لِي أَبِي أَوْ يَحْكُمَ اللَّهُ لِي وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ⁸⁰¹

ve bundan mukaddem Yûsuf hakkında ifrât itdiñiz ben buradan gitmezem elbetde tâ babamdan baña destûr olmayınca yâhûd baña ecel ire ölem didi kendi kaldı bunlara eyitdi

ارْجِعُوا إِلَى آبَائِكُمْ فَقُولُوا يَا أَبَانَا إِنَّ ابْنَكَ سَرَقَ⁸⁰²

ya‘nî döniñ varın atamıza gidiñ ve eydün ki tahkîk oğlun uğrılık eyledi ve biz saña didik ki saklarız kurtan ve ziyânlu nesnelere ve biz bilmedik uğrılık ide

وَسِئَلِ الْقَرْيَةِ الَّتِي كُنَّا فِيهَا وَالْعَيْرِ الَّتِي أَقْبَلْنَا فِيهَا⁸⁰³

ve eger bize inanmaz iseñ sor ol kârvâna ki bizimle idi ne keyfiyetle ol gümüş maşraba anıñ yükünde bulundı

وَأَنَا لَصَادِقُونَ⁸⁰⁴

⁷⁹⁹ Yûsuf suresi 80. ayet.

⁸⁰⁰ Yûsuf suresi 80. ayet.

⁸⁰¹ Yûsuf suresi 80. ayet.

⁸⁰² Yûsuf suresi 81. ayet.

⁸⁰³ Yûsuf suresi 82. ayet.

⁸⁰⁴ Yûsuf suresi 82. ayet.

ve tahkîk biz gerçek söyleriz pes Yahûzâ Mısır'da kaldı ve bunları gönderdi çün bunlar atalarına geldiler Ya' kûb ' Aleyhisselâm bunlara ' itâb ^[41] eyitdi her zamân ki siz Mısır'a vardınız veyâhud benim katımdan gitdiñiz biriñiz eksik geldi ve bu kerre eydürsiz ki Bünyâmîn uğrılık itdi ve Yahûzâ anıñla bile kaldı

بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ أَنْفُسُكُمْ أَمْرًا⁸⁰⁵

belki nefsiñiz size bir iş tezyîn itdi

فَصَبِرْ جَمِيلٌ عَسَى اللَّهُ أَنْ يَأْتِيَنِي بِهِمْ جَمِيعًا⁸⁰⁶

pes sabr ideyim ümîddir ki Hak Te'âlâ cemî' oğlanlarım yine baña getüre

وَتَوَلَّى عَنْهُمْ وَقَالَ يَا أَسْفَىٰ عَلَىٰ يُوسُفَ وَإِبيضَتْ عَيْنَاهُ مِنَ الْحُزْنِ فَهُوَ كَظِيمٌ
قَالُوا تَاللَّهِ تَفْتُنُوا تَذَكَّرُ يُونُسَ حَتَّىٰ تَكُونَ حَرَضًا أَوْ تَكُونَ مِنَ الْهَالِكِينَ⁸⁰⁷

ve Hazret-i Ya' kûb muttasıl gice ve gündüz ağılardı Yûsuf ' Aleyhisselâm'ın firâkından şol kadar ağladı ki gözleri ağardı görmez oldu oğlanları eyitdiler Yûsuf'ı zikir idersin tâ pîr ü za'îf olduñ ve âhir anıñ firâkından ağlamakla helâk olacaksın didiler

قَالَ إِنَّمَا أَشْكُوا بَثِّي وَحُزْنِي إِلَى اللَّهِ وَأَعْلَمُ مِنَ اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ⁸⁰⁸

ya' nî Ya' kûb ' Aleyhisselâm eyitdi ben derdimi size söylemezem Allah'a ' arz iderim ve ben anı Allah-ü Te'âlâ bildirmesiyle bilürem siz anı bilmezsiñiz didi zîrâ Hazret-i Ya' kûb bilürdi ki âhir Yûsuf ' Aleyhisselâm'ı görecekdir zîrâ Melekü'l Mevt'i düşünde görmüş idi ve aña sormışdı kim Yûsuf'uñ cânını kabz itdiñ mi ol dimişdi kim kabz itmedim Hazret-i Ya' kûb bildi kim Yûsuf ' Aleyhisselâm sağdır ve ümîd iderdi kim Yûsuf'ı göre pes Hazret-i Ya' kûb eyitdi

يَا بَنِيَّ اذْهَبُوا فَتَحَسَّسُوا مِنْ يُوسُفَ وَأَخِيهِ⁸⁰⁹

ya' nî ey benim oğullarım Mısır'a varıñ Yûsuf'dan ve karındaşından haber soruñ bilün

وَلَا تَأْيِسُوا مِنَ رُوحِ اللَّهِ⁸¹⁰

Allah'ın rahmetinden ümîdin kesmeñ pes bunlar Hazret-i Yusuf ve Bünyâmîn niyetiyle yine Mısır'a yöneldiler ve birâz akçe ve birâz yapagü ve birâz yağ aldılar Yûsuf ' Aleyhisselâm'ın katına gelüb eyitdiler

يَا أَيُّهَا الْعَزِيزُ مَسَّنَا وَأَهْلْنَا الضَّرَّ وَجِئْنَا بِبِضَاعَةٍ مُزْجَبَةٍ⁸¹¹

⁸⁰⁵ Yûsuf suresi 83. ayet.

⁸⁰⁶ Yûsuf suresi 83. ayet.

⁸⁰⁷ Yûsuf suresi 84-85. ayetler.

⁸⁰⁸ Yûsuf suresi 86. ayet.

⁸⁰⁹ Yûsuf suresi 87. ayet.

⁸¹⁰ Yûsuf suresi 87. ayet.

⁸¹¹ Yûsuf suresi 88. ayet.

ya' nî ey 'Azîz-i Mısır bize ve bizim ehl ü 'ayâlimizde açlık ^[42] galebe idüb hâlimiz yaman oldu biz bir mikdâr şey ile geldik

فَأَوْفَ لَنَا الْكَيْلَ وَتَصَدَّقْ عَلَيْنَا إِنَّ اللَّهَ يَجْزِي الْمُتَصَدِّقِينَ ⁸¹²

ya' nî bize buğday vir ve sadaka it ki Allah ü Te' âlâ sadaka virenleriñ cezâsıñ virir zâyî' itmez çün Yûsuf 'Aleyhisselâm bildi ki bunlara açlık kâr kılmış hâlleri harâb olmuş sabrı kalmadı bunlara kendüyi bildirdi ve eyitdi

هَلْ عَلِمْتُمْ مَا فَعَلْتُمْ بِيُوسُفَ وَأَخِيهِ ⁸¹³

ya' nî bilür misiz ki Yûsuf'a ve kardaşına dahi neler itdiñiz ve Yûsuf'ı kuyuya bıraktıñız ve kardaşını andan ayırdıñız

إِذْ أَنْتُمْ جَاهِلُونَ ⁸¹⁴

siz bilmediñiz ki Yûsuf'ı Hak Te' âlâ saklar ve bu yere getürüb pâdişâhlık virir

قَالُوا إِنَّكَ لَأَنْتَ يُوسُفُ قَالَ أَنَا يُوسُفُ وَهَذَا أَخِي ⁸¹⁵

ya' nî eyitdiler sen Yûsuf mısın eyitdi ben Yûsuf'um ve bu kardaşımdır didi Hak Te' âlâ bize lutf ve minnet itdi ki

إِنَّهُ مَنْ يَتَّقِ وَيَصْبِرْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ ⁸¹⁶

ya' nî her kimse ki Allah'dan korkar ve sabr ider Allah-ü Te' âlâ anıñ ecriñ zâyî' kılmaz pes bunlar Hazret-i Yûsuf'dan korkdılar ve 'özür dilediler eyitdiler

قَالُوا تَاللَّهِ لَقَدْ أَتَرَكْنَا اللَّهَ عَلَيْنَا وَإِنْ كُنَّا لَخَاطِئِينَ ⁸¹⁷

ya' nî Allah-ü Te' âlâ seni bizim üzerimize ihtiyâr itdi ve biz seniñ hakkında hatâ itdik ve yaramazlık itdik pes Yûsuf bildi ki bunlar korkdılar bunları emîn eyledi

لَا تَتْرِبَ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ يَغْفِرُ اللَّهُ لَكُمْ وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ ⁸¹⁸

ya' nî eyitdi korkmak ve havf itmek bugün siziñ itdigizi ben itmezem ve size intikâm kâd itmezem Allah-ü Te' âlâ sizi yarlıgasun ki ol Allah esirgeyicileriñ esirgeyici[si]dir didi çün karındaşlarıñ hâtırı teselli buldı andan atasınıñ hâlinde haber sordı eyitdiler bu kerre ki biz vardık Bünyâmîn'i bile iletmedik şol kadar ağladı kim gözleri görmez oldu

إِذْهَبُوا بِقَمِيصِي هَذَا فَالْقُوهُ عَلَى وَجْهِ أَبِي يَأْتِ بَصِيرًا ⁸¹⁹

⁸¹² Yûsuf suresi 88. ayet.

⁸¹³ Yûsuf suresi 89. ayet.

⁸¹⁴ Yûsuf suresi 89. ayet.

⁸¹⁵ Yûsuf suresi 90. ayet.

⁸¹⁶ Yûsuf suresi 90. ayet.

⁸¹⁷ Yûsuf suresi 91. ayet.

⁸¹⁸ Yûsuf suresi 91. ayet.

⁸¹⁹ Yûsuf suresi 93. ayet.

işbu gömlegümi atama ilediñ ve yüzine sürün tâ benim koğumu eşide gözleri a[y]dın ^[43] olub göre

وَأْتُونِي بِأَهْلِكُمْ أَجْمَعِينَ⁸²⁰

andan cümle cemâ'atîñizle bile baña gelesiz didi ve eyitdi evvelâ bir adam gönderelim ki varub müjdeleyiñ didi pes Beşîr adlu bir yigit var idi Hazret-i Yûsuf anı gâyet severdi anı gönderdi çünki Beşîr yola girdi gice güdüz gidüb Ken'ân'a irişdi toğrı Hazret-i Ya'kûb'uñ kapusına geldi gördi ki bir 'avrat anda yol gözler selâm virüb beni Ya'kûb'a buluşdur müjdem vardır oğlu Yûsuf'dan didi 'avrat eyitdi sen kimsin böyle gökcek yüzüñ ve mübârek sözün vardır ve adın nedir eyitdi Beşîr'dir beni küçük iken satmışlar idi didi 'avrat oğlu olduğın bilüb Beşîr'e sarıldı ve ağladı ve Hak Te'âlâ[lâ]'ya şükür eyledi gelüb Ya'kûb 'Aleyhisselâm'a haber virdi ol dahi Beşîr'iñ geldigine ve oğluniñ haberine bî-had şükürler eyledi pes ol tarafdán Yûsuf 'Aleyhisselâm karındaşlarına vâfir buğday virdi bunlar da tavarlarına yükletdiler Hak Te'âlâ'nıñ emriyle tâ Mısır'dan Yûsuf 'Aleyhisselâm'ıñ koğusu Ken'ân'da Ya'kûb 'Aleyhisselâm'ıñ dimâğına yetişdirdi Mısır ile Ken'ân arası yüz seksan ferseng yer idi çün Hazret-i Ya'kûb Yûsuf 'Aleyhisselâm'ıñ koğusını tıydı

إِنِّي لَأَجِدُ رِيحَ يُوسُفَ لَوْلَا أَن تَفْتَنُونِ⁸²¹

kavmine eyitdi benim dimâğıma Yûsuf'uñ koğusu geldi eger baña deli oldı 'aklı gitdi dimezseñiz eyitdiler

تَاللَّهِ إِنَّكَ لَفِي ضَلَالِكَ الْقَدِيمِ⁸²²

vallahi sen yine evvelki muhabbetiñ içindesin Yûsuf öleli kırk yıl oldı dahi sen Yûsuf'ı unutmazsın ve dilinden çıkarmazsın didiler çün kârvân Ken'ân'a geldi Yahûzâ Yûsuf 'Aleyhisselâm'ıñ gömlegin ben iletmişdim bugün beşâret gömlegin ben iledeyim didi

فَلَمَّا أَنْ جَاءَ الْبَشِيرُ أَلْفَيْهِ عَلَى وَجْهِهِ فَارْتَدَّ بَصِيرًا⁸²³

ya'nî Yahûzâ beşâret ile geldi Hazret-i Yûsuf'uñ gömlegin Ya'kûb 'Aleyhisselâm'ıñ yüzine sürdi hemân ki gömlegi gözlerine sürdi Allah'ıñ fazlıyla Hazret-i Ya'kûb'uñ gözleri ^[44] açıldı gördi çün bu nesne Yûsuf Peygamber'iñ mu'cizesinden idi pes Hazret-i Ya'kûb oğullarına eyitdi

لَمْ أَقُلْ لَكُمْ إِنِّي أَعْلَمُ مِنَ اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ⁸²⁴

⁸²⁰ Yûsuf suresi 93. ayet.

⁸²¹ Yûsuf suresi 94. ayet.

⁸²² Yûsuf suresi 95. ayet.

⁸²³ Yûsuf suresi 96. ayet.

⁸²⁴ Yûsuf suresi 96. ayet.

ben size dimedim mi ki ben Allah-ü Te‘âlâ’dan ol nesne’i bilürem siz anı bilmezsiz andan Hazret-i Ya‘kûb’uñ oğulları eyitdiler

يَا أَبَانَا اسْتَغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا إِنَّا كُنَّا خَاطِئِينَ⁸²⁵

ya‘ni yâ ata bizim günâhımızı Hak Te‘âlâ’dan dile kim bizim günâhımızı bağışlaya Ya‘kûb ‘Aleyhisselâm eyitdi

سَوْفَ أَسْتَغْفِرُ لَكُمْ رَبِّي إِنَّهُ هُوَ الْعَفُورُ الرَّحِيمُ⁸²⁶

ya‘nî siziñ için Allah Te‘âlâ Hazretleri’nden yarlıganmak iste didi

فَلَمَّا دَخَلُوا عَلَى يُوسُفَ أُولَىٰ إِلَيْهِ أَبْوِيهِ⁸²⁷

çün Hazret-i Ya‘kûb hâtûnlarıyla ve oğulları ve oğlu oğullarıyla Mısır’a geldi ol vakit Ya‘kûb ‘Aleyhisselâm ile gelen yetmiş kişi idi bu cümlesi Yûsuf ‘Aleyhisselâm’ın katına girdiler

وَرَفَعَ أَبْوِيهِ عَلَى الْعَرْشِ وَخَرُّوا لَهُ سُجَّدًا⁸²⁸

Hazret-i Yûsuf atasınıñ ve anasınıñ elin öpüb tahta çıkardı gerçi Yûsuf ‘Aleyhisselâm’ın anası ölmüş idi ammâ anasınıñ kız karındaşı bile idi Hazret-i Yûsuf’uñ ol on bir karındaşları gelüb Yûsuf ‘Aleyhisselâm’ın önünde yer öpdiler dahi bu uluların önünde yer öpmek andan kalmışdır ol vakit Hazret-i Yûsuf atasına eyitdi

يَا أَبَتِ هَذَا تَأْوِيلُ رُءْيَايَ مِنْ قَبْلُ قَدْ جَعَلَهَا رَبِّي حَقًّا⁸²⁹

ya‘nî ey baba bu ol gördigim düşüñ ta‘bîridir ki bundan evvel görmüşdim Hak Te‘âlâ anı tahkîk itdi didi andan Hazret-i Ya‘kûb eyitdi oğul haber vir baña karındaşların seni zâyî‘ itdiklerinden Hazret-i Yûsuf eyitdi ey [ata] karındaşlarım zâyî‘ itdiginden baña sorma velâkin Hak Te‘âlâ’nıñ sun‘ından ve benim hakkıma itdigi fazlından ve ihsânından [sor] ki Hak Te‘âlâ beni neden bu mertebeye yetişdirdi istemedi kim karındaşların itdigini atasına söyleye ve korkdı kim Hazret-i Ya‘kûb’uñ hâtırı karındaşlarından incine zîrâ anların suçlarını Hazret-i Yûsuf bağışlamışdı^[45] ve kendine itdiklerini helâl itmişdi andan kendini zindâna koyduklarını ve bunca zamân zindânda oldukdan soñra Hak Te‘âlâ’nıñ fazlı yetişüb Sultân anı zindândan çıkarub hazîneleri üstüne emîn kıldığından ve âhir bu mertebeye yetişdiginden haber virdi

مِنْ بَعْدِ أَنْ نَزَعَ الشَّيْطَانُ بَيْتِي وَبَيْنَ إِخْوَتِي⁸³⁰

⁸²⁵ Yûsuf suresi 97. ayet.

⁸²⁶ Yûsuf suresi 98. ayet.

⁸²⁷ Yûsuf suresi 99. ayet.

⁸²⁸ Yûsuf suresi 100. ayet.

⁸²⁹ Yûsuf suresi 100. ayet.

⁸³⁰ Yûsuf suresi 100. ayet.

andan soñra ki İblîs karındaşlarının göñlüni benim üzerime ifsâd itmişdi

إِنَّ رَبِّي لَطِيفٌ لِّمَا يَشَاءُ إِنَّهُ هُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ⁸³¹

Yûsuf ‘Aleyhisselâm mecmû‘ karındaşlarının cefâların İblîs’e havâle kıldı tâ ki bunlar gurûrda olmayalar çün Yûsuf ‘Aleyhisselâm cihânîñ işini bildi ve atasını buldı ve bu cihânîñ gussalarından hep kurtuldı pes ol cihânîñ gussasına meşgul olub ve ölüm ahvâlini tefekküre başladı pes eyitdi

رَبِّ قَدْ آتَيْتَنِي مِنَ الْمُلْكِ وَعَلَّمْتَنِي مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ⁸³²

ya‘ nî ey Perverdigâr’ım baña bu cihânîñ mülkin virdiñ ve düş ‘ilmini ve ‘ilm-i hikmeti rûzî kıldıñ

فَاطَرَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ⁸³³

ey yerleriñ ve gökleriñ yaradıcısı ve iki cihânîñ velîsi ve mutasarrıfı

تَوَقَّئِي مُسْلِمًا وَالْحَقَّيْ بِالصَّالِحِينَ⁸³⁴

şöyle kim bu cihânda işim râst geldi ol cihânda dahi işimi râst kıl ve beni sâlihler ile bile kopar ve müslimânlık üzerine öldür kaçan Hazret-i Yûsuf bu düşü görđi kim Ay ve Gün ve on bir yıldız aña secde kıldı tâ ol düşüñ te’vîli tamâm olunca arası kırk yıl geçdi çün Hazret-i Ya‘ kûb Mısır’a geldi oğulları tamâm katına cem‘ oldı andan soñra Ya‘ kûb yedi yıl sağ oldı sekizinci yıl âhirete intikâl eyledi ol zamân Hazret-i Yûsuf kırk yedi yaşında idi Hazret-i Yûsuf tâbût ile Ya‘ kûb ‘Aleyhisselâm’ı Ken‘ân’a iletđi anda defin eyledi andan karındaşları ile Mısır’a geldiler andan soñra Yûsuf yigirmi üç yıl sağ oldı Allah-ü Te‘âlâ aña peygamberlik virđi ol Mısır Sultânı’nı dîne da‘vet eyledi Sultân dahi müslimân oldı Yûsuf ‘Aleyhi^[46]sselâm’ıñ sarâyında bir degirmen taşı kadar altun var idi Mısır batmanıyla beş biñ batman idi Hazret-i Ya‘ kûb turdı ki taşra çıka mübârek ayağı ol altuna tokandı düşđi Hazret-i Yûsuf tiz varub babasını kaldırdı ol altunı yabana atdı Melik Yûsuf ‘Aleyhisselâm’ıñ kuvvetini ‘acebledi Hazret-i Yûsuf karındaşlarının kuvvetini Melik’e dimiş idi Melik Yûsuf’a karındaşların gelsün seniñ ile sınaşsun görelim didi Hazret-i Yûsuf karındaşların çağırtdı Şem‘ ûn ilerü geldi ol taşı havâyâ atdı Yahûzâ anı inerken tutdı ve biri dahi anda bir arslan var idi boynundan tutub zebûn itdi kuvvet bâbında her biri bir dürlü kuvvet gösterdi Melik anlarıñ her birini serdâr idüb memleketlere gönderdi biri varub kâfirden bir kal‘e aldı ve biri on iki biñ eri basdı imdi

⁸³¹ Yûsuf suresi 100. ayet.

⁸³² Yûsuf suresi 101. ayet.

⁸³³ Yûsuf suresi 101. ayet.

⁸³⁴ Yûsuf suresi 101. ayet.

Hazret-i Yûsuf'un iki oğulları ki biri Efrâyim ve biri Münşâ'dır Hazret-i Yûsuf'un karındaşları Mısır'da hâtûn aldılar ve dünyâyâ çok oğul ve kız getürdiler İsrâ'îl nesli Hazret-i Yûsuf'dan ve karındaşlarından Mısır içinde çok oldu ol gün ki benî İsrâ'îl Mısır'a Hazret-i Ya'kûb ile geldiler altı yüz biñ kişi idi Mısır içinde kalandan gayrı bir nice yıldan soñra Mısır Sultânı fevt oldu anıñ neslinden bir kimse Mısır Sultânı oldu ki anıñ adına Kâbûs diler idi Allah-ü Te'âlâ Yûsuf'ı aña gönderdi ve ol Sultân'ı dîne da'vet eyledi ol kişi îmâna gelmedi andan soñra Hazret-i Yûsuf yigirmi üç yıl sağ oldu âhir bu fânî cihândan yüz çevirdi sa'âdet ile âhiret evine intikâl itdi Rahmetullah rahmeten vâsi'aten⁸³⁵ Yusuf 'Aleyhisselâm karındaşı Yahûzâ'ya vasiyyet itdi ki beni fevt olıcak Mısır'da defn eyleyesin andan eyitdi kim bizim atamızın oğlanlarından bir kişi gelecektir mürsel peygamber olacaktır adı Mûsâ'dır ve benî İsrâ'îl'i Mısır'dan alub gidecektir^[47] siz oğul oğla vasiyyet idin ki tâ bu vasiyyet Mûsâ'ya irişe ol gün ki Mısır'dan çıkub gideler benim tâbûtımı bile alalar atam ve dedelerim katına ki Ya'kûb ve İshâk ve İbrâhîm'dir anda iletüb defn ideler pes Yahûzâ vasiyyeti kabûl idüb mermerden tâbûta koydı Mısır'da Nîl ortasında bir adada defn itdi ve hem ol dahi vasiyyet itdi oğulları oğlanlarına vasiyyet itdiler tâ Hazret-i Mûsâ'ya gelince ve Mûsâ 'Aleyhisselâm çünkü Mısır'dan çıkub benî İsrâ'îl'i alub gidicek ol vasiyyeti yerine getürüb tâbûtı alub gitdi iletüb Ken'ân'da atası ve dedesi kıtında defn itdi Vallahu a'lem bis-savâb⁸³⁶ bunların kıssalarında 'ibretler vardır 'aklı olan kişilere bu haber yalan ve düzme degildir Tevrât'da ve İncil'de ve Kur'ân'da hadîs-i Yûsuf zikir olundu Elhamdülillahillezi ce'aleni min 'ibâdihi'l-mü'minin vessalatu vesselâmu 'ali seyyidinâ Muhammedin ve âlihi ve sahbihi ecma'in⁸³⁷

temmetkitâb

İlâhî-i Yûsuf 'Aleyhisselâm

Ben de bir Ya'kûb idim kendi hâlimde

Mevlâ'nın ismi var idi dilimde

Aldırdım Yûsuf'ı Ken'ân ilinde

Ağlar Ya'kûb ağlar Yûsuf'um deyü

⁸³⁵ Allah'ın rahmeti eşsiz ve geniştir.

⁸³⁶ Doğruyu en iyi bilen Allah'tır.

⁸³⁷ Beni mümin kullarından eyleyen Allah'a hamd olsun. Salat ve selam efendimiz Muhammed'e, ailesine ve bütün arkadaşlarına olsun.

Yûsuf'um hocadan okumaz oldu
 Anıñ bülbül dili şakımaz oldu
 Alındaki nûr balkımaz oldu
 Ağlar Ya' kûb ağlar Yûsuf'um deyü

[48] Bir dertlice bulsam derdimi söylesem
 Yandım hasretine bağrım toğrasam
 Yûsuf'ıñ cemâliñ bir dahi görsem
 Ağlar Ya' kûb ağlar Yûsuf'um deyü

Akar turmaz gözi yaşı
 Âh itdikce eridir tağıla taşı
 Yûsuf'ı kuyuya atdı ügey kardaşı
 Eyzan⁸³⁸

Atdılar kuyuya şehîd kasdına
 Cebrâ'îl yetişdi Mevlâ dostuna
 İhlâs ile çıkdı suyuñ üstüne
 Eyzan

Yûsuf'ıñ gömlegini al kan itdiler
 Kurt yedi deyü bühtân itdiler
 Yûsuf'ı götürüb bilmem ne itdiler
 Eyzan

Cem' olub geldi Ken'ân'ıñ kurdı
 Biz yimedik deyü içerler andı
 Ya' kûb'ıñ feryâdı tâ' arşa dayandı
 Eyzan

⁸³⁸ Yine öyle, kezâ, bu dahi, öteki gibi.

Çıksam Şâm'ın yaylasın yaylasam
 İnsem 'aşkıñ deryâsın boylasam
 'Arab evlerine sũ'âl eylesem
 Eyzan

Bir bâzîrgân geldi üç aylık yoldan
 Yûsuf'ı çıkardılar kuyudan gölden
 Kerem kânî kıldı Mısır'a sultân
 Eyzan

Yûsuf gömlegin Beşîr ile saldı
 Gömlegi gelmezden evvel koşusu geldi
 Anası tuymadan babası tuydı
 Eyzan

Hak emriyle aldı gömlegi yüzine sürdi
 Sürdiği demde gözleri gördi
 Yedi yıldan soñra hasretiñ buldı
 Eyzan

Dervîş Yûnus bunu böyle söyledi
 Gönüliceğini Mevlâ'sına bağladı
 Kul iken Yûsuf'ı sultân eyledi
 Ağlar Ya'kûb ağlar Yûsuf'um deyü

Temmet

İlahî⁸³⁹

Zulmet-i⁸⁴⁰ hicrinde bîdâr olmuşam yâ Rab meded

⁸³⁹ “Hâzâ Kıssa-i Yûsuf 'Aleyhisselâm” isimli nüshanın sonunda bizim esas aldığımız nüshadan farklı olarak Niyâzî-i Mısırî'ye ait olan iki şiir daha bulunmaktadır. Burada bu şiirleri de veriyoruz.

⁸⁴⁰ *Niyâzî-i Mısırî Dîvânı*, (hızl. Kenan Erdoğan), Akçağ Yayınları, Ankara 2008, s. 201.

Taş baskı nüshada “tal'at” şeklinde yazılmıştır.

İntizâr-ı subh-ı dîdâr⁸⁴¹ olmuşam yâ Rab meded

Gülşen-i vaslîñ nesîmin irgürüb bâd-ı sabâ
 ‘ Andelîb-i bağ-ı gül-zâr olmuşam yâ Rab meded

Kalmışam zindân-ı cism içre bu gün tenhâ garîb
 Bu kafesde rûz u şeb zâr olmuşam yâ Rab meded

Şol şarâbı kim anı⁸⁴² sundı baña rûz-i elest
 Ol zamândan mest-i hûşyâr olmuşam yâ Rab meded

Her nere varsam yakar bu cânımı ‘ aşk âteşi
 Yana yana külli pür nâr⁸⁴³ olmuşam yâ Rab meded

Vahdet ilinde [senüñle]⁸⁴⁴ yâr idim n’oldu baña
 Kesret içre bend-i âğyâr olmuşam yâ Rab meded

Bu Niyâzî düşdi varlık câhına Yûsuf gibi
 Al elim kurtar ki nâçâr olmuşam yâ Rab meded

Niyâzî

Kûs-ı⁸⁴⁵ rihlet çaldı mevt ammâ henüz cân bî haber
 ‘ Asker-i a‘ zâya lerze düşdi sultân bî haber

⁸⁴¹ *Niyâzî-i Mısrî Dîvânı*, s. 201.

Taş baskı nüshada “bîdar” şeklinde yazılmıştır.

⁸⁴² *Niyâzî-i Mısrî Dîvânı*, s. 201.

Taş baskı nüshada “kerim abı” şeklinde yazılmıştır.

⁸⁴³ *Niyâzî-i Mısrî Dîvânı*, s. 201.

Taş baskı nüshada “püryân” şeklinde yazılmıştır.

⁸⁴⁴ *Niyâzî-i Mısrî Dîvânı*, s. 201.

Taş baskı nüshada yok.

⁸⁴⁵ *Niyâzî-i Mısrî Dîvânı*, s. 212.

Taş baskı nüshada “kûs u” şeklinde yazılmıştır.

Günde bir taşı binâ-yı ‘ömrimiñ düşdi yere
Cân yatur gafîl⁸⁴⁶ binâsı oldu vîrân bî haber

Dîl bekâsın dost fenâsın istedi mülk-i tenim⁸⁴⁷
Bir devâsız derde düşdüm âh ki Lokmân bî haber

Bir ticâret kılmadın [ben]⁸⁴⁸ nakd-i ‘ömr⁸⁴⁹ oldu hebâ
Yola geldim lîk⁸⁵⁰ göçmiş cümle kervân bî haber

Çün gel⁸⁵¹ oldu yalnız girdim yola tenhâ garîb
Dîde giryân sîne biryân⁸⁵² ‘akıl⁸⁵³ hayrân bî haber

Azığım yok yazığım⁸⁵⁴ çok yolda dürlü korku var
Yolum alursa n’ola ger⁸⁵⁵ dîv ü⁸⁵⁶ şeytân bî haber

Yol eri yolda gerekdür⁸⁵⁷ çağ u çıplak ac u tok
Mısriyâ gel didi saña çünki cânân bî haber

Temmet temâm bu kitâb

⁸⁴⁶ *Niyâzî-i Mısrî Dîvânı*, s. 212.

Taş baskı nüshada ‘âkıl” şeklinde yazılmıştır.

⁸⁴⁷ *Niyâzî-i Mısrî Dîvânı*, s. 212.

Taş baskı nüshada “teniñ” şeklinde yazılmıştır.

⁸⁴⁸ *Niyâzî-i Mısrî Dîvânı*, s. 212.

Taş baskı nüshada yok.

⁸⁴⁹ *Niyâzî-i Mısrî Dîvânı*, s. 212.

Taş baskı nüshada ““ömür” şeklinde yazılmıştır.

⁸⁵⁰ *Niyâzî-i Mısrî Dîvânı*, s. 212.

Taş baskı nüshada “leyki” şeklinde yazılmıştır.

⁸⁵¹ *Niyâzî-i Mısrî Dîvânı*, s. 212.

Taş baskı nüshada “gül” şeklinde yazılmıştır.

⁸⁵² *Niyâzî-i Mısrî Dîvânı*, s. 212.

Taş baskı nüshada “püryân” şeklinde yazılmıştır.

⁸⁵³ *Niyâzî-i Mısrî Dîvânı*, s. 212.

Taş baskı nüshada ““aklı” şeklinde yazılmıştır.

⁸⁵⁴ *Niyâzî-i Mısrî Dîvânı*, s. 212.

Taş baskı nüshada “pazığım” şeklinde yazılmıştır.

⁸⁵⁵ *Niyâzî-i Mısrî Dîvânı*, s. 212.

Taş baskı nüshada “yola gir” şeklinde yazılmıştır.

⁸⁵⁶ *Niyâzî-i Mısrî Dîvânı*, s. 212.

Taş baskı nüshada “deyü” şeklinde yazılmıştır.

⁸⁵⁷ *Niyâzî-i Mısrî Dîvânı*, s. 212.

Taş baskı nüshada “gerek” şeklinde yazılmıştır.

5.1.3.Mülkünaz Topçu Anlatması

[16] YUSUF'UN HEKİYASI⁸⁵⁸

O yurdlar bu yurdlar
Yusuf'umu yiyen kurdlar
Dırnağından su içer
Tepesinden yumurdlar.

Çoğ eski zamanlarda bir padişah devri varmış. Padişah zamanında Lele Vezir anılmış. Bezirgân başlarının haramı başlarının sözü geçirmiş. Bu padişahın kapısında bir alma ağacı varmış. Senede bir tene alma verirmiş. Onu da göğ yüzünde tozu dumana katarag bir bulud alır. Ne olduğunu bilmirlermiş. Bir gün padişah lele vezirine:

Bu ağacın alması çoğ menşurdur. Senede bir alma verir onu da bulud halinde bir şey alır, gidir. Ne olduğunu bilirsiniz. Buna bir çare düşünelim. Padişahın üç tene oğlu varmış. Büyük oğlu hemen atıldı:

Aman baba ondan golayı ne var? Ben beklerim onun ne olduğunu ben bilirim. O zaman hakkından gelirim. Almayı da alır gelirim. Padişah:

Oğlum sen daha yeni yetişirsin. Bir alma için seni ölüme gönderemem.

Ama baba tek almadır ama her derde devadır. Demir miydin? Niye bir senelik barımızı el götürsün? Diyerek o gece giyindi, guşandı. Büyük oğlan bir kulube yaparağ ağacın dibinde sipere girdi. Az durdu, çoğ durdu. Azını çoğunu Yaradan bilir. Bir de ne görsün? Yerleri göğleri titreden kulağları sağır ederek bir bulud ağaca doğru gelirdi. Bu bir devdi. Arif şahzade devı görünce dodağı çatladı. Korğusundan kulubeye girdi. Sabağ olunca padişah oğlu Arif'e olanı sordu:

Oğlum ne yaptın? Dedi. Korğudan uyuyamadım.

Baba uyumıyacağ kadar hakkın var. Göğler gürüldeden, kulağlar uğuldadan, dodağlar çatladan bir devdi. Bir dodağı yerde bir dodağı göğdeydi. Korğumdan heç bir şeye yaranamadım. Dedi. Bu sözü duyan Mehemed oğlu:

Bir dahaki seneye ben varım. Diyirdi. Küçük oğlu ise heç sesini çığarmirdi. Çünkü çoğ küçüktü. Konuşsa da sözü geçmirdi. Bir dahaki seneye Mehemed oğlu tam

⁸⁵⁸ Arpacı, *Sarıkamış Hikâye ve Masalları*, ss. 16-25.

tevsiyed guşandı. Ortalığ ıssızlaşmış, karanlık çökmüş, gecenin bir faslı olmuştu. Millet derin uyğuya dalmıştı. Mehemmed şahzadeyse eli arğasında bahçada gezinti yapırdı. Uyğu gözüne çökmüştü. Nerdeyse uyğuya dalacağdı. Az zaman geçmeden kulubeye girdi, dalını duvara verdi. Tam şirin uyğu gözüne çökmüşdü kü, göğ yüzünden bir gürültü kopmuşdu ki dersin ejderha şeheri yutacağdı. Mehemmed'in korğudan uyğusu kaçdı. Bir de ne görsün? Büyük kafalı, iri pençeli, iri gözlü, büyük bir dev. Daha kölgesi ağacın üzerine vurmada Mehemmed şahzade kulubeyi bırağarağ evin yoluna doğru kaçdı. Dev kölgesiyan devin gendi ona iki dev gibi gelmişdi. O kaçmakta olsun, dev de almayı alıp getmekte.

Padişah ise evin düzünde gezinti yapırdı. Gözüne uyğu girmirdi. Hayırlı sabağlar oldu. Padişah sabırsızlığla oğlu Mehemmed şahzadeyi divanına çağırddı. Bu da Arif şahzade gibi eli bağı, yüzü kara olduğı belliydi. Padişah hiddetinden konuşmaz hala gelmişdi. Mehemmed şahzade babasına:

Aman baba öyle bir dev ki eller tutmaz, güjler yetmez bir kâfirdi. Bir kölgesi iki adam gibi gelirdi. Babası:

Ben bir padişah olim da üç oğlumdan biri cesur olmasın. Demişdi. Bunu duyan küçük oğlu Yusuf şahzade küçük adımlarıyla, güleç yüzüyle, ataş saçan gözel gözleriyle yavaşça soğularağ, küçük elini babasının omuzuna koydu:

Bağışla baba ben bişe yapmağa goyulmadım ki. Benden de mi darıldın? ^[17] Bıldıra Allah nasip ederse ben varım. Babası bunu duyunca arğasını dönerek:

Aman yavrım sen ufağsın. Sene darılmadım. Diyerek gülümsedi. Çocuğun başını oğşıyarağ:

Seneye gendini göster evladım. Dedi.

Elbetde sağınmadığın daş baş yarar. Babası oğlunu gucağladı. Laflarından gurur duyirdi. Eh seneler nedir ki gün geçdikçe, aylar geçtikçe, dönmüş fes gibidir. Hayırlı seneler döndü, geldi. Yusuf şahzade de tam çağını bulmuştu. İlkbaharın açan sümbülleri gibi güzelliği meneğşe gözeliğini andırirdi.

Oğlan şimdiken hazırlığa goyuldu. Kılınç kesmiyen, bıçağ geçmiyen bir elbise yaptırdı. Ayağına bir cızma yaptırdı ki basdığı yerden toz çıkarirdi. Bir at beslemişdi ki buludlarnan oynirdi. Babası bu bu hazırlığdan habarı yoğudu. Oğlunun bunları ortıya çıkardığını görende sevincinden eli ayağı yer tutmadı. Oğlunun sırtını oğşıyarağ

kulubenin önüne geldiler. O gece devin gelme gecesi idi. Almanın yetiştiğini bilirdi. Babası oğlunun gözlerini öperek:

Yusuf oğlum bileğin kuvvedli olsun. Sırtın yere gelmesin diyerek ayrıldı. Az zaman geçmeden ağşam çökmüştü. Evel zamanda padişah oğulları şahzade diye söylenirdi. Şahzadenin uyğusu gelmişti. Şeherde itler ulumaz, tütünler tütmez oldu. Babası ahlına geldi. Üç oğlundan biri cesur değil demişti. Bu söz içine işlemişti. Cebine beze sarılı tuz goymuştu. Nemerlik yapmadı. Merdlik yaparağ elmas bıçağını çığardı. Ayağının dabanını yardı, tuzu bastı. Mendiliylen bağladı. Yaranın sızısı gözünün uyğusunu gaçırđı. Kâfir devin senede bunların bağın barını götürmesi huzursuzluğ yaradırdı. Bu bunları içinden geçirdiğinde dev tozu dumana kataragağ gelirdi. Senedeki gibi bağın barını götüreceğini zannedirdi.

Şahzade hazırlığa goyuldu. Dev elini almaya atar atmaz Yusuf şahzade kılıncını almanın üzerine goyarağ:

Dur kâfir, bu sene benim senem. Hazıra gonma. Emek et de sora yemek et. İşte meydan. Gendini göster. Bunlar o kadar yerde çempeleştiler ki. Yerleri kotan gibi yarırlardı, diz üstü. Dev de amansız galmışdı, şahzade de. Dev bağırarağ:

Can almıyanca mal almırım. Dedi. Atlarımıza binek kılınçlarımızı guşanağ, kim kazanırsa alma onun olur. Şahzade buna iriza olmuşdu. Atlara bindiler, kılınçlarını guşandılar. Şahzade atına kılınç geçmiyecek şekilde geygi geçirmişdi. Bunlar atların üzerinde büyük döğüşler yapırlardı. Şeherin milleti seyire çığmışdı. Padişah oğulları Arif, Mehemed, Lele vezirnen bir duvar üstünde seyredirdi. Devin atı ağız açdığça bez goparırdı. Yusuf'un atı ağız açdığça et goparırdı. Yusuf kılıncını deve çekdikce yarıya kadar ete gömilirdi. Dev kılıncını çekdikce şahzadenin sırtındaki zırğa gömilirdi. Bunu seyreden şeherin halhı gurur duyirdiler. Dev bağdı ki atın üstünde et galmadı. Vücudu bütün kılınç yarasından sızlırdı. Analar yiğit doğurmuş. Şahzade amansız durmadan kılınç sallırdı. Dev bağdı ki bunnan baş edemiyecem, canından vazgeçmemişdi, kılıncını almaya batırarağ:

Yiğit bu senin hakkın. Diye uzadı. Dev, atını sürerek geri döndü. Şahzade çoğ yorulmuşdu ama vücudunda yara yoğudu. Atı kan ter içinde kalmışdı. Bütün şeherin halgyyla babası, oğlu Yusuf'u alkışlıyarağ yürüdüler. Babası mendilini çığarıp, oğlunun alnından ağan teri sildi.

Benim yiğit oğlum. Dedi. Gardaşlarının heç işleri almamışdı. Yusuf'un atının başını tutarağ terini sildiler. Atın öğüne teze yonca goydular. Aradan birkaç gün geçtikten sonra Yusuf babasına:

Ben bu devi öldürmeden feragat olmiyacam. Dedi. Padişah:

Aman oğlum başını belaya sokma. Dedi. Çocuğ:

Baba su uyur da düşman uyumaz. Dedi. Yaraları eylendikten sora başımıza derd açar. Bir gün bu acıyı bizden çığarır. Diyerek hıncını bizden almıya gelir.

Oğlum artığ büyümüşün, ne desem dinlemirsiz. Gendin bilirsiz dedi. Oğlu babasının elini öperek ayrıldı. Atına binerek devnen ceng ettiğ yere geldi. Devın ondan ayrıldığ yeri tağıp etti. Tabi ^[18] atdan ve devden kan tökülmüşdü. Bu kan izlerini tağıp ede ede bir kuyu başına geldi. Baş aşşığı eyildi ki kuyunun ne dibi var ne köşesi. Ne yanı var ne yöresi. Bir cehennem deresine benzir. Bu sıra atını geri sürerek evine geldi. Babasının sarayına vardı.

Canım baba, gözüm baba, Yusuf oğlun tutar sözün baba. Senden bir arzım var. Ben kâfirin yerini izledim. Arif gardaşımnan Mehemmed gardaşına izin ver de bennen gelsinler. Padişah, oğlunun sözlerine dayanamadı. Oğluna:

Oğul içimden seni yollamak gelmir. Artığ gidin. Bu gece ürüyamı da gördüm. İki kara karğa bir tene guşun gözünü oymaya çalışırdiler. Tanrı seni korusun diyerek öptü. Şahzade de babasının elini öperek ayrıldı. Gardaşlarının yanına geldi.

Arif gardaş Mehemmed gardaş babamdan size izin aldım. Sizinnen barabar devın guyusuna gidecem. Gardaşları birbirlerine bağarağ ikilenirlerdi, olur mu olmaz mı diye. Sora getmiye karar verdiler. Yusuf:

Galın bir ip yanıza alın dedi. İki katır yükü arzağ alın. Kılıncınızı, gürzünüzü tam teknil guşanın. Ya bu yolda ölürüz ya da hıncımızı alırığ. Bunlar her bir hazırlığını alarağ yola revan oldular. Az getdiler, uz getdiler, dere tepe düz getdiler, altı ay bir güz getdiler. Azını çoğunu Yaradan bilir. Gele gele bir guyu başına geldiler. O dedi sen in, bu dedi sen in. Büyük gardaş Arif: İpi bağlayın ben inim dedi. İpi bunun beline bağladılar. Birez aşşığı endi. Devın nefesinden:

Aman öldüm, patladım, çatladım, cııldım diye bağırdı. Gardaşları dayanamıyarağ geri çektiler. Ortancıl gardaş Mehemmed şahzade:

Beni indirin. Dedi. Bunun beline ipi bağlıyarağ guyudan aşşığı salladılar. Tam yarıya inince:

Aman Arif hağlıymış. Şu kâfirin nefesi beni bıçağ gibi kesir. Beni yuğarı çığarın. Diye bağırdı. Yusuf içinden güldü. Çekdi gardaşini yuğarı çığardı. Onlara gülerek:

İpi gendi beline bağladı. Gardaşlarına:

Ben guyudan aşşağı inirim. Yandım desem, öldüm desem beni yuğarı çekmeyin. Elinizden geldiği kadar beni aşşağı sarğıtın. Dedi. Gardaşları kılınc guşanmayı bile düşünmemişlerdi. Yusuf' sa kılıncını tağarağ gürz işlemiyen elbisesini giyerek gürzünü yanına aldı. İki gardaşları ipin ucundan tutarağ aşşağı sarğıttılar. Yarıda şahzadeyi devin nefesi sığmışdıysa da gine aldırış etmedi. Durmadan:

İpi eyice sarğıtın diye bağırdı. Gardaşları buna şaşarağ ipi daha aşşağı sarğıtdılar. Guyunun yarısına gelmişdi ki ip bitti.

İpi sarğıtın diye bağırdı. Gardaşları:

İp bitti. Dediler. Yusuf:

Eleyse bırağın dedi. Yalınız ben seslenmiyene kadar guyunun başından ayrılmayın. Dedi. İpin ucunu bırağdılar ki bu sırada Yusuf paldır küldür guyunun dibine düşdü. Düşmesile bayılması bir oldu. Az bayğın durdu, çoğ bayğın durdu. Ancağ Allah bilir. Uyandı ne görsün? Ağzı burnu kan içinde. Çar çabığ gendini topladı. Aradan ne kadar zaman geçtiğini bilmirdi. Bağça içinde bir havuzun kenarına getdi. Elini yüzünü yığyarağ gendine geldi. Kılıncını eline aldı. Bağça içinde gezer iken bir kapıya ras geldi. Kapıyı açarağ içeri girdi ki ne görsün? Zeballah gibi bir dev yatır. Bir gızın dizinin üstüne başını goymuş. Gız elinde ipek mendilnen sinekleri kovir. Bu gız bir padişah gızıymış.

Aman şahzade canım sana kurban olsun. Sen buralarda ne arırsın? Dev bu aralar herslidir. Bir padişahın oğlu yaralamış. O dev bunun gardaşıdır. Bunlar üç teneler. Biz de üç padişah gızıyığ. Bizi kaçırarağ yesir etdiler. Durmadan bunnara bağarığ. Ben büyükleriyim. Bağ Yusuf şahzade bu kâfirin gürzünü gıccıl barmağınnan kaldırır da sağ yanına Bismillah der de koyarsan bunu alt edersin. Yoğusa bu seni parçalar dedi. ^[19] Yusuf: Bismillah, ya Allah diyerek parmağının ucuynan gürzü tutarağ sağ yanına koydu. Hemen ayağ ucuna geçerek bir kılınc salladı. Dev uyanarağ gıza bağırdı:

Ya saçı buçuğ, sinek ayağımı ısırır. Dedi. Gız:

Ya melğun kâfir sinek değıl düşmanın geldi. Dedi. Dev bunu duyunca elini sol tarafa gürze atarağ boş buldu. O zaman hayvağ diyerek gürzü aldı. Bele dedi:

Gardaşımın intiğamını goyacağ mıyım, diyerek gürzü salladı. Duvarın bir tarafı yıhıldı, toz dumana garışdı. Hayvağ hay dedi insanoğlunun eti burnumda tütir. Bir parçası bile galmadı ki dişimin dibine atam. Şahzade:

Ya kâfir işte ben buradayım. Gürz beni almadı, duvarı aldı. Dur şimdi sıra benim. Bir nara atarağ iki ayağ üzerinde kuvved alarağ devin belinin ortasına bir kılınç çekdi. Dev orta ikiye biçildi.

İnsanoğlu bir daha vur. Dedi dev. Yusuf:

Anam dize gelende bir defa doğurdu beni. Dedi. Cebinden bir hediye çıkararağ padişahın gızının annını öptü. Sen benim anam, bacımsın. Büyük gardaşım Arif şahzadenin garısısın. Dedi. Gız da:

Aman Yusuf şahzade bu öldürdüğün kor devdi. Sol kolun üzerine döndüğün sıra ağ devin kapısını göreceksin. Şahzade:

Olur. Dedi ve ayrıldı. Sol kol üzerine dönerek bir büyük kapıya ras geldi. Kılincın ucuynan kapıyı açarağ içeriye girdi. Bir de ne göre, ağ bir dev yatir. Nefesiynan insanı havaya kaldırir. Devin başında oturan Hanperi büyük gardaşı Gülperi'den daha güzeldi. Gızın cemalından insan yüzünü görirdi. O da Yusuf'u görende hemen boynuna atıldı.

Şahzadem devi öldürdün, bacımı kurtardın, beni de kurtar. Bu kâfirlerin uyğusu ağır olir. Ama korğarım ki bunu alt edemezsin. Çünkü hem gardaşımı öldürdün hem de kara devi yaraladın. Kalğarsa büyük parça kulağın goymaz. Nasıl geldiyse ele ged. Dedi. O bacımı da al get. Dedi. Çocuğ:

Sen ağlını mı kaçırдын. Gelen getmez. Ölen de dirilmez. Buraya kadar gelen söz dinlemez.

Madem ele söz dinlemirsın, kâfirin kılincını al sağ yanına goy. Goyarsan alt edersin. Kâfirlerin kılincı ve gürzünün sapı bir puttan iki puttan fazlaydı. Yusuf kılincın ucunu giccıl barmağı ile sol tarafından alarağ sağ tarafına goydu. Kılincının ucuynan devin burnuna dürttü. Dev, başını sallıyarağ hiddetle bağırıldı:

Bağsana kancığ, sinek burnumu gurcalir. Gız ona:

Ya kâfir, sinek burnunda ne gezer? Gözün aç, düşmanın başında durir. Dev uyanarağ elini sol tarafına atdi.

Ya saçı buçuğ, bu kalleşlik senden geldi. Düşmanı alt etmek şimdi imkânsız. Sizi niye diri diri yemedik ki? Kılincını sağ taraftan alarağ saldırdı. Gözünü hers

bürümüştü. Ne tarafa kılınc sallıyacağını bilmirdi. Şahzadeye vurim derken kılınc elinden çığarağ duvara saplandı. İki gat oldu. Şahzade bunu fırsand bilerek:

Dur kâfir, sıra benim. Kılıncı çekerek devin kellesine vurarağ kafayı orta ikiye biçdi. Dev:

Ya insanoğlu, bir daha vur. Dedi.

Benim etim haram değıl. Sene yediremem. Ben anamdan bir defa doğmuşum. Dedi. Cebinden bir ufağ hediye gıza vererek:

Sen de benim ortancıl gardaşımın garısısın. Dedi. Gızın alını öptü. Ben şimdi gelirim diyerek ayrıldı. Gız da:

Aman Yusuf şahzade kara dev çoğ ağzındır. Hem yaralıdır. Benim küçük gız gardaşım da onun yanındadır. Bu kâfirler cebre bizi getirdiler. Şimdi onun gardaşlarını da öldürdün. Seni görürse büyük parça gulağın goymaz. Gendini sağın. Vedalaşıp ayrılırken:

Şu karşı kapıya gidersin dedi gız. Küçük kardaşım sana olup biteni anladır.

[20] Yusuf ilerdeki kapıyı açtı ki ne görse eyi? İnci dişli, kiraz dodağlı, alma yanağlı, ela gözlü bir gız. Kapıyı açar açmaz, gız:

Aman gardaş sen buralar, dedi. Gülperi, Hınperi gardaşlarımı kurtardın. Bu kâfirleri öldürdün. Dedi. Ama bu devin canı gendi üzerinde değıl.

Üstüne almaz mı, dedi.

Bu üç canlıdır. Sen bu niyetden vazgeçmiyeceksin. Elindeki çiçek gutusunu atarağ şu karşıki dolapda iki gutu var. İçinde üç tene cücük var. Bunun canı o cücüklerin üstündedir. Bundan uzağ durarağ:

Bundan uzağ durarağ, gutunun ağzını açdın mı bu uyğudan uyanacağ. Et ki cücüğün birinin başını koparasın. O yarı canlı olur. Sene yalvaracağ, sağın yalvarmasına ganma. Et ki ikincisini de goparasın. Sora yanına yağlaşıp üçüncüsünü de gopard. Dedi. Şahzade hemen yerinden fırlıyarağ dolaba doğru yürüdü. Dolabın ağzını açdı. Kutuyu gördü. Gutunun ağırlığı elini dartirdi. Hemen çar çabığ ağzını açdı ki ne görsün? İçinde aceyib cücükler var. Hemen bir tenesini kopardı. Dev uyandı.

Ya saçı buçuğ, gutunun ağzını niye açdın? Ağır hala geldim.

Ya kâfir, düşmanın, canını almıya geldi. Dedi. Tam dev şahzadeyi görür görmez yerinden fırladı ki şahzadeye saldırsın, şahzade buna fırsand vermeden ikinci cücüğün başını kopardı. Dev canı gırdlağına gelmişdi.

Canım Yusuf, yiğit Yusuf, gardaşlarımı öldürdün. Ben yarım canlıyım. Her şeyim senin olsun da şu nefesimi bene bağışla. Sennen gardaş olağ. Şahzade:

Her ot gendi kökünün üstünde biter, dedi. Ben sene gardaş olamam. Erliğimi dünya amaratına satmırım. Dedi. Burya ya ölmeye ya da öldürmiye geldim. Dev:

Barlığ şu guşu bir defa elime ver de gine verim. Dedi. Yusuf, guşu uzadacağı sıra gız:

Aman canım Yusuf, bu kâfire fırsand verme. Senelerdir bizi bu guyuda bekledir. Aman verme çek kopsun. Dedi. Dev sürünerek şahzadeye doğru yürümeğe goyuldu. Bu işi başaramadı. Şahzade, guşun başını gopardı.

Bizlere ömür, sene de kömür, dedi. Ayperi koşarağ Şahzade Yusuf'un boynuna atıldı.

Yiğitsin, kahramansın, çatal yüreklisin. Dedi. Sen benimsin, ben de seninim. Yusuf barmağından yüzüğü çıkararağ Ayperi'nin barmağına tağdı.

Sen benim bacımsın. Dedi. Ben senin gardaşınım. Sen "aman gardaş" demişdin. Gız bunu kabul etdi.

Benim babamın heç oğlu yoğdur. Üç gız gardaş burya hapis düşdük. Sen kurtardın. Yusuf gızın elinden tutarağ diğere bacılarının yanına getirdi. Yükde yüngül, bahada ağır ne varsa guyunun ağzına getirdiler. Yusuf gardaşlarına bağırarağ:

Aşşağı ip sarğıtın. Dedi. Siftaha üç devin kafasını yuğarı çığardılar. Sora ne ki değerli müceferler varsa yuğarı çığardılar. Sora Hanperi'yi çığardılar. Arif gardaşına:

Bu senin nişanlın diye bağırdı. Ortancıl gız Gülperi'ye:

Bu da ortancıl gardaşım Mehemmed'e. İki gardaş bu halı görende içlerine hayınlığ çöktü. Devnen cenk etdi, almayı aldı, bu büyük işleri başarağ üç devi öldürdü. Bütün dünyayı dolaşsaydığ bele güzel gızlar bulamazdığ. Şimdi biz Yusuf'u götürsek babam bizi sevmiyecek. Büyük sevgisini Yusuf'a verecek, diye söylene-dursunlar, gız:

Yusuf, beni gendi nişanlımdır, diye yuğarı ver. Bir de sen benden önce yuğarı çığ. Sen beni çığarırısın guyudan. Gardaşların sene kötülük düşünirler, diye remil atdi. Yusuf:

Bacım, ya sen guyuda kalırsan? Gız ne kadar yemin ettiyse de gandıramadı.

[21] Bari söz dutmirsın, barmağımdaki ğetem yüzüğü al. Çoğ değerlidir. Başın dara düşerse dilin vur. İki tene goç çıkar. Biri kara, öteki bayaz. Bunlar vuruşmaya

başlarlar. Bu arada et ki bayaz goçun üzerine atlıyasın. O seni ışığ dünyaya çıkarır. Kara goçun üzerine atlarsan yeddi kat yerin altına gidersin. Dedi. Ayperi'yle vedalaşıp yüzüğü aldı. Gardaşları gıza kötülük etmesin diye bağırdı.

Çekin. Bu da benim nişanlımdır. Dedi. Çocuklar birbirlerinin yüzüne baharağ "Gendisine daha güzelini almış." Diyerek hayınlıdılar. Gızlar çadırın altına giderek biz kaynatamızın evine getmeden gelin olmazıg, dediler. Sıra Yusuf'u çıkararıya geldi. Yusuf ipi beline bağıladı, yarıya kadar gelmişdi ki gardaşları cebinden bıçağ çıkararağ ipi kesdiler. Yusuf şahzadeyi geyunun dibine düşürdüler. Geyunun dibine ele bir düşüş düşdü kü bir haftalıg hasda oldu. Gendini bir çeşme başında bulan Yusuf uyandı ki eli ayağı soyulmuş. Yara para içinde yaralarını dutarağ üstünün başının kanını yayğadı.

Vay sulın gardaşlar. Hele benim onlara eyliğime bağın. Onların da bene yapığları hayınlığa bağın. Dedi. Bir kenarda düşünür durirdi. Birden Ayperi'nin getem yüzüğü ahlına geldi. Hemen barmağından çıkararağ dilini vurdu.

Yüzük, seni beni yaradan Allah'ı sevirsen beni ışığ dünyaya çıkar. Hemen bir bayaz, bir kara goç peydah oldu. Bunlar o kadar birbirlerine vurdular ki şahzade gendini şaşırarağ bayaz goçun yerine kara goça atladi. Yeddi kat yerin dibine geçdi. O, yerin altına geçmekde olsun. Biz gelelim gardaşlarına. Gardaşları Yusuf'un geyudan çıkardığı bir çoğ amaratı ve gızları, devlerin kellelerini alarağ babalarının şehrine girdiler. Babası, oğulları gelir diye davul, zurna çaldırirdi. Oğullarının yanlarına yağlaşarağ bağıdı ki bir de ne görsün? Yusuf yoğ. O zaman, çekdiğı bayrağları karaya bürüdü. Oğullarına dönerek:

Hayın evladlar, Yusuf'uma ne oyun oynadız? Bu merfetler sizin merfetiz değıl. Yusuf'un merifeti. Benim gözüme görünmeyin. Yusuf'u sağmış gibi umudu varıdı. Ama gine de içi yanirdi. Gızlar karalar geyerek düğün istemirik, dediler. Yas tutdular.

Yusuf'un ise yeraltında gecesi gündüzü belli değıldi. Bir düz ortasında bir ince yol tutarağ gele gele bir şehere geldi. Bir neneye ras geldi.

Aman nene, canım nene çoğ uzağ yoldan gelirim. Bene barınacağ bir yer bul. Nene:

Oğlum, ne yerim var ne de yurdum var. Yusuf cebinden bir avuç altın çıkarıp neneye verdi. Nene:

Yerim de var, yurdum da var. Dedi. Üç günden bişmiş kerti aşım da var. Dedi. Hemen Yusuf şahzadeyi evine götürdü. Yemek yedirdi. Yusuf dinlendi ama yüzü alav gibi yanirdi.

Nene, bir su ver içim. Nene telaşlı telaşlı sağa döndü, sola döndü. Kıvrım kıvrım kıvrandı. Sora aralığa çığarağ bir gutuya işedi. Getirdi Yusuf'a verdi. Yusuf ağzına aldı ki hem sıcak hem de duzlu.

Aman nene, bu heç suya benzemir. Hem sıcak hem duzlu. Nene:

Oğlum, eyri mi diyem, doğru mu diyem? Oğlan:

Nene, eyri otur, düz konuş. Bu nedir? Nene:

Oğul burda su gıtlığı var. Sabağdan su açılacağ. Oğlan:

Nene, suyuz kitli mi?

Oğul, suyumuz büyük bir çaydır. Şırl şırl ağar. Yalnız büyük bir ejderha suyun öyünü kesir. Bu şehirden sıraynan bir gız alır, yiyir. Üç gün su verir. Onun için işedim sene verdim. Dedi. Yarın padişahın gızının sırasındır. Ananın, babanın bir tek gızındır. Ejderhaya verecekler. Üç gün su verecek. Oğlan:

Nasıl olur nene? Beleliğinen bu şeherin ardı gelir. Nene:

Getgide sıra bize gelir. Oğlan:

Nene, olmaz mı ki beni de götürsen de ejderhayı görem. Merağ etdim.

He oğul, dedi nene. Bu arada arzağ götürirler. Ejderha arzağı ^[22] yiyene kadar millet suyu daşır. Üç günük suyumuzu daşırığ. Bu arada arzağnan bir gız ona üç gün gidir. İşte bizim derdimiz de bu, dedi.

Yusuf sabağınan bağıdı ki şeherin milleti dere kenarına gidir. Nene de kalık kolık şişeleri, kovaları hazırlır ki üç günlük suyunu doldursun. Yusuf kılıncını tağarağ, eski bir üst geyerek bu milletin içine karıştı. Bir de ne göre, camış kalınlığı kadar bir ejderha tekir gibi kıvrılmış suyun önünde yatir. O şeherin padişahı bir araba arzağı doldurmuş, bir tene gızının elini gınalamış, bezedmiş, ağılyarağ getirir. Bunu gören ejderha kağarağ arzağa doğru yürüdü. Suysa şarıl şarıl ağımya başladı. Milled daşımıya başladı. Padişah, gızına:

Gızım, seni kaybetmiye heç dayanamirim, ne yapam ki bu gavır başımızın belası. Yusuf bu acıglı sözlere dayanamirdi. İçi zaten yaralıydı. Padişah ayrıldı. Ejderha arabadaki arzağı diri diri yutirdi. Sıra gıza geldi. Gızı bir ağaca bağlamışlardı. Ejderha gıza doğru yürüdü. Gızsa canını kurtarmağ için çırpınırdı. Ejderha, gıza saldırırdı ki tam

bu sıra Yusuf kılıncı çekerek “Bismillah Ya Allah” diyerek bunun boynunun ortasına bir kılınç çekti. Çekmesiynen ejderhanın kafasını ikiye böldü. Padişahın kızını çözdü. Gız hemen ejderhanın kanına elini batırarağ oğlanın sırtına vurdu. Sora babasına doğru yürüdü. Milled bu arada kanlı kanlı suları içirdiler. Yusuf ejderhayı tike tike doğradı. Yığdı. Gız babasının yanına döndü. Şeherin milledi davacı olmıya başladılar.

Bizim gızlarmızı niye yedirdin? Senin gızın geri gelir. Padişah, gızının geri geldiğini görende çoğ şaşırđı.

Gızım niye geri geldin? Kâfir bütün şeheri yudar. Dedi. Gız:

Baba ben gelmedim. Bir gürbüz deliganlı, ejderha beni yutacağı sırada nasıl kılıncınan vurduysa orta ikiye böldü. Onu tike tike doğradı.

Gızım, bu şeherde ele yiğit bulunsaydı halk çoğalardı. Azalmazdı. Gız:

Baba, buranın halkına benzemir. Yiğit bir deliganlı. Padişah:

Peki gızım, bunu nasıl anlayağ? Gız:

Baba baş barmağımı kana batırıp arğasına vurduğum. Padişah hemen emretti. Bunu bulanın dünyalığını verip erğetliğine karışmıyacam. Nene bu sırada su doldurmuş padişahın kızını kurtaran şahzadeye verirdi. Oğlan suyu kırmızı görende:

Bu suyun rengi niye kırmızı? Nene:

Yavrum, kâfir önünü kesmiş. Acele acele doldurup getirdim. Niye olduğunu bilmirim. Oğlan:

Nene şimdi su durulmuştur. Ben o kâfiri öldürdüm. Nene şaşırarağ:

Oğlum nasıl olur? İnanamirim. Yıllar olir ki o kadar can telef oldu. Bele bir yiğit görmedik. Şimdi padişah dünyalığın verir, erğeten karışmaz.

Nene ben dünyalığ istemirim. Dedi, neneye. Dünyaya çığmağ istirim. Oğlum o padişaktır, elinden her şey gelir, sene gerekeni der diyerek suyun yoluna yürür. Bir de ne görsün? Bütün milled padişahın konağının önünde toplanmış. Bunu gören nene konağın önüne getdi. Ne olduğunu annamıya çalışdı. İneğini, danasını satan, bir kat üst geyen konağın önüne daşınir. Nene hemen geri dönerek:

Oğul bu eyiliği sen yapdın. Sen get belki gızı sen alırsın. Yusuf şahzadenin gızda mızda gözü yoğudu. Nenenin hatırı kalmasın diye gidirdi. Padişahın konağına doğru bağdı ki gız saçağlığda:

Bu mu?

Bu değıl.

Bu mu?

Bu değil. Diyirdi. Baba ben nişan vurmuşum. Tanırım. Dedi. Yusuf şahzade yavaş yavaş ileriye yürirdi. Gız:

Baba, o buranın adamı değildi, garib bir halı varıdı. Yusuf sarayın önüne geldi. Gız hemen:

Baba işde bu adamdır. Dedi. Babası bağdı ki gızının baş barmağı, ^[23] aręasında görünirdi. Padişah, Yusuf'u yanına çağırdı. İri gözlü, şirin sözlü, güleç yüzlü, Allah gudretinden yaradmış. Bağmaya gıyılmir. Bunu hoş beş etdi. Çoğ da kahramanmışsın, dedi. Bağalım nerden gelir, nerye gidersin? Bura adamına benzemirsin. Yusuf, başından geçenleri, olup bitenleri anlattı. Padişah, içi sızlayarağ dinledi. Ondan sonra:

Dile benden ne dilersen. Diye sordu. Yusuf:

Benim dileğim canın sağlığıdır. Dedi. Padişah:

Benim can sağlığımdan sene ne hayır var? Dedi. Her insanın bi arzusu vardır. Bizim arzumuz suyudu sen kurtardın. Helbet senin de bir isteğin vardır. Yusuf: Evet, padişahım vardır. Çoğ zordur. Gendi ışığ dünyama çığmağ istirim. Padişah:

Hayvah oğlum, bu çoğ zor. Elimde olan bişe olsa can kurban. Dedi. Ama bir umudum var. Bu kadar yiğitsin. Gene gendi elinnen başaracağsın. Bağsana oğlum dünyada olmyacağ heç bişe yoğdur. Bizim burada bir Zümrüdüanęa kuşu vardır. Bir kanadında iki adam otirir. O, senede beş yavru meydana getirir. Onu da bir ilan yiyir, bitirir. Zavallı, göğ yüzünde çırpınir. İnr yavrularını görmiyende deliye dönir. şimdi oğlum onun yavruları epeyce feriklenmiş hale geldiler. İlanın ne zaman geleceği belli olmir. Oğlum kurtarırsa seni o kurtarır. Yusuf:

Onu bene gösterin. Dedi. Padişah bunu kuşların yuvasına doğru götürdü. Bağdı ki bir selvi ağacı başında yuva var. Bu ağacın altında gendine gözel bir siper yeri yaptı. İçine girdi. Aradan bir gün, iki gün geçdi. Artığ ne zaman olduğunu Allah bilir. Günlerden bir gün Zümrüdüanęa kuşu yavrularına yiyecek getirdi. Sora uçarağ göğ yüzüne getdi. Yusuf bir bağdı ki çığrışma kopdu. Yuvadaki feryadı yer göğ delirdi. Başını kaldırrağ ağaca bağdı ki ne göre, bir ilan ağaca doğru dırmanarağ yuğarı doğru çığir. Bu sırada Zümrüdüanęa kuşu göğ yüzünden dönirdi. Yusuf bu arada kılınıncınan ilanı doğradı. Cücüklerin öğüne dökdü. Zümrüdüanęa kuşu ele bir güjültüynen geldi ki hışmıynan nerdeyse Yusuf'un başını delirdi. Cücükler hemen:

Aman ana, hata işlirsin. İşde bu ilan bizi yiyeceğidi. O kurtardı bizi. Zümrüdüanğa kuşu, çoğ şükür, dedi. Her sene bu ilan beni zürüetsiz bırağirdi. Şimdiyse iste insanoğlu verim muradın. Dedi. Yusuf:

Canın sağlığını istirim. Kuş:

Oğlum, kuşun da gendine göre elinde bir imkânı vardır. Yusuf:

Eleyse beni dünya ışığına çıkarabilir misin? Dedi. Kuş:

Hayvah oğlum, çoğ yaşlı zamanıma iras geldin. Gine de bu eyiliği yapacam. Dedi. Sen şimdi bene kırğ tene kuyruğ, kırğ tene şarap getir.

Yusuf: Olur. Dedi ve padişaha döndü.

Padişahım, Zümrüdüanğa kuşunun senin dediğin gibi dileğini yerine getirdim. Beni dünyaya çıkardacağında epey zorluğ çekeceğini söyledi. Gine de yapacağı. Benden kırğ tene kuyruğ, kırğ tene şarap istedi.

Ondan kolayı ne var, dedi padişah. Hemen emreddi. Arabaya yükletti. Yusuf, padişahnan, neneynen vedalaştı. Zümrüdüanğa kuşunun yanına geldi. Zümrüdüanğa kuşunun kanadının üzerine kırğ tene kuyruğnan kırğ tene şarabı yüklediler. Zümrüdüanğa kuşu:

İnsanoğlu, “ka” dersem kuyruğ, “kı” dersem şarap at ağzıma, dedi. Ancağ seni bu kuvetinen ışığ dünyaya çıkarırım. Dedi. Hemen berhava oldular. Az gettiler, uz gettiler, azını çoğunu ancağ Yaradan bilir. Bir düzgahlığa çıgdılar. Çıgmadan önce kuyruğun biri aşşağı düşdü. Zümrüdüanğa kuşu “kı” deyince çocuğ ne vereceğini şaşırıldı. Budundan birez keserek kuşun ağzına atdı. Zümrüdüanğa kuşu insan eti olduğunu anladı. Dilinin altına sağladı. Bir tulum şarap içti. Düze çığanda:

Gel insanoğlu, gel yanıma bağım. Yusuf yanına ağsıyarağ geldi.

Niye ağsırsin ya insanoğlu? Yusuf:

Eyri mi diyem, doğru mu diyem? Sen kuyruğ istedin. Kuyruğun biri aşşağı düşmüşdü. Ben budumdan kesip sene verdim. Kuş:

^[24] Gel, ya insanoğlu, dilimin altındadır. Çıgardı kesilen yere yapıştırdı. Dilini sürdü. Yara ele hemen eyelendi. Ayağının altından da bir avuç toprağ verdi.

Baban gözleri görmir. Bunu baban gözlerine sür. Eskisinden de eyi olur. Dedi. Ordan kucağlaşarağ Yusuf şahzadeden ayrıldı. Gelelim Yusuf’a. Bir çobana vardı. Bir kuzu aldı. Kesdi, etini yedi. Gönünü başına geçirdi.

Yusuf'un kuyudan ıĝardığı kızlar remil atdılar. Yusuf kuyudan ıĝdı, dediler. Kuyudan ıĝardığı en küçük kız çoĝ gözeldi ve Yusuf'a da aşığıdı. Adı da Züleyĝa'ydı. Yusuf, Züleyĝa'nın babasının yanına giderek köle oldu. Babası, kızının emri altına verdi. Kız, Yusuf'un gendini almasını istirdi. Türlü tevir kötülöklere baş vururdu ama Yusuf'un aldırıldığı yoĝudu. Züleyĝa'nın kaç tene kölesi vardıysa hepsi de Yusuf'a aşığıdı. Yusuf heç oralıĝlı deĝildi. Kızlar her zaman, her yerde onu konişirlerdi. Bir gün Yusuf duydu ki gardaşlarının düĝünleri tutilir. Yusuf getmek için izin istedi. Kızın babası:

Oĝlum, bu köyden orya getmek olur mu? İşler çoĝ. Sen işinnen uğraş. Ben gidecem. Dedi. Gendi getti. Yusuf, ağası getdikten sora bir kehlan gibi ata binerek, kılınç kuşanıp silindir taĝaraĝ, tozu dumana katarıĝ yola koyuldu. Ayın on dördü gibi bir deliganlı oldu. Düĝün yerine hızınan girdi. Ok atannan kılınç kuşananların haddi var hesabı yoĝudu. Yusuf iki ok ataraĝ iki gardaşının gaburgasını deldi. Atını sürerek gözden kayboldu. Milled bunun ok atıp, kılınç kuşanmasına hayran galdılar. Yusuf hemen köye döndü. Kılıĝını, kıyafetini deĝiştirdi. Çiçek baĝçasının içine girdi. Ağası geldi. Yusuf koşup atının başını tutaraĝ hoşbeşten sora ağasına düĝünün nasıl olduğunu sordu. Ağası:

Düĝün çoĝ ehtişamlıydı. Yalınız düĝünün ortasında bir gır atlı geldi. Kılınç kuşanmasına, at koşturmasına herkez hayran kaldı. Ok ataraĝ iki enişdenin gaburgasını da deldi. Ama gözleri hep senin gözen benzirdi. Züleyĝa da Yusuf'un kaşına gözüne hayrandı. Çoĝ sabırsızızlanmışdı. Odasına çağırdı. Yusuf'a:

Bennen bir olacaĝsan ol. Yoĝusa babama diyip seni zindana attıracam. Yusuf:

Namusumnan zindana deĝil ölüme bile irizayım. Dedi. Ben ekmek yediğim yere kılınç çekemem. Züleyĝa:

Beni babamdan iste. Yusuf:

Ben bir köleyim. Seni isteyemem. Senin baban da bey. Kız çarasız kaldı. Babası merdivan başından ıĝarken elbisesinin önünü açaraĝ imdat diye baĝırdı. Babası kızını ele görende şaşırđı. Ağası, Yusuf'a baĝdı, o heç dengini bozmamışdı.

Kızım nasıl olur? Sen ayaĝ üstü kapının önünde imdat diye baĝırırsin. Yusuf'un elinde tepsi, heç dengini bozmadan durir. Benim aĝlım bu işe ermedi. İnanmam dediye de kızından gendini kurtaramadı.

Baba o senin namusan göz dikmişdi. Bene saldırdı. Sen neden bi köleye beni satırsin? Onu zindana atsana. Dedi. Babası, Yusuf'u zindana attırdı. Yusuf güzel ürüya tabirlirdi. Ağa bir ürüya görmüşdü. Onu her kime söyleyise tabirliyemediler. Gızı ürüya tabirlediğini bilirdi, Yusuf'un. Yusuf'un aşğına da dayanamirdi. Onu her an görmek istirdi. Babasına gidip Yusuf'un ürüya tabirlediğini söyledi. Züleyğa'nın babası, Yusuf'u zindandan çığardı. Yusuf'a ürüyasını dedi. Yusuf tabirledi:

Yeddi sene bolluğ olacağ, bu zamanda buğda ve zahirelerin yığılmasını, sora da yeddi sene gıtlığ olacağını dedi. Gızın babası:

Eğer doğru olmasa başın cellad edecem. Eğer doğru olursa gızımı sene verip tağdına oturdacam. Aradan birkaç zaman geçdikten sora ^[25] yeddi sene bolluğ oldu. Bütün anbarlar zahireyle dolduruldu. Peşinden yeddi sene gıtlığ oldu. Diğer memleketlerde gıtlığ baş gösterdi. Ağa da Yusuf'un tabirlemesi çığdı diye onu tağdına oturttu. Yusuf'a kızını Züleyğa'yı verdi. Kırğ gün kırğ gece toy düğün yapırdı. Açlığa dayanamıyan memleketler Yusuf'un memleketine zahire almıya gelirlerdi. Yusuf da herkese anbarlardan verdirirdi.

Açlığ Yusuf'un babasının memleketinde de vardı. Yusuf'un gardaşları habarı alır almaz yola revan oldular. Yusuf'un yanına geldiler. Yusuf onları eyi karşıladılar. Heresinin gurçlarını buğday doldurttu. Yalınız, gardaşının birini yanında eyledi. Babasını getirmelerini istedi. Gardaşları getdiler, babalarına Yusuf'un sağ olduğunu dediler. Babası habarı alır almaz iki gözü iki çeşme yola koyuldu. Yusuf az zaman içinde babasına kavuşdu. Zümrüdüanğa kuşunun verdiği torpağı babasının gözüne sürdü. Babasının kor gözleri açıldı. Yusuf gardaşlarının gendini kuyuya attığını dedi. Babası heresine bir ceza vererek başından uzağlaşdırdı. Yusuf da babasına kavuşdu. Züleyğa'yı da aldılar memleketlerine döndüler. Kırğ gün kırğ gece ehdişam yaptılar. Onlar yedi, içdi, muradına erdi. Biz de yedik, içtik, kenara çekildik.

O yurdlar bu yurdlar,
Yusuf'umu yiyen kurtlar,
Cırnağından su içer,
Tepesinden yumurtlar.

Derken hikâyemiz burada sona erer.

5.1.4. Yusuf Bütün Anlatması

[87] YUSUF İLE ZELİHA HİKÂYESİ⁸⁵⁹

Zamanla kanun elinde Yakup Aliselâm isminde bir peygamber vardı. Bu peygamberin çok oğlu vardı. On- on bir tane oğlu vardı. Bunların sonuncusu olan Yusuf en güzelleri. Babasının yanında en kıymetlisi idi. Yusuf'u gözünden de sakınır, onu çok sever bağrına basardı. Geceleri gündüzleri hiç yanından ayrılmaz dizinin üstünde otururdu. Bu on bir oğlan bu Yusuf'u babasının çok sevdiğinden dolayı hiç çekemezlerdi. Onun alçak eksik taraflarını ararlardı.

Bir gün aralarında şöyle bir kavil kurdular, Yusuf'u yok etmek. Yusuf'u bir gün bir bahane ile alıp gidip onu yok edeceklerdi.

Yusuf ise bu esnada şöyle bir rüya görüyordu. Rüyasını babasına şöyle hikâye eder: "Kıymetli babacığım on bir tane yıldız ve bir tane de yıldız bana secde ettiler ve bu rüyamda çok heyecanlandım. Çok korktum bu neye çıkar acaba?" deyince Yakup Aliselâm çok tecrübeli bir kimseydi. Bu rüyayı şöyle yorar:

"Evladım zamanla on bir tane kardeşin bütün sülaleniz ve bütün Arap diyarı sana secde edecekler. Sen peygamber sayılır sevilir bir kimse olacaksın." der. Ve bu rüyayı bütün kardeşlerinden ve bütün Arap elinden gizli kalmasını söylüyor. Fakat aralarında bulunan bir cariye bir hizmetçi bunu on bir kardeşe iletiyor. Bu kardeşler tamamen kuşkuluyor. Yusuf'un aleyhinde tezafurratta⁸⁶⁰ başlıyor ve bu rüyanın üzerine Yusuf anışları çok artıyor.

Bir gün sahte bir yüzle babalarına gelip "babacığım ne olursun, Yusuf burda dört duvar arasında sararıp soluyor. Bir gün dafara götürelim. Bizim yanımızda eğlensin hava alsın biz ona gözümüz gibi bakarız." diyorlar. Yakup Aliselâm ise Yusuf'una hiç kıyamıyor. Kardeşlerine bir ihtimat edemiyor. Yusuf'u onun için vermeyor. Fakat on bir tane kardeş dize gelip yalvarıyor: "Babacığım biz onu gözümüzden fazla sakınırız."

Yakup Aliselâm dayanamayıp Yusuf'u ona teslim ediyor. Sabahleyen on bir tane kardeş Yusuf'u yanlarına alıp sürüleriyle çölün yüzüne gidiyorlar ve aralarında bunu vuracak, kesecek, öldürecek oluyorlar. Amma en büyükleri olan biraz insafli kardeşleri bu on kardeşine diyor ki: "Yusuf'u öldürmeyelim."

⁸⁵⁹ Balbay, *Konya Ereğlisi Halk Hikâyeleri*, ss. 87-93.

⁸⁶⁰ Tezahürat.

¹⁸⁸¹ “Yusuf’a şurada bir kuyu biliyorum oraya atalım.” diyorlar ve bu fikir muvafık görülüyor. Yusuf’un gömleğini soyuyorlar bir defa kesiyorlar, kanına buluyorlar ve sonra Yusuf’un belinden bir şey ataraktan kuyunun başına getiriyorlar. Yusuf kardeşlerine yalvarıyor:

“Ne olursunuz kıymayın bana. Daha ufacığım babam benim için çok üzülür. Ne olursunuz beni öldürmeyin.” diye çok yalvardıysa da belinden bir ip bağlayıp kuyunun içine atarlar. Tabi bu seğili⁸⁶¹ kulunu Allah hiç bırakır mı hemen kuyunun ortasında bir taş meydana geliyor. Yusuf o taşın üzerine iniyor.

Üç gün üç gece bu soğuk yerde bu taşın üzerinde yattığı halde, Yusuf’un kılına dahi hiçbir şey olmuyor ve uzaklardan bir kerfan gelmekte idi. Kerfan doğru Yusuf’un bulunduğu kuyuya doğru gelmekte. Öte taraftan on bir tane kardeşi akşam Yakup Aliselâm’a gelerekden “baba bugün Yusuf’u kurda kaptırdık”, diyerekden, ağlayarakdan, sızlayarakdan geliyorlar ve gömleğini kana bulamış gömleğini Yakup Aliselâm’a veriyorlar. Yakup Aliselâm bakıyor gömleğin hiç bir tarafında yırtık yok. Sadece kana bulanmış. Bu işte şüpe olduğunu seziyor ve bir sürü beyitler Yakup Yusuf’u şöyle övgüleyor:

Şamın yaylasına çıkıp yaylasam
Arap ellerinde sugal eylesem
Yusuf’um cemalin bir daha görsem
Ağlar Yakup ağlar Yusuf’um deyi

Kardaşların attı şehit kastına
Bilsem bu Yusuf’un suçu ne
Cebrail yetişti Tanrı dostuna
Ağlar Yakup ağlar Yusuf’um deyi.

Yakup Aliselâm bir taraftan ah-u figan edip bir taraftan böyle kasideler, maniler yakıyordu oğluna. Kerfan kuyunun başına gelmiş konaklamıştı. Hepsinin susuzluktan dudağı çatlamış çölün yüzünde sıcaktan kıvrılıyorlardı.

Oradan birisinin elinde kova kuya⁸⁶² doğru koşuyordu. Kuya kovasını salladığı zaman kovasının gayet ağır geldiğini hissediyordu. Yanına birisini dahi çağırarak kan ter içinde kovayı yokarı çektiği zaman, ayın on dördü gibi güzel bir oğlan çocuğu

⁸⁶¹ Sevgili.

⁸⁶² Kuyuya.

çıkıyor. Hepsi orada bayram düğün ediyorlar ve orda onlar konaklamayıp ileriye giderken, tabii orası kardeşlerinin gözü altında bulunuyordu. Bunlardan bir tanesi Yusuf'u kuyudan çıkardıklarını görüyor hemen diğerlerine haber veriyor. Geliyorlar “Bu bizim kardeşimizdi. Bunu arayorduk.”^[89] diyorlar ve nitekim Yusuf'u ucuz bir fiatla orada kervancılara satıyorlar. Kervancılar ise çölün yüzünde Mısır'a doğru ilerlemeye başlıyorlar.

Yusuf'un ise bu kervancıların ilerlediği yol üzerinde anasının mezarı vardır ve bu mezarı görünce hemen koşup ağlamaya sızlamaya başlayıp hece taşına yüzünü sürüyor. Bunu gören bir tanesi gelip Yusuf'u kırbaçlıyor. O esnada bir tufandır, bir rüzgâr bir kum seli geliyor kerfanı yoluna devam etmekten geri koyuyor.

Aralarında Yusuf'un sevilir, Allah'ın yanında sevilir bir kul olduğunu anlıyorlar. Doğru kerfan ağır yükünü çeke çeke Mısır eline varıyor. Mısır eline varınca kervancı Yusuf'u eline alıp çok para edeceği kanısına varıp esir pazarına götürüyor. Yusuf'u satlığa çıkarıyor. Birçok sayılır kişiler, tüccarlar, zenginler Yusuf'u satın almaya kalkıyorlar. Fakat hiç birinin gücü yetmiyor. O zamanda Mısır'ın azizi denen veziri azam Yusuf'u yanındaki Zeliha'nın tariki ile bol miktarda bir para vererek onu satın alıyor. Yusuf'u satın alıp evine getiriyor. Diyor ki karısına: “Yusuf'a hiç bir zaman köle mamelesi yapmayacaksın o bizim evladımız olacak.” Aziz'in de hiç evladı yoktu bunun üzerine aziz vazifesine gidiyor, işine gidiyor devamlı. Evde Yusuf yalnızca Zeliha ile kalıyor. Zeliha genç ve güzel dul bir kadındır. Bu kadın Yusuf'a âşık oluyor. Yusuf'a bu kadın kendisi tarik ettiği şeyler yapıyor, bunu bahçeye çıkarıp gezdiriyor, yatağına çekmek istiyor. Fakat Yusuf ağasına ihanet edip bir türlü bu işi yapamıyor.

Bir gün Zeliha'nın aklına şöyle bir şey geliyor. Yusuf'u yatağına çekmek. Odasına çağırıyor, Yusuf'u. Emir edercesine. Odayı içerden kitleyor ve Yusuf'u yatağına çekmek istiyor. Yusuf kaçarken entarisinin peşinden Zeliha yakalayınca entarı yırtılıyor. O esnada kapının önüne gelen Aziz bu sesleri duyuyor ve kapıyı açması için karısına bağıyor. Kapı açılınca Zeliha endisini temize çıkarmak için Yusuf bana tecavuz ediyordu diye kendisini temize çıkarmak istiyor. Fakat Yusuf ağlıyor, sızlıyor bir türlü inandıramıyor Aziz'i.

Bu esnada Mısır elinde sayılır aileler Zeliha'nın bu işini söylüyorlar. Dedikodu ediyorlar. Zeliha bir gün şöyle bir partiye davet etmek için Mısır'ın ileri gelenlerini çağırıyor. Çağırınca Yusuf'a diyor ki “Beri taraftan tam içeriye misafirler girdiği zaman

sen de gireceksin.” diye emir veriyor. Misafirlerin önüne bir tabak da turunç koyuyor, yanına birer tane de bucak⁸⁶³ veriyor.

Bu esnada Yusuf içeriye giriyor ve Yusuf’un güzelliği ay gibi yüzünün parlamasıyla kadınlar turuncu keseriz diye ellerini kesiyorlar da haberleri olmuyor. ^[90] Zeliha diyor ki “Görüyorsunuz ya bir köleye âşık oldu diye beni dedikodu ediyorsunuz.” diyor. “Fakat bu köle de bir melektir, dünya güzelidir” diyor. Ve daha ilerde bu söylentilere dedikodulara dayanamayan Zeliha Yusuf’u zindana attırmak istiyor. Yusuf zindana atılıyor. O rutubetli yerde bir sürü gürültü ediyor. Yanında arkadaşları var.

Bu arkadaşlarından sarayın ekmekçi başısı, bir tanesi de şarapçı başısıdır. Bu ekmekçi başı, şarapçı başı bir gün rüya görüyorlar. Rüyalarını yordurmak üzere Yusuf’un yanına geliyorlar. Yusuf’un sevilir sayılır bir insan olduğunu onlar da görüyorlar. Ekmekçi başı diyor ki “Ben bir gün sokakta ekmek taşıyordum, kafamın üzerinde, bu ekmekleri bir kuş geldi kafamın üzerinden kaptı kaçtı” diyor.

Şarapçı başı ise gördüğü rüyayı Yusuf’a naklediyor: Ben diyor padişaha şarap getiriyordum. Padişah bana birçok bol ihsanlar verdi ve yakında af edileceğini söylüyor. Bu rüyamızın yorumlanması için Yusuf’a rica ederiz diye Yusuf’a temennide bulunuyorlar. Yusuf ise ekmekçi başısının rüyasını şöyle tabir ediyor: Sen diyor bu suçundan dolayı ekmekçi başının kabatti de padişahın ekmeğinin içine zehir katarak onu bir sugu kasıtta⁸⁶⁴ bulunmaktı. Sen bu suçuyun karşılığını idam olarakdan ödeyeceksin ve idam olacaksın ve kafanı da beynini de kuşlar yiyecek, diyor.

Şarapçı başıya gelince, sen diyor suçsuz olduğun anlaşılacak yine eski devam edeceksin, diyor. Aradan zaman geçiyor bu iki tutuklunun cezası görülüyor. İhayat⁸⁶⁵ ekmekçi başının asılıp kafasını kuşlar yiyor. Şarapçı başıysa da kurtuluyor. Şarapçı başı işine devam ediyor.

Yusuf ise orada devamlı ağlamakta, hüznün içerisinde “Yarabbi benim suçum ne?” diye Allah’ına yalvarmaktadır. Aradan zaman geçince Mısır’ın padişahı şöyle rüya görüyor. Bu rüyasında yedi tane zayıf öküzün yedi tane tavlı öküzü yediğini ve memleketinde bir kargaşalık olduğunu görür. Bu rüyasını yordurmak için zamanın

⁸⁶³ Bıçak.

⁸⁶⁴ Suikast.

⁸⁶⁵ Nihayet.

bütün rüya yorucularını bütün münecimlerini⁸⁶⁶ ve bütün çağırır. Fakat bir türlü işin içinden çıkamazlar.

Bu esnada şarapçı başının aklına zindan arkadaşı Yusuf gelir. Hemen padişahın huzuruna koşar. Padişaha der ki “Ben zindanda yattığım zaman Yusuf isminde bir tutuklu vardı orda, bizim Aziz’in karısının kölesiydi. Bu arada yatıyor işte o bu rüyayı yorabilirdir. Hemen padişah emreder Yusuf’u çağırır. Yusuf gelince padişahın rüyasını şöyle yorumlar. Der ki “Mısır elinde bol miktarda buğday yetişecek çok ürün alınacak. Fakat o yedi seneden sonra yedi^[91] sene de kargaşalık olacak, kıtlık olacak, hiçbir tane bile buğdayı yetişemeyecek. O zaman millet açlıktan sefaletten ölecek.” diyor. Hemen bu rüyanın doğru olduğuna kanaat getiren padişah Yusuf’u zindandan çıkarıp ve kendisine sadrazam yapıyor. Diyor ki “Bu işlere haznadar olarak sen karışacaksın, yedi sene bütün tarlalara mısır, arpa, nohut, buğday gibi tahıllar ekdirip, bütün ambarları yaptırıp oralara dolduracaksın. Kıtlık geldiği zaman da bütün bu tahılları millete dağıtacaksın.” diyor ve nitekim Yusuf vazifesinin başına geçiyor. Bütün Mısır topraklarını Nil nehrinin etrafını ekdiriyor. Bol miktarda mahsül kaldırıyor ve mahsülleri büyük büyük silolar, anbarlar yapıp oralara depo ediyor. Aradan yedi sene geçince bir sıcak bir soğuk, sular çekiliyor her tarafta kuraklık başlıyor. Otlar sararıyor, hayvanlar susuzluktan ölmeye başlıyor ve kıtlık baş gösteriyor. Yusuf bu sefer ambarlara depo ettiği buğdayları yavaş yavaş halka dağıtmaya başlıyor.

Diğer tarafta da diğer Arap Yarımadası’nda da bu kıtlık baş gösteriyor. Millet açlıkta kalıyor ve Yusuf’un kardaşları da bu kıtlıktan dolayı Mısır’da buğday dağıtıldığını duyuyor orya gidiyorlar.

Yakup Aliselâm diyor ki “Kardaşlarınız birer olarak birer deve çekiniz Mısır’a gidin. Mısır padişahına gidin, bol miktarda para da verirsiniz ve buğday alırsınız. Açlıktan ölmeyelim.” diyor. Obir taraftan Yakup Aliselâm Yusuf’unu kayıp edince ağlaya ağlaya gözü kör oluyor. Bir tarafı göremiyor. Sadece yatağında obir kardeşlerine emir vermekle meşgul.

Bu on bir kardaş develerini hazırlayıp Mısır’a doğru kerfan şeklinde gelmekte. Mısır’a gelince bütün Yusuf’un huzuruna çıkıyorlar. Çünkü Yusuf haznedar. Bütün buğdayları o dağıtıyor. Diyorlar ki “Biz Kenan diyarından geliyoruz, bizim de buğdayımız aspaşımız kalmadı. Biz açlıktan öleceğiz bize de buğday arhe ver.”

⁸⁶⁶ Münecim.

diyorlar. Yusuf Aliselâm bunların çuğallarını bütün dolduruyor. Diyor ki “Siz on bir kardaş mısınız sonradan analıktan bir kardaşınız varmış Bünyamin isminde o kardaşınızı da getirmezseniz bir daha buğdayı vermem.” diye işaret koyuyor. Buğdaylarını alan Yakup Aliselâm’ın oğulları Kenan diyarına doğru yol almaya başlıyorlar. Babalarının yanına geliyorlar.

Babaları soruyor: “Buğday aldınız mı?” Aldık, diyorlar. Aradan bir müddet sonra buğdayları yine bitiyor. Babalarına diyorlar ki “Baba gine gideceğiz Mısır’a fakat oranın Mısır’daki haznedar bize diyor ki en küçük kardaşınızı da getirirseniz size buğday veririm. Çünkü nüfus başına kişi başına buğday vereceğim diye şart koştı. Biz Bünyamin’i de götürüreceğiz, diyorlar. Yakup Aliselâm ^[92] çok sevdiği oğlu Yusuf’dan ciğeri yandığı için, Bünyamin’i vermek istemiyor, çölde açlıktan susuzluktan öldürürsünüz diye çeşitli pahaneler ediyor sade.

Biz açlıktan öldürmedense Bünyamin’i Mısır’a kadar götürelim diyorlar. Rası edip onu yanlarında alıp geliyorlar. Mısır’a gelenci Haznedar Yusuf bu kardaşları otele şeye yerleştikten sonra küçük kardaşları Bünyamin’i kendi yanına alıyor ve kendini tanıtıyor. “Bir zaman sizin öldü diye şey yaptığınız kardaşınız Yusuf’um, işte burda haznedar oldum, buğday dağıtıyorum” filan didi.

“Fakat obir kardaşlarına bildirme bi işi” diyor. Tabii yatıp içip şey yaptıktan sonra bütün bunların buğdaylarını dağıtıyor ve kendi altın tasını da Bünyamin’in çuvalının içerisine koyuyor ve bunları yola koyduktan sonra o esnada da tellalcılara bağırıyor.

Haznedarın altın tası çalınmış bunu hangi kervancı çaldı ise aranacak diye bütün kervancılardan çuğalları aranıyor ve nitekim Bünyamin’in çuğalından çıkınca obir kardaşları diyorlar: “Zaten Bünyamin’in kardaşı Yusuf da hayırsızdı, Bünyamin de hırsız çıktı. Haznedarın altın tasını çaldı.” diyorlar. Tabii Haznedar Yusuf kardaşı Bünyamin’i salmak istemiyor. “Ben bunu salmam” diyor. Obir kardaşları diyor ki “Babamız çok üzülür, ağlar, zaten bunun bir kardeşi dahi vardı Yusuf isminde bunu biz kaybettik tabii kurt kapdı. Onun için gözleri neyi de kör oldu. Bunu götürmemiz şart.” diyorlar.

Sonradan bizim sülalemiz Peygamber, bizim sülalemizden bir hırsız gelmez, diye dil döktülse de bir türlü kabul ettiremiyorlardı ne Bünyamin’i alakoyuyor. Yusuf’un on bir kardaşı Kenan diyarına doğru yol alıyorlar ve varıyorlar ve babalarına

diyorlar ki “Baba böyle böyle Bünyamin Haznedarın odasında yattıydı. Haznedarın altın tasını çalmış çuğalına koymuş gelirken yakaladılar, hapse attılar, o orda kaldı.” diyorlar. Fakat Yakup Aliselâm buna bir türlü inanmıyor. Ağlıyor, sızlıyor yine on bir oğlunun sevgisini buna verdiği için buna daha çok üzüyor ve beri taraftan Yusuf Bünyamin’i yanına çekiyor diyor ki “Bunlar şimdi babama varırlar böyle böyle dirler. Babam buraya mecbur gelir. Onun için ben seni yanımda koydum. Şimdilik kendimizi tanıtmayalım.” diyorlar.

Nitekim Mısır’dan Haznedar Yusuf babası Yakup’a şöyle bir şey gönderir. “Senin oğlun Bünyamin hırsızlık yaptı. Bunu kurtarmak için kendin buraya gelmen lazım.” diyor. Tabii diğer oğlanlar bu durumu anlatınca Yakup Aliselâm bir deveye binip Mısır eline doğru yol almaya başlar ve diyor ki o esnada bir tellalci başı çağırıp gömleğini veriyor. Kenan diyarından bir kerfan yol almaktadır. Bu gömleğimi götür ver. Oğlun Yusuf sağ diye babama bildir, diyor.^[93] Kervancı başı Kenan eline doğru yol alırken gömleğin kokusunu Yakup Aliselâm alıyor. Yusuf’um ve diyor ki benim oğlum Yusuf sağ, onun kokusunu falan alıyorum, diyor. Bu esnada tellalci başı da yetişiyor ve tellalci başı yetişince Yusuf’un gömleğini babası Yakup’a verince Yakup Aliselâm bu gömleği alıp gözlerine sürüyor gözleri açılıyor ve yollarına devam ediyorlar. Mısır’a girmeden Yusuf bunları büyük bir törenle karşılıyor.

Ve bir sürü şeyler yaptıktan sonra diyor ki, on bir kardeşim siz beni kuyaattınız öldürme kastıyla, fakat diyor, Allah nelere kadirdir, beni şu anda kurtardı ve siz benim emrimde olarak geldiniz. Karşımda dikiliyorsun diye kardeşlerine şey yapınca kardeşleri ağlayarak Yusuf’un eline kapanıyorlar ve rüyasını orda tecelli ettiğini görüyor. On bir tane yıldızın ve babasının Yusuf’un önünde diz çöktüğünü görünce. Bu rüyasının burada tecelli ettiğini görüyor Yusuf.

5.1.5. Zinnetulla Vahitov Anlatması

[143] YUSUF İLE ZÜLEYHA⁸⁶⁷

Bir padişahın on bir oğlu varmış. En küçüğünün, en birincisinin adı Yusuf'muş. Kalanlarının isimleri gerekli değil. Bu en son oğlu aralarında en akıllısıymış. Aynı zamanda kendisi çok da güzelmış. Babaları da ülke halkı da daha çok bu sonuncusunu severlermiş. Bu, ağabeylerine hiç benzemiyormuş.

Bir gün bu padişahın on bir çocuğu toplanıp çıkıp ava giderler. Babaları söyler: "Son oğlumu bırakınız." Büyük çocukları bunu dinlemezler. Yusuf'un kendisinin de gidesi gelir. Bu şekilde bunlar giderler. Giderler, giderler. Gittikçe Yusuf'u atıyla öne gönderirler ve bunlar tuzak kurmaya başlarlar. Nasıl yapsınlar da bu Yusuf'tan kurtulsunlar ve babalarına nasıl dönsünler, diye.

Sonra bunlar, iyice düşündükten sonra Yusuf'u öldürmeden tutup derin kuyuya atarlar. Kendileri de bir kurt öldürüp ağzını kana bularlar ve alıp babalarına götürüp gösterirler.

Yusuf nerde? diye sorunca, onlar:

Yusuf'u kurt yedi, derler. İnanmazsan buna kendin bak, o kötüyü öldürüp alıp getirdik. Ağzı sadece kan...

Bunların babaları büyük kaygıya batar. Ağlaya ağlaya hasta olup, yatağa düşer.

Şimdi gelelim Yusuf'un haline. Yusuf, kuyunun dibinde yatıyor. Karanlık kuyu dibinde yatarken bir ses işitir. Baksa kuyunun ağzından kova iniyor. Ses çıkarmadan bekler bu. Aşağı inince kovaya oturur. Sonra çekip çıkarırlar bunu. Çıkarsalar ki bir güzel yiğit. Bunlar oradan giden yolcularmış, şaşırıp kalmışlar. Sonra Yusuf'u kendileriyle birlikte ülkelerine götürürler.

Bunlar Yusuf'u kendi padişahlarına verirler. Yusuf burada çalışmaya başlar, türlü işlere gider, ne derlerse onu yapar, ne sorsalar onu cevaplar. Yusuf'u çok severler.

[144] Bir gün Yusuf'u padişahın kızı Zöleyha görür. Bakar kalır, âşık olur. Yusuf'un kendisi de çok sever. Bunlar sıkça görüşmeye başlar. Böylece bir gün bunları gelip yakalarlar, o zaman Yusuf'u padişahın karşısına getirirler. Padişah çok serttir. O, Yusuf'u zindana hapsedirir.

⁸⁶⁷ Zaripov vd., *Başkort Halık İcadı, VI. Tom, Epos: Kissalar hem Dastandar*, ss. 143-145.

Yusuf zindanda yata yata sararıp biter. Hiç kimse hiç dert etmez, onu tamamen unuturlar.

Bir gün padişah bir düş görür. Vezirlerini toplar ve şöyle söyler:

Bu gece ben düş gördüm,

Düşümde kızıl ateş gördüm,

Ateş yanında şiş gördüm

Şiş başında et gördüm

Sekiz sığır bir gördüm,

Semiz sığır bir gördüm,

Sekiz sığır bir gördüm,

Zayıf sığır bir gördüm,

O nedir yarenler?

Saraydaki herkesi çağırıp bu düşü yordururlar, bilen kimse yok. Ülkeye haber salarlar. Ülkeden toplanan kişilere de birer birer sorarlar, bu rüyayı yoran yok.

Sorulmayan kişi kaldı mı? diye sorar Padişah yarenlerine.

Kalmadı, derler bunlar. Birisi:

İşte sadece zindanda yatan yiğit kaldı, der. Padişah söyler:

Getirin onu.

Yusuf'u zincirleriyle padişahın karşısına getirirler. Padişah düşünüyü anlatır. Yusuf bunu biraz düşünür ve cevap verir:

Düşünde kızıl ateş görersen,

Şöhretin olur padişahım;

Ateş yanında şiş görersen,

Ülken büyür padişahım;

Şiş başında et görersen,

Malın artar padişahım.

Semiz sığır denilen

Tokluk gelir padişahım;

Sekiz sığır denilen

Sekiz yıla uzar.

Zayıf sığır denilen

Açlık gelir padişahım;

Sekiz sığır denilen

Sekiz yıla uzar.

Padişah bu yiğidin cevabına hayran kalır. Yusuf'u zindandan kurtarır ve kızı Zöleyha'yı verir, kendini ülkeye padişah yapar.

Yusuf'un söylediklerine göre ülkeye sekiz yıl tam bir tokluk/bolluk gelir. Bu fırsattan faydalanarak padişah bütün ülkeye yedek bırakılmasını emreder. Bundan sonra sekiz yıl açlık gelir. Başka ülkelerde halk aç kalır ama bu padişahın ^[145] halkı düşünmez bile. Yusuf'un zekâsı sayesinde tok yaşar.

Çevrede açlık olunca bu ülkeye gelmeye başlarlar. Bir gün böyle ekmek isteyerek Yusuf'un ağabeyleri de gelir. Yusuf onlara buğday verir. Burada kendini tanıtır:

İşte kuşun yuvasından

On bir çocuk uçup gitti

Onu geri uçup döndü,

Biri kırdı yatıp kaldı.

Ağabeyleri onu çukura

Hasetlik ile saldılar.

Geçip giden yolcular

Çocuğu inip aldılar.

Tanrının rahmeti çok büyük,

Kaybolmadı garip çocuk,

Rızık nafakaları olunca

Sağ salim yürümesi mümkün.

Ağabeyleri onu tanırlar ve şaşırıp kalırlar. Yusuf'un ayağına kapanırlar. Yusuf söyler: Babamı alıp geliniz, der. Bunlar vazife edinirler. Yusuf söyler: Hayır, ben inanmıyorum. Sözüünüz için küçük ağabeyimi bırakınız, der.

Ağabeyleri kabul ederler. Yusuf'tan daha büyük kardeşlerini bırakıp giderler, babalarına haber ederler. Bundan sonra ikinci gelişlerinde babaları da gelir. Yusuf babasını kucaklar, kaldırır, başköşeye oturtur ve ağabeylerini cezalandırıp öldürür.

Günahlılar ceza aldı

Günahsızlar bakıp kaldı

Halayıklar başını saldı

İbret ve ders aldı.

Katil ağabeylerini tutup
Yusuf verdi cezasını,
Yer verdi, döşek verdi,
Saygı gösterdi babasına.

Günahları ağır oldu
Katiller baş salar oldu,
Şununla tamam oldu,
Zina etmek haram oldu.

Şunun ile tamam oldu
Nur ile cihan doldu,
Dinleyenler ders aldı,
Söyleyince hayır saldı.

5.1.6. Kerime Mostafina Anlatması

[151] KÜÇÜK OĞUL HİKÂYESİ⁸⁶⁸

Eski zamanlarda isimsiz bir köyde Yakup adlı bir ihtiyar yaşamış. Yedi erkek evlat büyütmüş. Bunlardan sonra karısı ona yine bir küçük oğul hediye etmiş. Yusuf diye isim vermiş bu ufaklığa. Küçük olunca babası, Yusuf'u çok sevmiş, elinden düşürmemiş. Bu çocuk ağabeylerine göre, çok daha akıllıymış. Güzelliğiyle de bu civardaki herkesi hayrete düşürmüştü.

Bir gün Yusuf uykusunda bir düş görmüş. Gökteki ay onun eteğine yuvarlanıp düşmüş, çevresinde yıldızlar varmış. Aniden Yusuf dışarıya çıkmış ve orada kuru sopa burada yeşil ağaca dönmüş.

Uyanınca Yusuf, bu düşünüyü babasına anlatmış. Çocuğum, demiş babası, sen kutsal bir rüya görmüşsün. Büyüyünce padişah olursun, yedi ağabeyin de sana köle olur.

O zaman ihtiyarın yedinci oğlu bu ikisi arasındaki sözleri dinlemiş ve ağabeylerine haber vermiş.

Bu kötüden kurtulmak gerek öyleyse, diyerek konuşmaya başlamışlar Yusuf'un ağabeyleri.

Böyle olmazsa bizi maskara eder o, demişler.

Bir gün yedi ağabeyi Yusuf'u da ava alıp çıkmak isterler. Yorulursa arkamızda yürütürüz, diye yalvarıp babasından izin alırlar ve Yusuf'u kendileriyle birlikte götürürler. İşte burada onlar kendi kötü niyetlerini hayata geçirmek isterler. Bir göl yanında dinlenmek isterler, dururlar ve burada boynuna taş bağlayarak Yusuf'u göle atarlar. Küçüğün gömleğini kurt kanına boyayıp babalarına getirirler. Lakin Yusuf ölmez. Onun boynuna bağlanan taş o anda yastığa döner. Yüzündeki güzellik nur olup da nerelere serpilir ve bu nur boyunca kuğular Yusuf'a yiyecek taşımaya başlarlar.

Çok zaman geçtikten sonra bu göl yanından bir yerlerden kervan geçiyormuş. Göl yanına gelip durunca gözleriyle ne görürler, oradan nur serpilip duruyor, nur izlerinde kuğular uçup geliyor. Yolcular burada göle kova atarlar. İlahi emre göre Yusuf o anda kovanın sapına tutunur. Kovadan çıkan çocuğu görünce yolcular şaşırıp kalırlar. O zaman Yusuf'un ağabeyleri bu civarda avda geziyorlarmış. Onlar, gürültüyü işitip göl

⁸⁶⁸ Zaripov vd., *Başkort Halık İcadı, VI. Tom, Epos: Kissalar hem Dastandar*, ss. 151-156.

yanına gelince orada Yusuf'un sağ olduğunu görürler. Yedi yiğit, küçük oğlanın sağ olduğunu ortaya çıkarmayıp ve başka bir yolla öldürmek niyetiyle onu almak isterler. Siz ona dokunmayın, derler avcılar. “O, çocuk değil sihirci.” Ancak yolcular bu sırlı kazancı kendi ellerinden bırakmayı istemezler. Pazarlık yapınca ağabeyleri Yusuf'u bir tane kabuğa (mercan taneleri arasında duran tekne türü –söyleyenin açıklaması) ^[152] satarlar. Sihirci deyince kervan, oğlanı keçeye sarıp deveye bağlar ve kendi yoluna devam eder.

Kervan, Yusuf'un yaşadığı köyden geçerken oğlan keçe içinde olsa da bunu bilir ve sırlı bir güç ile keçeyi açıp çıkararak kendisi yokken vefat eden anasının mezarına koşar. Yolcuların birisi bunu görür, vura vura geri kervanın yanına getirir. O anda aniden şimşekle birlikte dolu yağmaya başlar. Kervanın develeri, kişileri kırılır. Ancak vuran kişinin Yusuf'tan af dilemesinden sonra gök açılır ve sağ kalan kervan kendi yoluna devam eder.

Ay giderler, yıl giderler. Bir gün bir padişahın ülkesine gelirler. Bu ülkenin halkı bize melek gelmiş diyerek kervanın karşısına koşarlar. Onlar Yusuf'u melek olarak düşünüyorlarmış.

Bu ülke padişahının Züleyha adlı genç çok güzel bir karısı varmış. Ülkeye melek geldiğini işitince Züleyha, kocasından onu göstermesini istemeye başlamış. Padişah, karısını her zaman dinleyen birisiymiş. Bunlar Yusuf'u görmeye gelirler. Züleyha, Yusuf'u görür görmez aklını kaybedecek gibi olur. Yiğidin güzelliği onun bütün gönlünü alır. Yok, biz onu kendimize köle alalım, der Züleyha, padişaha. Bu yiğitten çok güzel hizmetçi olur. Padişah, Züleyha'nın gönül sırrını anlamadan yiğidi satın almaya razı olur. Pazarlığa göre padişah kervancıya ağırlığı kadar altın vermelidir. Yusuf'u terazinin bir yanına bastırırlar, diğer tarafına ise altın koymaya başlarlar. Bunlar altını koymuşlar ancak bu kadar ağır olduğunu bilmiyorlarmış. Padişahın iki saray altını gidince, terazi anca denkleşir.

Böylece Yusuf, padişah sarayına gelir. Burada geçen günler Yusuf için düş gibidir. Züleyha, yiğidi kendi hizmetçisi yapar. Lakin daha sonra Yusuf bir şey yapamaz. Züleyha onu odadan odaya alır gider, zenginliklerini gösterir. Padişah sarayı cennetten aşağı değildir. Züleyha bütün zenginliklerini gösterip Yusuf'u bir şekilde kendine döndürmek ister. Ancak yiğit bu zenginliklere aldanmaz, Züleyha'ya gönül vermez.

Kadının aklına başka bir hile gelir. O kendi adına yedi katlı saray yaptırır. Evin içi sadece aynadan oluşmaktadır. Dünyanın bütün güzellikleri burada toplanmıştır. İçeri girer girmez güller çiçek açar, ağaç yaprakları hışırdar, pınarlar şırıldayarak akar, kuşların öttüğü çok güzel bahçeler arasında gibisindir. Bu bahçe arasında bir altın, bir gümüş sandalye vardır. Rahatça oturup sırlı sözler söyleyip dinlen şimdi.

Ev tamamen bitince Züleyha, Yusuf'u bu sihirli yere alır gelir. Onlar girdikçe arkadaki kapılar kilitleniyormuş. Onu sadece Züleyha açabiliyormuş. Yedinci kata çıkınca bunlar ikisi de ayna önüne gelir dururlar. Güzellikleri yönünden birbirlerine ^[153] üstün değillerdir. İkisi de endamlı, boylu, ikisi de gençtir.

İşte burada Züleyha bütün düşüncelerini gerçekleştirmek ister.

Biliyor musun Yusuf? Ben seni ilk günden beri deli gibi sevdim, diye söze başlar kadın. Yusuf'un önünde diz çöker, görüyorsun kocam yaşlı, ben onunla yaşayamıyorum. Zorla zenginliğe aldanıp sattılar beni. Yusuf beni karın olarak al. Ben sensiz yaşayamıyorum.

Hayır, Züleyha, diyerek cevap verir Yusuf. Seninle evlenmeye hakkım yok çünkü sen benim annem gibisin.

Züleyha da nasıl olursa olsun kendi isteklerine erişmek için uğraşır ve Yusuf'u kucaklar.

“Eğer razı olmazsan kendim zorla sıkırım seni Yusuf! Bu kapılar sana açılmayacaklar, sen benden böyle kurtulamazsın!”

O zaman, kaçıp çıkan sen ol, kapıyı açan ben olayım, şeklindeki büyümlü söz sadece Yusuf'un kulağına gelir. Sadece bunu bekliyormuş gibi yiğit saraydan çıkıp kaçar.

Bu hilesinin de sonuçsuz kalmasına sinirlenen Züleyha, Yusuf'tan öç almak ister. Bir zaman hizmetçi kadınların birisi, Yusuf'tan padişahın karısı Züleyha'nın bir aylık bebeği varmış, şeklinde haber yayar. Bu haberin yayılmasını Züleyha'nın kendisi istemiş. Bu sözü duyan padişah, Yusuf'u tutar zindana atar.

Bu zindandaki tutuklulara günde bir bardak su ile bir dilim ekmek ancak veriyorlarmış. Bu şartlara dayanamayıp da ölenler oldukça çokmuş.

Bir gün hapiste yatanlardan birisi uykusundan uyanır ve gördüğü düşü anlatmaya başlar. Ben düşümde orman kesildiğini, kızarıp çilek yetiştiğini gördüm, der. Göğü kaplayıp kara kargalar uçtu. Acaba ne ki bu? Bu düşü hiç kimse yoramamış. Sıra

Yusuf'a gelince o şöyle demiş: "Bizim çoğumuzu asacaklar." Gerçekten de birkaç gün sonra Yusuf'un dışında bu zindandaki herkesi asmışlar. Yusuf yalnız kalmış.

O zaman ülkede büyük değişiklikler olur. Züleyha'nın kocası tahttan iner ve onun yerine yeni padişah oturur. Züleyha'nın nerede olduğu konusunda Yusuf hiçbir şey bilmez.

Bir zaman yeni padişah düş görmüş. Yedi semiz sığırı yedi zayıf sığır yiyormuş. Lakin bu düşü ülkede hiç kimse düzgün yorumamış. Sonunda padişah yanına Yusuf'u çağırarak istemişler. Lakin bu yiğidin yürüyecek hali kalmamıştır. Bunun için onu zindandan alıp çıkarırlar ve üç gün boyunca süt koyarlar. Biraz hal gelince Yusuf'u giyindirip padişah yanına alıp gelirler. Yusuf, padişahın düşünüyünce dinleyip oturur ve şu şekilde cevap verir:

^[154] "Çok tehlikeli bir düş görmüşsünüz, efendim. Bunun hakkında söyleyeyim, ülkede yedi yıl ekin yetişir, sonra yedi yıl kıtlık olur. Kıtlığa göre buğday yığıp çaresine bakınız."

Padişah düşün doğru olduğuna inanır ve Yusuf'u hapisten çıkarır.

Bu ülkede ekin hazırlamaya başlarlar. Padişah, ekin yığıma işine idareci olarak Yusuf'u verir. Yiğit, atına atlanıp çok yerlerde bulunmayı başarır. Büyük dağa çukur kazdırıp buğdayı buraya koydurur. O zaman Yusuf'un zindanda geçirdiği azap izleri tamamen ortadan kaybolur. O yeniden bütün insanları büyüleyici, güzel bir yiğide dönüşür.

Yusuf gün boyu padişah sarayı yanındaki kötü çadır yanında kör dilenci kadınla karşılaşır. Bu kadın kişiye el uzatıp sadaka istemiyor, her zaman ağlıyor ve oturup duruyormuş.

Yedi yıl sezilmeden geçer gider. Yedi yıl burada ekin çok fazla yetişir. Bundan sonra açlık yılları başlar. Önceden hazırlanıp bırakılan ekin kıtlığın geldiği yedi yılın altıncı yılına yeter yedinci yılda ise halka ne yapsa, ancak bununla karın doyurmak kalır. Çok ağır olur bu yıl. Yusuf halden düşen kişilere kendi güzel yüzü, tatlı sözüyle teselli verir. Onun geldiği yerlerde aç kişilere hal gelir gözleri açılıp giderler. Bu güzel yiğidi halk hem çok sever hem de kendi padişahı olarak seçer.

Bir gün Yusuf'un sarayı önünde deveye binen bir kişi gelir durur. Deve uzak yerden geldiğini söyleyip tam burada yere yatar. Yiğit, devenin sahibini kendi yanına çağırıp onun hangi ülkeden yola çıktığını sormaya başlar.

Bu seyyah, Yusuf'un memleketinden çıkar. Padişah bu habere çok sevinir ve babasının, ağabeylerinin hayatını, durumlarını sormaya başlar.

Falan yerde yaşlı meşenin yedi dalı vardı, şimdi onlar sağ mı? diye sorar Yusuf.

O, meşe değil efendi, Yakup adlı kişidir. Çocukları da yedi değil sekiz. Ancak birisini kurt yavrusu yedi. Kalan yedi oğlu hala sağ, diye söyler gider yolcu. Küçük oğlunu kurt yedi sözünü işitince Yakup kör oldu. İşte kurt bu olayın şahidi oldu geldi ve kendi çocuğunun Yusuf'u yemediğini söyledi.

Öyleyse yolcu kardeş sen benim Yakup'a mektubumu götür ver. Oğlanlarıyla bana gelsin, dedi Yusuf yolcuya bir mendil verdi.

Yakup küçük oğlunu hatırlayıp ağlarken bu mendille yaşını silsin.

Yolcu gücü yerine gelen deveye atlar, Yakup'un ülkesine dönüp gider ve ihtiyara Yusuf'un verdiği emaneti ulaştırır.

Yakup mektupla mendili eline alınca:

Yusuf oğlumun kokusu geliyor, der, ağlayıverir ve mendille gözünü siler. İhtiyarın gözü tekrar görmeye başlar.

^[155] Derin bir akla sahip olan Yusuf, çocukluk çağından itibaren o güne kadarki hayatını ve başından geçenleri iyi hatırlıyordu. O ağabeylerinin, onu suya attıkları zamanda nasıl yanlış yaptıklarını ve onun bundan da sağ salim kurtulduğunu göstermek için babası ve kardeşleri gelene kadar kendi hayat yollarını gösteren birçok resimler yaptırıp koyar.

Belirlenen günde Yakup oğulları ile birlikte çıkar gelir. Onları Yusuf ülkesinin bütün halkı büyük saygı gösterip karşılarlar. Ağrlama başlar. O zaman Yusuf, ağabeylerini resimlerin asıldığı odaya götürür. Yedi kardeş resimlere bakarlar ve korkuya kapılırlar. Yusuf bunları boşa yaptırmamıştır, şimdi biz bu saraydan çıkamayınca helak oluruz herhalde, diye korkarlar. Yedi ağabeyinin her birisi nasıl olursa olsun kaçıp kurtulmanın yollarını arar. Zeki Yusuf bunu o anda anlar. Kardeşlerim! diye seslenir. "Siz dert etmeyin, ben sizin için hiçbir kötülük düşünmedim. Sadece şunu biliniz: Her zaman iyilik kötülüğü yenecek." Bundan sonra yedi kardeş sakinleşirler.

Yusuf kendisinin başından geçenleri babasına dolu dolu anlatır. Züleyha ile olan olay hakkında babasının düşüncesini bilmek ister. Oğlum, bunun hakkında sana bir iki gün içinde söylerim, der.

Bir gün sonra Yusuf saraydan çıkıp, kapı yanındaki kötü çadır yanından geçerken bu kör kadın ona: Yusuf yanına gelip git lütfen, diye seslenir. Yusuf bu körün kendisini tanmasına şaşırıp kalır ve kadının yanına gider. Kadın, Yusuf'un kamçısını ister, alır ve onun pirinç sapını gözüne getirir ve aniden ağır bir şekilde sızlayan kişi gibi inler. Bu arada kadının gözü açılır. O kamçıyı tekrar Yusuf'a verir. Ancak Yusuf onu hemen elinden bırakmaz. Kamçısının sapı ateş gibi sıcaktır. Yiğit bu kadına ikinci defa eğilip baktığında gözleriyle ne görsün onun önünde önceki görülmeye doyulmayan güzel, endamlı boylu, yüzük belli Züleyha oturuyormuş. Yusuf, Züleyha'yı kaldırıp geri dönmek ister ancak babasının tavsiye vereceği aklına gelir, içi içini yer ve Züleyha'nın yanına oturup bunun nasıl olduğunu sormaya başlar.

Seni zindana kapatınca da padişah bana saldırdı. O senin bebeğin olduğu sözüne inanmış. Benim ettiğim yeminler boşa çıktı. Sonunda o beni vezirlerine aklımı kaybettirene kadar dövdürdü. İşte bu vurmaldan gözümü kaybettim ve saraydan uzağa gidemedim. Kör olsam da senin her zaman sesini tanıdım. Suç bendeydi, Yusuf, seni boş yere üzdüm, sadece bu da değil zindana düşürdüm. Bunun için şimdi ben senden af dileyemiyorum. Beni eski halime döndürdüğün için teşekkürler sana, diye söyler Züleyha.

Kadın sessizleşir. Yusuf da hoşuna gitmiş kişi gibi hemen sekip kalkar ve sarayına babası yanına koşar. Saraya gelip girince babasına Züleyha ile meydana gelen karşılaşmalarını anlatır. Yakup biraz düşünüp gönül okşayıcı bakışıyla ^[156] oğluna bakıp şöyle der: "O senin kaderin olmuş, oğlum. Demek ki senin onunla evlenmen hak."

5.1.7. Beşire Gaysina Anlatması

[156] YUSUFLA ZÜLEYHA TARİHİ⁸⁶⁹

Eski zamanda Yakup adlı bir ihtiyar yaşamış. Onun on iki oğlu varmış. Onu ilk karısından, ikisi ise genç karısından. İki karısı da ölmüş. Yetimlerden en küçüğü Yusuf isimliymiş. Babası acıyıp onu hep yanında tutmuş. Ağabeyleri kıskanarak onu ava çıkardıklarında ip bağlayarak, nasıl çıkarsın bakalım su dibinden, diyerek denize atarlar. Düşüp varınca bağı keserler. Deniz kötüymüş: Kötü balıklar, türlü haşerelerle dolu. Gaipten bir acıyan kişi denk gelir. Bu çocuğa gömlek giydirip bir yere oturtur. Deniz güzelleşip gider.

Çok da geçmez bu denize Melik adlı bir padişah, işçileri ile balığa gelir. İki erkek oltayı atarlar. Çekip alınca balık yerine çok güzel bir çocuk çıkıyor. Bunu alıp padişahın yanına giderler. Padişah çocuğu sevip karşılar.

Ağabeyleri, bu çocuk çıkmasın diye üç gün gizlenip bakmışlar.

Kardeşlerinin, padişahın eline geçtiğini görünce koşup gelirler ve çocuğu çekip alırlar. Telaşlanırlar. Çocuk bizim, satıyoruz, derler padişaha.

Padişah:

Benim verecek atlasım yok, altınım da çok, der.

Onlar:

-Bize çok gerekmiyor.

Biz az fiyat istiyoruz derler ve sözleşme isterler. “Bu çocuk, kötü çocuk, kaçak, kaçıp düştü.” (Anne başka olunca sevmiyorlar). Kaçak, hırsız, yalancı; bu üç suçla sözleşme yapıyorlar.

Padişah gitmeye hazırlanır. Ağabeyleri, Yusuf’u zincirleyip devenin üstüne oturturlar.

[157] Yola çıkarlar. Çocuk bir yerde kafasını kaldırıp bakar ki annesinin (o Rehime adlıymış) kabrini görür. Görür ve Melih padişaha söyler: İzin ver serbest bırak. Şu akan suya varıp yıkanıp geleyim, der.

“Kaçak” diyerek padişahın bir hizmetçisi deveye çıkıp ardından gider. Çocuk annesinin kabrinde ağlayarak söyleşir oturur.

⁸⁶⁹ Zaripov vd., *Başkort Halık İcadı, VI. Tom, Epos: Kissalar hem Dastandar*, ss. 156-163.

Annesi dirilip:

Niçin düştün padişahın eline? der.

Oğlu söyler:

Ağabeylerim düşmanlık edip denize attılar. Sonra denizden alıp maskara edip ucuz fiyata padişaha sattılar.

Padişahın hizmetçisi o zaman gelir söyler: Niye kaçtın? der. Oğlana kamçıyla vurur. Anne bunlara beddua eder. Bedduadan sonra koyu bir bulut çıkıp afet olarak büyük kırgınlar gelir. Melik padişah söyler: “Beddua aldık. Çabucak bir yere yığılın, tövbe istiğfar edelim.”

Vuran kişi af dileyip oğlanın ayağına kapanır.

O zaman gün açılır. Oğlana çok saygı gösterip giderler. Padişah getirip oğlanı terbiye edip büyütür. Bu oğlan yetişkin bir yiğit olunca padişah onu bir pazara alıp varır, her yere ilan eder. Çok iyi yiğit satıyorum, fiyatı az değil, der. Ketfer adlı bir padişahla onun karısı Züleyha'nın çocukları yokmuş, bunlar çocuk satın almaya gelirler. Gelince Melik padişaha:

Yiğidinin fiyatı çok mu? derler.

Terazinin bir kefesine ben oturuyorum, ikinci yanına benim ağırlığım kadar devlet (altın) koysunlar, der.

Altın getirip koymaya başlar, Ketfer padişah. Altın koyar durur, yiğit basıp iner. Şimdi altın bitti. Bundan sonra yiyecekleri koyup bitirir. Ketfer padişah söyler:

-Artık hiçbir şeyim kalmadı, bitirdim. Buna razı gelirsen gel, gelmezsen artık yok.

Şimdi Melik padişah söyledi:

-Ne yapalım artık, neler bitti. Yusuf:

Bana hiçbir dünya zenginliği denk gelmez, şimdi el sıkışın, der.

Razı olup iki padişah burada el sıkışırlar.

Yiğidi alıp döner giderler. Kendileri fakirleştik diyerek büyük kaygıya düşüp dönüyorlarmış. O zaman Yusuf sorar:

-Niye kaygılanıyorsunuz? Benim için mi?

Evet, derler onlar.

Kaygılanmayın, hiç azalan bir zenginliğiniz yok, der yiğit.

Oğlanı alıp dönerler, onu yedirir içirirler ve bir odaya kapatırlar. Ketfer padişah dış görünüşü çok çirkin, çiçek bozuğu yüzlü bir kişiymiş. Karısı Züleyha güzel, çok gençmiş. Şimdi bunun gözü, Yusuf'a düşmüş. Her gün Yusuf'un odasına yemeği kendisi getiriyormuş. Yusuf ^[158] sinirle karşılıyormuş onu (Züleyha'nın gönül verdiğini sezip saldırmasından korkuyormuş). Züleyha şaşırmış ve ihtiyara öğüt almaya gitmiş. O zaman nene şöyle söylemiş:

Yusuf'u on ikinci odaya oturt. Sen çok güzel bir şekilde altın gümüşlerini giyin ve kalan on bir odandan geçip onun yanına gir demiş. Bundan sonra on iki kapıyı da kapa, der. Kendin yemek getir. Yusuf'a söyle: Yusuf benim gönlüm sende, senin gönlün kimde? de.

Züleyha bunu yapar. Ketfer padişah hiçbir şey de bilmez. Züleyha'nın sözüne cevap olarak Yusuf: Ben böyle bir ihaneti işleyemem. Sen benim annem yerindesin, Ketfer babam yerinde, der ve kapıları kırıp kaçmaya başlar. Bu kaçır gider. Züleyha ardından koşup, bastırıp gider. Arka eteğinden varıp tutar, diğeri bunu yırtıp kaçır. O anda onların karşısından Ketfer padişah gelir. Bunlar şaşırıp kalırlar. Züleyha söyler:

Senin satın aldığın kulun bana saldırdı. Evet, şimdi nasıl bir hüküm verirsin? der. Ketfer padişah şaşırır kalır. Züleyha burada:

On iki yıl zindan olsun mu kuluna? der.

Tamam öyleyse, yarın saat on ikide mahkeme ederiz, der padişah.

Ertesi gün saat on ikide mahkemeye toplanırlar. Yusuf'u padişah karısına saldıran kişi diye suçlarlar. Yusuf o zaman söyler:

-O saldırmış olsa benim elbisem yırtılır, ben saldırsam onun elbisesi yırtılır.

İncelerler, Züleyha'nın elbisesi yırtık çıkmaz ama Yusuf'unki yırtık çıkar. Böyle olunca da Züleyha:

Ben sultanım benim sözüm söz! diyerek onu zindana kapattırır.

Yusuf zindanda on iki yıl kalır. Çok kalınca düş yormada ustalaşır gider. Zindanda kişi çok. Bunların birisi:

Bugün gece düşümde bir çuval ekmek satıyordum, benim ekmeğimi tutan kuşlar gagalayıp yiyip bitirmişler, der. Yusuf düşü yorar:

Seni asmak için üç gün içinde çıkarırlar. Öldükten sonra da üç gün asılı durursun. Burada darağacında dururken gözünü kulağını kuşlar gagalayıp yer bitirirler, der.

O zaman devlette bir kişi daha düş görür. Yedi zayıf sığır, yedi semiz sığır. Yedi zayıf sığır yedi semiz sığırı yiyor ve göğe uçup gidiyor. Bunu çok kişi yoruyor ama bulamıyor. Zindandan çıkan bir kişi o zaman söyler:

-Hapiste Yusuf adlı bir kişi çok iyi düş yoruyor, bunu alıp geliniz, der.

Alıp gelirler. Şimdi düşü söyleyin. Bu söyler:

Yedi yıl çok iyi ekin olacak, yer üstüne sığmayacak, der. Yedi (semiz) sığır budur. Bunun ardından yedi yıl çok sert açlık olacak, der. (Yedi semiz sığırın yedi zayıf sığırı yiyip göğe uçası bu). Zenginlik göğe uçar, der.

^[159] Bir zaman Ketfer padişah ölmüş. Bu akıllı düş yorucusunu zindandan çıkarırlar ve bunun yerine oturturlar. Yusuf'un padişah olduğu devirde yedi yıl çok fazla ekin olur. Bu zenginliği yedi yıl sağlam bir şekilde toplattırır. Bundan sonra yedi yıl çok fazla açlık olur. Yusuf padişah açlığa yenilecek değil (çok iyi hazırlandı çok). Onun padişahlık yaptığı şehir Mısır'dır.

Yusuf'un babası, ağabeyleri Kenan ilindedir. Orada çok sert bir açlık varmış. Yakup padişah (Yusuf'un babası) çocuklarını toplayarak şöyle söylemiş:

-Bir ilde Mısır şehrinde çok zengin bir padişah varmış. Siz ona varınız. Beni bilmeyen kişi yok, boş çevirmez, demiş. On at arabası on deve ile on oğlunu göndermiş buğday sormak istemek için bu padişaha.

Yusuf'a, ağabeylerin buğdaya geliyor, diye haber ederler. Ağabeylerinin cezasını hürmet ile ver, derler buna.

Bunlar kapı dibine gelip dururlar. Yusuf bunların onuna on yer hazırlatır. On beş yaşındaki bir oğlan işçisine: Her bir atı bir yere koyup yem veriniz, diye ferman verir. Oğlan, ağabeylerinin her birini güzelce hazırlanan yere sokar. Her birisine yumuşak minder koyulmuş (yün değil, buna yumuşak minder). Saygı büyük. Ağırlamaya başlıyorlar bunları. On gün misafir ederler ağabeyleri. "Padişah yiyecek veriyor mu? Ne zaman döneceğiz?" diğerlerini bu kaygılandırıyor.

On gün sonra ağabeyler yanına bu oğlan çıkar gelir.

İşte eve yiyeceğe giriniz, der.

Girerler. Girerler, duvarda kardeşlerini sattıkları sözleşmeyi görüp şaşırırlar. O anda bir mühür de asılı duruyormuş. Bunlar dilsiz olup, baka kalırlar. Aşçı çocuk:

-Ne diye içiniz gitti kaldınız?

Bizim zamanla kurdun yediği bir kardeşimiz vardı. Bunun mührü ne zaman gelmiş diyerek hayrete düşüyoruz, derler.

Önce ağabeyleri, Yusuf'u denize atınca dönüp babalarına, kardeşimizi kurt yedi, diye kandırmışlar. İnandırmak için bir kuş vurup onun kanına Yusuf'tan çıkardıkları gömleği boyayıp dönmüşler. Babaları, o kurt nerde, diye sorunca, ormanda, diyerek cevap vermişler. Gömleği niçin yırtmamış? Varıp kurdu tutup getirin, diyerek geri çıkarıp oğullarını göndermiş. Koşarak gidip ormanda giden bir yaşlı kurdu yakalayıp getirmişler o zaman. Padişah: Neden benim çocuğumu yedin? diye sorunca kurt: Senin çocuğunun eti bana haram. Ben bu tarafa yeni geldim. Bir çocuğum vardı, yolunu kaybetti kaldı, on yedi gün oldu, çocuğumun hasretinden hiçbir şey yemedim dedi. Sonra Yakup padişah aş pişirtip kurda yemek koydurmuş. Doyduktan sonra ormana çocuğunun yanına götürüp bırakmışlar.

[160] Hizmetçi çocuk mührü hayran kalıp bakan ağabeylere bakarak: Padişahım size buğday vermiyor. İlk önce onun ağabeyi İbn-i Emin'i alıp gelin, der. İbn-i Emin babasının yanında kalmış.

Bunlar on gün yatıp boş geri dönmüşler. Dönünce olan durumların hepsini anlatmışlar.

İbn-i Emin'i alıp gelmeyince buğday vermiyorum, diye söyledi Mısır padişahı, demişler.

İbn-i Emin'i vermem, birisini kaybettiniz, şimdi ikincisini mi helak etmek istiyorsunuz? demiş babaları.

Vermiyorum deyince ne yaparsın? Açlığın sertliği padişahın direncini kırmış. On bir at arabası ile tekrar gider oğulları.

Bunların geleceği yolda Yusuf, bekçi gibi gelip bekçi gibi geziyormuş. Hile yapmış. İkişer at arabasını hesap edip bir kapı yaptırmış. On kişi bir kapıdan geçmiş. İbn-i Emin sadece yalnız kalmış. Şimdi bunun yanına "bekçi" varmış. Bu çocuk kaybolmasına üzülp ağlıyormuş. Bekçi:

Hadi, kendim alıp götürüp yerleştireyim, diyerek kendi kaldığı yere götürmüştü. İbn-i Emin şöyle demiş:

-Sen benim dilimi nereden biliyorsun?

Ben, sizin o taraflarda hizmetçi olarak kalmıştım, diye söylemiş bekçi.

Bunlar, dönüp eve gelirler. Bekçi, giysisini çıkarır ve ağabeyi Yusuf'u tanır. Görüşürler, çok ağlarlar.

Diğer gün Yusuf, tekrar bekçi gibi giyinerek İbn-i Emin'i, işte kardeşimiz kaybolmuş, diyerek ağabeylerinin yanına alıp getirmiş.

Hizmetçi yemek getirmiş, iki kişiye bir tabak ile. Ağabeyleri yine ikişer ikişer oturmuşlar. İbn-i Emin yine yalnız kalmış. Ben yine yalnızım, diyerek İbn-i Emin utanıp ağlamış. Bekçi şöyle söylemiş:

-Ağlama, ben yanına otururum.

Oturmuş. İkisi beraber yiyorlar. Yiyip bitirince bekçi çıkıp gitmiş. Hizmetçi oğlan:

Size bugün padişah buğday yüklüyor, demiş. Çıkıp on bir at arabasına buğday yüklemişler. O anda bekçi, İbn-i Emin'in yükü içine çok kıymetli altın bilezik koymuş hileyle. Ses çıkarma, ben seni çalıp alırım, demiş.

Bunlar yola çıkarlar. Bunların ardından bir süre sonra diğerleri gelip yetişmiş. Padişahın altın bileziğini çalıp kaçmışsınız, diye aramaya başlamışlar arabaları. Arıyorlarmış ki bilezik İbn-i Emin'in yükünden çıkmış. İbn-i Emin'i tutup iki buçuk yıla hükmetmişler. Burada ağabeyi yakalayana şöyle söylemiş:

İbn-i Emin'i serbest bırak. Beni alıp hapiste beş yıl oturt. Yoksa biz, babamıza nasıl görünürüz? demiş.

Diğeri dinlemez. İbn-i Emin'i alıp giderler. Ağabeyleri şaşırıp kalırlar. Nasıl dönüp söyleriz babamıza? derler. Burada bir hile düşünürler. Ağabeylerinin arasında ^[161] bir bağırtkan varmış. O, bağırsa kişinin yüreği parçalanırmış. Şamgun isimliymiş o. Şehre varıp ben bağırayım. Öleni ölür. Ölmeyenine siz savaşmak için varırsınız, demiş Şamgun.

Böyle der ve sadece kendisi gider. Epeyce vakit geçer. Geride kalanlar hiçbir ses işitmezler. Bir ay sonra yürüye yürüye döner geriye. Ağabeyleri:

Ne oldu? diye sorarlar.

Benim ciğerim, demiş Şamgun. (Padişah yanında olduğundan bir çocuk bunun arkasını sıvazlamış. Bunun için cesaretini kaybedip bağıramamış.)

Bunlar babalarının yanına dönerler. (İş yok. Hepsini anlatırlar.)

Çocuğun hırsız çıktı, derler. O zaman babaları:

Hepsi hile. Ben evde oturduğum yerden iki çocuğumu birlikte görüyorum, demiş.

Babamız hayal görüyor, diye çocukları düşünmüşler.

Yakup, çok dertten, çok ağladığından kör olmuş. Dışarıya çıkıp burnunu kaldırmış ve kokusunu da alıp oturmuş.

Niye öyle yapıyorsun, deyince:

Rüzgârla Yusuf'un kokusu geliyor, dermiş. Denize atıldığından beri yetmiş yıl geçmiş. Artık çocukları, babamız hayal görüyor, diye düşünmüşler.

Bir zaman bir kadın, suda çamaşır yıkıyormuş. Göl boyunca tez tez atlayarak bir erkek geliyormuş. O, çamaşır yıkayan kadının yanında durup:

Yakup'un evi nerede, diye sormuş. O zaman diğer kadın:

Tez tez atlayıp geliyorsun. Şimdi Yakup'un Yusuf'undan haber mi getiriyorsun, demiş. Kadın, Yusuf'un bakıcısı imiş. Onun Yakup'a vardığında bir yetim oğlu varmış. Bunu Yakup yedi yaşında satmış. Kadın çok ağlamış. Bir zaman ağlayarak otururken gaipten bir ses duyar. "Ey kadın ağlama. Yakup senin çocuğunu satıp yedi damla gözünden yaş döktüdü, onun için Yakup'u yetmiş yıl ağlattım. Yetmiş yıl sonra Yakup'u Yusuf'uyla kavuşturuyorum. Bundan önce sen kendi çocuğunla görüşürsün."

Tamam, der.

Yakup ile Yusuf görüşmeden önce benim oğlumla daha önceden görüşmem gerekirdi. Nerede benim oğlum? Sen kimsin? demiş kadın.

Ben, işte bu yedi yaşında satılan çocuğum, demiş. O zaman kucaklaşıp öpüşmüşler, içleri gitmiş.

İçleri gidince ikisi birlikte Yakup'a müjde vermek için girmişler. Müjdeyi vermeye gelen yiğit, Yusuf'un denizde giydiği gömleğini (Denizde bir güzel, sinsi iye Yusuf'a karşı gelmişti) koynundan çıkarıp Yakup'a verir. Yusuf, selam söyledi. Bu gömlekle gözlerini silsin babam, dedi, demiş. Yakup, gömleği alıp gözlerini silmiş. Gözleri açılıp gitmiş.

^[162] Yakup, çabucak toplanır ve oğlunun yanına Mısır şehrine gider. O zaman Mısır'da da açlık varmış.

Altıncı yıl oğlu kızı da sattılar.

Yedinci yıl satmaya hiçbir şey bulamadılar.

Açlığın son yılı Yusuf halkına üzülüyor. Ne yapacağını bilmiyor. Halkını toplayıp şöyle der:

Bende öyle bir güzellik var ki, onu hiç kimseye göstermeden saklayıp tutuyorum. Şimdi şaşkınlıktan perdemi açıp size görünüyorum. Bunu görünce bir gün aldanırsınız, iştahınız olmaz. Ben eşeğimi eyerlerim. O, çok güçlü bir ses verir. Siz, o zaman yola çıkıp yolun iki tarafına dizilin. Ben, aranızdan geçer giderim. Siz bakarsınız. Sonra evinize dönerek bir günlüğüne açlığınızı unutup dinlenir yatarsınız, demiş.

Halk razı olmuş ve dağılmış. Padişah, diğer gün eşeğini eyerlediğinde eşeği güçlü bir şekilde ses vermiş. Halk yola çıkıp yol kenarına dizilmiş. Padişah geçerken bir nine; Yusuf, Yusuf, diye bağırmış. Onun gözü görmüyor, ayağı yürümüyormuş. Benim sana verecek hiçbir şeyim yok, diyerek Yusuf onun yanına varmamış. Geçip gitmiş. Diğer gün de böyle olmuş. Üçüncü gün çok bağıınca dayanamayıp varmış bu ninenin yanına.

-Nine sana ne gerek? Benim elimde hiçbir yiyeceğim yok.

Bu nine (Züleyha imiş) cevap verir:

Bana hiçbir şey gerekmiyor. Sadece elindeki kamçını ver, demiş.

O, vermiş. Nine, kamçıyı eline alıp, üff diye üfürmüş ve şuradan tut, demiş, Yusuf'a tutturmuş. Yusuf'un eli dayanamamış. Kor demir tutmuş gibi olmuş. Fırlatmış kamçısını. O zaman nine cevap vermiş:

-Dayanamadın mı? Beni bu ateş kırk yıl yaktı. Senin sadece elini yaktı. Benim yüreğim yandı.

Sen kimsin, demiş Yusuf.

Ben, Tuymıs kızı Züleyha'yım, demiş. Ketfer padişahın karısı. Seni satın alıp, koruyup büyüten Züleyha'yım. Şimdi bana ne cevap vereceksin, demiş. Alsan da almasan da şimdi benden kurtulamazsın, demiş.

Yusuf düşünerek, alıyorum, olan yer, olan da oturur, demiş.

Tamam öyleyse. Geceleyin nikâh kıydırırız, demiş ve gitmiş.

O zaman Züleyha'ya bir yerden güzel bir rüzgâr değer. Züleyha on yedi yaşındaki haline döner.

Akşam olmuş. Nikâh, toy törenine kadınlar toplanmışlar. Yusuf, başköşeye oturmuş. Artık gençleşen Züleyha girmiş. Bir kovuğa girip saklanmış.

^[163] Züleyha kaçtı, Züleyha saklandı, demiş kadınlar. Yusuf şaşırılmış.

Bu nedir, demiş. (Çekip getirirler mi? Nasıl olsa getirirler nineyi diye oturuyormuş.)

Kadınlar, Züleyha'nın yanına varıp bu halin nedir Züleyha? Padişah sinirleniyor, çabuk git, demişler.

O, beni kırk yıl yalvarttı. Benim onu biraz yalvartmaya hakkım var.

Züleyha'yı getirin, bu nasıl bir kız? demiş. Benim Züleyha'yı görmüşlüğüm var. Ben, onu biliyorum. Bu, o değil, demiş.

O zaman Züleyha cevap verir:

Tuymıs kızı Züleyha'yım. Seni satın alıp büyüten Ketfer'in karısı, demiş.

Kavuşan Yusuf, şaşırıp sormuş:

-Bu nasıl bir iş? Sen Ketfer ile yaşadın mı? (Diğer kız imiş)

Ketfer'le birleşeceğime bir oyuğa girip çok ağlıyordum. Burada gördüm ki, ben tertemiz olup padişahın yanına bir şeytan kızı uyumaya gitti. Gündüz hizmetlerini ben yaptım, gece hizmetinde o oldu. Beni, senin için Cabbar Allah sakladı, demiş Züleyha.

İşte bu, Yusuf ile Züleyha'nın tarihidir. Çocukluk zamanımda işitmişim.

5.1.8. Neğime Veliyeva Anlatması

[163] YUSUF İLE ZÜLEYHA⁸⁷⁰

Yakup adlı bir peygamber yaşamış. Onun on bir oğlu varmış. On tanesi bir anadan, on birincisi ikinci kadından doğmuş. En küçüğü Yusuf isimli imiş. Babası onu çok sevip yanından ayırmamış. Ağabeyleri, Yusuf'u kıskanmışlar.

Yusuf, bir gün bir düş görmüş. On yıldız örtüsünü çıkarıp dolunaya secde kılmış. Düşünü babasına söylemiş. Babası, düşü yormuş: Oğlum, sen padişah olacaksın. On ağabeyin şapkasını çıkarıp baş egecekler, demiş. Onlara anlatmamasını söylemiş. Yakup'un Belhize adlı hizmetçi kızı bunları dinler. Koşarak gidip Yusuf'un ağabeylerine söyler:

[164] Yusuf düş görmüş. Babanız yordu. Yusuf, padişah olacak. Siz ona secde edeceksiniz, diyerek gülmüş.

Ağabeylerinin yüzleri kızarır. Çok alıngan, kıskançtır onlar. Yusuf'u yok etmek için konuşurlar. Babalarına varıp:

Biz ava çıkmak istiyoruz. Yusuf'u da alalım, derler. Yakup, Yusuf'u göndermek istemez.

Bugün kötü bir düş gördüm. Aklım gitti. Yusuf, kalsın burada, der. Oğulları daha da sıkıştırır. Yusuf'u kandırıp alıp çıkarlar. Uzaklaşınca onu döverler. Üstündeki gömleği çıkartırlar.

Bize güldün mü? Babaya düş yordurdun mu? derler. Çok kötü döverler, taşla vurup öldürmek isterler, küçük ağabeyi, Yusuf'a acır. Hayır, öldürmeyelim, diyerek diğerine atılır. Yusuf'un elini ayağını bağlayıp onu terk edilmiş bir kuyuya atarlar. Bu kuyuda yılanlar, çıyanlar kaynıyormuş. Onlar Yusuf'a Tanrının emrine göre dokunmamışlar. Cebrail Aleyhisselam, Yusuf'un elini ayağını çözüp yemek getirir. Allahu Teâlâ ona böyle emretmiş, Yusuf'u yetiştirmek için.

Ağabeyleri bir kurdu vururlar. Kanını Yusuf'un gömleğine sürerler. Babalarına Yusuf'u kurt yedi, derler. Kötüler yalan söylerler. Yakup peygamber bu durumdan hoşnut olmaz. Aklına gelince şöyle söyler:

Şu melunu (kurdu kastediyor) tutup getirin, kendim göreyim, der.

⁸⁷⁰ Zaripov vd., *Başkort Halık İcadı, VI. Tom, Epos: Kissalar hem Dastandar*, ss. 163-167.

Bir kurdu alıp gelirler. Kurdu, Allah'ın kudretiyle dili açılır.

Yusuf'u ben yemedim, üç gündür yemek yediğim yok, der. Hüngür hüngür ağlar.

Yakup, kurdu karnını doyurur, serbest bırakıp gönderir. Yusuf'u kardeşlerinin harap ettiğini bilir.

Allah bunu sizin için cezalandırır, der. Kendisi sızlanıp ağlıyormuş. Aniden gözleri tamamen kör olur. Oğlanları kendilerinin hasedini bilirler. Yusuf'u kuyuda bıraktık, derler. Alıp döneceğiz, diyerek çıkıp giderler. Büyük bir kervan gelmiş, bekliyormuş. Yusuf'u çıkarmışlar. Ağabeylerinin yine kıskançlığı ortaya çıkmış. Koşarak gelip:

Bu bizim kölemiz, lanet, kaçmıştı yakaladık, derler. Yusuf'un dinlenmesine de izin vermezler. Ona yine saldırırlar. Kervanbaşı, Yusuf'un güzelliğini görüp hayran kalır.

Satın bu kulunuzu, alayım, der.

Bunlara zaten bu gerekli.

Satıyoruz, satıyoruz, diyerek bağrışırlar. Yusuf'un sadece küçük ağabeyi onlara katılmaz. Hiçbir yardımcısı yokmuş. Babaya söylersen seni de öldürürüz, diyerek yemin ettirmişler, diğerleri.

Yusuf'u bağlayarak zayıf bir deveye oturturlar. Bir kara Arap'ı da bekçi verirler. Yusuf ülkesinden, babasından ayrıldığını anlayıp:

Kötü ağabeylerim ayırdılar,

Ana vatanımdan, babamdan, diyerek

^[165] Söylenip gidiyormuş. Arap buna sinirlenmiş. Yusuf'a kamçıyla vurmuş, Yusuf yıkılıp düşmüş, tekrar söylenmiş, Arap bu defa sertçe kamçılammış. Aniden gün kararmış, tufan kopmuş.

Bu ne alameti, ne fırtına, demiş kervanbaşı. Hanginiz günah işlediniz? diyerek bağırmmış. Bu Arap:

Ben, demiş.

Nasıl bir günah? demiş kervanbaşı.

Köleye kamçıyla vurdum, demiş Arap.

Af dile, demiş sahibi. Bekçi, Yusuf'un önüne kapanıp af dilemiş, Yusuf affeder. Gök açılır, tufan biter. Bu kutsal kişidir, diye düşünür kervanbaşı.

Yusuf'un bağıını çözdürür, yedirir-içirir, üstüne güzel kıyafet giydirir. Yusuf çok güzel olur. Yüzü nurludur. Köylerden geçerken insanlar koşarak çıkıp hayran olup bakarlar. Kervanbaşı böyle güzel bir köleyi eline geçirdiği için gururlanır. Yusuf'u görmeye gelen kişilerden para almış. Nefsi kudurmuş. İnsanlara çok kızmış Yusuf, yüzüne kara toprak alıp sürmüş, onlar görmediği zaman. Kervancılar bu kullardan para almasın, diye. Son köylerden geçerken insanlar Yusuf'u görmeye çıkmamışlar da.

Yüzüm kirlendi, yıkanıp temizlenmek istiyorum, demiş Yusuf. Sonra ırmağa iner. Bekçi bakar, kaçmasın diye. Yar boyuna pulları dökülmüş bir kör balık gelmiş. Kendisi çok büyükmüş.

Sırtıma çık, demiş balık dile gelerek.

Bekçi korkup kaçmış. Balık, Yusuf'un peygamberliğini biliyormuş. Yusuf balığa teşekkür ederek, yıkanmış, dua etmiş. Balık yüzüp gitmiş (O bir peygambere kötülük etmiş Allah'ın bedduası düşmüş ona, başka bir peygamber affedip dua ederse gözün açılır, demiş Tanrı).

Kervancılar Yusuf'u kaçı, diye düşünmüşler. O gelince çok şaşırılmışlar. Yusuf'un yüzü nur gibi parlıyormuş. Onu götürüp Mısır padişahına satmışlar. Padişahın Züleyha adlı kızı varmış. Kendisi çok güzelmiş. Babası ile birlikte kölelere bakıp gezerken gözü Yusuf'a ilişmiş. Aklını kaybedip âşık olmuş. Ey Huda'nın rahmeti, yedi yıl düşümde görünüp acı veren kul işte buymuş, demiş Züleyha.

Babasına söylememiş. Yusuf'u her gün gözlüyormuş. Bir gün görmese dayanamazmış. Sabırsızlaşır, kendini kaybedermiş Züleyha. Yusuf'u padişah da çok sevmiş. Çok çalışkanmış Yusuf. Züleyha aşkını söylemek istemiş. Kırk dedikoducu kadın bunu sezip dedikodu yaymışlar. Züleyha sinirlenmiş. Kadınları misafirlige çağırıp yedirmiş, içirmiş. Size bir macera göstereyim, diyerek ellerine bıçak vermiş. Önlerine her birisinin birer baş soğan koymuş. Sonra Yusuf'u çağırmış. Kadınlar onu görünce soğan doğramak yerine parmaklarını kesmişler. İşte böylece Züleyha onlardan öç almış.

^[166] Yusuf'u kendisine baktırtmak için Züleyha sekiz cennete benzer sekiz odalı ev yaptırır. Sonra Yusuf'u çağırır: "Kovalamaca oynayalım." Yusuf'un isteği yoktur. Züleyha utanarak Yusuf'un kolundan çeker, Yusuf onun gömleğinin eteğine tökezleyip sürtünerek çıkıp koşar. Züleyha: Tutun hırsız! diyerek bağırır. Onların bu konuşmasını küçük bir çocuk seyrediyormuş.

Yusuf beni zorla taciz etti, diyerek babasına gammazlamış, Züleyha. Diğer çocuk dayanamayarak şöyle söylemiş (Tanrı'nın emrine göre):

-Doğru değil, yalan! Züleyha ablanın kendisi Yusuf'a yapıştı.

Züleyha ağlayarak, babasını kandırır. Yırtılan eteğini gösterir. Yusuf'u zindana kapatırlar. Hafta boyu yemek vermezler. Züleyha öç alsada Yusuf'u göresi gelir. Hizmetçi kıyafetiyle yemek götürür. Yusuf onu tanır, yemeğini yemez. Züleyha evine dönüp kıyafetlerini çekip ağlar, utançla.

Zindanın içi aniden aydınlanır, Cebrail Aleyhisselam, Yusuf'a yiyecek getirir. Bu zindanda iki hırsız daha varmış. Onlar düş görmüşler.

Biriniz kurtulur, diğeriniz asılır, diyerek yormuş Yusuf onların düşlerini.

Hırsızlardan birisi haksız yere yatıyormuş. Düş gerçek olur. Bu adamlardan biri kurtulur, diğerini öldürürler. Züleyha'nın Yusuf'u göresi, onun düşüncelerini bilesi gelir. Bekçiyi para vererek satın alır. Sessizce dinler. Yusuf söylenip duruyormuş:

Kötü ağabeyler yüzünden cefa çekerim,

Bu Tanrı'nın takdiridir, hepsi kabulüm,

Bir günahsız zindanda yatıyorum,

Bütün azaplara sabrediyorum

Züleyha Yusuf'a kızar, gidip babasına söyler. Kibrinden vazgeçmiyor, biraz yatsın, diye düşünür. Yusuf zindanda düş görür:

Allı güllü çiçekli bahçeymiş

Kuşları ötüp dertleniyormuş

Yüzünde nur parlıyormuş

Kıymetli elbiseye bürünmüş

Yusuf kendisinin padişah olacağını bu şekilde önceden görür. Düşünü kurtulacağına yorar. Züleyha'nın babası da düş görür. Sekiz büyük kızıl sığır, sekiz kara sığır, der. Hiç kimse de yoramaz. Hapishaneden kurtulan kişi padişaha gidip söyler, Yusuf yorabilir, diyerek Yusuf'u getirirler.

Sekiz kara sığır, sekiz yıl açlık, kırgın olur; sekiz kızıl sığır ise açlıktan sonra tokluk gelir, der Yusuf.

Denemek isterler. Düş doğru çıkar. Padişah açlık olmaması için küp yaptırıp buğday hazırlatır. Halk açlıktan ölmez. Başka ülkelerden gelip isterler. Yusuf'un ağabeyleri de ^[167] gelir. Padişah, Yusuf'u hapishaneden çıkarıp kendisine yakın birisi

yapar. Yusuf çok sabırlıymış. Gelen adamlara buğdayı ölçüp gönderen de Yusuf'tur. Ağabeylerine önce kendisini tanıtmak istemez, küçük ağabeyi onu tanır. Yusuf ona göz atar. Büyük ağabeylerine bolca buğday yükler. En küçüğünün çuvalına bir altın kâse saklar. Araştırırlar. Ağabeyleri yakalanır.

Kim çalmışsa, onu yakalayınız, der büyükleri. Yusuf, ağabeylerinin edepsiz oluşlarına hayret eder. Küçük ağabeyini bıraktırır. Kendini ona tanıtır. Misafir eder, yedirir içirir. Sonra babanı al gel, diyerek geri gönderir. O zaman Yakup peygamber, Yusuf'u düşünde görmüştür. Oğlu sağ salımmış. Küçük ağabeyi mutlu olup döner baba evine. Babasından müjde ister. O ilk önce inanmaz. Yusuf kendi ipek gömleğini göndermiştir. Babasının eline verirler. Bu gömlekle yüzünü gözünü siler, Tanrı'nın rahmetiyle yeniden gözleri açılır Yakup'un. Büyük oğlanları gevşerler, Yusuf bizi öldürür şimdi, derler. Babaları, Yusuf sizi ne yaparsa yapsın, der. Çabucak Yusuf'una can atar. Varıp oğlunu bulur. Kucaklaşıp ağlaşıp görüşürler. Babası mutluluğa doymaz. Ağabeyleri, Yusuf'un ayağına kapanırlar, şapkalarını çıkarıp, secde ederler. Yusuf, babasının hatırına affeder.

Yusuf adil, doğru biridir. İnsanlar onu çok severler, överler. Padişah ölünce onu padişah seçerler.

Bir zaman Yusuf, ülkesini atla gezer bakar. Kapı dibinde yaşlanmış bir kadın oturuyormuş. Saçları kırağı gibi bembeyaz.

Sen kimsin, niçin burada oturuyorsun? der Yusuf.

Züleyha'yım. Yusuf yüzünden cefa çekiyorum, aşkım beni yaşlandırdı, demiş.

Allahu Teâlâ, Züleyha'yı bu hale düşürmüştü. Yusuf'u yalan söyleyip zindana kapattığı, kibri olduğu için. Yusuf Züleyha'ya kendisini tanıtmış. Hemen elinden kılıcı düşmüş. Züleyha onu almış ve nefesiyle ona üfürmüştü. Ateş kıvılcımları çıkmış. Kılıcın sapı Yusuf'un elini pişirmiş.

Sen boş ateşe dayanamadın. Ben az mı yandım, kavruldum, der Züleyha. Onun aşkı böyle güçlü olmuş.

Yusuf, Züleyha'ya acır. Allah'tan onu kendi haline döndürmesini ister. Cebrail gelip Züleyha'nın yüzünü kanadıyla okşar. Eski genç, güzel surete döner Züleyha. Yusuf'un aşkı uyanır. Onlar kavuşurlar. Çocukları da olur onların. Güzel hayat geçirip mutlu bir şekilde yaşamışlar, Yusuf'la Züleyha. Babasını da onlarla birlikte yaşatmış, Yusuf peygamber.

5.1.9.Geynikamal İsenbayeva Anlatması

[183] YUSUF ALEYHİSSELAM KISSASI⁸⁷¹

Yakup peygamberin on iki oğlu arasında en güzeli Yusuf adlı olanmış.
Yusuf on bir yaşında iken bir düş görür. Kitap onu böyle anlatır:

Aziz Yusuf on bir yaşında idi,
Babası Yakup önünde uyurdu,
Uyurken acayip bir düş gördü,
Önce babasına sorar şimdi.
Doğan gün, dolunay, on bir yıldız,
Düşümde secde kıldı bana düpedüz
İşte bu düşü böyle gördüm hiç şüphesiz,

Ey babam, bunu açıkla şimdi.

Bu şekilde babasından yormasını ister. Babası Yakup peygamber söyler:

Ümitler kim Tanrı sana verir mülk,
Fazlı ile razı kılar pek çok nimet,
Kardeşlerinin cümlesi kılar hürmet,
On biri de sana kılar hizmet şimdi.
Ve lakin emanettir, oğlum dinle,
Bu düşünüyü hiç kimseye de söyleme
İnsanların günahından korun, bunu anla.
İnsana şeytan düşman olur şimdi.

Özellikle de ağabeylerine söyleme, bir kötülük yapmak isterler sana, der. Yakup peygamberin bir üvey kızı bu konuşulanları işitir.

⁸⁷¹ Zaripov vd., *Başkort Halık İcadı, VI. Tom, Epos: Kissalar hem Dastandar*, ss. 183-192.

Vardı Yakup'un bir üvey kızı,
 O işitmiş ikisinin bu sözünü,
 Muhbirden korusun Halik, Allah'ın kendi,
 Varıp kardeşlerine söyler şimdi.
 Kardeşiniz Yusuf, bir düş görmüş,
 Ay, Güneş, on bir yıldız ona secde kılmış,
 Babanız Yakup onu hayra yormuş,
 Ben işittim, şöyle açıkladı şimdi:
 Eğer o düş doğru çıkarsa,
 Yusuf büyük padişah olursa,
 Cümleiniz ona hizmet kıalarsa
 Bu sizlere büyük utanç olur şimdi.

Böylece ağabeylerine ilettiler düşün yorumunu. Ağabeylerinin utancı gelir. Kardeşleri onlara baş olacaktı. Bir haset etmek isterler. Hadi, bunu dışarıya ^[185] alıp çıkaralım da yolunu kaybettirip bırakalım, kurt kuş yesin. Ya da kendimiz öldürüp bırakalım, demişler.

Babalarına varıp:

Yusuf'u dışarıya alıp çıkaralım, bizimle gönlünü eğlencesin dönsün, diye sormuşlar. Babaların razı gelmemiş önce:

Nasıldır bir düş gördüm, kurt falan yiyip gitmişti, demiş.

Biz bakar, korur yürütürüz demiş ağabeyleri. Yusuf, çocuk, kendisi de heveslenir, ağabeyleri ile gezip dünya görüp dönmek ister.

Baba, beni ağabeylerimle gönder, diyerek kendisi de ister. Yusuf'u da böyle isteyince babası razı gelir artık.

Giderler bunlar çıkıp dışarıya. Yakup peygamber üzülen yolcu eder. Babaları önünde oğulları güzel görünüp Yusuf'u omuzlarına kaldırıp, hürmet gösterip alıp gitmişler. Babalarının gözlerinden uzaklaşınca da Yusuf'u yere vurup indirmişler. Babaları, Yusuf'a diye verip gönderdiği kâseye koyulan suyu dökmüşler, yiyeceğini de köpeğe yedirmişler. Yusuf'un saçını çekip, tekmeleyip eziyet etmeye başlamışlar.

Ağabeylerim, aziz kardeşlerim, yalvarmaya başlar, günahsız kardeşinizi öldürüp, büyük günahlı olmayın, der. Sonra aralarında Yahuda adlı bir ağabeyi, Yusuf'a acıyıp

ağabeylerini kardeşlerini öldürmek gibi büyük günahtan kaçmalarını konusunda uyarır. Biz onu kuyuya atalım, orada ne yaparsa yapsın, orada kendi kendine ölür, der.

Yollarında bir terk edilmiş kuyu denk gelmişti. Burada Yusuf'un üstünü çıkarttırıp, onu kuyuya atarlar.

Yusuf'un, günahsız çocuğun, Allah'ın emriyle Cebrail Aleyhisselam kuyuya batıp ölmesine fırsat vermez, kuyudan çıkan bir taş üstüne oturtur. Yusuf, gelir gider bakar gezer. Yiyeceğini de veriyorlar şimdi burada. Yusuf'un kendinden nur gelip kuyu içi parlayıp duruyormuş.

Kuyuda çok fazla yatmıyor Yusuf. Çölden geçen bir kervan kurtarır. Yusuf'u kuyudan çıkardıklarını ağabeyleri görüp koşarak gelirler.

Bu bizim kölemizdi. Arıyoruz arıyoruz, o ise kuyuya saklanmış, kötü! derler.

Bu kölenizi bize satın, der kervanbaşı.

Bu kölenizin üç kötü yanı var: Hırsız, yalancı ve kaçak, derler.

Olsun, her şeye rağmen alıyorum ben onu, der kervanbaşı.

Sonra ağabeyleri, Yusuf'u ucuza satarlar ve gönderirler. Ağlaya ağlaya kervanla gider Yusuf köle edilerek.

Kendileri tarafından, annesi Rehile'nin kabri yanından geçerken Yusuf annesiyle vedalaşmak için deveden iner. Bunun indiğini hiçbir ^[185] kimse görmez. Bir an bakarlar ki devenin başında Yusuf yok. Aramaya başlarlar. Onu beklemeye koyulan bir kölelerine buldururlar. Nerede o satın aldığımız kölemiz, diyerek. Bu köle aramaya başlar. Kaçkın derler şimdi, doğruymuş, kaçıp gitmiştir, derler. Kara tenli köle, Yusuf'u kabir yanında diz çöküp oturduğu yerde varır, bulur. Sinirinden arkasına kamçıyla vurur buna. Yusuf eğilip düşer, garip yavru.

Sonra bir zaman ayaz gökte aniden kara bulutlar çıkıp karla karışık yağmur yağmaya başlar, fırtına çıkar. Kervan korkuya düşer. Tanrı'nın nedendir öfkesi, aramızda kötü günah işlemiş bir kişi vardır, derler. Bu kara köle, Yusuf'a kamçı ile vurduğunu, çocuğun açılıp yaralandığını aklına getirir ve acaba bu Tanrı'ya varıp yetti mi ki, diye düşünerek, sinirinden yok yere kamçıyla vurduğum için diyerek varıp Yusuf'tan af diler.

Bundan sonra gün açılmaya başlar. Hepsi buna şaşırır. Kervanbaşı bu köle dediğimiz kutsal kişi diye düşünür. Onun el-ayaklarının bağlarını çözdürür. Serbest bırakır. Çocuğa hepsi de saygı göstermeye çalışırlar. Yusuf böyle biraz dinlenir.

Yusuf'a hatta tapınmaya başlarlar. Yusuf kudret varmış, diyerek bir zaman kibirlenir. Bir şehre varıp girince Yusuf'u görmek için halk yalvarıp gelir, ona hayran kalıp kutlama sözleri söylerler.

İlerideki bir şehre girseler, acayip, kale sepsessiz, kervana da Yusuf'a da bakan hiç kimse yok. Yusuf var mı yok mu bilen kişi yok. Yusuf şaşırır kalır. Ne hikmet acaba, diyerek içinden düşünür. Sonra anlar, kişilerde tapındıracak, ulaştıracak nuru yokmuş şimdi yüzünde, normal insanoğlu olmuş.

Çocuk olsa da anlar bunun sebebini. Ben kudretliyim, diyerek kibirlendi ya, bunun yüzünden. Bunu düşünerek tövbe etti, eski güzelliği yüzündeki nuru geri döndü, Tanrı'nın kudreti.

Kervan, Mısır'a yaklaşıyor. Halk tekrar Yusuf'a hayran olur. Yusuf'u bir defa görmek için ruhlarını feda etmeye hazırıldılar. Birbirlerini dürtüp, Yusuf'u görmeye çalışıyorlar. Güzelliğine kadın-erkek aklını kaybedecek gibi oluyor.

Bu kervanbaşı düşünür: Bu seyirden fayda çıkarmak da iyi olur. Kim Yusuf'u görmek istiyorsa haydi bakalım para alıp seyrettireyim. Bir defa görmek için bir altın, iki defa görmek için iki altın. Buna da yalvarıp gelir Mısır halkı. Tüccar her gün fiyatı da artırır. Halk yine de gelir.

Çok pahalıya satıp, zenginleşmeyi düşünür kervanbaşı. Yusuf'u satmak için alır pazara çıkar. Pazarda çok alıcı gelir, ancak almaya zenginlikleri yetmez.

Züleyha'nın kıssasını şöyle verelim. Hatırımdakileri biraz şiirle söyleyeyim hele.

^[186] Kulak verip dinleyin bu sözü,

O Züleyha Melikzade Taymus kızı,

Dolunay gibi parlıyor işte onun yüzü,

Cennet içi huri kızı mı derler şimdi.

Züleyha Melik Taymus kızımıymış,

Yastığı babasının diziymiş,

Yusuf'un suretini düşte görmüş,

Görüp ona âşık olmuş şimdi.

Böyle üç defa Yusuf'u düşünde görmüş Züleyha. Ölesiye âşık olmuş. Yemeden içmeden kesilmiş, uykusuz kalmış, gece gündüz Yusuf'u düşünüyormuş. Babası

akrabaları da acayip iş diye şaşırılmışlar, Züleyha'nın sararıp solmaya başladığını görerek.

Düşünde Yusuf'u üçüncü defa görünce Züleyha, Yusuf'a sorar, sen kimsin, hangi ülkedensin, der. Yusuf söyler: Beni görmek istersen, Mısır'a gel, ben Mısır padişahıyım, der. Sadece sabret bu işte, der.

Sabır ile işle bu işi,
Sabır ile işlenir işlerin başı,
Muradına tez yeter sabırlı kişi,
Bu iş için çok sabırlı ol şimdi.
Böyle dedi Yusuf şimdi.

Züleyha bu düşünüyü babasına anlatır. Böyle böyle, der. Benim sararıp solmam işte bundan der. Bu Mısır padişahına beni gelin olarak ver, der. Kızı için ruhunu feda eder babası, razı olur. Mısır padişahına mektup gönderir. Padişah ile padişahlar çabuk anlaşılır. Çok isteyenler oldu ancak hiç birisini de kızıma layık görmedim, kızımın Mısır padişahına gelin olması kaderiymiş.

Züleyha'nın babası, kızını Mısır ülkesine gönderirken develerin ne kadarı mal, zenginlikle dolu gönderilmiş. Mısır ilinde toy olur. Züleyha'nın yiğidiyle kavuşacağı gece gelir. Güzel saraya, perdeli odada bırakırlar gelinler, genç gelini. Perdeyi açıp damat gelip girse ki bir yaşlı kişi. Akli gider Züleyha'nın. Düşünde gördüğü nur saçıp duran Yusuf'un yerinde yaşlı bir padişah var.

Züleyha kendinden geçip şöyle der (bir kez daha ezgiyle söyleyeyim hele):

Benim düşümde gördüğüm bu değil,
Zengin ile bu bana layık değil,
Bu erkek o kişiye hiç benzer değil,
Akli güzelliği onun böyle değildi.
Dolunay gibi parlıyordu onun yüzü,
Bal-şekerden tatlı idi onun sözü,
Mahzunlara rahat verir onun yüzü,
Onun ile bu cihan hoş değil şimdi.

Mısır padişahı -Kıtfır adlı kişi- buna şaşırır. Padişah kişi sabırlıdır, fazla sır vermez, karışıp varmaz. Padişah öfkelenirse öyle cilveli gelin ^[187] acaba ne yapardı. Gelinler Züleyha'nın zafiyetini görüp, türlü türlü öğütlemişler. Kendilerine göre sakinleştirmeye çalışmışlar. Züleyha ne yapsın, nikâhlandığı kocasıyla yaşıyor şimdi. Yaşamasına yaşama, kendi kız gibi kalmış. Tanrının kudretiyle.

Dönelim daha önce söylenene. Züleyha böyle Mısır padişahının karısı olarak yaşarken Yusuf'un pazarda satıldığını görür. Görür de aklını kaybeder neredeyse. Neyse bunu kimse bilmiyor. Kocasına bu güzel çocuğu kendimize oğul yerine satın alalım diye söyler. Kocasını padişah kişi, Züleyha için her şeyi yapmaya hazır. Hizmetçisine buyurur: Pahalıya da olsa bu oğlanı bana satın alınız, der.

Padişah hizmetkârı pazara varır. Yusuf'u görünce içleri gider, o kadar güzelmiş ki, ondan nurlar saçılıyormuş.

Bu satıcı tüccar dilbaz birisiymiş. Yusuf'u övüp şarkı söyleyip duruyormuş. On dört türlü hüneri var bu oğlanın, dermiş (Ezgiyle söyleyelim bakalım):

Evvel budur: gelişi güzel, zarif kendi
 İkincisi, çok parlak güzel yüzlü,
 Üçüncüsü, dili tatlı, doğru sözlü,
 Yetmiş iki dili iyi bilir şimdi.
 Dördüncüsü şefkatli, mürüvvetli,
 Beşincisi alp yürekli ve himmetli,
 Altıncısı bahadırlardan da kuvvetli,
 Kırk erkeğe gücü yeter şimdi,
 Yedincisi dini bütün, dinli,
 Sekizincisi hain değil, emin kişi,
 Dokuzuncusu güzel huylu, dili tatlı,
 Onuncusu peygamberler neslinden şimdi.

Böylece huyunu, güzelliğini on dört özelliğini öve öve sıralar tüccar.

Fiyatını söyle, derler tüccara.

Değeri oğlanın ağırlığı kadar altın, der.

Mısır padişahı hazinedeki bütün altınlarını koydurur. Yusuf'un ağırlığını çekmez. Padişah bütün malını mülkünü koydurur ve tamam artık, der tüccar. Bu dağ gibi altın da yeter, diğerleri hayrına olsun. Hayır duası et, padişahım oğlanın hayrını gör, diyerek Mısır padişahına verir Yusuf'u.

Böylece bütün hazinesini verip Yusuf'u aldı. Hazinesi bittiği için içi yanar padişahın. Onsuz nasıl padişahlık yaparım, diye üzülür.

Dönüp hazine dairesine baksa ki hazinesi yeniden dopdoludur. Tanrı'nın rahmeti mi, çocuğun kutsallığından mı, diyerek düşünür padişah.

Yusuf'u köle etmez, kendilerine oğul eder. Züleyha'sına emanet eder.

^[188] Oğul görüp terbiye et, büyüt, insan et, der. Gerçekten de, padişah oğlu olacak şekilde olsun, diye verir.

Züleyha kendi çocuğu gibi görüp terbiyeler çocuğu. Ona güzel kıyafetler giydirir. Saçını tarar, üstüne başına bakar. Dıştan kendini tutsa da içten yüreği yanıyor. Yusuf'u her gördüğünde aklını kaybedecek gibi olduğu zamanlar çok oluyor. Çocukluk hakkı tutuyor, sabrediyor, dayanıyor. Önceki aşk ateşini bastırmaya çalışıyor. Ne olsa da içinin yangını her şeye rağmen yüzüne vuruyor. Sararır Züleyha, yemenin içmenin tadı yok. Dayanamıyor, bir gün hizmetçi kadına kendi derdini anlatır. Sen Züleyha, olmazsa bir süslü saray yaptır, burada bir taht yaptır, sen burada oturduğun zaman Yusuf'u çağır. O kadar süslü tahtın baş köşesinde kadının oturduğunu görüp Yusuf'un kendisi de âşık olmadan duramaz, diyerek akıl vermiş.

Böyle bir saray yaptırmış. En iyi ustaları çağırıp, onu çok güzel bezetmiş. Sarayın dışını da içini de görüp içi gitmiş.

Sarayı tamamlanıp bitince Yusuf'u çağırır. Gelir şimdi Yusuf. Saraya girer, güzelliğine hayran kalır. Önünde altın-gümüş tahtta giyinmiş, bezenmiş Züleyha oturuyor. O daha da güzelleşmiş.

Ey Yusuf, bu sarayı beğendin mi? diye sormuş Züleyha.

Çok süslü saray. Güzel, demiş Yusuf. Bir de senin yanında aziz babam olsa, daha da güzel olurdu, demiş.

Azizin bu saraya hiçbir katkısı yok. Onu sadece kendim yaptırdım, demiş Züleyha. Senin için sadece. O sadece sana layık, demiş.

Sonra Yusuf'u sevip okşamak ister, gönlünü eriten sözler söyler Züleyha:

Yusuf seni görmek ruhun rahatı,
 Yüzün güneş gibi, aşkım katı,
 Suretin çok renkli, sözün tatlı,
 Haçer gibi senin dişlerin var.
 Misk kokusu gelir saçların var,
 Her benim örmeme layık şimdi.
 Yakut renkli senin yanakların,
 Taze elmadan pembe çenelerin,
 Bal-şekerden tatlı dudakların,
 İki dudağın gönlümde örter şimdi.

Böylece söyler söyler Züleyha, Yusuf'un elini tutarak, avuçlarını ovalar, yüreği yerinden fırlayacak gibidir. Yusuf'un da gönlü eriyor gibidir, gülümsemeye başlar. O an babası Yakup peygamberi aklına getirir. Babası parmak sallıyor gibidir. Yusuf kendine gelir, Züleyha'nın yanından çabucak gitmeyi düşünür.

^[189] Yoksa senin yüreğin yok mu, erkek değil misin? diye namusuna dokunur Züleyha.

Ben beni oğlu eden padişahıma ihanet etmişliğim yok, der Yusuf.

Çabucak bu vesveseli beladan kurtulmak ister. Kapıya döner, yedi odanın yedi kapısı onun önünde açılır. Ancak Züleyha kovalar dış kapıya vardığında gömleğinin eteğini yakalar alır. Yusuf'un gömleği arkadan yırtılır. O anda karşılıklarına padişah çıkar.

Ne iştir bu kovalaşıp duruyorsunuz? diye sorar.

Şaşırın Züleyha yalan söylemeye mecbur kalır.

Yusuf bana ihanet etmek için sıkıştırdı. Bundan kaçırıyordum. Padişahım, Yusuf'u cezalandır, der.

Bu yalana hayret eden Yusuf, Tanrı'dan yardım ister. O anda bir odada beşikte yatmakta olan çocuk dile gelir: Yusuf suçlu olsa gömleği önden yırtılmış olur, der. Ancak Yusuf'un gömleği arkadan yırtılmıştır. Padişah Yusuf'un suçsuz olduğuna inanır.

Ancak Züleyha kendi üvey oğluna âşık olmuş diye haber şehirde yayılır. Zengin kadınları burada Züleyha'yı suçlarlar, gıybeti artırıp devam ederler.

Züleyha misafir toplamak ister. Bu gıybet eden zengin karılarını çağırır. Her birisinin eline bıçak verip pişmiş eti doğramalarını ister. Sadece o zaman Yusuf'u güzelce giyindirip, misafirlerin önüne çıkarır. Yusuf gelip girince bu kadınlar onun o kadar güzel oluşundan akılları gider ellerindeki bıçakla kendi parmaklarını kestiklerini bile fark etmezler. Bundan sonra o kadınlara şöyle der:

Züleyha söyler: Sizler şimdi gördünüz mü,
 Yüzümün niçin solduğunu bildiniz mi,
 Bir görüşte kolunuzu kestiniz mi,
 Yusuf'a bakıp, bir hoş olup düştünüz mü?
 Ben Yusuf'u görelî yedi yıl,
 Aşkım ona her gün artar,
 Garibim biçareyim, aciz kalır,
 Böylece sabrım sizden fazla şimdi.

Bu kadınlar şimdi Yusuf'u bir görüşte kendilerini kaybedince Züleyha'nın halini anlarlar, gıybet ettikleri için pişman olurlar.

Züleyha, sinirlenip Yusuf'u kocasına kötöleyip hapse attırır. Mısır padişahı bu arada ölür, onun yerine kardeşi padişah olur. Yusuf'un hapse atıldığını unuttur.

Yusuf hapiste on iki yıl yatar. Onunla uzun süre birlikte padişahın iki hizmetçisi de yatar. Bunlar düş görürler. Düşlerini Yusuf yorar. Birisi üzüm meyvesini sıkıp padişaha suyunu içirdim, diğerine sen tez zamanda hapisten kurtulursun, önceki işinde çalışırsın der. İkincisine pişirdiğim ekmekleri başıma koyup kaldırıp götürdüm, ekmeklerimi kurtlar kuşlar inip gagaladı diye anlatır gördüğünü. Sen cezalandırılıp öldürüleceksin, der. Yordukları gerçekleşir. İlki hapisten kurtulur, diğerini ise padişah cezalandırıp öldürür.

^[190] Bir zaman padişahın kendisi de düş görür. Düşünü hiç kimse doğru yoramaz. O zaman henüz hapisten çıkmış olan hizmetçi, Yusuf'u hatırlar. Padişahım, hapiste bir tutuklu vardı, o çok iyi düş yoruyor, ona yordur, der. Yusuf'u çağırıp, yordururlar.

Padişah düşünde yedi semiz sığır, yedi cılız sığır görmüş. Yedi semiz sığır sudan çıkıp, yedi sığırı yiyip gitmiş. Düşümde bir de yedi dolu başak, yedi boş başak gördüm, demiş.

Yusuf bu düşü yedi semiz sığır yedi dolu başak yedi yıl tokluğu-bolluğu, yedi cılız sığır, yedi boş başak kıtlığı anlatır. Ülkeye yakında yedi yıl bolluk gelecek, ekinler yetecek, rahatça yaşarlar; bunun ardındansa yedi yıl kıtlık gelecek, kuraklıktan ekinler yetmeyecek, halk acıkacak, diye yorar.

Yusuf'un akıllılığına, düşü yorup önceden görüşüne padişah çok sevinir. Yusuf'u hapisten çıkarıp, kendisine vezir yapar. Sonra Yusuf ekinin yetiştiği yedi yıl boyu devlet ambarlarına bolca buğday yığdırır, tınazlarda başaklandırmadan kaldırır.

Yedi yıl tokluktan sonra gerçekten yedi yıl kuraklık yılları gelir. Ekinler yetişmez. İkinci yılda halk acıkmaya başlar. Başka memleketler ekimsiz buğdaysız kalırlar. Mısır ülkesi açlığı bilmeden yaşar, saklanmış olan buğdayı kullanır. Bırakılan başaklı dokurcun, tınazlar yayılmadan toplanır.

Yusuf'un başarısını, adil kişi oluşunu görüp Mısır padişahı padişahlığın idaresini Yusuf'a bırakır. Ben senin adil padişah olduğuna inanıyorum, der.

Mısır ülkesi açlık bilmeden tok yaşadığını işitip komşu ülkedeki ağabeyleri Mısır'a buğday aramaya gelirler. Yusuf ağabeylerini tanır, kendisi yüzünü kapatıp gezince ağabeyleri onu tanımazlar. Bunların kim olduğunu ne derler, diyerek sorar. Öyle böyle, Kenan ülkesindeniz, yaşlı babamız var, biz on bir kardeş oğlanız. Ancak on birincimizi dışarıda kurt yedi. Sadece o aramızda yok, derler.

Kendimiz on kişiyiz, deyince ağabeyleri:

Bir kardeşimiz yaşlı babamızın yanında kaldı, ona bakacak kişi gerek, babamız kurdun yediği kardeşimiz için çok dertlenip gözleri kör oldu, derler.

Yusuf, ağabeylerine yüklerini bolca koydurur, diğer gelişlerinde kardeşinizi de alıp geliniz, onu getirmezsensiz buğday satmam, der.

Ağabeyleri dönünce bunu babalarına söylerler:

Çok merhametli, cömert padişah, diyerek, buğdayı hiç acımadan bolca yükletti, hakkını da almadı, derler. Yolda baksak ki ödediğimiz parayı da yükümüze geri koydurmuş.

Diğer gelişinizde kardeşiniz İbn-i Emin'i de getirmemizi söyledi, onsuz buğday satmam dedi, dediğini söylerler.

Yakup peygamber şaşırır. Bu mübarek kişi yoksa bizi biliyor mu, der. Yusuf'umu biliyor mu ki, sorun, der.

^[191] İkinci sefer Yakup, İbn-i Emin'i de ağabeyleri ile birlikte göndermek zorunda kalır, açlıktan ölünecek değil ya. Oğullarına öğüt verir:

Varınız da şehrin bir kapısından girmeyiniz, bir kapısından ikişer ikişer giriniz, der.

Ağabeyleri ikişer bölünmüşler, İbn-i Emin ancak tek başına kalmış. Onun kendisi tek başına şehre girmek zorunda kalmış. Bu yalnız kalan İbn-i Emin'i Yusuf'un kendisi karşılamış. Yusuf'u görünce, İbn-i Emin onu kaybolan ağabeyine benzetmiş.

Yusuf ağabeyime benziyorsun, diyerek ağlamaya başlamış. Yusuf İbn-i Emin'e hatıra olarak bir bilezik hediye etmiş. Ağabeylerinin gözleri dikip bileziği takar bakarlar, uysa kendilerine alırlardı, ancak bilezik hiç kimseye nasip olmaz. Geri İbn-i Emin'e vermeye mecbur olurlar.

Ağabeylerinin ikinci gelişinde Yusuf güzel bir saray yaptırmıştır. Bunun içinde ağabeylerinin onu nasıl kuyuya koyduklarını sonra köle edip sattıklarını resmettirmiş. Ağabeylerini bu saraya çağırılmış, göstermiş, gezdirmiş. Bunlar duvardaki resimlerin kendi yaptıklarına benzediğini görüp ürpermişler. Korkmaya başlamışlar. Bu adam Yusuf'un kuyuya atıldığını, köle olarak satıldığını bir şekilde biliyor, bu resimler boş yere işlenmemişler, diye endişe ederler.

Yusuf çok fazla ikram hazırlatmış. Bunlar masaya oturtulur, ancak ağızlarına yemek değmiyormuş. Gözleri sürekli duvardaki resimlerdeymiş.

Sonunda Yusuf, İbn-i Emin'e kendisinin kim olduğunu söylemiş. Yusuf'un bulunmasına sevinip İbn-i Emin ağlayıvermiş. Yusuf onu kendi yanında kalmaya çağırılmış.

İbn-i Emin'i yanında bıraktırmak için Yusuf kendine göre bir hile yapmış. Onun yüküne bir altın kap saklamış, bu kabımız kayboldu diyerek, diğerleri yola çıkınca arar ve kap İbn-i Emin'in yükünde bulunur. O hırsız edilip, alınır ve orada kalır.

Sonra Yusuf, ağabeylerine kendisinin kim olduğunu söylemeye mecbur olur.

Bana yaptığınız kötülük için dilesem sizleri öldürüp bırakmak elimden gelir, der. Ağabeyleri tamamen gönderir. Yusuf söyler:

Ben babamın hatırına sizleri affediyorum, der. Mübarek, geniş gönlü kişidir Yusuf. Onun aklına öç almak diye bir şey gelmez.

Ağabeylerine dönüp babalarını da almalarını söyler. Sonra önde Beşir adlı hizmetçisini babasına müjde vermeye gönderir. Ona gömleğini de verip gönderir.

Beşir, Yusuf sağ, deyip müjdesini alınca, delil olarak gönderdiği gömleğini Yakup'a verir. Yakup gömlek ile yüzünü gözünü siler, iki gözü de görmeye başlar. Yakup peygamber sevinir. Oğulları dönünce birlikte Mısır'a Yusuf'un yanına yaşamaya giderler. Mutlu bir şekilde yaşarlar.

Yaşlı gününde Yakup peygamber ne için Yusuf'undan kırk yıl boyu aklını kaybedip durduğunun sebebini düşünür. O, Rehile adlı karısı ölünce, memedeki sabi Yusuf'u emzirmek için bir köle kadının ^[192] kendi çocuğunu memeden ayırıp yabancıya satmış. Çocuğundan ayırdığı için köle kadın, Yakup'a beddua etmez mi, ona işte bu ananın bedduası düşmüş. Kırk tane gözyaşı için Tanrı onu öz oğlu Yusuf'tan ayırıp, kan ağlatıp, kör olup yaşayarak cezalandırmış. Halk, ana yaşı düşmeden kalmaz, diye boşa dememişler.

Ağabeyleri buğday almaya geldiklerinde, diğer sefer, Yusuf Züleyha ile evlenmiştir, iki oğlu büyümüştür.

Evlilikleri şöyledir: Yusuf diyerek, Züleyha yaşlanır, gece-gündüz düşünerek, yaşlı kadına dönüşür. Yusuf'u nasıl görmek, onunla konuşmak ister. Yusuf'un yollarına çıkıp, bekliyor bekliyor, bakıyor.

Bir gün Yusuf bir yerlere askerlerini yanına alıp atla gittiğinde yol üstünde karşılaşır. Yaşlı kadın yol kenarında oturuyormuş. Tanrı'nın kudreti şimdi hâlâ, Züleyha'yı hiç düşünmeyen, unutup giden Yusuf'u yoldaki yaşlı kadına bakmaya mecbur eder. Garip nineyi görür de atını durdurur. Yusuf sorar:

Sen kimsin? Niçin böyle yol kenarında dilenci gibi oturuyorsun? demiş.

Yusuf'un, nihayet, onu gördüğüne, halini sorduğuna sevinerek Züleyha cevap verir (tekrar ezgiyle söyleyeyim hele):

Züleyha söyler:

İşit, ey padişahım,
Halim zayıf, gözüm görmez, bil bunu,
Mısır azizinin karısı Züleyha'yım,
Ben o halden bu hale düştüm şimdi,
Ben oyum, seni satın alanım,
Cümle malımı sana feda edenim,
Senin aşkınla kendinden geçenim,
Bu gün şimdi bu hale düştüm.

Yusuf hayret eder:

Aşkı bana neyle ispatlayabilirsin? diye sorar. Züleyha Yusuf'tan elindeki kamçısını ister ve alır, buna nefesiyle üfürür, geri verir. Kamçısını tutunca Yusuf'un eli yanar.

Hissettin mi şimdi benim aşkımın ateşini? der Züleyha.

Tanrı emredince yaşlı Züleyha önceki gibi gepegenç güzel kıza dönüşür. Ancak orada Züleyha'nın güzelliğini görür, Yusuf. Kendisine denk edip nikâh kıyıp evlenirler. Rahat bir hayat sürerler.

Yusuf ile Züleyha aşkı halk sonsuz aşk diyerek kabul eder. Âşık olma, Yusuf peygamberden beri kalmış derler.

Ey, kız çağımızda okuyorduk da toplanıp, söyledik. Hatta Yusuf Kitabı'ndan fallar da açardık.

5.2. EZGİLİ İCRA ÖRNEKLERİ

[537] Yusuf ile Züleyha⁸⁷²Умеренно скоро $\text{♩} = 72$

Бай гәм бәр лек, нә би лек һин а ла сак һың,
 һәм мә мөл кәт э йә һе һин бу ла сак һың,
 Рә хәт лек тәр һә йә нә сә а ла сак һың,
 Был тө шөң дә бә йөк дәү ләт күр(ө) нә ин де.

Peygamberlik, nebilik sen alacaksın
 Hem mülk sahibi sen olacaksın.
 Rahatlıklar müjdesi alacaksın,
 Bu düşünde büyük devlet görünüyor.

Amma sana emanet bu canım, oğlum:
 Bu düşünü hiç kimseye söyleme sen.
 Kişilerin kıskançlığından iyi korun,
 Kişiye hep şeytan olur düşman.

Hiç gerekli değil sırların açılması
 Kardeşlerin düşün manasını anlaması.
 Kıskançlıktan aranızın açılması,
 En baştan bil, bize mihnet olur.

⁸⁷² Zaripov vd., *Başkort Halık İcadı, VI. Tom, Epos: Kissalar hem Dastandar*, s. 537.

Yakup'un vardı bir de üvey kızı,
Kulağına işitildi bunların sözü.
Eziyetten korur baksan Tanrı'nın kendi,
Kardeşlerini kudurtup o söyledi.

[538] **Yusuf ile Züleyha**⁸⁷³

Умеренно скоро
mf

Йо_соф ки_леп у_га үз кам_ сы_һын һон_до,
Зе_ләй_ха кам_ сы_га ө_рөп ни_ре бир_зе.
Кам_сы_га ут ка_бын_ға_һын Йо_соф күр_зе,
вар.
кам_сы я_һыл, Йо_соф ку_һыл беш_ө)_рөп ин_де.

Yusuf gelip ona kamçısını verdi,
Züleyha kamçıya üfürüp geri verdi.
Kamçıda ateş tuttuğu gördü.
Kamçı yanıp Yusuf'un elini pişirdi.

Yusuf, bağrım, gördün mü sen, anladın mı?
Kamçının tuttuğuna sen şaşırдың mı?
Elini yakmasına dayanabildin mi?
O ateş beni kırk yıl boyu yaktı.

⁸⁷³ Zaripov vd., *Başkort Halık İcadı, VI. Tom, Epos: Kissalar hem Dastandar*, s. 538.

[538] Yusuf ve Züleyha⁸⁷⁴

Умеренно скоро

Йә, Зә_ләй_ха, кай_за һи_нең дан һәм ма_лың, зи_фа бу_йың,
о_зон сә_сәң, хуп я_ма_лың. Туп_ған ай_зай бал_кып тор_ған
йәз нур_за_рың ни_сәң и_теп был хәл_дәр_гә төш_тәң и_дә?

Yusuf: Ey Züleyha, nerede senin nâmin ve malın,
Servi boyun, uzun saçın, güzel yüzün.
[539] Dolunay gibi parlayan yüz nurun,
Ne edip bu hallere düştün sen.

Züleyha: Yusuf bağrım, canım, her şeyimi verdim,
Senin için hepsini feda kıldım,
Senin aşkın o kadar etkiledi beni.

Yusuf: Züleyha, eğer gerçekten âşıkсан,
Aşkta doğruluğu koruyorsan,
Aşkını anlatmaya söz verirsen,
Bu söze bir delil gerek şimdi.

Züleyha: Yusuf canım, yakınıma gel yanıma,
Lütfen, bu kamçımı ver elime,
Âşık olsam o gösterir bunu sana,
Göstermese, sözüm yalan olur.

⁸⁷⁴ Zaripov vd., *Başkort Halık İcadı*, VI. Tom, Epos: Kissalar hem Dastandar, ss. 538-539.

[539] Züleyha'nın Yusuf'a Söylediği⁸⁷⁵

Умеренно скоро $\text{♩} = 102$

mf

Ай ши- нөл- ле ни- нөң ный- ғас кош- та- рың бар, вибр.

ың- йы- ға тиң- ләр- пен и- нөң теш- тө- рең, бар вибр.

йыл- қыл- да- ған йо- фар не- үен сөс- тө- рең бар - вибр.

ү- пер- ге- үз ку- ым ме- нән ла- йық ин- де.

Ay gibi senin senin kaşların var,
İnciye denk senin dişlerin var,
Parıldayan misk gibi saçların var.
Kendi kollarımla örmeye layık.

Çok güzel kara kıvrık saçların var,
Baldan tatlı, mürüvvetli sözlerin var,
Baksan huzur veren gözlerin var,
Kırpiklerin yüreğimi deler,

Sözün tatlı, dilin yumuşak, sözlerin senin
Boyun zarif, yürüyüşün güzel, bedenin düz,
[540] Çok güzel baş, o nurlu yüz,
Tanrı'nın kendi seni hediye etmiş.

⁸⁷⁵ Zaripov vd., *Başkort Halık İcadı, VI. Tom, Epos: Kissalar hem Dastandar*, ss. 539-540.

Gerçek yakuta denk senin yanakların,
Taze elmadan daha nefis çenelerin,
Bal şekerden tatlıdır dudakların,
Elinin sıcağı gönlümü eritir şimdi.

Yeni çıkmış dal çubuk gibi parmakların,
İnci-mermerden dizilmiş tırnakların,
Defne ağacından fazla bileklerin,
Ellerin ipekten yumuşaktı.

Hakikat, sen aldın özgürlüğümü,
Ey Tanrım, ne zamandır kavuşma günü?
Her gün gördükçe Yusuf seni,
Ya Yusuf sözlerin hoş, kendin utangaç
Hiç kimsenin gördüğü yok senin gibi sevgiliyi
İnsandan doğmuş ilk senin gibi nurlu,
Annelerden senin gibisi doğmaz şimdi!

SONUÇ

Kaynağını kutsal kitaplardaki Yusuf kıssasından alan Yusuf ile Züleyha hikâyesi Müslüman, Hristiyan ve Yahudi toplumların ortak edebî mirası olarak tekrar tekrar işlenmiştir. Hikâyenin şöhreti bununla da sınırlı değildir. İlahi dinlere mensup olmayan toplumlarda dahi bu hikâye çeşitli motif farklılıklarıyla anlatılır. O, her devirde okunan bir klasik niteliğindedir. Nitekim Batı âlimlerinden Renan, hikâyenin *belki bu ana kadar hiç eskimemiş roman* olduğunu ifade eder. Tolstoy, Yusuf hikâyesini üstün yapıt olarak değerlendirir. *Çinceye de çevrilmiş olan Yusuf hikâyesi Çinlileri etkiler... İyi, üstün sanat hep böyledir.* Yusuf'u babalarından kıskanan kardeşlerinin onu tüccarlara satması, Aziz'in karısının Yusuf'u ayartmaya çalışması, yüksek makam ve mevkilere ulaşan Yusuf'un, bütün kardeşlerini bağışlaması... *Bütün bu duygular bir Rus köylüsü, Çinli, Afrikalı, genç, yaşlı, çocuk, eğitilmiş, eğitimsiz vs. herkesin anlayabileceği duygulardır; üstelik öykü öylesine tutumlulukla, öylesine ayrıntılardan arındırılarak yazılmıştır ki, öyküyü istediğiniz ülkeye, ortama aktarın, herkes tarafından anlaşılacak, herkesi etkileyecektir.* Tolstoy, günümüz sanatçıların böyle bir eser yazabileceğine imkân vermez. Hikâyenin bir diğer özelliği de edebiyatın ve sanatın hemen her türünde örneğine rastlanmasıdır. Dünya üzerinde herhangi bir hikâyenin bu denli bir şöhrete ulaşması neredeyse imkânsızdır.

Yusuf ile Züleyha hikâyesi Müslüman-Şark edebiyatının vazgeçilmez konularından biri olmuştur. Kur'an-ı Kerim'deki kıssa ilk olarak tefsir, tarih ve kısas-ı enbiyalarda ele alınmıştır. Kur'an-ı Kerim'deki kıssanın edebiyata geçişinde bu tür eserler köprü vazifesi üstlenmiştir. Ebû Câfer Muhammed Bin Cerir et- Taberî'nin Hicri III. yy.da Arapça kaleme aldığı *Taberi Tarihi* ve müellifin Kur'an tefsiri, Yusuf kıssasının edebiyata geçişindeki en önemli köprülerden biridir.

Müslüman müellifler kıssayı ele alırken Kur'an dışında, İsrailiyat gibi pek çok tevatürden büyük ölçüde yararlanmışlardır. Özellikle Türk ve Fars şairlerin mesnevilerinde hikâyenin klasik niteliğindeki örnekleri verilmiştir. Sadece Türk edebiyatında yüze yakın mesnevi tespit edilmiştir. Müslüman-Şark edebiyatının yarattığı Züleyha/Zeliha tipi Kur'an'da ismi geçmeyen baştan çıkarıcı kadını, Hz. Yusuf'un biricik eşi olarak ölümsüzleştirir. Oysa Tevrat kaynaklı batı versiyonlarında Yusuf, Potifar'ın kızı Asenat ile evlenir. Denilebilir ki doğu ve batı arasındaki en bariz fark budur. İslamî muhayyile Züleyha'yı asla cezalandırmaz. İlahi adalet, Yusuf'a yaptıkları için onu yaşlı ve kör bir

kadına dönüştürse de aşkından asla vazgeçmeyen Züleyha, yine Allah'ın kudretiyle eski güzelliğine kavuşarak Peygamber Yusuf'un eşi olma lütfuna mazhar olur. Bunun gibi pek çok motif, evrensel hikâyenin Şark dünyasına mahsus örnekleridir. Pek tabii bu hikâye Türk edebiyatında da millî motiflerle zenginleştirilmiştir. Örneğin Behçet Mahir anlatmasında Yusuf ile Züleyha'nın Hızır elinden bade içerek âşık olmaları, bazı varyantlarda Yusuf'un âşık/ozan tipi gibi tasvir edilmesi, Yusuf'un kuyu yerine denize ya da göle atılması, Zümrüdüanka kuşunun Yusuf'u kuyudan çıkarması gibi birçok motif bu türdendir. Bütün dünyada bilinen, defalarca beyaz perdeye aktarılan, sanatın ve edebiyatın hemen her türünde örnekleri verilen bu evrensel hikâyenin Türk halk edebiyatında kayda değer bir yeri vardır. Klasik edebiyattan sözlü geleneğe geçen hikâyenin ülkemizde ve diğer Türk topluluklarında kaydedilmiş birçok varyantı vardır. Bu varyantlar yazma, taş baskı ve matbu kitaplar ile sözlü gelenekten derlenen halk hikâyesi örnekleridir. Hikâyenin Türk sözlü geleneğinde yayılmasında Ali'nin 13. yy.da kaleme aldığı Kıssa-i Yusuf manzumesinin etkisi büyüktür.

Yusuf ile Züleyha hikâyesi hem insanlığın ortak mirası hem de Türk edebiyatının millî bir yadigârı olarak asırlarca yaşamıştır. Hikâye klasik edebiyat ve halk edebiyatımızın aynı kaynaktan beslendiğini göstererek çok geniş bir coğrafyada yaşayan Türk milletinin sözlü geleneğindeki müşterekleri ve zenginlikleri ortaya koyması bakımından da ayrıca önemlidir.

SÖZLÜK

Adgâs ü ahlâm: Karışık rüyalar.

Âkıl: Akıllı kimse.

Alaca ilan: Çeşitli renkleri olan yılan.

Âl-i Ya'kûb: Hz. Yakup'un sülalesi, ailesi.

Amâme (İmâme): Sarık.

Amarat: Eşya

Ancılayın: Onun gibi, o kadar, öyle.

Andelîb: Bülbül.

Anıñçün (Anuñçün): Onun için.

Arap üzengi: Tüm siyah giyinmiş, yüzü kapalı savaşı.

Arık: Zayıf, cılız.

Arşi kürşi söylemek: Her şeyi ortaya dökmek.

Artuk (Artuğ, Artık): Başka, gayri, maada, fazla, ziyade.

Aspap: Esvap.

Assı: Yarar, çıkar, kâr.

Atâ: Bağışlama, bahşiş, ihsan.

Ayıtmaq (Eyitmek, Aytmaq, Eytmek, Etmek, İtmek): Söylemek, demek, anlatmak.

Ayn: Göz, aslı, kendisi.

Ayruk: Artık, bundan sonra, diğer.

Azmaq: Yolunu şaşırmaq.

Bağada ağır: Fiyatlı, pahalı.

Bakca: Bahçe.

Bâkî: Artan, geri kalan.

Balkımaq: Parlamak, ışık saçmaq.

Ba' de: Sonra.

Ba' dehû: Ondan sonra.

Bar: Kazanç.

Bâr-i Hüdâ: Tanrı.

Barlığ: Bari, hiç değilse.

Bayağı: Önceki, eskisi gibi.

Bek: Pek.

Benî İsrâîl: İsrailoğulları.

Berhava olmak: Birden yükselerek ortadan kaybolmak.

Berkitmek(Perkitmek):

Sağlamlaştırmak.

Beşâret: Müjde, muştı.

Beter: Fena, kötü.

Beyâbân: Çöl.

Beyn: Ara.

Beyt-ül-ahzân: Yusuf'u kaybeden Yakup'un çadırı.

Beyt-ül-Makdis (Beyt-i Mukaddes): Mukaddes ev, Kudüs.

Bıldır: Geçen sene.

Bi-aynihâ: Aynıyla, olduğu gibi.

Bîdâr: Uykusuz.

Bî-hadd: Sınırsız, sonsuz.

Bikr: Dokunulmamış, kız oğlan kız.

Bile: Birlikte, beraber, dahi, ile.

Bilesine: Beraberinde, yanında, birlikte.

Bilişlik: Aşinalık, tanışıklık.

Biryân: Bir tür kebab.

Bî-tekellüf: Külfetsiz, sıkıntısız, tabii olarak.

Biti: Yazılmış şey, mektup.

- Bucağ:** Köşe kıyı.
- Bühtân:** Yalan, iftira.
- Câh:** İtibar, makam.
- Carya:** Cariye, saraydaki kadın hizmetçilere verilen ad.
- Cebre:** Zorla.
- Cehûd:** Yahudi.
- Cemî':** Cümle, bütün.
- Cendek:** Vücut.
- Cezâ:** Karşılık.
- Cırılmak:** Yırtılmak.
- Cırnağ:** Tırnak.
- Çar:** Başa alınan örtü.
- Çâşnîgîr:** Yemeklerin lezzetine, tadına bakan kimse, aşçıbaşı.
- Çatal yürekli:** Korkusuz, yiğit.
- Çempeleşmek:** Boğuşmak, pençeleşmek.
- Çend:** Her ne kadar, ta ki.
- Çevgân:** Baston.
- Çığırmaq:** Çağırmaq, bağırmaq.
- Çıra:** Ağacın yağlı kısmı.
- Çugal:** Çuval.
- Dafar:** Davar, koyun.
- Dal:** Sırt.
- Dartmak:** Çekmek.
- Daşra (Daşıra, Taşra):** Dışarı.
- Degmek:** Ulaşmak, erişmek, dokunmak.
- Dermend:** Dert sahibi, tasalı.
- Derman:** İlaç.
- Destursuz:** Korkusuz.
- Devinmek:** Hareket etmek, uğraşmak.
- Dınaza almak:** Umursamamak, alaya almak.
- Dırlamak:** Fuzuli konuşmak.
- Dîdâr:** Yüz, çehre.
- Dîde:** Göz.
- Dirile (Diriyle):** Diri iken, diri diri.
- Dirilmek:** Toplanmak, yaşamak.
- Dîvâr:** Duvar.
- Dîzâr (Dîdâr):** Yüz, çehre.
- Dükel (Dükeli):** Hep, hepsi, bütün, herkes.
- Dülbend:** Tülbent.
- Düneg:** Pineklenen yer.
- Dünir:** Pineklemek.
- Düzgahlıg:** Geniş düzlük.
- Düzmek:** Süslemek.
- Ecr:** Bir iş, hizmet karşılığında verilen şey, ahirete ait mükâfat.
- Edîm:** Tabaklanmış deri.
- Efdal:** Daha faziletli.
- Egah:** Ermek, bilmek.
- Egerci (Eğerçi):** Gerçi, her ne kadar, olsa da, ise de.
- Eğeret:** İftira, hakaret.
- Eğîn:** Sırt, arka.
- Eğirmek:** Bükmek.
- Ehl ü 'ayâl (Ehl ü iyâl):** Aile, çoluk çocuk.
- Emed:** Son.
- Er:** Koca, asker.
- Ermek (İrmek):** Yetişmek, erişmek, dokunmak, isabet etmek.

Etmek: Ekmek.	köle, esir.
Eydürmek: Meylettirmek, çevirmek, döndürmek.	Gulibe: Kulübe.
Fahr: Övünme, böbürlenme.	Gurna: Musluk.
Feleştîn: Filistin.	Gussa: Keder, kaygı, tasa.
Ferikleşmek: Olgunlaşmak.	Güjültü: Gürültü, ses.
Ferseng: Fersah, denizde üç millik bir mesafe.	Gülcemal: Çok güzel yüz.
Fevt: Ölüm.	Gümân iletmek: Şüphelenmek.
Fil-hâl: Hemen, bu anda.	Gürz: Ucu çivili demir topuz.
Firâk: Ayrılık.	Ğalbur: Elek.
Fit: Karıştırmak.	Ğorum: Deste.
Gaftan: Elbise.	Ğurç: Çuval.
Gala: Kale.	Hacîl: Utanmış.
Gam-gin: Kederli, tasalı, hüznü.	Hâdim: Hizmet eden.
Gergah: Halı.	Hadîs: Haber, kıssa.
Geşgel: Yaşı geçkin.	Halâs: Kurtuluş.
Gevde: Gövde.	Halâyık: İnsanlar.
Geygi: Giyim.	Hâliyâ (Hâliyen): Şimdiki zamanda
Gıccıl: Küçük, kısa boylu.	Halvet: Tenha, yalnız.
Gılığ: Kıyafet.	Haml: İsnat, yüklenme.
Gılık: Tandırda pişen, ortası delik, tuzlu ekmek.	Harğ: Kanal.
Gındıllamak: Yuvarlamak.	Harîs: Hırslı.
Gırîv: Bağırma, bağrışma.	Hasîs: Alçak, değersiz, cimri.
Giryân: Ağlayan.	Hâtr: Fikir, gönül.
Giyürmek: Giydirmek.	Havf: Korku, korkma.
Gökcek (Gökçek): Güzel, sevimli, hoş.	Hayımlığ: Düşmanlık.
Görk: Güzellik, yüz güzelliği, meziyet, iyi huy, süs, ziynet.	Hayvağ: Eyvah.
Göyünmek: Yanmak.	He mi: E mi, olur mu.
Gulâm: Tüyü bıyığı çıkmamış delikanlı,	Hemân: Hemen, böylece, çarçabuk.
	Hemcünân (Hem-çünân): Böylece.
	Heremiz: Hepimiz.
	Her-gâh: Her zaman.
	Hergiz: Asla, hiçbir vakit.

Hersli: Sınırlı.

Ĥetem: Kıymetli yüzük.

Hezâr: Pek çok.

Ĥezne: Hazine.

Ĥınc: Kızgınlık, kin beslemek.

Hidmet: Hizmet.

Hil'at: Padişah veya vezir tarafından takdir edilen kimseye giydirilen süslü elbise.

Hindî: Hindistanlı, Hintli olan kimse.

Hisâb: Hesap.

Hod (Hoz): Kendi.

Höküm: Kudret, kuvvet.

Hulesiki: Haliyle ki.

Hulk: Huy, tabiat.

Hums: Beşte bir.

Hûş-yar: Akli kendisine yâr olan.

Ildız (Ilduz): Yıldız.

İlkı: Hayvan, at sürüsü.

İr-mak: Ayırmak, ayrılmak, geçmek, uzaklaşmak.

İşk: Aşk.

İşk-bâz (Aşk-bâz): Aşkla oynayan.

İbâret (İbâre): Yazılı bir ifadenin suret terkibi.

İbrî: İbranî, Yahudi.

İdigi: Olduğu.

İfrât: Aşırı gitme, pek ileri varma.

İgen (İğen): Çok, gayet, pek.

İhtimat: İtimat.

İkilenmek: İki fikir arasında kalmak.

İkrâr: Saklamayıp söyleme, tasdik,

kabul.

İlâhî: Ey Allah.

İlen (İlem): Beraber, birlikte.

İlerü (İleri): Önce, evvel, evvelki, eskisi.

İley: Ön.

İllâ: Yalnız, -den başka.

İnkan: İmkân.

İrgürmek (Erürmek): Ulaştırmak, eriştirmek.

İriza olmak: Razı olmak.

İsrâ'îl: Hz. Yakup'un lakabı.

İstifhâm: Sorma, anlama, öğrenmek için sorma.

İşbu resme (Uşbu resme): Böyle, bunun gibi.

İtâb: Azarlama, darılma.

İtelemek: İtmek.

İvâz: Bedel, karşılık.

İzz: Değer, kıymet, yücelik, ululuk.

İzzet: Değer, yücelik.

Kabz: Azrail tarafından ruh teslim alınma, ölme.

Kaçan (Haçan): Ne zaman, ne zaman ki, her ne zaman, vakta ki, nasıl, ne suretle, ne vakit.

Kaht: Kıtlık, kuraklık.

Kakımak: Öfkelenmek, kızmak, azarlamak.

Kakmak: Kalkmak.

Kankı (Kangı): Hangi.

Karavaş: Hizmetçi.

Kârbân (Kerbân): Kervan

Katı: Çok, ağır, çok fazla, şiddetli.

Kavl: Lakırdı, söz, kelâm.

Kâzı: Kadı.

Keleci: Söz, laf, lakırdı.

Kemhâ: İpek kumaş.

Kemlik: Kötülük.

Ken'ân: Hz. Yakup'un memleketi, Filistin.

Keremet: Keramet, hikmet.

Kerem-kânî (Kerem-kâr): Cömert, kerem eden.

Kerfan: Kervan.

Kerti: Bayat.

Kevş etmek: Kollamak.

Keyfi saz: Rahatı iyi.

Kığırmak: Çağırarak, davet etmek, seslenmek.

Kırañ: Kenar, kıyı, çevre.

Kıt: Kat.

Kızlık: Kıtlık, pahalılık.

Kiçi: Küçük.

Kimesne: Kimse.

Koçağ: Yiğit.

Koçmak: Kucaklamak.

Koğa: Kova.

Kopmak: Ayağa kalkmak, haşrolmak.

Kotan: Çiftçilerin kullanıkları bir alet.

Köz: Ateş.

Kûs-ı rihlet: Göç davulu, ölüm anı.

Lâ-cerem: Şüphesiz, besbelli, elbette.

Lâ'1: Kırmızı, al.

Latîf: Hoş, güzel.

Lele: Padişahın hocasına verilen ad.

Lenger: Yelken.

Lerze (Lerziş): Titreme, titreyiş.

Leşger: Saray halkı.

Libâce (Libâçe): Elbise.

Mağburlanmak: Gururlanmak.

Mamele: Muamele.

Ma'az-Allah: Allah korusun.

Maslahat: İş, emir.

Mâzer (Mâder): Anne, ana.

Mebâzâ (Mebâdâ): Olmaya ki, sakın.

Mecmû' : Tüm.

Mehâbet: Azamet, ululuk.

Mekr: Hile, düzen.

Melek-ül-mevt: Ölüm meleği, Azrail.

Melğun: Kötü fikirli.

Melûl: Mahzun.

Menzil: Yol, mesafe.

Meşhed: Bir şehidin gömüldüğü yer.

Meşveret: Danışma.

Metâ' : Satılacak mal, eşya.

Mihmân-hâne: Misafirhane.

Mikdâr: Kıymet, değer.

Muhayyer: Beğenmece.

Mukaddem: Önce.

Mukarreb: Yakın.

Mu'abbir: Rüya tabir eden.

Mu'ânaka: Sarılma, kucaklaşma.

Mu'ânîk: Birbirinin boynuna sarılan, sarmaşan, kucaklaşan.

Murassa' : Kıymetli taşlarla bezenmiş.

Musahhar: Ele geçirilmiş.

Mutasarrıf: Tasarruf eden.

Mutî': İtaat eden.

Mutma'in: Gönlü kanmış, içi rahat.

Muttasıl: Aralıksız.

Mübâhase: Bahse girişme, iddialı karşılıklı konuşma.

Münâdî: Nida eden, tellal.

Müneccim: Astroloji ile ilgilenen, yıldız falına bakan kimse.

Müntehî (Müntehâ): Son derece, son uç, son.

Mürsel: İrsal olunmuş, gönderilmiş, peygamber.

Mürûr: Geçme, sona erme.

Müsinn: Yaşlı.

Müşk: Misk.

Mütehayyir: Hayrette kalan, şaşmış.

Müttehim: Kabahatli, suçlu, suçlu görülen.

Müvekkel: Vekil tayin edilen.

Nadır: Kusur.

Nâfe: Misk ahusu denilen hayvanın göbeğinden çıkarılan bir çeşit misk.

Nâgâh: Vakitsiz, ansızın.

Naḥır: Hayvan sürüsü.

Nâ'ib: Vekil.

Nare atmak: Ateşe atmak.

Ne ki: Ne kadar?

Nefir: Topluluk.

Nesîm: Hafif rüzgâr.

Nevmîd: Ümitsiz.

Nez': Can çekişme.

Nikab: Peçe, yüz örtüsü.

Nisâr: Saçma, serpme.

Nişan vurma: Belli etme.

Nite: Nasıl.

Od: Ateş.

Oğul oğla: Oğuldan oğula, nesilden nesle.

Okumak: Söylemek, anmak, çağırarak, davet etmek.

Ögey: Üvey.

Öğrenmek: Ülfet etmek, alışmak.

Öñdin: Önce, daha önce, önden.

Önü doğruya idi: Temiz kalpli idi.

Örük: Saça verilen bir şekil.

Perçem: Alına dökülen saç.

Perverdigâr (Perverd-gâr): Besleyici, terbiye edici, rızıklandırıcı Allah.

Pes: Art, arka, geri, öyle ise, imdi, sonuç olarak.

Peşdinbal: Önlük.

Peşkeş: Bahşiş.

Peşlemek: Takip etmek.

Peydahlanmak: Birdenbire ortaya çıkmak.

Pîr: İhtiyar.

Puğar: Pınar.

Radiyallahü 'anh: Allah ondan razı olsun.

Rahya: Güzel kokulu baharat.

Râm olmak: İtaat etmek.

Ravan: Devam.

Refik: Arkadaş.

Remil atmak: Bir çeşit fala bakmak.

Re'âyâ: Bir hükümdar idaresi altında bulunan ve vergi veren halk.

Rûz u şeb: Gündüz ve gece.

Rûz-i elest: Allah'ın ruhları yaratıp bir araya topladığı gün.

Rûzî: Rızık, nasip.

Sabrun cemilün (Sabr-ı cemil): Allah'tan gelen bir acıya dayanma.

Saçahlığ: Balkon.

Saçı buçuğ: Saçı kısa, kadına hitap.

Sağsınmadığın: Ummadığın.

Sahap: Sahip.

Sâika: Yıldırım

Segirtmek: Koşmak.

Seyirdmek: Koşmak.

Sıfat: Yüz.

Sınaşmak: Birbirini sınamak.

Sınıkmak: Bozulmak, yenilmek, bozguna uğramak.

Sır: Gizli olması gereken şey.

Siftah: Önce.

Sini: Büyük tepsi.

Sinmek: Nüfuz etmek, etkilemek, yerleşmek.

Sinor: Sınır.

Subh: Sabah, sabah vakti.

Sugal: Sual, söz.

Suhuf: Sahifeler, Allah'ın dört kitaptan başka Cebrail vasıtasıyla bazı peygamberlere yolladığı emirler ki yüz tanedir.

Sun' : Kudret.

Süst- endâm: Vücutça zayıf kimse.

Şakımak: Şimşek ve yıldırım gibi çakmak, parlamak.

Şavg: Işık.

Şeşmek: Çözmek.

Şetâret: Neşe, şenlik, sevinç

Şeydâ: Divane, şaşkın.

Şikeste beste: Kırık dökük, şöyle böyle.

Şirmai: Parlak, kıymetli.

Şivan: Ağıt.

Şolok sâ' at: O saatte, tam o anda.

Şuncılayın: Şunun gibi.

Şu' le: Alev.

Tab: Işık, parlaklık.

Tabirlemek: Açıklamak, yormak.

Tahkîk: Doğru, gerçek.

Tahsîn: Güzel bulup takdir etme.

Takrîr: Anlatma.

Tam tayım tapım: Tam bana göre.

Tam: Dam.

Tañlamak: Hayret etmek, garip bulmak.

Ta' accüb: Şaşa kalma.

Ta' âm: Yemek.

Ta' n: Ayıplama.

Ta' zîm: Ululama, saygı gösterme.

Taşra: Dışarı.

Tavar: Mal.

Tavlanmak: Şişmanlamak.

Teferrüc: Gezinti.

Tekazâ: Başa kakma.

Tekir: Teker, yuvarlak.

Telef olma: Boşa gitme.

Teneşir: Tabut.

Te'vîl: Sözü çevirme, söze ayrı mana verme.

Tesmil: Teslim.

Tevbih: Azarlama, paylama.

Tevziyet: Tam teşkilat.

Tezyîn: Süsleme.

Tıġġat: Dikkat.

Tike: Parça.

Tikine: Dikine.

Toĥumak: Örmek.

Tuhfe: Hediye.

Turfe: Görülmemiş, yeni, tuhaf.

Ugrı: Hırsız.

Ugurlamak: Çalmak, sirket etmek.

Uluntu: Uğultu, ses.

Un uçmaz kepek kaçmaz ev: Fakir ev.

Uş (Üş): İşte, şimdi.

Uşanmak: Kırılmak, parçalanmak, dağılmak, kopmak.

Ümîz: Ümit.

Üşenmek: Usanmak, bıkmak.

Vâfir: Çok, bol.

Vâkıâ: Gerçek.

Vakıyye: Okka, dört yüz dirhemlik tartı.

Vâki': Vuku bulan, olan.

Vaktâ ki: Ne vakit ki, olduğu vakit.

Ve illâ: olmadığı halde, olmazsa, yoksa.

Velâyet (Vilâyet): İl, ülke.

Velî: Velâkin, fakat.

Viribimek (Virbimek): Göndermek, irsal etmek.

Yapaġı: İlkbaharda kırılan koyun tüyü.

Yarak (Yaraġ): Hazırlık, levazım, teçhizat.

Yarlıgamak: Suç bağışlamak, mağfiret etmek.

Yaşarmak: Yeşermek.

Yavu (Yava): Zayi, yitik, kayıp.

Yavu varmak: Kaybolmak.

Yavuz: Kötü, fena.

Yazı: Ova, sahra.

Yazık (Yazuk): Günah, cürüm, suç.

Yed: Kuvvet, kudret, mülk.

Yeġrek, (Yeġirek, Yiġirek, Yiġrek): Daha iyi, üstün.

Yeltmek: Teşvik etmek, tahrik etmek, kıskırtmak.

Yesir: Esir.

Yiyi: Koku.

Yortmak: Koşmak, sefer etmek.

Yudurmak: Yıkarmak.

Yu-mak: Yıkamak.

Yunmak: Yıkanmak.

Yügürî (Yügürü): Koşarak.

Yügürmek: Koşmak.

Yüngül: Hafif.

Zahire: Yiyecek.

Zarb: Kuvvet.

Zâyî': Yitik, zarar, ziyan.

Zeballah: İri yarı.

Zebûn: Zayıf, aciz, güçsüz.

Zelif: Alçak, hakir.

Zeyn: Ss, bezek.

Zulmet: Karanlık.

KAYNAKÇA

- Abay, Muhammed, *Kur'ân Kıssaları*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2007.
- Aça, Mehmet, *Kazak Türklerinin Destanları ve Destancılık Geleneği*, Kömen Yayınları, Konya 2002.
- , *Kozı Körpeş- Bayan Sulu Destanı Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma I- İnceleme*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), SÜ SBE, Konya 1998.
- Aça, Mustafa, “Şeyyad Hamza'nın Yusuf u Züleyha Mesnevisi ile Tatar Türklerinin Yosif Kitabı Üzerine Mukayeseli Bakış”, *Milli Folklor*, (61), Bahar 2004, 149-159.
- Adivar, Halide Edib, *Kenan Çobanları- Maske ve Ruh*, Atlas Kitabevi, İstanbul 1968.
- Ahmet Talât [Onay], *Âşık Tokatlı Nuri*, Çankırı Matbaası, 1933.
- Ahundov, Ehliman, *Azerbaycan Halk Yazını Örnekleri*, (çev. Semih Tezcan), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1978.
- Akdeniz, Abdurrahman, *Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an-ı Kerim'de Hz. Yusuf*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), SÜ SBE, Konya 1994.
- Akman, Eyüp, *Melikşâh ve Güllühan Hikâyesi*, Baran Ofset, Ankara 2008.
- Aksoy, Eyyup, *Bir Aşkın Analizi- Sosyo-Psikolojik Tahlil*, Gençlik Yayınları, İstanbul 1997.
- Albayrak, Nurettin, *Gevherî*, Timaş Yayınları, İstanbul 1998.
- Alptekin, Ali Berat, “Rüyada (Düşde/Tüste) Bade İçme İle Destan Söyleme Geleneği Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma”, *2. Folklor ve Halk Edebiyatı Kongresi*, Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Müdürlüğü Yayınları, Konya 2001, 65-72.
- , “Türk Masal ve Halk Hikâyelerinde Görmeyen Gözün Tedavi Edilmesi Motifi Üzerine”, *Milli Folklor*, (81), 2009, 18-26.
- , *Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı*, Akçağ Yayınları, Ankara 2005.
- , *Hikâye Araştırmaları I- Kirmanşah Hikâyesi*, Akçağ Yayınları, Ankara 1999.
- , *Taşeli Masalları*, Akçağ Yayınları, Ankara 2002.
- , Şimşek, Esmâ, “Türk Destanlarının Motif Yapısı”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, (64), Şubat 1990, 197-254.

- Altinkaynak, Erdoğan, “Malya’da Âşık İrfani’den Derlenen Nergis Hikâyesi”, *Turkish Studies*, (6/3), Summer 2011, 175-195.
- , “Yer Altı Diyarının Kartalı”, *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, (26).
- , *Âşık Mehmet Hicrani’nin Hikâyeleri*, Kömen Yayınları, Konya 2008.
- , *Urum Folklor ve Halk Edebiyatı*, Kültür Ajans Yayınları, Ankara 2008.
- And, Metin, “İslam’da Tragedya Kahramanı ve Tragedya Örnekleri”, *Ulusal Kültür*, (2), Ekim 1978, 147-171.
- , *Geleneksel Türk Tiyatrosu (Kukla-Karagöz-Ortaoyunu)*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1969.
- , *Minyatürlerle Osmanlı İslâm Mitologyası*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007.
- , *Ritüelden Drama, Kerbela-Muharrem-Ta’ziye*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007.
- Angı, Dudu; Angı, Hacı, *Ölümünün 124. Yıl Dönümünde Altunhisarlı Âşık Tahiri*, Angı Yayıncılık, Ankara 2007.
- Araz, Nezihe, “Bir Hikâyenin Hikâyesi”, *Okan Demiriş, Yusuf ile Züleyha- Opera 3 Perde*, İstanbul Devlet Opera ve Balesi Müdürlüğü Yayınları.
- Arbab, Said Shirani, *Shapes Of A Myth: Literary Transformations Of The Joseph Figure*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Princeton University, July-1975.
- Arpacı, İsmet, *Sarıkamış Hikâye ve Masalları*, (Yayımlanmamış Lisans Tezi), AÜ EF, Erzurum 1975.
- Arslan, Ahmet Ali, *Kuzey-Doğu Anadolu (Kars) Türk ve Kuzey Britanya Halk Edebiyatlarında Masallar I*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 1998.
- Arslan, Mustafa, “Türk Destanlarında Evren Tasarımı”, *Prof. Dr. Fikret Türkmen Armağanı*, İzmir 2005, 65-74.
- Aslan, Ensar, “Türk Halk Hikâyeciliğinde Kullanılan Kalıp Söz Grupları ve Manzum Tasvirler”, *Mitten Meddaha Türk halk Anlatıları Uluslararası Sempozyum Bildirileri*, (hızl. M. Öcal Oğuz, Tuba Saltık Özkan), GÜ T.H.B.MER. Yayınları, Ankara 2006, 311-326.
- , *Çıldırli Âşık Şenlik, Hayatı, Şiirleri ve Hikâyeleri*, Sevinç Matbaası, Ankara 1975.

- , *Halk Hikâyelerini İnceleme Yöntemleri, Yaralı Mahmut Hikâyesi Üzerinde Bir İnceleme*, DÜ Eğitim Fakültesi Yayınları, 1990.
- Âşık Ömer Divanı*, İstanbul Maarif Kitaphanesi.
- Atnur, Gülhan, *Başkurt ve Tatar Efsaneleri Üzerine Karşılaştırmalı Motif Çalışması*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), AÜ SBE, Erzurum 2002.
- , *Klasik Türk Edebiyatından Halk Edebiyatına Geçişte Bir Eser: Şîrvân Şâh ve Şemâ'il Banu Hikâyesi*, Fenomen Yayıncılık, Erzurum 2011.
- Ayan, Gönül, "Ahmed Yesevi Etkisiyle Yazılan İki Yusuf u Züleyha", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (3), Konya 1997, 31-38.
- Aydemir, Abdullah, "Hakkındaki Gayr-i Mevsûk Rivâyetler ve Hz. Yûsuf (A.S.)", *Diyanet Dergisi*, XIV (2), Mart-Nisan 1975, 76-97.
- Aydoğan, Emine, *Anadolu Sahası Türk Halk Hikâyelerinde Mitolojik Unsurlar*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), GÜ SBE, Ankara 2006.
- Azerbaycan Folkloru Antolojisi IX. Kitap (Gencebasar Folkloru)*, Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Folklor Enstitüsü, Bakü 2004.
- Bahadırova, S.; Ahmetov S., *Karakalpak Halk Edebiyatı Terimleri*, (hızl. Ali Abbas Çınar), Muğla 2004.
- Balbay, Şaban, *Konya Ereğlisi Halk Hikâyeleri*, (Yayımlanmamış Lisans Tezi), AÜ EF, Erzurum 1973.
- Baldan, Muslu, *Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an-ı Kerim'e Göre Hz. Yusuf*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), UÜ SBE 1998.
- Bali, Muhan, *Ercişli Emrah ile Selvi Han Hikâyesi Varyantların Tesbiti ve Halk Hikâyeciliği Bakımından Önemi*, Baylan Matbaası, Ankara 1973.
- Barutçu, Zakir, *Tevrat, Zebur, İncil ve Kur'an-ı Kerim'deki Ortak Âyetler*, İstanbul 2002.
- Başgöz, İlhan, "Türk Halk Hikâyelerinde Düş Motifi Zinciri", *Hacettepe Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi*, V (2), Ekim 1973, 71-86.
- , "Türk Halk Hikâyelerinde Söz Kalıpları", *BÜ Halkbilimi Yıllığı*, Taş Matbaası, İstanbul 1975, 47-58.
- , *Âşık Ali İzzet Özkan, Yaşamı, Sanatı, Şiirleri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1979.
- , *Folklor Yazıları*, Adam Yayınları, İstanbul 1986.

- Batıslam, H. Dilek, "Kitabiyat: Tiyatro Eseri Hazret-i Yusuf ve Misyonerlik", *Toplumsal Tarih*, (42), İstanbul, Haziran 1997, 60-64.
- Baydemir, Hüseyin, "Özbek Folklorunda Rekabet ve Yarış", *Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, II (1), Ocak 2010, 47-58.
- Bayrı, M. Hâlid, *Âşık Viranî Divanı*, İstanbul Maarif Kitaphanesi, İstanbul 1959.
- , *Âşık Gevherî*, İstanbul Maarif Kitaphanesi, İstanbul 1949.
- Baytop, Turhan, *Türkçe Bitki Adları Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2007.
- Bedir, Ahmet, *Tevhid'in Yurdu Kur'an-ı Kerim Atlası*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2009.
- Beydili, Celal, *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük*, (çev. Eren Ercan), Yurt Kitap-Yayın, Ankara 2004.
- Bilgegil, M. Kaya, *XVIII. Asır Saz Şairlerinden Kusûrî*, Salkımsöğüt Yayınları, Erzurum 2011.
- Boratav, Pertev Naili, *Az Gittik Uz Gittik*, Adam Yayınları, İstanbul 1969.
- , *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği*, (hızl. M. Sabri Koz), Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 2002.
- , *Masallar-1 – Uçar Leyli*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 2001.
- Boyraz, Şeref, *Fal Kitabı, Melhemeler ve Türk Halk Kültürü*, Kitabevi, İstanbul 2006.
- Bozlak, Ümmü Gülsüm, *Erdemli Masalları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), SÜ SBE, Konya 2007.
- Bratton, Fred Gladstone, *Yakın Doğu Mitolojisi*, (çev. Nejat Muallimoğlu), MÜ İF Vakfı Yayınları, İstanbul 1995.
- Bucaille, Maurice, *Müsbet İlim Yönünden Tevrat, İnciller ve Kur'an*, (çev. Mehmet Ali Sönmez), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1991.
- , vd., *Mûsâ ve Firavun- Çıkış Kitabı*, (çev. Ayşe Meral), İbrahim Kapaklıkaya, Gelenek Yayıncılık, İstanbul 2002.
- Caferli, Muharrem, *Aşk Konulu Azerbaycan Halk Hikâyelerinin Şiirsel Yapısı*, (Aktaran: Mustafa Sever), Kültür Ajans Yayınları, Ankara 2010.
- Campbell, Joseph, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, (çev. Sabri Gürses), Kabalıcı Yayınevi, İstanbul 1999.
- Can, Şefik, *Klasik Yunan Mitolojisi*, İnkılap Kitabevi, İstanbul.
- Cemiloğlu, Mustafa, *Halk Hikâyelerinde Doğum Motifi*, UÜ Basımevi, Bursa 1999.

- Çelik, Ahmet, “Kur’an’ın Nassına Aykırı Olduğu Halde Tefsir Kitaplarında Yer Verilen Haberler”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* (www.e-sosder.com), III (11), Kış 2005, 56-65.
- Çetin, Ayşe Yücel, *Kazakistan Sahası Halk Hikâyeciliği Geleneği*, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara 2003.
- Çetin, İsmet, *Türk Edebiyatında Hz. Alî Cenknâmeleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1997.
- Çetin, Nurullah, *Yeni Türk Şairinin Yusuf ile Züleyha Hikâyesi Duyarlığı*, Hece Yayınları, Ankara 2004.
- Çevirme, Hülya, “Şiirsel Halk Edebiyatı Ürünlerinin Çocuğun Dil Eğitimine Katkıları”, *İÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, V (7), Bahar 2004.
- Çığ, Muazzez İlmiye, *Kur’an, İncil ve Tevrat’ın Sumer’deki Kökeni*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2010.
- Çobanoğlu, Özkul, *Türk Halk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnançları*, Akçağ Yayınları, Ankara 2003.
- Dâkukî, İbrahim, *Irak Türkmenleri Dilleri, Tarihleri ve Edebiyatları*, Ankara 1970.
- Davletbakova, Rozaliya, *Başkurt Milli Şairi Nazar Necmi, Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), EÜ SBE, İzmir 2006.
- De Vaux, Roland, “Yahudi Kaynaklarına Göre İsrail Oğullarının Mısır’a Yerleşmesi ve Yusuf Kıssası”, (çev. Sıddık Yüksel), *OMÜ İF Dergisi*, (3), Samsun 1989, 166-217.
- Demir, Necati, *Dânişmend Gazi Destanı*, Hece Yayınları, Ankara 2006.
- , vd., *Ebâ Müslim-nâme II*, Destan Yayınları, Ankara 2007.
- , Erdem, Mehmet Dursun, *Battal-Nâme*, Hece Yayınları, Ankara 2006.
- , *Saltık Gazi Destanı*, Destan Yayınları, Ankara 2007.
- Demir, Şehmus, *Mitoloji Kur’an Kıssaları ve Tarihî Gerçeklik*, Beyan Yayınları, Ankara 2003.
- Doğan, Ahmet, “Hüsni ü Aşk’ta Kuyu Sembolü”, *Milli Folklor*, (68), Kış 2005, 180-189.
- , *Bayburtlu Celâlî Baba, Hayatı, Edebî Şahsiyeti ve Şiirleri*, Başer Matbaası, Ankara 1999.

- Dolu, Halide Cemil, “Yûsuf Hikâyesi Hakkında Birkaç Söz ve Bazı Türkçe Nûshalar”, *İÜ Edebiyat Fakültesi TDE Dergisi*, (4), Osman Yalçın Matbaası, İstanbul 1952, 419-445.
- Dolu, Halide, “Yusuf Hikâyesinde Aşk Temi”, *Türk Düşüncesi*, 1 Ocak 1954, 105-109.
-----, *Menşeyinden Beri Yusuf Hikâyesi ve Türk Edebiyatındaki Versiyonları*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İÜ, İstanbul 1953.
- Dökmen, Üstün, “Pinokyo’nun Arketipler ve Ana Baba-Çocuk İlişkileri Açısından İncelenmesi”, *AÜ Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, (2), 1968, 381-395.
- Drosnin, Michael, *Tevrat’ın Şifresi*, (çev. Zeynep Gökçen), Cep Kitapları, İstanbul 1999.
- Duymaz, Ali, *Destan ve Halk Hikâyesi Yazıları*, Balıkesir 2001.
-----, *Kerem ile Aslı Hikâyesi Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001.
-----, *Nevruz Bey Hikâyesi, İnceleme-Metinler*, Milli Folklor Yayınları, Aydın 1996.
-----, Şahin, Halil İbrahim, ”Meslek Folkloru Kapsamında Geleneksel Mesleklerdeki Pir İnancı ve Hikâyeleri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Milli Folklor*, (87), Bahar 2010, 101-112.
- Düzgün, Dilaver, *Âşık Mevlüt İhsani, Hayatı, Sanatı ve Şiirlerinden Seçmeler*, AÜ Yayınları, Erzurum 1997.
-----, *Âşık Yaşar Reyhani, Hayatı, Sanatı ve Şiirlerinden Seçmeler*, AÜ Yayınları, Erzurum 1997.
-----, *Dertli Divanı, Karşılaştırmalı Metin*, Fenomen Yayınları, Erzurum 2011.
- Ekici, Metin, “Araştırma Yöntemleri”, *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, (Editör: M. Öcal Oğuz), Grafiker Yayıncılık, Ankara 2007, 43-93.
-----, *Dede Korkut Hikâyeleri Tesiri ile Teşekkül Eden Halk Hikâyeleri*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 1995.
- Elçin, Şükrü, *Halk Edebiyatına Giriş*, Akçağ Yayınları, Ankara 2004.
-----, *Kerem ile Aslı Hikâyesi, Araştırma- İnceleme*, Akçağ Yayınları, Ankara 2000.
- Ergin, Muharrem, *Dede Korkut Kitabı-1*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2008.
- Erkal, Abdulkadir, *Âşık Sümmânî*, Fenomen Yayınları, Erzurum 2007.

- Erol, Aydil, *Şarkularla Şiirlerle Türkülerle ve Tarihi Örneklerle Adlarımız*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1992.
- Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Dîvân*, (hzl. Numan Külekçi, Turgut Karabey), Erzurum 1997.
- Esen, Ahmet Şükrü, *Anadolu Destanları*, (hzl. Pertev Naili Boratav, Fuat Özdemir), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1999.
- Evliyâ Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: İstanbul, 1. Kitap-1. Cilt*, (hzl. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2011.
- Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi, Topkapı Sarayı Bağdat 305 Yazmasının Transkripsiyonu- Dizini*, (hzl. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı), 3. Kitap, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999.
- Fedakâr, Selami, *Özbek Destan Geleneği ve Rüstem Han Destanı*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), EÜ SBE, İzmir 2003.
- Fischdick, Edith, “Türk Halk Hikâyeleri İle İlgili Bir Araştırma: Elif ile Mahmut”, (çev. Fikret Türkmen, Adnan Şenocak), *Türk Folkloru Araştırmaları*, Kültür ve Turizm Bakanlığı MFAD Yayınları, Ankara 1984, 55-84.
- Frazer, James G., *Altın Dal-Dinin ve Folklorun Kökleri- II*, (çev. Mehmet H. Doğan), Payel Yayınları, İstanbul 1992.
- Gedik, Zekeriya, *Bardızlı Âşık Nihânî Dîvânı*, İstanbul 1995.
- Genette, Gerard, *Palimpsests*, University of Nebraska Press, Lincoln and London 1997.
- Gökalp, Mehmet, *Bardızlı Âşık Nihânî*, Öztekin Matbaası, Ankara 1988.
- Gökçimen, Ahmet, *Türkmen Masalları Üzerine Motif İncelemesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), AÜ SBE, Erzurum 2000.
- Günay, Umay, *Elazığ Masalları- İnceleme*, AÜ Yayınları, Erzurum 1975.
- , *Türkiye’de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi*, Akçağ Yayınları, Ankara 2008.
- , Horata, Osman, *Yunus Emre- Risâletü’n Nushiyye*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1994.
- Güneş, Serkan, “Yeraltı Mekânı ve Kavramının Toplum ve İmgelem Üzerine Etkisi”, *Journal of Faculty of Architecture*, (27), 2010, 125-139.

- Güney Eflâton Cem; Güney, Çetin Eflâton, *Âşık Ruhsatî, Hayatı ve Şiirleri*, İstanbul Maarif Kitaphanesi, İstanbul 1963.
- , -----, *Erzurumlu Emrah*, İstanbul Maarif Kitaphanesi, İstanbul 1975.
- Gürer, Dilaver, *Fusûsu'l Hikem ve Mesnevi'de Peygamber Öyküleri*, Gelenek Yayıncılık, İstanbul 2010.
- Güven, Filiz, *Türk Tiyatrosunda Çatışan Değerler*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), KÜ SBE, Kars 2008.
- Güzel, Abdurrahman, *Hacı Bektaş Velî ve Makâlât*, Akçağ Yayınları, Ankara 2002.
- Hâce Muhammed Lutfî, *Hulâsatü'l Hakâyık ve Mektûbât-ı Hâce Muhammed Lutfî*, Efe Hazretleri Vakfı, İstanbul 2006.
- Hafız, Nimetullah, *Âşık Ferki, Hayatı ve Eserleri*, Esin Yayınları, Prizren 1986.
- Halıcı, Feyzi, *Âşık Şem'î, Hayatı ve Şiirleri*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1982.
- Hazâ Kıssa-i Yûsuf Aleyhisselâm*, 79 s.
- Hikâye-i Zelihâ ile Yûsuf Aleyhisselâm*, Mahmut Bey Matbaası, İstanbul, 48 s.
- Hikâyet-i Yûsuf Zelihâ*, Milli Kütüphane: 06 MK. Yz. A 3812/6, 126 a-160 b.
- Hoca Ahmed Yesevi, *Divân-ı Hikmet*, (hızl. Hayati Bice), Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2009.
- Holbrook, Victoria Rowe, *Aşkın Okunmaz Kıyıları*, İletişim Yayınları, İstanbul 2008.
- Hüseyinoğlu, Kamil, "Orta Asırlarda Folklorla Yazılı Edebiyatın Karşılıklı Alakalarına Dair", *Azerbaycan Şifahi Halk Edebiyatına Dair Tetkikler XX*, Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Folklor Enstitüsü, Bakü 2006, 31-41.
- İçli, Ahmet, "Yusuf u Züleyha Mesnevisinde Mekân", *FÜ İF Dergisi*, XIII (2), 2008, 339-351.
- İlaydın, Hikmet T., "Behram-ı Gûr Menkabeleri", *Türkiyat Mecmuası*, V, İstanbul Devlet Basımevi, İstanbul 1936, 275-290.
- İnayet, Alimcan, *Hurilika-Hemracan Hikâyesi Üzerine Mukayeseli Bir Araştırma*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), EÜ SBE, İzmir 1992.
- , *Uygur Halk Destanları- I*, Türk Dil Kurumu Yayınları Ankara 2005.
- , *Uygur Halk Hikâyeleri Üzerinde İncelemeler*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), EÜ SBE, İzmir 1995.
- İnce, Adnan, "Kuyu Cadısı ve Düşündürdükleri", *TÜBAR*, (21), 2007, 109-122.

- İvgin, Hayrettin, *Âşık Sıtkı Pervane*, Emel Matbaacılık, Ankara 1976.
- Kabaklı, Ahmet, “Kur’ân-ı Kerîm’de Züleyhâ”, *Türk Edebiyatı*, (216), Kasım 1991, 5-7.
- Kale, Necmi, *Ağrı’dan Derlenmiş Beş Hikâyede Epizot Çalışması*, (Yayımlanmamış Lisans Tezi), AÜ EF, Erzurum 1974.
- Kaleşi, Hasan, “Arnavut Hikâyelerinde Türk Tesirleri”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, II (8), Ekim 1980, 145-162.
- Kalkışım, M. Muhsin, *Fuzûlî’nin Leylâ vü Mecnûn Hikâyesi-Tahkiye Unsurları*, Derya Kitabevi Yayınları, Adana 1998.
- Kamalov, S. K. vd., *Qaraqalpaq Folklorı, XVI. Tom, Hurlıha-Hemira, Aşiq Necip, Yusup-Ziliyha, Yusup-Ahmet*, Nökis: Qaraqalpaqistan 1986.
- Kaniyev, Seyfeddin, “Şirvan Âşık Muhitinde Destancılık Ananesi”, *Azerbaycan Şifahi Halk Edebiyatına Dair Tetkikler XX*, Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Folklor Enstitüsü, Bakü 2006, 63-74.
- Kaplan, Mehmet, *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar I*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2006.
- Karadağ, Metin, *Türk Halk Edebiyatı Anlatı Türleri*, Ürün Yayınları, Ankara 1999.
- Karaman, Mehmet, *Yahudi ve İslam Geleneğine Göre Hz. Yusuf*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), SÜ SBE, Sakarya 2005.
- Kardeş, Mehmet, *Meşhur Saz Şairi Âşık Sümmani, Hayatı ve Şiirleri*, Fakülteler Matbaası, İstanbul 1963.
- Kasır, Hasan Ali, *Seyrânî*, Timaş Yayınları, İstanbul 2001.
- Kavruk, Hasan, *Eski Türk Edebiyatında Mensur Hikâyeler*, MEB Yayınları, İstanbul 1998.
- Kaya, Doğan, *Anonim Halk Şiiri*, Akçağ Yayınları, Ankara 1999.
- , *Âşık Minhacî*, Sivas 1994.
- , Koz, M. Sabri, *Halk Hikâyeleri I*, Kitabevi, İstanbul 2000.
- Kilisli Rıfat Bilge, *Mâniler*, (hzl. Atâ Çatıkkaş), MEB Yayınları, İstanbul 1996.
- Kitab-ı Dedem Korkut âlâ Lisan-ı Taiife-i Oğuzan- Dedem Korkudun Kitabı*, (hzl. Orhan Şaik Gökyay), Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2007.
- Koncu, Hanife, “Yûsuf ve Züleyhâ Bibliyografyası”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, V (10), 2007, 617-630.

- Koz, M. Sabri, “Türk Halk Hikâyelerinde Aile”, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi, II*, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Ankara 1992, 597-615.
- Köktürk, Şahin, “Türk Destanlarında Hapsedilme Motifi”, *Tübar*, XIX, Bahar 2006, 383-400.
- Köprülü, M. Fuad, *Saz Şairleri I-V*, Akçağ Yayınları, Ankara 2004.
- Köse, Nerin, *Araştırmalar I*, Millî Folklor Yayınları, Ankara 1996.
- , *Seyfölmülük Hikâyeleri Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), EÜ SBE, İzmir 1993.
- , *Türk Halk Hikâyelerinde Gurbet*, Millî Folklor Yayınları, Ankara 1997.
- Kurt, Yaşar, *H. Yusuf’un Tarihsel Hayatı- Mukayese ve Değerlendirme*, Araştırma Yayınları, Ankara 2005.
- Kurtoğlu, Mehmet, *Ben Yusuf Sen Züleyha*, İstanbul Yayınları, İstanbul 2009.
- Kutlar, Fatma Sabiha, “Menkabet-i Penc Keşti”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, (58), 2011, 21-48.
- Levend, Agâh Sırrı, “Divan Edebiyatında Hikâye I”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 1967, 71-117.
- , “Hamdi’nin Yusuf u Züleyha’sı”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten* 1969, 1968, 173-211.
- Mahmut, Nedret; Mahmut, Enver, *Bozcigit (Dobruca Tatar Masalları)*, Kriterion Kitap Üyi, Bucureşti 1988.
- Mametyazov, Babış, “Türkmen Halk Destanları” *Türk Lehçeleri ve Edebiyatı Dergisi*, AÜ TÖMER Yay., (20), Ağustos 1998, 38-43.
- Mazioğlu, Hasibe, “Divan Edebiyatında Hikâye”, *Doğumunun Yüzyüncü Yılında Ömer Seyfettin*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1992, 19-36.
- Mehmet, Abdülhakim, “Uygur Halk Destanları Üzerine Çin’de Yapılan Çalışmalar ve Eleştirel Değerlendirilmesi”, *Turkish Studies*, (4/3), Spring 2009, 1541-1564.
- , *Uygur Halk Destanları, İcra Merkezli ve Karşılaştırmalı Bir Araştırma*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), EÜ SBE, İzmir 2006.
- Mollov, Rıza, “Klasik Türk Edebiyatının Özellikleri”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, II (8), Ekim 1980, 169-203.

- Muhyiddin-i Arabî, *Fusûs ül Hikem*, (çev. Nuri Gencosman), MEB Yayınları, İstanbul 1992.
- Mulkanov, A. vd., *Andalıp, Dessanlar, (Leyli Mecnun, Yusup Züleyha, Babarövşen, Zeymelarap)*, Türkmenistan Neşiryatı, Aşgabat 1991.
- Muş, Züleyha, *Arap ve Türk Edebiyatlarında Yusuf u Züleyha Hikâyelerinin Mukayesesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), MÜ SBE, İstanbul 2000.
- Nağıyev, Celil; Mustafayev, Senan, *Asya Halklarının Nağıl ve Efsaneleri*, Önder Neşriyat, Bakü 2005.
- Necati, Şerif, “Soma’da Ay’a Dair İnanmalar”, *Halk Bilgisi Haberleri*, (105), Temmuz 1940, 229-232.
- Niyâzî-i Mısrî Dîvânı*, (hızl. Kenan Erdoğan), Akçağ Yayınları, Ankara 2008.
- Nuri, Muhsin Kevser, *Erbil ve Amirli Ağızları*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İÜ SBE, İstanbul 1987.
- Nutku, Özdemir, *Dünya Tiyatrosu Tarihi, II*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1985.
- , *Meddahlık ve Meddah Hikâyeleri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1976.
- Oğuz, Burhan, *Türk ve Yahudi Kültürlerine Bir Mukayeseli Bakış, I-II*, Yazır Matbaası, İstanbul 1992.
- Ögel, Bahaeddin, *Türk Mitolojisi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1971.
- Önal, Mehmet Naci, “Halk Anlatılarında Kahramanın Kimliğini Gizlemesi”, *Turkish Studies*, (5/1), Winter 2010, 1271-1285.
- Öncül, Kürşat, “Masallardaki Devlet Kuşu Motifi”, *Milli Folklor*, (84), Kış 2009, 175-181.
- Özarslan, Metin, *Ferhat ile Şirin, Mukayeseli Bir Araştırma*, Doğu Kütüphanesi Yayıncılık, İstanbul 2006.
- Özay, Yeliz, “Metinlerarasılık ve Türk Halk Hikâyelerinde Ana-Metinsel Dönüşümler”, *Milli Folklor*, (83), Güz 2009, 6-18.
- , *Metinlerarası İlişkilerde Türk Halk Hikâyeleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), GÜ SBE, Ankara 2007.
- Özön, Mustafa Nihat, *Türkçede Roman*, (hızl. Alpay Kabacalı), İletişim Yayınları, İstanbul 1985.

- Özsoy, Bekir Sami, “Halk Şiirinde Diyalog”, 2. *Folklor ve Halk Edebiyatı Kongresi*, Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Müdürlüğü Yayınları, Konya 2001, 139-178.
- , Ataman, Halil İbrahim, *Posoflu Âşık Sâbit Müdâmî, Hayatı, Edebî Şahsiyeti ve Eserlerinden Seçmeler*, Kayseri 1993.
- Öztekin, Nezahat, *Mevlânâ'nın Mesnevî'sindeki Hikâyelerin XIII-XV. Yüzyıl Anadolu Mesnevilerine Etkisi*, EÜ Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir 2000.
- , ”Attâr'ın İlâhî-Nâme'sindeki İki Hikâyenin Anadolu Mesnevilerindeki İzleri”, *Turkish Studies*, (2/3), Summer 2007, 428-443.
- Öztelli, Cahit, “Halk Hikâyelerinde Kahramanların Tanımı”, *Türk Folklor Araştırmaları*, IX (190), Mayıs 1965, 3729-3730.
- Öztürk, Ali, *Türk Anonim Edebiyatı*, Bayrak Yayıncılık, İstanbul 1986.
- Pilancı, Hülya, *Eskişehir ve Yöresi Ağızları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), EÜ SBE, Kayseri 1991.
- Polater, Kadir, “Kur'an ve Kitab-ı Mukaddes'e Göre Yûsuf Kıssası”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, (3), 2007, 9-50.
- Raglan, Lord, “Geleneksel Kahraman”, (çev. Metin Ekici), *Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 1*, (hızl. M. Öcal Oğuz vd.), Geleneksel Yayınları, Ankara 2006, 112-138.
- Ruben, Walter, “İki Kardeş Masalı”, *Türk Tarih Kurumu Belleten*, V, Ankara 1941, 527-548.
- S[üleyman] Tevfik [Özzorluoğlu], *Yusuf ile Züleyha*, Akşam Matbaası, İstanbul 1930.
- Sabar, Yona, *Bir Antoloji: Kürdistanî Yahudilerin Halk Edebiyatı*, (çev. Selahattin Çelik), Doz Yayınları, İstanbul 2005.
- Sağlık, Şaban, “Oyun Yazarı Olarak Nâzım Hikmet”, *Hece- Nazım Hikmet Özel Sayısı*, (121), Ocak 2007, 361-394.
- Sakaoğlu, Necdet, “Halkın Okuduğu Cenk Kitapları- Aşk Masalları”, *Tarih ve Toplum*, (18), Haziran 1985, 37-39.
- Sakaoğlu, Saim, “Folklor ve Halk Edebiyatı Arasındaki Münasebetler”, *Türk Folklor Araştırmaları*, XIV (281), Aralık 1972, 6507-6510.
- , *101 Anadolu Efsanesi*, Akçağ Yayınları, Ankara 2003.
- , *Bayburtlu Zihnî*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1988.

- , *Efsane Araştırmaları*, Kömen Yayınevi, Konya 2009.
- , *Ercişli Emrah*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987.
- , *Gümüşhane Masalları- Metin Toplama ve Tahlil*, Sevinç Matbaası, Ankara 1973.
- , *Karacaoğlan*, Akçağ Yayınları, Ankara 2004.
- , *Masal Araştırmaları*, Akçağ Yayınları, Ankara 2007.
- , Duymaz, Ali, *Hurşit ile Mahmihi Hikâyesi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996.
- vd., *Meddah Behçet Mahir'in Bütün Hikâyeleri II*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 1999.
- San, Sabri Özcan, *Âşık Hicrani*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987.
- Schimmel, Annemarie, *Halifenin Rüyalari-İslamda Rüya ve Rüya Tabiri*, Kabcacı Yayınevi, İstanbul 2005.
- , *Tanrı'nın Yeryüzündeki İşaretleri- İslama Görüngübilimsel Yaklaşım*, (çev. Ekrem Demirli), Kabcacı Yayınevi, İstanbul 2004.
- Settârî, Celâl, *Züleyha'nın Aşk Derdi-Hz. Yusuf Kıssası*, (çev. Mehmet Kanar), İnsan Yayınları, İstanbul 1998.
- Seyidoğlu, Bilge, *Erzurum Efsaneleri*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2005.
- , *Erzurum Halk Masalları Üzerinde Araştırmalar, Metinler ve Açıklamalar*, Baylan Matbaası, Ankara 1975.
- , *Erzurum Masalları*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2006.
- Sezer, Melek Özlem, *Yusuf ile Zeliha*, Kanguru Yayınları, Ankara 2011.
- Sinanoğlu, Aydın, "Tarihin Meşhur Yusuf ve Züleyha Hikâyesi", *Resimli Tarih Mecmuası*, (10), Ekim 1950, 372-374.
- Som Yarkın, Nihad, "Türk Halk Hikâyelerinin Doğuşu ve Ferhad ile Şerife Hanım Hikâyesi", *Altıok*, (22), Nisan 1935, 18-23.
- Spies, Otto, *Türk Halk Kitapları*, (çev. Behçet Gönül), İstanbul 1941.
- Subhanberdina, Üşkültay, *Ğaşık-name*, Jazuvşı, Almatı 1979.
- , *Ğaşıktık Dastandar*, Ğılım, Almatı 1994.
- Sümbüllü, Yusuf Ziya; Ayazma, Ceylan, *Boşnak Halk Masalları*, Fenomen Yayıncılık, Erzurum 2010.

- Şahin, Halil İbrahim, *Türkmen Destanları ve Destancılık Geleneği*, Kömen Yayınları, Konya 2010.
- Şengün, Asil, “Türk Dünyası Masallarında Kardeşler Arası Rekabetin Kaynağı”, *Alatoo Academic Studies*, (6/2), 2011, 248-251.
- Şener, Sevda, *Nazım Hikmet’in Oyun Yazarlığı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002.
- Şimşek, Esmâ, *Yukarı Çukurova Masallarında Motif ve Tip Araştırması, I*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001.
- , *Yukarı Çukurova Masallarında Motif ve Tip Araştırması- II, (Metinler ve Sözlük)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001.
- Tatçı, Mustafa, *Âşık Yunus ve Diğer Yunusların Şiirleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991.
- , *Yunus Emre Divânı II Tenkitli Metin*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990.
- Tolstoy, L. N., *Sanat Nedir*, (çev. Mazlum Beyhan), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010.
- Tökel, Dursun Ali, “Yusuf’un Zindana Atılışı”, *Hapishane Kitabı*, (Editörler: Emine Gürsoy Naskali, Hilal Oytun), Altun, Kitabevi, İstanbul 2010, 413-433.
- , *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar*, Akçağ Yayınları, Ankara 2000.
- Tuğrul, Mehmet, *Mahmutgazi Köyünde Halk Edebiyatı*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1969.
- Tunç, Talha, *Manisa Masalları Üzerine Bir İnceleme*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), SDÜ SBE, Isparta 2008.
- Türk Dünyası Ortak Edebiyatı, Türk Dünyası Edebiyat Tarihi, II*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2002.
- Türkdoğan, Melike, “Rasim Özdenören’in Kuyu Öyküsünde Metinlerarası İlişkiler”, *AÜ TAE Dergisi*, (35), Erzurum 2007, 167-189.
- Türkmen, Fikret, *Âşık Garip Hikâyesi İnceleme-Metin*, Akçağ Yayınları, Ankara 1995.
- , *Tahir ile Zühre*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1983.
- Urmançı, Fatih, *Tatar Destanları 2*, (Türkiye Türkçesine Aktaranlar: Vedat Kartalcık, Caner Kerimoğlu), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2007.

- Uyguner, Muzaffer, *Pir Sultan Abdal, Yaşamı, Sanatı, Şiirlerinden Seçmeler*, Bilgi Yayınevi, Ankara 2002.
- Uygur Halk Dastanları 2*, Şincan Halk Neşriyatı, 1989.
- Ünver, Mustafa, “Yusuf Kıssası Açısından Ahd-i Âtik ve Kur’an-ı Kerim’e Karşılaştırmalı Bir Bakış”, *Diyanet Dergisi*, XXXVII (2), Nisan-Mayıs-Haziran 2001, 73-108.
- Verlag, Wilhelm Goldmann, *Grimm Masalları II*, (çev. Kâmuran Şipal), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003.
- Wallisbudge, E. A., *Antik Mısır Edebiyatı- Yazınsal Metinler*, (çev. Selin Albayrak), İlya Yayınevi, İzmir 2010.
- Y[urdatap], S[elami] M[ünir]; T.M.M., *Resimli Halk Hikâyeleri Gülsüm ile Gülşen*, Resimli Ay Matbaası, İstanbul 1941.
- Yağmur, Fahriye, *Kayseri Yöresi Ağzı*, (Yayımlanmamış Lisans Tezi), İÜ EF, İstanbul 1977.
- Yangın, Birgül, *Çağdaş Türk Ozanı Barış Manço*, Akçağ Yayınları, Ankara 2002.
- Yardımcı, Mehmet, *Geleneksel Kültürümüzde ve Âşıkların Dilinde Sayılar*.
-----, *Türk Halk Edebiyatında Nesir*, Ürün Yayınları, İzmir 2004.
- Yavuz, Elif Damla, “19. Yüzyıl Opera Repertuarı’nda Yahudi Karakterler ve Yahudi Ritüelleri”, *Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi*, 15 Kasım 2006.
- Yazım Kılavuzu*, (hızl. Şükrü Halûk Akalın vd.), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2008.
- Yıldırım, Serap, *İngiliz Edebiyatında Bildungsroman Geleneği: Henry Fielding’in Tom Jones, Charles Dickens’in (Great Expectations) Büyük Umutlar, James Joyce’un A Portrait Of The Artist As A Young Man (Genç Bir Adamın Sanatçı Portresi) Adlı Romanları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), AÜ SBE, Ankara 2006.
- Yıldız, Abdullah, *Yusuf’un Üç Gömleği*, Pınar Yayınları, İstanbul 2009.
- Yıldız, Naciye, *Manas Destanı- W. Radloff ve Kırgız Kültürü ile İlgili Tespit ve Tahliller*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1995.
- Yılmaz, Ebru Burcu, “Hikâye ve Romanlarda Sembol Dilinin Görüntüleri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Bilig*, (56), Kış 2011, 45-56.

- Yurdatap, Selami Münir, *Resimli Meraklı Halk Hikâyeleri Leyla ile Mecnun*, Bozkurt Matbaası, İstanbul 1943.
- Yüksel, Hasan Avni, *Âşık Seyrânî*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987.
- , *Türk-İslâm Tasavvuf Geleneğinde Rüya*, MEB Yayınları, İstanbul 1996.
- Zaripov, Nur vd., *Başkort Halık İcadı, VI. Tom, Epos: Kissalar hem Dastandar*, Kitap, Ufa 2002.
- Zeyrek, Yunus, *Posoflu Âşık Zülali*, MEB Yayınları, İstanbul 1990.
- Ziya Gökalp, *Şiirler ve Halk Masalları*, (hzl. Fevziye Abdullah Tansel), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989.

Elektronik Kaynaklar

- Cambıl Cabayulı*, (Latin Harflerine ve Türkiye Türkçesine Aktaran: Nergis Biray), (t.y.), Erişim Tarihi: 19 Aralık 2011, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-87858/h/cambilcabayuli.pdf>
- Düzgün, Dilaver, *Böyle Bağlar Hikâyesi*, 09.06.2010, Erişim Tarihi: 10 Nisan 2012, <http://www.erzurumgazetesi.com.tr/default.asp?page=yazar&id=2226>
- Hazret-i Yusuf*, (t.y.), Erişim Tarihi: 18 Aralık 2011, <http://yukarikayalar.wordpress.com/category/hz-yusuf/>
- Hazret-i Yusuf'un Güzelliği*, (t.y.), Erişim Tarihi: 01 Eylül 2012, <http://astrocenter.blogcu.com>
- İlbey, Ahmet Doğan, *Kuşların Dili*, Erişim Tarihi: 09 Ağustos 2011, www.haberkultur.net
- Kur'an İlacı*, (t.y.), Erişim Tarihi: 12 Ocak 2012, http://muhammedkaya.8m.com/alintiyazilar/kuran_ilaci.htm
- Kurtoğlu, Mehmet, *Balıklığöl Mitolojisi*, Erişim Tarihi: 09 Ağustos 2011, www.yenifrm.com/balikligol-mitolojisi
- Muhabbet Aşk Geri Getirme Duaları, Yusuf Suresi ile Muhabbet*, (t.y.), Erişim Tarihi: 19 Aralık 2011, <http://www.medyumyasam.com/medyum-MUHABBET-ASK-GERI-GETIRME-DUALARI-Yusuf-suresi-ile-muhabbet--306.html>
- Yusuf Suresinin Fazileti*, (t.y.), Erişim Tarihi: 10 Ocak 2012, <http://www.yenidendogus.net/forum/dua-ufku/34512-114-muebarek-suerenin-fazileti.html>

DİZİN

- Âdem ile Havva, 30, 33, 119
Afgan, 56, 209
Agâh Sırrı Levend, 17, 31
Ahd-i Atik, 2, 5, 118
Ahmed Cevdet Paşa, 30
Ahmet Cemil Akıncı, 30
Ahsenü'l- Kasas, 28
Ahsenü'l-Kısas, 30
Alfred Adler, 217
Ali Berat Alptekin, X, 1, 16, 36, 70,
205, 240, 244
Ali Şeyyad, 30
Alimcan İneyet, 13, 14, 16, 42, 137
Andalıp, 41, 140, 412
Arap, X, 2, 11, 13, 16, 17, 22, 25, 28,
30, 39, 45, 55, 56, 169, 209, 222,
237, 243, 340, 341, 344, 368, 369,
393, 412
Asenath, 7, 19, 56, 114, 115, 209, 233,
392
Asenath, 234
Asuman ile Zeycan, 219, 236, 239
Âsumân ile Zeycân, 75
Âşık Garip, 21, 74, 75, 77, 237, 239,
240, 241, 416
Âşık Molla Rahim, 38, 216
Âşık Yunus, 107, 108, 416
Azerbaycan, 13, 21, 24, 34, 35, 38, 48,
72, 81, 82, 83, 210, 211, 214, 222,
402, 404, 406, 410, 411
Azeri, 209
Aziz, 11, 12, 65, 68, 93, 98, 124, 127,
231, 232, 342, 344, 372, 391
Azrail, 123, 128, 175, 198, 203, 394
Bahaeddin Ögel, 206
Başkurt, 3, 12, 34, 35, 211, 212, 404,
406
Battal Gazi, 243
Behçet Mahir, III, VIII, 1, 21, 23, 24,
33, 36, 40, 143, 144, 392, 415
Beşir, 128, 133, 139, 140, 142, 160,
162, 174, 197, 198, 228, 287, 288,
384
Beşîr, 315, 321
Beyrek, 237, 241, 242
Beytü'l Ahzan, 11
Beytü'l Ahzân, 238, 307
Beytü'l-Makdis, 286
BHİ, VII, 1, 3, 35, 149, 150, 151, 153,
155, 157, 158, 161
bildungsroman, 18
biyografik hikâye, 19
Böyle Bağlar, 73, 240, 418
Bünyamin, 11, 128, 130, 146, 173, 196,
197, 246, 345, 346
Bünyâmîn, 281, 309, 310, 311, 312,
313, 314, 315
Cami, 10, 44, 208
Câmî, 40, 52, 54, 55, 56, 209
Can Kuyusu, 121
Cebraîl, 92, 118, 120, 123, 134, 136,
137, 138, 139, 143, 155, 156, 157,

- 159, 160, 161, 175, 180, 181, 182,
189, 191, 192, 198, 199, 201, 202,
236, 341, 367, 370, 372, 374, 394
Cebrâ'îl, 249, 251, 255, 256, 260, 262,
265, 266, 273, 278, 297, 305, 306,
320
Celâl Settârî, 49, 118
cellat, 238
Dede Korkut Kitabı, 237, 242, 408
Derdiyok ile Zülfüsiyah, 230
devlet kuşu, 23, 144
Divân-ı Hikmet, 102, 410
Efrayim, 11, 128
Efrâyim, 304, 312, 319
Elif Şafak, 110
Enver Mahmut, III, VIII, 15, 36, 163
Ercişli Emrah ile Selvihan, 73, 230
Erzurumlu Darir, 31, 46
Erzurumlu İbrahim Hakkı, 109, 110,
408
Eski Ahit, 4, 7, 8, 111
evlat acısı, 238
Evliya Çelebi, 11, 121, 408
Eyüp Peygamber, 137, 180, 181, 245
Faik Ersöz, 30
Fars, X, 13, 16, 17, 22, 28, 39, 55, 56,
391
Ferhad ile Şirin, 16
Ferhat ile Şirin, 21, 68, 77, 114, 413
Ferial Ghazoul Hopkins, 205
Filistin, 24, 93, 130, 176, 394
Firavun, 4, 65, 102, 121, 130, 170, 406
Garip ile Senem, 75, 77
Gayya Kuyusu, 226
geleneksel kahraman, 57, 58
Gılgamış, 232, 244
Giritli Sırrı Paşa, 28
Gülsüm ile Gülşen, 76, 77, 417
Gülü Gakka, 66, 215, 237
Ğaşık-name, 42, 134, 415
Ğaşıktık Dastandar, 42, 134, 415
hain büyük kardeşler, 213, 217, 222,
224
Halide Dolu, 3, 17, 18, 39, 43, 50, 56,
209
Halide Edib Adıvar, 114
Hamdullah Hamdi, 31, 40, 43, 46, 49,
50, 51, 52, 54
Hamidi, 40
Hamidî, 31, 49
Hazret-i Şit, 140
Heredot Cevdet, 113
Hızır, 24, 69, 77, 144, 145, 175, 201,
202, 203, 230, 241, 392
hile, 71, 119, 124, 126, 130, 133, 136,
138, 139, 142, 146, 148, 151, 154,
156, 158, 162, 165, 167, 170, 173,
196, 197, 221, 234, 236, 353, 363,
364, 383
Hint, 16, 25, 209, 214
Hristiyan, X, 2, 10, 56, 57, 116, 164,
169, 247, 391
Hurilika Hemracan, 215, 240
Hurşit ile Mahmiri, 69

- Hüseyin, 30
- Hüsn ü Aşk, 218, 228, 407
- Hyksoslar, 4
- Hz. Ali, 21, 225, 241
- Hz. İbrahim, 5, 21
- Hz. Musa, 5
- Hz. Yakup, 5, 11, 63, 93, 94, 100, 103, 117, 119, 120, 235, 238, 241, 393, 394
- Hz. Yusuf, 4, 5, 9, 11, 13, 22, 35, 38, 40, 67, 69, 77, 81, 83, 90, 93, 97, 98, 102, 111, 113, 118, 120, 121, 125, 206, 217, 233, 235, 241, 245
- İbn-i Arabî, 206
- İbn-i Yâmin, 268, 269, 271, 272, 273, 274, 275
- İbrahim Peygamber, 32, 124, 130, 176, 195, 196
- İbranî, 118, 394
- İki Erkek Kardeşin Hikâyesi, 5
- İki Kardeş, 3, 4, 5, 213, 214, 227, 232, 233, 240, 247, 414
- İki Kardeş Masalı, 3, 5, 213, 233, 240, 414
- İki Kardeşin Hikâyesi, 9
- İncil, 7, 8, 10, 206, 244, 404, 406
- İsa, 10, 30, 33, 56
- İshâk, 55, 120, 248, 274, 282, 312, 319
- İsrailoğulları, 25, 93, 117, 128, 199, 217, 393
- Joseph, VI, 10, 38, 56, 57, 58, 60, 61, 112, 113, 114, 117, 230, 403, 406
- kanlı gömlek, 67, 183, 235, 236, 238
- Karakalpak, II, VII, 25, 34, 35, 131, 404
- Kazak, II, VIII, 14, 15, 16, 34, 42, 43, 133, 221, 402
- Kemal Paşazade, 31, 49
- Ken'an, 11, 68, 69, 74, 75, 77, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 91, 102
- Kenan, 24, 64, 69, 70, 72, 76, 85, 88, 90, 91, 93, 96, 102, 105, 109, 110, 114, 128, 133, 136, 137, 141, 142, 143, 145, 173, 175, 194, 200, 322, 344, 346, 361, 382, 402, 413
- Ken'ân, 65, 248, 250, 265, 266, 268, 272, 276, 281, 288, 307, 316, 318, 319, 320, 394
- Kerem ile Aslı, 21, 71, 91, 210, 407, 408
- Keşmir, 56
- Ketfer, 153, 154, 186, 359, 360, 361, 365, 366
- Kırgız, 34, 63, 221, 239, 245, 418
- kısas-ı enbiya, 7, 8
- Kısas-ı Enbiya, 30
- Kıssahan, 131
- Kıssa-i Yusuf, 1, 34, 35, 36, 41, 44, 48, 52, 53, 126, 165, 392
- Kıssa-i Yûsuf, 1, 30, 31, 32, 43, 45, 46, 50, 51, 53, 54, 55, 125, 281, 321, 409
- Kirmanşah, 70, 71, 237, 239, 402
- Kitab-ı Dede Korkut, 242
- Kitab-ı Mukaddes, X, 7, 8, 9, 10, 30, 44, 53, 56, 402, 404, 414

- Köroğlu, 80, 230, 239
- Kul Ali, 1, 20, 34, 35, 36, 41, 53, 165
- Kur'an, V, X, 2, 7, 8, 9, 10, 11, 19, 22, 25, 28, 30, 31, 33, 34, 40, 44, 45, 48, 52, 53, 55, 56, 81, 84, 115, 206, 217, 231, 234, 244, 245, 391, 402, 404, 405, 406, 407, 414, 417
- Kur'an-ı Kerim, X, 7, 8, 9, 19, 28, 30, 34, 44, 48, 52, 81, 217, 391, 402, 404, 417
- Kuran, 3, 10, 36
- Kur'an-ı Kerim, 245
- Kur'ân, 249, 286, 288, 291, 294, 298, 307, 319
- Kurt, 5, 7, 11, 49, 99, 134, 152, 154, 155, 158, 159, 166, 180, 182, 320
- kuyu, XI, 9, 10, 24, 78, 81, 102, 121, 123, 183, 217, 218, 220, 221, 226, 227, 228, 230, 251, 281, 284, 286, 287, 288, 298, 327, 340, 347, 374, 392
- kuyuya atılma, 217, 218, 219, 222, 224
- küçük kardeş, 6, 173, 214, 217, 219, 223, 224, 246
- Latif Şah, 70
- Leyla ile Mecnun, 13, 16, 21, 76, 210, 418
- Lord Raglan, 57
- Mağrip padişahı, 135, 141, 150
- Makâlât, 102, 103, 409
- Malik, 132, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 159, 168, 184, 186, 187, 252
- Mâlik, 287, 288, 289
- Manas, 63, 205, 208, 215, 239, 246, 418
- meddah, 24
- Medîne, 249
- Mehmed, 30
- Mehmed Rıfat, 30
- Mekke, 244, 249
- Melik, 63, 124, 132, 141, 142, 153, 157, 161, 168, 170, 184, 186, 187, 198, 219, 220, 240, 247, 260, 261, 262, 263, 270, 271, 272, 276, 277, 278, 299, 303, 318, 358, 359, 376
- Melikşâh ile Güllühan, 69
- Melikşah ve Güllühan, 230
- Mısır, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 11, 24, 25, 30, 33, 51, 58, 64, 65, 68, 73, 75, 77, 78, 79, 83, 84, 88, 89, 90, 92, 93, 94, 98, 99, 100, 102, 103, 104, 105, 106, 108, 109, 110, 113, 115, 118, 119, 121, 124, 125, 126, 127, 128, 130, 135, 136, 139, 140, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 150, 154, 158, 160, 161, 162, 164, 166, 168, 169, 170, 172, 173, 174, 175, 184, 185, 186, 187, 194, 195, 199, 200, 201, 202, 203, 207, 208, 211, 212, 213, 217, 228, 231, 232, 235, 241, 242, 244, 252, 253, 255, 256, 258, 261, 262, 264, 266, 269, 272, 274, 276, 277, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 295, 298, 299, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 310, 312, 313, 314,

- 316, 318, 342, 343, 344, 345, 346,
361, 362, 365, 369, 375, 376, 377,
378, 381, 382, 384, 385, 406, 417
- Motif İndeks, XI, 2
- Muhammed Lutfî Efendi, 120
- Muharrem Caferli, 72, 210
- Muharrem Zeki, 32
- Murat Çobanoğlu, 21
- Musa Aleyhisselam, 130
- Musa Peygamber, 128, 176
- Müdâmî, 21, 90, 91, 95, 239, 414
- Müslüman, X, 2, 7, 8, 10, 19, 40, 64,
115, 170, 391
- nazar, 65, 86, 92, 98, 165, 177, 195,
242, 281, 287, 292, 301, 307
- Nazım Hikmet, 114, 115, 116, 414, 416
- Nedret Mahmut, III, VIII, 15, 36, 163
- nikap, 143, 177, 242, 243
- Niyâzî-i Mısırî, 126, 321, 322, 323, 324,
413
- Nizam Bozkurt, 30
- Nurî Şeyda, 30
- ‘Âyişe, 249
- ‘Azîz-i Mısır, 253, 255, 256, 261, 292,
302, 303
- ‘Azrâ’îl, 251, 258, 263
- Otto Spies, 15
- Özbek, 15, 34, 214, 215, 219, 405, 408
- Pertev Naili Boratav, 16, 78, 92, 227,
408
- Pir Sultan Abdal, 108, 109, 417
- Potifar, 3, 7, 9, 10, 19, 56, 57, 114, 115,
129, 170, 186, 187, 189, 209, 232,
233, 234, 392
- Rabguzî, 30
- Rafaello, 112
- Rahel, 57, 58
- Raşid, 30
- Rembrant, 112
- Renan, 3, 12, 117, 391
- Resûl, 249
- Reşat Nuri Güntekin, 110
- Reyyân, 258, 259, 260, 270, 274, 277,
279, 289
- Rif’at, 30
- Roland de Vaux, 4, 5, 6, 7, 51
- rüya, XI, 10, 25, 98, 111, 178, 183, 192,
205, 206, 207, 208, 340, 343, 351
- Saim Sakaoğlu, 36, 80, 81, 84, 85, 97,
99, 143, 233, 237
- Saltık Gazi, 65, 407
- Samî, 4, 117
- Sargon, 117, 206
- Seyahatname, 11
- Seyfûlmülûk, 214
- Seyyid Battal, 64
- Sezai Karakoç, 110
- Siyavuş, 9, 232
- Süleyman ile Belkis, 119
- Süleyman Tevfik, 129
- Sümer, 206, 244
- Şah İsmail, 220, 230, 243
- Şahmaran, 225

- Şahmeran, 218
- Şehname, 9, 218
- Şem'ûn, 251, 252, 272, 277, 318
- Şemun, 131, 196, 197, 199
- Şeyyad Hamza, 1, 43, 44, 49, 53, 54
- Şeyyat Hamza, 31, 47, 48
- Şirvan, 69
- Şirvan Şah
(Şîrvân Şâh), 69
- Tabakatü'l Muabbirîn, 206
- Taberi, 9, 32, 33, 38, 125, 391
- Taberî, 30, 125, 391
- Taberi Tarihi, 9, 32, 33, 125, 391
- tabir, 98, 117, 127, 129, 139, 146, 148,
168, 172, 173, 205, 207, 208, 223,
343, 394
- Tahir ile Zühre, 77, 230, 237, 416
- taş baskı, V, XI, 1, 2, 19, 21, 32, 125,
169, 392
- Taşlıcalı Yahya, 31, 45, 46, 47
- Tatar, III, VIII, 1, 15, 34, 35, 36, 41, 53,
163, 165, 212, 404, 412, 417
- Telli Top, 78, 79, 219
- Tevrat, 3, 5, 7, 8, 19, 33, 36, 38, 56, 57,
58, 114, 115, 117, 206, 208, 209,
217, 233, 234, 236, 244, 392, 404,
405, 406, 407
- Thomas Mann, 18, 38, 54, 58, 113
- Tolstoy, 12, 391
- Türkmen, III, IX, 15, 16, 18, 25, 41, 64,
70, 71, 75, 77, 140, 209, 219, 221,
230, 237, 239, 241, 403, 408, 409,
412, 416
- Urum, 7, 164, 170, 403
- Uygur, II, IX, 13, 14, 16, 34, 42, 45, 70,
73, 74, 75, 77, 116, 137, 215, 236,
239, 410, 412, 417
- Ümmülkıyas, 65
- üvey anne, 80, 181, 214, 233
- Venüs, 81, 119
- Veysel Karani, 21
- Walter Ruben, 213
- Ya'kûb, 11, 94, 103, 104, 105, 106,
107, 108, 120
- Yahudi, X, 2, 4, 5, 6, 7, 9, 10, 12, 34,
45, 51, 57, 58, 116, 117, 118, 170,
233, 244, 247, 391, 394, 406, 411,
413, 417
- Yahûzâ, 284, 287, 288, 313, 316, 318
- Yakup, 12, 18, 19, 23, 24, 26, 32, 33,
35, 38, 41, 58, 63, 64, 70, 73, 74, 82,
87, 90, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 102,
103, 104, 107, 108, 116, 120, 123,
124, 125, 126, 127, 128, 129, 130,
131, 133, 134, 136, 137, 138, 140,
141, 142, 143, 145, 146, 147, 148,
150, 151, 152, 153, 154, 155, 157,
158, 159, 160, 161, 162, 163, 165,
166, 167, 168, 173, 174, 175, 176,
177, 178, 179, 181, 182, 183, 189,
195, 197, 198, 199, 200, 203, 204,
205, 206, 228, 231, 235, 236, 238,
241, 242, 246, 339, 340, 341, 344,

- 345, 346, 351, 355, 356, 357, 358,
361, 362, 364, 365, 367, 368, 371,
372, 373, 374, 380, 383, 384, 387,
393
- Ya' kûb, 248, 249, 250, 251, 252, 255,
259, 260, 262, 264, 266, 268, 269,
272, 273, 275, 277, 281, 283, 284,
285, 286, 287, 291, 297, 306, 307,
308, 309, 311, 312, 313, 314, 316,
317, 318, 319, 320, 321, 393
- Yaralı Mahmut, 69, 72, 213, 404
- yazma, V, XI, 1, 2, 19, 21, 28, 35, 169,
392
- Yehuda, 11, 125, 139, 142, 174, 196,
198
- Yehûdâ, 251, 268, 269, 272, 273, 275,
276
- Yemlîhâ, 291, 292
- Yeni Ahit, 7
- Yer Ana, 217
- Yesevi, 3, 4, 11, 12, 34, 52, 78, 102,
404, 410
- Yosıf Kitabı, 1, 41, 53, 165
- Yunus Emre, 21, 33, 103, 104, 105,
106, 107, 409, 416
- Yusuf, I, II, III, IV, V, VIII, X, 1, 2, 3,
4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 16,
17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26,
27, 28, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37,
38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47,
48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57,
58, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71,
72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81,
82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91,
92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100,
101, 102, 103, 104, 105, 106, 107,
108, 109, 110, 111, 112, 113, 114,
115, 116, 117, 118, 120, 121, 123,
124, 125, 126, 127, 128, 129, 130,
131, 132, 133, 134, 135, 136, 137,
138, 139, 140, 141, 142, 143, 144,
145, 146, 147, 148, 149, 150, 151,
152, 153, 154, 155, 156, 157, 158,
159, 160, 161, 162, 163, 164, 165,
166, 167, 168, 169, 170, 171, 172,
173, 174, 175, 176, 177, 178, 179,
180, 181, 182, 183, 184, 185, 186,
187, 188, 189, 190, 191, 192, 193,
194, 195, 196, 197, 198, 199, 200,
201, 202, 203, 204, 205, 206, 207,
208, 209, 210, 211, 212, 213, 214,
215, 216, 217, 218, 219, 222, 223,
224, 228, 229, 231, 232, 233, 234,
235, 236, 238, 239, 240, 241, 242,
243, 244, 245, 246, 252, 257, 264,
272, 314, 319, 324, 325, 326, 327,
328, 329, 330, 331, 332, 333, 334,
335, 336, 337, 338, 339, 340, 341,
342, 343, 344, 345, 346, 347, 348,
349, 350, 351, 352, 353, 354, 355,
356, 357, 358, 359, 360, 361, 362,
363, 364, 365, 366, 367, 368, 369,
370, 371, 372, 373, 374, 375, 376,
377, 378, 379, 380, 381, 382, 383,

- 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390,
391, 392, 393, 402, 403, 404, 405,
406, 407, 410, 411, 412, 414, 415,
416, 417, 418
- Yûsuf, 3, 5, 7, 9, 11, 13, 17, 28, 30, 31,
32, 38, 39, 40, 43, 44, 45, 46, 47, 48,
49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 65, 69,
84, 85, 87, 89, 93, 94, 95, 96, 98,
102, 103, 104, 105, 106, 107, 108,
109, 110, 120, 121, 123, 125, 231,
248, 249, 250, 251, 252, 253, 254,
256, 257, 258, 259, 260, 261, 262,
263, 266, 267, 268, 269, 270, 271,
272, 273, 274, 275, 277, 279, 281,
283, 284, 285, 286, 287, 288, 290,
291, 292, 293, 294, 295, 296, 297,
298, 299, 300, 301, 302, 303, 304,
305, 306, 307, 308, 309, 310, 311,
312, 313, 314, 315, 316, 317, 318,
319, 320, 321, 322, 407, 409, 410,
411, 412, 414
- Yusuf hikâyesi, 3, 8, 12, 56, 57, 78, 79,
125, 205, 218, 391
- Yusuf ile Kardeşleri, 18
- Yusuf ile Züleyha, I, II, V, X, 1, 2, 7, 8,
9, 11, 12, 13, 14, 16, 17, 18, 20, 21,
22, 23, 24, 25, 26, 27, 29, 31, 32, 33,
34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 46,
47, 49, 50, 51, 52, 54, 66, 67, 69, 70,
73, 75, 77, 83, 90, 91, 99, 100, 102,
110, 111, 112, 116, 119, 125, 129,
130, 133, 136, 139, 142, 143, 145,
149, 151, 153, 154, 155, 157, 158,
160, 163, 167, 171, 174, 175, 202,
203, 205, 208, 209, 210, 211, 212,
215, 222, 224, 228, 229, 231, 232,
242, 243, 246, 366, 385, 386, 387,
391, 392, 403, 406, 414
- Yusuf kıssası, 7, 8, 20, 22, 32, 35, 40,
125
- Yusuf Kitabı, 1, 12, 20, 36, 158, 211,
212, 385
- Yusuf Peygamber, 12, 13, 23, 25, 31,
32, 36, 63, 65, 68, 80, 83, 111, 113,
115, 116, 119, 205, 206, 228, 231,
242, 246
- Yusuf Suresi, 28, 40, 245
- Yusuf u Züleyha, 1, 3, 4, 11, 12, 28, 31,
34, 44, 45, 47, 48, 49, 51, 52, 53, 54,
70, 78, 80, 217, 404, 410, 412
- Yûsuf u Züleyhâ, 11, 43, 47, 50, 52, 53,
54
- Yusuf ve kardeşleri, 7, 57
- Yusuf'un Hekiyası, 22, 222
- Yusufçuk, 35, 80, 81
- Yusuf-Züleyha, 13, 35, 43
- Zebur, 8, 134, 404
- Zeliha, 7, 8, 11, 19, 34, 37, 39, 40, 43,
44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 54,
56, 73, 89, 90, 91, 98, 108, 110, 111,
115, 116, 119, 124, 125, 126, 127,
145, 146, 147, 148, 149, 169, 213,
216, 231, 232, 342, 343, 392, 415

- Zelîhâ, 11, 31, 32, 45, 46, 50, 53, 54,
65, 123, 125, 248, 253, 254, 256,
257, 258, 260, 261, 262, 278, 281,
289, 290, 291, 292, 293, 294, 295,
301, 302, 303, 304, 409, 410
- zindan, 10, 12, 24, 25, 76, 97, 114, 121,
156, 191, 217, 230, 344, 360
- Ziya Gökâlp, 238, 418
- Ziya Şakir, 33
- Zühre, 81, 119, 206
- Züleyğâ, 337, 338, 339
- Züleyha, X, 1, 2, 3, 7, 10, 11, 13, 17,
18, 19, 22, 23, 24, 26, 28, 30, 31, 32,
33, 34, 35, 38, 40, 41, 42, 43, 44, 45,
47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 67, 68,
69, 70, 74, 90, 91, 97, 100, 102, 105,
107, 109, 110, 111, 112, 113, 114,
116, 118, 122, 129, 130, 132, 133,
135, 136, 137, 138, 139, 140, 141,
142, 143, 144, 145, 149, 150, 151,
152, 153, 154, 156, 157, 158, 159,
160, 161, 162, 163, 164, 166, 167,
169, 170, 171, 172, 174, 175, 186,
187, 188, 189, 190, 191, 193, 201,
202, 203, 204, 208, 210, 211, 213,
222, 223, 224, 225, 229, 231, 232,
233, 235, 244, 256, 352, 353, 354,
356, 357, 359, 360, 365, 366, 369,
370, 371, 372, 376, 377, 379, 380,
381, 384, 385, 387, 388, 389, 392,
412, 415
- Zümrüdianğâ, 336, 337, 339
- Zümrüdianka, 22, 222, 223, 224, 225,
392

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Özkan DAŞDEMİR
Doğum Yeri ve Tarihi	Erzurum /1980
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi 1999-2003
Y. Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 2003-2005
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce
Bilimsel Faaliyetleri	
İş Deneyimi	
Stajlar	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	Adalet Bakanlığı CTE Genel Müdürlüğü (Öğretmen) 2005-2007 Erzincan Üniversitesi (Öğretim Elemanı) 2007-...
İletişim	
E-Posta Adresi	ozkandasdemir@hotmail.com
Tarih	